

UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA

FACULTAT DE FILOSOFIA I LLETRES

DEPARTAMENT D'HISTÒRIA MODERNA I CONTEMPORÀNIA

GUERRA I QUOTIDIANITAT MILITAR
A LA CATALUNYA DEL CANVI DINÀSTIC (1705-1714)

Tesi Doctoral presentada per Adrià Cases Ibáñez

Director: Dr. Antonio Espino López

Catedràtic d'Història Moderna

Universitat Autònoma de Barcelona

Octubre 2012

Diuen que ha marxat, però és mentida.

L'he vist en les rialles de tots, l'he vist celebrant els gols.

Està en cada acte de generositat, el seu exemple d'amistat és etern.

Ve amb nosaltres a tot arreu: el Marc continua present.

<i>Introducció</i>	8

Part I. La renovació historiogràfica dels estudis bèl·lics.

El cas de la guerra de Successió espanyola

1.1 La renovació anglosaxona.....	22
1.2 L'impacte en la historiografia espanyola. La guerra de Successió.....	33

Part II. Etapes i desenvolupament de la guerra de Successió.

El front català (1705-1714)

2.1 Els anys previs (1701-1705).....	46
2.2 El setge aliat de 1705 i l'aixecament del Principat.....	57
2.2.1 Els actors principals	57
2.2.2 La sorpresa de Montjuïc i la victòria aliada	64
2.2.3 Catalunya en armes	69
2.2.4 Barcelona: Cort Reial tres-cents anys després	80
2.3 El setge borbònic de 1706	88
2.3.1 El Consell d'Estat borbònic i la pèrdua de Barcelona	88
2.3.2 Felip V a Barcelona: objectiu Montjuïc	91
2.3.3 Els decisius reforços aliats.....	100
2.4 La guerra fora de Catalunya.....	105
2.4.1 La “presa” de Madrid (1706)	105
2.4.2 La batalla d'Almansa i les seves conseqüències.....	108
2.4.3 Els territoris insulars de la Corona d'Aragó: els arxipèlags Balear i Sard	116
2.5 L'estabilització dels fronts. Els anys centrals de la guerra (1707-1710)	125
2.5.1 Lleida i la rereguarda aragonesa.....	125
2.5.2 Les Terres de l'Ebre	144
2.5.3 L'Empordà-Rosselló	149
2.5.4 El col·lapse dels anys centrals i la conspiració de la Catalunya interior	156

2.6 La fase final de la guerra (1711-1713)	165
2.6.1 La superioritat borbònica i la penetració al territori.....	165
2.6.2 L'expectatiu 1712.....	176
2.6.3 Els tractats de pau i la fi del conflicte internacional.....	187
2.7 L'epíleg barceloní (1713-1714).....	193
2.7.1 La resistència a ultrança i la configuració d'un nou exèrcit.....	193
2.7.2 Berwick i l'estiu de 1714.....	203

Part III. La quotidianitat militar de la guerra de Successió a Catalunya

3.1 Les ordenances militars o els reglaments incomplets.....	210
3.1.1 Les ordenances borbòniques de 1701-1702 i 1704.....	210
3.1.2 L'ordenança de l'arxiduc Carles de 1706.....	214
3.2 La mobilització regular.....	217
3.2.1 Breus consideracions sociològiques.....	217
3.2.2 Enrolar-se a la guerra.....	228
3.2.3 La promoció.....	233
3.2.4 Els regiments de la Ciutat de Barcelona i de la Diputació del General.....	237
3.3 La mobilització auxiliar i les seves múltiples expressions.....	247
3.3.1 Els fusellers de muntanya o miquelets.....	250
3.3.2 Els voluntaris.....	269
3.3.3 El sometent i les coroneles.....	273
3.4 La logística de la guerra de Successió.....	286
3.4.1 Els avituallaments.....	286
3.4.2 El vestuari i l'armament.....	302
3.4.3 La sanitat.....	314
3.4.3.1 Els hospitals civils: el cas de l'hospital de la Santa Creu.....	322
3.4.3.2 El dispositiu hospitalari borbònic.....	334
3.4.3.3 La resposta sanitària de l'exèrcit britànic.....	343
3.5 Les repercussions principals del servei militar.....	353
3.5.1 Les guarnicions, una penúria més acusada?.....	353
3.5.2 Una rèmora secular: la deserció.....	360
3.5.3 El captiveri i els processos de «canje».....	366

<i>Part IV. Conclusions</i>	376
<i>Summary and Conclusions to obtain European doctoral mention</i>	389
<i>Índex de mapes i quadres</i>	403
<i>Bibliografia</i>	407

Annexes

- I. Registre_HSC_1705-1714
- II. Fragment virrei Velasco (14-10-1705)
- III. Regiments britànics front peninsular_1702-1712
- IV. Llistat regiment Ciutat de Barcelona_HSC_1705-1714
- V. Llistat regiment Diputació del General_HSC_1705-1714
- VI. Llistat regiment Guàrdies Reials Catalanes_HSC_1705-1713
- VII. Miquelets_HSC_1705-1711
- VIII. Miquelets_HSC_1712-1714
- IX. Personal i import dels hospitals militars al front català_1705-1714
- X. Quadre-resum dades HSC_1705-1714
- XI. Canjes

Justificació de la tesi doctoral

A ulls de tots els especialistes, és ben evident que la guerra de Successió espanyola (1702-1715) és un dels esdeveniments més decisius, sinó el que més, de la Història Moderna de Catalunya i del conjunt de la Corona d'Aragó. La disputa que comença a inicis del segle XVIII compta amb els ingredients necessaris per esdevenir un conflicte més de la història europea, ara bé, la conclusió és notòriament diferent, atès que les repercussions al si de la Monarquia Hispànica no tenen cap precedent similar. Els resultats esdevinguts a partir de 1707 (i fins els tractats de 1720 i 1725) canvien la fisonomia interna i externa de l'estructura política monàrquica: externa perquè l'extensa herència territorial europea es perd definitivament, circumscriuint la sobirania hispànica a la península Ibèrica (a banda de Mallorca i les Pitiüses). Els llunyans territoris d'ultramar seran els darrers dominis preservats (Índies i Filipines). Interna perquè neix una nova Monarquia, que comptarà amb una estructura centralitzada, eliminant progressivament els ressorts del pactisme imperant a la ja antiga Corona d'Aragó.

No hi ha dubte que tots aquests processos compten amb treballs historiogràfics solvents. Durant les darreres dues dècades s'han elaborat nombrosos estudis que s'inscriuen dins aquesta cronologia; han estat investigacions eminentment de tall politicoinstitucional, però en paral·lel s'han realitzat recerques que contempen la variable socioeconòmica, absolutament vital per comprendre les diverses conjuntures d'inicis del segle XVIII.

La guerra en si mateixa també ha centrat l'interès de nombrosos investigadors, vivint un cert moment de puixança. Tot i així, la intensitat d'aquesta dedicació és irregular i encara hi ha territoris que tenen una rellevància evident en l'esdevenir de la disputa i no compten amb una reconstrucció detallada de la seva dinàmica interna. Catalunya (nosaltres preferim emprar l'expressió front català) és una d'aquestes geografies i malgrat que posseeix un reguitzell de publicacions, encara no compta amb una obra equivalent, per exemple, a la del País Valencià.¹ Amb bon criteri, un dels especialistes del procés que aquí estudiem, J. Albareda, ha assenyalat recentment que «seguimos sin disponer de trabajos solventes, de carácter general, sobre los sucesos bélicos».² En la mateixa línia es va expressar pocs anys abans un dels escassos estudiosos

¹ Ens referim a l'important treball de C. Pérez Aparicio, que ha elaborat l'obra més completa del conjunt de l'Estat pel que fa a la guerra i les múltiples implicacions sobre un territori, en aquest cas, el regne de València; vegeu PÉREZ APARICIO, C.: *Canvi dinàstic i Guerra de Successió. La fi del Regne de València*, 2 vols. València: Tres i Quatre, 2008.

² ALBAREDA i SALVADÓ, J.: *La Guerra de Sucesión de España (1700-1714)*. Barcelona: Crítica, 2010, p. 10.

dedicats a la matèria, quan publicava un article eloqüent on es preguntava per les etapes de l'ocupació francoespanyola –de la guerra al cap i a la fi– al front català.³

De fet, si hom observa la producció historiogràfica que relata els fets ocorreguts a Catalunya durant els primers decennis del segle XVIII, a grans trets, pot contemplar una dedicació certament prolífica pel que fa a dos períodes concrets. El primer correspon als anys previs a l'encontre estrictament militar (1700-1705). Són estudis centrats en explicar les raons del capgirament dinàstic català, on es posa èmfasi a factors de caire socioeconòmic per dirigir el destí polític de la Monarquia Hispànica (F. Soldevila, J. Albareda, etc.); o es subratlla l'existència d'unes institucions catalanes que opten decididament per recuperar el pactisme esquinçat com a conseqüència de la guerra de Separació (A. Simon). El segon període de fertilitat historiogràfica s'inicia a partir de la Junta de Braços, un cop es consoliden els tractats de pau internacional (de 1713 en endavant). És llavors quan comptem amb bons estudis centrats en explicar el «terrorisme militar» que acompanya l'ocupació sobre Catalunya; l'exili i el recorregut de milers de desplaçats hispànics arreu dels dominis imperials; la lluita desapareada que alguns segments de l'entramat institucional català traslladen a Europa amb l'objectiu de preservar les Constitucions; o la pròpia implementació del nou sistema politicoadministratiu borbònic com a conseqüència dels Decrets de Nova Planta (J. Mercader, J. M. Torras, A. Alcoberro, J. Albareda, J. M. Escoda, etc.).

Per tant, existeix un període intermig, un parèntesi a cavall de les Corts de Carles III i la Junta de Braços (1706-1713), que la historiografia no ha encarat amb prou atenció i que correspon de manera estricta a l'evolució de la guerra al Principat. Tant és així que són escassos els autors que hi han centrat un cert interès.⁴

A banda d'aquestes apreciacions cronològiques bàsiques, és necessari posar l'accent al contingut temàtic. Novament ens trobem davant d'una mancança evident pel que fa a la guerra de Successió i, de manera específica, al front que abordem. Gràcies a la corrent de renovació metodològica que va iniciar el Regne Unit a mitjan segle passat, arreu d'Europa i al conjunt d'Espanya han aparegut un seguit d'investigacions que acoten el component social dels exèrcits que van disputar els conflictes continentals entre els segles XVI-XVIII, on el focus es situa als homes que practiquen la guerra (tropa). El conflicte que precedeix la disputa successòria ja

³ TORRAS i RIBÉ, J. M.: «Les etapes de l'ocupació borbònica a Catalunya (1706-1713). Un debat pendent sobre el conflicte successori a Catalunya: aixecaments populars, guerra peninsular i conjuntura internacional», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 17 (2006), pp. 9-35.

⁴ ESPINO LÓPEZ, A.: *Miquelets i sometents al front de l'Ebre durant la guerra de Successió (1705-1714)*. Barcelona: Rafael Dalmau, Episodis de la Història núm. 352, 2009; «La mobilització militar catalana durant la Guerra de Successió», *Manuscrits: revista d'història Moderna*, 24 (2006), pp. 125-152; TORRAS i RIBÉ, J. M.: *La guerra de Successió i els setges de Barcelona (1697-1714)*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1999, pp. 177-215 i 263-300; «La rereguarda catalana (1710-1712)», *Manuscrits: revista d'història Moderna*, 18 (2000), pp. 63-91; «Catalunya després de la batalla d'Almansa: els desastres de la guerra contra la població civil (1707-1711)». *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 24 (2004), pp. 311-334.

compta amb estudis d'aquest tipus.⁵ Un dels investigadors especialitzats en la matèria pel que fa al conjunt de territoris catalanoaragonesos, A. Espino, esgrimeix amb raó que «encara està per fer una història militar moderna de la guerra de Successió, seguint el corrent anomenat *New Military History*».⁶

D'aquesta manera, tenint en compte els elements acabats de referir, la tesi doctoral que plantegem presenta dos grans objectius:

- Reconstruir l'evolució del front català (1705-1714) per què la historiografia compti amb la cobertura de tota la cronologia relativa a la disputa successòria. Per això cal definir les etapes que sobrevenen al llarg d'aquest procés bèl·lic.
- Caracteritzar la societat militar que participa a la guerra de Successió (i els elements que hi interactuen) per conèixer els seus condicionants vitals en ple front de lluita català (quotidianitat militar).

En relació al segon objectiu, creiem adient especificar millor el propòsit. Si seguim la teorització d'alguns estudiosos podem entreveure com moltes temàtiques que escapen de l'entramat politicoinstitucional esdevenen un calaix de sastre difícilment catalogable. Sota el concepte de vida quotidiana, per tant, la historiografia ha sabut dotar de contingut qüestions tan diverses com l'alimentació, la família, l'oci, l'assistència, les condicions de vida o la violència, en definitiva, elements que han estat molt poc abordats en comparació al fet polític (i les seves derivades). Tant és així que L. Castells indica que intentar definir el concepte de quotidianitat no és una tasca senzilla, per tant, prefereix advertir –i nosaltres ho compartim– que ens trobem davant d'una manera diferent d'enfocar els objectius plantejats, sense caure en l'error de concebre-ho com un nou paradigma historiogràfic.⁷

La pretesa quotidianitat militar que resseguim abraça tres grans qüestions relatives als dos exèrcits enfrontats: el perfil dels combatents que lluiten al front català (sociologia de la tropa, reclutament, promoció, mobilització auxiliar); com es desenvolupa la pràctica bèl·lica (sistema logístic que els envolta); i quines conseqüències esdevenen d'executar-la (deserció, malalties, empresonament, mort).

⁵ ESPINO LÓPEZ, A.: *Catalunya durante el reinado de Carlos II. Política y guerra en la frontera catalana, 1679-1697*. Bellaterra: Monografies *Manuscrits* núm. 5, 1999.

⁶ ESPINO LÓPEZ, A.: «Història militar», SIMON i TARRÉS, A. (dir.): *Tendències de la historiografia catalana*. Publicacions de la Universitat de València, 2009, p. 258.

⁷ CASTELLS, L.: «La historia de la vida cotidiana», HERNÁNDEZ, E. i LANGA, A. (eds.): *Sobre la historia actual. Entre política y cultura*. Madrid: Abada Editores, 2005, p. 39 i ss.

Consideracions metodològiques

A banda de treballar la bibliografia que se li pressuposa a tota investigació creïble (monografies, articles científics i actes de congressos), també hem dut a terme l'obligatòria i necessària tasca de consulta i anàlisi de fonts primàries. D'aquesta manera, més enllà de les dades que ofereixen els grans centres arxivístics establerts a Catalunya i les seves institucions principals (ACA, AHCB, BC –Fulletts Bonsoms–, Dietaris de la Generalitat i la ciutat de Barcelona), força treballats pels investigadors que referirem en el següent capítol, hem pretès abordar de manera exhaustiva documentació poc coneguda, i en cas de ser-ho, treballada de manera aïllada.

A un primer nivell d'estricta territorialitat espanyola, s'ha d'esmentar l'Archivo Histórico Nacional, que alberga en el seu fons d'Estat un seguit d'informes i correspondència elaborada per la comandància filipista que lluita al front català. Tenint en compte l'ordre cronològic treballat (1705-1714) han estat d'essencial utilitat els següents lligalls: 2947, 264, 312, 664-1, 664-2, 466, 281-1, 281-2, 298, 513, 320-1, 320-2, 312, 812, 343, 337, 348, 352, 353, 346, 350-1, 350-2, 369, 365, 758, 373, 361, 798, 383, 394, 379, 410-1, 410-2, 397, 399, 416-1, 416-2, 496, 411-1, 411-2, 423, 531, 420, 425, 426-1, 426-2, 419, 914, 917, 465, 2327, 595-1, 427, 440-1, 440-2, 432, 433-1, 433-2, 434, 436, 447, 444, 3488, 449, 450-1, 450-2, 648 i 742.

Així mateix, aquest gran centre arxivístic compta amb un fons relatiu a l'arxiduc Carles d'Àustria (profusament investigat per V. León) que va ser traslladat a Madrid durant la dècada dels anys vint del segle passat. En aquest cas, ens trobem davant un conjunt documental més heterogeni. Tot i així, hem contemplat l'anàlisi dels llibres 993, 1005, 1006 i dels lligalls 8686, 8690, 8693, 8697, 8701, 8704, 8706 i 8708.

Encara en sòl espanyol, per bé que els fons documentals relatius al període d'estricta conflictivitat bèl·lica són més escassos, l'Archivo General de Simancas conté alguns materials que han estat investigats per J. M. Torras. En el nostre cas, preocupats per abordar aspectes sanitaris castrens, ha estat essencial l'estudi de la secció suplementària de la Secretaria d'Estat, bàsicament els lligalls 125 i 269.

Amb el propòsit referit d'intentar extreure a la llum noves dades que permetin elaborar un relat prou contrastat, els Arxius Nacionals del Regne Unit (INA) compten amb algunes seccions concretes que contenen correspondència dels ambaixadors anglosaxons d'arreu d'Europa. En aquest línia, hem abordat l'estudi dels fons espanyol (SP 94/75-82), genovès (SP 79/3-7) i portuguès (SP 89/18-22). El propi regne britànic també generava documentació domèstica relativa a la disputa, són *papers d'estat* d'estricta observança militar terrestre (SP 41/3-4 i 34) i marítima (SP 42/6-11, 67-68, 112-113 i 119-122), que en ocasions s'han elaborat des del propi

front de lluita catalanoaragonès. Els arxius britànics alberguen una secció que ha estat ignorada pels investigadors d'àmbit estatal. La secretaria que coordinava tots els elements logístics del front peninsular (*War Office*) posseeix llibres de registre on apareixen les ordres i la correspondència enviades des de Londres cap a la Península (WO 4/3-16, WO 24/43-44, 47, 52-53, 58-59, 63, 69 i 71).

La biblioteca nacional de Portugal (BNP) conté alguns expedients de l'ambaixador lusità a Barcelona entre 1705 i 1713 (comte d'Assumar). Tot i que de manera escassa, els materials d'aquest "funcionari" ens informen sobre el paper que juguen les forces portugueses al front català. Són el conglomerat restant d'Almansa que, com a conseqüència de l'encontre, han d'enretirar-se cap al Principat (cal destacar els còdex 749 i 8542).

Un segon nivell d'anàlisi de fonts primàries l'hem contemplat abordant documentació institucional d'àmbit local. Catalunya compta amb una xarxa d'arxius comarcals (XAC) que recentment han estat inventariats de manera prou solvent, homogeneïtzant els continguts descriptius de les seccions. Aquesta actualització permet realitzar incursions amb una certa celeritat. D'aquesta manera, hem consultat les actes dels consells, a més d'altra documentació susceptible d'aportar dades interessants (assistencial, econòmica i correspondència). L'objectiu ha consistit en acostar-nos a les implicacions que generava la disputa a nivell local, amb la voluntat de delimitar zones diferenciades del territori (Vic, Manresa, Solsona, Lleida, Berga, Terrassa, Olot, Barcelona, Puigcerdà, Valls). J. M. Torras ha advertit de la dificultat d'analitzar aquests materials d'àmbit local, perquè un cop el conflicte clou, les estructures borbòniques eliminen sistemàticament documentació de l'anomenat *rei intrús*.⁸ En la nostra recerca hem pogut constatar aquest mateix fet.

Precisament, ha estat en aquest tipus de fonts institucionals on hem pogut treballar amb dedicació una documentació feixuga però qualitativament molt elevada. Ens referim als llibres d'entrada dels soldats ferits i malalts de l'hospital de la Santa Creu de Barcelona (BC, AH 132-145). La seva riquesa informativa ha implicat que generéssim una base de dades exhaustiva del nombre d'ingressos compresos entre l'1 d'agost de 1705 i el 30 de setembre de 1714. Els llibres en qüestió detallen diverses dades relatives als soldats o sotsoficials convalescents, apropant-nos així a la quotidianitat militar que perseguim. Quan la documentació ho ha permès, hem captat els següents camps informatius: nom i cognom, validesa de l'ingrés, entrada, sortida, setmanes

⁸ Un exemple evident el trobem a Vic, quan el 12 de març de 1716 el marquès de Castelrodrigo va publicar un edicte especificant l'eliminació dels llibres d'arxiu de tots aquells privilegis, instruments o papers concedits en temps de l'Arxiduc; ACA, *Cancelleria Reial*, Cartes de l'arxiduc Carles d'Austria, caixa 3D. Vegeu una breu síntesi del que referim a TORRAS i RIBÉ, J. M.: «Fonts oficials i les fonts del territori: la diferent percepció de la guerra de Successió a Catalunya (1707-1711)», DANTÍ i RIU J. (coord.): *Les xarxes urbanes a la Catalunya dels segles XVI i XVII*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2011, pp. 286-289.

d'estada a l'hospital,⁹ òbit, ferit, sala de repòs, localitat d'origen (en conseqüència, territori i Estat o Monarquia d'origen), plaça i companyia, regiment, coronel, vestuari i altres observacions.¹⁰

El resultat final ha estat prou òptim, atès que hem enregistrat 18.682 entrades en total. Els ingressos corresponen majoritàriament a soldats i sotsoficials dels exèrcits regulars, però no és gens menyspreable la presència de combatents auxiliars (miquelets), presoners, soldats impeditos i mariners. A nivell metodològic hem estat curiosos; en termes lingüístics només hem normalitzat aquells camps informatius dels quals n'hem identificat la procedència mitjançant altres suports bibliogràfics o tècnics (localitat d'origen, regiment, coronel i vestuari). D'aquesta manera, quan no hem aconseguit precisar-ho –fruit de l'ambigüïtat del registre hospitalari–, hem realitzat una transcripció literal de la font (per exemple, llocs de procedència com “Xarxano” o “Castellar”; o noms d'oficials desconeguts, com “Caracciolo” o “Sedels”). Així mateix, hem respectat els noms i cognoms dels combatents ingressats.¹¹

A un tercer nivell, i últim, hem abordat documentació d'àmbit particular, generada pels protagonistes que van viure els episodis bèl·lics en primera persona i que mitjançant cròniques o escrits privats (dietaris) permeten endinsar-nos al període des de diversos punts de vista. Cal distingir, d'una banda, les cròniques elaborades per autors com Francesc de Castellví, Narcís Feliu de la Peña i el marquès de San Felipe (no contemplem de manera prioritària les obres realitzades per Miñana i Robres); i de l'altra, els dietaris (o memòries) d'Honorat de Pallejà, Fàbrega de Cererols, Aleix Ribalta i Francesc Bellsollé. Els documents generats per aquests darrers autors tenen una naturalesa restringida, ja que sovint testimonien fets descontextualitzats i concrets. Tot i així, són materials molt interessants per tal com permeten copsar l'imaginari de segments poblacionals no adscrits als cercles de poder (exceptuant Honorat de Pallejà). Un bon exemple és la temença que generaven tant les extorsions filipistes com les incursions dels fusellers de muntanya, perfectament perceptibles en les seves escriptures.

Menció apart es mereixen les obres dels cronistes referits, essencialment Castellví i les seves *Narraciones Históricas*. Quan l'investigador s'apropa a aquest treball monumental, observa amb precaució les dades que facilita l'autor. Nogensmenys, la seva participació en primera persona al costat del bàndol carolí fa que se li pressuposi un relat esbiaixat dels fets ocorreguts i, encara més, si tenim en compte que va ser un dels nombrosos exiliats que van estar sota l'emparedament de Viena. A

⁹ El temps d'estada l'hem organitzat en base als següents paràmetres: entre 1 i 7 dies, una setmana; entre 8 i 14, dues setmanes; entre 15 i 21, tres setmanes; entre 22 i 28, quatre setmanes; a partir de 29 dies, més de quatre setmanes.

¹⁰ Vegeu el detall d'aquest document a l'Annex I (Registre_HSC_1705-1714). Així mateix, cal mencionar la iniciativa de la Biblioteca de Catalunya que ha digitalitzat recentment aquests materials i estan disponibles al portal de Memòria Digital de Catalunya; vegeu [<http://mdc.cbuc.cat/cdm4/browse.php?CISOROOT=/hospstcreu>].

¹¹ El nostre estudi té una clara intencionalitat de delimitar la societat militar que participa a la disputa, però a través d'aquesta documentació hospitalària esmentada podem copsar les conseqüències derivades d'encontres com el d'Almansa, on és plausible resseguir un moviment poblacional d'origen valencià a través dels llibres d'entrada de la població civil convalescent.

mesura que hom avança en la lectura, que ha de ser atenta a causa d'un estil carregós i sovint desordenat, comença a captar que les dades relacionades amb la milícia són prou exactes. El contrast que hem realitzat a partir d'altres fonts, bàsicament dels bàndols filipista i aliat, denoten un fil conductor comú on només es constata algun ball de xifres. Ara bé, en gran mesura, el sentit general dels esdeveniments, la casuística i les seves repercussions, coincideixen. Concretament alguns casos: en el primer gran encontre que inicia de manera oberta la guerra a Catalunya, el setge de Barcelona de 1705, la cúpula aliada va dubtar seriosament a l'hora d'iniciar l'ofensiva. Des del nostre punt de vista, la millor font que pot donar resposta a aquesta qüestió són els consells de guerra viscuts a bord de les embarcacions angleses a finals d'agost i primers de setembre de 1705 (TNA, SP 94/75). Les resolucions d'aquesta documentació coincideixen fil per randa amb les raons que exposa Castellví, precisant amb detall el posicionament de cada actor, quelcom que fa pensar que el cronista austriacista potser va tenir accés a còpies d'aquests consells de guerra. Mig any després, en el setge borbònic de 1706, mentre el secretari de Felip V (Grimaldo) va elaborar un diari exhaustiu dels moviments duts a terme per les Dues Corones (AHN, *Estat*, ll. 664-2), Castellví torna a contemplar un relat molt coincident, denotant una preocupació per construir un discurs conformat per diversos materials. De fet, som de l'opinió que al llarg dels propers anys l'obra referida aconseguirà revaloritzar-se.

Paral·lelament, el lector que s'apropa a la crònica de Castellví pot comprovar el treball ingent de documentació que annexa als seus volums, unes fonts variades que detallen tot tipus d'informació: de tall diplomàtic (acords, convenis, tractats); institucional (decrets, correspondència dels Tres Comuns, dels monarques i prohoms de la Cort, dels consells locals); i militar (capitulacions, comptes de veedories, correspondència del generalat i altres oficials, etc). D'altra banda, a més de la tasca compiladora —alguns textos els coneixem gràcies a la seva transcripció—, durant l'escriptura de les *Narraciones Históricas* emprà altres obres monumentals de l'època que denoten aquesta voluntat per intentar elaborar un relat el màxim contrastat possible (*Reflexiones militares* del vescomte del Puerto; *Anales de Cataluña*, de Feliu de la Peña; *Histoire militaire du règne de Louis la Grand*, de Mr. de Quincy; *Comentarios de la guerra de España*, del marquès de San Felipe; *Mémoires pour servir a l'Histoire*, de Mr. Lamberty; *Memorie istoriche*, d'Agostino Umacalia, entre d'altres).

Hi ha hagut autors que han considerat Castellví «probablement el millor historiador català de tots els temps».¹² Tenint en compte els objectius que hem indicat, la informació del cronista relativa als aspectes d'àmbit politicomilitar, creiem, tenen un valor incommensurable i una credibilitat elevada. No podem precisar l'impacte d'aquesta valoració en les altres esferes del

¹² HERNÁNDEZ, F. X., RIART, F. i RUBIO, X.: *La Coronela de Barcelona (1705-1714)*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2010, p. 19.

període que retrata, per exemple, en relació a l'entramat institucional. Aquest element no ha estat un dels nostres propòsits d'estudi i no coneixem amb precisió les dinàmiques internes de consistoris, com per exemple, el de la Generalitat.¹³ Tot i així, esdevé ben evident que l'investigador preocupat per la societat hispànica compresa entre 1700 i 1715 té en Castellví una parada obligada.

Encara enseguint amb el cronista, i realitzant una lectura crítica del seu treball, les *Narraciones Históricas* també arrosseguen unes limitacions documentals a nivell qualitatiu que ens han impedit aprofundir en l'impacte que va generar el conflicte en la pròpia societat militar; una mancança que esdevé encara més visible si tenim en compte que Castellví ofereix molt bons testimonis sobre l'actitud de la població civil enfront la violència derivada de la disputa (narrant refregues a l'interior de Catalunya que comportaven l'abandonament de nuclis urbans; el saqueig de poblacions; les vivències en episodis de setges, amb grans detalls que ajuden a conformar una idea precisa de la vida quotidiana en aquests moments traumàtics; la col·laboració de la població civil a l'hora de facilitar queviures i pertrets de guerra; o detallant iniciatives locals per fer front a l'investida francoespanyola –sometents, miquelets i voluntaris–). Hem escollit dos casos que il·lustren el que referim: malgrat que el cronista testimoniï la presència de malalties que afectaven els exèrcits, poques vegades especifica el nombre de convalescents ni els condicionants; de la mateixa manera, en ocasions detalla la insuficiència d'aspectes tan vitals com els aprovisionaments, però en canvi no n'exposa la casuística.

Tot i que probablement sigui el cronista que facilita més dades relatives a temàtiques de tot tipus (polítiques, socioeconòmiques, militars i culturals), sobretot pel que fa al front català, aquestes insuficiències documentals no només són presents en Castellví. La descripció que acabem de realitzar sobre els fons arxivístics contemplats al llarg del nostre estudi, fins i tot, poden plantejar insuficiències més acusades. Des del nostre punt de vista, aquest fet s'explica per la insubstancialitat que els coetanis atorguen als condicionants bèl·lics de base, per tal com més aviat es dediquen a relatar subjectes que des del seu punt de vista tenen més volada (els principals fets d'armes, nombre de baixes o la capacitat balística; les actituds d'alts dignataris; els esdeveniments polítics i les seves repercussions; moviments de tropes a nivell general, etc.). Tant és així que pretendre historiar aspectes relatius a la quotidianitat militar pot comportar delimitar-ho mitjançant traces aïllades, de vegades, de caràcter anecdòtic. Aquests seria el cas de l'espectre que conforma la sociologia de la tropa, on estranyament comptem amb registres que mostren l'edat dels homes enrolats, el perfil socioprofessional –si és que en posseeixen– i les motivacions que els empenyen cap a la milícia. De la mateixa manera, els elements corresponents a la logística

¹³ En aquest sentit, vegeu el treball elaborat per Eduard MARTÍ i FRAGA, dedicat en reconstruir i analitzar la trajectòria dels Tres Comuns.

i el seu finançament són molt confusos; especialment pel que fa al bàndol Habsburg, ja que ni comptem amb dades regulars sobre contractes de provisions –més aviat són aïllades–, ni documentació relativa a la pròpia veedoria de guerra (una causa rellevant que pot explicar aquest buit informatiu rau en la importància dels agents privats com a motors de la provisió i el finançament, relegant en un segon terme la interacció de l'Estat). Un darrer exemple serien les repercussions d'exercir a la milícia, atès que esdevé difícil preciser les taxes de deserció i malaltia que experimenten els regiments, així com el recorregut dels militars un cop són fets presoners (especialment la tropa).

Fets com aquest, on constatem limitacions documentals evidents, impliquen que la recerca que hem implementat s'hagi dut a terme seguint una via indirecta, com hem vist, acostant-nos a diverses fonts que no necessàriament fan referència explícita als objectius plantejats. Per aquest motiu ha estat necessari emprar una metodologia de localització documental de tall quantitatiu.

Estructura

La tesi doctoral que presentem consta de cinc blocs diferents. En primer lloc situem la renovació historiogràfica anglosaxona com el punt de partida metodològic que seguim al llarg de la nostra investigació. Observant els models eminentment britànics, posem sobre la taula els principals debats que han vertebrat la teorització de la Revolució Militar com a nou enfocament historiogràfic. Al llarg dels darrers cinquanta anys, però de manera acusada a partir de la dècada dels anys vuitanta del segle passat, diversos autors han reformulat i matisat la codificació originària de Michael Roberts al voltant del fenomen bèl·lic dels segles moderns. Seguidament, hem intentat copsar la capilaritat d'aquests estudis al conjunt de l'Estat, centrant-nos explícitament en l'encontre successori espanyol. En aquest capítol repassem la cobertura desigual que ha tingut –i té– la confrontació; d'una banda, perquè la guerra en si mateixa ha estat poques vegades objecte d'estudi, essent més recurrent l'anàlisi dels processos politicoadministratius derivats del nou reformisme borbònic; de l'altra, a causa d'una dedicació més profusa als territoris de l'antiga Corona d'Aragó, fruit de l'atracció que generen les fites de 1707 i 1714.

La segona part de la investigació analitza estrictament el desenvolupament de la guerra al Principat. Seguint un fil cronològic, avancem en aquells esdeveniments que tenen un pes rellevant en el resultat final de cada campanya. Un cop es produeix el desenllaç d'Almansa i la disputa es perpetua a la geografia catalana, realitzem un anàlisi territorial en base als tres fronts oberts: la plana lleidatana, la Castellania d'Amposta i l'eix del riu Fluvià (frontera nord-oriental). Amb

L'objectiu de ser concisos i no repetir les dades que han aportat les investigacions dels darrers anys, no dediquem especial atenció al que podríem considerar com els extrems cronològics de la disputa dinàstica (1700-1705 i 1713-1714). Per aquest motiu, el gruix de la recerca analitza les situacions més substancials un cop l'armada angloholandesa aconseguí fer-se forta a Barcelona i prossegueix fins la consecució del tractat d'evacuació de l'Hospitalet.

El següent bloc de la tesi doctoral està vertebrat sobre un eix temàtic. Mitjançant l'estudi de diverses esferes de la societat militar, pretenem reconstruir els elements que ens acosten a la pretesa quotidianitat militar. D'aquesta manera, hem organitzat l'exposició en base al perfil dels homes que participen en l'encontre bèl·lic (tant la mobilització regular com l'auxiliar); els elements que conformaven el seu dia a dia (entramat logístic: aprovisionaments, vestuari, armament i sanitat); i les repercussions sobrevingudes (empresonament, deserció, exercir en guarnicions).

En la quarta part del treball, traiem a la llum els resultats obtinguts (conclusions), amb la voluntat d'intentar donar resposta als dos objectius que hem assenyalat amb anterioritat. A banda, en l'anàlisi efectuat plantejarem noves possibilitats de treball que, com a conseqüència de les nostres investigacions, advertim, poden ser profitoses per encarar nous estudis centrats en conèixer la dinàmica social dels exèrcits moderns. Tal com podrà observar el lector, aquestes conclusions també les adjuntem en llengua anglesa, atès que esdevé un requisit si volem optar a la menció de doctor europeu que ofereix la nova normativa universitària.

El cinquè i últim bloc està format pel llistat de referències bibliogràfiques i l'annex. Pel que fa a aquest darrer apartat, cal esmentar el format digital amb el qual el presentem. Som conscients de la poca tradició que presenta la nostra disciplina a l'hora d'emprar aquest mètode. Altres departaments humanístics com els d'Història de l'Art hi estan més avesats com a conseqüència del volum de material gràfic que sovint han d'abordar. Nosaltres hem optat per aquesta solució tenint en compte l'extensió de la base de dades que hem elaborat a través del registre hospitalari. Una possible edició en paper hagués comportat superar amb escreix el miler de pàgines. Els altres materials que aportem, tot i ser més reduïts, també els adjuntem en aquest format digital.

Acrònims

ACA: Arxiu de la Corona d'Aragó

ACAC: Arxiu Comarcal de l'Alt Camp

ACBG: Arxiu Comarcal del Bages

ACBR: Arxiu Comarcal del Berguedà

ACCE: Arxiu Comarcal de la Cerdanya

ACDCB: Arxiu dels Carmelites Descalços de Catalunya i Balears

ACL: Academia das Ciências de Lisboa

ACOS: Arxiu Comarcal d'Osona

ACS: Arxiu Comarcal del Solsonès

ACVOC: Arxiu Comarcal del Vallès Occidental

ADS: Arxiu Diocesà de Solsona

AGS: Archivo General de Simancas

AH: Arxiu de l'Hospital de la Santa Creu

AHCB: Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona

AHGM: Archivo Histórico General Militar

AHN: Archivo Histórico Nacional

AHSP: Arxiu Històric de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau

AML: Arxiu Municipal de Lleida

AMVI: Arxiu Municipal de Vic

BC: Biblioteca de Catalunya

BCM: Biblioteca Central Militar

BL: British Library

BN: Biblioteca Nacional

BNP: Biblioteca Nacional de Portugal

BUB: Biblioteca Universitària de Barcelona

ICAB: Biblioteca de l'Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona

ICC: Institut Cartogràfic de Catalunya

TNA, SP: The National Archives, State Papers

TNA, WO: The National Archives, War Office

Agraïments

Al llarg d'aquests quatre anys moltes persones m'han ajudat a materialitzar la tesi doctoral que presento.

En primer lloc, el meu director Antonio Espino, que ha viscut el dia a dia d'aquest procés. En ell sempre he trobat una persona atenta, disposada a escoltar els meus projectes i a resoldre els meus dubtes, a esmenar els meus errors i a ampliar-me el coneixement. El seu mestratge ha estat importantíssim per dur a bon port aquest objectiu; no gensmenys, és un dels investigadors més solvents per abordar qualsevol temàtica centrada en el fenomen bèl·lic durant l'època moderna, amb menció especial pel que fa a aquells territoris que van conformar la Corona d'Aragó. Així mateix, l'Antoni Simon ha estat imprescindible en la gènesi d'aquest treball, gràcies al projecte I+D+i que ha encapçalat (HUM-2007-60697), he pogut gaudir d'una ajuda estatal que m'ha permès dedicar-me a temps complet a la investigació (BES-2008-001955). El seu profund bagatge a nivell historiogràfic m'ha possibilitat conèixer enfocaments, tendències i solucions als dubtes que m'han anat sorgint al llarg dels mesos de treball.

Els companys del grup de recerca *Manuscripts* sempre s'han mostrat oberts a col·laborar. Recordo els consells que he rebut al despatx, o a corre-cuita pel passadís del departament. L'Òscar Jané, el Javier Antón, l'Ignasi Fernández Terricabras, la Maria Antònia Martí, la Montse Jiménez, la Laia Miralles, l'Oriol Junqueras, la Sílvia Amor i l'Enric Pujol, doncs, també han estat participants d'aquestes pàgines. L'Elena Fernández es mereix un agraïment particular, les nombroses hores compartides han estat quelcom més. I l'Andrea Ricci, el meu germà acadèmic.

Durant les meves estades de recerca a fora de casa són nombroses les persones en les que he trobat empara, com la mestra Virginia León, que tan amablement em va acollir durant la meva investigació a Madrid. En el Regne Unit vaig aprendre nous plantejaments gràcies al suport de l'afable Jean Andrews i en Jeremy Lawrence. I a Londres, on l'Andrea Balboni va esdevenir la meva família. A Lisboa, en Pedro Cardim va mostrar un gran interès en la meva recerca i no va dubtar en aconsellar-me sobre els arxius portuguesos.

A Catalunya han estat nombroses les persones que de manera desinteressada m'han ajudat. A la Biblioteca de Catalunya he trobat bons professionals que sempre han estat disposats a ajudar-me i a arribar més enllà de l'inventari, sobretot l'Iris Torregrossa. Durant la meva col·laboració al llibre dirigit per l'Alfons Zarzoso he aconseguit obrir el meu ventall metodològic i concebre enfocaments historiogràfics diferents que poden ser de gran utilitat de cara a treballs futurs. Així mateix li he d'agrair a l'Albert Garcia Espuche, profús coneixedor del teixit socioeconòmic català i barceloní dels primers decennis del Set-cents. A la comarca, el Francesc Serra m'ha passat

materials particulars i inèdits de gran qualitat. Els seus consells han estat molt profitosos per abordar arxius locals, així com els d'en Lluís Ferran Toledano.

El suport tècnic que no sempre posseïm els historiadors l'he trobat en amics ben propers. La Mireia Ribas, matemàtica, m'ha mostrat el camí per analitzar les bases de dades de la manera més òptima. En Joan Morros, geògraf, que tant he perseguit, sempre s'ha mostrat disposat a col·laborar en l'edició dels suports cartogràfics. Els mapes que hem elaborat plegats tenen un accent que, creiem, ajuden a revaloritzar les dades aportades. En l'Arnald Puy he trobat el millor company per intercanviar idees, a banda de les innumerables preguntes que sempre m'ha resolt. Tots ells es mereixen el meu profund reconeixement.

En darrer terme, com no podia ser d'una altra manera, la família. Els avis que ja no hi són ens han transmès la transcendència de la història, explicant-nos qui som i d'on venim. El meu pare Jaume, donant-me consells que superen l'estricta elaboració d'aquest projecte; i la Carme, que a corre-cuita s'ha mostrat ben disposada a esmenar la redacció. La meva mare Mercè coneix les entranyes de tot el procés, ella sap que la seva ajuda i suport han estat essencials durant tots aquests anys. Des de la llunyania, el meu germà Ferran ha estat proper. Gràcies al seu coneixement de la societat anglosaxona, no ha dubtat a trametre'm observacions imprescindibles a l'hora d'abordar textos originals. La Lioba, sempre al costat i recolzant-me en tot moment. Ella sap que la dedicació esmerçada ha implicat que no l'atengués com es mereix. No és exagerat cloure que tots ells també són autors de la lectura que comencem.

PART I

LA RENOVACIÓ HISTORIOGRÀFICA DELS ESTUDIS BÈL·LICS.

EL CAS DE LA GUERRA DE SUCCESSIÓ

1.1 LA RENOVACIÓ ANGLOSAXONA

El procés de modernització conceptual i metodològica adoptades per les investigacions de caràcter bèl·lic provenen del moviment renovador que es va viure al Regne Unit aviat farà poc més de mig segle. Abans d'analitzar el treball produït en relació a la guerra de Successió espanyola, volem resseguir breument aquesta tasca historiogràfica cabdal que, al nostre entendre, ha passat per tres grans etapes derivades dels grans ideòlegs que l'han desenvolupat: Roberts, Parker i Black.

En línies generals, situem el naixement d'aquesta tendència a partir de 1955, quan Michael Roberts va encetar el debat encunyant l'atractiu terme de «Revolució Militar». Entre 1960-1990, la gran majoria d'autors que s'interessaren per aquest nou enfocament metodològic elaboraren un seguit de materials molt rellevants. Destaca per sobre de tots l'obra produïda per Geoffrey Parker. Les aportacions de Jeremy Black, finalment, van corregir i matisar algunes de les afirmacions que s'havien anat pressuposant al llarg dels darrers quaranta anys del segle XX. Aquest autor britànic va tenir l'encert d'ampliar l'arc cronològic, la qual cosa li va permetre realitzar una lectura crítica del treball elaborat fins llavors.

El procés que referim té l'origen en la conferència que Michael Roberts llegí a la Universitat de Belfast en presència de la reina Elisabet l'any 1955. En aquest *speech*, l'autor va plantejar dues qüestions elementals per abordar el que ell anomenà Revolució Militar. D'una banda, Roberts definia la naturalesa d'aquest procés històric, de l'altra, n'esquematitzava els efectes principals que a grans trets es podien classificar en quatre grans camps: l'augment de la tecnologia de l'armament, l'aparició de tàctiques i estratègies de combat més complexes, l'increment dels exèrcits arreu del continent i les repercussions que afectaven a la població civil.

Respecte als canvis produïts en l'armament, durant centenars d'anys els camps de batalla europeus havien estat dominats per la cavalleria pesant. A partir del segle XV aquesta hegemonia començà a veure's superada per la progressiva introducció de les armes de foc, per bé que al llarg d'aquesta mateixa centúria els homes a cavall encara van continuar sent un dels principals actius militars. Les armes de foc permetien l'enderrocament de les altes muralles medievals i aquesta superioritat tecnològica va relegar en un segon terme als cavallers feudals. Paral·lelament, amb l'arribada de la nova centúria –segle XVI–, la pica va passar a ser absolutament predominant al camp de batalla.¹ Durant els segles precedents hi havia hagut algunes formacions europees que les havien emprat amb èxit per dur a terme una guerra terrestre desmuntada (suïssos, flamencs, escocesos). Les càrregues en grup que permetia aquesta arma aconseguia reduir les envestides de

¹ ROBERTS, M.: *The Military Revolution, 1560-1660*. Belfast, 1956, pp. 5-7.

la cavalleria, tant en termes ofensius com defensius. Els bons resultats i la “democratització” que comportava, atès el seu reduït cost productiu en comparació a l'equip del cavaller, van ser factors claus per què l'armament es generalitzés. Per a Roberts, el *tercio* exemplificava a la perfecció aquest canvi de paradigma, on la formació s'enquadrava al voltant de les piques i algunes companyies de mosquets.

La segona dimensió de la interpretació teoritzada per Roberts –aparició de tàctiques i estratègies de combat més complexes– és abordada a través de les investigacions que l'autor britànic realitzà sobre l'exèrcit suec de Gustau II Adolf. Seguint la tasca desenvolupada per el stadhouder holandès Maurici I de Nassau, el monarca suec va perfeccionar diversos elements ocorreguts a la segona meitat del segle XVI, destacant per sobre de tot la disposició en línia de les formacions en combat. Aquesta disposició provocà que l'exèrcit escandinau pogués imposar-se a contingents més nombrosos.² Paral·lelament, va introduir la idea d'aniquilar l'adversari al camp de batalla –producte de la confiança en les noves tàctiques adoptades–, així com d'intentar conquerir el territori progressivament, tot assegurant posicions dins l'àrea ocupada. Aquesta incursió a l'interior de la geografia enemiga va permetre traçar un sistema d'emmagatzematge estable, element indispensable per al tipus de guerra que proposava el monarca suec. Sens dubte, els avituallaments esdevenien un element clau en la planificació bèl·lica. Bona part de l'èxit d'aquesta estratègia passava per coordinar diversos exèrcits a la vegada, quelcom mai vist fins aleshores.³

El tercer punt consistia en la nova dimensió que adquirí l'abast del conflicte, reflectit en el número creixent de contingents humans. Felip II va dominar Europa amb un exèrcit que arribà fins als vuitanta mil efectius. Un segle més tard, Lluís XIV necessitava quatre-cents mil combatents per imposar el seu domini. En línies generals, entre 1560 i 1660 gairebé tots els estats moderns van seguir aquesta tendència a l'alça. Aquests cossos, en bona mesura, estaven formats per mercenaris. Les monarquies modernes, amb l'objectiu de configurar els respectius exèrcits, contractaven veterans de guerra i intentaven evitar que la població civil s'enrolés. Per Roberts, la professionalització era un factor clau. Aquesta premissa, però, plantejava limitacions importants; d'una banda, el sistema era força costós en termes econòmics i, de l'altra, els mercenaris en ocasions mostraven actituds de desobediència. Precisament, les innovacions del monarca Gustau II Adolf estaven encaminades a pal·liar aquests excessos, atès que l'exèrcit suec esdevingué el primer contingent amb un cert grau de “professionalització”.⁴

² ROTHENBERG, G. E.: «Mauricio de Nassau, Gustavo Adolfo, Raimundo Montecucoli y la Revolución Militar del siglo XVII», PARET, P. (dir.): *Creadores de la Estrategia Moderna. Desde Maquiavelo a la Era Nuclear*. Madrid: Ministerio de Defensa, 1991. pp. 56-59.

³ ROBERTS, *The Military...*, pp. 8-14.

⁴ ROBERTS, *The Military...*, pp. 16-18.

El darrer punt que el professor de Belfast intentà delimitar afectava a les repercussions socials que es derivaven del procés revolucionari militar. L'administració estatal buscava racionalitzar l'aparell bèl·lic i això sovint es va traduir en polítiques centralistes cap a la capital del regne. Fruit d'aquesta voluntat organitzativa i d'aquest control reial, les secretaries d'Estat i de Guerra van proliferar arreu d'Europa. Així mateix, les finances esdevingueren un problema i totes les monarquies es van veure superades per la maquinària militar, que en temps de guerra sobrevivia en bona part gràcies al préstec.⁵ De fet, durant la guerra de Successió espanyola, la Corona anglesa va incrementar el deute nacional dels 17,3 milions de lliures l'any 1697 als 36,2 milions el 1714.⁶ Roberts argumentava que l'absolutisme, en part, va veure's beneficiat per aquesta creixent militarització –tant terrestre com marítima– i va reforçar-se com a model polític imperant.⁷

D'altra banda, el fenomen bèl·lic va esdevenir una qüestió de masses ja que mentre a l'època medieval la guerra era practicada per una classe privilegiada, en el segle XVII esdevingué un element transversal de la societat europea. Segons aquest autor, la ràtio de participació a l'activitat militar s'incrementà considerablement, a més, oferia possibilitats professionals fruit de la necessitat de càrrecs subalterns (caporals, alferes, tinentes, comissaris i “buròcrates” diversos, etc.). A mode d'exemple, personatges de l'alta esfera com Colbert i Louvois representarien aquesta realitat, on l'entramat administratiu augmentà a tots nivells.⁸

Vint anys després d'aquesta teorització, la Revolució Militar era un concepte historiogràfic d'èxit i diversos autors el practicaven amb devoció. Un dels seus deixebles, fins i tot, es preguntava si havia esdevingut un mite: «undisguised manifesto proclaiming the originality, the importance, and the historical singularity of certain developments in the art of war in post-Renaissance Europe», dirimia G. Parker.⁹

Geoffrey Parker va publicar aquest article no només per manifestar la seva total complicitat amb les teories “revolucionàries”, sinó que també ho va fer per relacionar-ho amb les seves investigacions del Flandes hispànic. En línies generals, Parker també identificava els quatre grans eixos on pivotava la teoria de Roberts, tot i que matisà algun element, especialment en relació a la cronologia. Per exemple, pel que fa a la qüestió de l'armament i l'evolució tàctico-estratègica, considerava que ja hi havia territoris anteriors a Suècia que havien implementat aquestes millores –alguns estats italians del Renaixement, l'exèrcit del duc d'Alba a Flandes o els processos introduïts a Holanda per Maurici I de Nassau i William-Louis.¹⁰

⁵ ROBERTS, *The Military...*, pp. 21-23.

⁶ HOPPIT, J.: *A land of Liberty? England 1689-1727*. Oxford: Clarendon Press, 2000, p. 124.

⁷ ROBERTS, *The Military...*, pp. 19-20.

⁸ ROBERTS, *The Military...*, pp. 24-25.

⁹ PARKER, G.: «Military Revolution, 1560-1660 – A Myth?», *The Journal of Modern History*, vol. 48, 2 (1976), pp. 196-214. Cita a la p. 197.

¹⁰ PARKER, «Military Revolution...», p. 206.

El punt que subscrigué de manera fervent va ser el volum dels exèrcits, compartint plenament l'escalada militar viscuda als països europeus. Ara bé, aquest autor considerava que certs elements definits per Roberts tenien una llargària en el temps que anaven més enllà del 1660. D'aquesta manera, ell va establir que durant la segona meitat del segle XVII es produïren encara un seguit de canvis força rellevants que van aguditzar moltes de les premisses establertes per Roberts: l'existència d'una guerra més severa per a la societat civil, l'augment de l'autoritat estatal, l'accentuació de la mobilitat social i el retard del creixement econòmic. És per aquests motius que Parker proposà eixamplar la cronologia i establir-la des de 1530 fins a 1710.¹¹

A la dècada següent, ell mateix va publicar l'obra més significativa des del treball originari de 1956. *The Military Revolution: Military Innovation and the Rise of the West, 1500-1800* –traduït i publicat al castellà l'any 1990–¹² va aprofundir les matisacions que el propi autor havia realitzat fins aquell moment, a la vegada que incorporava la interessant proposta elaborada per Michael Duffy.¹³ En línies generals Duffy, a través del seu estudi sobre la creació de la potència naval britànica, defensava que el procés revolucionari militar que havien viscut les forces terrestres també va produir-se al mar. I ho demostrava assenyalant l'increment vertiginós de la capacitat bèl·lica des del segle XVI fins al segle XIX, així com l'afectació d'aquests processos a la societat, especialment d'aquells que participaven de la vida marítima –mà d'obra, composició de la flota, malalties, disciplina, desercions, problemes administratius i finances.¹⁴

Tenint en compte aquests materials, doncs, Parker va dividir la seva obra en tres grans blocs. El primer apartat reprèn el concepte historiogràfic que hem descrit en les pàgines precedents, a la vegada que n'analitzava les conseqüències principals (avituellaments). En segon terme, relatava com els estats europeus, a partir del segle XVI, van impulsar una flota naval ben armada capaç de realitzar la guerra lluny de la metròpoli. Aquesta expansió va possibilitar que Occident controlés molts territoris arreu del planeta, quelcom que es consolidà a inicis del segle XX, quan passà a dominar el 84% de la superfície terrestre.¹⁵ Finalment, l'autor va elaborar un capítol nou –tenint en compte l'any de publicació– on exportava el concepte de la Revolució Militar fora d'Europa i el relacionava amb altres potències fruit del contacte amb els europeus (Japó, Corea, Xina).

Des del nostre punt de vista, l'encert d'aquest llibre va consistir en aglutinar bona part dels materials produïts fins llavors, actualitzar-ne la crítica i desenvolupar la teoria per explicar el lideratge mundial d'Occident entre els segles XVI i XVIII. Segons ell, aquest bagatge d'època moderna va possibilitar el domini incontestable del període industrial. Parker, bàsicament,

¹¹ PARKER, «Military Revolution...», pp. 213-214.

¹² PARKER, G.: *La Revolución militar: las innovaciones militares y el apogeo de Occidente, 1500-1800*. Barcelona: Crítica, 1990.

¹³ DUFFY, M. (ed.): *The Military Revolution and the State, 1500-1800*. Exeter: University Press, 1980.

¹⁴ DUFFY, *The Military Revolution...*, pp. 49-85.

¹⁵ PARKER, *La Revolución militar: las innovaciones...*, p. 162.

explicava que l'èxit de l'Europa occidental s'havia assolit a través de les millores militars en termes tecnològics i organitzatius. En certa manera, l'autor barrejava l'herència del professor Roberts –i les seves pròpies aportacions de l'any 1976–, amb els estudis de caire marítim –com les de Duffy. La doble vessant (terrestre i marítima) va possibilitar la creació d'aquesta obra generalista molt ben acollida per la comunitat científica. Actualment podem considerar-la un clàssic per a tot aquell que estigui interessat en la matèria.

El mite que aquest darrer autor havia plantejat a mitjan de la dècada dels setanta i que va reimpulsar durant la dècada dels vuitanta va ser desmuntat per Jeremy Black, qui amb un assaig breu i punyent va redefinir el concepte que havia estat plantejat per Roberts, matisat per Parker i acceptat per la majoria de la comunitat científica.¹⁶ En línies generals, Black posava en dubte el qualificatiu de revolucionari i demostrava fins a quin punt els plantejaments exposats pel professor Roberts eren insubstancials i erronis. Bàsicament, focalitzava la seva crítica en dos grans processos, per bé que un cop va desenvolupar el seu assaig també resituava diversos elements de la codificació. Des del nostre punt de vista, el mèrit d'aquest autor va ser incorporar nous treballs –com els de M. S. Anderson–,¹⁷ inserir-los en el marc historiogràfic general i reelaborar-ne la teoria.

Els principals retrets cap als postulats de Roberts es van centrar en la professionalització de les forces armades –idea extreta de l'estudi sobre l'exèrcit de Gustau II Adolf de Suècia– i en el creixent volum dels exèrcits estatals permanents. Així, discrepà de les transformacions tàctiques i estratègiques, del volum de la guerra i de l'impacte que aquesta generava en la societat civil. Per a Roberts, aquests elements eren especialment revolucionaris –en termes temporals– i eren intrínsecs del període 1560-1660. Black considerava un error greu tallar aquests processos a la meitat del segle XVII, sobretot tenint en compte l'evolució dels mateixos fins ben entrat el Set-cents. Ell va proposar que aquesta dinàmica era més accentuada en el període 1660-1760 que no pas en l'anterior, especialment durant els primers cinquanta anys d'aquesta centúria (1660-1710).

Així mateix, la crítica més evident –i que l'autor encerta en assenyalar– és l'augment vertiginós dels contingents militars a partir de la segona meitat del segle XVII. Menys la Monarquia Hispànica, totes les potències europees van incrementar l'exèrcit permanent de manera significativa. Observant el quadre 1 ho podem comprovar amb facilitat.

Quins són, però, el canvis que detecta Black durant el període 1660-1760? En termes pròpiament de combat, l'armament i la tàctica esdevenen la principal novetat. La pica va deixar d'existir i va ser substituïda per un mosquet (fusell) amb baioneta incrustada a la part final del

¹⁶ BLACK, J.: *A Military Revolution? Military Change and European Society, 1550-1800*. Londres: Macmillan, 1991.

¹⁷ ANDERSON, M. S.: *War and Society in Europe of the Old Regime, 1618-1789*. Leicester University Press, 1988. Traducció castellana a *Guerra y Sociedad en la Europa del Antiguo Régimen, 1618-1789*. Madrid: Ministerio de Defensa, 1990.

canó. Aquest element feia augmentar la presència del foc i, de retruc, tant les capacitats ofensiva com defensiva. Bàsicament, aquest canvi es va portar a terme a cavall dels segles XVII i XVIII. Així mateix, la generalització d'aquesta arma comportà que al camp de batalla, els cossos es disposessin en formacions més primes i allargades, procurant formar una línia de foc constant. Aquest fet era un canvi molt rellevant en relació a la manera de desenvolupar les maniobres de combat, absolutament diferenciada de la primera meitat del segle XVII.¹⁸

Quadre 1. Nombre d'efectius dels exèrcits europeus (1475-1760)

<i>any</i>	<i>Monarquia Hispànica</i>	<i>República holandesa</i>	<i>França</i>	<i>Anglaterra</i>	<i>Suècia</i>	<i>Rússia</i>
1475	20.000	-	40.000	25.000	-	-
1555	150.000	-	50.000	10.000	-	-
1595	200.000	20.000	80.000	30.000	15.000	-
1635	300.000	50.000	150.000	-	45.000	35.000
1655	100.000	-	100.000	70.000	70.000	-
1675	70.000	110.000	120.000	150.000	63.000	130.000
1705	50.000	100.000	400.000	87.000	100.000	170.000
1760	98.000	36.000	247.000	199.000	85.000	146.000

Font: elaboració pròpia a partir de BLACK (1991), p. 6.

Ja hem apuntat el canvi en la dimensió dels contingents, no ens hi allargarem més. És evident, però, que no va ser l'únic aspecte que augmentà numèricament, les construccions defensives també ho van fer. Novament França va encapçalar aquesta cursa. De la mà de Vauban es van construir trenta-tres noves fortificacions a les zones frontereres (1678-1698). A part, altres fortins van ser molt renovats. Els efectius marítims evolucionaren en la mateixa direcció. L'exemple britànic és il·lustratiu, així com l'holandès. Ambdues potències van entrar en competició per dominar el mar i poder enfortir el seu comerç colonial. També l'armada francesa va augmentar substancialment la seva força marítima, incrementant qualitativament la capacitat de foc mitjançant un armament molt potent. Durant la centúria posterior, tots aquests aspectes continuaran incrementant-se progressivament. Al nord d'Europa va succeir exactament el mateix, inclús van aparèixer escoles de navegació per millorar aquests aspectes.¹⁹

És interessant, alhora, contemplar les limitacions d'aquets processos que indica Black, sobretot per no caure en l'error de creure que el període 1660-1760 era autènticament revolucionari en comparació amb l'anterior. Primer de tot, cal situar la presència de l'hivern, que dificultava enormement l'esdevenir de la campanya, fins al punt d'aturar-se i esperar la bonança primaveral que tant necessitava la cavalleria. També s'han de tenir en compte aspectes de caire tecnològic, econòmic i social que són contundentment presents durant l'Europa moderna. Segons Black,

¹⁸ BLACK, *A Military Revolution?...*, pp. 20-27.

¹⁹ BLACK, *A Military Revolution?...*, pp. 28-34.

aquestes limitacions fan difícil qualsevol qualificatiu de revolucionari. Al mar, per exemple, les embarcacions depenien absolutament de la força del vent. La fusta que conformava aquestes naus es feia malbé. Els tractaments especials que necessitava aquest material per allargar-ne la utilitat no es van produir fins a les acaballes del segle XVIII. Sense anar més lluny, una tempesta podia arruïnar bona part de la campanya. Aquests entrebancs marítims també es trobaven a terra. A Europa eren escassos els indrets que comptessin amb comunicacions aptes per connectar territoris amb una certa celeritat. Així mateix, els rius podien representar un obstacle important, bàsicament, si tenim en compte la poca quantitat de ponts existents. Això feia que molts indrets s'haguessin de creuar amb barcases. Les ocasionals inundacions de primavera i tardor també eren perjudicials pel desplegament dels exèrcits.²⁰

Paral·lelament, els combatents sovint patien les males condicions de vida que comportava l'exercici militar. Bona mostra n'era la nombrosa deserció existent, fenomen comú en tots els contingents europeus de l'època. És evident, però, que les condicions dels militars d'inicis del segle XVIII eren millors que les de cent anys abans i Black assenyala que és important no caure en l'error d'exagerar aquesta qüestió. El procés d'emmagatzematge també augmentà qualitativament durant el període. Ara bé, altres aspectes que s'havien d'organitzar amb antelació sovint es planificaven malament, afectant irreversiblement els soldats. Els avituallaments de vegades escassejaven i, lògicament, aquest fet podia causar malalties importants. Una altra limitació de caire social era la manca de disponibilitat de combatents, per bé que els contingents armats van augmentar en termes absoluts, la població masculina sovint era reticent a enrolar-se. Per aquest motiu, quan els exèrcits estaven en campanya intentaven reclutar soldats desertors de les tropes enemigues.²¹

En conclusió, i segons el posicionament de Black, a l'Europa post-medieval no va existir cap Revolució Militar, perquè els fenòmens identificats per Roberts i Parker s'allargarien encara dos segles. Tenint en compte una perspectiva àmplia de l'estudi, sense partir la centúria barroca entremig, atorgar aquesta noció de "revolucionari" no és adequat. Els processos viscuts entre 1660 i 1760 ho demostren amb escreix. Per a Black, aquest fenomen s'ha d'analitzar en bloc i, al mateix temps, és rellevant deixar clar que no totes les àrees del continent evolucionaren a la vegada. De fet, si prenem la geografia de l'Europa occidental, regnes com Portugal no van experimentar cap canvi militar en aquest sentit, és més, fins i tot van patir una regressió durant la segona meitat del segle XVII.²²

²⁰ BLACK, *A Military Revolution?...*, pp. 35-37.

²¹ BLACK, *A Military Revolution?...*, pp. 38-43.

²² SEVERIANO, N. i THEMUDO, M. (dirs.): *Nova História Militar de Portugal*, vol. 2. Lisboa: Círculo de Leitores, 2004, p. 187.

En contraposició, Black apunta que quan el qualificatiu de revolucionari esdevé més precís és a les acaballes del Set-cents, quan l'exèrcit, en lloc de reflectir l'ordre imperant a la societat –com succeïa a l'Antic Règim–, va ser capaç de canviar-ne els patrons per transformar-se i deslligar-se del paradigma polític establert.²³

Si J. Black va allargar la cronologia del fenomen per les centúries posteriors, C. J. Rogers ho va fer per les anteriors, és a dir, situant l'origen en l'època medieval. Per aquest autor, la cronologia que s'havia plantejat per abordar la suposada Revolució Militar també era inexacte. D'aquesta manera, Rogers indica que ja al segle XIV va existir una revolució en l'infanteria que repercutiria de manera evident durant les centúries modernes. Successivament, el segle XV va ser el moment de l'artilleria, adquirint gran protagonisme en els encontres. En el segle XVI la «trace italienne» va intentar contrarestar aquesta potència armamentística, escampant-se arreu de l'occident europeu. Durant el segle XVII, de manera progressiva, van proliferar els grans exèrcits, que comptaven amb armes de foc i una força marítima més capaç.²⁴ En certa manera, Rogers ha pretès posar de relleu que tots els canvis que van acompanyar l'evolució bèl·lica van produir-se de manera gradual, a partir de diversos episodis que s'allargarien en el temps. En aquest sentit, la seva interpretació connecta directament amb els postulats de Black.

L'any 2004, J. Black va publicar el llibre *Rethinking Military History*,²⁵ però tenint en compte els objectius del projecte que proposem en aquesta tesi doctoral, l'assaig no té tant interès com el que va veure la llum l'any 1991. Aquesta obra posterior –encapçalada per un títol llamíner– intenta captar l'interès del lector, però no té cap voluntat revisionista en termes historiogràfics. En aquest cas, ens trobem davant d'un assaig fresc i agosarat, on l'autor reflexiona al voltant de l'estat actual de la recerca, barrejant diverses temàtiques, des del cinema al món editorial, passant per l'evolució d'altres civilitzacions i proposant nous camins. Ja hem comentat que no és un treball especialment útil, però s'ha de valorar la qualitat de les reflexions, moltes d'elles d'alt nivell intel·lectual. Només els acadèmics que porten una vida dedicada a la investigació i a l'estudi d'un fenomen tan transversal són capaços de realitzar aquest tipus de material.

En línies generals, doncs, aquests investigadors han marcat la pauta conceptual de les recerques dutes a terme des de 1970 fins el 2010; però el cert és que altres treballs rellevants han completat la diversitat temàtica d'aquest marc teòric. Per citar alguns exemples, i seguint la línia de Roberts, trobem l'obra de J. Keegan, que es centra en els aspectes purament tàctics i

²³ BLACK, *A Military Revolution?...*, pp. 93-96.

²⁴ ROGERS, C. J. (ed.): *The Military Revolution Debate: readings on the military transformation of Early Modern Europe*. Boulder: Westview, 1995, pp. 55-93.

²⁵ BLACK, J.: *Rethinking Military History*. Londres-Nova York: Routledge, 2004.

estratègics. Si l'interès del lector passa per conèixer l'evolució d'aquests elements al detall, els seus materials són lectura obligada.²⁶

Un altre investigador destacable en aquest procés que descrivim és el també britànic J. R. Hale, partidari d'emprar la idea de Reforma Militar atès que mai va acceptar el concepte de Revolució Militar com a tal. Aquest autor s'ha convertit en un dels principals experts en relació a l'Itàlia del Renaixement.²⁷ D'altra banda, part dels seus estudis es centren no només en tractar la societat militar i els seus patrons de comportament, sinó en conèixer les repercussions que aquesta generava a la societat, tant directament –violència i destrucció– com indirecta –economia, fiscalitat, govern. En aquesta mateixa línia situem els treballs de M. S. Anderson, tot i que ja centrats plenament en l'Europa de l'Antic Règim.²⁸

Fent un canvi d'escenari, als Estats Units, no va ser fins a la dècada dels anys setanta del segle XX que la historiografia donà el salt qualitatiu que havia succeït al Regne Unit. És per això que un dels autors més importants, P. Paret, considerava que fins aquella dècada havia predominat la típica història tradicional –*Drums and Trumpets*–, centrada en narrar episodis bèl·lics i les batalles que se'n derivaven.²⁹ La renovació americana passava per ampliar les fonts d'anàlisi i la metodologia, quelcom que la va acostar a la interdisciplinarietat –ciències polítiques, sociologia i psicologia. C. Borreguero ha identificat tres grans camps on es desenvolupen aquestes recerques: la tecnologia militar, la història del combat i els aspectes socials dels exèrcits.³⁰ En relació al període que treballem, destaquen autors com T. M. Barker, J. A. Lynn o S. Adams, que han centrat part dels seus estudis en diversos exèrcits europeus d'època Moderna.³¹ La llista d'investigadors, però, s'ampliaria, sempre sota l'aixopluc de la Society for Military History, que ha catalitzat els esforços i la recerca sobre els estudis bèl·lics.

La renovació anglosaxona ha tingut capil·laritat en altres estats europeus, com a Itàlia i especialment a França.³² Al país gal, el primer autor que va tractar aquesta temàtica singularitzant-la i convertint-la en objecte d'estudi fou H. Contamine. De totes maneres va ser A. Corvisier qui

²⁶ KEEGAN, J.: *Historia de la guerra*. Barcelona: Planeta, 1995.

²⁷ HALE, J. R.: *Guerra y sociedad en la Europa del Renacimiento 1450-1620*. Madrid: Ministerio de Defensa, 1990.

²⁸ Vegeu nota 17.

²⁹ ESPINO LÓPEZ, A.: «Les noves perspectives de la història de la guerra (segle XVIII)». *Manuscrits: revista d'Història Moderna*, 21 (2003), p. 15.

³⁰ BORREGUERO BELTRÁN, C.: «Nuevas perspectivas para la historia militar: la "New Military History" en Estados Unidos», *Hispania*, LIV/1, 186 (1994), pp. 160-175.

³¹ LYNN, J. A.: *Giant of the Grand Siècle: The French Army, 1610-1715*. Cambridge-Nova York: Cambridge University Press, 1997; *The Wars of Louis XIV, 1667-171*, Londres-Nova York: Longman, 1999; BARKER, T. M i BAÑÓN, R. (eds.): *Armed forces and society in Spain past and present*. Boulder: Social Science Monographs, Columbia University Press, 1988; «Tactics or Politics? The Military Revolution and the Hapsburg Hegemony, 1525-1648», LYNN, J. A. (ed.): *Tools of War: Instruments, Ideas and Institution of Warfare, 1445-1871*. University of Illinois Press, 1990, pp. 28-52.

³² CORNETTE, J.: «La révolution militaire et l'État moderne», *Revue d'Histoire Moderne et Contemporaine*, vol. 24, 4 (1994), pp. 696-709; BÉRENGER, J.: *La révolution militaire en Europe XVe-XVIIe siècle. Actes du Colloque de Coëtquidan, Avril 1997*. París: Ecomomica, 1998; CHAGNIOT, J.: *Guerre et société à l'époque moderne*. París: Presses universitaires de France, 2001.

donà un salt endavant en la recerca tot integrant aquesta disciplina en el camp de la història social.³³ De fet, a diferència del que estava succeint a Anglaterra, aquest autor va centrar l'atenció en els combatents en lloc de fer-ho pròpiament en aspectes logístics i estratègics. Així doncs, temàtiques com la composició social dels exèrcits, els presoners, la mortalitat en temps de pau o la deserció, composaven els seus treballs. Posteriorment, va coordinar una obra generalista que recopilava el principal coneixement sobre aquesta temàtica des dels segles medievals i fins a la contemporaneïtat.³⁴ Aquest enfocament eminentment social ha marcat altres treballs produïts al país veí. Un exemple il·lustratiu és la bona investigació duta a terme per J.-P. Bertaud i D. Reichel, que estudiaren la tropa dels exèrcits napoleònics realitzant una anàlisi sociològica molt acurada que, en bona mesura, ens ha servit de referent.³⁵

A Itàlia, parlar d'aquest tipus de temàtica significa fer referència al pioner P. Pieri, l'autor més prolífic del país.³⁶ Per a ell, aquesta tendència havia d'evitar l'hermetisme i per això considerava que la guerra s'havia de relacionar amb altres realitats humanes, tal com adoptarien els altres països occidentals. L'objectiu era enriquir i aportar més informació al coneixement de les societats passades. Com deia el mateix autor, la història militar «affonda le sue radici nella struttura economica, sociale, politica di un Stato e può essere un utile e forse necessario complemento alla storia politica».³⁷ Un altre autor que ha destacat en la matèria és F. Cardini que, des d'una perspectiva eminentment culturalista, ha interpretat el que envolta l'exercici de les armes durant els segles moderns.³⁸ C. Cipolla, sobretot, va ser qui es va sentir més atret per aquest tipus de treballs, acostant-se des de la seva formació econòmica a l'anàlisi de l'impacte tecnològic de la maquinària bèl·lica.³⁹

Després d'haver resseguit les línies mestres dels treballs que han creat escola, som de l'opinió que Black mostra uns posicionaments i preceptes més adequats pel que fa al fenomen bèl·lic durant l'Europa Moderna. Aquest judici el realitzem després d'estudiar el conflicte que ens ocupa, la guerra de Successió, que es troba a cavall dels segles XVII-XVIII. Així mateix, estudis sobre l'exèrcit i la societat hispànica de la segona meitat del Sis-cents segueixen la línia descrita per aquest autor anglès, tant al voltant de l'armament, de les tàctiques, com de les repercussions socials.

³³ CORVISIER, A.: *L'Armée française: de la fin du XVIIe siècle au Ministère de Choiseul: le soldat*. París: Presses universitaires de France, 1964.

³⁴ CORVISIER, A. (dir.): *Historie Militaire de la France*, vol. I. París: Presses universitaires de France, 1992.

³⁵ BERTAUD, J.-P. i REICHEL, D.: *Atlas de la Révolution française*. París: Editions de l'École des Hautes Études en Sciences Sociales, 1989.

³⁶ PIERI, P.: *Il Rinascimento e la crisi militare italiana*. Einaudi, Torí, 1952.

³⁷ Citat a ESPINO LÓPEZ, A.: «La historia militar. Entre la renovación y la tradición», *Manuscrits: revista d'història Moderna*, 11 (1993), p. 225.

³⁸ CARDINI, F.: *La culture de la guerre, Xe-XVIIIe siècle*. París, 1992.

³⁹ CIPOLLA, C. M.: *Vele e canoni*. Bolonya: il Mulino, 1999. Edició original a *Guns and sails in the early phase of European expansion 1400-1700*. Londres: Collins Sons, 1965.

D'altra banda, J. Black planteja una crítica a Roberts i als seus deixebles molt interessant i que compartim en bona mesura. Cal advertir al lector que aquesta reflexió neix més de l'opinió i l'interès de l'investigador a l'hora d'escollir el seu objecte d'estudi que no de l'estricta interpretació i metodologia emprada. Black esgrimeix que els continguts de Roberts dediquen massa atenció als elements tàctics, a les batalles i a les accions derivades de l'estratègia militar. En certa manera, aquest estil no deixa de tenir un cert regust decimonònic amb aires de modernitat adquirits des de l'anàlisi crític de les fonts.

Abans de cloure aquestes reflexions no podem deixar d'al·ludir una mancança que ens sembla oportuna ressaltar i que hem identificat al llarg de la nostra tasca de cerca bibliogràfica: l'evident no atenció que els estudis provinents del món anglosaxó realitzen de les investigacions produïdes al conjunt d'Espanya. Tret d'algunes excepcions notables, el desconeixement és una realitat entre els estudis i les teoritzacions que hem referit en aquest apartat; i potser aquest fet succeeix per la tendència historiogràfica anglosaxona, que prefereix fer macrohistòria derivada de les relacions internacionals i, en conseqüència, arribar a reflexions des de la universalitat i els preceptes més generalistes. A mode d'exemple podríem citar la prestigiosa obra de Chandler,⁴⁰ en paraules de Black, «excel·lent pel que fa a la guerra de Successió espanyola».⁴¹ Quan hom contempla aquest treball i a les primeres pàgines observa el mapa general de la situació europea d'inicis del segle XVIII, pot apreciar l'omissió de la Corona aragonesa com a territori enrolat al costat dels aliats. Un fet que podria ser vàlid, només, si el mapa està situat entre 1700 i 1705. L'errada però esdevé més acusada si tenim en compte que el seu compatriota H. Kamen ja havia escrit el seu estudi sobre la disputa successòria;⁴² per no citar a P. Voltes, que una dècada abans havia publicat la pionera obra que girava a l'entorn del govern de l'arxiduc Carles a Barcelona.⁴³ Segurament una bona explicació d'aquestes imprecisions rau en el fet que el front peninsular, des del punt de vista anglosaxó, va adquirir un paper secundari en l'anàlisi global del conflicte.⁴⁴

⁴⁰ CHANDLER, D. G.: *Marlborough as Military Commander*. Londres: Batsford, 1973.

⁴¹ BLACK, *A Military Revolution?...*, p. 99.

⁴² KAMEN H.: *The War of Succession in Spain 1700-15*. Londres: Weidenfeld & Nicolson, 1969.

⁴³ VOLTES i BOU, P.: *Barcelona durante el gobierno del Archiduque Carlos de Austria (1705-1714)*, 3 vols. Barcelona: Institut Municipal d'Història de Barcelona, 1963-1970.

⁴⁴ A tall d'exemple, vegeu l'obra de G. Parker sobre la història de la guerra. Malgrat que sigui un recull de tall molt general, l'apartat que fa referència a les guerres de Lluís XIV, i per tant tracta el conflicte successori espanyol, ni tan sols menciona l'existència d'un front ibèric; PARKER, G. (ed): *Historia de la guerra*. Madrid: Akal, 1997, pp. 182-183.

1.2 L'IMPACTE EN LA HISTORIOGRAFIA ESPANYOLA. LA GUERRA DE SUCCESSIÓ

Seguint el bon esquema que ha definit M. L. González,⁴⁵ els autors que han escrit sobre el conflicte que abordem poden ser estructurats en quatre grans grups: els que van viure els esdeveniments en primera persona, que tenen una perspectiva partidista tot i la seva voluntat de generar un relat objectiu (San Felipe, Miñana, Belando, Robres, Feliu de la Peña i Castellví); els autors del segle XIX fills del romanticisme; els erudits positivistes que desenvoluparen la seva tasca a cavall dels segles XIX i XX (S. Sanpere); i els investigadors més actuals, entrats ja a la segona meitat del segle XX i que han seguit, a priori, una metodologia de tall científic on la recopilació de dades, i sobretot el seu contrast, han vertebrat els respectius treballs. En les següents línies focalitzarem el nostre interès en els materials produïts a partir del segle XX. D'aquesta manera, deixem de banda els autors decimonònics, que malgrat el bon recull de dades que en ocasions poden oferir, el pes del seu discurs gira a l'entorn de la instrumentalització evident dels episodis històrics. Els cronistes coetanis tampoc són contemplats en l'anàlisi que segueix, per bé que els hem concebut com a materials primaris a partir dels quals hem accedit a la recopilació d'informació i al subsegüent contrast.

Els principals teòrics consideren que el punt de partida historiogràfic “modern” de la guerra de Successió espanyola va començar amb H. Kamen.⁴⁶ El seu estudi donà cobertura a aspectes d'àmbit financer, de l'administració francesa a la Cort de Madrid –fruit del seu treball en arxius gals– i dels efectes del conflicte als regnes d'Aragó i València. El fet que l'estudi de l'autor ignorés la situació catalana ha provocat que aquest material no l'haguem contemplat de manera prioritària, per bé que les seves referències pioneres han estat en ocasions imprescindibles. Cal dir que moltes de les investigacions posteriors, i que citarem a continuació, han trobat en Kamen una primera incursió ineludible. Pocs anys després de la sortida d'aquest llibre, A. D. Francis publicà el seu treball contemplant documentació aliada, bàsicament anglesa i portuguesa fruit dels seus estudis anteriors dedicats a conèixer les relacions comercials d'ambdues monarquies a cavall dels segles XVII i XVIII.⁴⁷

Tenint en compte estrictament el prisma bèl·lic, el conjunt de l'Estat ha encarat el repte successori de manera desigual. Els territoris de la Corona d'Aragó han treballat aquesta temàtica amb més profusió si ho comparem amb l'homònima castellana. Podríem dir, fins i tot, que encara

⁴⁵ GONZÁLEZ MEZQUITA, M. L.: *Oposición y disidencia en la Guerra de Sucesión española: el Almirante de Castilla*. Valladolid: Junta de Castilla y León, 2007, p. 32.

⁴⁶ Ens referim al treball publicat l'any 1969, editat en llengua castellana a KAMEN, H.: *La Guerra de Sucesión en España (1700-1715)*. Barcelona: Grijalbo, 1974. Sobre el monarca d'aquests anys, Felip V, el mateix autor ha publicat KAMEN, H.: *Felipe V. El rey que reinó dos veces*. Madrid: Temas de Hoy, 2000.

⁴⁷ FRANCIS, A. D.: *The Methuens and Portugal, 1691-1708*. Universitat de Cambridge, 1966; *The First Peninsular War*. Londres: E. Benn, 1975.

no comptem amb cap obra que abordi l'espectre filipista i analitzi de manera estricta la interrelació entre la guerra, la política i els efectes socials que se'n derivaren des de 1702 fins a 1715. Ens referim, per exemple, a una investigació similar a la que realitzà V. León en relació a les forces que donaren suport a l'Habsburg i a la guerra desenvolupada a la Península.⁴⁸ D'aquesta manera, a grans trets, el recorregut historiogràfic conformat per nombrosos autors dedicats a l'estudi de la Monarquia de Felip V s'ha centrat en conèixer aspectes que aborden el reformisme administratiu borbònic que comportà canvis en totes les esferes de la política interna (fiscalitat, finançament, producció industrial, exèrcit, etc.), relegant l'enfrontament bèl·lic en un segon pla, en una mena de teló de fons que no ha esdevingut pròpiament l'objecte d'estudi.⁴⁹ En bona mesura, tot aquest bagatge ha estat compilat en els diversos congressos que s'han produït en la darrera dècada,⁵⁰ sempre sota el paraigües de les famoses commemoracions que malauradament tant necessitem els historiadors actuals. Tant és així que ha calgut esperar fins l'any 2010 per comptar amb un obra compiladora –per cert, elaborada des de la perifèria– que a més d'incorporar aspectes d'arxiu ha concebut el període 1700-1715 des de la perspectiva essencial –triple diríem– que apareix en aquesta conjuntura: les implicacions de caire internacional i geoestratègic en l'evolució de la història general –i mundial– d'Europa, la dinàmica interna en el si de la Monarquia espanyola i, per últim, el conflicte civil que esclatà als territoris hispànics, de manera més acusada en la Corona d'Aragó.⁵¹

Malgrat aquest important treball, encara percebem que les parts dedicades a l'evolució del conflicte armat són escasses i gairebé testimoniales pel que fa a la frontera lusocastellana, per bé que aquest escenari va ser una àrea secundària dins d'una Península que la historiografia internacional també ha catalogat com a secundària. Aquesta geografia, advertim, també demana d'un estudi urgent que vagi més enllà de la incursió aliada de 1706 i la conseqüent derrota d'Almansa. De fet, la historiografia portuguesa tampoc ha atès aquests afers, concentrant-se més

⁴⁸ LEÓN SANZ, V.: *La Guerra de Sucesión española a través de los Consejos de Estado y Guerra del Archiduque Carlos de Austria*. Tesi doctoral, Universidad Complutense de Madrid, 1989.

⁴⁹ A tall d'exemple, vegeu DUBET, A.: *Un estadista francés en la España de los Borbones. Juan Orry y las primeras reformas de Felipe V (1701-1706)*. Madrid: Biblioteca Nueva, 2008; LÓPEZ-CORDÓN, M. V.: «Instauración dinástica y reformismo administrativo: la implantación del sistema ministerial», *Manuscritos: revista d'història Moderna*, 18 (2000), pp. 93-111.

⁵⁰ FERNÁNDEZ ALBADALEJO, P. (ed.): *Los Borbones, dinastía y memoria de nación en la España del siglo XVIII*. Madrid: Marcial Pons, Casa de Velázquez, 2001; FERNÁNDEZ, J., BEL, M. A. i DELGADO, J. M. (eds.): *El cambio dinástico y sus repercusiones en la España del siglo XVIII*. Universidad de Jaén, 2001; DD.AA.: *La Guerra de Sucesión en España y América: actas X Jornadas Nacionales de Historia Militar, Sevilla, 13-17 de noviembre de 2000*. Madrid: Deimos, 2001; PEREIRA IGLESIAS, J. (coord.): *Felipe V de Borbón (1701-1746)*. Universidad de Córdoba, 2002; SERRANO MARTÍN, E. (ed.): *Felipe V y su tiempo*, 2 vols. Saragossa: Institución «Fernando el Católico», 2004; ÁLVAREZ-OSSORIO, A., GARCÍA, J. i LEÓN, V. (eds.): *La pérdida de Europa. La guerra de Sucesión por la Monarquía de España*. Madrid: Fundación Carlos de Amberes, 2007.

⁵¹ ALBAREDA i SALVADÓ, J.: *La Guerra de Sucesión de España (1700-1714)*. Barcelona: Crítica, 2010. Des del nostre enteniment, cal esmentar que ens trobem davant l'obra que presenta la millor bibliografia publicada sobre el conflicte, vegeu pp. 499-536. L'any 2007, M. L. González posava de relleu la manca d'aquesta eina en relació al conflicte successori espanyol; vegeu GONZÁLEZ MEZQUITA, *Oposición y disidencia...*, p. 32.

aviat en reconstruir el període 1700-1707, les relacions internacionals i el nou règim de Joan V sorgit dels tractats de pau.⁵²

No volem deixar de mencionar alguns treballs que ens han estat de gran utilitat per intentar donar resposta a molts dels aspectes que hem captat arran de l'experiència viscuda per la tropa borbònica acantonada al front català. Segurament, l'estudi que ha tingut una incidència més elevada en termes de funcionament i organització castrense ha estat el de F. Andújar.⁵³ Malgrat que el gruix dels seus treballs s'allarguen fins ben entrada la centúria il·lustrada, l'autor ja situa l'inici del procés de reclutament militar mitjançant pràctiques venals a l'inici del Set-cents, esdevenint un dels principals elements que expliquen el fort increment numèric de l'exèrcit de Felip V. Des de la Universitat de Navarra, el grup d'història financera encapçalat per A. González i R. Torres ha sabut desgranar les limitacions econòmiques de la Monarquia filipista, comportant l'ús de financers privats que avituallessin de tot tipus de pertrets l'exèrcit espanyol. Aquest sistema es va dur a terme a través de l'enfortiment de pocs homes de negocis, conseqüentment, el mercat es va reduir molt i la Corona va mostrar alts nivells de dependència vers aquests contractistes.⁵⁴ C. de Castro ha aconseguit elaborar un dels millors estudis per conèixer l'aparell burocràtic que girava a l'entorn del secretari José Grimaldo, a partir del qual sabem la interrelació entre els principals actors que tingueren una incidència fonamental en la direcció de la guerra (com el marquès de Bedmar).⁵⁵ A banda, en aquest llibre trobem bones notes en relació als aspectes d'aprovisionaments, reclutament militar, economia, entre altres.

L'opció dinàstica dels Àustria a la Corona castellana ha estat abordada de manera escassa en contraposició al bàndol borbònic. M. L. González ho atribueix, i nosaltres ho compartim, «tant a la dispersió de les fonts per l'estudi de l'austriacisme i a les dificultats per a la seva obtenció, com a la gran quantitat d'obres que fomentà l'èxit borbònic i l'interès que va despertar la segona meitat

⁵² SEVERIANO, N. i THEMUDO, M. (dirs.): *Nova História Militar de Portugal*, vol. 2. Lisboa: Círculo de Leitores, 2004; DD.AA.: *O Tratado de Methuen (1703): Diplomacia, Guerra, Política e Economia*. Lisboa: Livros Horizonte, 2003; CARDIM, P.: «Portugal en la Guerra por la Sucesión de la Monarquía Española», GARCÍA GONZÁLEZ, F. (coord.): *La Guerra de Sucesión en España y la batalla de Almansa: Europa en la encrucijada*. Madrid: Sílex, 2009, pp. 205-256; CLUNY, I.: *D. Luís da Cunha e a Ideia de Diplomacia em Portugal*. Lisboa: Livros Horizonte, 1999; COSTA, F. D.: *Insubmissão: aversão ao serviço militar no Portugal do século XVIII*. Lisboa: Instituto de Ciências Sociais, 2010; MARTÍN MARCOS, D.: «Ter o Archiduque por vezinho». La Jornada a Lisboa de Carlos III en el marco del conflicto sucesorio de la Monarquía de España», *Hispania*, vol. 72, 241 (2012), pp. 453-474.

⁵³ ANDÚJAR CASTILLO, F.: *El sonido del dinero. Monarquía, ejército y venalidad en el siglo XVIII*. Madrid: Marcial Pons, 2004.

⁵⁴ Vegeu una excel·lent síntesis d'aquest sistema i les conseqüents contrapartides tant per la Corona com pels agents privats a TORRES SÁNCHEZ, R.: «Cuando las reglas del juego cambian. Mercados y privilegio en el abastecimiento del ejército español en el siglo XVIII», *Revista de historia moderna: Anales de la Universidad de Alicante*, 20 (2002), pp. 487-512. Altres estudis més concrets a *Capitalismo mercantil en la España del siglo XVIII*. Pamplona: EUNSA, 2000; GONZÁLEZ ENCISO, A. (ed.): *Navarros en la Monarquía española en el siglo XVIII*. Pamplona: EUNSA, 2007; AQUERRETA GONZÁLEZ, S.: «Financiar la Guerra de Sucesión: asentistas y compañías al servicio de Felipe V», DD.AA.: *La Guerra de Sucesión en...*, pp. 569-582.

⁵⁵ DE CASTRO, C.: *A la sombra de Felipe V: José de Grimaldo, ministro responsable (1703-1726)*. Madrid: Marcial Pons, 2004.

del segle [XVIII]». ⁵⁶ Cal esmentar que un dels aspectes que ha estat millor abordat, com no podia ser d'una altra manera, radica en l'ideari austriacista hispànic. E. Lluch va ser un actiu en la matèria, ⁵⁷ sent el primer en posar sobre la taula el debat ideològic al voltant de les connotacions pactistes relacionades amb l'austriacisme en contraposició a un model absolutista associat al Borbó. J. Albareda apunta que E. Lluch va projectar cap al passat les seves inquietuds de l'Espanya plural de finals del segle XX. ⁵⁸ Tot i així, l'autor que ha seguit aquesta línia de treball amb més solvència ha estat J. Arrieta, que ha donat continuïtat als preceptes apuntats dotant-los, al nostre entendre, de més rigor historiogràfic. ⁵⁹ M. L. González ha realitzat una obra completíssima sobre al dissidència austriacista de l'Almirall de Castella. La seva investigació va més enllà de l'interessant personatge, possibilitant-nos el coneixement de les xarxes i els interessos de l'entorn carolí assentat a Madrid durant els decisius anys del tombant de segle. ⁶⁰

Una línia de treball que ens ha estat de gran utilitat, fonamental fins i tot, aquesta segueix gran part de la producció de V. León. A partir de la defensa de la seva tesi doctoral l'any 1988 –el millor estudi pel que fa a les interioritats de l'exèrcit Habsburg– l'autora ha aconseguit donar respostes a molts elements que van rodejar Carles III i la seva interacció amb el territori fins més enllà de l'estricta cronologia bèl·lica. ⁶¹ De fet, ens trobem davant d'una de les primeres investigadores que ha consultat amb dedicació els arxius vienesos, quelcom que li ha reportat un accent diferent als seus treballs, ja que la majoria dels autors estatals han contemplat els fons documentals de França i Espanya. V. León, a part d'escriure nombrosos articles i d'editar algunes obres, és una de les principals especialistes a l'hora de delimitar l'austriacisme castellà, el govern de l'Arxiduc, l'exili que comportà les derrotes de 1707 i 1714 i la política de confiscacions que es va produir durant i després de la guerra. ⁶²

⁵⁶ GONZÁLEZ MEZQUITA, *Oposición y disidencia...*, p. 31.

⁵⁷ LLUCH i MARTÍN, E.: *Las Españas vencidas del siglo XVIII. Claroscuros de la Ilustración*. Barcelona: Crítica, 1999; *L'alternativa catalana (1700-1714-1740)*. Ramon de Vilana Perlas i Juan Amor de Soria: teoria i acció austriacistes. Vic: Eumo, 2001.

⁵⁸ ALBAREDA i SALVADÓ, *La Guerra de Sucesión...*, p. 8.

⁵⁹ ARRIETA ALBERDI, J.: «L'antítesi pactisme-absolutisme durant la guerra de Successió a Catalunya», ALBAREDA i SALVADÓ, *Del patriotisme al catalanisme...*, pp. 105-128; «Austriacismo ¿Qué hay detrás de ese nombre?», FERNÁNDEZ ALBADALEJO, *Los Borbones, dinastía...*, pp. 177-216.

⁶⁰ GONZÁLEZ MEZQUITA, *Oposición y disidencia...*, op. cit.

⁶¹ LEÓN SANZ, V.: *Carlos VI. El emperador que no pudo ser rey de España*. Madrid: Aguilar, 2003; *Entre Austrias y Borbones. El Archiduque Carlos y la monarquía de España (1700-1714)*. Madrid: Sigilo, 1993.

⁶² LEÓN SANZ, V.: «Abandono de patria y hacienda. El exilio austriacista valenciano», *Revista de historia moderna: Anales de la Universidad de Alicante*, 25 (2007) pp. 235-255; «Felipe V y la sociedad catalana al finalizar la Guerra de Sucesión», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 23, vol. II (2003), pp. 271-294; «El reinado del archiduque Carlos en España: la continuidad de un programa dinástico de gobierno», *Manuscrits: revista d'història Moderna*, 18 (2000), pp. 41-62; «La Guerra de Sucesión a Castella», *L'Avenç*, 253 (2000), pp. 20-27; «La dimensión civil de la Guerra de Sucesión española en la historiografía actual», *Cuadernos de Historia Moderna*, 10 (1989-1990), pp. 183-194; (ed.) *Memorias de guerra del capitán Georges Carleton*. Publicacions de la Universitat d'Alacant, 2002; EDELMAYER, F., LEÓN, V. i RUIZ, J. I. (eds.): *Hispania-Austria III. Der Spanische Erbfolgekrieg*. Viena: Institut für Geschichte der Universität Wien, 2008.

Si fem un llenguatge actual, la disputa successòria és segurament un dels episodis comuns de la història d'Espanya que compta amb més estudis d'àmbit autonòmic,⁶³ de la mateixa manera que succeeix amb la guerra del Francès (1808-1814) i la guerra civil espanyola (1936-1939). A continuació no repassarem l'objecte de cada investigació referida, però sí que centrarem el nostre interès en els territoris que van conformar la Corona d'Aragó, tal com hem esmentat més amunt, l'àrea on la disputa bèl·lica ha tingut més resultats historiogràfics. Lògicament, l'impacte i les conseqüències en termes humans i polítics, així com la visió romàntica de certs episodis –com l'Onze de Setembre– n'expliquen bonament la laboriosa dedicació. D'altra banda, no podem oblidar que l'àmbit geogràfic dels territoris catalanoaragonesos esdevenen el teló de fons de la nostra investigació, i les obres que en fan referència, ens han servit per resseguir possibles fons documentals susceptibles de ser revisats. L'any 2005 es va realitzar un congrés que recollia les línies de treball obertes per diversos autors, i malgrat que existeix un predomini temàtic d'àmbit català, també trobem investigacions de la resta dels territoris (regnes de València i Aragó, arxipèlags Balear i Sard).⁶⁴

En aquest sentit, el Principat és un dels territoris on la matèria s'ha abordat de manera més profusa. El primer treball que va manejar diverses fonts d'arxiu per abordar la qüestió, a més de les cròniques de Castellví i una àmplia bibliografia internacional, va ser l'obra de S. Sanpere, publicada l'any 1905.⁶⁵ Tot i tenir encara certs trets historiogràfics de regust decimonònic, amb dedicació excessiva d'episodis particulars, així com d'una narració poc sintètica i un llenguatge en ocasions carregós, qualsevol investigador que pretengui encarar els darrers anys de la disputa (1713-1714) ha de contemplar-ne l'estudi. Sobretot, i això ho volem remarcar, va ser el primer historiador que emprà les importants *Narraciones Históricas* de Castellví amb criteri, fins aquell moment, ignorades per tots els erudits.⁶⁶

Malgrat aquest fet, l'obra de S. Sanpere no tenia cap vocació d'abordar els orígens de la confrontació ni el desenvolupament d'aquesta, per això va caler esperar tres dècades per què F.

⁶³ MUÑOZ RODRÍGUEZ, J. D.: *Felipe V y cien mil murcianos. Movilización social y cambio político en la corona de Castilla durante la Guerra de Sucesión (1680-1725)*. Tesis doctoral, Universidad de Murcia, 2010; PÉREZ ÁLVAREZ, M. B.: *Aragón durante la Guerra de Sucesión*. Saragossa: Institución «Fernando el Católico», 2010; MARTÍNEZ-RADÍO GARRIDO, E.: *La Guerra de Sucesión y Asturias*. Oviedo: Consejería de Cultura y Turismo del Principado de Asturias-Krk Ediciones, 2009; PÉREZ APARICIO, C.: *Cambi dinástico i Guerra de Successió. La fi del Regne de València*, 2 vols. València: Tres i Quatre, 2008; JUAN VIDAL, J.: «El Reino de Mallorca del filipismo al austriacismo, 1700-1715», SERRANO MARTÍN, *Felipe V y su tiempo...*, pp. 151-210; TORRAS i RIBÉ, J. M.: *La guerra de Successió i els setges de Barcelona (1697-1714)*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1999; TOURON YEBRA, M.: *La Guerra de Sucesión en Galicia*. Lugo: Diputación Provincial, 1995; CALVO POYATO, J.: *Guerra de Sucesión en Andalucía: aportación al conflicto de los pueblos del sur de Córdoba*. Córdoba: Diputación Provincial de Córdoba, 1982.

⁶⁴ DD.AA.: *Actes del Congrés l'Aposta Catalana a la Guerra de Successió (1705-1707)*. Barcelona, 2007.

⁶⁵ SANPERE i MIQUEL, S.: *Fin de la nación catalana*. Barcelona, 1905.

⁶⁶ J. Albareda relata que M. Bruguera ja va emprar l'obra de Castellví, però no la va citar; vegeu l'estudi introductori de Pedició facsímil a SANPERE i MIQUEL, S.: *Fin de la nación catalana*. Barcelona: Base, Apographa historica Cataloniae. Series historica 5, 2001, pp. 18-19.

Soldevila iniciés el camí que nombrosos autors han anat completant. El pioner historiador va interpretar l'aixecament català de 1705 en termes d'ingerència polític-econòmica en el destí de la Monarquia Hispànica, quelcom que no s'havia produït seixanta-cinc anys abans ja que la guerra dels Segadors, afirmava Soldevila, tenia un clar component separatista. Prou eloqüent és el títol del capítol de la seva obra que tracta els fets que iniciaren el Set-cents català, emprant el terme «intervencionisme».⁶⁷ La tesi soldeviliana no ha estat discutida fins a l'actualitat, enseguint les etapes que han marcat cronològicament J. Vicens, P. Vilar, J. Fontana i J. Albareda.⁶⁸ Aquest darrer autor, sobretot, ha estat qui ha sabut revestir de més arguments i dedicació l'important període 1700-1705, reconstruint les potes que van conformar un partit austriacista –i les seves xarxes– que lideraria la revolta contra el Borbó espanyol.⁶⁹ J. Albareda ha posat l'accent als sectors dirigents que pretenien fer de Catalunya la Holanda del sud d'Europa, emmirallant-se en els corrents mercantilistes d'exportació que tenien en el continent americà un mercat d'enormes possibilitats lucratives. Aquest context, alhora, es veia molt afavorit per la francofòbia existent derivada dels darrers decennis del Sis-cents, quelcom que no ajudava a mitigar la possible competència colonial que s'esdevindria, ni la intromissió de productes manufacturats al mercat intern català –i hispànic–.⁷⁰ J. Albareda, a banda, ha generat una tasca d'edició de textos cabdals del període que acotem, a més de l'escriptura de nombrosos articles sobre la temàtica Així mateix, en aquests darrers anys, l'autor ha acotat l'interessant afer internacional conegut com «el cas dels catalans». El procés en qüestió reconstrueix la política activa d'alguns estaments institucionals del Principat que buscaven la preservació del corpus jurídic tot buscant el suport dels aliats al llarg de les diverses negociacions de pau.⁷¹

Aquests preceptes historiogràfics que han definit el paradigma interpretatiu de Catalunya sense massa discussió han estat esmenats ben recentment per A. Simon. L'obra d'aquest autor

⁶⁷ SOLDEVILA, F.: *Història de Catalunya*, vol. II. Barcelona: Alpha, 1935, pp. 343-346 i 356. Aquest treball va tenir una reedició complementada i publicada l'any 1962 per Alpha.

⁶⁸ VICENS VIVES, J.: *Notícia de Catalunya*. Barcelona: Àncora, 1954, pp. 173-176; VILAR, P.: *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, vol. II. Barcelona: Edicions 62, 1973, pp. 413-417; FONTANA LÁZARO, J.: «La guerra de Successió i les constitucions de Catalunya», ALBAREDA i SALVADÓ, J. (ed.): *Del patriotisme al catalanisme*. Vic: Eumo, 2001, pp. 13-14 i 26-28; «La guerra de Successió: causes i motius», DD.AA.: *Actes del Congrés...*, pp. 19-20.

⁶⁹ ALBAREDA i SALVADÓ, J.: *Els inicis de la Guerra de Successió a Catalunya*, vol. I. Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 1990, pp. 303-310. L'obra d'aquest autor ha estat abundant, a més del seu treball doctoral vegeu les seves principals aportacions a *Els catalans i Felip V: de la conspiració a la revolta, 1700-1705*. Barcelona: Vicens Vives, Fundació “La Caixa”, 1993; *Felipe V y el triunfo del absolutismo: Cataluña en un conflicto europeo (1700-1714)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2002.

⁷⁰ ALBAREDA i SALVADÓ, J.: *Els inicis...*, II, pp. 438-448.

⁷¹ ALBAREDA i SALVADÓ, J.: *El «cas dels catalans». La conducta dels aliats arran de la guerra de Successió (1705-1742)*. Barcelona: Fundació Noguera, 2005. Altres materials editats a *Política, religió i vida quotidiana en temps de guerra: 1705-1714: el Dietari del Convent de Santa Caterina i les Memòries d'Honorat de Pallejà*. Vic: Eumo, 2001; (ed.) *Escrits polítics del segle XVIII*. Vic: Eumo Editorial, 1996; «Felip V i Catalunya», *Manuscrits: revista d'història Moderna*, 18 (2000), pp. 29-40; «Els exiliats catalans de finals del segle XVII i principis del segle XVIII en els Comtats: Barretines, Botiflers, Carrasclets», *Colloque «Les Exils Catalans en France»*. Centre d'Études Catalanes de Paris IV-Sorbonne et Universitat de Girona, 2000.

redirigeix el focus en els sectors de la classe dirigent que no formaven part estrictament dels cercles mercantils i que tenien en l'entorn del Braç Militar el seu mitjà d'aglutinament i expressió. Analitzant aquesta esfera, per tant, A. Simon capta com el leitmotiv d'aquests actors no passava per ingerir en la direcció política de la Monarquia sinó en la recuperació d'alguns ressorts del constitucionalisme català, de gran transcendència sociopolítica –insaculacions, allotjaments i control defensiu de Barcelona–, que havien estat anorreats un cop va ser recuperada Barcelona l'any 1652. Per tant, aquests membres que van conformar una de les potes de l'aixecament austriacista contra Felip V no tenien cap voluntat «intervencionista» sinó, conclou l'autor, de tall «sobiranista».⁷² Una interessant reflexió, que entenem que connecta amb l'esperit d'aquesta interpretació, l'ha realitzat C. Pérez Aparicio enseguint l'obra de Castellví. En l'aixecament, el cronista austriacista relata com els territoris de la Corona d'Aragó pretenien endarrerir els ressorts del pactisme fins a posseir el constitucionalisme imperant en temps de Ferran el Catòlic.⁷³ Des del nostre punt de vista, a més del nou paradigma que planteja A. Simon, el mèrit d'aquest treball és aconseguir extreure una lectura diferent, soterrada fins i tot, de les fonts documentals que tots els investigadors han anat rellegint al llarg de les darrers dècades.

La tònica general d'aquestes obres referides han donat cobertura als aspectes ideològics, polítics i les conseqüències que se'n derivaven, com ha assenyalat P. Voltes, marcant bonament tota la producció sobre el conflicte.⁷⁴ Potser per aquest motiu, aquest autor va voler desmarcar-se del debat interpretatiu i va centrar les seves aportacions, pioneres d'altra banda, en els anys pròpiament de conflicte.⁷⁵ L'ambició d'aquest treball inicial no va permetre-li concretar massa aspectes sobre la Barcelona –i la Catalunya– austriacista. Ara bé, qualsevol investigador que pretengui aprofundir algunes de les temàtiques que P. Voltes presenta ha de resseguir els seus estudis, atès que l'autor va consultar els principals fons estatals, locals i, en ocasions, també de procedència estrangera, assenyalant el camí imprescindible que reclama tot treball arxivístic seriós.

Mentre aquesta obra sortia a la llum, paral·lelament, va aparèixer el llibre de S. Albertí.⁷⁶ L'escriptor i editor va publicar un material sobre els darrers mesos del bloqueig barceloní en la línia del que ja havia realitzat mig segle abans S. Sanpere i on les *Narraciones Históricas* de Castellví

⁷² Un primer acostament a la teoria va ser apuntat durant el 2005-2006; vegeu SIMON i TARRÉS, A.: *Construccions polítiques i identitats nacionals. Catalunya i els orígens de l'estat modern espanyol*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2005, pp. 431-433; «Estat i identitats en conflicte. Catalunya del 1640 al 1705, una comparació», *Revista de Catalunya*, 216 (2006), pp. 13-31. Ha estat, sobretot, a les acaballes de 2011 quan la codificació que proposa l'autor adquireix una solvència documental, des del nostre punt de vista, irrefutable; *Del 1640 al 1705. L'autogovern de Catalunya i la classe dirigent catalana en el joc de la política internacional europea*. Publicacions de la Universitat de València, 2011, pp. 263-298.

⁷³ PÉREZ APARICIO, C.: «La guerra de Sucesión en Valencia. Retrospectiva historiográfica y estado de la cuestión», *Revista de historia moderna: Anales de la Universidad de Alicante*, 25 (2007), p. 326.

⁷⁴ VOLTES i BOU, P.: «Interioridades de los ejércitos de la Guerra de Sucesión», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 77 (2001), p. 395.

⁷⁵ VOLTES i BOU, *Barcelona durante...*, 3 vols.

⁷⁶ ALBERTÍ, S.: *L'Onze de Setembre*. Barcelona: Santiago Albertí editor, 1964.

tenien un pes cabdal. De fet, gran part del relat que tracta la jornada final del setge segueix el fil conductor del cronista austriacista. Com bé ha assenyalat R. Brotons, l'obra de S. Albertí s'emmarca en un procés evident de commemoració del 250è aniversari de la caiguda de Barcelona, en un context d'efervescència i lluita contra el règim franquista.⁷⁷

El salt que necessitava la historiografia d'aquesta guerra a Catalunya va donar-lo J. M. Torras a finals del segle XX. El coneixement que va adquirir aquest autor quant a la disputa i les seves repercussions en el món local van permetre-li generar els treballs més complets sobre la guerra i les conseqüències socials que se'n derivaren.⁷⁸ Un seguit de publicacions d'àmbit més reduït han sabut dotar d'un cert contingut els desconeguts anys centrals de la disputa (1707-1712),⁷⁹ malgrat que la seva obra més punyent focalitza l'atenció en l'estratègia seguida durant l'ocupació filipista un cop es signà el tractat de l'Hospitalet.⁸⁰ L'estela de terror i la duresa amb què van prosseguir els esdeveniments a partir de juliol de 1713 marquen un dels episodis més durs de tota la història de Catalunya.

Precisament, en aquests mesos finals de crisi profunda, A. Alcoberro, seguint l'estela de F. Duran,⁸¹ ha pres el punt de partida per realitzar els seus treballs sobre una de les repercussions més evidents de l'encontre successori: l'exili. Les seves investigacions al centre d'Europa li han permès reconstruir la trajectòria de molts desplaçats de la Corona aragonesa al si de l'Imperi austríac, penetrant fins a dècades força posteriors al conflicte.⁸² A. Alcoberro, a banda d'aquestes publicacions d'eminent sentit científic, ha dirigit una obra transversal sobre el conflicte successori i les seves repercussions al Principat. Des d'una vessant divulgativa, aquest conjunt de tres volums relata amb suport cartogràfic de qualitat, a més de comptar amb biografies puntuals, els principals esdeveniments polítics i fets d'armes compresos entre la fi del regnat de Carles II i la implantació definitiva del règim borbònic, elaborant també una anàlisi de l'impacte que van suscitar aquets fets en l'imaginari de les societats catalanes dels segles XIX i XX.⁸³

⁷⁷ Vegeu el prefaci a ALBERTÍ, S.: *L'Onze de Setembre*. Barcelona: Albertí, 2006, pp. 12-13.

⁷⁸ TORRAS i RIBÉ, J. M.: *La guerra de Successió i els setges...; Els municipis Catalans durant l'Antic Règim (1453-1808)*. Barcelona: Curial, 1983.

⁷⁹ TORRAS i RIBÉ, J. M.: «La rereguarda catalana (1710-1712)», *Manuscrits: revista d'història Moderna*, 18 (2000), pp. 63-91; «Catalunya després de la batalla d'Almansa: els desastres de la guerra contra la població civil (1707-1711)», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 24 (2004), pp. 311-334; «Les etapes de l'ocupació borbònica a Catalunya (1706-1713). Un debat pendent sobre el conflicte successori a Catalunya: aixecaments populars, guerra peninsular i conjuntura internacional», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 17 (2006), pp. 9-35.

⁸⁰ TORRAS i RIBÉ, J. M.: «El tombant decisiu de la Guerra de Successió a Catalunya: evacuació de l'exèrcit imperial i repressió borbònica (1713)» *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 23, vol. II (2003), pp. 253-270; *Felip V contra Catalunya*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2005.

⁸¹ DURAN i CANYAMERAS, F.: *Els exiliats de la guerra de Successió*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1964.

⁸² ALCOBERRO i PERICAY, A.: *L'exili austriacista (1713-1747)*, 2 vols. Barcelona: Fundació Noguera, 2002; «Memòria, història i pensament polític a l'exili austriacista. La crònica de la Guerra de Successió de Josep Plantí», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 23, vol. II (2003), pp. 325-344; *La "Nova Barcelona" del Danubi (1735-1738): la ciutat dels exiliats de la guerra de Successió*. Barcelona: Rafael Dalmau: 2011.

⁸³ ALCOBERRO i PERICAY, A. (dir.): *Catalunya durant la guerra de Successió*, 3 vols. Badalona: Ara Llibres, 2006.

En el creixent interès en relació a la història de la guerra, cal esmentar una línia de treball relativament recent encapçalada per F. X. Hernández, esdevenint un dels escassos autors preocupats per la societat militar d'aquest període 1705-1714. Des d'una voluntat divulgativa, que no vol dir menys rigorosa, el grup de recerca liderat per aquest autor ha generat un seguit de materials que reconstrueixen l'acció, l'organització, la sociologia i l'equipament de l'exèrcit resistent de 1713-1714 i de la coronela de Barcelona.⁸⁴ Alhora, i seguint aquesta vessant de divulgació, cal fer esment d'un portal web impulsat per aquest mateix grup on els investigadors poden comptar amb material i fonts primàries de primer ordre.⁸⁵

Relacionat amb els aspectes socials dels combatents que lluitaren en aquest encontre, cal fer esment al focus que va col·locar N. Sales en relació a les partides de miquelets de les dues vessants del Pirineu oriental. L'autora va realitzar un estudi sociològic i de les formes de guerrear que, al nostre entendre, ha tingut un seguiment escàs entre la majoria d'investigadors, sobretot tenint en compte la importància d'aquest tipus de combatent a les acaballes del segle XVII i durant la disputa dinàstica que abordem.⁸⁶ A. Espino ha estat l'investigador que ha elaborat els millors estudis al respecte, gràcies als seus treballs entenem l'ús que n'extreien els exèrcits moderns. Tant és així que més enllà de qualificar les partides de miquelets com un fet aïllat i irregular, derivat d'una tradició de bandolerisme barroc, l'autor defensa que en fronts particulars, les esquadres de miquelets, voluntaris i sometents esdevenien autèntiques forces auxiliars essencials per als exèrcits regulars. En ocasions, també col·laboraven de manera reeixida en maniobres d'estricta observança castrense (setges).⁸⁷ Sembla que aquesta lectura només ha tingut un cert ressò a València, on comencem a comptar amb estudis que acoten la resistència activa contra el Borbó triomfant d'Almansa.⁸⁸

Abans de canviar d'àmbit geogràfic, volem mencionar una línia de treball molt nova i que, esperem, veurà la llum amb els actes de commemoració del III Centenari del setge sobre Barcelona. Ens referim al treball que ha dut a terme A. Garcia Espuche, que gràcies al seu ampli coneixement de la documentació notarial de la capital catalana, d'un estudi rigorós del cadastre borbònic i, sobretot, de la incorporació de la variable arqueològica, ha aconseguit reconstruir amb

⁸⁴ HERNÁNDEZ, F. X., RIART, F. i RUBIO, X.: *La Coronela de Barcelona (1705-1714)*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2010; HERNÁNDEZ, F. X. i RIART, F.: *Els exèrcits de Catalunya (1713-1714): uniformes, equipaments, organització*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2007.

⁸⁵ [www.guerradesuccessio.cat/04recursos.html]; un altre portal web d'interès a [www.11setembre1714.org].

⁸⁶ SALES, N.: *Senyors, bandolers, miquelets i botiflers: estudis d'història de Catalunya segles XVI al XVIII*. Barcelona: Empúries, 1984.

⁸⁷ ESPINO LÓPEZ, A.: *Miquelets i sometents al front de l'Ebre durant la guerra de Successió (1705-1714)*. Barcelona: Rafael Dalmau, Episodis de la Història núm. 352, 2009; «L'evolució de les forces auxiliars durant la Guerra de Successió a Catalunya, 1705-1714», *Afers: fulls de recerca i pensament*, vol. 20, 52 (2005), pp. 541-556; «La mobilització militar catalana durant la Guerra de Successió», *Manuscrits: revista d'història Moderna*, 24 (2006), pp. 125-152.

⁸⁸ PÉREZ APARICIO, C.: «La respuesta valenciana a la abolición de los Fueros. Los miguelotes», *Estudios: Revista de historia moderna*, 37 (2011), pp. 393-412.

molt detall la vida quotidiana de la Barcelona del 1700. Les seves recerques ens mostren una urbs molt vital, amb alts nivells d'activitat socioeconòmica que es van veure truncats per la guerra i la conseqüent repressió.⁸⁹

El País Valencià és un altre dels territoris de l'antiga Corona d'Aragó que compta amb una producció historiogràfica solvent. En aquest regne, parlar de guerra de Successió en termes moderns, en bona mesura, és referir-se a C. Pérez Aparicio, atès que el seu ampli bagatge li ha permès esdevenir una de les investigadores més autoritzades de l'Estat. Aquesta autora, que va defensar el treball de doctorat l'any 1972, ha generat una producció amplíssima focalitzada des de les acaballes del segle XVII, l'episodi de les Germanies, i arribant fins més enllà de la instauració borbònica derivada del 25 d'abril de 1707.⁹⁰ Cal esmentar que abans que aquesta investigadora comencés a posar fil a l'agulla, alguns treballs ja havien acotat l'encontre, tal com hem referit H. Kamen, i des d'una perspectiva militar força descriptiva V. Gascón.⁹¹

Entrant en matèria, l'obra de C. Pérez Aparicio té una dimensió molt completa, ja que ha referit no només la implicació del binomi guerra/política, sinó que ha reconstruït aspectes de caire socioeconòmic. De fet, gràcies a les seves recerques podem documentar l'accent particular que va insinuar Miñana en relació a la disputa successòria en terres valencianes: la conflictivitat social i l'aixecament antisenyorial –especialment en l'etapa inicial de Basset i Ramos– que marcà un tret diferencial en comparació als altres territoris catalanoaragonesos.⁹² Posteriorment, l'autora va abordar l'obra de govern austriacista, encetant línies d'investigació com la política de represàlies contra els considerats «botiflers», les juntes de segrestos com a instrument per mitigar els problemes de finançament Habsburg, l'intent de convocatòria de Corts, la resposta popular a la implantació borbònica, l'exili que va sobrevenir i les relacions mercantils entre els aliats i els territoris valencians –en aquest sentit, d'objectius calcats al cas català–, entre d'altres aspectes cabdals immersos en la primera dècada del segle XVIII.⁹³

⁸⁹ GARCIA ESPUCHE, A.: *La Ciutat del Born: economia i vida quotidiana a Barcelona (segles XIV-XVIII)*. Ajuntament de Barcelona, Museu d'Història de Catalunya, 2009; *Barcelona 1700*. Barcelona: Empúries, 2010.

⁹⁰ Per conèixer la historiografia anterior als anys cinquanta del segle XX, vegeu l'acurat repàs realitzat per aquesta mateixa autora a PÉREZ APARICIO, «La guerra de Sucesión...», pp. 303-316.

⁹¹ KAMEN, *La Guerra de Sucesión...*, pp. 295-369; GASCÓN PELEGRÍ, V.: *La región valenciana en la guerra de Sucesión*. València 1956.

⁹² PÉREZ APARICIO, C.: «La guerra de Successó: una revolució camperola», *Primer Congreso de Historia del País Valenciano: celebrado en Valencia del 14 al 18 de abril de 1971*, vol. III, 1976, pp. 511-524; *La guerra de sucesión en el País Valenciano*. Tesi doctoral, Universitat de València, 1972; *De l'alçament maulet al triomf botifler*. València: Eliseu Climent, 1981; «Reivindicaciones antisenoriales en el País Valenciano», *Estudis: Revista de historia moderna*, 24 (1998), pp. 247-280.

⁹³ FELIPO, A. i PÉREZ, C.: «Un drama personal i col·lectiu: l'exili austriacista valencià», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 18 (1998), pp. 329-343; PÉREZ APARICIO, C.: «La política de represàlies y confiscaciones del Archiduque Carlos en el país valenciano, 1705-1707», *Estudis: Revista de historia moderna*, 17 (1991), pp. 149-197; «El expansionsimo comercial británico en el País Valenciano: el proyecto de creación de Puerto Franco en Alacant en 1706», *Revista de historia moderna: Anales de la Universidad de Alicante*, 11 (1992), pp. 251-262; «La Guerra de Successió i el bloqueig de

La Nova Planta valenciana ha estat treballada per E. Giménez, qui estudià el reformisme borbònic derivat dels decrets del 29 de juny de 1707. L'autor defensa una imposició estatal de tall totalment nou perquè, a banda de l'assimilació de l'ordenament castellà –procés que va durar uns quants decennis i que va tenir certes peculiaritats a cada territori catalanoaragonès–, va sorgir una societat molt militaritzada en el seu conjunt. El Capità General, que extingia el virrei, encarnava en una sola persona les potestats militars, polítiques i judicials, situant-se al capdavant de la nova Audiència borbònica. Fins i tot a les acaballes del segle XVIII i primers del segle XIX, el model imposat als territoris de la Corona d'Aragó va ser adoptat a Castella, completant un procés de militarització generalitzada arreu d'Espanya en un context d'agitació política i social molt marcat que va esclatar amb la guerra del Francès, tot evidenciant el fracàs reformista de la llarga centúria il·lustrada.⁹⁴

Pel que fa a les aportacions de J. L. Cervera, cal destacar l'elaboració del millor estudi de la batalla d'Almansa, gràcies al qual coneixem els condicionants previs, els protagonistes i les repercussions immediates de l'encontre. A banda, J. L. Cervera és l'autor de l'obra biogràfica sobre el general Basset i Ramos, un dels líders més rellevants al País Valencià que va encarnar el discurs antisenyorial dels primers anys del conflicte.⁹⁵

Els altres territoris de la Corona no compten amb tant bagatge si ho comparem amb el Principat i València. A l'Aragó, un dels primers temes abordats des d'una perspectiva actual va ser les conseqüències derivades de la implantació administrativa borbònica sorgida de la Nova Planta.⁹⁶ En termes d'estricta disputa successòria –a part del referit H. Kamen–⁹⁷ la historiografia va donar un salt qualitatiu amb la tesi doctoral defensada per M. B. Pérez l'any 1995, malgrat que no va veure la llum, al nostre entendre, fins al cap de massa anys.⁹⁸ Aquesta obra recull els fruits d'aportacions locals anteriors, bàsicament, d'un dels escassos estudis centrats en la capital del regne aragonès.⁹⁹ D'aquesta manera, amb una gran ambició si tenim en compte l'estat de la recerca, M. B. Pérez ensegueix les fites polítiques i bèl·liques del període comprès entre l'entronització de Felip V i la implantació filipista final: els actors i els interessos de les Corts

Dènia del 1705», *Aguait: Revista d'investigació i assaig*, 24-25 (2007), pp. 21-48; «La respuesta valenciana...», pp. 393-412. El treball que recull totes aquestes dècades de dedicació i treball va sortir a la llum l'any 2008, *Canvi dinàstic...*, 2 vols.

⁹⁴ GIMÉNEZ LÓPEZ, E.: «La Nueva Planta y la Corona de Aragón», FERNÁNDEZ, BEL i DELGADO, *El cambio dinástico...*, pp. 29-42; *Militares en Valencia (1707-1808): los instrumentos del poder borbónico entre la Nueva Planta y la crisis del Antiguo Régimen*. Diputació d'Alacant, Instituto de Cultura "Juan Gil-Albert", 1990; *Gobernar con una misma ley. Sobre la Nueva Planta borbónica en Valencia*. Publicacions de la Universitat d'Alacant, 1999.

⁹⁵ CERVERA TORREJÓN, J. L.: *La batalla de Almansa. 25 d'Abril de 1707*. València: Corts valencianes, 2000; *Basset: mite i realitat de l'heroi valencià*. València: Tres i Quatre, 2003.

⁹⁶ MORALES ARRIZABALAGA, J.: *La derogación de los fueros en Aragón (1707-1711)*. Osca: Instituto de Estudios Altoaragoneses (CSIC), Excma. Diputación Provincial, 1986.

⁹⁷ KAMEN, *La Guerra de Sucesión...*, pp. 267-294 i 371-390.

⁹⁸ PÉREZ ÁLVAREZ, M. B.: *Aragón durante la Guerra de Sucesión*. Saragossa: Institución «Fernando el Católico», 2010; *La Guerra de Sucesión en Aragón*, Tesi doctoral, Universidad de Zaragoza, 1995.

⁹⁹ BORRÁS GUALIS, G.: *La guerra de Sucesión en Zaragoza*. Saragossa: Institución «Fernando el Católico», 1973.

celebrades a Saragossa (maig-juny de 1702), la conspiració austriacista que culminà l'any 1706 i els principals fets d'armes contrastats amb documentació arxivística. Tenint en compte els nostres propòsits, cal esmentar l'interessant dedicació als elements estructurals que van rodejar pròpiament la guerra, esdevenint així uns dels pocs estudis que aborden els components socials dels combatents que participaren en la disputa. En aquesta investigació, una de les conclusions a les que arribà l'autora fou el component d'enfrontament civil profund existent al regne aragonès, esdevenint un dels territoris més dividits de tota la Monarquia. Si a grans trets existeix un cert consens al voltant de les actituds predominants preses per Castella, el regne de València, Catalunya i les illes Balears, Aragó es presenta com un territori molt fragmentat on les àrees d'influència d'ambdós partits van ser realment difuses.¹⁰⁰

Pel que fa als arxipèlags de la Corona aragonesa, les illes Balears compten, especialment, amb l'obra de J. Juan Vidal. L'investigador, eminent expert pel que fa a Menorca, tant de l'aixecament austriacista i la seva base social, com de l'annexió al domini britànic, també és un dels millors coneixedors del tot el regne insular.¹⁰¹ M. Colom ha realitzat un capítol útil en l'obra conjunta sobre la història de l'Arxipèlag.¹⁰² A. M. Coll ha centrat els seus estudis sobre la implementació de la intendència borbònica de Mallorca un cop Felip V va recuperar el domini de l'illa.¹⁰³ El regne de Sardenya és un dels altres grans reptes que resten per atendre. De fet, a casa nostra, només Ll. Guia hi ha centrat l'atenció,¹⁰⁴ tot i que l'encontre successori, immers en la cronologia treballada per l'autor, no esdevé estrictament el seu objectiu d'anàlisi.

¹⁰⁰ A més del treball doctoral, vegeu l'essència d'aquesta interpretació a PÉREZ ÁLVAREZ, M. B.: «La Guerra de Sucesión en Aragón», *Cuadernos CEHIMO*, 29 (2002), pp. 81-90; «La Guerra de Sucesión y su influencia en Monzón», *Cuadernos CEHIMO*, 29 (2002), pp. 95-105.

¹⁰¹ JUAN VIDAL, J.: «El Reino de Mallorca...»; *La conquista anglesa i la pèrdua espanyola de Menorca com a conseqüència de la guerra de Sucessió a la Corona d'Espanya*. Palma: El Tall, 2008.

¹⁰² COLOM, M.: «La Guerra de Sucessió a les Balears», BELENGUER, E. (dir.): *Història de les Illes Balears*, vol II. Barcelona: Edicions 62, 2004, pp. 367-390.

¹⁰³ COLL COLL, A. M.: «La implantación de la intendencia en Mallorca tras la guerra de Sucesión. Análisis de la fase inmediata: 1715-1719», DD.AA.: *La Guerra de Sucesión en...*, pp. 595-610.

¹⁰⁴ GUIA MARÍN, LL.: *Sardenya, una història pròxima: el regne sard a l'època moderna*. Barcelona: Editorial Afers, 2012.

PART II

ETAPES I DESENVOLUPAMENT DE LA GUERRA DE SUCCESSIÓ.

EL FRONT CATALÀ (1705-1714)

2.1 ELS ANYS PREVIS (1701-1705)

La disputa successòria entre els Borbó i els Habsburg era anterior a la mort de Carles II, darrer Àustria hispànic que ocupà el tron espanyol.¹ Des de les darreries del segle XVII, les dues grans dinasties europees van competir per col·locar els seus pretendents al capdavant de la monarquia que dominava la majoria de colònies americanes, els pròspers territoris flamencs i bona part la península Itàlica –el ducat de Milà, els presidis toscans i els regnes de Nàpols, Sicília i Sardenya. El primer príncep escollit, però, no va provenir de cap de les dues famílies reials. Josep Ferran de Baviera va ser elegit com a hereu de Carles II.

La qüestió es va reobrir quan el candidat bavarès va morir prematurament el febrer de 1699. Altre cop, l'activitat diplomàtica va retornar a les corts europees amb l'objectiu d'establir un repartiment territorial i una successió consensuada al tron. El procés va cloure gràcies a l'habilitat dels enviats francesos. A Espanya, el duc d'Harcourt s'imposà al seu homòleg austríac i a l'octubre de 1700 aconseguia que el moribund Carles II declarés: «(en caso que Dios me lleve sin dejar hijos), el duque de Anjou, hijo segundo del delphín, y como tal, le llamo a la subcesión de todos mis reynos y dominios».² Era evident que, una vegada més, Lluís XIV s'erigia com a vencedor.³

A darrera d'aquesta gran disputa entre les principals potències existia un interès colonial característic de l'Europa Moderna. De tot el ventall territorial que estava en joc –seguint els arguments que ha recopilat recentment J. Albareda–, destacava per sobre de tots el continent americà i les múltiples possibilitats mercantils que oferia: contractes d'esclaus, introducció de productes, així com amplis i abundants recursos naturals. D'aquesta manera, alguns autors han considerat que el detonant de la disputa va ser l'acord entre França i Espanya per què la Companyia francesa de Guinea aconseguís la concessió del contracte d'esclaus, tal com succeí a l'agost de 1701. Fins aquell moment, la Companyia portuguesa de Cacheu havia estat l'encarregada de subministrar esclaus als monarques hispànics, però Felip V va trencar els acords en favor de la monarquia del seu avi Lluís XIV.⁴ Tan sols algunes setmanes després, Anglaterra,

¹ EDELMAYER, F.: «La política de los Austrias durante la Guerra de Sucesión Española», DD.AA.: *Actes del Congrés L'Apostol Catalana a la Guerra de Successió (1705-1707)*. Barcelona, 2007, p. 86.

² Citat a SIMON i TARRÉS, A.: *Catalunya Moderna*, vol. III, BALCELLS, A. (dir.): *Història de Catalunya*. Barcelona: L'esfera dels llibres, 2006, p. 675.

³ En aquestes línies no resseguirem el procés que gira a l'entorn del testament de Carles II i les implicacions que van sobrevenir. Diversos historiadors ja han tractat la matèria; vegeu BAUDILLART, A.: *Felipe V y Luis XIV*, vol. I. Universidad de Murcia, 2001, pp. 69-94; BÉRENGER, J.: «Los Hasburgo y la sucesión de España», FERNÁNDEZ ALBADALEJO, P. (ed.): *Los Borbones, dinastía y memoria de nación en la España del siglo XVIII*. Madrid: Marcial Pons, Casa de Velázquez, 2001, pp. 47-68; *La crisis de la Monarquía*, FONTANA, J. i VILLARES, R. (dirs.): *Historia de España*, vol. IV. Barcelona: Círculo de Lectores, 2008.

⁴ CARDIM, P.: «Portugal en la Guerra por la Sucesión de la Monarquía Española», GARCÍA GONZÁLEZ, F. (coord.): *La Guerra de Sucesión en España y la batalla de Almansa: Europa en la encrucijada*. Madrid: Sílex, 2009, p. 211.

Holanda i l'Imperi pactaven la segona Gran Aliança de la Haia, una unió políticomilitar que tenia com a objectiu garantir suport mutu contra la dinastia Borbó.⁵

La recerca que hem dut a terme al Regne Unit, en part, confirma la importància d'aquesta variable econòmica. Com veurem en aquest treball, quan a l'any 1706 els aliats havien aconseguit rebutjar l'atac sobre Barcelona i l'exèrcit borbònic fugia en direcció al Rosselló, Madrid havia quedat desemparada militarment. En aquest context, a partir del mes de juny, els austriacistes es van llençar precipitadament cap a la capital castellana. L'objectiu era coronar l'arxiduc Carles i consolidar dues campanyes brillants en termes militars (1705-1706), eren «els anys de l'esperança».⁶ Durant el setembre, però, l'exèrcit austriacista va haver de retornar cap a la Corona d'Aragó ja que Felip V s'havia fet fort, en bona part, gràcies als reforços provinents de França. Des de Londres, van advertir –amb força precipitació– que l'empenta triomfal cap a Madrid podria consolidar els seus interessos mercantils. D'aquesta manera, al novembre d'aquell mateix any la Cort anglesa escrivia instruccions a Stanhope per acordar –amb el beneplàcit de l'hipotètic nou rei– un contracte que reglamentava el subministrament de 48.000 esclaus africans durant un període de deu anys.⁷ Aquest intent no va reeixir, encara va caler esperar fins l'inici de 1708 per què els britànics asseguressin l'acord.⁸ Això deixa entreveure la importància essencial d'aquests assumptes com un dels principals elements –no l'únic– que originà la contesa internacional.

Des de la perspectiva anglesa, un altre aspecte en clau interna que va incrementar l'hostilitat vers el Borbó va ser l'intrusisme de Lluís XIV en la política reial. El Rei Sol va patrocinar al jacobita Jaume III com a nou monarca d'Anglaterra, atès que el considerava l'hereu legítim a la corona.⁹ Aquest fet era observat amb molt recel per la branca protestant Estuard que, no ho oblidem, tan sols feia poc més d'una dècada que s'havia situat al capdavant de la monarquia.

Tot i que la guerra va iniciar al maig de 1702 –quan la reina Anna¹⁰ i els aliats van declarar-la de manera oficial–, el clima prebèl·lic ja havia comportat xocs militars directes. Concretament a la Plana padana, en encontres a les localitats de Carpi i Chiari –juliol i setembre de 1701–, als Països Baixos i al nord del Rin.¹¹ Felip V, des de Barcelona, va navegar en direcció a Nàpols per

⁵ STEIN, S. J. i STEIN, B. H.: *Plata, comercio y guerra. España y América en la formación de la Europa moderna*. Barcelona: Crítica, 2002, pp. 150-153, citat a ALBAREDA i SALVADÓ, J.: *La Guerra de Sucesión de España (1700-1714)*. Barcelona: Crítica, 2010, p. 69. Per resseguir el conjunt d'interessos econòmics entre les potències europees, vegeu d'aquesta mateixa obra les pp. 64-72.

⁶ MUÑOZ, A. i CATÀ, J.: «Els anys de l'esperança: 1705-1706», DD.AA.: *Actes del Congrés...*, pp. 289-304.

⁷ TNA, SP 94/76. «Instruccions privades pel nostre fidel i benvolgut James Stanhope...». Kensington, 21 de novembre de 1706.

⁸ Citat a LEÓN SANZ, V.: *La Guerra de Sucesión española a través de los Consejos de Estado y Guerra del Archiduque Carlos de Austria*. Tesi doctoral, Universidad Complutense de Madrid, 1988, p. 301.

Volem indicar que al llarg de les properes pàgines emprem els termes d'Anglaterra i Gran Bretanya indistintament com a conseqüència de l'Acta d'Unió de 1707.

⁹ BÉLY, L.: «Casas soberanas y orden político en la Europa de la Paz de Utrecht», FERNÁNDEZ ALBADALEJO, *Los Borbones, dinastía...*, pp. 78-80.

¹⁰ BNP, cod. 749, fol. 16.

¹¹ LYNN, J. A.: *The Wars of Louis XIV, 1667-1714*. Londres-Nova York: Longman, 1999, pp. 270 i 274.

participar a les campanyes italianes al costat del duc de Vendôme (1702). De fet, podem advertir que entre el 1701-1704, els combats que van derivar-se de la disputa successòria espanyola van tenir lloc majoritàriament al centre del continent europeu. A més de les batalles que hem referit, enfrontaments com Friedlinghem, Parma, Torí o Blenheim en són bons exemples.

En relació a la península Ibèrica, podem entreveure com a primer xoc rellevant l'intent frustrat de l'armada angloholandesa per apoderar-se de Cadis. L'estol aliat liderat per George Rooke estava format per deu mil homes, bàsicament regiments de marina que s'havien aixecat a inicis d'aquell mateix any. El duc d'Ormond, comandant de l'operació, va introduir un edicte conciliador a la zona però no va tenir cap mena d'efecte per què els combats s'evitessin.¹² Per una banda, l'armada de Rooke comptava amb el suport i el lideratge del príncep Jordi de Hessen-Darmstadt, que havia arribat a Lisboa al juliol de 1702 i era un dels principals instigadors a recórrer territori hispànic. A Cadis, el marquès de Villadarias n'era el comandant filipista, que junt amb el governador Brancaccio, comptava amb una força reglada de dos mil tres-cents infants i vuit-cents genets. Així mateix, davant el perill de l'operació naval, les crides realitzades a les milícies locals –patrocinades per segments nobiliaris del territori– van sorgir l'efecte desitjat, acumulant-se un nombre voluminós –però indeterminat– a les rodalies de la badia. El 26 d'agost, davant la negativa borbònica de donar l'obediència, els aliats van començar a desembarcar els efectius, fins que el dia 30 estaven a punt per iniciar l'atac terrestre. L'ofensiva no va reeixir i els resistents filipistes van aconseguir aturar les envestides austriacistes, fins al punt que el duc d'Ormond va ordenar el reembarcament i l'aixecament de l'operació. El príncep de Hessen-Darmstadt era partidari de continuar els combats i demanava més eficiència a les tropes i als comandaments anglesos.¹³ En aquest context es va produir el saqueig, permès per Ormond, del Puerto de Santa María, Rota i Fuerte de Santa Catalina, on els soldats aliats van robar a la població civil, van extorsionar esglésies, a més de provocar vexacions diverses.¹⁴ El cronista austriacista Castellví, amb la reflexió que comporta el pas del temps –va escriure la seva crònica uns trenta anys després dels fets–, advertia que aquest saqueig comès per la tropa va condemnar les possibilitats d'èxit de la causa Habsburg a la Corona castellana.¹⁵

La presència aliada al Mediterrani i al golf de Cadis va provocar que els galiots que provenien de l'Havana amb la plata americana es dirigessin a Vigo. Des de Lisboa es va percebre la notícia,

¹² BNP, cod. 749, fol. 25.

¹³ SEGURA GARCÍA, G.: «Cádiz, 1702: el asalto aliado durante la Guerra de Sucesión», *Revista de Historia Militar*, 97 (2005), pp. 165-170.

¹⁴ GONZÁLEZ BELTRÁN, J.: «El asalto angloholandés de 1702 y sus repercusiones en la Bahía de Cádiz», GONZÁLEZ BELTRÁN, J. (ed.): *El asalto anglo-holandés de 1702 a la Bahía de Cádiz: entre la política internacional y las repercusiones locales*. Ayuntamiento de El Puerto de Santamaría, 2003, pp. 91-92.

¹⁵ CASTELLVÍ, F.: *Narraciones Históricas*, vol. I, MUNDET J. M. i ALSINA, J. M. (eds.), Madrid: Fundación Elías de Tejada y Erasmo Pèrcopo, 1997, pp. 368-369.

quelcom que va mobilitzar la flota de Rooke per dirigir-s'hi de ple i interceptar així el material preciós. El 23 d'octubre, les Dues Corones i els angloholandesos van combatre a la batalla de Rande, on els aliats van aconseguir imposar-se. La major part del botí transportat ja havia estat descarregat i encaminat cap a l'interior del país. En aquest episodi, Castellví xifra en dos mil les baixes sofertes pel bàndol borbònic, mentre que els aliats van perdre vuit-cents homes i van apoderar-se d'alguna porció dels recursos traslladats.¹⁶

Que Hessen-Darmstadt¹⁷ hagués arribat a Lisboa a l'estiu de 1702 s'explica, en bona mesura, pel progressiu canvi de posicionament que va anar adoptant el regne lusità. Entre 1701 i 1703, Portugal no va veure correspostos els dissenys i els compromisos que va acordar amb França just a l'inici de la disputa, quan va reconèixer a Felip V com a monarca hispànic. En certa manera, des d'aquell moment i fins al canvi diplomàtic definitiu de 1703, el regne de Pere II va experimentar diversos greuges que el van empènyer a l'Aliança de la Haia. Primerament, la pèrdua de la companyia de Cacheu per cloure el contracte d'esclaus entre Àfrica i les Índies que s'havia signat l'any 1696. En aquest sentit, ja hem esmentat que Felip V va atorgar aquest rèdit en favor dels interessos gals. A més, la presència militar promesa pel Rei Sol –que havia de donar seguretat al regne i consolidar el comerç– va ser mal rebuda a Lisboa; per una banda, aquests efectius marítims eren escassos i, encara pitjor, bona part de les embarcacions van retornar cap a les seves aigües poques setmanes després.¹⁸

En aquest context de desencantament lusità, destacà l'arribada de la plata americana a la ria de Vigo. En un principi, la Cort lisboeta esperava que part d'aquest botí aniria a parar al regne com a recompensa de la pèrdua del contracte d'esclaus en favor de França. La realitat és que la plata, tal com va arribar, va dirigir-se cap a Madrid i París. Amb poc més d'un any, Portugal va veure clarament el paper secundari que havia adquirit dins l'òrbita de les Dues Corones. Aquests pòsit, junt amb la pressió del partit austriacista espanyol de Lisboa –liderada per l'activitat de l'almirall de Castella–, així com de l'hàbil negociació de l'enviat anglès John Methuen, van propiciar que Portugal donés suport al pretendent Habsburg i s'incorporés a l'Aliança de la Haia.¹⁹ F. Soldevila

¹⁶ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, I, p. 369.

¹⁷ El príncep Jordi de Hessen-Darmstadt va ser el darrer lloctinent de Catalunya de la casa d'Àustria (1698-1701), fins que Felip V el va destituir; RAGON i CARDONER, J.: «El último virrey de la administración habsburguesa en Cataluña: Jorge Darmstadt y Landgrave de Hattia (1698-1701)», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 2 (1982), pp. 263-272. El seu prestigi al Principat era molt rellevant atès el protagonisme que va adquirir durant la defensa de Barcelona a l'últim setge de 1697. El landgravi comptava amb la complicitat d'amplis sectors de la societat, quelcom que va portar a l'ambaixador anglès Stanhope a considerar-lo «l'idol dels catalans»; ESPINO LÓPEZ, A.: *Catalunya durante el reinado de Carlos II. Política y guerra en la frontera catalana, 1679-1697*. Bellaterra: Monografies *Manuscripts* núm. 5, 1999, p. 183. Per resseguir esquemàticament l'activitat duta a terme pel landgravi de Hessen un cop va ser depositat del càrrec, vegeu MARTÍN GRAU, M.: «El príncipe Georg de Hessen-Darmstadt: el último virrey de los Austrias en Cataluña», ÀLVAREZ-OSSORIO, A., GARCÍA, J. i LEÓN, V. (eds.): *La pérdida de Europa. La guerra de Sucesión por la Monarquía de España*. Madrid: Fundación Carlos de Amberes, 2007, p. 451-458.

¹⁸ CARDIM, «Portugal en la Guerra...», p. 209 i ss.

¹⁹ GONZÁLEZ MEZQUITA, M. L.: *Oposición y disidencia en la Guerra de Sucesión española: el Almirante de Castilla*. Valladolid:

va considerar que aquest capgirament portuguès va ser un «èxit» de la causa aliada.²⁰

Just en el darrer semestre de 1703, les Dues Corones van rebre un nou revés en relació a la seva política d'aliances internacionals. Des de l'Imperi, el plenipotenciari austríac, el comte d'Auesperg, va viatjar a Torí per negociar de manera secreta la possibilitat que Víctor Amadeu II de Savoia entrés a l'Aliança de la Haia. La insatisfacció que va mostrar el duc respecte als seus acords amb França va ser un element determinant pel capgirament. A banda, l'emperador Leopold I va oferir-li possessions territorials al nord d'Itàlia –marquesat de Monferrato, Valenza i Alessandria– i les potències marítimes van garantir-li contrapartides econòmiques rellevants. La resposta de Lluís XIV no es va fer esperar i l'exèrcit de Vendôme va ocupar part del ducat de Savoia a finals d'aquest any.²¹

Iniciada la campanya de 1704, les corones borbòniques només comptaven amb el suport militar i diplomàtic de l'electorat de Baviera. A l'altra cara de la moneda, les potències aliades havien aconseguit incorporar el regne de Portugal, el ducat de Savoia i, de manera oberta, l'Imperi, atès que Leopold I no va renunciar als seus drets hereditaris al tron hispànic fins al setembre de 1703, quan nomenà al seu segon fill Carles III d'Espanya. El jove pretendent Habsburg va viatjar des de Viena a Flandes per embarcar cap a la Península. El 25 de febrer de 1704 va arribar a Lisboa la gran armada aliada que traslladava l'Arxiduc.²² La flota angloholandesa transportava tota mena de pertrets per desenvolupar la guerra a terra ferma, amb capacitat d'artilleria, cavalls i sis mil combatents que es sumarien als vint mil portuguesos pagats també per les forces de la Haia.²³

En línies generals, la campanya aliada d'aquest any es va plantejar de manera doble. Per una banda, els teatres dels enfrontaments es van situar a la frontera castellanoportuguesa, en els territoris de Beira, Alentejo i Extremadura. El monarca portuguès Pere II i l'arxiduc Carles també van ser presents a la campanya,²⁴ de la mateixa manera que pel costat borbònic hi va acudir Felip V. En aquesta ocasió, els efectius francoespanyols es van imposar, alhora que es va començar a fer

Junta de Castilla y León, 2007, pp. 395-419; CARDIM, «Portugal en la Guerra...», pp. 209-213; CLUNY, I.: «Estrategias políticas de la Monarquía portuguesa frente a la guerra de Sucesión española», ÁLVAREZ-OSSORIO, GARCÍA i LEÓN, *La pérdida de Europa...*, pp. 654-660. Vegeu amb més detall aquest procés en relació a les forces aliades i Portugal a FRANCIS, A. D.: *The Methuens and Portugal, 1691-1708*. Universitat de Cambridge, 1966; DD.AA.: *O Tratado de Methuen (1703): Diplomacia, Guerra, Política e Economía*. Lisboa: Livros Horizonte, 2003, de manera especial les pp. 11-29 realitzades per J. L. Cardoso.

²⁰ SOLDEVILA, F.: «Anglaterra i Catalunya. Les relacions anglo-catalanes a la Guerra de Successió», *Manuscrits: revista d'història Moderna*, 13 (1995), p. 16.

²¹ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, I, p. 406; ALBAREDA i SALVADÓ, *La Guerra de Sucesión...*, p. 130.

²² TNA, SP 42/67, exp. 54. Carta de George Rooke al secretari d'estat comte de Nottingham. Lisboa, 29 de febrer de 1704.

²³ ALBAREDA i SALVADÓ, *La Guerra de Sucesión...*, p. 135.

²⁴ ACL, S.V., núm. 530, *Jornada d'El-Rei D. Pedro Segundo à Beira, na companhia do Archiduque Carlos d'Anustria e hum discurso a favor daquela guerra*, p. 73 i ss. Vegeu un treball recent sobre l'estada de l'Arxiduc a Portugal i el seu periple pel territori a MARTÍN MARCOS, D.: «Ter o Archiduque por vezinho». La Jornada a Lisboa de Carlos III en el marco del conflicto sucesorio de la Monarquía de España», *Hispania*, vol. 72, 241 (2012), pp. 453-474.

evident la disparitat de criteris entre la cúpula aliada. El comandant en cap del tren d'artilleria de l'exèrcit anglès va descriure una situació marcada per la improvisació. L'oficial advertia que des de que havia arribat al regne lusità s'havien malmès molts materials (bales i pólvora), atesa la deixadesa en la qual es dipositaven a l'aire lliure. Així mateix, es mostrava decebut perquè encara no havia rebut bous per poder conduir el tren d'artilleria; els oficials no li havien comunicat a quin paratge s'havien de dirigir i, a l'àrea que ocupaven, no existien magatzems aprovisionats. Tot plegat, segons el relat del comandant, agreujat per un «maltractament» dels portuguesos.²⁵ Tant és així que Stanhope va advertir que durant aquesta primera campanya a la Península només la manca d'avituallaments podia impedir la penetració de Felip V fins a Lisboa mateix. Segons sembla, el duc de Berwick, comandant de les forces filipistes, també va quedar sorprès davant el tipus de problemes que plantejaven els enemics de la Haia en ple front de lluita.²⁶

Aquest fracàs a nivell terrestre va contrastar amb la presa de Gibraltar a l'estiu de 1704. No hi ha dubte que fent una anàlisi amb perspectiva de la dècada que es viuria posteriorment, el fet de controlar aquesta base era essencial per assegurar els nombrosos moviments que es van dur a terme en l'eix Londres-Lisboa-Gibraltar-Barcelona/Tarragona-Maó. Som de l'opinió que aquest entramat va garantir de manera prou solvent l'allargament del conflicte al front ibèric. La flota que va executar la reeixida maniobra de Gibraltar, tal com veurem, retornava de l'empresa frustrada sobre Barcelona. Una cinquantena d'embarcacions comandades per Rooke van atacar l'enclavament estratègic del sud d'Andalusia a finals de juliol. Segons el relat del propi almirall, el landgravi de Hessen encapçalava un grup de mil vuit-cents infants dels regiments angloholandesos de marina. Aquest contingent va tallar la comunicació terrestre de la localitat amb l'interior del país, quelcom que facilitava la presa del penyal. Les embarcacions es van disposar per obrir foc, segons sembla, de manera molt severa ja que en sis hores es van disparar quinze mil projectils sobre la població.²⁷ La capacitat d'atac era molt superior a la possible resistència que podia oferir el governador Diego Salinas, fet pel qual acceptà capitular. Poques setmanes després, el comte de Tolouse, comandant de la flota francesa al Mediterrani, en un intent de recuperació i debilitament de l'armada aliada establerta al sud d'Andalusia, va enfrontar-se a l'almirall Rooke a l'alçada de Màlaga. Aquest encontre naval –el més important de tots els anys els quals durà el conflicte al Mediterrani– es va produir el 24 d'agost i cap de les dues potències en va sortir clara vencedora. La presència angloholandesa al sud d'Europa, que era el que estava realment en joc, no va poder ser interrompuda i des de llavors la superioritat marítima

²⁵ TNA, SP 41/34. Extracte d'una carta del major Borgard elaborada per l'Oficina d'Artilleria. Abrantes, 4 d'agost de 1704.

²⁶ CARDIM, «Portugal en la Guerra...», pp. 230-231.

²⁷ TNA, WO 24/1177, *Sir George Rook's Account of the taking of Gibraltar, July 1704*.

aliada va ser evident.²⁸

En relació al Principat, no havia passat ni un any des de que Felip V havia arribat a la Cort de Madrid que, finalment, sectors de la política catalana veien satisfetes les seves demandes per celebrar Corts Generals. Recordem que aquest procés constituent no es tancava amb èxit des de 1599, atès que van fracassar en el període 1626-1632, així com els intents durant el regnat de Carles II. A la tardor de 1701, i prèviament a la seva sortida cap a Itàlia, el duc d'Anjou va convocar Corts a Barcelona, així com jurà les Constitucions catalanes. Com a resultat, alguns sectors socials van obtenir acords molt favorables, especialment a nivell econòmic: port franc per Barcelona, lliure comerç amb Amèrica, formació d'una companyia nàutica i mercantil, llibertat de comerç d'aiguarent i vi en els ports peninsulars, imposicions proteccionistes sobre productes estrangers... Un seguit de concessions especialment beneficioses per als grans negociants catalans.²⁹

Aquestes resolucions, però, contrastaven clarament amb algunes demandes provinents de certs sectors de la classe dirigent. En el fons, aquests lamentaven que continuessin irresolts diversos aspectes fonamentals de l'esfera jurídicopolítica. L'ocupació hispànica de Barcelona en el marc de la guerra del Segadors havia comportat que la Monarquia arrabassés a les principals institucions qüestions tan cabdals com el nomenament de càrrecs –insaculacions–, els allotjaments de tropes i el control militar de les muralles de Barcelona. En paraules de Castellví, «quedaron las de más consecuencia sin aprobar».³⁰ Va ser sobretot en aquest context quan l'estament nobiliari del Principat va fer un pas endavant per esdevenir el màxim garant de la legalitat vigent (i anhelada), empenyent altres actors institucionals com el Consell de Cent. El destacat filipista català Josep d'Alòs, que tal com veurem en aquest treball va esdevenir un dels actius més rellevants de l'exèrcit borbònic fruit del seu gran coneixement de l'estructura política i de les institucions del territori, va advertir que la noblesa va jugar un paper central en la defensa de l'ordenament jurídic: «el braço militar singularmente en materias de estado o que conduzcan a la conservación de la real autoridad y de sus regalías o real patrimonio, motivando el interesarse en las dependencias por dezir que recaen sobre rompimiento de las leyes, fueros, inmunidades y libertades de Cathaluña, de las quales se constituye el braço militar zelador para su exactíssima

²⁸ CALVO POYATO, J.: *Guerra de Sucesión en Andalucía: aportación al conflicto de los pueblos del sur de Córdoba*. Diputación Provincial de Córdoba, 1982, p. 49.

²⁹ Per conèixer el seguit de concessions i els resultats que es pactaren a les Corts de 1701-1702 vegeu TORRAS i RIBÉ, J. M.: *La guerra de Sucesión i els setges de Barcelona (1697-1714)*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1999, pp. 53-65; BARTOLÍ i ORPÍ, J.: *La cort de 1701-1702*, 2 vols. Tesi de Llicenciatura, Universitat Autònoma de Barcelona, 1977; «La cort de 1701-1702: un camí truncat», *Recerques*, 9 (1979), pp. 57-75; SERRA, E.: «Les Corts de 1701-1702: la represa política en vigílies de la Guerra de Successió», *L'Avenc*, 206 (1996), pp. 22-29; ALBAREDA i SALVADÓ, J.: *Els catalans i Felip V: de la conspiració a la revolta, 1700-1705*. Barcelona: Vicens Vives, Fundació "La Caixa", 1993, pp. 70-90.

³⁰ Citat a ALBAREDA i SALVADÓ, J.: *La Guerra de Sucesión i l'Onze de Setembre*. Barcelona: Empúries, 2000, p. 36.

observància».³¹

Tal com ha remarcat recentment A. Simon, aquestes mancances, al llarg del període 1702-1705, són a la base dels moviments proaustriacistes que van dur a terme amplis sectors de la política catalana. En línies generals, podem percebre que al llarg d'aquest trienni es va experimentar una desafecció que va portar al trencament, bàsicament, per dues qüestions que la guerra va catapultar. Primerament, la prohibició de comerciar amb les potències aliades, quelcom que va contrariar molt el país en termes econòmics. Majoritàriament, el Principat estava immers dins la dinàmica comercial dels països atlàntics –Anglaterra i Holanda. Bàsicament, els fluxos d'intercanvi radicaven en la producció tèxtil, així com en l'exportació de vins i aiguardents. A banda, aquesta privació es veia més agreujada per l'intrusisme econòmic francès que va estar afavorit des de la mateixa Cort de Madrid.³² El segon element que la guerra va accentuar rau en la dimensió juridicopolítica que hem apuntat. En línies generals podem advertir un debilitament –i conseqüent mort– del pacte constitucional acordat tan sols mesos abans amb el Borbó. A tall d'exemple, l'afer Jäger il·lustra un seguit de topades legals entre el rei i el regne. Aquest pòsit, junt amb les mesures repressives dels lloctinents hispànics –comte de Palma i de Velasco, especialment a partir del maig de 1704–, van afavorir a la ingerència catalana al costat de l'Habsburg.³³ Un bescantament que es veia molt beneficiat pel seguit de pasquins i propaganda proaustriacista que van ser introduïts arreu del país.³⁴

D'aquesta manera va aparèixer un *partit* austriacista conformat, *grasso modo*, pels grans homes de negoci del litoral català, encarnats en personatges com Narcís Feliu de la Penya, Pau Ignasi Dalmases, Josep Duran o els Dalmau –anomenats per B. Oliva com el «partit dels mercaders»–;³⁵ un grup constitucionalista descontent amb els acords de 1701-1702, que englobava segments nobiliaris de prou renom al territori –els Peguera, els Pinós, els Descatllar, els Clariana, etc.–;³⁶ un segment de propietaris rurals i petits hisendats de l'àrea vigatana que fruit dels encontres militars a les darreries del segle XVII havien adoptat una francofòbia evident –Mas de Roda, Regàs, Puig

³¹ Citat a GAY ESCODA, J. M.: *El corregidor a Catalunya*. Madrid: Marcial Pons, 1997, p. 755. Vegeu aquesta actitud defensiva adoptada pel Braç Militar de manera ferma des de les acaballes del segle XVII i fins a l'aixecament de 1705 a MARTÍ i FRAGA, E.: «El braç militar de Catalunya. Una institució decisiva en el tombant del segle XVII». *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 28, vol. I (2008), pp. 233-237.

³² GONZÁLEZ CAMAÑO, O.: «El partit austriacista: coherència, divergència i supervivència d'una facció de poder», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 23, vol. II (2003), p. 299.

³³ Per resseguir amb més detall aquests elements cabdals en l'esdevenir del conflicte al Principat i a la Corona d'Aragó vegeu SIMON i TARRÉS, A.: *Del 1640 al 1705. L'autogovern de Catalunya i la classe dirigent catalana en el joc de la política internacional europea*. Publicacions de la Universitat de València, 2011, pp. 263-284.

³⁴ ALABRÚS IGLESIAS, R. M.: *Felip V i l'opinió dels catalans*. Lleida: Pagès editors, 2001, pp. 130-147 i 173-183; BORREGUERO BELTRÁN, C.: «Imagen y propaganda de guerra en el conflicto sucesorio (1700-1713)», *Manuscrits: revista d'història Moderna*, 21 (2003), pp. 116-117.

³⁵ OLIVA i RICÓS, B.: *La generació de Felip de la Penya. Burguesia mercantil i Guerra de Successió entre el Maresme i Barcelona*. Edicions de la Universitat de Lleida, 2001, pp. 160-162.

³⁶ Per una filiació i identificació d'aquest grup social, vegeu SIMON i TARRÉS, *Del 1640 al 1705...*, pp. 300-313; MARTÍ i FRAGA, «El braç militar...», pp. 237-247.

de Perafita, Moragues, etc.;³⁷ un darrer col·lectiu provinent de sectors del mig i baix clergat que també compartia l'aversion francesa així com una certa recança vers la monarquia de Felip V.³⁸

El príncep de Hessen-Darmstadt, que estava estretament connectat amb aquest partit, i en bona mesura n'era un element de cohesió, va encapçalar un intent per consolidar el capgirament català al maig de 1704. L'estol aliat va arribar el dia 28 davant Barcelona, i enfront la fermesa del virrei Velasco per defensar la plaça –va mobilitzar la coronela–, els angloholandesos van desembarcar tres mil cinc-cents homes. El desig del landgravi, segons el testimoniatge de Castellví, passava per inserir-se a intramurs i aconseguir animar l'aixecament de la població.³⁹ La demora en l'esdevenir d'aquests intents conspiradors va provocar que es realitzés un tímid bombardeig a la ciutat, malgrat que el dia 1 de juny l'armada ja va fer-se a la mar advertint com a impossible l'empresa.⁴⁰ En general, s'ha considerat que la poca envergadura de la maniobra militar va condemnar l'aixecament austriacista barceloní. Les institucions van actuar de manera temerosa, molt atentes a qualsevol moviment que realitzés el lloctinent borbònic. A partir d'aquest intent frustrat, i amb l'objectiu de depurar responsabilitats entre els cabdills d'aquests moviments, Velasco va prosseguir una política de repressió i empresonaments que catalitzà el gir monàrquic de l'any següent.⁴¹

Els sectors d'hisendats i petits propietaris de Vic van protagonitzar els esdeveniments durant el 1705, quan fruit del pacte consensuat a la parròquia de Sant Sebastià –Santa Eulàlia de Riuprimer–, van dirigir-se posteriorment cap a Gènova. Els comissionats van ser el noble Antoni de Peguera i el doctor en lleis Domènec Perera.⁴² A la ciutat italiana van acordar amb el plenipotenciari de la reina Anna, Mitford Crowe, el Tractat de Gènova, pel qual Anglaterra es comprometia a respectar el corpus jurídicopolític català alhora que el Principat havia de donar suport a una expedició militar aliada. Desconeixem si la Cort de Londres, mentre es va forjar aquest acord de Gènova, havia mostrat algun tipus de preocupació sobre l'abast del suport que tindria el seu desembarcament a Catalunya. En el record, probablement, perdurava la maniobra

³⁷ Vegeu les accions dutes a terme per les tropes franceses a Catalunya durant el darrer terç del Sis-cents a JANÉ CHECA, O.: *Catalunya i França al segle XVII: identitats, contraidentitats i ideologies a l'època moderna: 1640-1700*. Barcelona: Afers, 2006, pp. 284-291.

³⁸ Cal esmentar que aquest darrer grup social provinent dels segments religiosos és probablement un dels reptes historiogràfics que manquen per atendre en relació al conjunt d'interessos catalans que es van aixecar contra el Borbó. En aquest sentit, les aportacions són escasses però, fruit de la recerca que hem estat realitzant, advertim que aquest sector va ser molt actiu en la lluita contra el Borbó, especialment segments provinents del baix clergat. Vegeu amb més concreció el constructor d'aquest partit a ALBAREDA i SALVADÓ, J.: *Felipe V y el triunfo del absolutismo: Cataluña en un conflicto europeo (1700-1714)*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2002, pp. 59-73. Un lúcida esquematització del procés que referim a GONZÁLEZ CAMAÑO, «El partit austriacista: coherència...», pp. 297-301.

³⁹ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, I, pp. 443-450.

⁴⁰ BN, Ms. 6150, pp. 106-109.

⁴¹ ALBAREDA i SALVADÓ, *La Guerra de Sucesión...*, pp. 142-148.

⁴² F. Soldevila assenyala que Domènec Perera no va poder accedir a Barcelona per aconseguir plens poders dels Tres Comuns. Aquest fet el va conduir cap al nucli geogràfic antiborbònic per excel·lència, la plana vigatana; SOLDEVILA, «Anglaterra i Catalunya...», p. 17.

frustrada de 1704. A més, hem de tenir en compte les diverses operacions militars que podia executar l'estol aliat un cop inicià la campanya de 1705 –Cadis, Toló/Savoia o la Corona d'Aragó. La correspondència dels mesos de maig i juny de Crowe denota un flux informatiu on es pretén demostrar el suport dels sectors catalans. L'enviat anglès va estar comunicant a la Cort anglesa els moviments que executaven els vigatans a l'interior del Principat, així com facilitava informacions sobre el volum de gent armada que s'havia revoltat contra Velasco.⁴³

En aquest sentit, sembla que Peguera va intentar esvair els possibles dubtes que existissin al palau de Kensington tot mostrant la predisposició existent al territori: «como habiendo llegado ya a esta Ciudad de Genova el Doctor Domingo Parer, el qual habia ido en Barcelona a fin de tratar lo mas conveniente para el logro con los cavalleros de dicha Ciudad, de quienes puede Vuestra Majestad creher (haunque en la Instruccion no se hayan firmado) procurarán todo el acierto para el exhito que se desea; estando todos mis parciales del llano de Vique promptos para acistir y juntarse con las tropas del Desembarco».⁴⁴ D'aquestes interessants línies que oferia el prohoms català es percep que la iniciativa dels vigatans no era una qüestió isolada, per tal com hem referit, dirigents provinents especialment del Braç Militar i del Consell de Cent advertien trencades les relacions amb Felip V. Així mateix es manifestava el comte de Robres, quan descrivia que l'aixecament de 1705, a banda de comptar amb treballadors i ciutadans honrats de Barcelona, tenia el suport de sectors aristocràtics.⁴⁵

Tornant a la cronologia dels esdeveniments, les informacions que arribaven a Londres per via de Gènova contrastaven amb les percepcions que advertia Peterborough estant a Lisboa. El comandant anglès, una setmana després d'haver arribat a la capital lusitana, va informar que la cúpula aliada estava majoritàriament en contra d'atemptar a Catalunya, especialment l'enviat holandès Schonenberg.⁴⁶ La maniobra vers el Principat, per una banda, apartaria el gruix de l'exèrcit de Portugal, passant a ser un teatre secundari. El més rellevant, però –tal com ha assenyalat M. L. González–, era el posicionament majoritari de penetrar per Andalusia, concretament assetjant la ciutat de Cadis. El pare d'aquesta idea va ser l'Almirall de Castella, present a Lisboa al llarg dels efervescents anys de 1702-1705. L'Almirall considerava que l'entrada de l'arxiduc Carles per Catalunya –o Corona d'Aragó– seria molt perjudicial per als interessos Habsburg, ja que advertia un conflicte civil inevitable al si de la Monarquia. A part, un dels elements que apareixia en el disseny de les operacions era que l'empresa aliada havia de servir per

⁴³ A mitjan juny, Crowe comunicava que Catalunya ja comptava amb sis mil homes en armes; vegeu TNA, SP 79/3. Cartes de Mitford Crowe al secretari d'estat Charles Hedges. Gènova, 13, 30 de maig i 10, 13 de juny de 1705.

⁴⁴ TNA, SP 79/3. Carta d'Antoni de Peguera a la reina Anna d'Anglaterra. Gènova, 17 de juliol de 1705.

⁴⁵ Cita a SIMON i TARRÉS, *Del 1640 al 1705...*, p. 298.

⁴⁶ TNA, SP 94/75. Carta de Peterborough al secretari d'estat Charles Hedges. Lisboa, 28 de juny de 1705.

acalorar els naturals del Principat, que es mostraven molt actius des de principis d'any.⁴⁷ Segons l'almirall de Castella, aquesta opció no era gens recomanable ja que considerava que Catalunya comptava amb unes milícies inoperatives i massa indisciplinades. En contraposició, aquest noble creia que si s'aconseguia reduir Cadis i situar la cort a Sevilla, l'impacte al conjunt de la Corona castellana seria major, a més de controlar l'àrea portuària que connectava amb Amèrica, quelcom que tallaria el subministrament de recursos a Felip V.⁴⁸ Sembla que l'opinió de l'aristòcrata hispànic era majoritària entre els assistents a Lisboa. Finalment, però, es va acabar imposant el parer del landrgavi de Hessen que, segons sembla, va interactuar amb el propi Arxiduc per convèncer-lo. A inicis de juliol, l'expedició que s'havia de dirigir cap a Catalunya va començar a materialitzar-se i a mitjan mes les naus van fer-se a la mar. El 10 d'agost tot l'estol aliat ja ancorava a Altea per fer-hi aiguada, on hi resta fins el dia 16.⁴⁹ Una setmana després, l'expedició va arribar a Barcelona.

⁴⁷ Tal com ha remarcat C. Pérez Aparicio, durant les campanyes de 1703 i 1704 la flota aliada havia fet aiguada a Altea. En aquestes operacions, la població civil de la Marina va rebre de grat l'estol angloholandès, aspecte que jugaria a favor de l'opció de penetrar amb l'exèrcit austriacista pel front de la Corona d'Aragó. L'any següent, novament, la zona de la Marina va ser protagonista, quan Dènia esdevingué la primera localitat de la Monarquia en donar l'obediència a l'Arxiduc; PÉREZ APARICIO, C.: *Canvi dinàstic i Guerra de Successió. La fi del Regne de València*, vol. I. València: Tres i Quatre, 2008, pp. 262-284; «La Guerra de Successió i el bloqueig de Dènia del 1705», *Aguait: Revista d'investigació i assaig*, 24-25 (2007), pp. 21-48.

⁴⁸ Vegeu amb més detall aquests debats a GONZÁLEZ MEZQUITA, *Oposición y disidencia...*, pp. 479-482.

⁴⁹ LÓPEZ CAMPS, J. E.: «La invasió austriacista del Regne de València (1701-1705)», *Afers: fulls de recerca i pensament*, vol. 20, 52 (2005), p. 538.

2.2 EL SETGE ALIAT DE 1705 I L'AIXECAMENT DEL PRINCIPAT

2.2.1 Els actors principals

La flota aliada formada per més de cent cinquanta embarcacions que havia salpat de Lisboa a finals de juliol va ser vista a Barcelona el 22 d'agost de 1705. L'endemà mateix es van començar a desembarcar homes i pertrets a la banda del riu Besòs, on s'establí la base inicial.⁵⁰ Aquesta expedició que transportava el propi rei-arxiduc i estava liderada pel comte de Peterborough tenia un doble objectiu: introduir el pretendent Habsburg en territori hispànic i obrir un nou front bèl·lic al conjunt d'Europa.

A Barcelona, el virrei borbònic posseïa una guarnició nombrosa però, segons la nostra recerca, una mica inferior a les xifres referides per Castellví. El cronista austriacista calculava que la plaça comptava amb 6.530 efectius –infanteria, cavalleria i miquelets– comandants per cinc generals (marquès de Risbourg, duc de Pòpuli, marquès d'Aitona, comte de la Rosa i Manuel de Toledo, d'artilleria).⁵¹ Segons una relació jurada del propi Velasco, els efectius regulars de què disposava Barcelona en el moment que arribaren els aliats consistia en 5.252 homes, 562 dels quals estaven malalts o convalescents. A continuació podem observar-ho amb detall (quadre 1).

Quadre 1. Detall dels efectius de la guarnició borbònica de Barcelona durant els dies 21 i 22 d'agost de 1705

	<i>efectius</i>	<i>efectius desmuntats</i>	<i>malalts</i>
Infanteria	3.576*	-	442
Cavalleria	948	166	120
TOTAL	4.524	166	562

*Comptabilitzant que el regiment de Canazeligi era de 500 homes. **Font:** AHN, *Estat*, ll. 2947.

A aquest nombre de l'exèrcit hem de sumar-hi el cos de miquelets mobilitzat per Anton de Manegat –natural de Berga– que va combatre al costat del Borbó amb 480 fusellers provinents de la Cerdanya i el Berguedà.⁵² Tot plegat, resultava una xifra total de 5.732 combatents, uns 800 efectius menys del que havia referit Castellví.

Els regiments d'infanteria presents a la ciutat eren els de Melchor de Montes, Luis Gaetano de Aragón, Charletta Caracciolo, el comte de la Riviera, José Garrofoli, Gandolfo de Aquino, José Mariconda i el recent arribat de Nicola Canazeligi. A part, el lloctinent Velasco comptava amb

⁵⁰ *Dietaris de la Generalitat de Catalunya* (DG), X, Barcelona, 2007, pp. 617-618.

⁵¹ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, I, p. 535.

⁵² AHN, *Estat*, ll. 312. Carta de Velasco a Grimaldo. Almeria, 15 de desembre de 1705.

una companyia solta de granaders. Els cossos de cavalleria estaven agrupats sota el comandament de Plácido Dentici, Juan Caracciolo, el marquès de Caltojar i les Guàrdies Reials italianes.⁵³

Tal com indiquen les fonts, alguns d'aquests regiments havien arribat aquell mateix estiu provinents d'Itàlia. De fet, a partir del registre d'entrada de l'hospital de la Santa Creu de Barcelona podem observar perfectament aquesta realitat i cloure que la defensa borbònica va estar majoritàriament en mans de tropes napolitanes novelles.⁵⁴ Les úniques excepcions van ser el regiment d'infanteria de Melchor de Montes –posteriorment regiment de Toledo– i el cos de cavalleria del marquès de Caltojar. A través dels ingressos que hem documentat al mateix hospici detallem l'origen territorial d'ambdues formacions (quadres 2 i 3). En línies generals, podríem destacar que del conjunt territorial hispànic, els registres d'ingrés pertanyents al regne d'Aragó són percentualment més elevats.

Quadre 2. Composició territorial dels registres hospitalaris de la Santa Creu corresponents al regiment d'infanteria de Melchor de Montes (agost-octubre de 1705)

	<i>núm. registres</i>	<i>percentatge</i>	<i>detall territorial</i>	
Corona d'Aragó	73	50%	<i>Catalunya 18 (24,6%)</i>	<i>Regne de València 19 (26%)</i>
			<i>Regne d'Aragó 30 (41%)</i>	<i>Regne de Mallorca 6 (8,2%)</i>
Corona de Castella	68	46,57%	<i>Castella la Vella 21 (30,8%)</i>	<i>Galícia 5 (7,3%)</i>
			<i>Castella la Nova 17 (25%)</i>	<i>Astúries 4 (5,8%)</i>
			<i>Andalusia 5 (7,3%)</i>	<i>Múrcia 8 (11,7%)</i>
			<i>Territoris bascos 1 (1,4%)</i>	<i>Navarra 4 (5,8%)</i>
Portugal	3	2,05%		
Altres	2	1,36%		
TOTAL	146	99,9%		

Font: elaboració pròpia; BC, AH, 134.

El nombre i la composició de les tropes aliades era sensiblement diferent. A grans trets, podem advertir que el gruix de combatents eren originaris d'Holanda i Anglaterra, especialment d'aquest darrer territori. Castellví informa que l'expedició estava composta per 7.355 infants, 500 cavalls, la guàrdia personal de l'Arxiduc, 75 miquelets i els malalts.⁵⁵ Des de Barcelona, a través de les informacions facilitades pels desertors del camp aliat, el virrei advertia que els enemics superaven lleugerament els nou mil efectius;⁵⁶ per tant, contrastant ambdues fonts hem de pensar que l'expedició aliada rondaria aquesta xifra. Aquest fet revela indirectament l'elevat

⁵³ Vegeu l'origen i la formació d'alguns d'aquests cossos a ANDÚJAR CASTILLO, F: «Entre la corte y la guerra. Militares italianos al servicio de España en el siglo XVIII», BIANCHI, P., MAFFI, D. i STUMPO, E.: *Italiani al servizio straniero in età moderna. Anali di storia militare europea*. Milà: Francoangeli, 2008, pp. 109-116.

⁵⁴ Durant la segona meitat del segle XVII era molt freqüent que Catalunya rebés terços d'origen napolità per assegurar la defensa del territori, conformant un percentatge força elevat de les forces presents a l'exèrcit; vegeu ESPINO LÓPEZ, A.: «Las tropas italianas en la defensa de Cataluña, 1665-1698», *Investigaciones históricas: Época moderna y contemporánea*, 18 (1998), pp. 51-74.

⁵⁵ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, I, p. 525.

⁵⁶ AHN, *Estat*, ll. 264. Carta de Velasco a Grimaldo. Barcelona, 9 de setembre de 1705.

nombre de soldats malalts entre les files de les forces aliades, que tot i no ser capaços de precisar-ne la quantitat exacte, pensem que en alguns moments concrets hagués pogut representar un 20% de la flota (dos mil convalescents aproximadament). En el consell de guerra celebrat de camí cap a Barcelona, els dirigents aliats argumentaven que no tenien més de set mil combatents sans capaços d'entrar en servei.⁵⁷

Quadre 3. Composició territorial dels registres hospitalaris de la Santa Creu corresponents al regiment de cavalleria del marquès de Caltojar (agost-octubre de 1705)

	<i>núm. registres</i>	<i>percentatge</i>	<i>detall territorial</i>	
Corona de Castella	24	54,54%	<i>Castella la Vella 7 (29,1%)</i> <i>Castella la Nova 5 (20,8%)</i> <i>Andalusia 1 (4,1%)</i>	<i>Galícia 7 (29,1%)</i> <i>Múrcia 2 (8,3%)</i> <i>Astúries 1 (4,1%)</i>
Corona d'Aragó	16	36,36%	<i>Aragó 9 (56,2%)</i> <i>Catalunya 1 (6,25%)</i>	<i>Regne de València 4 (25%)</i> <i>Regne de Mallorca 2 (12,5%)</i>
Portugal	2	4,54%		
Altres	2	4,54%		
TOTAL	44	99,9%		

Font: elaboració pròpia; BC, AH, 134.

Així com hem pogut cloure que pel costat borbònic la defensa de la ciutat va estar en mans de regiments italians, en general podríem afirmar que l'atac de l'exèrcit aliat va estar protagonitzat per formacions angleses. Sabem també que amb la flota viatjaven cossos d'origen holandès, imperial, portuguès i hispànic, però la quantitat de regiments d'aquest regne britànic demostren el protagonisme a l'hora de dirigir i encapçalar les maniobres ofensives.

A la costa catalana, la Corona anglesa va desembarcar-hi un batalló de dos-cents homes de les Guàrdies Reials (Grenadier Guards); el regiment del comte de Barrymore (posteriorment Prince Albert); el cos del coronel Charles Wills (East Lancashire); la formació del vescomte de Mountjoy; la del coronel Hans Hamilton (Border); el cos del comte Donegall (Royal Sussex); el regiment del vescomte Charlemont (posteriorment, segon batalló de Worcestershire Regiment); i el liderat pel brigadier Richard George. Pel que fa a la cavalleria, Anglaterra va transportar dues formacions de dragons; una comandada per Lord Raby (Royal Dragons); i els húsars de Henry Cunningham (King's Royal Irish).

Junt amb aquest exèrcit també hi viatjava un contingent de l'armada conegut amb el nom de *Queen's Marines*. Aquesta formació estrictament marítima es va organitzar precisament amb motiu de la guerra de Successió l'any 1702. Els *Queen's Marines* havien participat a les accions capitanejades per Rooke durant els anys 1702 i 1704 (Cadis, Vigo, Gibraltar, Màlaga). Aquests

⁵⁷ TNA, SP 94/75. Consell de Guerra a bord de la *Gran Bretanya*. Camí de Barcelona, 16 d'agost de 1705. A l'armada anglesa, situacions de precarietat sanitària ja se n'havien documentat al Mediterrani durant aquells primers anys de guerra; vegeu ALSOP, J. D.: «Sickness in the British Mediterranean Fleet: the Tiger's journal of 1706», *War & Society*, 11 (1993), pp. 57-77.

mariners es van formar en base a un regiment que ja existia (King's Own) i un altre aixecat just a l'inici del conflicte successori (posterior Duke of Cornwall Light). Entre aquestes formacions de l'armada també s'hi documenta el cos capitanejat per James Rivers (posterior Royal Warwickshire).⁵⁸ Val a dir que aquests tres regiments, a la pràctica, actuaven com a forces d'infanteria regulars.

Així doncs, aquest volum de cossos hagués pogut significar que tan sols d'aquest país anglosaxó, comptant infanteria, dragons i marina, s'aportessin fins a un total de poc més de set mil efectius. S'ha de tenir present que les formacions britàniques estaven aixecades sobre el peu de 698 homes.⁵⁹ Altres monarquies –com l'espanyola– organitzaven els seus cossos en base a 500 militars.⁶⁰ Amb aquesta presència, doncs, a més dels altres contingents que referirem a continuació, quedava escrupolosament acomplert el primer punt acordat a Gènova entre Mitford Crowe i els enviats vigatans.

La resta del conglomerat aliat estava format per la Guàrdia de Corps del propi Arxiduc; regiments de marina holandès (Saint Amant i Adam Palm)⁶¹; forces portugueses (un cos d'infanteria i un de cavalleria);⁶² el regiment d'origen hispànic capitanejat pel coronel Juan Fernández de Ahumada; i, segons altres fonts, formacions d'alemanys (coronel Gabriel Kaulbars).⁶³ Així mateix, aquestes forces regulars anaven acompanyades d'un petit contingent de miquelets catalans. Castellví els xifrava en setanta-cinc.⁶⁴

Des de la Ciutat Comtal, el virrei Velasco va viure l'arribada de la flota austriacista des del nerviosisme inicial fins a la confiança total en les seves possibilitats d'èxit. Nerviosisme perquè d'una banda no sabia amb exactitud quants homes ni quina capacitat d'artilleria havien transportat els enemics. A més, es sospitava que l'Arxiduc viatjava amb l'expedició, però no ho va poder confirmar fins que el 28 d'agost el pretendent Habsburg decidí desembarcar per allotjar-se

⁵⁸ DALTON, C. (ed.): *English Army Lists and Commission Registers 1661-1714*, vols. 5-6. Londres: Eyre & Spottiswoode, 1892-1904; LAWRENCE-ARCHER, J. H.: *British Army: Its regimental records, badges, and devices*. Londres: Bell, 1888; BARTHORP, M.: *Malborough's Army 1702-1711*. Londres: Osprey, 1980. Per resseguir esquemàticament l'origen i l'evolució de les forces britàniques que van participar al front peninsular durant la guerra de Successió espanyola, vegeu Annex III. Aquest tipus de dades també han estat recentment recopilades; vegeu RUBIO CAMPILLO, X. (ed.): *God Save Catalonia! England's intervention in Catalonia during the War of the Spanish Succession*. Calafell: Llibres de Matrícula, 2011, pp. 33-55.

⁵⁹ TNA, WO 4/8 fol. 102. Cal esmentar que aquesta xifra és un nombre màxim ja que cap exèrcit de l'Europa occidental era capaç d'ocupar totes les places existent en un regiment. A més, s'ha de tenir en compte el desgast que implicava un desplaçament marítim tant llarg. Alguns treballs recents apunten que els cossos anglesos establerts a Catalunya haurien comptat amb unes forces d'entre un cinquanta i seixanta per cent del total de la seva capacitat; vegeu RUBIO CAMPILLO, *God Save Catalonia!...*, p. 34.

⁶⁰ ICAB, PORTUGUÉS, J.A.: *Colección General de las Ordenanzas Militares: sus innovaciones y aditamentos*, vol. I. Madrid: Antonio Marín, 1764.

⁶¹ BC, AH, 134.

⁶² AHN, *Estat*, ll. 2947. Carta de Velasco a Grimaldo. Barcelona, 31 d'agost de 1705.

⁶³ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, I, p. 548; AHN, *Estat*, ll. 2947. Carta de Velasco a Grimaldo. Barcelona, 31 d'agost de 1705.

⁶⁴ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, I, p. 525; En relació als miquelets vegeu també TNA, SP 89/18 exp. 275. Carta de John Methuen al secretari d'estat Charles Hedges. Lisboa, 22 de juliol de 1705.

a la torre del baró de l'Albi (Josep Sabastida), a les cases del Clot. De fet, la presència del monarca es va captar perfectament des de la Ciutat Comtal, no només per les canonades de salva sinó pel soroll dels vilatans que havien anat a rebre'l: «la aclamación de los soblevados y muchachos y mugeres, que fue con tal gritería que, estando el campo tres quartos de legua distante de esta plaza, se pudo perzvir desde ella el eco».⁶⁵ Gràcies a les informacions facilitades per un vaixell mercant holandès, des de Gènova, Crowe comunicava que durant aquestes jornades d'agost entre set mil i vuit mil catalans van anar a rebre la flota aliada.⁶⁶

Durant la darrera setmana d'agost i la primera quinzena de setembre, el lloctinent va ser molt actiu a l'hora d'informar la Cort reial de Madrid. Paral·lelament, va començar a organitzar la defensa, a obstaculitzar l'establiment dels aliats i a reprimir qualsevol moviment contestatari dels catalans revoltats:⁶⁷ «Cada día se ba limpiando mas esta ciudad de la gente de quien se podía tener alguna sospecha porque en termino de pocas oras se les manda salir de ella dejando al arbitrio de los que se echan que vayan a servir de auxiliares a los Aliados». Repressió que també era exercida amb violència, com en el cas de dos presoners atrapats pels miquelets borbònics: «a las seis de la tarde ya estaban ahorcados y colgados al pescuezo sus sombreros con las zintas amarillas».⁶⁸

Aquesta incertesa inicial va anar desapareixent a finals d'agost quan el propi virrei comprovava –i els desertors li confirmaven– que els austriacistes no havien fet cap moviment per preparar l'atac. Durant la primera setmana l'exèrcit aliat tan sols va assegurar l'àrea on estava establert així com havia preparat el terreny en cas d'embarcament precipitat.⁶⁹ D'altra banda, a l'interior de Barcelona les principals institucions «de la terra» –Consell de Cent i Diputació– no havien manifestat cap mena d'actitud irreverent, ans al contrari, ja que es mostraven aparentment fidels a l'ordre borbònic.⁷⁰ De fet, la Ciutat va oferir mobilitzar la coronela però les autoritats militars ho van refusar.⁷¹

La situació defensiva era força positiva des de l'òptica borbònica. Barcelona i la seva guarnició estaven molt ben aprovisionades i el bloqueig aliat –i popular– només va impossibilitar el subministrament de neu. A part, tal com s'havia informat des de Madrid, la capital catalana esperava reforços provinents de València (tinent general José de Salazar) i de França (duc de

⁶⁵ AHN, *Estat*, ll. 2947. Carta de Velasco a Grimaldo. Barcelona, 31 d'agost de 1705.

⁶⁶ TNA, SP 79/3.

⁶⁷ ALBAREDA i SALVADÓ, J.: *Els inicis de la Guerra de Successió a Catalunya*, vol. II. Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 1990, pp. 387-388; CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, I, p. 534; repressió que, d'altra banda, ja era exercida des dels anys precedents; vegeu TORRAS i RIBÉ, *La guerra de Successió i els setges...*, pp. 104-105.

⁶⁸ AHN, *Estat*, ll. 264. Carta de Velasco a Grimaldo. Barcelona, 31 d'agost de 1705.

⁶⁹ AHN, *Estat*, ll. 264. Carta de Velasco a Grimaldo. Barcelona, 5 de setembre de 1705.

⁷⁰ AHN, *Estat*, ll. 2947. Cartes del Consell de Cent i la Diputació del General a Felip V. Barcelona, 22 d'agost de 1705.

⁷¹ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, I, p. 526

Berwick).⁷² I és que, fins poc abans que comencessin les primeres maniobres austriacistes, Velasco sempre es va mostrar confiat i albirava que un cop passés el perill s'havien de prendre mesures repressives contra els rebels amotinats.⁷³

En tot moment, el comte de Peterborough va intentar que la presa de Barcelona no impliqués cap acció bèl·lica que hagués de comportar baixes significatives entre els seus homes. Ell considerava que amb la sola presència de l'armada el lloctinent borbònic convindria a la rendició. Ja el dia 3 de setembre, el comandant anglès va dirigir-se a Velasco en aquests termes, amenaçant fins i tot, que no podria contenir la ràtzia de la gran quantitat de miquelets i mariners existents.⁷⁴ Aquests dissenys de Peterborough, però, no amagaven els dubtes aliats a l'hora d'encarar la maniobra, fet que era conegut per tots els actors d'aquest setge de 1705, fossin del bàndol austriacista com del borbònic. Si analitzem els consells de guerra duts a terme durant aquestes jornades veiem com els militars anglesos consideraven que la flota era massa reduïda per fer front a una guarnició tan nombrosa i ben aprovisionada. Pel que sembla, el príncep Jordi de Hessen-Darmstadt no havia estat precis –voluntàriament o no– a l'hora d'informar d'aquesta qüestió, ja que assegurava que Barcelona comptava amb tres mil infants i vuit-cents cavalls. A més, si tenim en compte la presumible quantitat de malalts que transportaven, així com els cinc mil homes que els enginyers calculaven necessaris per poder preparar les trinxeres i les bateries d'atac, l'èxit del setge s'albirava impossible.⁷⁵

Malgrat aquests fets, quan l'expedició austriacista va arribar a la costa, l'arxiduc Carles va demanar als generals aliats –segons Castellví persuadit pel landgravi de Hessen– que ataquessin la capital catalana durant divuit dies. El debat deuria ser intens, si més no, tenint en compte els diversos consells de guerra que es van celebrar (22, 26, 28 i 30 d'agost). A causa de les limitacions tècniques i humanes, el comandament aliât va considerar que la millor opció era dirigir-se a Niça per reforçar els projectes del duc de Savoia, atès que era una opció més d'entre els diversos escenaris bèl·lics d'Europa.⁷⁶ Aquests esdeveniments expliquen que l'exèrcit desembarcat es limités a prendre posicions al camp barceloní i no executés cap mena d'acció rellevant encarada a assetjar la plaça.⁷⁷

⁷² AHN, *Estat*, ll. 2947. Carta de Velasco a Grimaldo. Barcelona, 27 d'agost de 1705; AHN, *Estat*, ll. 264. Carta de Velasco a Grimaldo. Barcelona, 5 de setembre de 1705.

⁷³ AHN, *Estat*, ll. 264. Carta de Velasco a Grimaldo. Barcelona, 5 de setembre de 1705.

⁷⁴ AHN, *Estat*, ll. 466. Carta de Peterborough a Velasco. Camp de Barcelona, 3 de setembre de 1705.

⁷⁵ TNA, SP 94/75. Consells de Guerra dels dies 16 i 22 d'agost de 1705.

⁷⁶ TNA, SP 94/75. Consells de Guerra dels dies 26, 28 i 30 d'agost de 1705. En línies generals podem advertir que els partidaris d'atacar eren el propi Peterborough, el brigadier James Stanhope i el brigadier holandès Saint Amant. Els que es manifestaven contraris a executar-ho van ser Hans Hamilton, Richard Gorge, el vescomte Shannon, Charles Wills, el vescomte Charlemont, el comte Donegal, Henry Cunningham i el baró holandès Schratenbach.

⁷⁷ El virrei borbònic informava que el dia 27 els aliats tenien ocupada tota la zona de llevant, des de Sant Andreu fins a Badalona, així com havien aconseguit posicions al Convent de Jesús, més proper a les muralles. AHN, *Estat*, ll. 2947. Carta de Velasco a Grimaldo. Barcelona, 27 d'agost de 1705.

Un dels elements que va apuntar Castellví –i que s’entreveu a la documentació anglesa– va ser la poca disponibilitat de mà d’obra, pertrets i efectius que aportà la població catalana durant aquelles primeres jornades d’agost. En aquest sentit, el rei-arxiduc va optar per desembarcar –tal com hem referit el dia 28– amb l’objectiu de buscar suports, esperonar els revoltats i fer canviar de parer els generals aliats.⁷⁸ Hem de tenir present que amb el Pacte de Gènova, els enviats vigatans s’havien compromès a què un cop sabessin de l’arribada de la flota aliada a Barcelona, havien de dirigir-se sis mil combatents capitanejats per Antoni de Peguera per donar suport a l’empresa. A banda, durant els primers tres dies, havien de ser capaços de tenir els bagatges i les atzembles necessàries per transportar el tren d’artilleria.⁷⁹ Havien passat vuit dies i la mobilització vigatana encara era escassa als ulls de la majoria dels generals angloholandesos, que xifraven els revoltats al voltant dels dos mil combatents.⁸⁰ No podem obviar que l’objectiu que albirava Peterborough era liderar una maniobra que comptés amb el suport dels revoltats catalans, tal com ell mateix reconeixia a Lisboa poc abans de salpar en direcció al Mediterrani.⁸¹ La comandància aliada no volia que la responsabilitat de l’atac recaigués exclusivament a les seves mans, perquè d’aquesta manera tindrien menys possibilitats d’èxit.

Aquesta situació va anar capgirant a mesura que passaven les jornades, ja que s’incrementà la força efectiva derivada de la mobilització popular (sometents i miquelets). La raó que explica aquest augment de combatents catalans passa per dos personatges claus. En primer lloc, Jordi de Hessen-Darmstadt, que confiava plenament en les possibilitats d’èxit. Des de que la flota aliada va arribar a la costa, ell mateix va emprendre un seguit d’accions per mobilitzar i engrossir aquesta força auxiliar.⁸² Al seu costat, Peguera va ser el comandant de les milícies austriacistes del territori. La popularitat d’aquest cavaller era tan notòria que els desertors que arribaven a Barcelona relataven a Velasco que l’aclamació rebuda pel noble vigatà «fue igual [...] a la que experimentó S. A. [Su Alteza]».⁸³

La correspondència enviada arreu del Principat per aquests dos cabdills va possibilitar que allò que havia ocorregut a Mataró durant les darreres jornades d’agost succeís al conjunt del Principat;⁸⁴ és a dir, durant el mes de setembre i primera quinzena d’octubre, diverses poblacions catalanes van contribuir –dins de les seves possibilitats– a transportar pertrets de guerra, atzembles i sometents. Aquest fet coincideix amb les anotacions anteriorment referides, atès que és a partir del mes de setembre quan, al camp aliat, el conglomerat de forces auxiliars catalanes es

⁷⁸ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, I, p. 524.

⁷⁹ Vegeu els articles 9 i 10 del Tractat de Gènova; CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, I, p. 635.

⁸⁰ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, I, p. 526.

⁸¹ TNA, SP 94/75. Carta de Peterborough al secretari d’estat Charles Hedges. Lisboa, 12 de juliol de 1705.

⁸² ACA, *Cancelleria Reial*, Cartes de l’arxiduc Carles d’Àustria, caixa 5A.

⁸³ AHN, *Estat*, ll. 2947. Carta de Velasco a Grimaldo. Barcelona, 31 d’agost de 1705.

⁸⁴ ACA, *Cancelleria Reial*, Cartes de l’arxiduc Carles d’Àustria, caixa 5A.

documenta més nombrós. Poblacions com Vic, Manresa, Olot, Solsona, Terrassa o Valls exemplifiquen aquests esdeveniments.⁸⁵

Hem de suposar que altres localitats catalanes van actuar de la mateixa manera, almenys, si tenim en compte que el conjunt del Principat –tal com veurem– apostà per l'austriacisme. Aquestes petites aportacions locals, cal dir que no sempre entusiastes, explicarien el gruix de milicians que van arribar a la desembocadura del riu Besòs. Tal com indiquen fonts diverses, podem xifrar aquest contingent entre els vuit mil i els nou mil combatents durant les primeres jornades de setembre.⁸⁶ Una setmana més tard, sembla que aquest volum podria haver arribat fins als vint mil homes provinents de la mobilització auxiliar,⁸⁷ malgrat que aquesta dada no l'hem pogut contrastar.

2.2.2 *La sorpresa de Montjuïc i la victòria aliada*

El príncep Jordi de Hessen-Darmstadt considerava que l'exèrcit aliat acabat d'arribar no podia apartar-se de Barcelona de cap de les maneres, i així va comunicar-li al comte de Peterborough. Malgrat que des de setembre les poblacions catalanes van anar sumant esforços per reforçar l'empresa austriacista, la majoria dels generals aliats no ho consideraven suficient. Almenys, així ens ho ha fet saber Castellví, per tal com no hem pogut localitzar els consells de guerra angloholandesos que haguessin pogut contrastar els esdeveniments.

En aquesta línia, el landgravi de Hessen va idear una acció sorpresa sobre el castell de Montjuïc que va comunicar a l'arxiduc Carles, a l'almirall Shovel i a Peterborough. Pel que sembla, el dia 11 de setembre, des del camp aliat es va fer córrer la veu que desistien de l'atac sobre la capital catalana i decidien abraonar-se sobre Tarragona, més feble en termes militars. Des de Barcelona, aquesta notícia es va creure certa, no només per les informacions que els desertors facilitaven al propi virrei sinó perquè des de la mateixa població observaven com al llarg dels dies 12 i 13 havien reembarcat els bagatges i l'artilleria pesant.⁸⁸

Paral·lelament, tres mil infants van abandonar la part de llevant (Besòs) per traslladar-se, via

⁸⁵ AMVI, *Llibres d'Acords*, núm. 28, fols. 285-291 i núm. 29, fols. 3-4; ACBG, *Manual del Consell*, AM. I-39, dia 11 de setembre; ACGAX, *Manual d'acords*, núm. 16, sessions del 17 de setembre i el 8 d'octubre; ACS, *Llibre de Notes*, sig. A50, fol 52; ACVOC, *Actes del Consell de la vila de Terrassa*, fols. 291-294; ACAC, *Llibre del Consell*, 1.5.77, fol. 308.

⁸⁶ AHN, *Estat*, ll. 264. Carta de Velasco a Grimaldo. Barcelona, 5 de setembre de 1705. Des de Gènova s'apuntava en la mateixa direcció ja que xifraven en vuit mil el nombre de catalans armats, TNA, SP 79/3. Carta de Mitford Crowe al secretari d'estat Charles Hedges. Gènova, 9 de setembre de 1705.

⁸⁷ BARREDA, J. M. i CARRETERO, J. M.: «Una fuente inédita sobre la Guerra de Sucesión: memoria anónima sobre el sitio de Barcelona de 1705», *Hispania*, 146, vol. 40 (1980), p. 647.

⁸⁸ AHN, *Estat*, ll. 664-1. *Relaxión de lo que ha ocurrido en Barcelona desde el dia 14 de septiembre hasta el dia 19 de el*. Barcelona, 19 de setembre de 1705.

terrestre, cap al camp tarragoní. En aquest trajecte, van fer parada a Sarrià des d'on organitzaren tres cossos per sorprendre la muntanya de Montjuïc. Els tres contingents –de mil homes cadascun– van ser encapçalats pel propi Peterborough, que havia d'introduir-se a la fortalesa militar pel cantó marítim; James Stanhope, encarregat de tallar la comunicació entre la muntanya i Barcelona; i el propi príncep Jordi de Hessen-Darmstadt, que també havia d'irrompre al fortí però per la vessant de Santa Madrona.⁸⁹ L'acció va començar el 14 de setembre, a primera hora, quan els miquelets borbònics d'Anton de Manegat van descobrir les intencions austriacistes. El foc creuat va alertar la ciutat, que reaccionà enviant el marquès de Risbourg amb cinc companyies de granaders. Segons el relat de les fonts borbòniques, un cop arribats aquests reforços, els aliats ja havien pres posicions als baluards exteriors del castell i la guarnició borbònica de Charletta Caracciolo s'havia vist obligada a resguardar-se a la fortificació antiga, situada al centre del conjunt defensiu.⁹⁰

Durant aquest primer intercanvi de foc, totes les fonts coincideixen en assenyalar la ferida mortal que va rebre el landgravi de Hessen. Segons diverses versions, la que ens sembla més versemblant és la que ofereix la documentació anglesa, atès que l'explicació de Castellví no és massa clarificadora i des de Barcelona informaven que havia rebut diversos trets.⁹¹ Pel que sembla, partint de les notícies que va donar un capità genovès –de cognom Bozzo, present durant els fets que descrivim– el príncep Jordi de Hessen-Darmstadt va morir dessagnat a causa d'un tret: «was shot through the thigh, and having no surgeon at hand to stop [...] flux of blood, he unfortunately dyed in less then three houres».⁹²

En aquesta mateixa jornada Antoni de Peguera va ordenar i manar «a tots los veguers del present Principat y sos lloch tinents a pena de la vida, que en continent vista la present alsen somatent general [...] a gasto del comu vingan devant nos a la muntanya de Monjuich».⁹³ La intenció del noble vigatà era donar suport a l'acció sorpresa de l'exèrcit aliat. Mica en mica, sometents d'arreu del territori van anar acudint a l'encontre. Les principals accions dutes a terme per aquest combatents auxiliars es basaven en dificultar el desplegament de l'exèrcit francoespanyol fruit de les habituals sortides que es realitzaven des de la plaça. Així mateix, les partides irregulars van tallar la comunicació entre la capital i la muntanya de Montjuïc, enfrontant-se als miquelets borbònics, a banda de controlar els passos de Collserola que comunicaven la plana de Barcelona amb el nord del país.⁹⁴ Aconseguir xifrar aquest volum de sometents amb

⁸⁹ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, I, p. 530.

⁹⁰ AHN, *Estat*, ll. 664-1. *Relaçion...*, Barcelona, 19 de setembre de 1705.

⁹¹ AHN, *Estat*, ll. 664-1. *Relaçion...*, Barcelona, 19 de setembre de 1705.

⁹² Trad.: *va ser ferit a la cuixa, i no tenint un cirurgià a mà per aturar [...] el flux de sang, desgraciadament va morir en menys de tres hores*, TNA, SP 79/3. Carta anònima. Gènova, 6 d'octubre de 1705.

⁹³ ACA, *Cancelleria Reial*, Cartes de l'arxiduc Carles d'Àustria, caixa 3A.

⁹⁴ ESPINO LÓPEZ, A.: «La mobilització militar catalana durant la Guerra de Successió», *Manuscrits: revista d'història*

garanties és una tasca realment difícil però, tenint en compte la resposta del conjunt de Catalunya en relació a la mobilització de gent armada, sens dubte havia de representar un contingent gens menyspreable. Hem pogut localitzar algunes fonts que, fins i tot, parlen de quaranta mil paisans en alguns moments del setge,⁹⁵ però és una dada difícilment contrastable.

L'èxit de l'operació austriacista va reeixir el dia 17, quan la guarnició va veure's obligada a rendir-se. Diverses fonts expliquen que una bomba de l'artilleria aliada va fer volar els magatzems de pólvora. Aquest fet va acabar amb la vida de bona part dels resistents filipistes, entre ells, el propi coronel i governador de Montjuïc.⁹⁶ L'esvoranc que es va generar al llenç de la muralla del castell va possibilitar que els austriacistes assaltessin i controlessin el fortí, fent presoners a deu oficials, cent setanta soldats, així com s'apoderaren de forces pertrets de guerra (tres peces d'artilleria i avituallaments de boca per a trenta-sis dies).⁹⁷

Un cop establerts en aquesta avantatjosa posició que ofería Montjuïc, els enginyers de Peterborough van constituir dues bateries, una de sis peces i l'altra de nou. Els canons els van dirigir-se sobre l'artilleria que estava situada a la façana de ponent. Aquest foc donava suport al treball de la trinxera que els aliats van començar a obrir entre el baluard de Sant Antoni i la torre de Sant Pau. La superioritat austriacista –estratègica i tàctica– va provocar que aquesta part de la ciutat quedés indefensa. D'altra banda, l'exèrcit anglohollandès estava “assessorat” pels mateixos naturals, «que son los que en la realidad nos hazen la guerra», ja que sabien perfectament on dirigir les bombes a l'interior de la plaça. Velasco, si més no, reconeixia que durant aquestes jornades de bombardejos va haver de canviar d'habitatge en cinc ocasions.⁹⁸

La continuïtat del foc va permetre que des del dia 23 de setembre l'artilleria comencés a batre la muralla. El dia 29, atesa la quantitat de canons a les bateries de Montjuïc, fins a setanta peces, la bretxa va començar a fer-se evident. Paral·lelament, a l'interior de la ciutat s'inicià la cortadura, però la intensitat de l'ofensiva austriacista provocava que els treballadors de Barcelona abandonessin l'empresa. Aquest fet va obligar a què fossin els soldats napolitans de la guarnició – fins a sis-cents cinquanta– quins realitzessin les tasques constructives «a los quales, socorriendolos con quatro reales de plata cada noche, se veían tan apurados con ellos los yngenieros y sus oficiales que ni a palos podían hazerlos trabajar».⁹⁹

La capacitat ofensiva dels assetjants eren tan potent que amb només deu dies van obrir una

Moderna, 24 (2006), pp. 129-130; AHCB, Ms. B-152, *Verídica Relación Diaria de lo sucedido en el ataque, y defensa de Barcelona, cabeza del Principado de Catalunya sitiada por las tropas de los altos Aliados en este año 1705*, pp. 202-204; AHN, *Estat*, ll. 466. Carta de Miguel Pons de Mendoza a Grimaldo. Cervera, 26 d'agost de 1705.

⁹⁵ BARREDA i CARRETERO, «Una fuente inédita sobre...», p. 649.

⁹⁶ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, I, p. 534.

⁹⁷ AHN, *Estat*, ll. 264. *Noticias del Campo Real sobre Barcelona des del dia 17 de septiembre de 1705*.

⁹⁸ AHN, *Estat*, ll. 466. Carta de Velasco a Grimaldo. Barcelona, 19 de setembre de 1705.

⁹⁹ AHN, *Estat*, ll. 664-1. Còpia d'una carta de Velasco a Grimaldo. Barcelona, 13 d'octubre de 1705.

bretxa de cent quinze passes, espai suficient per què entressin tant la infanteria com la cavalleria. El generals borbònics, amb l'objectiu d'intentar cobrir aquest possible accés, van destinar-hi mil vint-i-cinc infants.¹⁰⁰

En aquest moment del setge va ser quan el comte de Peterborough va enviar una carta a Velasco demanant la rendició honrosa de la plaça.¹⁰¹ Els dirigents borbònics, tenint en compte la situació a la que havien arribat, a més de no saber si comptarien amb els reforços promesos de València, van decidir acceptar els tractes. La plaça va capitular el 9 d'octubre. D'aquesta manera, Velasco i Peterborough van començar a pactar les condicions de la sortida de la guarnició borbònica de Barcelona.¹⁰²

Un dels apartats més conflictius –especialment des de l'òptica francoespanyola– era precisar l'indret on es dirigien les forces sortints. En un primer moment, la intenció del lloctinent –i d'altres generals– era resguardar-se en alguna zona propera a l'àmbit geogràfic de la Corona d'Aragó. Les informacions que rebien en comptagotes, però, no ho recomanaven. Ni Tarragona, Lleida i Tortosa eren indrets segurs. Girona, per la seva proximitat a França i a la fortalesa de Roses, es presentava com una àrea adient, però els dirigents francoespanyols també van ser informats que els revoltats ja controlaven la població i es dirigien cap el golf de Roses. Així mateix, Roses tampoc era una localitat adient ja que no era viable acollir el conjunt de militars de la guarnició que, comptabilitzant a les famílies, podia comportar més de cinc mil persones i cinc-cents cavalls.¹⁰³

En aquest context va ser quan ciutadans de Barcelona van aixecar-se en contra de l'estament borbònic establert a la capital catalana. El dia 14 d'octubre una munió de paisans armats van alliberar els presos que havia engarjolat Velasco –un centenar– i van dirigir-se al Pla d'en Llull a ocupar diverses posicions de la façana marítima. Segons el relat de Castellví, aquests incidents van aflorar per la possibilitat que el virrei pogués endur-se els presoners d'estat, o fins i tot executar-ne alguns.¹⁰⁴ El coronel del sometent de Vic, Marcià Homs, contrasta la temença existent a la capital en relació a què el lloctinent pogués endur-se els referits presoners. El seu relat posa èmfasi a què la guspira de la rebel·lió va produir-se a causa d'un soldat, atès que va treure un floc groc a un paísà.¹⁰⁵ En qualsevol cas, durant aquesta jornada del dia 14, els barcelonins van aixecar-se en armes produint un clima generalitzat d'inseguretat. A ningú se li escapava que la

¹⁰⁰ AHN, *Estat*, ll. 664-1. Còpia d'una carta de Velasco a Grimaldo. Barcelona, 13 d'octubre de 1705.

¹⁰¹ AHN, *Estat*, ll. 664-1. Còpia d'una carta de Peterborough a Velasco. Camp de Barcelona, 3 d'octubre de 1705.

¹⁰² Per observar les capitulacions pactades vegeu BC, F. Bon. núm. 531.

¹⁰³ AHN, *Estat*, ll. 664-1. Còpia d'una carta de Velasco a Grimaldo. Barcelona, 13 d'octubre de 1705.

¹⁰⁴ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, I, pp. 549-556. *Cfr.* MINANA, J. M.: *La Guerra de Sucesión en Valencia: de bello rustico valentino*. València: Institució Alfons el Magnànim, 1985, pp. 98-99.

¹⁰⁵ El color groc distingia la identificació amb l'Habsburg; AMVI, *Correspondència*, Cartes rebudes. Cartes de Marcià Homs als consellers de Vic. Camp Reial de Barcelona, 14 d'octubre de 1705.

vida del virrei Velasco, dels seus familiars i dels partidaris de Felip V estaven en perill.¹⁰⁶ Quadrilles de revoltats saquejaven les cases d'alguns ministres –hem de suposar que eren membres de l'Audiència Reial– i dels borbònics més significats. A Josep d'Alòs, els amotinats van arrasar-li casa seva literalment, emportant-se mobles, joies, roba, documents privats, quadres, a més de destruir part de la finca.¹⁰⁷ Així mateix, molts dels pertrets personals dels oficials que estaven al moll per ser embarcats –bàsicament roba–, també van ser usurpats pels ciutadans revoltats i els soldats anglesos.¹⁰⁸ De fet, un cop Velasco havia passat aquest tràngol, ell mateix reconeixia que en aquesta jornada del dia 14 d'octubre van salvar la vida gràcies a la protecció i resguard del comte de Peterborough.¹⁰⁹

Tot i aquests tumults, el dia 25 d'octubre un contingent de l'exèrcit borbònic prou nombrós va aconseguir marxar de la ciutat gràcies a les sis naus facilitades pels aliats. Tal com hem vist, com que no podien dirigir-se a cap altra població catalana, els borbònics van plantejar l'opció d'anar a alguna localitat de la costa valenciana. Finalment, però, al llegir també raons de seguretat, van navegar en direcció a la costa oriental andalusa. El trajecte –a causa del mal temps– va ser llarg i dur (trenta-sis dies embarcats, vint-i-sis dels quals de viatge).¹¹⁰ En un principi l'expedició es dirigia cap a Màlaga però l'escassetat d'avituallaments agreujada per la durada que hem referit provocà que desembarquessin a la platja del castell de Carbonera (Almeria).¹¹¹

Segons els llistats elaborats pels dirigents francoespanyols –duc de Pòpuli i Velasco– (quadre 4), podem observar la quantitat de soldats que tenia la guarnició borbònica el dia 12 d'octubre (4.473 homes) i el nombre que d'aquests efectius van embarcar-se en direcció a Andalusia (1.724 homes).

Contrastant aquestes informacions amb les facilitades per Castellví s'evidencia un cert desfalc ja que el cronista austriacista xifra en 435 el contingent francoespanyol desembarcat a Andalusia.¹¹² Aquesta dada tan reduïda hagués comportat que els militars borbònics que van prendre partit pel bàndol austriacista hagués estat superior al que hem pogut documentar.

Així doncs, del conjunt de combatents de la guarnició borbònica de Barcelona, 2.749 militars van quedar-se a lluitar a Catalunya al costat de l'Habsburg. Xifra que, per altra banda, tal com reconeixia el propi Velasco, hagués pogut ser quelcom superior ja que considerava que el duc de

¹⁰⁶ BARREDA i CARRETERO, «Una fuente inédita sobre...», pp. 654-655.

¹⁰⁷ PÉREZ SAMPER, M. A.: «La familia Alos: una dinastía catalana al servicio del Estado (siglo XVIII)», *Cuadernos de Investigación Histórica*, 6 (1982), p. 199.

¹⁰⁸ AHN, *Estat*, ll. 664-1. Còpia d'una carta de Velasco a Grimaldo. Castillo de Carbonera, 23 de novembre de 1705.

¹⁰⁹ AHN, *Estat*, ll. 664-1. Còpia d'una carta de Velasco a Grimaldo. Castillo de Carbonera, 23 de novembre de 1705. Per llegir la transcripció del fragment on Velasco relata aquests esdeveniments, vegeu Annex II.

¹¹⁰ Existeixen algunes referències dels primers moments d'aquest trajecte a les memòries elaborades per Honorat de Pallejà; vegeu ALBAREDA i SALVADÓ, J. (ed.): *Política, religió i vida quotidiana en temps de guerra: 1705-1714: el Dietari del Convent de Santa Caterina i les Memòries d'Honorat de Pallejà*. Vic: Eumo, 2001, pp. 100-102.

¹¹¹ AHN, *Estat*, ll. 664-1. Còpia d'una carta de Velasco a Grimaldo. Castillo de Carbonera, 23 de novembre de 1705.

¹¹² CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, I, p. 556.

Pòpuli havia comptabilitzat a l'alça el contingent desembarcat.¹¹³ Nogensmenys, el propi lloctinent, mentre estava pactant les capitulacions de la plaça referia aquest procés en els següents termes: «Se empezó a observar tan gran fuga de soldados de los Regimientos de Italia que pasan de ciento los que cada día se han pasado al campo del enemigo, sin los que los frailes les ban recogiendo en sus combentos teniéndolos escondidos para que sirvan a los Aliados».¹¹⁴

Quadre 4. Comparació de la guarnició borbònica existent a Barcelona (12 d'octubre) amb els efectius de la mateixa guarnició que van embarcar-se cap a Andalusia. Font: elaboració pròpia; AHN, *Estat*, ll. 664-1.

<i>cossos</i>	<i>oficials i sotsoficials</i>	<i>soldats</i>	<i>total embarcat</i>	<i>revista del 12 d'octubre</i>
Melchor de Montes	56	118	174	686
Luis Gaetano de Aragón	43	144	187	543
Fernando Caracciolo	35	140	175	209
Comte de la Riviera	41	150	191	318
José Garrofoli	30	50	80	231
Gandolfo de Aquino	27	26	53	427
José Mariconda	40	89	129	480
Nicola Canazeligi	43	62	105	447
Companyia del marquès Palavesino	46	70	116	-
Guàrdies Reials italianes	27	80	107	-
Marquès de Caltojar	29	70	99	-
Plácido Dentici	43	105	148	150
Juan Caracciolo	34	126	160	-
TOTAL GENERAL	494	1.230	1.724	4.473*

* Xifra total tenint en compte els militars de cavalleria que no apareixen detallats al seu regiment però sí al còmput total (982).

2.2.3 Catalunya en armes

Com hem pogut observar, un dels problemes més importants que se li va plantejar a Velasco va ser designar una plaça segura per als filipistes que van decidir abandonar Barcelona. En un primer moment, els dirigents borbònics consideraven com a prioritari establir-se en algun indret de la Corona d'Aragó, especialment a Catalunya. Els esdeveniments ocorreguts al Principat, però, ho van impedir i per això van plantejar la possibilitat d'Alacant o Peníscola, més proper als tres territoris continentals de la Corona aragonesa. L'esforç va ser en va, atès que van dirigir-se al sud de la Península. Val a dir també que els comandaments aliats no estaven disposats a desembarcar

¹¹³ AHN, *Estat*, ll. 664-1. Còpia d'una carta de Velasco a Grimaldo. Castillo de Carbonera, 23 de novembre de 1705.

¹¹⁴ AHN, *Estat*, ll. 664-1. Còpia d'una carta de Velasco a Grimaldo. Barcelona, 13 d'octubre de 1705.

un contingent enemic en territori, a priori, favorable als interessos austriacistes.¹¹⁵

Que Velasco no hagués pogut desembarcar a cap població catalana s'explica perquè ja a mitjan octubre la gran majoria del Principat havia donat l'obediència a l'arxiduc Carles d'Àustria. A partir de setembre la revolta contra el Borbó es va anar generalitzant. Només particularismes locals – com el fet de tenir guarnició militar– o condicionants geogràfics –de poblacions allunyades com Puigcerdà– van impedir o retardar aquest canvi de lleialtat.¹¹⁶

En línies generals, el ritme dels esdeveniments depenia de la inclinació de cada consell local, i en diverses ocasions la resistència va ser inexistent. En aquest sentit, ja a les darreries del mes d'agost el virrei borbònic es queixava dels episodis succeïts a Martorell: «La villa de Martorell se ha entendido ha dado también la ovediencia, y en esta hallo poquísima disculpa, porque entregarse a ducientos paysanos teniendo un congoστο que con cinquenta ombres se podía defender de dosmil veteranos, no discurro el modo de salvar esta infamia».¹¹⁷

Les poblacions catalanes que oficialitzaven voluntàriament el canvi d'obediència no patien cap mena de violència. En aquests casos, el consell local de torn rebia una carta des del camp de Barcelona signada per Jordi de Hessen-Darmstadt. Aquest tràmit ja era suficient per abraçar la causa de l'Arxiduc. El paradigma el representava Vic, eminent zona austriacista. El dia 1 de setembre el consell d'aquesta localitat resolía «que esta Ciutat se troba sens tropes militars algunas y exesperada totalment de poder ser socorreguda en cas se posas en resistencia, y avista de las cominassions, y amenassas se li fan, [...] per resguardar la reputacio, vida y haziendas dels ciutadans, determina dit Molt Ilustre Concell general ningu discrepant, ques done la obediencia desta ciutat a dit sr. Carlos tercer».¹¹⁸

Un altre *modus operandi* per aconseguir el canvi de lleialtat reial es feia a partir de la presència armada. Això ho realitzaven quadrilles formades majoritàriament per voluntaris, miquelets i sometents. Velasco descrivia breument com actuaven aquestes formacions: «el que tienen estos ombres de tomar ovediencias es entrarse en los lugarillos con ciento u ducientos ombres armados diciendo Viva Carlos Tercero y el miedo, junto con la buena inclinacion, es causa de que en ninguna parte allen resistencia, y en esta forma han hido reduciendo a la ovediencia a muchos lugares».¹¹⁹

En les cròniques de Castellví hi podem trobar molts exemples, on sovint un cabdill natural de la zona liderava les accions. Bon exemple d'aquesta tipologia el trobem a les Terres de Ponent, on

¹¹⁵ AHN, *Estat*, ll. 664-1. Còpia d'una carta de Velasco a Grimaldo. Castillo de Carbonera, 23 de novembre de 1705.

¹¹⁶ Puigcerdà va donar l'obediència el dia 28 d'octubre de 1705, quan feia gairebé tres setmanes que Barcelona havia capitulat. Hem de tenir present que a causa de les comunicacions, a principis del segle XVIII aquestes poblacions restaven força aïllades. ACCE, *Llibres d'actes del ple*, sig.: 125, fols. 166-174.

¹¹⁷ AHN, *Estat*, ll. 2947. Carta de Velasco a Grimaldo. Barcelona, 31 d'agost de 1705.

¹¹⁸ AMVI, *Llibres d'Acords*, núm. 28, fols. 285-286.

¹¹⁹ AHN, *Estat*, ll. 2947. Carta de Velasco a Grimaldo. Barcelona, 31 d'agost de 1705.

el germà del marquès del Poal, Manuel Desvalls i de Vergós, que havia estat desterrat de Barcelona pel propi Velasco, va prendre les obediències d'aquesta àrea. El príncep Jordi de Hessen-Darmstadt, que coneixia perfectament les xarxes austriacistes, va enviar patent de coronel a aquest noble, que restava establert al castell familiar de la població urgellenca.¹²⁰

Durant les primeres setmanes de setembre, Manuel Desvalls, Miquel Subies i un contingent popular difícil d'enumerar –Castellví parla de centenars i en alguns casos de dos milers–,¹²¹ van prendre les obediències de localitats com Vallbona de les Monges, Preixana, Guissona, Agramunt, Tàrraga, Bellpuig, Verdú, Ponts, Balaguer, Castelló de Farfanya, entre d'altres,¹²² i tenien la intenció d'introduir-se a l'Aragó pel camí d'Almenar. L'objectiu de la maniobra era ocupar diverses places de la frontera i aïllar d'aquesta manera Lleida, que encara restava sota control borbònic.¹²³

Només Cervera va mostrar una certa resistència inicial. Quan els homes de Desvalls i Subies van demanar l'obediència, els ceriverins van negar-se a claudicar i van respondre amb trets. Aquests primes encontres ja van acabar l'endemà mateix, quan els austriacistes van començar a destruir els recursos de l'exterior (crema de palla, tala de les hortes, etc.). Seguidament, representats de la ciutat van acceptar la rendició, anant alguns d'ells davant mateix de l'Arxiduc al camp de Barcelona. En relació a aquests encontres, alguns borbònics significats consideraven que Cervera havia ofert una resistència ridícula i tan sols en el primer intercanvi de foc ja va claudicar: «reconociendo los ciudadanos que estaban en la muralla, que los sitiadores continuaban en quemar algun pajar, dispararon contra ellos y mataron a dos de ellos, haziendo lo mismo los de afuera mataron uno de los del muro y hirieron otro. Esto que parece havia de servir de mayor empeño, sirvió para apresurar mas su reduzion a las instancias de los sollevados, pues mediante alguna capitulazion se sabe que ayer al medio dia prestaron la obediencia dando algún refresco a los enemigos, entregando las puertas que guardan algunos de ellos montados, y dejando los de a pie fuera de la ciudad, y dando orden a la gente de los somatenes de sus dominios para que se retirassen a sus casas. Es de dolor y sentimiento que aquellos ciudadanos no hayan hecho mayor esfuerzo, para confusión y terror de los sollevados, pues sin duda con la resistencia, que aun no han provado, hubiera disminuido mucho el numero de ellos».¹²⁴

Que Cervera hagués mostrat una certa recança a donar l'obediència, s'explica per la situació de rivalitat i competència entre algunes localitats veïnes. Si més no, aquesta és l'explicació que va

¹²⁰ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, I, p. 579.

¹²¹ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, I, pp. 579-580.

¹²² ACA, *Cancelleria Reial*, Cartes de l'arxiduc Carles d'Àustria, caixa 5D.

¹²³ AHN, *Estat*, ll. 264. Cartes de Tomàs Capdevila a Grimaldo. Lleida, 5 i 17 de setembre de 1705; CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, I, p. 580.

¹²⁴ AHN, *Estat*, ll. 264. Carta de Tomàs Capdevila a Grimaldo. Lleida, 11 de setembre de 1705.

donar Castellví a la seva obra monumental.¹²⁵ J. M. Torras ha considerat que la pròpia dinàmica interna de la població –a través del predomini d'un o altre bàndol–, era el que condicionava amb més determinació el fet de decantar-se per un o altre rei. Així mateix, una intensa obra propagandística realitzada a posteriori de la guerra ha perpetuat aquesta imatge de Cervera, pel que sembla, partidària a Felip V. Aquest pressupòsit, segons J. M. Torras, no sembla poder-se contrastar si s'estudia la documentació local.¹²⁶ I, precisament, com acabem de veure, hi havia segments borbònics establerts a Lleida que consideraven que la població no havia executat masses esforços per mantenir-se sota l'òrbita francoespanyola durant aquests fets de setembre de 1705.

Les correrries dels germans Nebot també il·lustren aquestes accions, ja que dirigien grups de milicians als confins del sud de Catalunya, nord de València i sud-est d'Aragó. Segons els informes borbònics, hi havia poblacions d'aquesta frontera que no impedièn les maniobres dels «sediciosos». Així ho feien notar els jurats de Maella, que escrivien sobre la tipologia dels revoltats: «se les va juntando gente sin saver de fixo quanta ni como aunque no ay hasta aora gentes de nombre que les haga lado sino es los referidos Nebot».¹²⁷

Des de primers de setembre, el virrei d'Aragó i arquebisbe de Saragossa, Antonio Ibáñez de la Riva Herrera, va emprendre diverses mesures per mirar d'aturar l'embranchada dels partidaris del comte de Cifuentes i dels germans Nebot.¹²⁸ El lloctinent aragonès, conscient de la importància estratègica de la zona limítrof amb Catalunya, procurava estar informat de tots els esdeveniments ocorreguts des del nord –àrea ribagorçana–, fins al sud –serra d'Espadà.¹²⁹ Algunes posicions d'aquesta frontera van ser reforçades amb més efectius. El cert, però, és que a mesura que avançava el setembre de 1705 els austriacistes van anar recollint obediències als encontorns de Batea¹³⁰ i, a finals de mes, poblacions importants dels tres confins (Flix, Tivissa, Miravet, Mequinensa, Tortosa, Vinaròs, etc.) estaven sota la seva òrbita.¹³¹ Que amb tan poc temps s'aconguís dominar localitats tan rellevants s'explica perquè la presència militar borbònica en aquesta zona era gairebé inexistent. Així ho deixava entendre el bisbe de Tortosa, qui demanava assistència a Felip V per resguardar aquella població i, al mateix temps, el camp tarragoní.¹³²

La Catalunya central també va ser un indret on les accions de personatges com el metge

¹²⁵ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, I, pp. 580-581.

¹²⁶ TORRAS i RIBÉ, J. M.: *Els municipis Catalans durant l'Antic Règim (1453-1808)*. Barcelona: Curial, 1983, pp. 128-129; «Reflexions sobre l'actitud dels pobles i estaments catalans durant la guerra de Successió», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 1 (1981), p. 193.

¹²⁷ AHN, *Estat*, ll. 264. Carta dels jurats de Maella, 28 d'agost de 17105. d'agost de 1705.

¹²⁸ AHN, *Estat*, ll. 264. Carta del virrei d'Aragó a Grimaldo. Saragossa, 1 de setembre de 1705.

¹²⁹ AHN, *Estat*, ll. 264; PÉREZ ÁLVAREZ, M. B.: *Aragón durante la Guerra de Sucesión*. Saragossa: Institución «Fernando el Católico», 2010, p. 89.

¹³⁰ AHN, *Estat*, ll. 264. Carta anònima al mossèn de Maella Joan Oliver, 16 de setembre de 1705.

¹³¹ PÉREZ APARICIO, *Canvi dinàstic...*, II, pp. 106-126; CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, I, pp. 575-577.

¹³² AHN, *Estat*, ll. 264. Carta de Silvestre García de Escalona a Grimaldo. Tortosa, 13 de setembre de 1705.

solsoní Joan de Miquel contribuïren a l'empresa.¹³³ Manresa ja havia donat l'obediència el dia 4 de setembre.¹³⁴ Una setmana més tard, el controvertit metge-militar havia passat per Torà, Solsona i Cardona, que també van jurar lleialtat a l'Habsburg. El dia 13, després de dues jornades de "resistència", el castell de Cardona va capitular i el seu governador va enrolar-se al bàndol austriacista amb patent de general.¹³⁵ Seguidament, una part de l'expedició s'endinsà cap al Berguedà tot recollint les obediències pertinents. En aquest punt, Castellví no fa referència a cap episodi violent en relació a la vila de Berga, però hem de suposar una certa resistència dels partidaris del marquès de Gironella. L'existència d'un pamflet filoborbònic de 1714 relata molt breument aquesta decisió, en principi, acordada pel consell general. Així mateix, la monografia clàssica d'història local, tendenciosament proborbònica, narra que Berga va optar en un primer moment per fer front als revoltats de Joan de Miquel; però després, altre cop reunit el consell de Berga, va optar per donar l'obediència a l'Arxiduc, ja que no creien poder resistir sense l'ajuda que havien demanat a la fortalesa francesa de Montlluís.¹³⁶

L'altra part dels austriacistes destinats a l'interior de Catalunya es van dirigir des de Solsona cap a la Seu d'Urgell i, posteriorment, a la Cerdanya.¹³⁷ Com en el cas de Cardona, la fortalesa de Castell-ciutat comptava amb una guarnició irrisòria i el contingent del metge-militar Joan de Miquel va reduir-la sense resistència. Això mateix succeí als fortins del Baridà (Aristot i Bar), que el 24 de setembre ja estaven sota control aliat.¹³⁸

A les àrees muntanyoses més occidentals (conca de Tremp i Ribagorça), Antoni Grau va demanar comissió al camp de Barcelona per poder aconseguir les obediències de la zona. Jordi de Hessen-Darmstadt, que no coneixia aquest personatge, va acceptar conferir-li poders però sense grau de coronel. Així doncs, Grau va passar des de Tremp en direcció a Benasc, on el governador acceptà capitular (12 d'octubre).¹³⁹ Durant aquest trajecte, les localitats que eren de dimensió més gran recelaven de no conèixer aquest cabdill, i en alguns casos, van enviar representants a Barcelona per assegurar el canvi de lleialtat. Antoni Grau va aconseguir reunir milicians aragonesos i catalans resultant un contingent de fins a dos mil homes. Aquest grup va dirigir-se a Benavarri, que també va capitular en veure com els austriacistes extorsionaven els recursos naturals de l'exterior de la vila –aquesta pràctica era molt comuna en aquelles poblacions que en

¹³³ GUERRERO, LL., PUJOL, J. i BARTRINA, E.: «Joan Miquel (1669-1713), un metge austriacista solsoní», *Gimbernat: revista catalana d'història de la medicina i de la ciència*, 47 (2007), pp. 85-94.

¹³⁴ AHN, *Estat*, ll. 264. Carta de Tomàs Capdevila a Grimaldo. Lleida, 6 de setembre de 1705.

¹³⁵ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, I, p. 567.

¹³⁶ ACBR, *Llibres Notables*, fol. 32. *Manifestación de muchos y relevantes servicios con que la real villa de Berga ha servido a la sacra, católica y Real Magestad, de su legítimo rey y señor d. Felipe Quinto (que dios guarde)*; VILARDAGA CANELLAS, J.: *Historia de Berga*. Barcelona: Tipo-litografía de Luis Tasso, 1890, pp. 279-280.

¹³⁷ ACCE, *Llibres d'actes del ple*, sig.: 125, fols. 166-168.

¹³⁸ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, I, pp. 567-568.

¹³⁹ Per acostar-se a la situació de la vall de Benasc, vegeu LEÓN SANZ, V.: «Política interior del Archiduque: Benasque, un valle austriacista durante la guerra de Sucesión», *Cuadernos de historia moderna y contemporánea*, 8 (1987), pp. 83-108.

un primer moment no acataven la rendició.¹⁴⁰

Val a dir, però, que els síndics que arribaven al camp aliat davant de Barcelona representaven a l'arxiduc Carles el disgust fruit de la comissió i poders que se li havien conferit al desconegut Antoni Grau. El monarca Habsburg, davant les queixes, va convenir en nomenar com a coronel i comandant de la zona el baró de Claret, Francesc Areny.¹⁴¹

A l'altre costat del Principat, a la frontera nord-oriental (Ripoll-Olot-Banyoles-Figueres) podem determinar que els miquelets van tenir molt protagonisme a l'hora d'encapçalar les maniobres dels revoltats. Tal com veurem en un altra apartat d'aquesta tesi doctoral, en aquest territori la força i l'arrelament d'aquesta mobilització és una constant que es documenta des dels primers moments de la guerra. Ja des del desembarcament aliat, Francesc Bernoia, amb milicians vigatans, va passar a Ripoll i rodalies per proclamar l'Arxiduc. El dia 13 de setembre el representant d'Olot, Francesc Despujol, va acudir al camp aliat als afores de Barcelona per jurar lleialtat al monarca nouvingut.¹⁴² Així mateix, el landgravi de Hessen va donar patent de coronel de fusellers de muntanya a Jaume Birolà, que va desenvolupar un tasca prolífica en aquests paratges gironins. Els seus homes van recórrer les poblacions que s'estenien des de Castellfollit de la Roca fins al golf de Roses. La guarnició borbònica establerta a Girona va intentar aturar les incursions d'aquestes partides, però l'esforç va ser inútil. Castellví, en el moment d'atacar Figueres, xifra en mil tres-cents els homes que capitanejava Birolà.¹⁴³ Precisament en aquesta població es va viure un procés d'autèntica revolta popular, perquè les autoritats borbòniques allà establertes van intentar promoure la defensa contra els assetjants. El 22 de setembre els habitants de Figueres van aixecar-se en armes i van obrir les portes –junt amb els consellers i alguns representants eclesiàstics– a les forces austriacistes de l'exterior. Els revoltats van capturar partidaris de Felip V i van intentar executar-ne alguns. Posteriorment, van ser enviats a les presons de Barcelona.¹⁴⁴

En línies generals, doncs, podem cloure que mentre a la capital catalana es produïen els preparatius i execució del setge, a totes les contrades del Principat, els poders locals juraven lleialtat a l'arxiduc Carles d'Àustria. Tal com hem vist, aquests actes es realitzaven des de la lliure

¹⁴⁰ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, I, pp. 568-569.

¹⁴¹ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, I, p. 569.

¹⁴² Per seguir amb més detall les accions d'aquest procés vegeu PUIG i REIXACH, M.: *Annals del Patronat d'estudis històrics d'Olot i Comarca*, 18 (2007), pp. 41-46.

¹⁴³ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, I, p. 566.

¹⁴⁴ AHN, *Estat*, ll. 440-2. Carta i memorial d'Àngel March i Cortada a Grimaldo. Girona, 23 de març de 1713. Un altre d'aquests proborbònics capturats a Figueres va ser Francesc Matas i Pujol, antic membre de l'Audiència Reial des de 1700 fins a 1704. Quan va ser portat a Barcelona, va ser empresonat fins l'any 1707, moment en què aconseguí la llibertat i s'introduí a l'Empordà per servir al costat de l'exèrcit de Noailles. Amb el general francès va realitzar totes les campanyes fins que un cop aconseguida Girona, va ser nomenat jutge a la ciutat, vegueria i els territoris sota obediència filipista; AHN, *Estat*, ll. 450-1. Carta del duc de Pòpuli a Grimaldo. Camp davant de Barcelona, 4 de gener de 1714.

elecció fins a l'acció de partides austriacistes de caràcter eminentment popular i liderades per cabdills que tenien una certa ascendència en les seves àrees d'origen.¹⁴⁵

Ara bé, no tot el territori va convenir ràpidament a obeir al nou monarca. *Grosso modo*, en aquelles poblacions on existia guarnició borbònica o càrrecs de poder més rellevants (veguers i bisbes) va existir-hi una certa resistència. Aquests van ser els casos de Lleida i, en menor mesura, Tarragona i Girona. Roses, per la seva condició de fortí militar, sempre es va mantenir al costat filipista.

A Lleida es va començar a notar l'activitat de les partides de Desvalls perquè a primers de setembre veguers i sotsveguers de la zona fugien de les seves poblacions tot buscant la protecció de la principal ciutat de ponent.¹⁴⁶ El correu major, Tomàs Capdevila, explicava que tenien problemes per mantenir la comunicació amb Barcelona, ja que les quadrilles austriacistes proliferaven per la Depressió Central. Tant és així que el correu amb destinació a Itàlia prenia el camí de Puigcerdà per dirigir-se posteriorment cap a Perpinyà.¹⁴⁷

En aquesta ciutat, la guarnició encarregada de protegir la plaça i el castell de Gardeny era d'entre quaranta-cinc i cinquanta homes. A part, com en d'altres localitats de l'interior, ni comptava amb avituallaments ni tenia municions. A causa de la manca d'efectius, el governador, que era portuguès (Álvaro de Melo Faria), i que havia estat persuadit a rendir-se pel comte d'Assumar,¹⁴⁸ va convenir en què part de la coronela de la ciutat es mobilitzés per assegurar algunes posicions –el portal i la muralla del Sant Esperit i el castell de Gardeny. La milícia urbana s'hi va negar perquè la fortificació es trobava a extramurs i, a més, podien perdre jornades de treball.¹⁴⁹

Enfront aquesta manca de militars, el bisbe de Lleida, observant que mica en mica havien anat arribat francesos, va demanar permís a Felip V per aixecar i mantenir una companyia. De fet, som de l'opinió que la implicació i direcció d'aquest religiós va ser absolutament clau per allargar l'agonia del domini borbònic en aquesta ciutat. Ell mateix organitzava la defensa i es posava en contacte amb altres instàncies –com el virrei d'Aragó i Madrid– per aconseguir reforços militars.¹⁵⁰ Tant és així que un cop Lleida va donar l'obediència a l'Arxiduc i el bisbe va retirar-se a Fraga, escrivia que «no quiero recibir cantidad alguna en satisfaccion de los que gastè en postas, en espías, en asistencia de la guarnicion, y en proveher de viveres para un mes la zitudela».¹⁵¹

¹⁴⁵ TORRAS i RIBÉ, J. M.: «La difusió de la revolta austriacista a Catalunya (1705-1706): entre la lògica insurgent i l'estratègia militar», DDAA.: *Actes del Congrès...*, pp. 366-367.

¹⁴⁶ AHN, *Estat*, ll. 264. Cartes de Miguel Pons de Mendoza a Grimaldo. Lleida, 5 i 7 de setembre de 1705.

¹⁴⁷ AHN, *Estat*, ll. 264. Carta de Tomàs Capdevila a Grimaldo. Lleida, 5 de setembre de 1705.

¹⁴⁸ AHN, *Estat*, ll. 264. Carta de Francesc Solís a Grimaldo. Fraga, 29 de setembre de 1705.

¹⁴⁹ AML, *Llibre de Consells Generals*, reg. 457, fol. 47.

¹⁵⁰ AHN, *Estat*, ll. 264. Carta de Francesc Solís a Grimaldo. Lleida, 14 de setembre de 1705.

¹⁵¹ AHN, *Estat*, ll. 264. Carta de Francesc Solís a Grimaldo. Fraga, 29 de setembre de 1705.

El cert, però, és que a l'interior de la ciutat existia un clima propens a l'aixecament contra les autoritats borbòniques. Fins el dia 15 de setembre, ja s'havien originat tres motins. El dia 13, quan es produí el segon, alguns paisans van reunir-se se a la porta de Sant Antoni propagant crits de «visca la terra» i animant a armar-se. Aquest esdeveniment no va anar més enllà però al cap de dos dies –el tercer motí–, altre cop un grup nombrós de paisans queixosos van concentrar-se a les muralles. El tumult va donar pas a què els soldats de la plaça disparessin contra aquest grup. Els militars havien interpretat que els civils assaltarien el mur. Aquest fet va generar una revolta a l'interior de la localitat. El bisbe de Lleida relatava que per l'entramat urbà hi corria gent armada cridant «visca la mà menuda». A banda, els amotinats van apoderar-se d'alguns xamfrans i places.¹⁵² La mediació d'aquest religiós borbònic va ser clau per aturar aquesta espiral de tensió ja que va acceptar la petició dels revoltats –castigar i executar al soldat que havia disparat contra la gent i expulsar de la ciutat al coronel Miguel Pons de Mendoza i el religiós de la seva companyia.¹⁵³

Paral·lelament a aquests clima de tensió, des de la mateixa població es van enviar cartes a Manuel Desvalls i Miquel Subies per què s'apropessin a Lleida amb els seus homes. Si els austriacistes de la Depressió Central executaven tal maniobra, consideraven viable aixecar-se en armes i donar així l'obediència a l'Arxiduc. El 20 de setembre el contingent liderat per Desvalls –segons les fonts d'entre vuit mil i nou mil homes– van ser vistos pel camí que provenia de Fraga i, aquell mateix dia, van demanar la capitulació de la plaça sota l'amenaça d'iniciar un setge i talar les hortes. Els paers, amb l'objectiu de tractar aquest assumpte, van resoldre convocar consell general l'endemà mateix. Els austriacistes, mentrestant –bàsicament miquelets i sometents de les rodalies–, ja s'havien apoderat del castell de Gardeny, que comptava amb una ridícula guarnició de set homes, quatre dels quals estaven «estropeados».¹⁵⁴

El dia del consell general (21 de setembre) el capítol de Lleida va decidir que acataria qualsevol decisió presa per aquest òrgan. Reunida la ciutat, doncs, es va optar –empesos pels sectors més populars– a donar l'obediència. Aquests esdeveniments van acabar de desenganyar al bisbe ja que observava com a la capital de ponent ningú feia cap esforç per seguir sota l'òrbita filipista. Així mateix, ho havia comunicat el governador de la ciutadella militar, que considerava que amb la coronela serien capaços de poder fer front als austriacistes de Desvalls.¹⁵⁵ Totes aquestes accions van ser inútils i a partir del dia 22 van començar a tractar les capitulacions.¹⁵⁶

¹⁵² La mà menuda feia referència als segments més populars de la societat. AHN, *Estat*, ll. 264. Carta de Francesc Solís a Grimaldo. Lleida, 15 de setembre de 1705.

¹⁵³ AHN, *Estat*, ll. 264. Carta de Tomàs Capdevila a Grimaldo. Lleida, 15 de setembre de 1705; AHN, *Estat*, ll. 264. Carta de Francesc Solís a Grimaldo. Lleida, 15 de setembre de 1705.

¹⁵⁴ AHN, *Estat*, ll. 264. Carta de Francesc Solís a Grimaldo. Fraga, 29 de setembre de 1705.

¹⁵⁵ AML, *Llibre de Consells Generals*, reg. 457, fol. 72.

¹⁵⁶ Vegeu les capitulacions a AHN, *Estat*, ll. 8701; CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, I, pp. 688-693.

Mentrestant, els tres principals dirigents borbònics es tancaven a la ciutadella per decidir com actuar. El bisbe ho referia en els següents termes: «aquella noche, juntandome con el governador de la plaza, que se havia subido ya a la ziudadela acompañado unicamente de Thomas de Capdevila y don Antonio Pineda, su sobrino, que fueron los dos unicos en toda Lerida que se portaron con honor, consultamos sobre el estado presente en que la ziudadela se hallava, considerando nuestro abandono; la falta de socorro, la ninguna esperanza de tenerlo con la promtitud que pedia la urgencias; que en Garden se havian perdido siete soldados de los pocos que havia, que los que restaban iban desertando por horas, de suerte que no havian quedado ya más que 25, y que estos estaban tan intimidados [...] concluimos, que rendida la ciudad, era precisa la entrega de la ziudadela».¹⁵⁷

Tot i aquesta resolució de l'estament militar, encara va caler esperar tres dies per acabar de pactar l'entrega del recinte fortificat. De fet, el governador va aconseguir capitulacions prou avantatjoses, malgrat que tota la guarnició ja havia canviat de bàndol. El dia 24, un grup d'austriacistes van entrar a la ciutadella per prendre posicions. El bisbe, que des del dia anterior es trobava amagat al convent dels Caputxins, li van saquejar l'habitatge, atès que aquest estava a l'interior de l'entramat fortificat. Era evident que la seguretat del religiós estava en perill i els austriacistes van acceptar facilitar-li la sortida tant a ell com a la seva família.¹⁵⁸ Així mateix, Tomàs Capdevila i el seu nebot van fugir el dia 26 de setembre en direcció a Saragossa.¹⁵⁹

Al camp tarragoní –i rodalies–, les primeres accions proaustriacistes van venir de la mà de la saga Nebot, fills de la població de Riudoms. Val a dir que aquesta àrea de Catalunya va ser una de les zones on més ràpidament es van propagar les obediències en favor de l'Arxiduc. Ja el 19 d'agost, a la seva vila natal, els Nebot van agafar els jurats i el rector portant-los a l'església i fent-los aclamar a Carles III, i així mateix van realitzar-ho a la població veïna de Mont-roig del Camp. Un destacament borbònic de la guarnició de Tarragona va dirigir-se cap a Riudoms per reprimir aquestes primeres accions però, quan van arribar a la vila, el foc dels mateixos habitants va forçar la retirada dels filipistes, que van patir algunes baixes.¹⁶⁰ Aquesta victòria va animar a les partides austriacistes, que el 23 d'agost sotmetien Reus i a finals de mes bona part d'aquests paratges fins a

¹⁵⁷ AHN, *Estat*, ll. 264. Carta de Francesc Solís a Grimaldo. Fraga, 29 de setembre de 1705. Un cop van transcorre aquests fets, el bisbe de Lleida es va retirar a Jaca, des d'on al llarg de 1706 va estar organitzant partides de soldats borbònics i procurant-ne l'assistència; vegeu, AHN, *Estat*, ll. 281-1.

¹⁵⁸ Cal esmentar que Castellví potser no tenia prou bona informació d'aquesta part del relat ja que segons ell, en el moment en què els austriacistes penetren a la ciutadella militar, el bisbe es resguardava a l'església. El cronista austriacista explica que gràcies a Desvalls, els tres insignes borbònics (bisbe, governador i Tomàs Capdevila) van resguardar-se al convent. Això contrasta amb la documentació generada pel propi religiós, que detalla que en el moment d'aquests esdeveniments, ell ja es trobava protegit al convent dels Caputxins; AHN, *Estat*, ll. 264. Carta de Francesc Solís a Grimaldo. Fraga, 29 de setembre de 1705.

¹⁵⁹ AHN, *Estat*, ll. 264. Carta del virrei d'Aragó a Grimaldo. Saragossa, 28 de setembre de 1705; Carta de Francesc Solís a Grimaldo. Fraga, 29 de setembre de 1705.

¹⁶⁰ AHN, *Estat*, ll. 2947. Carta de Velasco a Grimaldo. Barcelona, 31 d'agost de 1705.

la Conca de Barberà. El monestir de Poblet també va jugar un paper important. Pel que sembla l'abat Francesc Dorda, fervent austriacista que després ocupà càrrecs rellevants en l'ordenament Habsburg –membre del Consell d'Aragó–, va mobilitzar gent parcial per recollir obediències a la contrada; fins i tot, sufragat pel propi monestir: «convocó el Abad multitud de gente armada que se junto en el Monasterio y en su vecindad a costas del convento y luego que tuvo noticia del desembarco en el campo de Barcelona congreco capitulo en el dia 28 de agosto paraque fuesse aclamado el Archiduque por Rey, dandole la obediencia yr la tomando con la fuerza de la gente prevenida de otros pueblos».¹⁶¹

La ciutat de Tarragona, però, comptava amb una guarnició de 468 infants, dels quals 108 eren del regiment del general Gaetano de Aragón, que liderava la plaça; 110 de Fernando Caracciolo; i 250 de Pedro Vicco.¹⁶² Els homes de Joan Nebot –amb el suport d'Antoni de Peguera– van demanar l'obediència de la plaça a finals de setembre, però aquesta s'hi va negar en considerar que amb la guarnició i la coronela podrien plantar cara als austriacistes. Aquest fet va produir que les primeres refregues entre assetjats i assetjadors fossin favorables als interessos borbònics.

La primera resistència tarragonina, per tant, va forçar als revoltats a demanar reforços marítics a l'arxiduc Carles, que es trobava en ple procés de reduir Barcelona. El monarca Habsburg va acceptar enviar sis embarcacions per intimidar i bombardejar la plaça en cas de necessitat. Amb la presència de la flota, els homes de Nebot van tornar a demanar la rendició, a més, informaven que Barcelona estava en procés de capitulació. A Tarragona, en saber el curs dels esdeveniments ocorreguts a la capital catalana, els representants de la ciutat van demanar a l'estament militar la rendició. El governador i sobretot el general borbònic Gaetano de Aragón no ho creien convenient.¹⁶³ Va ser llavors quan representants del consell local van acordar la capitulació a esquenes del poder militar (13 d'octubre),¹⁶⁴ tot aixecant-se contra l'estament castrense tarragoní. Velasco referia breument el transcurs d'aquests fets: «haviendola bloqueada don [Joan] Nebot con la gente del pays, estuvo en esta forma algunos días sin comunicacion con el campo, hasta que llegaron tres nabios ingleses, y haviendo arrojado tres bombas, de las quales solo una entró dentro de la ciudad; el consul en cap llamado Sunyer amotinó toda la ciudad y tumultuariamente se fue a casa del governador a dezir tratasse de capitular [...] además, que de quando el cónsul en cap se hizo cabo de aquel tumulto fue diciendo en alta voz viva Carlos 3º, mandó desarmar a los soldados y quitarle los cavallos y puso una mesa con dinero diciendo que al que quisiese quedarse a servir a Carlos 3º se les darían quatro escudos de entrada y sus socorros

¹⁶¹ AHN, *Estat*, ll. 411-2. Carta del frare Francesc Pedrós a Grimaldo. Girona, 10 de setembre de 1711.

¹⁶² AHN, *Estat*, ll. 466.

¹⁶³ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, I, pp. 573-574.

¹⁶⁴ Vegeu les capitulacions a CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, I, pp. 679-681.

muy puntuales, cuya diligencia surtió el efecto que deseaba aquel traydor».¹⁶⁵

En efecte, tal com va passar en la gran majoria d'indrets de Catalunya, la guarnició borbònica de Tarragona va canviar de bàndol en bloc, atès que només van ser fets quaranta presoners dels més de quatre-cents cinquanta infants existents a la ciutat.¹⁶⁶ Entre aquest empresonats també s'hi trobaven les autoritats militars (Pedro Vicco, Gaetano de Aragón, etc.) ja que no van voler negociar les capitulacions amb estaments que no provinguessin de l'exèrcit regular aliat.

A la ciutat de Girona els esdeveniments no són tan clars però, seguint la interpretació que ens ofereix el propi Velasco, hem de considerar que possiblement la població local va jugar un rol semblant al que es produí a Tarragona.¹⁶⁷ En principi, Girona també comptava amb una guarnició borbònica governada pel veterà baró de Beck –portava quaranta anys de servei– i el general Domingo Recco. La força d'aquest contingent, bàsicament soldats italians i alemanys, és desconeguda tot i que segurament no era massa abundant si tenim en compte les de les places marítimes de Roses i Tarragona.

Des del camp barceloní, els aliats van enviar al coronel alemany Gabriel Kaulbars, que liderava dos-cents militars i un nombre indeterminat de vigatans. Segons el relat de Castellví, el baró de Beck va acceptar que la ciutat tractés la rendició tan sols veure com els austriacistes, a l'exterior de la població, començaven a talar les hortes. Pel que sembla, a l'interior, els paisans van obrir les portes al conglomerat de sometents i miquelets.¹⁶⁸ El dia 18 d'octubre es signaven les capitulacions.¹⁶⁹ Els partidaris de Felip V –bàsicament “funcionaris” reialistes i familiars del comte de Darnius– van exiliar-se al Rosselló, la majoria dels quals servint a l'exèrcit de Noailles. Castellví informa que els soldats alemanys van prendre partit pels aliats.¹⁷⁰

Roses va ser l'únic indret de Catalunya que sempre va restar sota obediència borbònica i no va patir directament les conseqüències d'aquesta onada austriacista. Dues raons principals expliquen aquest fet: d'una banda, el castell de la Trinitat mai va patir un setge formal com el que es produí durant la guerra dels Nou Anys (1693);¹⁷¹ de l'altra, la posició geogràfica de la fortalesa possibilitava que des del Rosselló es poguessin introduir tot tipus de reforços, ja fossin soldats com avituallaments de boca i guerra. Durant aquestes setmanes convulses de 1705, els homes de Birolà van intentar sorprendre la plaça però els efectius que liderava Antonio Gandolfo van repel·lir l'atac. En aquests combats, la guarnició de Roses consistia en 538 combatents, 55 dels

¹⁶⁵ AHN, *Estat*, ll. 664-1. Còpia d'una carta de Velasco a Grimaldo. Castillo de Carbonera, 23 de novembre de 1705.

¹⁶⁶ AHN, *Estat*, ll. 466.

¹⁶⁷ AHN, *Estat*, ll. 664-1. Còpia d'una carta de Velasco a Grimaldo. Castillo de Carbonera, 23 de novembre de 1705.

¹⁶⁸ DE CASTRO, C.: *A la sombra de Felipe V: José de Grimaldo, ministro responsable (1703-1726)*. Madrid: Marcial Pons, 2004, p. 153.

¹⁶⁹ Vegeu les capitulacions a CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, I, pp. 677-679.

¹⁷⁰ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, I, p. 566.

¹⁷¹ ESPINO LÓPEZ, *Catalunya durante...*, pp. 130-131.

quals eren del regiment de José Garrofolo, 52 del comte de la Riviera, 181 de Gaetano de Aragón i 250 de Pedro Vicco.¹⁷²

Cal esmentar, alhora, que durant aquest procés de capgirament dinàstic, l'única zona que no va sotmetre's a l'Habsburg va ser la Vall d'Aran. Malgrat que existia una predisposició evident per abraçar la causa austriacista, el baró de Les, governador de Castell-lleó i en conseqüència de tota la vall, va liderar la resistència borbònica amb efectius francoespanyols. La situació va capgirar durant l'estiu de la campanya següent (1706), quan segments autòctons van liderar un atac al fortí aranès aconseguint reduir-lo i situant la Vall d'Aran dins l'òrbita de l'arxiduc Carles.¹⁷³

2.2.4 Barcelona: Cort Reial tres-cents anys després

A grans trets, podem advertir que a partir del mes de novembre de 1705 tota Catalunya havia pres posicionament pel pretendent Habsburg. Començava així una guerra a l'interior de la Monarquia Hispànica que s'allargaria una dècada. *Grosso modo*, la Península va quedar dividida en tres franges ben diferenciades. A l'oest, Portugal donava suport a l'Arxiduc des de 1703 i els exèrcits aliats ja hi havien establert la seva base principal; al centre, la Corona castellana seguia fidel a Felip V; mentre que a l'est peninsular, Catalunya –i a partir de desembre part del regne de València– havien nomenat com a nou monarca a Carles III. La visualització d'aquest procés es pot copsar el dia 7 de novembre de 1705, quan l'Arxiduc va entrar de manera triomfal a Barcelona i, tres setmanes després, jurava les Constitucions catalanes. Castellví relata amb molt detall aquest episodi, ple de matisos i informacions abundants sobre la forma i el ritual del cerimonial.¹⁷⁴

Tenint en compte els objectius plantejats en aquesta tesi doctoral, val la pena resseguir el procés de construcció militar austriacista que va començar just en aquells mesos. Precisament, P. Voltes ja ho va fer notar en la seva obra sobre el govern de l'Arxiduc a Barcelona, al nostre entendre, però, amb certes mancances.¹⁷⁵

Quan els aliats van aconseguir el domini de la capital catalana, tothom va treballar des del primer moment per reorganitzar l'exèrcit que havia de defensar la causa austríaca. Recordem que, segons els nostres càlculs, 2.749 soldats de la guarnició borbònica van quedar-se a servir amb

¹⁷² AHN, *Estat*, ll. 466.

¹⁷³ POUJADE, P.: «Els conflictes del segle XVII i del començament del XVIII a la Vall d'Aran», *Afers: fulls de recerca i pensament*, vol. 9, 19 (1994), p. 610.

¹⁷⁴ Vegeu CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, I, pp. 561-563.

¹⁷⁵ VOLTES i BOU, P.: *Barcelona durante el gobierno del Archiduque Carlos de Austria (1705-1714)*, vol. I, Barcelona: Institut Municipal d'Història de Barcelona, 1963, pp. 139-145.

l'exèrcit aliat. En relació a aquestes jornades, Velasco mostrava ressentiment per tots els fets ocorreguts: «Viendo el Marques [de Risbourg] la gran cantidad de oficiales y soldados que unos voluntariamente y muchos casi violentos a fuerza de ofrecimientos se iban quedando a servir al Archiduque y que para hazer mayor este numero assi el conde de Peterborow como los demas oficiales de los Aliados no havia dilixencia que no executasen, dio sus quejas al General Ingles diciendole que aquella era la primera vez en que se havrian visto generales empleados en sobornar y enganchar soldados y oficiales, pues esto solo lo acostumbrava a hacer un sargento».¹⁷⁶ Així mateix, es queixava de l'actitud presa pels soldats borbònics de la pròpia guarnició: «Señor mio, reduciendose a seis mil pesos el caudal que ha quedado en las arcas, considerará VS. la imposibilidad de asistir con un corto socorro a la gente que ha quedado, y que si estando pagados hasta aquí mes por mes, haviendoles añadido durante el sitio, seis dineros al dia al infante, y ocho al cavallo ligero, doze a los mosqueteros, y teniendo una olla muy buena todos los dias, con el vino neccessario, han desertado la mayor parte, que podremos esperar si se acortase el socorro o saltase la paga».¹⁷⁷ No podem obviar que part d'aquests militars –els regiments més vells– tenien lligams estrets amb la població del territori, atès que molts dels soldats havien emprès matrimoni amb dones catalanes.¹⁷⁸ L'actitud de part de la guarnició és absolutament comprensible tenint en compte els canons de l'època –alts nivells de desertió– i la realitat social d'aquests combatents.

No hi ha dubte, doncs, que part d'aquest elevat nombre de desertors es va aconseguir per la política activa dels mateixos comandaments aliats. És molt probable que el comte de Peterborough mateix donés ordres explícites al respecte, ja que era plenament conscient de la gran distància que hi havia des d'Anglaterra fins al front oriental peninsular. Ell mateix deixava constància d'aquesta realitat, absolutament determinant en l'esdevenir de tota la guerra: «We are at a great distance but I hope not far enough of to be forgot».¹⁷⁹ Hem de tenir present que el viatge entre els ports anglesos i la Corona d'Aragó podia durar mesos i les hipotètiques reclutes que haguessin arribat provinents de l'illa britànica ho haurien fet massa tard. Tant és així que el propi general anglès personalitzava aquesta procés reclutador quan, al moll on havien d'embarcar part de la guarnició borbònica sortint, va oferir dos pesos d'entrada, un ral de socors diari i deu doblons pel cavall que aportessin els nous reclutats.¹⁸⁰ El borbònic marquès de Risbourg, veient la fuga de capital amb la venda dels cavalls, va decidir executar-ho ell mateix i evitar així majors pèrdues econòmiques.¹⁸¹

¹⁷⁶ AHN, *Estat*, ll. 664-1. Còpia d'una carta de Velasco a Grimaldo. Castillo de Carbonera, 23 de novembre de 1705.

¹⁷⁷ AHN, *Estat*, ll. 466. Carta de Velasco a Grimaldo. Barcelona, 13 d'octubre de 1705.

¹⁷⁸ AHN, *Estat*, ll. 664-1. Còpia d'una carta de Velasco a Grimaldo. Castillo de Carbonera, 23 de novembre de 1705.

¹⁷⁹ Trad.: *Nosaltres estem a una gran distància però espero que no prou perquè siguem oblidats*; TNA, SP 94/75. Carta de Peterborough al secretari d'estat Charles Hedges. Barcelona, 18 de novembre de 1705.

¹⁸⁰ AHN, *Estat*, ll. 664-1. Còpia d'una carta de Velasco a Grimaldo. Castillo de Carbonera, 23 de novembre de 1705.

¹⁸¹ La venda dels cavalls del marquès de Risbourg va comportar dos mil doblons, AHN, *Estat*, ll. 664-1. Còpia d'una

Ara bé, aquesta preocupació estrictament militar també la van demostrar les institucions catalanes, que des del primer moment van actuar en el mateix sentit. El cas de Tarragona va ser paradigmàtic, si més no, la del seu conseller en cap. Barcelona deliberava en termes semblants, tot intentant controlar els homes d'armes presents a intramurs per, posteriorment, incorporar-los a files: «per quant dins la present ciutat se troban moltes y differentes personas que eran soldats de la guarnicio rendida de la present Plassa, los quals perturban la quietut publica de ella robant, composant y cometent altres delictes [...] y dits soldats se recullen y refugian en las casas dels habitants de la present ciutat. Perço, se notifica diu y mana a todas y qualsevols personas de qualsevol estat grau y condicio sia, que no recullan ni amaguen en sas casas ni altre part a dits soldats, ni en manera alguna los donen favor y ajuda, ansbe los digan que se reculliran als Baluarts o Portals de la present ciutat que los cabos comandants de la guarnicio de la Plassa los diran qual es la Real voluntat».¹⁸² Deliberacions que, d'altra banda, intentaven apoderar-se no només d'homes, sinó de fusells i de cavalls.¹⁸³ Aquestes actituds demostren la plena consciència que s'encetava una guerra contra el monarca espanyol borbònic. Hem pogut documentar, fins i tot, com segments populars participaven d'aquest procés “reclutador”. Velasco escrivia sobre els paisans de Barcelona que «quando iban marchando desde la Atarazana al muelle para embarcarse, hechavan mano al soldado que les parecia mejor, y sacándole de la fila se quedavan con él».¹⁸⁴ Així mateix, l'artilleria i la munició que s'havia d'embarcar per dirigir-se cap a Andalusia també va ser confiscada.

Que Catalunya –i els aliats– engrossissin el seu exèrcit és absolutament entenedor si pretenien fer front a la principal potència militar del període –França– i a l'exèrcit hispànic, que progressivament s'anava modernitzant gràcies a les mesures empreses per Felip V. D'altra banda, la posició geogràfica del Principat –entremig de les Dues Corones– no era un factor favorable. Per tant, va ser en aquests mesos de novembre i desembre quan es documenta l'entrada de població originària de Catalunya –i del conjunt de la Corona d'Aragó– a l'exèrcit regular austriacista. Tal com hem vist anteriorment, el pes de les maniobres el van portar formacions holandeses, imperials i, sobretot, britàniques. La població catalana que va lluitar ho feia des de la mobilització auxiliar (miquelets i sometents).

Les principals institucions del país, doncs, van aixecar regiments, tal com havien executat a l'anterior guerra dels Nou Anys.¹⁸⁵ Primer ho va fer la ciutat de Barcelona, que va donar ordre per

carta de Velasco a Grimaldo. Castillo de Carbonera, 23 de novembre de 1705.

¹⁸² AHCB, *Consell de Cent*, Deliberacions de Guerra, 1B IV-42, fol. 116.

¹⁸³ AHCB, *Consell de Cent*, Deliberacions de Guerra, 1B IV-42, fols. 117-118; DG, X, Barcelona, 2007, p. 641.

¹⁸⁴ AHN, *Estat*, ll. 664-1. Còpia d'una carta de Velasco a Grimaldo. Castillo de Carbonera, 23 de novembre de 1705.

¹⁸⁵ ESPINO LÓPEZ, *Catalunya durante...*, pp. 248-258.

executar-ho el dia 11 de novembre. A partir del dia 20, el cos ja va entrar en servei.¹⁸⁶ El coronel va ser Jaume de Cordelles. La Diputació del General va executar-ho el dia 19. Tot i les pressions reials per què la recluta fos de mil combatents, finalment, la Generalitat va mobilitzar-ne cinc-cents. El coronel d'aquesta formació va ser Miquel de Pinós.¹⁸⁷

Durant aquests mesos es van aixecar i augmentar altres regiments d'infanteria, on els ciutadans de la Corona aragonesa també hi van participar activament. Destaca per damunt de tots la formació encapçalada pel propi Antoni de Peguera, que estava sota pagament del propi rei Carles III (Guàrdies Reials Catalanes). Segons ens diu Castellví, aquest cos es va formar per iniciativa de Mitford Crowe, que prenia com a model les guàrdies angleses. En general, els oficials d'aquesta nova formació provenien del grup vigatà.¹⁸⁸ La reina Anna d'Anglaterra també va sufragar les despeses d'un nou regiment, conegut amb el seu propi nom. El coronel d'aquesta formació va ser Josep de Peguera, senyor de Gra. El gruix d'italians de la guarnició borbònica de Barcelona, malgrat que és possible documentar-ne la presència en gairebé totes les unitats, majoritàriament va quedar enrolat a la formació aixecada per Niccolò Castiglioni (Napolitans Vells). Els cossos que ja existien i que van augmentar numèricament els seus efectius van ser el d'origen hispànic aixecat a Lisboa l'any anterior (Juan Fernández de Ahumada) i el d'alemanys de Gabriel Kaulbars.

Quant a la cavalleria, també identifiquem la formació de diversos regiments. Gràcies als informes de Velasco sabem que el regiment de dragons del noble austriacista navarrès Pedro Morrás, marquès d'Onrubia, es va formar a partir dels antics cossos borbònics de les Guàrdies Reials italianes i del marquès de Caltojar.¹⁸⁹ Alhora, el rei Carles III va impulsar la creació d'un altre formació de dragons liderada per Sigismund Rudolf von Zinzendorff. Dirigents catalans també van aixecar aquest tipus de forces, van ser els casos d'Antoni Clariana i Miquel Subies.

Des del nostre punt de vista, i tal com ens ha fet saber Castellví, el més interessant va ser l'enrolament a l'exèrcit regular de cinc regiments de fusellers de muntanya (miquelets). Molt probablement, la participació activa d'aquest tipus de milícies durant els fets de setembre i octubre –quelcom que no va passar desapercebut per ningú– va impulsar-ne la “regularització” militar, tot i que segons sembla, no van disposar ni d'estendard ni de tambor, van mantenir el cargol marí per transmetre ordres i se'ls va estandarditzar el vestuari, així com el nombre d'efectius (vuit companyies a cada regiment, cinc-cents miquelets en total).¹⁹⁰ Val a dir que malgrat aquesta voluntat reial per controlar les formacions de miquelets, la indisciplina militar i la manca de jerarquia típica d'aquestes partides va fer que a la pràctica actuessin més lliurement.

¹⁸⁶ AHCB, *Consellers*, Guerres, C1 XVI-19.

¹⁸⁷ ACA, *Generalitat*, Deliberacions, N267, fol. 307.

¹⁸⁸ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, I, p. 589.

¹⁸⁹ AHN, *Estat*, ll. 664-1. Còpia d'una carta de Velasco a Grimaldo. Castillo de Carbonera, 23 de novembre de 1705.

¹⁹⁰ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, I, p. 590.

Això explica els diversos intents de regularització al llarg del període 1705-1713.

A més dels fusellers de muntanya, el rei Carles III va donar patents de coronels i capitans a diverses companyies soltes disperses per les fronteres catalanes. A la Cerdanya es van aixecar vuit companyies; a la zona de Lleida i conca de Tremp, quinze; a l'Empordà, set; i a la Ribera d'Ebre, catorze. Cal esmentar que aquestes esquadres van ser molt difuses i és habitual confondre-les amb partides pròpies de la mobilització auxiliar i dels regiments de miquelets. De fet, en alguns casos, aquestes quadrilles de la frontera van ser incorporades als regiments de fusellers. D'altra banda, a causa de la manca d'efectius –tenint en compte la capacitat de l'adversari–, el monarca Habsburg va acceptar que les coroneles de les diferents ciutats s'encarreguessin de la seva pròpia seguretat (Barcelona, Tarragona, Girona, Lleida i Tortosa).

Resumint aquest procés de reformulació militar, a finals de 1705 es van augmentar dos regiments d'infanteria que ja existien –Ahumada i Kaulbars–; es van formar cinc regiments nous d'infanteria –Diputació, Ciutat de Barcelona, Guàrdies Reials Catalanes, Napolitans Vells, Reina Anna–; quatre de cavalleria –Antoni Clariana, Pedro Morrás, Miquel Subies, Dragons Reials–; i cinc de fusellers de muntanya (miquelets) –Bac de Roda, Antoni Prats, Bernardí Estevanell, Jaume Birolà, Josep Mas de Roda, Manuel Moliner i Rau.¹⁹¹ Totes aquestes formacions tenien una potencialitat de set mil nous combatents, que s'havien d'afegir als regiments anglesos i holandesos que havien desembarcat a l'agost d'aquell any.¹⁹² Segons els nostres càlculs, doncs, quan començava la nova campanya a l'abril de 1706, el conglomerat austriacista estaria compost per uns onze mil efectius aproximadament. Ara bé, bona part d'aquest volum de combatents, amb Peterborough al capdavant, ja va escampar-se arreu de la Corona d'Aragó un cop els aliats van imposar-se a Catalunya.¹⁹³ L'objectiu consistia en augmentar el domini territorial i controlar els regnes aragonès i valencià, a priori, també favorables a l'Arxiduc.

La plasmació oficial d'aquest nou exèrcit configurat a cavall de 1705 i 1706 va quedar palès a les ordenances militars promulgades per Carles III el 20 de març de 1706.¹⁹⁴ No hi dedicarem massa atenció atès que en un altre apartat d'aquest treball l'estudiem amb més deteniment. En general, podem advertir que aquest document intentava definir les competències i els càrrecs de l'exèrcit austriacista a la manera borbònica, tal com havia fet Felip V durant el 1704.

En qualsevol cas, aquest volum d'efectius sobrepassava la capacitat del Principat per poder

¹⁹¹ Segons el cronista austriacista els regiments aixecats en són cinc, però assenyala sis coronels, CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, I, pp. 622-623.

¹⁹² El cronista informa que del conjunt de forces de l'exèrcit aliat que va arribar a Barcelona, tan sols en restaven quatre mil; CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, p. 25.

¹⁹³ TNA, SP 94/75. Carta de Peterborough al secretari d'estat Charles Hedges. Barcelona, 18 de novembre de 1705. En relació al regne de València, per resseguir aquest procés amb més detall, vegeu PÉREZ APARICIO, *Canvi dinàstic...*, II, pp. 213-246; pel que fa al regne d'Aragó, PÉREZ ÁLVAREZ, *Aragón durante la Guerra...*, pp. 85-104.

¹⁹⁴ AHN, *Estat*, llibre 984; vegeu també [http://www.guerradesuccessio.cat/images/documents/ordenanzas_militares_carlos_III.pdf]

suportar la càrrega que comportava tenir milers de soldats escampats pel territori de manera permanent.¹⁹⁵ La variable econòmica va ser tan rellevant que explica, en part, la consecució de Corts entre Carles III i els tres Braços catalans (5 de desembre de 1705). Si analitzem les fonts angleses podem contrastar aquesta realitat. Just arribar a Barcelona –inícis de novembre–, Mitford Crowe escrivia a la reina Anna que l'única necessitat que tenien era de diners, perquè el país havia quedat controlat militarment. Per poder assegurar aquesta empresa, Crowe considerava essencial que s'enviessin 100.000 lliures. Si no s'executava d'aquesta manera, advertia que podrien perdre totes les àrees que havien guanyat.¹⁹⁶ El comte de Peterborough s'expressava en els mateixos termes, on la manca de liquiditat quedava patent.¹⁹⁷ De fet, un dels grans problemes que van experimentar els aliats al llarg de tota la guerra en relació al front de la Corona d'Aragó –especialment Anglaterra i Holanda–, va ser la dificultat de mantenir el subministrament de pertrets provinents de l'eix Londres-la Haia. Quelcom que, com hem vist, ja es documenta en els primers mesos del conflicte.

Durant aquest mateix període –el trànsit de l'any 1705 al 1706–, un dels processos que la historiografia ha tractat amb deteniment ha estat la consecució de Corts. Tal com hem referit, tan sols quatre anys abans, el monarca Borbó havia acudit a Barcelona per pactar noves lleis amb Catalunya. En aquesta nova convocatòria amb l'Arxiduc, les esperances d'aconseguir contrapartides juridicopolítiques eren molt presents entre els sectors de la classe dirigent del Principat. Recordem que la medul·la espinal del pactisme català –insaculacions, allotjaments militars i control de les muralles– no havia estat resolt de manera satisfactòria. I, això, malgrat que en àmbits castellanocortesans es considerés que el procés constitucional filipista de 1701-1702 havia deixat Catalunya i Barcelona «sobradamente favorecidas, totalmente consentida, y enagenada».¹⁹⁸

El clima de descontentament i les esperances de recobrar els ressorts anteriors a l'any 1640 van provocar que el procés legislatiu de Carles III és visqués amb intensitat. D'altra banda, les urgències que s'havien produït des del setembre de 1705 –relació institucions catalanes-Arxiduc i manteniment de la guerra–, demandaven nous capítols reglamentaris. Així doncs, al desembre de 1705 s'inauguraren les sessions al palau de la Generalitat. Tenint en compte la precipitació de la convocatòria i l'estat de guerra generalitzat, les Corts van tenir una representació alta, sobretot pel

¹⁹⁵ Mitford Crowe advertia que Catalunya no era capaç de subministrar el pa i les municions per a divuit mil homes; TNA, SP 79/3. Carta de Mitford Crowe al secretari d'estat Charles Hedges. Barcelona, 25 de gener de 1706.

¹⁹⁶ TNA, SP 79/3. Cartes de Mitford Crowe al secretari d'estat Charles Hedges. Barcelona, 5 i 30 de novembre de 1705.

¹⁹⁷ TNA, SP 94/75. Cartes de Peterborough al secretari d'estat Charles Hedges. Barcelona, 8 i 18 de novembre de 1705.

¹⁹⁸ AHN, *Estat*, ll. 664-2. Vot del marquès de Castel-Rodrigo al Consell d'Estat borbònic del 9 de novembre de 1705, fol. 88.

que feia al Braç Reial, que augmentà sensiblement en comparació a la celebració de Felip V.¹⁹⁹

En línies generals, el resultat del procés va ser satisfactori per les institucions catalanes, on van reafirmar-se bona part de les mesures pactades amb el Borbó. En alguns casos, van augmentar les concessions de caire econòmic, com el permís per destinar quatre vaixells de comerç cada any a Amèrica. Els canvis en matèria política foren els més rellevants, bàsicament, si es compara amb el procés constituent filipista. Destaquem la promesa per reincorporar els comtats del Rosselló i la Cerdanya, així com la reintegració dels territoris italians –Sardenya, Sicília i Nàpols– al Consell d'Aragó. En relació als aspectes cabdals que s'arrossegaven des de la guerra dels Segadors, els representants van aconseguir regular els allotjaments de tropes i els aprovisionaments a la manera de 1639. A grans trets, aquesta normativa limitava els abusos que sovint es derivaven dels aquarteraments, ja que s'havia de sufragar al moment els recursos facilitats a les guarnicions i, alhora, s'evitava que la tropa fos allotjada en habitatges particulars. Pel que fa a les insaculacions –Diputació del General i Consell de Cent–, el monarca Habsburg va retornar-les a les institucions, malgrat que es va assegurar un dret de reserva. L'únic aspecte que no va ser correspost fou la cessió del control de portes, muralles i baluards de la Ciutat Comtal, element, però, que no va evitar un regust satisfactori entre els coetanis:²⁰⁰ «Si l'amable llibertat antes havíem perdut, alegrem-nos que ja Carles nos ha tret d'esclavitud».²⁰¹

En contrapartida, el rei-arxiduc va obtenir un donatiu de dos milions de lliures a pagar en un termini de deu anys. I, segons sembla, aquesta xifra no era suficient pels designis del monarca.²⁰² De fet, setmanes abans, Mitford Crowe informava a la cort anglesa que observava als Braços catalans «very unanimous to give as much as they are able to the King».²⁰³ Qui sap si Carles III havia estat assessorat en uns altres termes, tenint en compte que John Methuen, davant la manca de diners que existia a Catalunya durant aquells mesos, advertia de la riquesa d'algunes persones de la província, especialment d'origen hebraic.²⁰⁴

En tot cas, les Corts de l'Arxiduc van cloure precipitadament el 31 de març, quan els rumors

¹⁹⁹ Per copsar ràpidament la participació dels tres estaments vegeu TORRAS i RIBÉ, *La guerra de Successió i els setges...*, pp. 146-148; per conèixer la totalitat d'assistents, vegeu GONZÁLEZ FERNÁNDEZ, M.: *Les institucions catalanes durant la Guerra de Successió: les Corts de 1705-1706*, vol II. Tesi de Llicenciatura, Universitat de Barcelona, 1992, pp. 278-306. Altres treballs que centren l'atenció en aquest procés constituent a cavall de 1705 i 1706; ALBAREDA i SALVADÓ, J.: «Estudio introductorio. La puesta al día del constitucionalismo», *Constituciones, capítulos i actes de cort. Anys 1701-1702 i 1705-1706*. Barcelona: Base, 2004; GONZÁLEZ FERNÁNDEZ, M.: «Les institucions catalanes durant la Guerra de Successió: les Corts de 1705-1706», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 12 (1992), pp. 383-388; VOLTES i BOU, P.: «Las cortes tenidas en Barcelona por el Archiduque Carlos de Austria en 1705-1706», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. XXVIII (1959-1960), pp. 41-74.

²⁰⁰ SIMON i TARRÉS, *Del 1640 al 1705...*, pp. 292-295.

²⁰¹ Citat a BALCELLS GONZÁLEZ, A. (coord.): *Història dels Països Catalans*. Barcelona: Edhasa, 1981, p. 1138.

²⁰² ALBAREDA i SALVADÓ, *La Guerra de Sucesión...*, p. 182.

²⁰³ Trad.: *tots unànimes en voler proporcionar tot el que pugim al Rei*; TNA, SP 79/3. Carta de Mitford Crowe al secretari d'estat Charles Hedges. Barcelona, 7 de gener de 1706.

²⁰⁴ TNA, SP 89/19. Carta de John Methuen al secretari d'estat Charles Hedges. Lisboa, 19 de febrer de 1706.

de la contraofensiva borbònica van ser confirmats. Dos grans contingents, un provinent d'Aragó, encapçalat pel propi Felip V i dirigit pel mariscal Tessé, i l'altre del Rosselló, liderat pel tinent general Mr. de Legal i el duc de Noailles, es dirigien directament cap a Barcelona per iniciar un setge formal i acabar definitivament amb la revolta austriacista. La flota francesa establerta a Toló ajudaria a l'empresa, tot bloquejant la plaça per via marítima. Amb molt encert, J. M. Torras ha qualificat l'acció «d'operació llampec», atesa la precipitació i naturalesa de la maniobra.²⁰⁵ En aquest cas, les Dues Corones es llençaven sobre la capital catalana sense controlar cap altra plaça forta del territori, com hagués pogut ser Lleida, Tortosa, Tarragona o Girona.

²⁰⁵ TORRAS i RIBÉ, J. M.: «Les etapes de l'ocupació borbònica a Catalunya (1706-1713). Un debat pendent sobre el conflicte successori a Catalunya: aixecaments populars, guerra peninsular i conjuntura internacional», *Bulletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 17 (2006), p. 17; «1706: la primera ofensiva borbònica contra Catalunya», DD.AA.: Josep Fontana. *Història i projecte Social. Reconeixement a una trajectòria.*, vol. I, Barcelona: Crítica, 2004, pp. 504-505.

2.3 EL SETGE BORBÒNIC DE 1706

2.3.1 El Consell d'Estat borbònic i la pèrdua de Barcelona

Mentre Velasco estava pactant la sortida de l'exèrcit borbònic de Barcelona, ja va deixar entreveure algunes reflexions molt interessants que, vistes amb perspectiva, sembla que s'avancesin als esdeveniments futurs. En relació a Catalunya advertia que «será mui fácil recobrar desde aquí al mes de abril o mayo; pero si se deja pasar lo que falta de este año y el siguiente sin atacar a Barcelona, se pasaran muchos [años] sin conseguirlo».²⁰⁶ El virrei borbònic no estava gens equivocat, perquè tot i l'intent de recuperar la capital catalana per part dels francoespanyols —com veurem a continuació—, el cert és que l'exèrcit de les Dues Corones encara va necessitar gairebé una dècada per aconseguir controlar tot el territori.

Ja hem vist com des de Catalunya Velasco va dirigir-se a Almeria amb les naus de l'armada angloholandesa. Aquest trajecte el va posar en contacte amb oficials aliats, quelcom que l'incitava a animar una resposta militar immediata: «juzgo de mi obligación decir a VS que havindome estrechado con un ingles sobre las cosas corrientes de Cataluña y dadole a entender quan presto harian los catalanes con ellos lo mismo que habían exercitado con nosotros, y que quando el año 40 se entregaron a Francia fue mucho mayor el numero de franceses que pereci[eron] a manos de los que los habían llamado, que los que murieron en las acciones de la Guerra; me respondió que sino venían, que de aquí a la campaña siguiente a imitación del Principado se solevaban a favor del Archiduque los Reynos de Aragon y Valencia, su grande Armada vendría a hazer el ultimo esfuerzo el año siguiente, pero que si los reynos referidos se mantenían constantes en su obligazion, si el Archiduque quería quedarse en Cataluña y defenderse de las dos coronas con los medios que le subministrase el Principado, le dexarian, y si no, se le llevarían y retiraran sus tropas, porque la Inglaterra no podía continuar unos dispendios que la arruynan sin mas interés que el de hazer el Archiduque conde de Barcelona; y como este discurso no le tengo por mal fundado, pareze prezisa a que las dos coronas hagan el mayor esfuerzo».²⁰⁷

Quan Velasco va enviar aquests judicis, però, ja feia dies que la cúpula francoespanyola havia decidit recuperar Barcelona. El dia 9 de novembre de 1705, dos dies després que l'Arxiduc fos aclamat a la Ciutat Comtal i Catalunya estigués sota control austriacista, el Consell d'Estat borbònic es va reunir per deliberar al voltant d'aquests esdeveniments. A sobre de la taula tenien diversos informes respecte la situació del Principat, la qualitat i el nombre d'efectius militars aliats

²⁰⁶ AHN, *Estat*, ll. 664-1. Còpia d'una carta de Velasco a Grimaldo. Barcelona, 13 d'octubre de 1705.

²⁰⁷ AHN, *Estat*, ll. 664-1. Còpia d'una carta de Velasco a Grimaldo. Castillo de Carbonera, 23 de novembre de 1705.

i la força de que disposava l'exèrcit espanyol a les fronteres de València i Aragó. Felip V va voler informar i escoltar el parer del Consell, format per grans aristòcrates de la monarquia: el cardenal Portocarrero, el marquès de Manzanera, el comte de Frigiliana, el duc de Montalvo, el comte de Monterrey, el duc de Medinaceli, el marquès del Fresno, el comte de Santiesteban, el comte de Fuensalida, el duc de Veragua, el duc de Medina-Sidonia, el comte de Palma, el marquès de Canales i el marquès de Castel-Rodrigo. El rei mateix va presidir l'encontre.

En línies generals, els vots dels nobles compartien la gran commoció que implicava la pèrdua de Catalunya. Aquest òrgan, de caràcter consultiu i sense cap mena de potestat decisòria, servia per aconsellar al monarca al voltant dels principals esdeveniments que afectaven la política hispànica. C. de Castro, que ha estudiat amb deteniment les estructures d'estat d'aquests primers anys, relata que aquest Consell va entrar en crisi just amb aquesta convocatòria relativa a la pèrdua de Barcelona, fet que demostra la política absolutista de tall francès.²⁰⁸

Fent una anàlisi dels vots dels consellers d'estat, però, s'entreveu que el malestar cap als mètodes utilitzats pel duc d'Anjou provenen d'algun temps anterior. Tal com ens diu aquesta autora, els "ministres" d'estat no havien estat consultats en relació als fets pels quals havien estat convocats, quelcom que incomodava alguns prohoms. Qui va esgrimir una crítica més severa sobre el govern dut a terme per Felip V va ser el comte de Fuensalida. Aquest noble experimentat en càrrecs polítics rellevants –virrei de Navarra (1676-1681), virrei de Sardenya (1682-1686), governador del Milanesat (1686-1691)–, malgrat no qüestionar la voluntat del monarca, va afirmar que «Creyò la nobleza mediante la justificación y benignidad de S. Mag. ser mantenida en sus honores, la pleve suponía ser aliviada en sus contribuciones y facilitandoles sus comercios, que cree combertidos en utilidad de estrangeros tan acosta de su sudor; y los Reinos forales ser asimismo mantenidos en las exempciones de sus privilegios y fueros. Frustradas todas estas esperanzas, se reconoce universal desconsuelo; sienten en lo mas íntimo de sus corazones las desconfianzas que artificiosamente ha introducido la malicia en el pecho de V. Mag de su fidelidad; cáusales gran desconsuelo ver imbertido el orden del gobierno, los consexos desautorizados, y sin parte alguna en todas las deliberaciones».²⁰⁹ En termes semblants es manifestava el comte de Santiesteban, i així mateix el marquès de Castel-Rodrigo, que advertia com a origen de la pèrdua de Barcelona les darreres Corts celebrades entre 1701-1702, procés que havien qüestionat tant el Consell d'Estat com el Consell d'Aragó.²¹⁰

El conseller que va manifestar-se de manera més diversa en relació a la gestió del govern que

²⁰⁸ DE CASTRO, *A la sombra de...*, pp. 143-145.

²⁰⁹ AHN, *Estat*, ll. 664-2. Vot del comte de Fuensalida al Consell d'Estat borbònic del 9 de novembre de 1705, fols. 48-49.

²¹⁰ AHN, *Estat*, ll. 664-2. Vot del marquès de Castel-Rodrigo al Consell d'Estat borbònic del 9 de novembre de 1705, fols. 88-89.

executava el Borbó va ser el duc de Veragua. La seva anàlisi rau en les grans diferències políticoinstitucionals que existien a la Monarquia Hispànica: «por las reglas particulares con que deve medir para el servicio de V. Mag, el presente sistema de estado», esgrimia. Per al duc no hi havia cap mena de dubte que aquesta «inmesurable división» era l'origen «de los graves males, y amenazas de otros maiores que oy padezemos». La solució que advertia aquest noble passava perquè Felip V regnés a Espanya «diferenciandose de los pasados Reyes por los mismos pasos y por la misma pauta que su Invicto Real Abuelo en Francia, [...] la medicina enseña que un contrario se cura con otro contrario».²¹¹

Malgrat aquestes discrepàncies a l'hora d'abordar l'entramat estatal i les institucions pròpies del sistema polisidonial, el consens sí que es documenta perfectament amb la manera d'encarar la situació catalana. En aquest sentit, és recurrent l'expressió de «incendio» per referir-se als fets de setembre-octubre de 1705. La mesura principal que tots els ministres compartien era d'intentar sufocar la rebel·lió. Portocarrero exemplifica aquesta actitud recomanant «que [...] sin perder dia mande aplicar todas las fuerzas de esta Monarchia a que el incendio de Cathaluña no se estienda a los Reynos de su vecindad, y al mismo tiempo de la restauración de aquel Principado, tan preciosa porción de la Corona de V. Magestad».²¹² El debat en aquest cas, consistia en tractar una incursió militar ràpida per recuperar Barcelona. Felip V, una setmana abans del Consell d'Estat que estaven celebrant, va enviar un mapa de les forces efectives de l'exèrcit espanyol establertes als regnes de València i Aragó que en total comptabilitzava 2.870 cavalls i 2.700 infants. Amb els reforços que esperava enviar des de Castella i Extremadura calculava disposar d'un exèrcit de 4.470 cavalls i 7.500 infants.²¹³ Al costat d'aquesta reorganització, els “ministres” espanyols també coincidien plenament amb l'ajuda indispensable de Lluís XIV, que esperaven que aportés artilleria abundant i la flota: «la asistencia vigorosa del sr. Rey Xmo. [...] es ya inescusable para conquistar la perfida Cataluña».²¹⁴

El cert és que en relació a Catalunya van existir opinions clares d'animadversió. És recurrent que entre les dissertacions dels consellers d'Estat es documentin comentaris sobre la guerra dels Segadors i altres moments de la Història Moderna. Des de l'òptica castellanocortesana, l'animadversió era comprensible perquè consideraven que els catalans eren els responsables del trencament amb la monarquia de Felip V. Els anglesos senzillament eren el mitjà per aconseguir-ho. El marquès de Canales era el paradigma d'aquesta opinió. El conseller va reflexionar al voltant

²¹¹ AHN, *Estat*, ll. 664-2. Vot del duc de Veragua al Consell d'Estat borbònic del 9 de novembre de 1705. Cites als fols. 63-64.

²¹² AHN, *Estat*, ll. 664-2. Vot del cardenal Portocarrero al Consell d'Estat borbònic del 9 de novembre de 1705, fol. 13.

²¹³ AHN, *Estat*, ll. 664-1.

²¹⁴ AHN, *Estat*, ll. 664-2. Vot del marquès de Castel-Rodrigo al Consell d'Estat borbònic del 9 de novembre de 1705, fol. 92.

del suport que va tenir l'aixecament al Principat i creia que havien estat moltes instàncies les que havien ocultat tals designis. En aquest sentit, posava sobre la taula la gran quantitat d'informació –en format de fulletons o opuscles– que transitava per les ciutats, els capítols, la noblesa i el poble i, en contrapartida, les escasses notícies que havien rebut a Madrid, ja fos a la Cort o al propi Consell d'Estat.

El conseller Canales deixava entreveure que el suport de l'austriacisme a Catalunya era molt transversal: «Acredita esta reflexión la forma del sitio de Barzelona pues un solo ingles ni holandés nose ha dilatado del circuito de la Plaza dexando hazer la guerra en lo interior del Pays a la misma nación, que entrando gregariamente en las villas y pueblos no las han hostilizado con incendios y robos [...] estas consideraciones bien se conoce son muy hixas de la misma Patria, pues ha sido la agresora y los ingleses solo los garantes de aquella execucion como comprueba el ultimo tumulto de Barzelona, aun ya habiendo capitulado segun las formas militares la Plaza, de suerte sobre que este daño es interior, no es extranjero, es depravada malicia, no de sola liviandad, y assi le debe corresponder el remedio y el castigo».²¹⁵

2.3.2 Felip V a Barcelona: objectiu Montjuïc

L'ofensiva ràpida que reclamaven els dirigents borbònics queda plasmada amb la doble incursió de l'exèrcit de les Dues Corones. El dia 23 de març el contingent espanyol entrava a Catalunya per la localitat de Torres de Segre, i ho feia mentre Felip V atorgava un perdó general als catalans per haver faltat al jurament de fidelitat.²¹⁶ Durant el trajecte fins a Barcelona, que hi arribà el 3 d'abril, el seu exèrcit va fer un recorregut incontenible. Al mateix temps prenia les obediències de les poblacions per on transitava i executava vexacions i represàlies diverses.²¹⁷ Només entremig de Cervera i Igualada –per la documentació pensem que es tractaria de Santa Maria del Camí–, un grup de mil dos-cents miquelets va realitzar una cortadura al camí reial. La superioritat espanyola va fer que aquests combatents austriacistes es dispersessin ràpidament.²¹⁸ L'exèrcit gal, que donava suport a la incursió, estava establert a Figueres des del febrer d'aquell any. A l'Empordà esperaven els reforços militars provinents de França. Noailles va retornar de París i va transitar per diversos paratges de l'extrem nord-oriental català fins que el 29 de març va

²¹⁵ AHN, *Estat*, ll. 664-2. Vot del marquès de Canales al Consell d'Estat borbònic del 9 de novembre de 1705, fols. 78-79.

²¹⁶ BC, F. Bon. núm. 9160.

²¹⁷ TORRAS i RIBÉ, «1706: la primera ofensiva...», p. 505.

²¹⁸ AHN, *Estat*, ll. 664-2. Carta de Grimaldo a José Pérez de la Puente. Camp Reial davant de Barcelona, 9 d'abril de 1706.

iniciar el camí cap a Barcelona. Segons Castellví, la rereguarda d'aquesta marxa francesa va estar fustigada per milícies que capitanejava Mas de Roda, provocant més de mil baixes entre els militars gals.²¹⁹

En realitat, podríem dir que aquesta imponent incursió filipista va agafar per sorpresa la Cort austriacista de Barcelona. Fins a finals de febrer de 1706, tots els preparatius es van organitzar per defensar un presumible atac sobre Lleida o Balaguer. Aquestes places eren l'avantmur de Catalunya i protegien els nuclis oberts de la plana d'Urgell, la zona més important del país en termes d'aprovisionaments de grans i carn. El propi Carles III va enviar ordres a Peterborough per què planifiqués un possible replegament del seu exèrcit des de València cap a la ciutat del Segre. Així mateix, des de Barcelona s'hi van destinar els regiments d'Adam Palm, de Charles Wills i els dragons del comte Zizendorff.²²⁰

Lleida i Balaguer, però, van ser ignorades i l'atac borbònic es va dirigir fulminantment cap a la capital catalana. L'operació que s'havia organitzat per via terrestre també comptava amb el suport marítim de l'armada francesa del Mediterrani. El dia 28 de març salpava de Toló la flota liderada pel comte de Tolosa. En total, es comptabilitzaven entre vint i trenta vaixells de línia, altres fragates menors i una elevada quantitat d'embarcacions de transport. Segons Castellví, un total de 183 veles que transportaven 11.928 homes.²²¹

Dins de la Ciutat Comtal, l'Arxiduc disposava d'unes forces molt reduïdes ja que bona part de l'exèrcit estava escampat per tota la Corona aragonesa. Comptant amb la coronela de Barcelona – 4.500 combatents –, els efectius de la ciutat eren 5.830 infants i 610 cavalls. Durant el transcurs del setge, però, els austriacistes van anar incorporant a la plaça alguns reforços per via marítima. Eren soldats que amb barcasses s'introduïen des dels ports del Maresme.²²²

Per contrastar tots els esdeveniments escrits al voltant de la maniobra filipista sobre Barcelona hem localitzat una font molt valuosa. Es tracta del diari que va manar executar el propi Felip V a Grimaldo, que també era present durant aquest setge de 1706. L'objectiu era informar de tots els esdeveniments a la reina Maria Lluïsa de Savoia i al Consell d'Estat borbònic.²²³

Així com les armes francoespanyoles transitaven per l'interior del Principat, la notícia s'escampava per tot el territori. Carles III i la cúpula austriacista enviaven correus per demanar assistència d'homes i pertrets. Al llarg del mes d'abril, molts consells locals van començar a

²¹⁹ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, pp. 66-67.

²²⁰ BNP, cod. 8542, fols. 76-82. Cartes de Ramon Vilana a Peterborough. Barcelona, 19, 22 i 25 de febrer de 1706.

²²¹ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, p. 71. Es preserven diversos exemplars de la col·lecció Fullets Bonsoms sobre l'evolució i els setges de 1706; vegeu BC, F. Bon. núms. 554, 2982, 2987, 5721, 5722, 5723, 5725, 5924, 9576.

²²² CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, p. 78; AMVI, *Correspondència*, Cartes rebudes. Carta de Marcia Homs als consellers de Vic. Camp de Collserola, 24 d'abril de 1706.

²²³ AHN, *Estat*, ll. 664-2. Cartes de Grimaldo a José Pérez de la Puente. Camp Reial davant de Barcelona, 5, 9, 15, 16, 19, 21, 22 i 25 d'abril i 1, 3 i 7 de maig de 1706.

mobilitzar partides de sometents. A mesura que avançava el mes, s'anaven ajuntant a la serra de Collserola i als passos que comunicaven la plana de Barcelona amb l'interior. Tal com havia succeït durant el 1705, la suma d'esforços va anar aglutinant un contingent de paisans armats gens menyspreable. I, aquest fet, malgrat la reticència que sovint mostraven els poders locals, tal com succeï a Igualada.²²⁴ Els sometents convocats van situar el seu camp des de Sant Cugat fins el camí que portava al monestir de Sant Jeroni –Collserola. Cada població aixecava un contingent en relació a les seves capacitats demogràfiques i a les seves possibilitats econòmiques. Per exemple, Olot, Manresa, Vic, entre d'altres, van enrolar alguns centenars d'homes.²²⁵ La mobilització sovint anava acompanyada de petits reforços posteriors i de l'enviament de provisions alimentàries a Barcelona. No hem pogut contrastar la quantitat de combatents amb exactitud atesa la naturalesa del tipus d'enquadrament que implicava aquesta crida popular. Castellví numerava en quinze mil els sometents establerts en aquests paratges i, a l'acabament del setge, algunes fonts indiquen que n'eren trenta mil.²²⁶

El dissabte 3 d'abril es van trobar els dos exèrcits borbònics davant la capital catalana. Els dos contingents feien un total de trenta-vuit batallons d'infanteria i trenta esquadrons de cavalleria (vint-i-vuit mil efectius). La determinació de l'empresa era tan forta que a la tarda d'aquella mateixa jornada un destacament de miquelets del Rosselló i granaders suïssos van apoderar-se del convent de caputxins de Santa Madrona, situat als peus de la muntanya de Montjuïc. Mentrestant, Felip V establí la seva residència a Sarrià i l'exèrcit acampava a la plana de Barcelona, des de llevant fins a ponent –Besòs, Sant Andreu del Palomar, Sant Martí, Gràcia, Sans i Llobregat. L'operació s'havia dissenyat per atacar la capital catalana amb severitat, gràcies a un exèrcit nombrós i amb molta capacitat d'artilleria. Com a màxim, estava previst que el setge havia de durar dos mesos, ja que així s'havien comptabilitzat tots els avituallaments necessaris per emprendre l'acció. D'altra banda, els francoespanyols sabien perfectament que des de Londres es dirigirien reforços cap a Barcelona i volien evitar-ho intentant recuperar la plaça abans no fos massa tard.

Els primers moviments de l'exèrcit van consistir exclusivament en preparar les accions del posterior bombardeig. Primer de tot van fortificar Santa Madrona. Al convent, s'hi van destinar guàrdies nombroses que anaven fent tornos. Mentrestant, grups de mil treballadors –també per tornos– reparaven les ruïnes i habilitaven els camins per transportar el tren d'artilleria. La cavalleria

²²⁴ A Igualada es va fer crida per enrolar veïns voluntaris però no hi va acudir ningú, motiu pel qual va ser necessari emprar l'impopular sistema de quintes; vegeu TORRAS i RIBÉ, «La difusió de la revolta...», p. 368.

²²⁵ ACGAX, *Manual d'acords*, núm. 16, sessió del 4 d'abril de 1706; ACBG, *Municipal*, ll. 58, *Llibreta o llista dels soldats del sometent general han de anar a la montanya de Sant Peremartir per obehir al ordre del Exc. Señor compta de Preterbruu, que parteix als 29 de abril de 1706*; AMVI, *Llibres d'Acords*, núm. 29, fol. 66; ACAC, *Llibre del Consell*, 1.5.77, fol. 315.

²²⁶ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, p. 99; AHN, *Estat*, ll. 298. *Noticias de Barcelona venidas a Lerida el dia doze de Mayo de 1706*.

i la infanteria treballaven per acumular fagines i la flota francesa descarregava pertrets diversos a la torre del riu Llobregat. Paral·lelament, també amb un grup de mil treballadors i sis batallons van començar a cavar una trinxera sota la supervisió d'una brigada d'enginyers. Aquestes excavacions es van iniciar sempre des de la part del convent de Santa Madrona, en direcció al castell de Montjuïc. La fortalesa de la muntanya va ser l'objectiu principal d'aquestes primeres maniobres.

La realitat és que els borbònics van anar perfeccionant progressivament totes les operacions, alhora que anaven reforçant les bateries amb més artilleria. Les autoritats de Barcelona van fortificar la muralla des del mar fins a la Porta de Sant Antoni, perquè era la façana que mirava a la muntanya. Ja el 7 d'abril, fins i tot, van atrevir-se a llençar el primer contraatac seriós des de que havia iniciat el setge. Aquesta empresa es va poder dur a terme perquè el dia anterior, fragates de poblacions com Vinaròs, Mataró, Sitges o Vilanova havien introduït un contingent de mil dos-cents homes de reforç provinents d'altres places catalanes.²²⁷ Aquest fet va contribuir a què els austriacistes incrementessin les seves forces fins a nou batallons d'infanteria. Alhora, la guarnició que estava defensant Montjuïc –miquelets, quatre companyies de la coronela i alguns sometents– va ser substituïda per tropes més veteranes –cossos anglesos i la Guàrdia de Corps de l'Arxiduc. Aquests canvis van possibilitar que un contingent de tres mil homes –anglesos, holandesos, italians i paisans– sortissin del castell per atacar la trinxera borbònica i investir Santa Madrona. Tot i que amb dificultats, Mr. de Legal va aconseguir rebutjar aquest contraatac, provocant dues-centes baixes entre els austriacistes.²²⁸

El 15 d'abril es va fer palès allò que els preparatius evidenciaven, quan un destacament borbònic de dotze companyies de granaders liderades pel comte de Maley va aconseguir apoderar-se de part de l'edificació exterior del castell de Montjuïc –«dengua de sierpe». Els austriacistes van oferir una resistència molt intensa al llarg d'aquesta jornada de lluita, quelcom que s'evidencia amb la pèrdua i recuperació constant de diverses posicions del castell. Malgrat això, el bastió va acabar sent abandonat, així com part de l'armament que hi havia. Els aliats van perdre dos-cents homes i els borbònics quatre-cents cinquanta.

A més de tots aquests enfrontaments que es produïen als voltants de la muntanya, els francoespanyols van començar a bombardejar la ciutat des del mar, amb la flota de Toló, i des de Santa Madrona, amb les bateries habilitades. Una pràctica aleatòria que tenia greus conseqüències sobre la població civil, tal com s'havia evidenciat durant el setge anterior de 1705, on diverses

²²⁷ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, p. 87.

²²⁸ AHN, *Estat*, ll. 664-2. *Diario de los sucesos en el sitio de la plaza de Barcelona que se puso por el Rey nuestro señor el sábado santo 3 de abril*.

bombes van malmetre gran quantitat d'edificis, entre ells, l'hospital de la Santa Creu.²²⁹ Precisament a través de la documentació d'aquesta institució podem resseguir aquesta realitat: «una inglesa ferida de una bala de artilleria», es pot llegir al registre d'ingrés.²³⁰ Carles III i el seu seguici van canviar de residència, situant-se a la part més allunyada d'intramurs, al convent de Sant Pere de les Puel·les.²³¹ La Generalitat, quan hi havia bombardejos d'aquest tipus, canviava de lloc l'arxiu i l'introduïa al calabós.²³²

De fet, durant les tres primeres setmanes, totes les accions dels aliats estaven encaminades a impedir els preparatius del setge i a obstaculitzar el desplegament de l'exèrcit enemic. Aquests maniobres, fossin encapçalades per miquelets i sometents, o per infanteria i cavalleria reglada, sempre van tenir el mateix resultat: els austriacistes acabaven retirant-se i perdien part dels combatents emprats.²³³

Aquesta política de desgast i resistència també es pot copsar a través de les milícies locals. Ja hem comentat que la base principal de les operacions protagonitzades per aquest homes estava situada a la serralada de Collserola i els seus encontorns. D'altra banda, el tipus de geografia els hi era molt favorable, atès que no eren gent preparada per lluitar a camp obert, tal com ho executava l'exèrcit reglat. En un primer moment, el comte de Cifuentes –i marquès d'Alconxer– va ser l'encarregat de guiar els sometents però amb l'arribada de Peterborough des de València, ell mateix es posà al capdavant.

En aquesta ocasió, les milícies es dedicaven a fustigar la rereguarda borbònica establerta al camp de Barcelona. Les tendes de campanya francoespanyoles habilitades al pla rebien una pressió constant a la vegada que imprevisible. Tal com esmenta Castellví, les operacions que executaven no es traduïen en baixes massa sensibles però sí que mentre va durar el setge (abril i maig) se'n documenten diverses. Cal dir que els sometents eren una pràctica amb alts nivells d'improvisació i, sovint, a mesura que avançava la mobilització, s'havien d'anar corregint certes limitacions organitzatives –aprovisionaments de pa i municions.²³⁴ D'altra banda, en ocasions es documenten actituds dubtoses, fet que dificulta poder estandarditzar el seu comportament en combat. En aquest sentit, la ciutat de Barcelona deliberava que: «se ha experimentat de estar dits micalets y sometents escondits y amagats en las casas dels ciutadans y habitants faltant de eix modo al real servey y a llur obligacio. Per això la Novena de guerra ha resolt que no tinguin

²²⁹ AHCB, Ms. B-152, *Verídica Relación...*, p. 217.

²³⁰ BC, AH, 135, fol. 304.

²³¹ DG, X, Barcelona, 2007, p. 695.

²³² ACA, *Generalitat*, Deliberacions, N267, fol. 375.

²³³ AHN, *Estat*, ll. 664-2. *Continuación del diario del sitio de Barcelona desde el día 9 de abril hasta el 14*; CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, pp. 89-91.

²³⁴ AMVI, *Correspondència*, Cartes rebudes. Cartes de Marcia Homs als consellers de Vic. Camp de Collserola, 5, 7 i 8 d'abril de 1706.

amagats a les cases aquests tipus de combatents baix pena de 25 lliures per cadascuna».²³⁵

Des de l'òptica militar reglada, era normal que es consideressin forces poc fiables, però val a dir que tot i les limitacions que es poden documentar en fonts diverses, sovint executaven un servei força efectiu. Així doncs, era normal que des de les muntanyes penetressin a les casernes de Sarrià, Gràcia o Sant Andreu i robessin cavalls, atzembles i pertrets, matessin soldats enemics o fessin presoners que després introduïen a Barcelona.²³⁶ Durant aquests dos mesos, els miquelets – Desvalls, Bac de Roda, Rau i Mas de Roda– i els regiments de cavalleria que havien quedat a l'exterior de la ciutat també operaven en la mateixa direcció, intentant picar la rereguarda filipista i provant de fatigar al màxim l'enemic.²³⁷ A l'interior de Barcelona, a més de la coronela, el Consell de Cent intentava mobilitzar més voluntaris per mirar d'incrementar el nombre d'efectius.²³⁸

El desgast que patien els borbònics no els impedia de continuar amb els preparatius. En aquest sentit, l'ofensiva va aguditzar-se quan el 21 d'abril a la tarda van assaltar Montjuïc i van iniciar el camí que els portaria a controlar tot el castell. Gràcies a un triple atac –des de la trinxera, la bretxa del baluard de Sant Felip i la «llengua de sierpe»– els borbònics es van imposar a totes les construccions exteriors. Sens dubte, aquest combat va ser la lluita més intensa des de que havia iniciat el setge, atès el nombre de baixes entre ambdós bàndols. Els coronels anglesos comte de Donegall (Arthur Chichester) i Cook, de les Guàrdies angleses, hi van perdre la vida. En total, nou-centes baixes aliades –entre morts i presoners– i cent cinquanta del bàndol borbònic –altres fonts en xifren sis-centes.²³⁹ El conglomerat austriacista restant a la fortificació, establert a l'obra vella del castell de Montjuïc –al centre del conjunt defensiu–, entreveia que les possibilitats d'èxit eren escasses. Per aquest motiu va optar per abandonar la fortificació progressivament i intentar salvaguardar el màxim d'efectius i pertrets possibles. A Barcelona, en saber-se aquesta notícia, la població civil quedà molt commocionada; almenys, això sembla despendre's de la crònica de Castellví, on es detalla la consternació i els tumults que es van originar. La importància d'aquest indret en termes estratègics era coneguda per tothom. Durant el darrer setge de 1705, els mateixos aliats havien aconseguit apoderar-se de la muntanya i amb tan sols quinze dies van obrir una bretxa suficient per entrar-hi a baioneta calada. L'obertura de la muralla va ser el motiu principal que forçà al virrei Velasco a capitular.

Segons el relat del propi cronista –val a dir que Castellví tampoc assegura el fil dels esdeveniments–, un grup de dones, com cada matí, es dirigien a la muntanya per transportar

²³⁵ AHCB, *Consell de Cent*, Deliberacions de Guerra, 1B IV-42, fol. 154.

²³⁶ BC, F. Bon. núm. 531, p. 24.

²³⁷ AHCB, Ms. B-152, *Ecos de la Berdad en siete dialogos sobre lo sucedido en el asedio de Barcelona, anyo 1706*, pp. 41 i 91; CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, pp. 98-99.

²³⁸ AHCB, *Consell de Cent*, Deliberacions de Guerra, 1B IV-42, fols. 141-143 i 147-148.

²³⁹ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, p. 93; AHN, *Estat*, ll. 664-2. *Continuación del diario del sitio de Barcelona desde el día 19 de abril de 1706*.

avituallaments diversos. En aquest trajecte va ser quan van advertir la retirada de part de la guarnició aliada. Sobresaltades, i de camí cap a la ciutat, van començar a propagar crits de «a les armes», alhora que cada cop s'acumulava més gent i les campanes de sometent repicaven pels carrers. El clima intens, de commoció col·lectiva, es va evidenciar amb l'enarborament del penó de Santa Eulàlia, patrona de la ciutat. Posteriorment, el tumult va anar a demanar llicència al rei-arxiduc per pujar a Montjuïc. El monarca Habsburg ho va concedir i va nomenar com a cap al vigatà Jaume Puig de Perafita. Seguint el penó, que va ser col·locat a l'extrem d'un baluard del castell vell de Montjuïc, entre deu i dotze mil paisans junt amb sis batallons d'infanteria van atacar als militars borbònics establerts a la trinxera. El soroll de les campanes de Barcelona havia alertat al camp borbònic, que va mobilitzar un reforç de quatre mil infants per impedir l'embranchida dels paisans revoltats. Es va combatre des de les nou del matí fins a les quatre de la tarda, quan els barcelonins van creure convenient tornar cap a la ciutat i evitar una nova derrota. Precisament, la bona direcció del marquès d'Aitona –únic general espanyol de l'exèrcit de Felip V– va possibilitar aquesta victòria.²⁴⁰ En relació a les baixes, dels amotinats es comptabilitzaren quatre-centes i del bàndol borbònic dues-centes.²⁴¹ Novament, a través de l'hospital de la Santa Creu es poden resseguir les conseqüències dels esdeveniments. En el registre d'entrada, tan sols del dia 22 d'abril es documenten cent onze registres pertanyents a l'exèrcit. Hem de tenir present que al llarg d'aquell any de 1706, la mitjana diària d'entrades relatives a l'estament castrense era d'uns sis convalescents.²⁴²

Un cop els francoespanyols van dominar tota la muntanya –dia 25–, van iniciar les operacions per obrir una bretxa al mur capaç de permetre l'entrada d'un assalt. Novament van cavar trinxeres, una que anava des de Santa Madrona al Portal de Sant Antoni i l'altra des de la línia de comunicació de Montjuïc amb la ciutat cap a la Porta del Mar. Alhora, les bateries de la muntanya apuntaven cap a les muralles per evitar qualsevol disseny austriacista de fortificació. L'atac era prou potent per albirar que ben aviat es produiria l'assalt: «las expediciones de este sitio caminan con la mayor zeleridad habiendose aumentado oy 36 piezas en las vaterias que estan vatiendo la brecha [...] que en dos dias se espera quedara capaz, de que estos rebeldes clamen la piedad de Su Mag. para no experimentar el merezido estrago de sus armas».²⁴³

Succeïa el mateix procés i a la mateixa part de Barcelona que l'any anterior. Tant és així que els

²⁴⁰ AHN, *Estat*, ll. 664-2. *Continuación del diario del sitio de Barcelona desde el día 19 de abril de 1706*; AHN, *Estat*, ll. 664-2. Carta de Grimaldo a José Pérez de la Puente. Camp Reial davant de Barcelona, 22 d'abril de 1706; MOLAS i RIBALTA, P.: «El Marquès d'Aitona a la Guerra de Successió», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 11 (2000), p. 56.

²⁴¹ Per resseguir aquests esdeveniments amb més detall, vegeu CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, pp. 93-95; AHN, *Estat*, ll. 664-2. *Continuación del diario del sitio de Barcelona desde el día 19 de abril de 1706*.

²⁴² BC, AH, 137.

²⁴³ AHN, *Estat*, ll. 664-2. Carta de Grimaldo a José Pérez de la Puente. Camp Reial davant de Barcelona, 1 de maig de 1706.

borbònics eixamplaven l'esvoranc de la muralla de 1705 –que encara restava obert– i, des d'intramurs, construïen la cortadura en el mateix emplaçament de l'any anterior. La casa de la Diputació va despendre's dels tarongers per avançar-ne la construcció.²⁴⁴ Durant el transcurs d'aquest bombardeig, els assetjats intentaven contraatacar per demorar l'assalt, pel que sembla, de manera prou reeixida ja que una setmana després, la temuda investida encara no s'havia produït: «En la brecha a 5 días que se trabaja sin intermision, y aunque no concluida del todo queda mui adelantada, y con esperanzas de poder dar brevemente el asalto, que se creè esperaran los de adentro, por el teson con que hasta aqui sean defendido, y el mucho fuego que incesantemente nos han hecho».²⁴⁵

Mapa 1. Setge de Barcelona de 1706

Font: ICC.

A Barcelona, la situació havia arribat al límit i durant aquestes primeres jornades de maig es van intensificar les persuasions al monarca per què abandonés la ciutat. El més que probable assalt borbònic podia comportar que l'Arxiduc fos segrestat. Entre els possibles destins, es plantejava l'opció d'anar a Tarragona, on ja s'hi estaven preparant magatzems en cas que la Ciutat Comtal caigués. Precisament Mitford Crowe es trobava a Vilafranca organitzant aquest operatiu, mentre es lamentava a la Cort anglesa del poc cas que havien rebut: «You see sir, what it is, not to

²⁴⁴ DG, X, Barcelona, 2007, p. 700.

²⁴⁵ AHN, *Estat*, ll. 664-2. *Estado en que queda el sitio de Barcelona oy 7 de mayo de 1706.*

have succoured with men and ships in above 6 months; I advised our court in time what might be feared from de joint power of Spain and France. I am ignorant where the defect has been having not to this hour received one syllable from Portugal not a line from England since those I acknowledged from Barcelona».²⁴⁶ La Generalitat, atesa la manca d'avituallements que començava a experimentar la ciutat, així com en veure la dimensió que havia adquirit la bretxa, demanava amb urgència a Peterborough alguna acció exterior que pogués demorar l'assalt final de les Dues Corones.²⁴⁷

El duc de Marlborough, estant a Holanda, havia recomanat que des de Portugal s'introduís una expedició en direcció a Madrid. El comandant suprem creia advertir que amb aquesta operació es podria alleugerir el setge sobre la capital catalana.²⁴⁸ Tot i així, la situació havia arribat al punt que en qualsevol moment es podia produir la capitulació de Barcelona.²⁴⁹

El curs dels esdeveniments va capgirar totalment amb l'arribada dels esperats reforços aliats. Ja el dia 4 de maig Barcelona rebia notícies que els vaixells havien estat vistos en aigües tarragonines. L'almirall Leake encapçalava una flota molt nombrosa, composta per vuitanta veles sumant embarcacions de línia, de transport i algunes fragates. El comte de Tolosa, en confirmar el volum de naus que presentaven els anglohollandesos, va retirar-se cap a Toló sense plantejar resistència. Durant la tarda del 7 de maig, pel costat de Castelldefels, es va percebre l'arribada de la flota.²⁵⁰ L'endemà mateix, els aliats van començar a descarregar un reforç molt important d'avituallements i uns sis mil efectius.²⁵¹ Enfront aquest capgirament, la cúpula borbònica es va reunir per deliberar com continuar i, davant el risc de la gran pèrdua de combatents que podria comportar un atac a la bretxa, van optar per aixecar el bloqueig i retirar-se al Rosselló.

En aquest context –obrim un petit parèntesi–, volem fer notar la rellevància que van adquirir les qüestions de naturalesa jurídica com un dels causants principals del trencament català amb la monarquia filipista, tal com ha posat de relleu recentment A. Simon. En aquest setge borbònic de 1706, seguint a Castellví, es van viure dos episodis realment il·lustratius. El primer va ser protagonitzat pel mariscal Tessé el dia 21 d'abril. Segons relata el cronista, Salvador Lleonard, que capitanejava milícies austriacistes que fustigaven el camp francoespanyol, va ser fet presoner i va

²⁴⁶ Trad.: *Pot veure senyor, què és no tenir socors d'homes i de vaixells en més de sis mesos. Vaig aconsellar a temps a la nostra Cort de com podria ser de temuda la unió d'Espanya i França. Desconec on ha estat el problema de no haver rebut fins ara una síl·laba de Portugal ni una línia d'Anglaterra des de que ho vaig fer saber des de Barcelona*; TNA, SP 79/3. Carta de Mitford Crowe al secretari d'estat Charles Hedges. Vilafranca, 2 de maig de 1706.

²⁴⁷ ACA, *Generalitat*, Correspondència, N898, fol. 94. Barcelona, 3 de maig de 1706.

²⁴⁸ TNA, SP 87/2, fol. 391. Carta de Marlborough al secretari d'estat Harley. La Haia, 4 de maig de 1706.

²⁴⁹ El fill de l'ambaixador anglès a Portugal creia que els borbònics haguessin pogut fer l'assalt final el dies 11 o 12 de maig; vegeu TNA, SP 89/19. Carta de Paul Methuen al secretari d'estat Charles Hedges. Barcelona, 9 de maig de 1706.

²⁵⁰ AMVI, *Correspondència*, Cartes rebudes. Carta de Marcià Homs als consellers de Vic. Camp de Collserola, 7 de maig de 1706.

²⁵¹ Citat a TORRAS i RIBÉ, «La difusió de la revolta...», p. 371.

reunir-se durant dues hores amb el mariscal francès. El general va insinuar-li que s'introduís a Barcelona per trobar-se amb el seu pare i comunicar-li a Josep de Pinós i Pere de Torrelles que si la coronela no intercedia en les operacions, «el rey les confirmaría los privilegios, les concedería libres las insaculaciones y se les entregarían antes los despachos de concesión».²⁵²

El segon episodi assenyalat pel cronista es va produir quan els rumors de l'arribada de la flota aliada a inicis de maig van ser molt persistents. En aquest context, la cúpula borbònica es va reunir en consell de guerra. En línies generals, els estaments francesos eren partidaris de retirar-se cap a Perpinyà –que és el que va acabar succeint–, però els segments espanyols –sobretot el duc de Medina Sidonia i el comte d'Aguilar– proposaven que s'assaltés la bretxa i es cridés a capitulació oferint als catalans, entre d'altres qüestions, les prerrogatives, honors i privilegis anteriors a 1642.²⁵³

Encara enseguint aquesta qüestió, en l'anterior setge (setembre-octubre de 1705), Mitford Crowe va esgrimir una reflexió molt clarificadora just en el transcendental moment en el qual els comandants angloholandesos tenien dubtes a l'hora d'iniciar les maniobres d'atac per apoderar-se de Barcelona. L'enviat anglès de Gènova compartia la decisió presa pel consell de guerra aliats, quan en un primer moment es va decidir no assetjar la capital catalana: «I should be of their opinions if the well affected inhabitants did not exceed the Garrison and that they know this is the last push they have for their Liberties».²⁵⁴

2.3.3 Els decisius reforços aliats

Mitford Crowe, com hem vist, es queixava del retard en l'enviament dels vitals reforços aliats. El cert, però, és que des de que Europa va tenir notícies de la presa de Barcelona, els partidaris de l'Arxiduc no van parar d'executar diligències per fer de la capital catalana una plaça capaç de plantar cara a les Dues Corones. El propi duc de Marlborough informava a la Cort anglesa que els Estats Generals havien resolt enviar sis mil homes al front català i pressionava per què el seu regne impulsés mesures semblants. El comandant en cap de les forces aliades sabia perfectament que els borbònics desviarien soldats de la frontera portuguesa per mirar de recuperar Barcelona.²⁵⁵ A Londres, la Cort va començar a realitzar preparatius, com a mínim, des del

²⁵² CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, p. 99

²⁵³ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, p. 110.

²⁵⁴ Trad.: *Jo seria del mateix parer si els benafectes habitants no superaven la guarnició i ells saben que aquest és el darrer intent que tenen per les seves Llibertats*; TNA, SP/3. Carta de Mitford Crowe al secretari d'estat Charles Hedges. Gènova, 16/27 de setembre de 1705.

²⁵⁵ TNA, SP 87/2, fol. 363. Carta de Marlborough al secretari d'estat Robert Harley. La Haia, 29 de desembre de

desembre de 1705. Això va comportar que a finals de gener de 1706 estiguessin llestos per salpar 4.851 soldats de l'exèrcit anglès.²⁵⁶ Totes aquestes gestions han quedat perfectament recollides a la Secretaria de Guerra, on es documenten nombroses diligències en relació al front del Principat: habilitació d'un hospital i el seu personal, preparació de les medicines, organització d'equipatges – vint mil peces de vestir i l'equipament complet per cinc mil combatents–, tren d'artilleria, transport de 6.856 quarteres de gra, enviament de diners –250.000 lliures esterlines–, un recorregut que iniciava al riu Tàmesi i posteriorment, des dels emplaçaments meridionals de Portsmouth i Plymouth, es conduïa cap a la península Ibèrica.²⁵⁷

Aquesta expedició va arribar el 21 de març a Lisboa, on hi va fer escala durant deu dies. A la capital lusitana, va captar algunes reclutes més d'origen hispànic, reforçant així el gruix de combatents que transportaven des d'Anglaterra, Irlanda i Holanda. El 14 d'abril, la flota va arribar a Gibraltar, on va ajuntar-se amb les naus de l'almirall Leake, que havia estat perseguint els galions d'Amèrica. Va ser en aquesta guarnició del sud d'Andalusia quan els britànics van rebre les notícies de Peterborough sobre els esdeveniments que succeïen a Barcelona. Un consell de guerra va resoldre que ràpidament salpessin amb dos regiments de reforç. Així van executar-ho el dia 24 d'abril; el 27 van ser vistos a Cartagena, segons els informes borbònics, amb una capacitat de més de quaranta embarcacions de línia algunes de les quals d'entre vuitanta i noranta canons.²⁵⁸ Dues jornades després –el 29- la flota va fer aiguada a Altea. En aquesta zona de la Marina van ajuntar-se amb disset vaixells comandats pels almiralls Jennings i Bing i, tots junts, van iniciar el viatge cap a Catalunya. Els vents contraris van provocar que la seva arribada es demorés fins el dia 8 de maig.²⁵⁹

Així doncs, aquestes diligències impulsades a cavall del anys 1705 i 1706 van arribar a bon port a la primavera següent. Tot plegat provocava que entre els efectius que hi havia a la Ciutat Comtal i els combatents que arribaven de refresc, els austriacistes comptessin amb quinze batallons.²⁶⁰ Aquest fet, més la notícia que les tropes de Galway s'havien apoderat d'Alcántara, va forçar a Felip V a aixecar el setge sobre la capital catalana per redirigir-se a Madrid via França. La cúpula borbònica temia que es produís un doble atac, des de Portugal i la Corona d'Aragó cap a la capital de la Monarquia.

La comitiva del duc d'Anjou va sortir del camp barceloní durant la nit de l'11 de maig.

1705.

²⁵⁶ TNA, SP 42/120, fol. 15. Llista dels vaixells de transport que han de portar les tropes des de Plymouth i Irlanda a Catalunya, 27 de gener de 1706.

²⁵⁷ TNA, WO 4/4, fols. 45-46, 55-56, 62-63, 92, 102, 113, 154, 197; SP 42/120, fol. 45. Carta dels comissaris de transport al secretari d'estat Charles Hedges, 27 de febrer de 1706.

²⁵⁸ AHN, *Estat*, ll. 513. Carta d'Antonio Ibáñez a Grimaldo. Madrid, 1 de maig de 1706.

²⁵⁹ TNA, SP 94/76. Carta anònima al secretari d'estat Charles Hedges. Barcelona, 16 de maig de 1706; Còpia d'una carta del capità Delaval al secretari d'estat Charles Hedges. Barcelona, 9 de maig de 1706.

²⁶⁰ TNA, SP 94/76. Carta de James Stanhope al secretari d'estat Charles Hedges. Barcelona, 12 de maig de 1706.

L'endemà ho va fer el gruix de la tropa.²⁶¹ La marxa va passar el coll de Montcada per introduir-se al Vallès. Des d'allà es van dirigir cap a Sant Celoni per, posteriorment, travessar l'Empordà i arribar fins a Perpinyà pel pas del Pertús. En total, un viatge de deu jornades atès que arribaven a Perpinyà el 21 de maig. A Madrid, mentrestant, es desconeixia com evolucionava el setge i no es rebien correus des de feia forces jornades, quelcom que el marquès de Mejorada atribuïa a l'estat del mar, per tal com les missives feien un primer desplaçament per via marítima abans d'emprendre el camí terrestre cap a la Cort. De fet, a Madrid existia l'opinió que Felip V ja hauria reduït la capital catalana i hauria entrat «triumfante».²⁶² En saber-se el seguit d'esdeveniments, però, la fugida vers el Rosselló va ser viscuda amb molta temença des de les dues corts borbòniques. El duc d'Anjou havia de creuar territori hostil fins arribar als dominis del seu avi Lluís XIV. Amb molt d'encert, el Consell d'Estat de Madrid mostrava la preocupació per la situació que estava vivint el monarca: «es la mayor importancia y caval alivio y consuelo, en el justo y grave cuydado en que se estava biendo a su Mag. zercado de tanta obstinacion de reveldes».²⁶³

Tot i que en el seu diari Grimaldo no va fer cap mena d'esment sobre la persecució que va patir la columna francoespanyola –imaginem per evitar sobresalts a la Cort borbònica–, el cert és que quan l'exèrcit va començar a abandonar Barcelona, milers d'homes –sometents, miquelets i fins i tot tropes regulars– fustigaren la rereguarda de la marxa. Es documenten consells locals –com Vic– que havien arribat a pagar la construcció de cortadures per impedir el pas de la marxa francoespanyola i desgastar encara més el contingent armat que fugia cap al nord.²⁶⁴ És realment complicat poder advertir amb precisió l'abast d'aquestes accions però diverses fonts en documenten l'existència. Els austriacistes provaven de saquejar pertrets als borbònics, alhora que intentaven matar-ne els soldats. Per la seva banda, l'exèrcit fugitiu incendiava i arrasava els indrets per on transitava.²⁶⁵ Un testimoni provinent del Baix Empordà en deixà constància als llibres sacramentals: «no trobant ningu espatllaren las portas de las Iglesias y de las casas y robaren tot lo que.ls agradà y entre altres cosas tots los llibres, papers que los camps y camins del circuit ne anaven plens [...] perquè tot lo que era paper blanch se.n feyen rosas als sombreros».²⁶⁶

²⁶¹ AHN, *Estat*, ll. 298. Carta de Grimaldo a Antonio Ibáñez. Camp Reial de Torroella de Montgrí, 20 de maig de 1706.

²⁶² AHN, *Estat*, ll. 513. Carta del marquès de Mejorada a Grimaldo. Madrid, 19 de maig de 1706

²⁶³ AHN, *Estat*, ll. 664-2. Carta de José Pérez de la Puente a Grimaldo. Madrid, 5 de juny de 1706.

²⁶⁴ La ciutat de Vic va pagar a un escultor i a un fuster per executar tal obra a la zona del Congost, a partir de Sant Feliu de Codines; AMVI, *Llibres d'Acords*, núm. 29, fol. 76.

²⁶⁵ AMVI, *Llibres d'Acords*, núm. 29, fol. 96. Carta de Francesc Vila Puigrobí –tinent coronel del sometent– als consellers de Vic. Sant Salvador de Breda, 16 de maig de 1706; TNA, SP 94/76. Carta anònima al secretari d'estat Charles Hedges. Barcelona, 16 de maig de 1706; TNA, SP 89/19. Carta de Paul Methuen al secretari d'estat Charles Hedges. Barcelona, 17 de maig de 1706.

²⁶⁶ Citat a ESPINO LÓPEZ, A.: «El coste de la guerra para la población civil. La experiencia catalana, 1653-1714», *Millars*, 26 (2003), p. 183.

En línies generals, fins que el restant de l'exèrcit de les Dues Corones no va arribar a Perpinyà, es pot considerar que la marxa va ser un caos, un desordre que queda bonament il·lustrat amb l'enorme quantitat de pertrets i soldats que van ser abandonats al camp de Barcelona.²⁶⁷ Moltes fonts coincideixen en el nombre i la qualitat dels materials: cent-sis canons de bronze, més de cinc mil barrils de pólvora, cinc-cents barrils de bales de fusell i mosquet amb una gran quantitat de plom, més de dues mil bombes, mil granades reials i innumerables granades de mà, vuit mil pics, pales i xapos, més de quatre mil bales d'artilleria, setze mil sacs de farina, gran quantitat de blat i civada, més de deu mil parells de sabates, molts forns de ferro, l'apotecaria proveïda de medicines i equipatges, en definitiva, un llarg etcètera que s'anava descobrint a mesura que passaven els dies.²⁶⁸ Com en altres ocasions, el consell de Barcelona intentava controlar les actituds dels habitants, imposant una sanció econòmica a aquells que mercadejaven amb els pertrets. Segons sembla, diverses persones ja començaven a robar i vendre part d'aquest material abandonat.²⁶⁹

Bona mostra d'aquesta desbandada també queda palesa amb l'abandonament dels militars ferits i malalts. No hem pogut consensuar una xifra sobre el gruix de soldats deixats als hospitals de campanya del convent de Gràcia i a les cases disseminades de Sarrià.²⁷⁰ El mariscal Tessé, però, conscient del perill que corrien aquest homes, va demanar assistència a Peterborough per salvaguardar els militars. El comandant anglès, malgrat que va destinar una guàrdia per protegir els convalescents, probablement va arribar tard ja que part d'aquests soldats havien estat assassinats pels miquelets.²⁷¹ De totes maneres, un gruix indeterminat d'aquests presoners va ser atès a les embarcacions de la *Royal Navy*,²⁷² probablement als vaixells-hospital que sovint acompanyaven aquestes grans expedicions.²⁷³

En termes estrictament militars, la valoració del setge va ser un autèntic fracàs des de l'òptica borbònica. En relació a Catalunya, segurament, va ser la pitjor acció francoespanyola de tota la guerra, no només per les nombroses baixes que van patir i la quantitat de material que van perdre,

²⁶⁷ Sobre la marxa de l'exèrcit i els problemes que van anar experimentant, cal esmentar les detallades memòries d'Honorat de Palljà, present en aquests esdeveniments; vegeu ALBAREDA i SALVADÓ, *Política, religió...*, pp. 140-144.

²⁶⁸ BC, F. Bon. núm. 554, p. 45; TNA, SP 79/3. *Relacion breve y resumen de lo sucedido en Barcelona desde el dia 6 hasta el 12 de mayo de 1706, que empezó à moverse el enemigo, para desistir del asedio de dicha ciudad, hasta desaparecerse de ella.*

²⁶⁹ AHCB, *Consell de Cent*, Deliberacions de Guerra, 1B IV-42, fol. 157.

²⁷⁰ En relació al nombre de soldats borbònics abandonats a Barcelona la documentació no sembla oferir dades similars. Castellví assenyala que eren 1.640 els militars abandonats; vegeu CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, p. 117. La col·lecció de Fullets Bonsoms ho xifra en 2.000; vegeu BC, F. Bon., núm. 5723. Les obres anglosaxones ens indiquen un contingent de 5.000 homes; vegeu GRUBER VON ARNI, E.: *Hospital Care and the British Standing Army, 1660-1714*. Aldershot: Ashgate, 2006, p. 162.

²⁷¹ GRUBER VON ARNI, *Hospital Care...*, p. 162; CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, p. 275; TNA, SP 94/76. Carta de James Stanhope al secretari d'estat Charles Hedges. Barcelona, 12 de maig de 1706.

²⁷² CALLENDER, G. (ed.): *The life of Sir John Leake*, vol. II, Londres, 1920, pp. 46-47.

²⁷³ Aquest fet, en part, explicaria el buit testimonial que ofereixen les fonts autòctones respecte als nombrosos soldats convalescents que van ser abandonats; bàsicament a BC, AH; AHSP; AHCB i els cronistes Castellví i Feliu de la Penya.

sinó per deixar els camins absolutament oberts cap a Castella. No hi ha dubte que «l'operació llampec» sobre Barcelona va ser una jugada arriscada. Un cop de força frustrat que hagués pogut comportar l'acabament del conflicte en favor dels austriacistes. Davant les expectatives que s'obrien amb la retirada borbònica de Barcelona, i coincidint amb l'eclipsi solar que es va produir durant aquests dies de fugida, el seguit de metàfores en relació a l'esdevenir de la guerra van ser freqüents.²⁷⁴ El setge, però, deixava un rastre molt dur en ambdues parts, especialment al costat francoespanyol. Pel que fa a aquest bàndol, seguint les dades que ens ofereix Castellví, van ser dotze mil sis-centes les baixes sofertes entre morts, desertors i militars convalescents. D'aquest gran gruix, quatre mil es van perdre tan sols en la fugida. Al costat austriacista el còmput arribava fins als dos mil homes.²⁷⁵

²⁷⁴ MIÑANA, *La Guerra de Sucesión...*, pp 118-119.

²⁷⁵ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, p. 117.

2.4 LA GUERRA FORA DE CATALUNYA

2.4.1 La “presa” de Madrid (1706)

La precipitada captura de Madrid per part dels aliats respon clarament als dissenys dels comandaments britànics per coronar l'Arxiduc a la capital de la Monarquia Hispànica. Ja al novembre de 1705, un cop els angloholandesos havien aconseguit expulsar els borbònics de Catalunya, el comte de Peterborough informava que el més rellevant era aconseguir diners per dirigir-se a la capital castellana.²⁷⁶ Per tant, l'oportunitat que s'obria un cop l'exèrcit de les Dues Corones abandonava Catalunya per dirigir-se al Rosselló era irrepetible. En el consell de guerra celebrat a Barcelona tan sols sis dies després de la retirada borbònica es demostra la preocupació per preparar bé la campanya que s'obria. S'havia de decidir el nombre de combatents que acompanyarien l'expedició –ja fos per Aragó o València–, seleccionar el tren d'artilleria i els bagatges necessaris, conèixer els indrets més adients per preparar magatzems i dissenyar els plans més òptims per dur a terme les operacions bèl·liques. Des d'una òptica defensiva, també s'havia de decidir quina quantitat de militars i en quines parts de Catalunya es destinarien els efectius.²⁷⁷

El nombre de soldats que entrarien en campanya va acabar sent més elevat del que a priori s'havia considerat. A la doble entrada que es plantejava, es van encaminar 6.436 infants i 1.500 cavalls –gairebé tots els cossos anglesos– cap a València. El comte de Peterborough lideraria aquesta expedició. En direcció a l'Aragó, sota el comandament del comte de Noyelles, s'hi van destinar 2.900 homes i 800 efectius de cavalleria.²⁷⁸ A Catalunya, el monarca Habsburg va nomenar com a virrei al comte Uhlefeld ja que ell mateix pretenia dirigir-se a Castella. Pel que fa a la defensa de les principals ciutats, tant a Barcelona com a Tarragona es va confiar en les respectives coroneles mentre que a Girona, Tortosa i Lleida van destinar-hi alguns contingents.

Els cossos anglesos de Peterborough van arribar a València a primers de juny, mentre que els efectius de l'Aragó entraven a Tamarit de Llitera el dia 18. Des d'aquesta població de la frontera oriental els austriacistes van començar a introduir propaganda a l'interior del regne aragonès, alhora que informaven de la possibilitat que el monarca viatgés a Saragossa. En línies generals, podem advertir que la marxa d'aquest cos pel territori va ser incontenible, atès que ni existien tropes borbòniques reglades, ni els paisans armats, únic recurs defensiu, oferien resistència.

Segons diverses informacions provinents d'Aragó, existia una certa predisposició a què

²⁷⁶ TNA, SP 94/75. Carta de Peterborough al secretari d'estat Charles Hedges. Barcelona, 8 de novembre de 1705.

²⁷⁷ TNA, SP 94/76. Consell de Guerra celebrat a Barcelona el dia 18 de maig de 1706.

²⁷⁸ TNA, SP 94/76. Recompente de tropes a València i les que estant marxant des de Catalunya, 5 de juny de 1706.

l'Arxiduc entrés a Saragossa.²⁷⁹ En aquesta ciutat, s'estava preparant una defensa sustentada per segments populars –milícia urbana i tres mil homes del gremi de llauradors–, en saber, però, que Madrid ja havia donat l'obediència al monarca Habsburg –gràcies a la incursió de les tropes de Galway i das Minas des de Portugal– la capital aragonesa va capitular i va fer desfilar les pròpies milícies que a priori haurien d'haver fet front als austriacistes (29 de juny).²⁸⁰

A Catalunya, Carles III va sortir de Barcelona per dirigir-se cap a Tarragona, on hi entrà el 28 de juny. En un primer moment, el monarca havia acordat passar cap a Castella pel cantó de València, on ja hi era Peterborough amb un gruix d'homes important. Quan era a Poblet, però, el monarca Habsburg va emprendre el camí d'Aragó en rebre avís que Saragossa i el regne l'havien jurat com a rei. Sens dubte, una decisió conflictiva, tenint en compte els designis dels comandaments anglesos, que optaven pel camí valencià via Requena. En saber-se la notícia, el regne va quedar afligit ja que des del mateix mes juny esperaven l'entrada del rei.²⁸¹ No hi ha dubte que aquests esdeveniments deixen entreveure clarament l'alt grau d'improvisació amb què sovint actuava el conglomerat austriacista, especialment en aquesta campanya de 1706.

L'Arxiduc va entrar a Saragossa el 15 de juliol, però no va romandre-hi ni deu dies que ja empenia el camí cap a Madrid. A Guadalajara es va trobar amb l'exèrcit angloportuguès que havia realitzat algunes incursions per Castella (Toledo i Alcalá de Henares) i s'havia dirigit cap aquesta localitat per poder cercar avituallaments. Hem de recordar que aquesta expedició que comandaven Galway i das Minas havia sortit des de Portugal i al llarg de la primavera de 1706 s'havia introduït amb èxit fins a coronar l'Arxiduc com a rei d'Espanya (24-25 de juny). Segons diverses fonts, la Cort borbònica ja havia abandonat la ciutat i s'havia dirigit a Burgos. A la capital de la Monarquia, els austriacistes no van ser gens ben rebuts i van haver d'abandonar la ciutat a primers d'agost.²⁸² «La tristeza y la repugnancia se distinguía en los semblantes de todos», escrivia Castellví en relació a aquesta entrada a Madrid.²⁸³ Durant el mes de juliol, les tropes austriacistes i l'exèrcit retornat de Felip V van protagonitzar constantment marxes i contramarxes en aquests paratges a cavall de les dues Castelles, però mai van entrar en combat obert i tan sols tenien la preocupació compartida de controlar i observar els moviments de l'enemic.

A Guadalajara, on el monarca Habsburg hi arribà el 6 d'agost, s'hi van reunir els tres grans cossos austriacistes que estaven en campanya; el portuguès de Galway i das Minas, el valencià de Peterborough i l'aragonès de Noyelles. En total feia un exèrcit d'entre vint-i-tres mil i vint-i-

²⁷⁹ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, p. 128.

²⁸⁰ PÉREZ ÁLVAREZ, M. B.: «La Guerra de Sucesión y su influencia en Monzón», *CEHIMO*, 29 (2002), p. 97; *Aragón durante la Guerra...*, p. 121.

²⁸¹ PÉREZ APARICIO, *Canvi dinàstic...*, II, pp. 506-507.

²⁸² LEÓN SANZ, *La Guerra de Sucesión...*, p. 136.

²⁸³ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, p. 148.

quatre mil efectius. A l'altre costat del riu Henares, i a les envistes de Guadalajara, restava observant el cos borbònic de Felip V, d'uns vint-i-set mil combatents.²⁸⁴ Al llarg d'aquest dies, l'exèrcit de les Dues Corones va recobrar les obediències de les principals ciutats que havien estat preses pels austriacistes (Madrid, Segòvia, Toledo i Alcalá de Henares).

Reunida, doncs, tota la cúpula austriacista destinada a la península Ibèrica –Peterborough, Galway, Stanhope, das Minas, Noyelles, comte d'Assumar, Antonio de Liechtenstein i el mateix Carles III–, es va debatre al voltant de com continuar la campanya. A sobre de la taula hi havia diversos aspectes a considerar: l'impacte –tant a Espanya com a Europa– d'una possible entrada de l'Arxiduc a Madrid; la qüestió dels avituallaments, que començava a ser urgent; la comunicació postal; la retirada de part de la flota anglesa a Itàlia; i l'enviament de Peterborough a Gènova per cercar diners –tal com va fer entre setembre i desembre de 1706. Les reunions que es van celebrar durant aquest mes d'agost, sens dubte, van ser molt decisives. Com molt bé ha indicat V. León, aquestes planificacions marcarien l'evolució de la guerra fins a la desfeta d'Almansa.²⁸⁵

Des de Guadalajara es va optar per fer un replegament a la població de Chinchón. En aquesta localitat del sud-est de Madrid es van tractar tres grans aspectes: presentar batalla a l'enemic; emprendre algun moviment, ja fos retirar-se cap a l'Aragó o entrar a la capital espanyola per connectar millor amb el front portuguès; i, el darrer, traspasar el riu Tajo amb l'objectiu de resguardar-se i d'aprovisionar-se en indrets avantatjosos.²⁸⁶ El cert era que al si de l'exèrcit austriacista existien problemes importants en relació a la disciplina i al tracte amb la població civil castellana, un estat de caos que agreujava la subsistència de la soldadesca. Tot amb tot, el més raonable va ser abandonar l'empresa.

La iniciativa adoptada a Barcelona a les acaballes de maig fracassava a finals d'agost davant els múltiples problemes del conglomerat carolí: disparitat de criteris entre els comandaments i com a conseqüència, la dilació que comportava; la manca de lideratge de Carles III; dificultats tècniques derivades de la guerra –manca d'avitallaments, desconeixement de la geografia, hostilitat civil entre els castellans, mala comunicació postal–; i l'actuació interessada de la flota aliada. Tot plegat va provocar que Carles III perdés la posició victoriosa del conflicte derivada de l'aixecament del setge borbònic sobre Barcelona.²⁸⁷ La imatge d'aquest fracàs queda perfectament palesa durant bona part del mes de setembre de 1706, quan l'exèrcit del pretendent Habsburg va deambular per les poblacions del sud de Conca fins que optà per buscar la protecció de València, on el rei hi entrà a finals de mes.²⁸⁸

²⁸⁴ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, pp. 155-156.

²⁸⁵ LEÓN SANZ, *La Guerra de Sucesión...*, p. 137 i 142.

²⁸⁶ LEÓN SANZ, *La Guerra de Sucesión...*, p. 143.

²⁸⁷ Vegeu LEÓN SANZ, *La Guerra de Sucesión...*, pp. 149-154.

²⁸⁸ Vegeu aquest itinerari buscant els paratges més avantatjosos a l'àrea de Conca a DE MELO DE MATOS, G.:

2.4.2 *La batalla d'Almansa i les seves conseqüències*

La ciutat del Túria va rebre el monarca Habsburg amb gran joia, una exaltació evident al propi Carles III i a la Casa d'Àustria.²⁸⁹ Lògicament, l'Arxiduc va jurar els furs, alhora que tant el regne com la seva capital van donar l'obediència. A València, l'agenda política va haver d'actualitzar-se fruit de la nova situació que es vivia al conjunt de la Corona d'Aragó. Hi va haver clars moviments per convocar Corts, però finalment es va desestimar sota l'argument del perill que es vivia tant a les fronteres com a l'interior mateix del territori. L'exèrcit de Felip V dominava parts del regne valencià, així com disposava de milers de combatents a la frontera amb Castella. En aquest context, i fruit de la situació bèl·lica general a la Península, es va tractar amb detall una proposta que havia nascut aquell mateix estiu al regne aragonès: organitzar un exèrcit genuí de la Corona d'Aragó. Aquest projecte, que no va acabar cristal·litzant mai, estava articulat al voltant de la capacitat de cada territori a l'hora d'aportar homes. En total, es creia que aquest exèrcit podria compondre's d'entre dotze mil i divuit mil efectius. A València, Carles III va ser informat de la idea, i tenint en compte la situació en la qual es presentava el conflicte per la propera campanya de 1707 –absolutament oberta–, el projecte esdevenia una opció atractiva. Nogensmenys, els tres territoris continentals de la corona aragonesa, en contrapartida, demanaven dos aspectes que advertien absolutament fonamentals. Per una banda, recuperar els ressorts genuïns del sistema pactista, reemprenent el constitucionalisme del període de Ferran el Catòlic. De l'altra, aconseguir una llibertat de comerç real i igualitària amb les Índies, quelcom que havia estat vetat en favor de Castella.

L'exèrcit de la Corona d'Aragó, però, no va tirar endavant. Diverses traves n'expliquen el fracàs. Destaca l'entramat jurídic dels regnes, atès que per dur a terme una Unió d'Armes d'aquest tipus era necessària la convocatòria de Corts o de Parlaments. Ambdós processos eren absolutament inviàbles tenint en compte la urgència del temps. Un altre element va sorgir a la Junta de Guerra, quan Stanhope es va mostrar interessat i va proposar augmentar fins a vint mil els efectius d'aquest contingent. Els costos que no poguessin ser sufragats pels tres regnes serien abonats pel seu país. Aragó, Catalunya i València, però, no veien amb bons ulls el fet d'estar sota servei britànic per por a poder ser destinats a altres geografies que no fossin estrictament de l'àmbit de la Corona d'Aragó. Aquestes sospites eren absolutament justificades, per tal com Peterborough, mesos abans, havia manifestat la intenció d'enviar els regiments catalans de la Diputació i de la Ciutat de Barcelona a Savoia, «que por aora aqui sirven de poco, y alla pueden

Comentários de António do Couto Castelo Branco sobre as campanhas de 1706 e 1707 em Espanha. Universidade de Coïmbra, 1931, pp. 89-98.

²⁸⁹ BC, F. Bon., núm. 9564.

valer mucho».²⁹⁰

Aquests dos grans problemes van enervar els aliats, que consideraven molt necessària la consolidació d'aquest gran contingent armat. Per aquest motiu, a finals de 1706, el rei Carles III va intentar desbloquejar els tràmits per trobar una solució entre tots els actors. D'entre les reflexions que es van emetre a la Junta Política, dues grans postures van fer desaparèixer el projecte ideat. Per una banda, l'impacte que podia generar a Castella un exèrcit exclusivament format per naturals de la Corona d'Aragó, que podia ser contraproductiu als interessos austriacistes. El comte d'Oropesa advertia que aquest fet augmentaria els recels cap al regne i, en conseqüència, cap a Carles III. Per l'altra, a finals de 1706, els territoris de la Corona ja estaven contribuint amb homes, diners i pertrets a la maquinària de guerra. Una nova configuració militar significaria redefinir, probablement a la baixa, la mobilització engegada. Catalunya reclutava fins a 10.000 combatents, a més de donar 200.000 lliures anuals com a donatiu voluntari fruit de les Corts pactades. Aragó, tenint en compte el regiment de cavalleria que estava aixecant, comptava amb 1.500 efectius i abundants àrees per aconseguir grans. València tenia en peu a 1.200 militars i aconseguiria un donatiu voluntari igual al català, que junt a les rendes dels productes confiscats – 400.000 lliures–, computaria per a la hisenda reial de Carles III un total de 800.000 lliures anuals. A més, s'ha de tenir present, tal com veurem a continuació, que feia tres mesos que l'Arxiduc rebia el suport de Mallorca i Eivissa, que també podrien contribuir a l'esforç amb altres avituallaments –cavalls, grans i artillers.²⁹¹

Així doncs, el projecte va ser arraconat i els consells de guerra valencians celebrats al gener de 1707 es van centrar en definir el posicionament del conglomerat aliat vers la nova campanya. A sobre la taula hi havia dues opcions de caràcter ofensiu; fer una entrada des del sud –Andalusia oriental i Múrcia– en direcció a la Manxa amb la intenció d'unir-se als cossos de Portugal; o emprendre l'entrada cap a l'Aragó per passar a controlar Navarra.²⁹² L'altra possibilitat davant el nou any que s'obria era optar per una actitud defensiva, tal com recomanaven els comtes de Noyelles i de Peterborough. Segons explica Castellví, aquests posicionaments enfrontats, fins i tot en el si de l'estament anglès, va provocar que Stanhope es queixés amargament de l'opció defensiva, que a priori semblava del gust de Carles III. El cop de força de l'enviat anglès i plenipotenciari de la reina Anna es va acabar imposant, quelcom que implicava entrar en campanya de manera ofensiva. Stanhope considerava que la Corona anglesa no podia realitzar tantes despeses econòmiques i humanes a la successió espanyola per què, a la pràctica, no es

²⁹⁰ BNP, cod. 8542, fols. 23-24. Carta de Peterborough al comte d'Assumar. València, 20 de juny de 1706.

²⁹¹ Per resseguir aquest procés relacionat amb la configuració (i problemàtiques) de la consecució de l'exèrcit de la Corona d'Aragó, vegeu PÉREZ APARICIO, *Camí dinàstic...*, II, pp. 524-531; CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, pp. 338-341.

²⁹² LEÓN SANZ, *La Guerra de Sucesión...*, p. 173.

promogués cap tipus de moviment que acostés l'Arxiduc a Madrid. Setmanes després, la Cort de Londres va aprovar la seva decisió.²⁹³

Van passar els primers dos mesos de 1707 i el consell de guerra aliat encara debatia a València per on i de quina manera havien d'iniciar la campanya. A principis de febrer van desembarcar a Alacant els desitjats reforços provinents d'Anglaterra. En aquest sentit, Londres va fer una aportació molt important, traslladant a deu mil efectius sota el comandament de Lord Rivers. A part, nombrosos pertrets de guerra van ser descarregats: vint mil vestits, així com armes i selles per als cavalls.²⁹⁴ En aquestes setmanes, també es va rebre la notícia que el nou rei portuguès, Joan V, acceptava continuar la guerra i destinava un contingent nombrós per atacar Ciudad Rodrigo. Aquesta nova va ser molt ben rebuda atès que les maniobres a la frontera castellanoportuguesa alleugerien la pressió sobre el front de la Corona d'Aragó.

Era evident, però, que el retard en entrar en campanya beneficiava a l'exèrcit de les Dues Corones, que reforçava els seus cossos escampats per la Península. Per Navarra entraven quatre mil soldats francesos enviats per Lluís XIV i s'esperava un nou contingent per Baiona. Alhora, a la frontera entre Múrcia i València, els borbònics també van engrossir els seus efectius, dificultant la possible presa d'Oriola que s'havia plantejat. Seguint els treballs de V. León, resta evident com dels primers consells de guerra a inicis d'any, on els austriacistes plantejaven diverses opcions tot partint de l'anàlisi de la seva pròpia situació militar, poques setmanes després, aquest fet s'havia capgirat atès que les decisions s'havien de prendre en base als moviments borbònics. Quedava clar qui marcaria la pauta de 1707. La demora de les accions aliades era un factor absolutament clau durant aquests mesos previs a la batalla d'Almansa, i en part, expliquen també el desenllaç d'aquesta.²⁹⁵

Galway, junt amb el marquès das Minas, van esdevenir comandants suprems de l'exèrcit austriacista ja que Peterborough va anar a Gènova. Carles III, a inicis de març, va abandonar el regne de València per dirigir-se altre cop cap a Catalunya. Segons sembla, entre el consell de guerra i l'Arxiduc no existia sintonia, les opinions discordants i la situació que es perfilava al Principat reclamaven la seva presència. D'entre les raons que al legat Carles III per justificar el seu viatge, destacaven per sobre de tot una possible entrada francesa pel Rosselló, la manca d'efectius militars reglats a Catalunya, o el possible perill que comportava quedar-se a València en cas que la campanya aliada fos negativa per als interessos Habsburg.²⁹⁶ No sense polèmica, el monarca va

²⁹³ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, pp. 342-343.

²⁹⁴ TNA, WO 4/5 fól. 128; DE MELO DE MATOS, *Comentários de António do Couto...*, p. 103; CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, p. 333.

²⁹⁵ LEÓN SANZ, *La Guerra de Sucesión...*, pp. 229-240.

²⁹⁶ LEÓN SANZ, V.: *Carlos VI. El emperador que no pudo ser rey de España*. Madrid: Aguilar, 2003, pp. 109-113.

marxar. El 22 de març entrava a Barcelona pel Portal de l'Àngel.²⁹⁷

El conjunt de forces borbòniques que comandava Berwick a l'àrea de Villena va fer moure els aliats, que van encaminar-se cap a la població sabent, a més, que el duc d'Orleans –nebot de Lluís XIV i oncle de Felip V– s'hi dirigia de ple amb reforços provinents de França. Galway i das Minas van considerar oportú atacar el cos de les Dues Corones abans que Orleans arribés al camp. D'aquesta manera, els dos exèrcits es van trobar davant d'Almansa el 25 d'abril.²⁹⁸ Pel costat francoespanyol, es comptabilitzaven al voltant de trenta mil efectius. L'exèrcit carolí tenia alguns combatents menys, sent uns vint-i-tres mil tres-cents els homes disposats per presentar batalla. El combat va ser molt llarg i cruent, només cal veure el resultat de l'encontre on entre ambdós exèrcits hi hagueren unes deu mil baixes. Els aliats van comptabilitzar fins a vuit mil víctimes, tota l'artilleria i molts bagatges. A banda, s'ha de tenir en compte el nombre de presoners, que va pujar fins a dotze mil homes. Pel costat borbònic hi van perdre la vida tres mil cinc-cents militars.²⁹⁹ Contemplant tota la guerra de Successió espanyola, Almansa va esdevenir un dels encontres més durs d'Europa, superat només per les quatre grans batalles continentals on, en ocasions, es comptabilitzaven fins a cent mil efectius per bàndol (Blenheim, Ramillies, Oudenaarde i Malplaquet).

No hi ha dubte, doncs, que els borbònics van sortir-ne absolutament victoriosos. Fent una anàlisi amb perspectiva, tal com han fet notar nombrosos autors, Almansa va marcar absolutament l'esdevenir de la contesa a la península Ibèrica. Al bàndol aliats, aquest revés va comportar que l'exèrcit es desfés, sobretot pel que feia a les forces angloholandeses.

A través d'alguns recomptes dels comissaris de guerra de l'exèrcit francoespanyol podem saber part del destí dels presoners. Del gran gruix de militars capturats, 1.983 homes de l'exèrcit anglès van dirigir-se des d'Arganda cap a Baiona per, posteriorment, introduir-se a França. La resta, 979 combatents, van prendre partit pel bàndol victoriós. Majoritàriament, aquests soldats eren irlandesos, flamencs i francesos catòlics, que estaven al servei d'Anglaterra –regiment de Nassau. 674 ferits van quedar repartits en diversos hospitals, especialment a Chinchilla, Albacete i Sant Clemente. Altres poblacions menors de camí a Madrid, com Belmonte, Tarancón, Villarejo i Arganda, també van albergar militars convalescents. La duresa de la batalla encara era evident setmanes després, quan es podien comptabilitzar gairebé una vuitantena de cadàvers estesos als

²⁹⁷ *Dietari de l'Antic Consell Barceloní* (DACB), XXVI, Barcelona, 1973, pp. 7-8.

²⁹⁸ L'estudi més detallat sobre aquest enfrontament, en termes tàctics, estratègics i condicionaments socials dels exèrcits en combat continua sent CERVERA TORREJÓN, J. L.: *La batalla de Almansa. 25 d'Abril de 1707*. València: Corts valencianes, 2000, pp. 21-44. En relació a les cròniques d'època, vegeu BC, F. Bon. núms. 582 i 7509; BN, Ms. 10928 i 11021; BACALLAR SANNA, V.: *Comentarios de la guerra de España e historia de su Rey Felipe V el Animoso*. Madrid, 1957, pp. 129-131; MIÑANA, *La Guerra de Sucesión...*, pp. 185-190; CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, pp. 351-358; FELIU DE LA PENYA, N.: *Anales de Cataluña*, vol. III, Barcelona: Josep Llopi, 1709, pp. 592-593.

²⁹⁹ TNA, SP 87/2, fols. 572-573; BN, Ms. 2491; PÉREZ APARICIO, *Canvi dinàstic...*, II, pp. 582-583.

camins que envoltaven Almansa.³⁰⁰

Els militars supervivents de l'exèrcit derrotat van entrar al regne valencià en desbandada, per dirigir-se posteriorment cap a Catalunya via Tortosa. En aquesta ciutat, gràcies a una missiva escrita per un oficial portuguès present a la batalla, sabem que a mitjan maig havien arribat mil cinc-cents combatents.³⁰¹ El cas és que un cop els borbònics de Berwick van abandonar l'escenari de l'enfrontament –alhora que s'havien unit amb els reforços d'Orleans–, van iniciar el camí cap a la ciutat del Túria. El recorregut va ser incontenible i la capital del regne no va oferir cap mena de resistència a l'hora de donar l'obediència (8 de maig). La cúpula Habsburg establerta a la ciutat ja havia fugit en direcció nord. La unió dels contingents de Berwick i Orleans significava uns trenta-sis mil homes, que van ser dividits en tres grans grups per poder recórrer diverses zones. Un d'ells va dirigir-se cap a Tortosa, el segon va marxar vers Saragossa i el darrer va restar al regne valencià per acabar de sotmetre tot el territori.³⁰² Només Dènia, Alacant, Xàtiva, Alcoi i Alzira, emplaçaments fortificats, van restar un temps més sota obediència austríaca ja que Galway va destinar-hi alguns efectius per mirar d'entorpir el desplegament francoespanyol.³⁰³ Aquesta resistència va allargar la presència de la guerra al regne de València fins el 1709. L'avenç filipista va anar acompanyat de dures represàlies. L'exemple d'aquestes actuacions l'il·lustrà Xàtiva que, en negar-se a obrir les portes a les Dues Corones, va ser devastada i incendiada. El nom, fins i tot, va ser modificat, passant a anomenar-se San Felipe fins a les Corts de Cadis de 1812.

La plasmació jurídica de la repressió borbònica va aparèixer en forma de decret, promulgat el 29 de juny de 1707. Amb aquesta nova reglamentació, els regnes aragonès i valencià van ser amputats en tots els sentits. Es va anular el corpus jurídic que havia fonamentat el sistema pactista de la corona catalanoaragonesa. En paraules de C. Pérez Aparicio, «es tractava, sens dubte, d'una clara ruptura amb la tradició política hispana».³⁰⁴

Havia passat el primer semestre de l'any i l'exèrcit austriacista, descompost i molt afeblit, es resguardava a Catalunya, que junt amb les illes de Mallorca i Eivissa eren els únics territoris fidels a Carles III. La retirada d'Almansa cap al Principat coincideix precisament amb la fugida francoespanyola un any abans, quan van aixecar el setge de Barcelona precipitadament. En

³⁰⁰ AHN, *Estat*, ll. 320-1.

³⁰¹ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, pp. 451-452.

³⁰² CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, p. 361.

³⁰³ PÉREZ APARICIO, C.: «La respuesta valenciana a la abolición de los Fueros. Los miguelotes», *Estudios: Revista de historia moderna*, 37 (2011), p. 395.

³⁰⁴ PÉREZ APARICIO, *Canvi dinàstic...*, II, p. 620. No referirem ni dedicarem més atenció a aquest aspecte tant treballat; a mode d'exemple citem al lector a consultar els bons estudis de GIMÉNEZ LÓPEZ, E.: *Militares en Valencia (1707-1808): los instrumentos del poder borbónico entre la Nueva Planta y la crisis del Antiguo Régimen*. Alacant: Diputació de Alicante. Instituto de Cultura Juan Gil-Albert, 1990; *Gobernar con una misma ley. Sobre la Nueva Planta borbónica en Valencia*. Alacant: Publicacions de la Universitat d'Alacant, 1999; PÉREZ APARICIO, C.: *De l'alçament maulet al triomf botifler*. València: Eliseu Climent, 1981; MORALES ARRIZABALAGA, J.: *La derogación de los fueros en Aragón (1707-1711)*. Osca: Instituto de Estudios Altoaragoneses (CSIC), Excm. Diputació Provincial, 1986; PÉREZ ÁLVAREZ, *Aragón durante la Guerra...*, pp. 273-295.

només dotze mesos el sentit de la guerra havia capgirat completament.

Més enllà de les fatals pèrdues que va deixar el camp de batalla, posteriorment als fets d'Almansa va produir-se un moviment de refugiats aragonesos i valencians que buscaven l'aixopluc del Principat.³⁰⁵ Treballs elaborats a València, seguint la interpretació de M. Batllori, han assenyalat que l'emigració massiva era fruit de la repressió borbònica i de la identificació amb el bàndol carolí.³⁰⁶ És molt complicat precisar bé el nombre d'exiliats, però moltes fonts ens indiquen que devia ser un gruix important. Segons el testimoniatge de Castellví, tan sols des de València van desplaçar-se uns vuit mil individus.³⁰⁷ Gràcies als protocols notariais podem documentar bé aquest moviment poblacional, ja que entre 1707 i 1714 nombrosos valencians residien a Barcelona.³⁰⁸ Una petita mostra sociològica, per bé que no definitiva tal com assenyalava el propi autor, indica que era un moviment transversal, on es documentaven sectors diversos que provenien de totes les esferes de la societat: segments populars, ciutadans, professionals "liberals" (gaudints), religiosos, militars i sectors dirigents.³⁰⁹

Comandants borbònics que estaven a Catalunya contrastaven aquesta presència. El governador de Roses, advertia a Felip V a l'estiu d'aquell mateix any de la «gran consternación que ay dentro del país y en la capital, en donde se va llenando cada día de refugiados».³¹⁰ Les nostres investigacions a l'hospital de la Santa Creu capten aquest drama. Gràcies als ingressos podem veure perfectament com tan sols un mes després de la batalla d'Almansa, les entrades de persones originàries del regne de València augmenten amb escreix (quadre 5).

Si analitzem l'edat d'aquesta migració vers Barcelona comprovem, així mateix, que ens trobem davant d'un fenomen transversal. En lloc de ser un moviment essencialment d'homes que buscaven una situació avantatjosa en termes laborals, fadrins que de vegades acabaven enrolats a l'exèrcit tenint en compte la fragilitat que comportava un desplaçament territorial d'aquest tipus, observem com són persones molt diverses: homes casats, mullers, fadrins, solters, vidus/es, minyons/es; en definitiva, es tractaria del desplaçament de famílies senceres, d'ambdós sexes i de diverses franges d'edat (quadre 6).

³⁰⁵ LEÓN SANZ, V.: «Abandono de patria y hacienda. El exilio austriacista valenciano», *Revista de historia moderna: Anales de la Universidad de Alicante*, 25 (2007) p. 237 i ss.; «Un exili oblidat: els valencians austriacistes», DD.AA.: *La Batalla d'Almansa, 1707: III Centenari*. Generalitat Valenciana, 2007, pp. 203-204.

³⁰⁶ FELIPO, A. i PÉREZ, C.: «Un drama personal i col·lectiu: l'exili austriacista valencià», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 18 (1998), pp. 330-331.

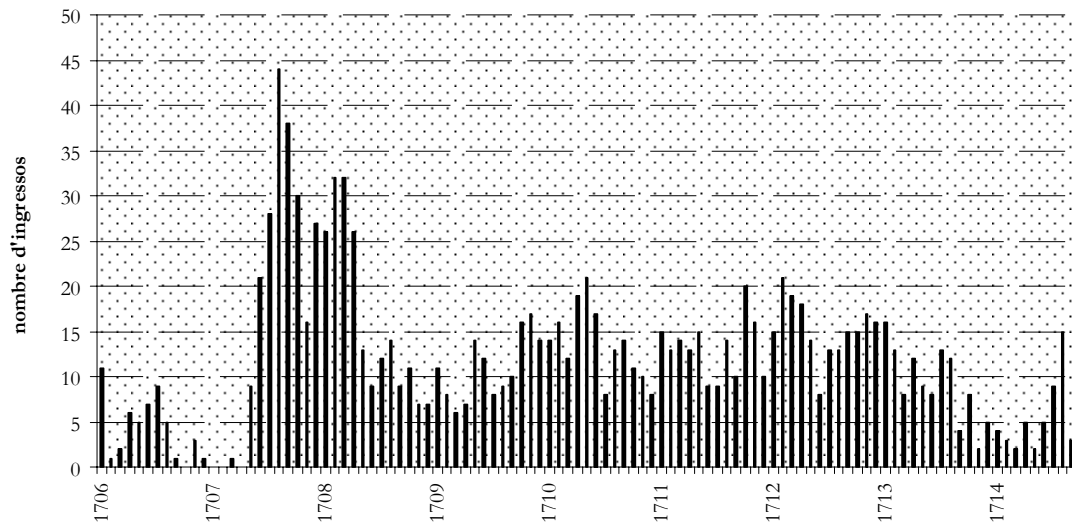
³⁰⁷ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, pp. 361-362.

³⁰⁸ GRAULLERA SANZ, V.: *Los notarios de Valencia y la guerra de Sucesión*, València: Colegio Notarial de Valencia-Universitat de València, 1987, pp. 95-104.

³⁰⁹ LÓPEZ CAMPS, J. E.: «Maulets amb noms i cognoms. Els exiliats valencians a Barcelona (1707-1714)», *Enfrontaments civils: postguerres i reconstruccions. Segon Congrés Recerques, Lleida, 10-12 d'abril, 2001*, vol. III. Lleida. Pagès, 2002-2005, p. 179.

³¹⁰ AHN, *Estat*, ll. 320-1. Carta de Domingo Recco a Grimaldo. Roses, 24 de juliol de 1707.

Quadre 5. Nombre d'ingressos de la població civil d'origen valencià a l'hospital de la Santa Creu, 1706-setembre 1714

Font: elaboració pròpia; BC, AH, 135, 138, 140, 141, 143 i 145.

Quadre 6. Perfil sociològic dels ingressos relatius a la població civil d'origen valencià a l'hospital de la Santa Creu, 1706-setembre 1714

<i>fadrí/na</i>	<i>solter/a</i>	<i>casat/da</i>	<i>vidu/a</i>	<i>minyó/a</i>
26,29% (325)	26,37% (326)	27,66% (342)	6,95% (86)	12,7% (157)

Font: elaboració pròpia; BC, AH, 135, 138, 140, 141, 143 i 145.

Hem de suposar que les condicions d'aquests exiliats van ser dures. Altre cop, els informadors borbònics en feien referència: «Los caballeros valencianos y otras personas que de refugiados se allan a Barcelona estan no solo padeciendo semejante miseria si mayor de forma que muchissimos para el sustento natural se ben repetidas vezes obligados a pedir limosna en secreto».³¹¹ Pocs mesos després, a través de dos presoners filipistes que s'havien escapat de Barcelona i van arribar fins a Roses, Domingo Recco s'expressava en termes gairebé idèntics: «todos los napoilitanos castellanos aragoneses y valencianos que se allan en Barzelona estan pereciendo sin hacer el sr. Archiduque casso de ellos, que se an reducido de noche yr pidiendo limosna para poderse alimentar y ésta poco se alla por la general penuria que alli ay a causa de tanta gente que alli concurre».³¹² L'impacte va prosseguir al llarg del període bèl·lic. Dos anys després de l'encontre d'Almansa, Barcelona sembla que albergava deu mil refugiats d'arreu de la Monarquia, bàsicament aragonesos i valencians. Alguns ciutadans els acollien a casa seva i els sectors més desfavorits, per iniciativa del senyor de la Donzell i altres persones, van organitzar un hospici públic per donar menjar a aquest gruix de gent. L'espai escollit va ser el col·legi de

³¹¹ AHN, *Estat*, ll. 337. Carta de Domingo Recco a Grimaldo. Roses, 4 d'abril de 1708.

³¹² AHN, *Estat*, ll. 352. Carta de Domingo Recco a Grimaldo. Roses, 16 d'agost de 1708.

Sant Sever, que al migdia obria les portes. Segons ens informa Castellví, aquest socors va mantenir-se fins al maig de 1713.³¹³

Val a dir que Catalunya no va ser l'únic indret que va arrecegar desplaçats que s'allunyaven de l'avenç filipista. També a les illes Balears, especialment Mallorca, s'hi documenta aquest flux migratori, que coincideix amb les recerques que hem realitzat a l'hospital barceloní. En aquest cas, els llibres d'òbits parroquials demostren precisament una presència poblacional que comença a documentar-se a partir de l'estiu de 1707 i fins a la fi del conflicte l'any 1715.³¹⁴ Un cop van caure els nuclis resistents d'Alacant i Dènia, un gruix important de civils van desplaçar-se en direcció a Eivissa, fet que va comportar que el 1710 es prohibís l'entrada a l'illa de més persones que no poguessin treballar o tinguessin negocis.³¹⁵

Des del moment en què la notícia relativa a Almansa es va conèixer a Londres, ràpidament es van començar a enviar ordres per intentar saber l'abast de les pèrdues. Així mateix, es recomanava a Galway que aconseguís soldats, ja fos a través de bescanvis de presoners o enviant oficials que reclutessin a les illes Britàniques.³¹⁶ La situació era molt compromesa perquè s'havia de recompondre gairebé per complet totes les forces britàniques destinades a la Península. En aquest sentit, quan es va confirmar la notícia a la Cort de Barcelona (1 de maig), així com la desbandada de soldats que fugien cap al Principat, es van iniciar preparatius per fer front a la més que probable incursió borbònica. D'aquesta manera, es van aixecar diverses formacions, ja fossin promogudes per Carles III i els Tres Comuns, o per Galway. Es van organitzar vint companyies soltes de miquelets a les Terres de l'Ebre, així com prohoms catalans van acudir als paratges fronterers de Catalunya per acalorar la defensa que s'albirava. L'any següent, un cop aturat part d'aquest cop i estabilitzats els fronts, aquests cossos aixecats a inicis d'estiu de 1707 van ser reformats.³¹⁷

En relació al Principat, J. M. Torras és qui millor ha precisat l'impacte que va comportar la desfeta d'Almansa. Les nostres recerques confirmen aquesta visió que, tal com veurem, s'aguditzaran a partir de 1708. Molt encertadament, aquest autor esgrimeix que a Catalunya «la percepció del sentit de la guerra varià radicalment a partir de la batalla d'Almansa: de la consideració originària d'una guerra de curta durada, que tindria les seves principals incidències fora del Principat, en terres peninsulars, i que es prometia victoriosa culminada en l'episodi simbòlic de la coronació de l'Arxiduc com a rei a Madrid, a partir de 1707 es passà a un concepte

³¹³ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, pp. 604-605; CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, p. 412.

³¹⁴ JUAN VIDAL, J.: «La Guerra de Successió a la Corona d'Espanya: les Illes Balears, filipistes, austriacistes i anglesos», DD.AA.: *Actes del Congrés...*, p. 424.

³¹⁵ COLOM, M.: «La Guerra de Successió a les Balears», BELENGUER, E. (dir.): *Història de les Illes Balears*, vol II. Barcelona: Edicions 62, 2004, p. 388.

³¹⁶ TNA, WO 4/5, fol. 257.

³¹⁷ Vegeu aquest procés de reestructuració urgent amb més detall a CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, pp. 372-374.

de guerra defensiva, que es desenvoluparia íntegrament en territori català, i que apareixia a ulls dels contemporanis envoltada d'una gran incertesa sobre el seu desenllaç.³¹⁸ Informacions arribades a Roses sobre la capital catalana semblen confirmar aquesta commoció: «Los individuos de Barcelona, despues de la feliz batalla de Almansa han enteramente mudado su aficion y mal animo, de forma que como antes todo era ultrajar y vituperar los prisioneres franceses, y su nacion es oy ende a favorecerles con ocultas limosnas de dinero y ropa, dexandoles en sociago por la ciudad».³¹⁹

A partir d'aquests mesos, la guerra de Successió no va tenir un front massa clar, sent diverses zones catalanes les afectades directament i, la resta, esdevenint rereguarda. Els exèrcits de les Dues Corones s'introduïen al territori sense gaire dificultat, deambulant segons els seus designis i trobant la resistència efectiva de partides de miquelets i voluntaris, així com d'alguns destacaments de l'exèrcit regular. En els subsegüents anys, com veurem, a Catalunya la mobilització auxiliar va ser fonamental des de l'òptica defensiva, que veia com l'exèrcit regular austriacista va limitar-se a defensar Lleida i Tortosa –on fracassà– i només va aconseguir la presa de Balaguer i la fugaç victòria d'Almenar. No ens avancem, però, als esdeveniments i entrem a analitzar la important font de recursos que van representar les illes de la Corona aragonesa. En bona mesura, som de l'opinió que aquestes conquestes austriacistes van possibilitar que Catalunya encara pogués fer front a les Dues Corones durant algunes campanyes més.

2.4.3 Els territoris insulars de la Corona d'Aragó: els arxipèlags Balear i Sard

En paral·lel als importants esdeveniments que acabem de referir, la cúpula austriacista va creure convenient dur a terme la presa del regne de Mallorca. Al desembre de 1705, un cop s'havia consolidat l'aixecament de Catalunya, Carles III va valorar les possibilitats de la seva causa a l'arxipèlag Balear. En aquest cas, l'interlocutor que va informar al monarca era el comte de Savallà, fervent austriacista i coneixedor de l'illa ateses la seves relacions matrimonials. Ell va ser president fundador de l'Acadèmia dels Desconfiats, així com va ser nomenat pel propi Carles III com el primer *Grande de España*.³²⁰ L'acció que va cloure la presa del regne mallorquí, però, no va començar a materialitzar-se definitivament fins a l'agost de 1706 quan, des de Guadalajara, Peterborough va viatjar cap a València. El general anglès havia de dirigir-se a Itàlia, fos per

³¹⁸ TORRAS i RIBÉ, J. M.: «Catalunya després de la batalla d'Almansa: els desastres de la guerra contra la població civil (1707-1711)». *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 24 (2004), p. 313.

³¹⁹ AHN, *Estat*, ll. 312. Notícies adjuntades per Domingo Recco a Grimaldo. Roses, 17 de novembre de 1707.

³²⁰ JUAN VIDAL, «La Guerra de Successió a...», p. 417.

aconseguir diners a Gènova o, tal com li havia suggerit la reina Anna, per donar suport a les operacions del duc de Savoia.

Un cop el general anglès va arribar al regne valencià, va tractar la matèria amb els comandants de l'armada, que fins aquell moment no havien pogut organitzar cap preparatiu en relació a l'empresa insular a causa de les maniobres d'Alacant i Cartagena. Des d'aigües valencianes, l'almirall Leake, junt amb el comte de Savallà, van navegar en direcció a Eivissa. En total, un comboi de quaranta-tres veles, majoritàriament de transport, que hi van arribar el 22 de setembre. La nul·la presència de cap guarnició borbònica va fer molt fàcil l'empresa. Aquell mateix dia es va prendre l'obediència i el governador de l'illa, el coronel José Ponce de León, va passar al bàndol del pretendent Habsburg.

Ràpidament l'esquadra va navegar en direcció Mallorca, on unes trenta-cinc embarcacions van ser vistes el dia 24. Tal com s'havia executat a l'illa d'Eivissa, el comte de Savallà va demanar la rendició del regne i va oferir una capitulació honrosa. El virrei mallorquí borbònic, el comte d'Alcúdia, va negar-se a entregar l'illa i va mostrar-se desafiant en comptar amb una petita guarnició –segons Castellví una setantena de francesos. Davant aquesta postura, l'almirall Leake va maniobrar amb intenció de començar un bombardeig sobre Palma. Va ser llavors quan, novament, segments populars van iniciar tumults on es clamava en favor de l'Arxiduc. Aquests fets van succeir durant la jornada del 26 de setembre i el virrei, observant la persistència i l'espiral de revolta, va convenir en capitular a causa del nul suport de què disposava.³²¹ No sense raó, els fets ocorreguts eren la confirmació dels advertiments que el propi comte d'Alcúdia havia realitzat. En aquest sentit, quan a la primavera de 1706 es va aixecar el setge borbònic sobre Barcelona, el poble mallorquí s'havia mostrat alegre en saber les notícies relacionades amb la marxa austriacista cap a Castella. Era evident que el propi virrei borbònic tenia el temor de perdre el control: «espero poder conservarlos si la Armada enemiga no los altera con su vista, que en este caso fio poco de estos pueblos».³²² De fet, investigacions sobre els primers anys de govern filipista a Mallorca han demostrat com, des de l'any 1702, ja es documenten actituds contestatàries vers el nou monarca. Un ambient que s'agreujava a causa de les detencions i expulsions de l'illa, així com d'eximir a alguns prohoms mallorquins, aparentment filoaustríacs, a exercir càrrecs com a consellers o jurats de l'estament militar i com a consellers ciutadans.³²³ El cronista borbònic Bacallar afirmava que la noblesa mallorquina era majoritàriament austriacista i només es comptabilitzaven com a màxim vint-i-cinc cavallers partidaris del duc d'Anjou.³²⁴ Tot amb tot, cal

³²¹ Sobre els tumults originats, vegeu CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, p. 215; BACALLAR SANNA, *Comentarios de la guerra...*, p. 124.

³²² AHN, *Estat*, ll. 281-2. Carta del comte d'Alcúdia a Grimaldo. Palma, 2 d'agost de 1706.

³²³ JUAN VIDAL, «La Guerra de Successió a...», pp. 416-418.

³²⁴ Citat a JUAN VIDAL, «La Guerra de Successió a...», p. 420.

esmentar que el sector nobiliari estava dividit, *grasso modo*, per una noblesa filoborbònica lligada al món del comerç –element derivat del tractat de Ryswick, que havia comportat el lliure comerç de les mercaderies franceses a l’illa– i segments de la noblesa terratinent i jurisdiccional que estaven relacionats amb l’austriacisme. Per tant, aquesta presència rellevant provinent dels segments socials més distingits de la societat, la manca d’una guarnició militar capaç de fer front a una armada enemiga tan potent, així com uns sectors populars –artesania i pagesia– àmpliament procarolins que havien organitzat tumults a la ciutat, van ser determinants pel capgirament definitiu de l’illa a finals de setembre de 1706.³²⁵

Mapa 2. Plànol de la ciutat de Palma (1716)

Font: BONET CORREA, *Cartografía militar...*, p. 187.

Davant aquesta aparent situació de desconfiança, i tenint en compte el context bèl·lic general a la Península, era normal que el comte d’Alcúdia hagués demanat ajuda en forma de vaixells i soldats al duc de Noailles, que es mantenia a la rereguarda del Rosselló.³²⁶ De fet, aquest general francès va ser l’encarregat d’intentar salvaguardar les illes Balears, per tal com la comunicació amb la Península estava tallada. Des de Perpinyà, Noailles va organitzar els reforços que s’havien de dirigir cap a Mallorca.³²⁷ Tots aquests preparatius, però, van ser inútils i el 28 de setembre es

³²⁵ Aquests esdeveniments es poden seguir més detalladament a COLOM, «La Guerra de Successió...», pp. 374-381.

³²⁶ AHN, *Estat*, ll. 281-1. Carta del comte d’Alcúdia a Grimaldo. Palma, 29 d’agost de 1706.

³²⁷ AHN, *Estat*, ll. 281-1. Carta del duc de Noailles a Grimaldo. Perpinyà, 6 d’octubre de 1706.

signaren les capitulacions.³²⁸ Una setmana més tard, després que la guarnició francesa i l'estament borbònic sortissin de l'illa, el regne de Mallorca va jurar lleialtat a l'Arxiduc. Poc després, el regne ja enviava a la Península sis mil quarteres d'ordi i civada pel servei de l'exèrcit de Carles III.³²⁹

Cal dir que en aquestes jornades a cavall de setembre i octubre de 1706, Menorca continuava sota obediència filipista. Ara bé, els esdeveniments ocorreguts a Eivissa i Mallorca van alterar el gruix austriacista resident a l'illa menorquina, que va intentar revoltar-se per jurar fidelitat a l'Arxiduc. Sota el lideratge de Joan Miquel Saura, els amotinats es van aixecar a Ciutadella i seguidament van passar a controlar el conjunt insular. Tot, menys la important fortalesa de Sant Felip de Maó, que mantenia una guarnició borbònica reforçada des de Sardenya. Les milícies austriacistes menorquines van enfrontar-se al castell durant els darrers mesos de 1706, però no van aconseguir expugnar-lo. Malgrat que la fortalesa experimentava alguna mancança en termes monetaris, el cert és que havia estat força ben reforçada ja que comptava amb 112 peces d'artilleria, 16.815 projectils, 1.800 quintars de pólvora, i 1.200 quarteres de blat, que equivalien a quatre mesos de manutenció.³³⁰ Amb molt encert, el governador borbònic de l'illa, Diego Dávila, reflexionava al voltant de la importància de la plaça: «Las noticias que Ve me da, de lo que va suzediendo en Castilla me dejan muy alborozado como assí mismo de los socorros que Ve me ofrece, de medios, y tropas, que estas son oy mas necesarias aquí que nunca pues el contagio de los de Mallorca se va estendiendo de manera que los lugares de esta isla estan algo inficionados, y creo sino fuera por el freno que este castillo les pone ya se habrian declarado parciales de los de Mallorca».³³¹

El fortí situat a l'entrada del port de Maó era fàcil d'aprovisionar i just el primer de gener de 1707, un contingent de set-cents homes provinent de Toló i liderat pel mariscal Villars va dirigir-se a Sant Felip per sufocar la revolta i controlar novament l'illa.³³² Durant aquests darrers mesos de 1706, l'esquadra aliada que capitanejava Leake va optar per hivernar als ports portuguesos, deixant per més endavant l'empresa de Sant Felip de Maó. Aquesta decisió, molt probablement, va condemnar l'aixecament endogen de l'illa, que va comptar amb el suport escàs d'alguns combatents provinents de Mallorca.

A partir d'aquí s'inicià una dura repressió a totes aquelles persones que havien protagonitzat, donat suport, o conspirat en favor de Carles III. Investigacions recents han posat de relleu una espiral de terror entre els sospitosos de desafecció, on es documenten diverses execucions,

³²⁸ Vegeu aquests acords a CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, pp. 311-317.

³²⁹ COLOM, «La Guerra de Successió...», p. 380.

³³⁰ AHN, *Estat*, ll. 281-1. Relacions elaborades per l'oficial del castell de Sant Felip de Maó don Tomás Corvalán Pardo, 18 d'octubre de 1706.

³³¹ AHN, *Estat*, ll. 281-1. Carta de Diego Dávila al duc de Noailles. Castell de Sant Felip de Maó, 18 d'octubre de 1706.

³³² CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, p. 421.

condemnes a galeres, desterraments, així com la destrucció d'habitatges particulars i les habituals confiscacions de béns. Precisament, l'anàlisi d'aquesta repressió permet observar com la noblesa de Menorca no va tenir un pes rellevant en l'aixecament, sent més aviat sectors del baix clergat, la menestralia (gaudints) i la pagesia quins protagonitzaren les accions.³³³ A finals d'aquell 1707, el governador Dávila va suprimir el corpus jurídic de l'illa influenciat pels esdeveniments polítics ocorreguts arran d'Almansa.

A Mallorca, l'endemà mateix dels actes protocol·laris derivats del nou ordenament, el nou virrei austriacista, el comte de Savallà, va emprendre diverses mesures per incrementar els recursos de la sempre dèbil maquinària militar. Ja des del primer dia es va captar perfectament la funcionalitat de l'illa des de l'òptica Habsburg: una geografia rica en producció bladera capaç de subministrar recursos i combatents –sovint molt qualificats– en l'esforç de guerra. Castellví, altre cop, dóna un testimoni clarificador. Ràpidament es va formar una esquadra de fusellers mallorquins, es va organitzar el batalló del Regne, s'aconseguien centenars de cavalls i un nombre considerable d'artillers van entrar al servei de Carles III.³³⁴ Així mateix, les illes Balears van ser un dels escenaris habituals a l'hora d'albergar presoners. Tal com veurem en un altra apartat d'aquest treball, aquests trajectes es realitzaven per repartir els costos de manutenció que comportava tenir centenars de presoners.

Aquesta tònica, per altra banda, es va repetir al llarg de tot el conflicte, on sovint Mallorca, i en menor mesura Eivissa, esdevingueren la rereguarda dels fronts continentals de la Corona aragonesa. Les Pitiüses i Mallorca, van garantir tot tipus de subministraments al llarg del conflicte i, junt amb el suport angloholandès, expliquen en bona mesura l'allargament agònic de Catalunya durant la contesa, sobretot durant el 1713-1714.

Amb la captura austriacista del regne de Sardenya queda sobradament demostrada la importància d'assegurar els avituallaments per a la maquinària militar de l'època. Tal com ha fet notar Ll. Guia, la política sistemàtica de captació de recursos per part del bàndol Habsburg va ser freqüent, element que distorsionà l'entramat politicoinstitucional del regne.³³⁵ Així com a les illes Balears, especialment a Mallorca, existia un alt grau de complicitat austriacista, sovint interrelacionada amb elements catalans, en el regne sard, aquesta variable no és documentada de manera tan evident. Seguint els treballs del referit autor, per Sardenya, a principis del segle XVIII

³³³ Vegeu aquest procés en detall a JUAN VIDAL, J.: *La conquesta anglesa i la pèrdua espanyola de Menorca com a conseqüència de la guerra de Successió a la Corona d'Espanya*. Palma: El Tall, 2008, pp. 93-103.

³³⁴ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, p. 218. A l'hospital de la Santa Creu de Barcelona hem documentat que del total d'entrades originàries del regne de Mallorca, des d'octubre de 1705 fins a setembre de 1714 (380 registres), el 28,4% són estrictament artillers. Sens dubte, ens trobem davant d'un percentatge molt elevat; vegeu, BC, AH, 134, 135, 137, 138, 141, 142, 143 i 144.

³³⁵ GUIA MARÍN, LL.: «Un regne sense Corts. Sardenya en la cruïlla dels canvis dinàstics de la Guerra de Successió», *Afers: fulls de recerca i pensament*, vol. 23, 59 (2008), pp. 84-85.

el més rellevant era mantenir-se en l'òrbita de la Monarquia Hispànica, fos amb el pretendent francès o austríac.³³⁶ Mostra d'aquesta aparent situació “d'oasi” és la no amputació del corpus jurídic sard durant els anys de guerra, tal com va succeir a partir de 1707 a València, Aragó i Menorca. Per tant, és important tenir en compte que la presa aliada de Sardenya, en bona mesura, sigui analitzada des d'una òptica estrictament militar i no de caràcter polític, tal com podem identificar en els altres quatre territoris de la Corona aragonesa.

En el regne insular sard, les notícies de com avançava la guerra també s'hi feien ressò. Tant és així que el virrei marquès de Valero demanava suport militar a Noailles –armes, municions i homes– per evitar qualsevol tipus d'alçament. El general francès establert al Rosselló, però, no podia col·laborar en l'empresa perquè creia tenir pocs militars al seu abast, quelcom que li impedia d'enviar tropes per reforçar l'illa. I això, malgrat que el virrei sard només necessitava oficials atès que ja comptava amb milícies preparades. A les darreries de 1706, un dels impediments que va viure Sardenya per restar sota l'òrbita filipista va ser que Noailles prioritzés protegir Menorca. En ocasions, això podia comportar el menysteniment del judici del virrei Valero, que temia no poder controlar l'illa.³³⁷ El coronel borbònic d'origen sard, Pedro Vicco, que havia passat a la seva pàtria per aconseguir avituallaments per reforçar Sant Felip de Maó, tenia la impressió que els estaments de l'illa es mostraven fidels a l'ordre establert. Ara bé, informava que a Càller, segments del baix clergat –freres–, a més dels genovesos –molt presents a la ciutat–, predicaven la causa de l'Arxiduc. El coronel Vicco avisava que aquests sectors eren «tan malos como los migueletes».³³⁸

La captura de Sardenya per part dels aliats s'emmarca en un moment de la guerra molt concret. Hem de tenir present que quan es plantejà la qüestió –novembre de 1707–, l'evolució del conflicte des de l'òptica austriacista no parava d'empitjorar. L'inici de la davallada, com hem vist, començà als camps d'Almansa, amb les conseqüents pèrdues dels regnes valencià i aragonès. A més, feia pocs dies que la ciutadella de Lleida havia caigut i les tropes borbòniques pretenien Tortosa. De fet, tal com veurem, aquesta ciutat va passar a mans filipistes a mitjan juliol de la campanya següent. En altres paraules, havien passat quinze mesos –maig 1707/juliol 1708– i els territoris peninsulars sota control Habsburg s'havien vist dràsticament reduïts. Això tenia una repercussió immediata a la tresoreria carolina, perquè part dels ingressos reials que sufragava la despesa militar de forma directa naixia de les confiscacions de béns, molts dels quals estaven a

³³⁶ GUIA MARÍN, LL.: «Ruptura i continuïtat de la Corona d'Aragó a Sardenya arran de la Guerra de Successió», DD.AA.: *Actes del Congrés...*, p. 406.

³³⁷ AHN, *Estat*, ll. 281-1. Carta del duc de Noailles a Grimaldo. Perpinyà, 28 de novembre de 1706; AHN, *Estat*, ll. 281-2. Carta del duc de Noailles a Grimaldo. Perpinyà, 30 d'octubre de 1706.

³³⁸ AHN, *Estat*, ll. 281-2. Carta de Pedro Vicco a Grimaldo. Perpinyà, 6 d'octubre de 1706.

l'Aragó i al regne valencià.³³⁹ Nombrosos soldats aliats es desplaçaven cap a Catalunya, concentrant-se la majoria d'ells a la meitat oriental del país. Aquest fet, irreparablement, provocava una pressió molt forta a la societat civil, agreujada per la constant arribada de refugiats a la capital del país. Informadors borbònics explicaven que el preu dels aliments havia pujat, quelcom que enervava la població.³⁴⁰ La necessitat de tot tipus de materials es feia palesa i embarcacions que havien rebut ordres de transportar diversos pertrets des de Barcelona cap a Itàlia –ordi, palla, vestuari, pólvora, bales i altres provisions de guerra– van ser redirigides per traslladar-se altra vegada cap a la capital catalana.³⁴¹

L'empresa per apoderar-se del regne sard, doncs, va cristal·litzar a l'agost de 1708. Fins aquell moment, a l'illa, tan sols s'havien experimentat alguns moviments proaustríacs al nord, a Galúria. El virrei de Sardenya, que en aquests moments era el marquès de Jamaica, va enviar a Vicente Bacallar per què controlés la regió. Bacallar va aconseguir sufocar els primers aixecaments i els segments nobiliaris de la revolta van fugir a Còrsega. Mentrestant, el marquès de Jamaica demandava reforços a les Dues Corones, però les seves gestions van ser ignorades i l'ajuda borbònica mai va arribar a l'illa. Per a la Cort de Madrid, Càller no era una prioritat.³⁴²

Les maniobres militars per apoderar-se del regne foren una operació senzilla. Tan sols un tímida bombardeig durant la nit del 12 al 13 d'agost va ser suficient per commoure la capital sarda, que l'endemà acceptava capitular. El general anglès Charles Wills, amb el seu regiment de mariners, havia capitanejat l'acció. L'acompanyaven la formació desmuntada d'Antoni Clariana, que esperava aconseguir cavalls atesa la riquesa d'equins que oferia l'illa.³⁴³ Segons fonts de l'espionatge borbònic, a l'expedició també hi viatjava un contingent de cinc-cents miquelets on els germans Desvalls i Nebot hi eren presents.³⁴⁴ Les autoritats borbòniques de Sardenya, amb el marquès de Jamaica al capdavant, van marxar cap a la Península. Vicente Bacallar, força crític amb el lloctinent sard perquè considerava que no havia realitzat cap acció d'importància per mantenir el regne sota l'òrbita filipista,³⁴⁵ va embarcar-se d'amagat al nord de l'illa i va dirigir-se a Còrsega, des d'on també es traslladà cap a Espanya. A finals d'agost, els síndics de tota Sardenya havien donat l'obediència al nou virrei carolí, que era el comte de Cifuentes. D'aquesta manera, s'inicià el domini austríac a Sardenya, que s'allargà gairebé una dècada fins que després de la guerra de la

³³⁹ En relació al regne de València, C. Pérez Aparicio ha comptabilitzat el total segrestat durant el curt període de domini austríac. La xifra total va comportar 62.902 lliures, una quantitat, malgrat tot, que era insuficient a l'esforç de guerra; vegeu PÉREZ APARICIO, C.: «La política de represalias y confiscaciones del Archiduque Carlos en el país valenciano, 1705-1707», *Estudios: Revista de historia moderna*, 17 (1991), p. 180 i ss.

³⁴⁰ AHN, *Estat*, ll. 352. Carta de Domingo Recco a Grimaldo. Roses, 2 d'agost de 1708; AHN, *Estat*, ll. 353. Carta de Domingo Recco a Grimaldo. Roses, 16 d'octubre de 1708.

³⁴¹ AHN, *Estat*, ll. 312. Notícies adjuntades per Domingo Recco a Grimaldo. Roses, 17 de novembre de 1707.

³⁴² BACALLAR SANNA, *Comentarios de la guerra...*, pp. 148-149.

³⁴³ AHN, *Estat*, ll. 352. Carta de Domingo Recco a Grimaldo. Roses, 7 de setembre de 1708.

³⁴⁴ AHN, *Estat*, ll. 352. Carta anònima. Barcelona, 2 d'agost de 1708.

³⁴⁵ BACALLAR SANNA, *Comentarios de la guerra...*, pp. 150-152.

Quàdruple Aliança i el tractat de la Haia (1720), tota l'illa restà sota domini savoià.

Sobre aquesta captura austriacista podem copsar els principals objectius que l'armada aliada pretenia dur a terme: remetre blat, ordi, carn salada i cavalls a Barcelona, quelcom que escassejava a Catalunya. Precisament, una de les primeres accions que van ser executades un cop es va reduir Càller, va ser enviar trenta mil estarells de blat.³⁴⁶ Castellví també testimonia altres transports.³⁴⁷ Nogensmenys, entre les primeres reflexions que els consells de guerra austriacistes havien esgrimit en relació a l'ocupació de l'illa, sobresortia la seva condició de graner, tal com va deixar entreveure el comte de la Corzana.³⁴⁸

De testimonis que documenten la importància de Sardenya en termes d'avituallaments, a més de Castellví, en documentem diversos. Els oficials francoespanyols que van fer campanya a Catalunya, en ocasions, en feien referència. Segurament és força difícil advertir amb exactitud totes les aportacions que va fer el regne, però la documentació demostra que la cerca de pertrets era una opció recurrent de la cúpula austriacista. A banda dels recursos que van ser enviats a finals d'estiu de 1708 –quan es va reduir l'illa–, un any després Barcelona rebia remuntes del regne; al febrer de 1710, davant de Tarragona, van naufragar embarcacions que transportaven gra des de Nàpols i Sardenya; novament va succeir el mateix a la primavera de 1711, quan arribaren cavalls dels regnes napolità i sard; tornem a documentar l'enviament d'avituallaments, aquest cop sense especificar, durant el maig de 1712...³⁴⁹ Sens dubte, Sardenya representava una geografia vital per als interessos Habsburg. Amb molt encert, importants teòrics han demostrat com de rellevant –i complicat– podia esdevenir el factor d'aprovisionar el front.³⁵⁰ En aquest cas, fins i tot, va marcar el destí polític del territori.

Un cop assegurada l'empresa sarda, es van iniciar els preparatius per aconseguir reduir l'única illa de la Corona aragonesa que restava sota domini borbònic, Menorca. Part de l'armada establerta a Càller va dirigir-se cap aquesta illa, alhora que diversos contingents eren embarcats a Barcelona per emprendre el camí cap a Ciutadella. En total, uns tres mil combatents, la majoria dels quals militars anglesos que estaven sota el comandament de Stanhope. Com en l'intent fallit de 1706, en aquesta ocasió tota l'illa va sucumbir ràpidament, començant des de l'extrem occidental de Menorca i escampant-se arreu. Només la fortalesa de Sant Felip de Maó tornava a

³⁴⁶ Unitat de mesura antiga, també anomenada *moggio*, emprada a Càller abans de l'adopció del sistema mètric decimal (*starelló*). Com a unitat de superfície equivalia a 3.986,75 m² i com a capacitat d'àrids 50,5 litres.

³⁴⁷ AHN, *Estat*, ll. 8704. *Noticia verdadera de la toma de la ciudad de Caller, capital del Reyno de Cerdeña*; CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, pp. 551-553.

³⁴⁸ LEÓN SANZ, *La Guerra de Sucesión...*, p. 987.

³⁴⁹ AHN, *Estat*, ll. 758. Carta de José Vallejo a Grimaldo. El Poal, 11 d'agost de 1709; AHN, *Estat*, ll. 383, Carta de Josep d'Alòs a Grimaldo. Saragossa, 26 de febrer de 1710; AHN, *Estat*, ll. 399. Carta del marquès de Valdecañas a Grimaldo. Cervera, 22 de maig de 1711; AHN, *Estat*, ll. 420. Carta de Josep d'Alòs a Grimaldo, Saragossa, 3 de maig de 1712.

³⁵⁰ PARKER, G.: *La Revolución militar: las innovaciones militares y el apogeo de Occidente, 1500-1800*. Barcelona: Crítica, 1990, pp. 110-115.

fer front a la incursió aliada. Davant aquesta situació, a finals de setembre els austriacistes van començar a assetjar el castell i malgrat que els borbònics tenien bons aprovisionaments –nou-cents infants i pertrets de boca i guerra per a mig any–, van capitular sense oferir resistència.³⁵¹ Era primer d'octubre de 1708 i Menorca ja estava sota l'òrbita aliada. La guarnició espanyola, en bona mesura, va prendre partit per l'Arxiduc i els militars francesos, fruit del esdeveniments ocorreguts a Tortosa i Xàtiva, van ser durament reprimits.³⁵² Nogensmenys, aquest fet demostra com el conflicte s'anava acarnissant entre ambdós bàndols.

Les desavinences entre el conglomerat aliat es van començar a fer més evidents amb el repartiment polític de l'illa. El 1705, el Consell d'Estat borbònic recomanava a Felip V no oblidar la rellevància de Maó: «porque perdido aquel Puerto traera grandes inquietudes a las dos costas de Hespana y Francia, y una segura escala a los comercios de Holanda y de Inglaterra para Levante».³⁵³ La importància geoestratègica del port, d'altra banda anhel que s'arrossegava des de la guerra dels Nou Anys, va contraposar els interessos de l'Arxiduc i la Gran Bretanya. Stanhope, primer governador de l'illa i principal impulsor d'annexionar Menorca al domini anglès, creia fonamental controlar l'enclavament insular, quelcom que considerava del tot justificat tenint en compte les nombroses despeses que executava la reina Anna. Malgrat que en un primer moment les altes instàncies britàniques entenien que l'illa havia estat presa en nom de Carles III, com a amo i senyor de Menorca, ben aviat van veure amb bons ulls la iniciativa del general Stanhope. A partir d'aquí va començar un litigi per la sobirania de l'illa entre les dues faccions. Els austríacs creien que aquest fet trencava amb els acords de la Haia de 1701. Els anglesos consideraven que els elevadíssims recursos que aportaven a l'esforç bèl·lic en favor de Carles III havien de ser compensats amb la cessió de l'illa.³⁵⁴

³⁵¹ AHN, *Estat*, ll. 352. Carta de Joan de Josa i Agulló a Grimaldo. Perpinyà, 30 de setembre de 1708; vegeu capitulacions a CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, pp. 585-586.

³⁵² CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, pp. 554-555.

³⁵³ AHN, *Estat*, ll. 664-1. Carta del Consell d'Estat a Grimaldo. Madrid, 12 de desembre de 1705.

³⁵⁴ Vegeu aquesta disputa i la conseqüent annexió de Menorca als dominis britànics a JUAN VIDAL, *La conquista anglesa i la pèrdua...*, pp. 143-168 i 181-212.

2.5 L'ESTABILITZACIÓ DELS FRONTS. ELS ANYS CENTRALS DE LA GUERRA (1707-1710)

2.5.1 Lleida i la rereguarda aragonesa

A Catalunya, una de les primera àrees que va patir els resultats d'Almansa va ser la zona de ponent i, en conseqüència, la població més important: Lleida. Des de que les tropes borbòniques victorioses van abandonar el regne de València, un contingent encapçalat pel duc d'Orleans ja controlava la Franja oriental d'Aragó a finals d'estiu de 1707. Aquest exèrcit va fer un recorregut incontenible i des de la seva penetració al regne aragonès a mitjan maig, malgrat els esforços austriacistes per aixecar lleves i resistir l'embranchida, el control del territori per part de les Dues Corones va esdevenir empresa fàcil. El 26 de maig els filipistes entraven a Saragossa, mentre les autoritats del regne, amb el comte de Puebla al capdavant, fugien vers Catalunya. Només la capital i algunes poblacions de la Franja –Mequinensa, Montsó, Barbastre, Ainsa, Benasc i Benavarri– van fer una tímida resistència, al capdavant inútil tenint en compte la capacitat militar d'Orleans.³⁵⁵

Els Estats Generals, amb la intenció d'alleugerir els esdeveniments bèl·lics que poguessin produir-se a la Península, van idear l'empresa de Toló.³⁵⁶ A mitjan estiu, efectius aliats van acudir a la costa francesa del Mediterrani per atacar el port més important de Lluís XIV. És evident que aquesta acció va demorar la presa de la ciutat del Segre, atès que des de la Franja nombrosos contingents liderats per Berwick van haver de socórrer l'important enclavament marítim francès.

El setembre, novament, els exèrcits d'Orleans i Berwick es van reunir a l'extrem occidental català, a les envistes de Lleida i entre les poblacions d'Almacelles, Alcarràs i Alguaire. La campanya no estava lluny de cloure però, si s'aconseguia reduir la ciutat –molt important en termes geoestratègics–, esdevindria un acabament molt reeixit des de l'òptica filipista. Sembla que entre els dos generals hi van haver desavinences a l'hora d'iniciar l'atac. Finalment, però, es va imposar el criteri d'Orleans, que era partidari d'assetjar-la. Nogensmenys, aquesta victòria va contribuir a consolidar la seva imatge, que havia estat envoltada d'una forta polèmica a la Cort de Madrid des del moment en què entrà a Espanya a l'inici de 1707.

La caiguda de Lleida, com veurem, va consolidar que les Terres de Ponent, i per extensió tota la Depressió Central, esdevinguessin terra de ningú. Una evolució que ja va començar a veure's al juliol d'aquest mateix 1707, on les diverses poblacions formaven part d'un o altre bàndol tot

³⁵⁵ PÉREZ ÁLVAREZ, *Aragón durante la Guerra...*, pp. 133-135.

³⁵⁶ TNA, SP 87/2, fol. 570.

depenent de l'exèrcit que hi transitava. De fet, aquesta tònica va ser el denominador comú del període 1707-1713, on intentar reconstruir un fil exacte dels esdeveniments en aquest indret esdevé una tasca feixuga. Des de Calaf fins a Lleida –est/oest–, i des de Ponts fins al coll de Belltall, –nord/sud–, el cas és que aquesta geografia va ser un dels espais més castigats pel conflicte, patint vexacions i imposicions dures que sovint comportaven el despoblament de les viles.³⁵⁷ El governador borbònic de Lleida, poques setmanes després d'ocupar el seu càrrec, es mostrava queixós al respecte: «pues se halla este lugar, como los demas de estas vezindad, despoblados de sus habitadores, y por este motivo, sin cultivo de campos, y incapazes, por aora, de fructificar cosa de importancia».³⁵⁸

El bloqueig de Lleida va iniciar els dies 11, 12 i 13 de setembre, mentre s'esperava l'arribada de Berwick des de França i l'artilleria des de Baiona i Pamplona. A l'interior de la ciutat, Castellví, seguint el relat del general Miquel Ramon i Tort, que estava present als combats, comptabilitzava una força heterogènia d'uns dos mil set-cents efectius. En aquest gruix s'inclouien nombroses partides d'eclesiàstics i la coronela, liderada pel paer en cap Aleix de Segarra. El príncep Enric de Hessen-Darmstadt i el general anglès Charles Wills comandaven l'operatiu, a més del suport de dos coronels holandesos i el portuguès de cavalleria Albuquerque. A l'exterior, les Dues Corones envoltaven progressivament la localitat, fins arribar a disposar d'uns vint mil combatents.³⁵⁹

Els primers enfrontaments van ser protagonitzats per les forces austriacistes, que a través d'algunes milícies i miquelets, a més de partides de cavalleria, sortien de la ciutat per fustigar el camp enemic. Hem vist com aquesta mesura era habitual entre els naturals, atès el coneixement del terreny. Aquesta pràctica va provocar centenars de baixes entre els assetjants. A banda, van entrar a la ciutat fins a 345 desertors que eren antics soldats aliats que havien estat capturats a Almansa. Aquestes escaramusses fugisseres van ser possibles perquè Orleans, malgrat tenir la plaça bloquejada, no podia iniciar el setge atesa la manca d'artilleria. El retard va implicar que les maniobres per obrir la bretxa a la muralla es comencessin a dur a terme a inicis d'octubre. Al cap de deu dies de foc incessant, les Dues Corones tenien tres possibles entrades a la localitat. Va ser llavors quan Orleans va ordenar l'assalt. A l'interior de la població, el príncep Enric de Hessen-Darmstadt comandava la defensa de primera línia, mentre que Charles Wills restava a la ciutadella militar situada al capdamunt de la ciutat. El 13 d'octubre, malgrat la resistència del landgravi, els francoespanyols aconseguien internar-se a l'entramat urbà. En aquesta mateixa jornada va

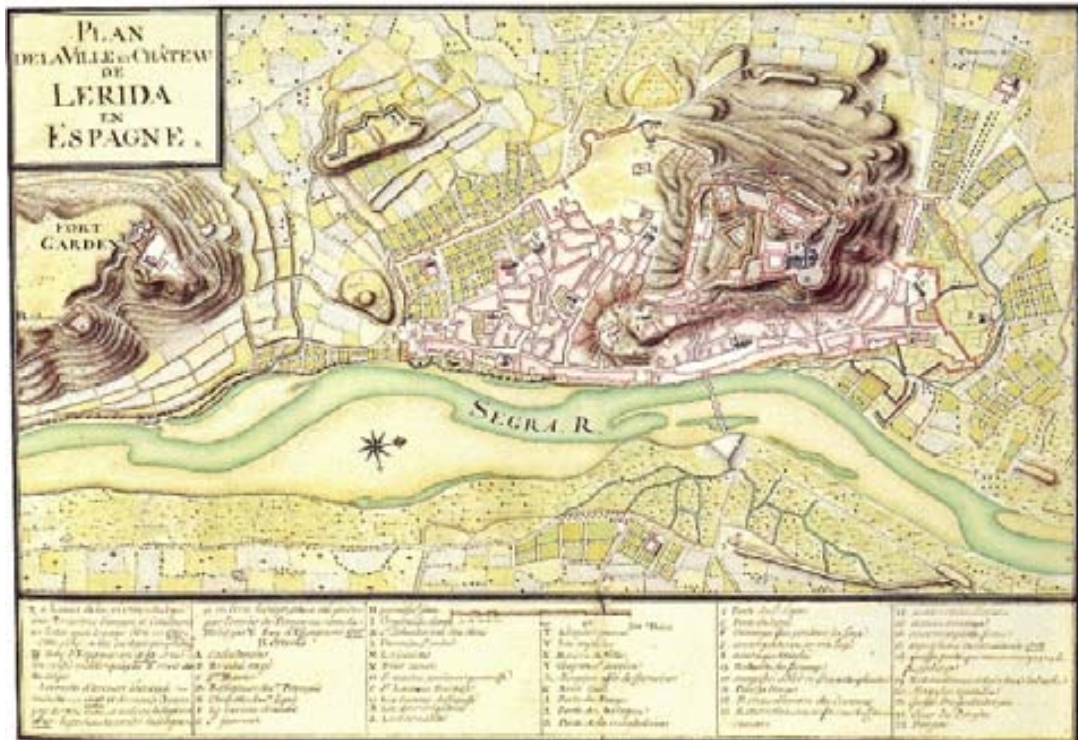
³⁵⁷ BACH i RIU, A.: «Crònica de la Guerra de Successió a les terres de Lleida, escrita per un pagès del Palau d'Anglesola», *Ilerda*, 44 (1983), p. 174.

³⁵⁸ AHN, *Estat*, ll. 812. Carta de Louvigny a Grimaldo. Lleida, 22 de gener de 1708.

³⁵⁹ Per resseguir amb més concreció els episodis d'aquest setge vegeu UCEDA MÁRQUEZ, O.: *Lleida 1707: la ciutat massacrada*. Lleida: La Clamor, 2007, pp. 82-99; FERNÁNDEZ DÍAZ, R.: *Història de Lleida*, vol. VI. Lleida: Pagès editors, 2003, pp. 50-60. Per conèixer el detall dels cossos borbònics i austriacistes vegeu CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, pp. 434-435.

començar el saqueig per part de les tropes, tant d'habitatges particulars com de recintes religiosos –convents i esglésies. Segons sembla, Orleans ho va autoritzar durant vuit dies. Mentrestant, part de la població es refugiava de la ràtzia borbònica a la fortalesa del castell.

Mapa 3. Plànol de la ciutat de Lleida (1707)

Font: BONET CORREA, *Cartografía militar...*, p. 146.

En aquest context va començar la segona etapa del setge, que va concentrar-se en reduir el conjunt defensiu coronat pel castell del Rei –antiga Suda andalusí. Des de l'exterior, el conglomerat austriacista dirigit per Galway i das Minas, que tenien el camp establert a Les Borges, van prometre socors als resistents de la ciutadella, ara bé, unes esperances il·lusòries. Novament, tal com s'havia experimentat a l'inici de la campanya a València, les desavinences entre els alts comandaments van ser patents, quelcom que s'evidencia des dels primers moments en els quals es va plantejar la defensa de Lleida –juny i juliol.³⁶⁰ Entre els generals austriacistes no era clara l'opció d'ajudar o deixar perdre la ciutat, la manca de diners i efectius estaven a la base de la discussió. Tant és així que sembla que a primers de novembre, a través d'un correu introduït al castell, se li va comunicar a Wills la impossibilitat de poder assistir-lo. Aquest fet va ser el detonant per què el general anglès, que comandava el contingent aïllat a la ciutadella, optés per capitular. La guarnició era molt reduïda i entre els resistents hi havia mil dues-centes persones –tal com referència Castellví– que patien disenteria. La manca d'aigua era patent i agreujava la

³⁶⁰ LEÓN SANZ, *La Guerra de Sucesión...*, pp. 277-281.

situació. La decisió de Wills va ser posada en dubte per alguns membres de la comandància, tant el coronel Alburquerque, com Miquel Ramon i Tort i, especialment Enric de Hessen-Darmstadt, creien que havien d'intentar resistir ateses també les grans mancances dels filipistes. De la mateixa manera, el període de l'any en el qual es trobaven, molt proper al fred hivernal, els beneficiava. Finalment, s'imposà el criteri de Wills i la rendició es va signar l'11 de novembre de 1707.³⁶¹

El setge de Lleida va deixar un gruix de baixes nombrós, especialment pel que fa a l'exèrcit de les Dues Corones. Sembla que en aquesta acció, les malalties van jugar un paper rellevant, sobretot si seguim la crònica del narrador austriacista i, en menor mesura, de Feliu de la Penya.³⁶² La documentació filipista al respecte no sembla aportar dades substancials. En línies generals, podem advertir que les Dues Corones, segons les revistes, xifraven en set mil vuit-centes les pèrdues experimentades. Els austriacistes, entre tropa reglada, milícies i paisans, unes dues mil dues-centes.

En aquest setge, resta com a incògnita el rol que van jugar els sometents d'arreu de Catalunya que van anar a socórrer Lleida. A finals de juny, quan s'estaven prevenint les defenses de la temuda presa, el rei Carles III va ordenar aixecar sometent general i es va decidir fer un còmput dels homes que podria aportar bona part del Principat. Val a dir que aquests càlculs es van fer a la baixa, atesa la importància de la sega que s'estava realitzant. Els homes mobilitzats havien d'acudir previnguts amb armes de foc, municions i altres eines com destrals, aixades, càvecs, magalls i cabassos.³⁶³ Segons els càlculs realitzats, en total es va considerar oportú enviar 6.620 homes, que provenien de diferents vegueries (quadre 7).

Saber amb exactitud el nombre de sometents que van acudir al camp és molt complicat, i malgrat l'anàlisi de diverses fonts que hem dut a terme, aquesta xifra la desconeixem. La documentació dona notícies escasses i només Castellví sembla fer-ne una breu referència. Segons el seu testimoniatge, a finals de setembre i bona part d'octubre, uns quatre mil paisans armats del sometent general –comptant també els miquelets– van ser posicionats al sud de les Garrigues, a Vinaixa i L'Albi. Posteriorment, d'aquest gruix, mil cinc-cents homes van ser destacats a La Granadella. Els comandants de les forces irregulars eren el marquès del Poal, Magí Vilallonga i el governador del camp de Tarragona, Magí Vilas. Els generals aliats van donar llibertat als jurats que encapçalaven els cossos per retornar als seus paratges; quelcom que no va ser de grat dels mobilitzats ja que, com apunta Castellví, mostraven una bona disposició a combatre.³⁶⁴

³⁶¹ Vegeu aquests fets amb més detall a CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, pp. 393-402. Les capitulacions a AML, *Llibre de Consells Generals*, reg. 457, fols. 80-84; CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, pp. 464-467.

³⁶² FELIU DE LA PENYA, *Anales de Cataluña*, III, p. 599.

³⁶³ ACA, *Cancilleria Real*, Cartes de l'arxiduc Carles d'Àustria, caixa 3B. Ordre enviada als jurats de Castellterçol, 22 de juny de 1707.

³⁶⁴ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, p. 393.

Quadre 7. Càlcul del sometent que s'havia d'aixecar a Catalunya per defensar Lleida

<i>vegueries/sotsvegueries</i>	<i>sometents</i>
Lleida	500
Sots. Pallars	600
Vic	550
Manresa	500
Cervera (vegueries alta i baixa)	1.000
Tàrraga	250
Vilafranca del Penedès	750
Agramunt	480
Sots. Lluçanès	80
Prats de Rei	70
Berga	280
Sots. Igualada	60
Ribagorça i frontera aragonesa	1.500
TOTAL	6.620

Font: elaboració pròpia; vegeu nota 363.

A partir d'aquest punt, el testimoniatge austriacista no facilita més notícies sobre aquesta mobilització general. Per tant, podríem pensar que veient la inoperativitat de l'exèrcit regular i la nul·la ajuda que va oferir a la ciutat del Segre, aquests homes deuriem retornar als seus llocs d'origen sense entrar en combat. Breus testimonis borbònics, però, expliquen que aquest sometent va ser durament reprimat per un contingent de l'exèrcit d'Orleans. No hem pogut contrastar els esdeveniments; tot i així, segons les notícies que arribaven a Roses, «un cuerpo de tropas del exercito de SAR [Orleans] habia en un renquentro passado a cuchillo de tres a quatro mil paisanos de los que iban al socorro de Lerida».³⁶⁵ Hem de tenir en compte que aquesta fi tan desgraciada va ser una possibilitat, però en ocasions, les notícies que corrien per Catalunya no sempre eren certes. D'altra banda, els dos principals cronistes proaustriacistes de l'època –de la Peña i Castellví– no van fer cap mena de referència al respecte.

En qualsevol cas, la pèrdua de Lleida és un dels factors claus de la posterior penetració de les Dues Corones, podríem advertir, fins i tot, de tota la guerra de Successió en relació a Catalunya. Analitzar els fets amb l'avantatge que ens proporciona el temps, lògicament, fa senzill aquesta anàlisi però crida l'atenció com la cúpula austriacista no va fer cap mena d'intent real per mirar d'aturar les operacions del duc d'Orleans; i aquest fet, malgrat els esforços econòmics i humans que es van realitzar per fortificar la plaça des de l'estiu de 1707. D'altra banda, l'exèrcit filipista experimentava problemes amb els seus subministraments, una mancança, en part, boicotejada des de la mateixa Cort de Madrid. Altres factors favorables, com l'estació de l'any en la qual es trobaven, així com les malalties que sembla que patia la tropa francoespanyola, no van ser

³⁶⁵ AHN, *Estat*, ll. 312. Notícies adjuntades per Domingo Recco a Grimaldo. Roses, 17 de novembre de 1707.

aprofitats pels dirigents aliats. Al nostre entendre, l'única explicació possible, a part de la inferioritat austriacista en termes generals, és que no es podien defensar amb garanties tres fronts on a les acaballes de 1707 la presència borbònica era evident (Terres de Ponent, Terres de l'Ebre i Empordà-Rosselló).

Tenint en compte la localització geogràfica de Lleida, controlar aquesta localitat permetia als filipistes campar lliurament i a discreció arreu de la meitat nord-occidental del Principat. Alhora, es podia controlar una plana bladera rica en avituallaments i farratges. Lleida permetia connectar la rereguarda aragonesa amb Catalunya, espai on els borbònics van aconseguir preparar un entramat militar prou estable. Així com Tortosa era una localitat més fàcil d'aïllar, atès que protegint el coll de Balaguer qualsevol exèrcit que volgués recórrer el país podria patir moltes baixes, des de Lleida, les possibilitats de penetració eren moltes i variades. De fet, els filipistes, conscients de la importància d'aquesta població, a partir de la seva captura van iniciar un procés de fortificació que s'allargaria alguns anys i possibilitaria mantenir-ne el control per sempre, fins que la guerra al Principat va acabar al setembre de 1714.

La ciutat del Segre va ser també la primera població catalana important que va patir el rigor de les represàlies del bàndol borbònic. La duresa del nou governador, tant comentada per Castellví com per les notes del pagès Aleix Ribalta, va empitjorar-ne les condicions. Des del novembre de 1707 fins a l'estiu de 1710, la ciutat va sufragar despeses en valor de 3.058 lliures –probablement en van ser més–, que es derivaven directament de la gestió militar: manutenció de presoners que seguidament serien executats –miquelets–, compra de llenya per als comandants de la plaça, estopa per a l'habilitació de mines, guies, correus, bagatges, etc.³⁶⁶ Així mateix, un sector de l'entramat urbà va ser enderrocat per constituir una autèntica plaça forta que possibilités el control militar de tot el nucli urbà.³⁶⁷ A la ciutadella del castell del Rei, segurament per l'experiència viscuda pels aliats durant el darrer setge, el governador va ordenar la perforació d'un pou per proveir d'aigua el fortí. Un pou que va ser construït pels dissidents, els miquelets, els voluntaris austriacistes i els soldats presoners, que va comportar la mort de molts d'aquests homes i que van ser necessaris molts mesos fins que s'hi va trobar aigua.³⁶⁸ En bona mesura, totes aquestes obres van ser costejades per les confiscacions de béns. El patrimoni va estar gestionat per l'antic membre de l'Audiència Reial filipista a Barcelona, el jutge Josep d'Alòs, que

³⁶⁶ AML, *Municipal*, Quintes i milícies, caixa 1587.

³⁶⁷ AHN, *Estat*, ll. 337. Carta de Louvigny a Grimaldo. Lleida, 18 de maig de 1708.

³⁶⁸ El cronista austriacista diu que van ser necessaris tres anys per trobar aigua; vegeu CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, p. 403. El propi governador, però, va informar que es va treballar dia i nit fins acabar l'obra en un any i mig. El pou tenia una profunditat de cinquanta-quatre toeses franceses (97,2 metres). Val a dir que l'aigua que es va trobar era salada, detall molt important que el governador va passar per alt a l'hora de comunicar-ho a la Cort; AHN, *Estat*, ll. 365. Carta de Louvigny a Grimaldo. Lleida, 30 de maig de 1709. Vegeu també BACH i RIU, «Crònica de la...», p. 177.

va executar-ho a partir de 1708.³⁶⁹ El procés de fortificació lleidatà va comportar, a partir de 1709, que s'obligués a noranta-cinc pobles de la rodalia amb imposicions diverses. Aquests indrets havien d'aportar mensualment fins a 458 treballadors, 23 carros i 492 doblons de plata.³⁷⁰

Amb la implantació borbònica a la zona, consegüentment, es van “controlar” poblacions veïnes de la plana de Lleida. Balaguer, que havia estat ocupada durant els preparatius del setge, n'és un exemple. Posteriorment, partides de l'exèrcit filipista van prendre les obediències de fins a quaranta nuclis del territori, amb poblacions importants com Castelló de Farfanya, Bellpuig, Verdú o Tàrrega.³⁷¹

A Lleida, aquelles persones de l'estament religiós que es van mostrar contràries al nou ordre van ser desterrades, així com altres sospitosos del món civil —metges, apotecaris, llauradors, notaris.³⁷² Era evident que, tal com han fet notar alguns autors, en el rerefons existia un esperit de repressió i càstig molt sever vers els territoris hispànics que s'havien aixecat contra el duc d'Anjou.³⁷³ Louvigny, que tal com veurem a continuació va ser el primer governador filipista de Lleida, a les acaballes del seu mandat va esgrimir unes reflexions ben il·lustratives en relació als habitants de la plaça que governava. Fruit d'un episodi molt concret —on va ser descobert que una ciutadana disfressada mantenia el trànsit de missives entre Lleida i l'austriacista Tarragona—,³⁷⁴ Louvigny asseverava el següent: «cierto es que tengo cien vezes mas rezel de este mal pueblo que de todo el poder y fuerza de los enemigos, pues tengo en casa tantos enemigos familiares como hay de habitantes hombres y mujeres, el mayor servicio del Rey fuera que SM embiasse en esta palza una buena colonia de Galicia por habitar esta ciudad y pays, este pueblo todos los dias lo considero peor [...] si se ha de echar todos los malafectos cierto es que pocos han de quedar en la ciudad».³⁷⁵

Els anys intermitjos del conflicte a les Terres de Ponent, fins el 1710, van estar molt marcats per la dura política de Louvigny. Des del resguard que oferia Lleida, el comandant de la plaça i la

³⁶⁹ AHN, *Estat*, ll. 798. Còpia del despatx de Josep d'Alòs. Madrid, 18 de gener de 1708.

³⁷⁰ AHN, *Estat*, ll. 369. Carta de Louvigny a Grimaldo. Lleida, 6 de gener de 1709. Cal esmentar que aquestes contribucions no eren complertes escrupolosament, atès que diversos pobles estaven força deshabitats i empobrits, quelcom que els impedia fer el pagament. Aquest fet ja es documenta durant el mes de gener, on de les noranta-cinc viles taxades, seixanta-set van aportar la imposició econòmica. Això va comportar que durant al primer mes, en lloc de 492 doblons, els borbònics establerts a Lleida n'ingressessin 366; vegeu del mateix lligall la carta signada per Louvigny a Lleida, 3 de febrer de 1709.

³⁷¹ AHN, *Estat*, ll. 312. *Relazion de las villas y lugares de estas fronteras de Cataluña de las quales rezive la obediencia en nombre de SM [...] SAR el srmo. Duque de Orleans*. Document adjuntat per Tomàs Capdevila a Grimaldo. Camp de Lleida, 24 de novembre de 1707.

³⁷² AHN, *Estat*, ll. 812. Carta de Louvigny a Grimaldo. Lleida, 28 de gener de 1708; AHN, *Estat*, ll. 352. Carta de Louvigny a Grimaldo. Lleida, 19 d'agost de 1708.

³⁷³ En aquest sentit, el treball que il·lustra millor aquesta situació en relació a Catalunya continua sent TORRAS i RIBÉ, J. M.: *Felip V contra Catalunya*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2005.

³⁷⁴ J. M. Grau constata com des de Lleida, quan va caure en possessió de Felip V, va existir un moviment migratori cap al camp de Tarragona; GRAU i PUJOL, J. M.: *La Guerra de Successió a la Conca de Barberà*. Montblanc: Consell Comarcal de la Conca de Barberà, 2007, pp. 16-17.

³⁷⁵ AHN, *Estat*, ll. 798. Carta de Louvigny a Grimaldo. Lleida, 5 de gener de 1710.

cúpula militar filipista establerta a la rereguarda d'Aragó organitzaven partides de soldats molt nombroses –podien arribar fins als quatre mil efectius– que es dedicaven a recollir farratges, blat i imposicions econòmiques. Eren incursions sobre el terreny que senzillament extorsionaven els recursos presents a les poblacions, a la vegada que servien per conèixer les posicions de l'exèrcit enemic. Mentrestant, les forces austriacistes es mantenien als límits meridionals de la Depressió Central –Montblanc, Igualada i com a plaça més avançada Cervera. Un dels cabdills filipistes que millor il·lustra aquesta política emprada durant el període 1707-1710 –i que després li va servir per ascendir a brigadier amb molt poc temps³⁷⁶ va ser el tinent coronel de cavalleria del regiment d'Astúries, José Vallejo. Aquest comandant va ser un autèntic flagell per a la poblacions de la contrada, va ser un militar molt actiu i, quan estava en campanya, poques vegades en sortia derrotat. D'altra banda, liderava les aproximacions més agosarades a l'exèrcit austriacista, el que li permetia obtenir les millors informacions tant en termes d'efectius com d'avituallaments. En ocasions, permetia robar-los els combois d'aprovisionaments, que no era precisament una pràctica massa habitual de l'exèrcit regular.

Quan acabaven les campanyes, els militars es traslladaven a les respectives casernes d'hivern, nova mostra dels rigors que havia de suportar la població civil, atès que els religiosos n'estaven exempts.³⁷⁷ L'any 1708, les Dues Corones van instal·lar el quarter general a Pina de Ebro i, el gruix de la tropa, a la Franja i als límits de Catalunya; els regiments francesos a la Ribagorça i els espanyols entre els rius Ebre i Cinca.³⁷⁸ Felip V va promulgar una ordenança per mirar de controlar els excessos que sovint executaven els soldats allotjats. En aquest cas, i fruit de la manca de recursos patent a la hisenda borbònica, el duc d'Anjou va ordenar que fossin les pròpies localitats que albergaven els militars les que havien de subministrar les racions de pa i d'ordi.³⁷⁹ D'aquesta manera, el monarca evitava haver d'utilitzar els serveis dels contractistes de grans («asentistas»). De fet, la cúpula militar intentava controlar totes les activitats que realitzaven els soldats durant els mesos d'aquarterament. Hem pogut documentar, fins i tot, la preocupació entre els contingents francoespanyols de que no es propaguessin creences protestants entre les seves files. Segons sembla, alguns desertors i presoners –imaginem anglesos– havien introduït la traducció feta per Félix Antonio de Alvarado del llibre *La liturgia inglesa o el libro de la oración común y administración de los sacramentos, y otros ritos y ceremonias de la Iglesia, según el uso de la Iglesia de*

³⁷⁶ AHN, *Estat*, ll. 742. *Relacion de los Brigadiers y su antigüedad*.

³⁷⁷ «que ninguna de las casas de los clerigos que componen las collegiadas referidas, ni en otra alguna, assi de las del Obispado de Hesca, como de todos los demas, se aloje militar ninguno, y que solo en el caso de estar ocupados todas las cassas de seglares, sin excepcion de ninguna, se pueda pasar a rogar a los eclesiasticos admitan y den alojamiento en sus cassas a los Militares, y si no obstante resistieren la admission, no se les obligue a que los recivan»; AHN, *Estat*, ll. 353. Carta a Jofreville, 17 de novembre de 1708.

³⁷⁸ AHN, *Estat*, ll. 353. Carta de José Hurtado de Amezaga a Grimaldo, 28 d'octubre de 1708.

³⁷⁹ AHN, *Estat*, ll. 353. *Ordenanza y reglamento para la subsistencia del pan y cevada que han de aver las Tropas en el presente quartel de invierno en el Reyno de Aragon y Fronteras de Cataluña*, 1 de desembre de 1708.

*Inglaterra.*³⁸⁰

L'exèrcit aliat també repartia els seus soldats per diverses àrees de Catalunya. Durant aquest 1708, els hongaresos van ser allotjats a Tàrrrega i Verdú, mentre que els dragons de Zizendorff van escampar-se per la Segarra i els seus encontorns –Ponts, Guissona, Sanaüja, Torà, Castellfollit, Ivorra i Prats de Rei. Els regiments de cavalleria alemanya van instal·lar-se entre Calaf i Igualada, mentre que la palatina estava al Lluçanès i a la plana de Vic. La cavalleria portuguesa, anglesa i holandesa va establir-se al Penedès i al camp de Tarragona. Els contingents d'infanteria portuguesa i palatina ocupaven Solsona, Cardona i Berga. Els genets de Subies van restar a la serra de Prades i, com a plaça més avançada, Cervera allotjava entre dos mil i tres mil efectius més.³⁸¹

Va iniciar-se la campanya de 1709 i els dominis territorials dels respectius exèrcits es mantenien en les mateixes posicions. En línies generals, aquest any s'ha d'entendre com un moment d'impàs al front català. A banda, i malgrat que no tenia una repercussió directa sobre els esdeveniments bèl·lics, el papa Climent XI va reconèixer a l'Habsburg Carles III com a rei d'Espanya.³⁸² Aquest revés a Felip V va agreujar-se encara més quan Lluís XIV va acceptar obrir un procés de negociació amb els aliats (la Haia i Gertruydenberg).³⁸³ Aquests esdeveniments, junt amb l'hivern gèlid que s'havia viscut, van provocar que els exercits entressin en campanya a les acaballes d'aquella primavera (maig-juny). No hi ha dubte que, des de l'òptica francoespanyola, aquests fets van marcar els anys successius de la disputa. Si fins aquell moment el pes de la guerra a Espanya havia estat portat pel Rei Sol, a partir d'ara, els sectors espanyols de la Cort del duc d'Anjou lideraran la direcció militar. En bona mesura, això es va produir gràcies al suport de la noblesa i de les ciutats de la Corona castellana.³⁸⁴ A finals d'any, Felip V decretava l'augment dels seus exèrcits: «Aviendo reconocido los contratiempos [...] de algun tiempo a esta parte las Armas del sr. Rey Cristianisimo mi Abuelo, y que por esta causa se hallaría obligado a disminuir o retirar el numero de tropas con que me auxiliaba [...], resolvi algunos meses ha, aumentar mis exercitos

³⁸⁰ AHN, *Estat*, ll. 353. Ordre de Felip V. Madrid, 24 de novembre de 1708. També el bàndol Habsburg va emetre bans prohibint dit llibre; vegeu ESCARTÍ i SORIANO, V. J. (ed.): *El Diario (1700-1715) de Josep Vicent Ortí i Major*. València: Fundació Bancaixa, 2007, p. 275.

³⁸¹ AHN, *Estat*, ll. 353. Carta de Louvigny a Grimaldo. Lleida, 27 d'octubre de 1708.

³⁸² CASTAÑEDA DELGADO, P.: «Clemente XI y la Guerra de Sucesión», DD.AA.: *La Guerra de Sucesión en España y América: actas X Jornadas Nacionales de Historia Militar, Sevilla, 13-17 de noviembre de 2000*. Madrid: Deimos, 2001, pp. 865-874. Vegeu l'evolució del Papat entorn el conflicte successori a la recent obra de MARTÍN MARCOS, D.: *El Papado y la Guerra de Sucesión española*. Madrid: Marcial Pons, 2011.

³⁸³ El procés va fracassar, en bona mesura, per les condicions humiliants que pretenien imposar els aliats a Lluís XIV; vegeu una esquematització a ALBAREDA i SALVADÓ, J.: *El «cas dels catalans». La conducta dels aliats arran de la guerra de Successió (1705-1742)*. Barcelona: Fundació Noguera, 2005, pp. 90-97. Els preliminars de les negociacions a AHN, *Estat*, ll. 365.

³⁸⁴ Vegeu aquest gir i les decisions preses per les Corts de París i Madrid a DE CASTRO, *A la sombra de...*, pp. 221-225; el cronista austriacista també en fa referència, CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, p. 24.

en España».³⁸⁵

Al front lleidatà s'entreveu perfectament la situació que referim. El governador Louvigny, veient les intencions del nou comandant general per a la campanya de 1709 –el mariscal Bezons–, que era partidari de no entrar en combat, va intentar maquillar la situació davant els estaments espanyols, atès que molts oficials començaven a desconfiar de l'actitud francesa. Louvigny, com a mesura balsàmica, recomanava el nomenament d'un comandant hispànic per tranquil·litzar els ànims i evitar així qualsevol senyal d'abandonament gal.³⁸⁶ El general escollit va ser el comte d'Aguilar, que va dirigir la campanya, no sense problemes, al costat de Bezons.

Si la mancança d'avituallaments havia estat prou evident durant la campanya anterior de 1708, tal com havia referit el marquès de Pozoblanco,³⁸⁷ l'escassetat de 1709 va ser sinó igual, encara més severa. Des de l'òptica filipista, això va comportar que en termes militars fos un any absolutament inoperatiu. Els únics moviments documentats van ser els que va executar José Vallejo amb el seu contingent de cavalleria que campava arreu de la Depressió Central.³⁸⁸ Precisament, les informacions que facilitava aquest cabdill deixen entreveure que els aliats plantejaven una campanya en termes semblants: «no tienen otro designio [...] que el de consumir los pocos forrages de la frontera, aliviar su Paiz de la molesta carga del quartel y imposibilitar del todo el yngreso de nuestras tropas en él, pues para otra cosa absolutamente no tienen disposiciones en su numero, en su calidad, ni en sus provisiones».³⁸⁹ Per a ambdós bàndols, la guerra de desgast s'imposava.

El filipista comte d'Aguilar, molt disgustat per com s'havien anat desenvolupant els esdeveniments al llarg de 1709, no entenia el sentit de les operacions que estaven duent a terme. L'escassetat present als pobles –a part de la referida a l'exèrcit–, provocava que la cavalleria desertés al bàndol aliat. Molts cavalls morien de gana perquè s'havia reduït la ració, «que un dia comen 8 libras de paxa, y tres nada». Els soldats sobreviuen amb pa de munició, bescuit i aigua. Nogensmenys, Aguilar advertia amb un to sever a Grimaldo que «Yo, nosè por donde empezar, ni por donde proseguir, a decir el estado de esto, solo por obligacion añado que se le caheè al Rey la Corona de la cabeza, si por su persona y sus resoluciones no toma las mas promptas medidas».³⁹⁰

³⁸⁵ AHGM, *Marquès de les Minas*, núm. 160, caixa 1.

³⁸⁶ AHN, *Estat*, ll. 365. Carta de Louvigny a Grimaldo. Lleida, 4 de juny de 1709.

³⁸⁷ «segun los oficiales generales, parece no nos podremos mantener mucho en esta paraxe por la escasez de paxas que avia en él, y las continuadas enfermedades que hazen mas sensibles la escasez que se padeze generalmente en las tropas que es cuanto juzgo digno de poner en noticia de V.S.»; AHN, *Estat*, ll. 352. Carta del marquès de Pozoblanco a Grimaldo. Camp d'Agramunt, 30 d'agost de 1708. En aquest sentit, i del mateix lligall, hi ha altres documents que il·lustren la mateixa situació vers els darrers mesos de la campanya de 1708. Vegeu la correspondència del marquès de Castelar i el diari del coronel de cavalleria José Hurtado de Amezaga, des del 14 d'agost al 14 de setembre.

³⁸⁸ El tinent coronel Vallejo, en dos anys, va aconseguir extorsionar fins a nou mil doblons de les poblacions per on incorria; vegeu AHN, *Estat*, ll. 373. Carta del comte d'Aguilar a Grimaldo. Lleida, 22 de juliol de 1709.

³⁸⁹ AHN, *Estat*, ll. 365. Carta de José Vallejo a Grimaldo. Lleida, 9 de juny de 1709.

³⁹⁰ AHN, *Estat*, ll. 758. Carta del comte d'Aguilar a Grimaldo. Camp de Torrelameu, 15 d'agost de 1709.

Les limitacions del bàndol borbònic van ser aprofitades per l'exèrcit rival. Sense gaires esforços, diversos efectius austriacistes van avançar les seves posicions des de Cervera –situant-se a Sidamon i Bellvís–, per, posteriorment, apropar-se a Balaguer. La presa d'aquesta població per part de les armes Habsburg a finals d'agost de 1709 il·lustra en bona mesura la situació precària de les Dues Corones. D'una banda, enseguint a Castellví, s'entreveuen desavinences molt fortes entre els comandaments espanyols i francesos –Aguilar/Bezons–, per tal com aquests darrers tenien ordres de Lluís XIV de no posar l'exèrcit en risc. El criteri de Bezons es va imposar i els reforços filipistes que havien de socórrer Balaguer van retirar-se cap a Alfarràs. Aguilar va informar de la situació viscuda al duc d'Anjou. De fet, quinze dies després, Felip V entrava a Catalunya per intentar conciliar les nacions que conformaven el seu exèrcit. Mentrestant, el contingent austriacista, veient que les Dues Corones no realitzaven cap moviment, va començar a assetjar la guarnició de Balaguer, que al cap de poques hores demanava capitular. Uns nou-cents homes van ser fets presoners, la majoria dels quals van prendre partit pels aliats.³⁹¹

De fet, si analitzem l'activitat bèl·lica d'aquest període a cavall del setge de Lleida i de la batalla d'Almenar, els exèrcits enfrontats van moure's més per les limitacions que experimentaven –avituellaments, malalties, relacions amb la població civil– que no pas per la motivació de fer la guerra contra l'enemic. Les escasses maniobres rellevants dutes a terme en aquests anys –la incursió fracassada de les Dues Corones a la conca de Tremp, els combats del Pont de Montanyana i la presa de Balaguer per part dels aliats– demostren el tipus de problemàtiques que presentaven els exèrcits moderns; en general, un conjunt de deficiències que escapaven de l'estricta estratègia militar i que responien a qüestions de caràcter logístic. Tota la resta d'encontres ocorreguts en aquest període central van ser escaramusses fugisseres on es buscava debilitar l'enemic, robar pertrets i intentar aconseguir presoners.

Tenint en compte aquests elements apuntats, al llarg dels anys 1707-1710 un conflicte dut a terme per les partides de miquelets i voluntaris va aflorar en comparació al bienni inicial de 1705-1706. Durant les ofensives primerenques, les partides de fusellers van realitzar tasques de suport puntual, tal com va quedar palès en els setges de Barcelona. Amb la pressió militar filipista a les fronteres catalanes, fruit del desenllaç d'Almansa, les accions d'aquests contingents van esdevenir el denominador comú del període. Si tenim en compte el conjunt del Principat, les terres de Lleida són, probablement, una de les àrees on menys es documenten aquests tipus d'esdeveniments. Som de l'opinió que la Depressió Central catalana era una geografia contrària a aquest tipus de mobilització, que patia molt en espais oberts. Això possibilitava que la cavalleria borbònica perseguís amb facilitat aquests homes.

³⁹¹ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, pp. 634-635.

Malgrat aquesta realitat, això no és un impediment per què es documentin accions protagonitzades per les partides auxiliars que incorrien diversos nuclis de la zona. El governador Louvigny va lluitar ferventment contra aquests grups i, si en alguna ocasió eren fets presoners, els executava sense miraments. Aleix Ribalta en deixà constància: «va durar cerca de dos anys que tants miquelets com prenian tots los feia penjar».³⁹² Només la manca de mà d'obra al camp, atesa la situació d'abandonament que patia el territori, va fer canviar de parer al governador filipista de Lleida. Durant el mes de febrer de 1709 havien arribat a la ciutat fins a cinquanta miquelets que oferien obediència a Felip V. En aquests casos, Louvigny els va perdonar la vida i els va donar permís per retornar a casa seva a treballar la terra. Segons el seu parer, aquest èxit era fruit de la política seguida fins llavors: «los muchos migueletes que he mandado ahorcar de exemple ha echo buen efecto, espero se convertiran otros muchos».³⁹³

A la primavera de 1708, un contingent de vuit-cents cinquanta efectius –tres-cents cinquanta dels quals de cavalleria– va dirigir-se cap a La Granadella sota les ordres de José Vallejo. Amb el pretext de ser un quarter de miquelets –de fet ho era–, la població va ser saquejada durant tres hores, mentre els habitants es resguardaven en una església situada al raval. Durant el setge borbònic sobre Lleida, les partides de fusellers que liderava Barnadàs en aquesta àrea de les Garrigues havien executat diverses accions amb l'objectiu de debilitar els filipistes –tres-cents quaranta presoners, presa de trenta cavalls i execució de soldats malalts a Seròs.³⁹⁴ Amb aquesta maniobra, el contingent de les Dues Corones mostrava una clara voluntat repressora. A més, altres nuclis que depenien de la mateixa població van ser saquejats –Bovera i la Pobla. Posteriorment, amb ànim d'intimidat, el contingent filipista va dirigir-se cap a Llardecans i Maials.³⁹⁵

Un element que sembla apuntar en la direcció que aquestes contrades servien per resguardar les partides de miquelets es pot resseguir de manera indirecta a través de les imposicions que efectuava Louvigny. Hem de tenir present, com hem vist, que les represàlies eren un autèntic leitmotiv per als comandaments francoespanyols que anaven recuperant possessions a la Corona d'Aragó. En relació a les aportacions de diners i mà d'obra que havien d'efectuar les localitats properes a Lleida, La Granadella era el nucli que més treballadors havia de facilitar i un dels més gravats en termes econòmics.³⁹⁶

³⁹² BACH i RIU, «Crònica de la...», p. 177.

³⁹³ AHN, *Estat*, ll. 369. Carta de Louvigny a Grimaldo. Lleida, 17 de febrer de 1709.

³⁹⁴ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, p. 414.

³⁹⁵ AHN, *Estat*, ll. 337. *Noticia de la expedición de la villa de la Granadella executada por la guarnición de Lerdia el dia 7 de abril de 1708*.

³⁹⁶ Vegeu nota 370, p. 131. Només les poblacions d'Almenar i Seròs havien de contribuir amb el mateix nombre de treballadors, setze. Pel que fa a la imposició econòmica, La Granadella era la quarta localitat més gravada, taxada amb quinze doblons al mes. Recordem que aquesta imposició s'havia establert a noranta-cinc nuclis, per tant, en el seu

Precisament durant aquests anys, albirem per la proliferació de fusellers i la llibertat amb què es movien, el govern de l'Arxiduc va intentar prohibir que aquests homes campessin per Catalunya armats en grups de més de dues persones. D'aquesta manera, només ho podien realitzar si anaven acompanyats d'un coronel.³⁹⁷ L'intent de controlar aquests partides és una constant des de que el cos es va originar a mitjan segle XVII. Durant la guerra de Successió, com veurem en un altre apartat d'aquest treball, es va provar en diverses ocasions. De vegades, aquest fet era contraproductiu atès que els miquelets podien arribar a abandonar les seves partides en cas que comencessin a percebre processos d'enquadrament, tal com va passar poc després d'aquests intents durant la primavera de 1708.³⁹⁸

En bona mesura, el testimoni que il·lustra millor aquests anys centrals a les terres de Lleida l'hem identificat amb les notes escrites pel pagès del Palau d'Anglesola, Aleix Ribalta: «deixo a ta consideració quina revolució havia de haver per est pahís, y aquells homens ques levantaren en lo any 1705 en títol de Miquelets pararen en lladres, y estos eran los que feien més mal en lo pahís [...] tots los dies venian las partidas de Lleyda; altres días venian les de Carlos III, y entre uns y altres no nos deixaven cosa».³⁹⁹

A partir de l'any 1710 els esdeveniments van ser sensiblement diferents als mesos que hem referit. Si fins llavors es van experimentar moltes precaucions en ambdós bàndols, de la mà sobretot de l'exèrcit anglès es va iniciar una campanya ofensiva que va portar el rei Carles III a Madrid. Així com havia succeït durant el 1706, els dos pretendents enfrontats van sortir a campanya. El monarca francoespanyol arribava a Lleida a mitjan maig de 1710, mentre que a inicis de juny, l'austríac avançava des de Barcelona per acudir a la Depressió Central. Les Dues Corones van disposar d'uns trenta mil efectius aproximadament, sense comptar les guarnicions permanents a les places d'Aragó i a la frontera catalana. Per aquest nou any, els aliats van comptar amb un gruix de combatents molt potent. Malgrat que l'exèrcit regular sempre va ser inferior al borbònic –especialment en termes de cavalleria–, ens trobem davant del primer i únic moment on el bàndol carolí va disposar d'un nombre de combatents similar al seu contrincant.⁴⁰⁰ Els propis comandants anglesos es mostraven molt confiats en les possibilitats d'èxit que albiraven per a la nova campanya.⁴⁰¹

A llarg de les primeres setmanes, les armes filipistes van actuar de manera prolífica, ja que van

conjunt, La Granadella era un de les localitats més afectades per la política impositiva de Louvigny.

³⁹⁷ AHN, *Estat*, ll. 337. Notícies rebudes a Lleida el 17 de maig de 1708.

³⁹⁸ AHN, *Estat*, ll. 337. Carta de Louvigny a Grimaldo. Lleida, 27 de maig de 1708.

³⁹⁹ BACH i RIU, «Crònica de la...», pp. 175 i 177.

⁴⁰⁰ Segons les revistes que l'arxiduc Carles i el mariscal Starhemberg van enviar a la reina Anna, comptabilitzant tots els fusellers de muntanya i els regiments reglats, la força anterior a Almenar era de 32.350 homes; CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, p. 220.

⁴⁰¹ TNA, SP 94/77. Carta de Craggs al secretari d'estat comte de Sunderland. Camp de la Portella, 16 de juny de 1710; Carta de Stanhope al secretari d'estat comte de Sunderland. Camp de la Portella, 22 de juny de 1710.

ocupar places avançades com Cervera i Calaf, així com van aconseguir apoderar-se de molts aprovisionaments del bàndol carolí. Aquestes pràctiques també es van realitzar a la zona meridional, en direcció al coll de Belltall, a la Conca de Barberà i al sud de les Garrigues. De fet, Felip V va executar una política de presa d'avituallaments per buscar el debilitament de l'enemic; i per aquells que l'efectuaven, aquestes incursions eren molt severes ja que els contingents es separaven del gruix de l'exèrcit i això significava tenir pertrets escassos i sobreviure amb pocs queviures. Castellví relata que aquesta duresa va comportar moltes malalties entre les Dues Corones, quelcom que deuria succeir si ens atenem al nombre de convalescents que hem pogut documentar. A finals de juliol, a Lleida hi residien mil cinc-cents malalts i els hospitals immediats –Fraga, Mequinensa i Montsó– n'albergaven mil dos-cents més.⁴⁰² Com a causant d'aquestes malalties, sembla que el mal abastiment d'aigua en aquests paratges és una de les raons principals.⁴⁰³ Un document realitzat per un oficial borbònic anònim establert a Lleida apuntava en la mateixa direcció: «Era el calor excesivo; faltaba el agua, murieron no pocos, y en particular de la infantería flamenca, no acostumbrada a este clima».⁴⁰⁴ A mitjan maig, el marquès de Villadarias havia expressat les penúries dels acampaments dels soldats: «ver padezer la Infanteria tan cruelmente; porque ademas de la total desnudez que experimentan, es tan reparable el desabrigo que no tienen una tienda en que repararse de la inclemencia del tiempo, siendo assi que ha estas desgracias hay la experienzia de haver padecido un día riguroso de agua, que agrava con mas peso, la devilidad de estas tropas, porque si el tiempo aiudase venigno, sería mas disimulable el desconuelo de no tener tiendas, aunque nunca se escussarían los vestidos, pero la falta de un todo, haze que estas zircunstancias ocassionen mi considerazion toda aquella fatiga que corresponde a tanta lastima».⁴⁰⁵

Mentrestant, l'exèrcit confederat fortificava la plaça de Balaguer, que advertia seria atacada pels francoespanyols. Alhora, els regiments repartits arreu del país mantenien les seves posicions a les casernes, sense haver de patir el desgast que comportava sortir en campanya, tal com estaven experimentant els combatents de les Dues Corones.

Paral·lelament a aquests esdeveniments, durant el mes de juliol de 1710, un contingent aliat va introduir-se al Lluenguadoc –Seta– per mirar d'animar la revolta *camisard* i forçar la retirada de Noailles de l'Empordà.⁴⁰⁶ Es va seguir el mateix patró que es produí a l'estiu de 1707 amb l'atac

⁴⁰² AHN, *Estat*, ll. 758. Carta del marquès de Castelar al marquès de Mejorada. Lleida, 3 d'agost de 1710; CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, pp. 45-49.

⁴⁰³ MARTÍ i ESCAYOL, M. A.: «Catalunya dins la xarxa científica de la il·lustració. John Polus Lecaan: medicina i botànica a Barcelona durant la guerra de Successió», *Manuscrits: revista d'història Moderna*, 19 (2001), p. 186.

⁴⁰⁴ Document citat a CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, p. 161.

⁴⁰⁵ AHN, *Estat*, ll. 394. Carta del marquès de Villadarias a Grimaldo. Camp reial davant de Balaguer, 18 de maig de 1710.

⁴⁰⁶ TNA, SP 42/67 exp. 90. Consell de guerra a Barcelona a bord del *Ranelagh*, 6 de juliol de 1710; AHN, *Estat*, ll.

sobre Toló. Nogensmenys, aquesta incursió al sud de França va permetre que a la part de Balaguer –on hi havia la disputa principal– es concentrassin un volum de forces important; bàsicament, un gruix de la guarnició de Girona –nou batallons i onze esquadrons–, més el contingent de 4.197 militars i 350 cavalls que havia embarcat a Vado Ligure (República de Gènova) i havia arribat a Catalunya poques setmanes abans.⁴⁰⁷ Aquest volum de soldats enviats des de l'Imperi cap a Catalunya va ser possible atès l'acabament de les hostilitats del conflicte hongarès (Tractat de Szatmár).⁴⁰⁸ La maniobra aliada que va forçar la retirada de Noailles és el que havia proposat el propi Felip V pocs dies després, perquè pretenia que el general francès del Rosselló assetgés Girona per obligar a Starhemberg a desviar efectius del front lleidatà.⁴⁰⁹ En aquest ocasió, els austriacistes van avançar-se als designis del monarca espanyol. Tot plegat va comportar que el mariscal Starhemberg i James Stanhope es possessin al capdavant d'un exèrcit destacat de setze mil infants i sis mil genets.⁴¹⁰

Així doncs, els dos exèrcits enfrontats, es van anar concentrant a les rodalies de la vila d'Almenar, situada a pocs quilòmetres al nord de Lleida. El gruix borbònic era comandat pel veterà marquès de Villadarias i comptava amb vint mil efectius d'infanteria i vuit mil de cavalleria. La batalla entre ambdues forces es va dur a terme el 27 de juliol i el seu resultat va determinar la resta de l'any 1710. El xoc, bàsicament, va ser protagonitzat per la cavalleria anglesa, gràcies a l'agressivitat que practicaven aquestes unitats comandades per Stanhope. Part dels efectius borbònics van fugir en estampida, molts dels quals moriren a causa de l'escarpament del terreny. La infanteria francoespanyola també va retirar-se de manera precipitada cap a Lleida. Tot plegat va provocar que els austriacistes sortissin victoriosos de l'encontre, patint unes quatre-centes baixes i prenent el tren d'artilleria filipista. Les Dues Corones van perdre al voltant de mil cinc-cents efectius.⁴¹¹

La victòria Habsburg als camps d'Almenar va possibilitar novament que els austriacistes sortissin de la reclusió catalana a la que havien estat sotmesos des de 1707. Havien estat tres anys

379. Carta de Pere de Tarau a Grimaldo. Perpinyà, 3 d'agost de 1710.

⁴⁰⁷ TNA, SP 79/5. Carta de William Chetwynd al secretari d'estat el comte Sunderland. Gènova, 15 de juny de 1710. En relació al desembarcament de les tropes vingudes d'Itàlia, les fonts no precisen l'indret, atès que tant apunten Tarragona com Barcelona; *Cfr.* CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, p. 161; BNP, *Relaçam de Batalla, que se deu entre os dous Exercitos de Catalunya, e Castella, em 27 de Julho passado, junto Almenara*, p. 7; BACALLAR SANNA, *Comentarios de la guerra...*, p. 198.

⁴⁰⁸ ALBAREDA i SALVADÓ, *La Guerra de Sucesión...*, p. 311.

⁴⁰⁹ TNA, SP 87/5 fol. 220. Carta de Felip V al duc de Borgonya, 26 de juny de 1710.

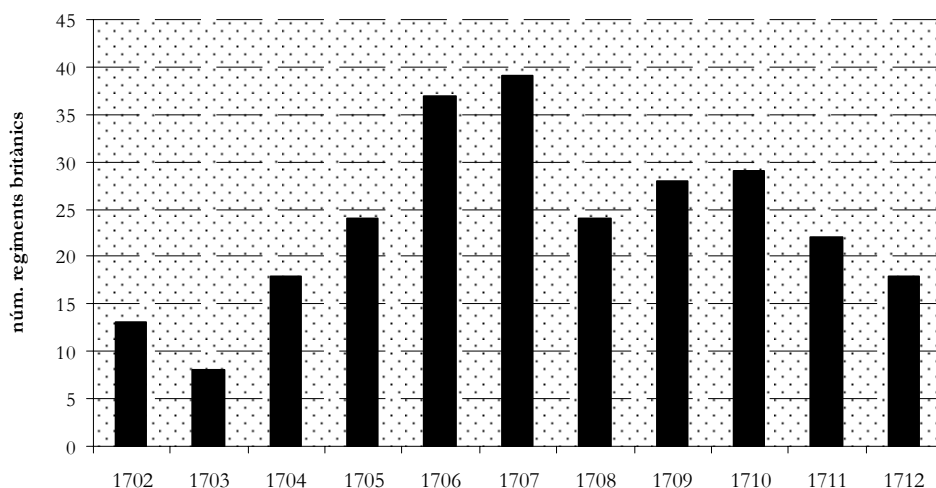
⁴¹⁰ El mariscal Guido von Starhemberg va arribar a Catalunya a l'abril de 1708 provinent de Viena per liderar l'exèrcit austriacista. Fins aquell moment, Peterborough, Galway i das Minas havien compartit el comandament suprem, però els esdeveniments bèl·lics al llarg del període (1705-1707), així com les habituals opinions confrontades entre els comandaments, va comportar que aquest destacat general encapçalés la direcció militar fins a l'evacuació de l'exèrcit imperial l'any 1713.

⁴¹¹ Vegeu un estudi acurat d'aquest episodi a RUBIO CAMPILLO, X.: *Almenar 1710: victòria anglesa a Catalunya*. Calafell: Llibres de Matrícula, 2008, pp. 65-112.

d'aïllament que havien permès reforçar el conglomerat aliat de manera notable, especialment a les acaballes de 1709 i durant el primer semestre de 1710. Per una banda, des de l'Imperi germànic s'havien anat enviant milers de combatents que havien embarcat a Gènova en direcció a Catalunya. Durant aquest anys, l'activitat de l'armada aliada va ser clau per proveir els diversos territoris austriacistes del Mediterrani, especialment el Principat. La xarxa que va teixir la potència naval britànica –a partir d'unes quaranta embarcacions de guerra– va aconseguir que s'anés avituallant amb més o menys regularitat els ports de Barcelona i Tarragona.⁴¹² Hem vist els casos dels arxipèlags Balear i Sard, i els usos que se n'extreien. També, però, els regnes de Nàpols i Sicília, la República de Gènova i Liorna van esdevenir enclavaments estratègics per a la supervivència de l'empresa militar austriacista del llevant peninsular.⁴¹³ Si era necessari, fins i tot, la flota anglesa anava a buscar avituallaments al nord d'Àfrica. De fet, en algunes ocasions, la guarnició de Gibraltar havia establert contactes amb el soldà del Marroc per proveir-se de fusta.⁴¹⁴

Això va comportar que des dels anys victoriosos de 1705-1706 i el successiu terrabastall d'Almansa –on l'exèrcit anglès va quedar pràcticament desfet–, durant l'any 1710 es va recuperar un nivell de forces de cavalleria i infanteria suficients per encarar la potència francoespanyola, arribant gairebé a la trentena de formacions (quadre 8).

Quadre 8. Nombre de regiments britànics al front de la península Ibèrica

Font: elaboració pròpia a partir d'Annex III.

⁴¹² TNA, SP 42/9 fol. 125. Llista dels vaixells anglesos al Mediterrani, 21 de febrer de 1710.

⁴¹³ TNA, SP 42/10 fol. 199. Ordre de la reina Anna per transportar des de qualsevol punt de les costes italianes avituallaments (reclutes, roba, diners, provisions i munició) cap a Catalunya, 11 d'octubre de 1709.

⁴¹⁴ TNA, SP 41/34 exp. 86. Informes del coronel Bennett per aconseguir provisions a Marroc. Gibraltar, 20 d'abril de 1710.

En aquest sentit, la Gran Bretanya, durant el 1709 i 1710, a banda d'aportar homes dels seus territoris insulars, va costejar anualment uns tretze mil efectius provinents de l'Imperi germànic (regiments de Starhemberg, Taff, Fabre, Osnabrück, Reventlau, Geschwind, Herbeville i Grisons). Per als dos exercicis, aquestes forces van comportar una despesa ordinària d'unes 414.000 lliures esterlines.⁴¹⁵

Així mateix, després d'algunes negociacions al voltant de la manutenció dels regiments portuguesos que s'havien resguardat a Catalunya provinents d'Almansa, a través de la interacció de Stanhope, la Gran Bretanya va acceptar augmentar la paga dels cossos lusitans. Entre 1707 i 1708, no sense problemes, Carles III i Joan V havien procurat la manutenció d'aquests soldats.⁴¹⁶ Castellví testimonia que el rei Habsburg va haver de buscar el suport de les finances holandeses per poder equipar els militars portuguesos establerts al Principat.⁴¹⁷ Hem de suposar que la demora de les gestions va provocar la desatenció d'aquests soldats, provocant «dezordens que faziam com grande prejuizo da cauza publica, e do mesmo Paiz sem que ellas fossem pontualmente pagas». El 1709 les forces portugueses van restar sota pagament anglès, gràcies a l'assignació d'una xifra molt ajustada (vuitanta mil lliures esterlines).⁴¹⁸ El volum de combatents lusitans i l'augment del cost de vida al Principat va provocar que aquests militars tornessin a passar l'any amb forces penúries. Per aquesta raó, amb la campanya que començava l'any 1710, la reina Anna i el Parlament, després de reformar i reduir dits regiments, van acordar l'augment de la prestació fins a les cent mil lliures esterlines.⁴¹⁹ Durant aquest any, per tant, el gruix de forces portugueses que van restar a Catalunya i van fer la campanya sota les ordres de Starhemberg van ser sis formacions de cavalleria i dues d'infanteria (uns quatre mil efectius).⁴²⁰

Tot plegat va comportar que entre els regiments propis, els cossos imperials i aquestes formacions portugueses, Anglaterra computés la seva despesa per a l'exercici de 1710 al voltant del milió de lliures esterlines (927.778£). Aquesta xifra contemplava estrictament el pagament de les 30.090 places de soldats i oficials, la plana major, els reforços provinents de Gènova que hem esmentat i conceptes derivats dels avituallaments.⁴²¹

Gràcies als treballs de J. Hattendorf podem captar amb detall l'evolució de totes les sumes gastades per la monarquia anglosaxona en relació a la Península. En el quadre 9 copsem com és precisament l'any 1710 quan es decideix fer una aposta més decidida des de l'inici de la contesa.

⁴¹⁵ TNA, WO 24/52; SP 94/77, cal dir que aquest darrer document és una estimació dels comptes. P. Voltes ja va recuperar i transcriure dit material; VOLTES i BOU, *Barcelona durante...*, I, p. 174.

⁴¹⁶ BNP, cod. 8542, fols. 282-286.

⁴¹⁷ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, p. 482.

⁴¹⁸ BNP, cod. 8542, fols. 199-200.

⁴¹⁹ TNA, SP 34/14, fols. 120-121.

⁴²⁰ BNP, cod. 8542, fol. 285.

⁴²¹ TNA, SP 94/77.

Quadre 9. Despesa anual d'Anglaterra en relació al front de la península Ibèrica durant la guerra de Successió (£)

1703	1704	1705	1706	1707	1708	1709	1710	1711	1712
187.678	384.117	387.710	744.054	1.123.487	1.120.103	216.877	1.535.461	2.543.667	749.468

Font: elaboració pròpia a partir d'HATTENDORF (1987), pp. 304-306.⁴²²

El 1710, per tant, s'havia de plantejar en termes ofensius. Els recursos gastats ho indicaven i els resultats d'Almenar ho recomanaven. El conglomerat reeixit que lideraven Starhemberg i Stanhope van penetrar decididament cap a l'Aragó, prenent-ne les obediències pertinents – Barbastre, Sariñena, Osca, Aïnsa, Montsó, Estadilla. L'arxiduc Carles acompanyava la comitiva amb la mirada posada sobre Madrid. Des de l'inici de la campanya, les forces filipistes havien minorat molt, quelcom que s'agreujava per la manca de grans que, segons sembla, no aportaven els contractistes.⁴²³ Entre les malalties experimentades, la derrota d'Almenar i les guarnicions de les places, les Dues Corones van quedar-se amb unes forces que rondaven els vint-i-tres mil homes. Aquest exèrcit va endarrerir la seva posició fins a Saragossa, mentre s'esperava que el nou comandant general de Bay arribés al front. A Osera, Felip V va relegar del càrrec a Villadarias, contradit des de la derrota almenarenca. Els aliats, malgrat que també van patir algunes baixes fruit de la duresa de sortir a campanya, tenien un cos que oscil·lava entre els vint-i-tres mil i els vint-i-quatre mil efectius.⁴²⁴

Aquesta superioritat es va fer palesa a la batalla de Saragossa, del 20 d'agost de 1710. Malgrat que les Dues Corones van debatre el fet d'entrar en combat, l'avantatge estratègic del paratge on estaven situats els va animar a executar-ho. La cúpula militar creia que amb unes jornades de descans es podria aconseguir una victòria i evitar així la possible retirada cap a les fèrtils àrees de la frontera castellanonavarresa. D'altra banda, els austriacistes consideraven adient combatre i arriscar tots els esforços realitzats. L'objectiu principal passava per reduir encara més les forces del Borbó. Si aconseguien la victòria, el camí de Madrid estava lliure. I així va ser, tot i que el bàndol confederat va patir algunes baixes, el cert és que en termes generals els aliats van imposar-

⁴²² En aquest sentit ens sembla adient remarcar els dubtes que ens genera el càlcul relatiu a l'any 1711. Segons J. Hattendorf, aquesta anualitat és quan es destinen més recursos en relació a la Península (front portuguès i catalanoaragonès), però altres treballs han remarcat que és precisament a partir de 1711 quan la Gran Bretanya comença a destinar menys quantitat de diners. J. Albareda, seguint a P. Voltes, assenyala que per aquest any, el Regne Unit no va aportar els subsidis corresponents i va assignar un terç del pressupost convingut habitualment; vegeu ALBAREDA i SALVADÓ, *La Guerra de Sucesión...*, pp. 307 i 309. El cronista austriacista va encara més enllà i assenyala que de les 250.000 lliures esterlines habituals, van ser-ne entregades 25.000; vegeu CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, p. 232. Fonts borbòniques assenyalen que el duc d'Argyll, comandant d'aquesta campanya de 1711, només va arribar al front català amb els diners per a les tropes angleses i holandeses; AHN, *Estat*, ll. 416-1. Carta de Josep d'Alòs a Grimaldo. Cervera, 15 de juliol de 1711. Malauradament, una font documental directa que en bona mesura podria esclarir aquesta situació no s'ha conservat de manera completa; TNA, WO 24/63.

⁴²³ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, p. 55.

⁴²⁴ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, p. 54.

se a l'exèrcit borbònic.⁴²⁵ El dia següent, Carles III entrava a Saragossa i recobrava l'obediència del regne d'Aragó. Mentrestant, Felip V fugia cap a Madrid amb la resta d'efectius. Un cop a la capital, la família reial, els tribunals i els ministres borbònics van desplaçar-se a Valladolid.

Després que l'exèrcit carolí s'aprovisionés a Saragossa al llarg de deu dies, l'expedició –amb l'Arxiduc al capdavant– va dirigir-se a la capital espanyola, on hi arribà el 21 de setembre.⁴²⁶ L'ambient fred i inhòspit va ser el denominador comú del breu període en el qual el rei Habsburg va residir a la capital de la Monarquia. Els principals cronistes –Castellví i Bacallar– coincideixen en el relat, on el poble escassament va acalorar el monarca i pocs nobles el rebien per retre-li homenatge. A Stanhope la situació no li era desapercebuda: «the country is our enemy, and we are not masters in Castilla of more ground than we incamp on [...] at our first arrival here, the towne appeared a desert».⁴²⁷ Tant és així que la cúpula aliada no veia amb bons ulls l'opció d'hivernar a Castella, i malgrat plantejar altres opcions que permetessin mantenir-se a prop de la capital –com establir-se a Toledo o a la Manxa–, el cert és que Carles III va ordenar que es retornés a Catalunya. Segurament va ser uns dels primers moments on el jove monarca va imposar el seu criteri en uns consells de guerra marcats per les discrepàncies i les discussions eternitzades.⁴²⁸

A mitjan novembre l'exèrcit aliat marxava cap a Aragó dividit en dos blocs. Un cos el liderava Starhemberg, amb alemanys, holandesos, hispànics, portuguesos i un petit contingent anglès; i l'altre Stanhope, amb el gruix de l'exèrcit britànic. V. León ha considerat que la poca acollida i la manca de propaganda proaustriaca a Madrid va ser el factor determinant de la derrota que vindria. L'antipatia del poble castellà va forçar a la comitiva de l'Arxiduc a abandonar la capital.⁴²⁹ Amb un cert aire premonitori, Stanhope va dilucidar que, fruit de les circumstàncies que vivien a Madrid –manca de comunicació amb l'exèrcit aliat de Portugal, ambient inhòspit, així com el procés de concentració militar que realitzava Felip V–; «it is not easy to make any settled judgement how this campaign will end».⁴³⁰

⁴²⁵ Els austriacistes van patir unes dues mil baixes mentre que els borbònics unes nou mil, la meitat de les quals van morir. Altres fons indiquen que va ser un nombre inferior, al voltant de les cinc-mil baixes; vegeu AHN, *Estat*, ll. 8701. Per veure el seguit de dades i diversos relats d'ambdós bàndols sobre la marxa des d'Almenar fins a la batalla de Saragossa, vegeu BNP, *Relaçam dos movimentos, e aççoes, que depois da Batalha de Almenara obrou o Exercito de Sua Magestade Catholica, & da feliz vitoria, que ultimamente alcançou das Armas do Duque de Anjoù, junto a Saragossa em 20 de Agosto de 1710*; CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, pp. 59-60 i 169-179; PÉREZ ÁLVAREZ, *Aragón durante la Guerra...*, pp. 141-142.

⁴²⁶ TNA, SP 94/77. Carta de Stanhope al secretari d'estat comte de Dartmouth. Madrid, 4 d'octubre de 1710.

⁴²⁷ Trad.: *el país és el nostre enemic, a Castella tan sols som els amos del terra a on acampem [...] a la nostra primera arribada, la població semblava un desert*; TNA, SP 94/77. Carta de Stanhope al secretari d'estat comte de Dartmouth. Madrid, 4 d'octubre de 1710.

⁴²⁸ Vegeu a mode de síntesi aquesta entrada a Madrid i els conseqüents problemes a LEÓN SANZ, *Carlos VI. El emperador...*, pp. 178-182.

⁴²⁹ LEÓN SANZ, *La Guerra de Sucesión...*, pp. 592-593.

⁴³⁰ Trad.: *no és senzill establir un judici de com acabarà aquesta campanya*; TNA, SP 94/77. Carta de Stanhope al secretari d'estat comte de Dartmouth. Madrid, 4 d'octubre de 1710.

Carles III entrava a Barcelona el 15 de desembre, i ho feia amb la mala notícia que havia conegut poc abans. A Castella, la cúpula filipista havia decidit impulsar una contraofensiva doble. El gruix de l'exèrcit que encapçalaria Vendôme atacaria la retirada austriacista que abandonava Madrid, mentre que Noailles assetjaria d'una vegada per totes Girona. Els efectius que perseguien la marxa aliada per Castella van aconseguir neutralitzar-los a Brihuega, on els homes de Stanhope hi havien arribat el 6 de desembre amb la intenció de reposar de les fatigoses marxes i de les malalties que sembla que patien part dels contingents.⁴³¹ Diverses fonts discrepen al voltant del total d'homes del reforçat exèrcit francoespanyol però, prenent les dades de Castellví, hem de suposar que aquest contingent estaria format per entre vint-i-cinc mil i trenta mil soldats. El 8 de desembre columnes avançades de Vendôme van bloquejar Brihuega i el gruix de les forces va sorprendre la població l'endemà mateix. El general Stanhope, observant la superioritat borbònica, que amb poques hores havia constituït diverses bateries que havien malmès la muralla de Brihuega, va decidir capitular. Les baixes en combat van ser escasses, però l'exèrcit anglès va perdre el propi comandant Stanhope, que va ser fet presoner junt amb els altres membres de l'estat major –tinent general Carpenter, els generals Wills i Pepper, el brigadier Gorge a més dels càrrecs administratius—⁴³² i 3.762 militars més.⁴³³ L'endemà, els catorze mil homes que encapçalava Starhemberg, mentre es dirigien cap a Brihuega amb l'objectiu de socórrer la població –que encara no sabien que havia capitulat–, van topar amb els vint mil efectius de Vendôme. L'encontre va ser a Villaviciosa, quelcom que va forçar a Starhemberg a retirar-se precipitadament perdent part dels efectius.⁴³⁴ La victòria militar no va ser clara però les fonts borbòniques van interpretar el desenllaç en clau victoriosa, atès el volum de pertrets abandonats al camp de batalla derivats de la fuga austriacista en el moment en què caigué la nit.⁴³⁵

2.5.2 Les Terres de l'Ebre

Arran de la notícia d'Almansa, Tortosa, primer enclavament important a la frontera meridional, va ser fortificada de manera intensa a costa de Carles III. Castellví testimonia que poblacions dels encontorns també van col·laborar en l'esforç defensiu, aportant alguna suma de

⁴³¹ TNA, SP 94/77. Carta de Lepell al secretari d'estat comte de Dartmouth. Saragossa, 10 de desembre de 1710.

⁴³² TNA, SP 41/4, exp. 174.

⁴³³ El còmput total d'homes que va perdre l'exèrcit de la reina Anna a les maniobres de Brihuega i Villaviciosa va ser de 4.018 efectius; TNA, SP 94/78.

⁴³⁴ Vegeu la disposició dels regiments i les forces en combat, a més d'un seguit de relats tant austriacistes com filipistes dels encontres de Brihuega i Villaviciosa a CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, pp. 148-149 i 200-209.

⁴³⁵ BCM, VI 23-11-8(11), *Relacion de relaciones de lo sucedido desde Guadalaxara, y Viruega, hasta finalizar la batalla de los Campos de Villaviciosa y de los cabos principales muertos, y heridos en och, nueve y diez de diciembre de mil setecientos y diez*, p. 9.

diners.⁴³⁶ En paral·lel, aquest procés de concentració i preparació defensiva també es va dur a terme a les localitats de Tarragona i Girona. El governador que comandava la ciutat tortosina era l'anglès Jones, mentre que Amador Dalmau –recordem, membre destacat del «partit dels mercaders»– organitzava els aprovisionaments per a una presumible defensa. Galway i das Minas, en consell de guerra celebrat a la ciutat el dia 13 de maig de 1707, van recomanar l'abandonament de la localitat, atesa la potent incursió de les Dues Corones des de València. Jones, però, advertia que la plaça podia ser ben defensada i Dalmau considerava que podia garantir vitualles per a quatre mesos.⁴³⁷

El 22 de maig, el victoriós exèrcit del duc de Berwick es va plantar davant de Tortosa, iniciant una presència a la zona que es consolidaria amb la presa de la ciutat al juliol de l'any següent. Al llarg d'aquests mesos, tal com ha fet notar A. Espino, les úniques accions ofensives dutes a terme pel bàndol austriacista van provenir de la mobilització auxiliar, bàsicament, de les partides comandades pels cabdills locals Falcó i Pedrol.⁴³⁸ La seva activitat rebia el suport del propi comandament austriacista, com del mateix governador Jones, que a més de garantir-los les captures que executaven, els subministrava tot tipus de municions. Els combats que es van produir a Falset il·lustren bonament la importància d'aquests contingents, atès que la petita guarnició austriacista que defensava la vila va fer cas omís de les informacions al voltant d'una incursió borbònica molt nombrosa. El filipista Francisco Gaetano de Aragón liderava un volum d'uns quatre mil homes que va rodejar la població, provocant moltes baixes entre l'exèrcit aliat. Les fonts borbòniques parlen d'entre quatre-cents i cinc-cents morts així com prop d'un miler de presoners.⁴³⁹ Només el coneixement de la geografia per part d'aquestes partides de fusellers va impedir que la pèrdua d'efectius encara fos major.⁴⁴⁰

Gràcies a la consolidació de la rereguarda aragonesa, les Dues Corones van controlar els transports del riu Ebre que, des de Mequinensa, avituallaven tota la zona en direcció sud. Aquesta artèria fluvial va ser essencial per perllongar el bloqueig sobre Tortosa i el conseqüent setge al juliol de 1708. Un trànsit que també es veia reforçat des de València, des d'on s'encaminaven més efectius i artilleria.

D'aquesta manera, al juny de 1708, vint-i-vuit mil soldats d'Orleans van prendre posicions al voltant de Tortosa. A l'interior del nucli, les forces austriacistes comandades pel comte Lascheraine estaven compostes per uns quatre mil cinc-cents homes –holandesos, imperials i

⁴³⁶ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, p. 483.

⁴³⁷ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, p. 372.

⁴³⁸ ESPINO LÓPEZ, A.: *Miquelets i sometents al front de l'Ebre durant la guerra de Successió (1705-1714)*. Barcelona: Rafael Dalmau, Episodis de la Història núm. 352, 2009, pp. 27-36.

⁴³⁹ AHN, *Estat*, II. 337. Carta de Juan de Cereceda a Grimaldo. Camp de Tortosa, 20 de juny de 1708; Carta anònima a Grimaldo. Camp de Benissanet, 2 de juny de 1708.

⁴⁴⁰ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, p. 527.

portuguesos—, així com la coronela, de mil tres-cents paisans.⁴⁴¹ Segons fonts austriacistes, Starhemberg estava esperant el contingent imperial que venia d'Itàlia per poder socórrer la plaça, quelcom que finalment no es va produir, sent un dels causants principals de la desfeta. Alhora, en el regne de València, partides de miquelets van intentar entorpir el flux d'avituallaments des de Sogorb, on els fusellers van intentar establir una plaça forta sense èxit.⁴⁴²

El 20 de juny, les Dues Corones, amb més de dos mil treballadors, van iniciar les tasques per obrir una trinxera paral·lela al llenç de la muralla, a la zona de Remolins. Posteriorment, tal com era habitual, una bateria de canons obria la bretxa, mentre que a l'interior de la població els civils ajudaven en la consolidació de la cortadura. Sembla que la participació dels tortosins és un fet contrastat en la documentació d'ambdós bàndols; quelcom, com veurem, que va acabar sent molt perjudicial atesa la repressió que va sobrevénir. Al llarg d'aquestes operacions, des d'intramurs, sovint s'organitzaven expedicions formades per tropa reglada i segments populars armats que intentaven demorar l'assalt final, tal com havia succeït als setges de Barcelona l'any 1706 i a Lleida al 1707. Tot i així, les maniobres principals es focalitzaven a partir de les bateries d'artilleria, ja que les Dues Corones van habilitar-ne diverses, alhora que des de Tortosa s'intentava impedir-ne la preparació.⁴⁴³ Des de l'òptica austriacista, la situació es va agreujar amb poques jornades; tant és així que el 10 de juliol, a l'interior de la població es va celebrar un consell de guerra on es decidí capitular. L'únic general aliat que es va mostrar contrari, el governador Jones, advertia que amb la resta de militars que quedaven —uns dos mil sis-cents— i el gruix de fusellers i paisans —uns dos mil— encara es podria fer front a una nova escomesa. Els austriacistes van fer crida a Orleans per arranjar els capítols i abandonar la població.⁴⁴⁴ En aquests combats, les baixes entre les Dues Corones es comptabilitzaren al voltant dels cinc mil militars —uns dos mil morts i uns tres mil ferits. Per a Castellví, a Tortosa, els assetjats van patir 538 pèrdues. Feliu de la Penya ho va xifrar en mil tres-cents.⁴⁴⁵ Cal fer notar que un gruix de mil soldats del bàndol austriacista —bàsicament francesos i alemanys— van desertar entre els dies 15 i 17 de juliol, just quan la guarnició carolina iniciava la sortida de la plaça.⁴⁴⁶

En aquest episodi tortosí observem, alhora, uns dels primers moments on la violència borbònica va ser practicada contra la població civil catalana. En el cas de Lleida, quan les Dues Corones van dominar la ciutat, les represàlies van tenir diversos accents, però les execucions

⁴⁴¹ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, pp. 526 i 528.

⁴⁴² PÉREZ APARICIO, «La respuesta valenciana...», pp. 402-403.

⁴⁴³ AHN, *Estat*, ll. 348. Diari anònim del setge, camp de Tortosa, 2-6 de juliol de 1708.

⁴⁴⁴ Vegeu les capitulacions a CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, pp. 575-578.

⁴⁴⁵ *Cfr.* CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, p. 533 i FELIU DE LA PENYA, *Anales de Cataluña*, III, p. 605.

⁴⁴⁶ AHN, *Estat*, ll. 348. Carta del marquès de Castelar a Grimaldo. Camp de Tortosa, 18 de juliol de 1708. Vegeu amb més detall l'evolució dels combats del setge tortosí a ESPINO LÓPEZ, A.: «La Guerra de Successió», HILARI, J. i QUEROL, E. (coords.): *Història de les Terres de l'Ebre*, vol. III. El Perelló: Aeditors, 2011, pp. 279-281.

sembla que es practicaven majorment contra les partides resistents de fusellers. Així doncs, a Tortosa, allò convingut al punt divuit de les capitulacions –seguretat de vida i béns als naturals i estrangers establerts a la ciutat– va ser contradit. Seguint les informacions que facilitava el marquès de Castelar, sembla que Orleans –junt amb Bezons– va ser el principal intermediari per reglar aquest tràmit. Aquest fet va aixecar les suspicàcies dels altres generals francoespanyols, que advertien les capitulacions tortosines massa avantatjoses per als enemics.⁴⁴⁷ Desconeixem si el descontentament dels alts comandants va motivar aquest episodi; tot i així, resta palès com en el moment de sortir la guarnició, un gruix de paisans armats que acompanyava la comitiva va ser durament reprimat.⁴⁴⁸ D'altra banda, un element que no era nou, tal com havia succeït a Xàtiva el 23 de maig de 1707, on molta població civil va ser executada un cop els soldats del cavaller d'Asfeld van entrar a la població després d'una dura resistència.⁴⁴⁹

Un cop l'exèrcit filipista va controlar aquest important enclavament del sud de Catalunya –àrea que ja no va deixar de dominar en tota la guerra–, es va establir el nou ordenament borbònic on calia anomenar les persones més adients per governar la ciutat.⁴⁵⁰ Així mateix, tal com havia succeït a Lleida, la fortificació de la plaça era un element molt rellevant, procés que ja havia estat ideat abans d'ocupar la ciutat. Un comissari borbònic deixava constància de com s'havia de dur a terme el procés durant les primeres setmanes: «se hechará una imposicion sobre los vecinos, que servirá mientras el rey se digna mandar remitir caudal para perfeccionar muchas obras que tenían empezadas, y en muy buen estado los enemigos».⁴⁵¹

En paral·lel, les confiscacions de béns eren essencials per aconseguir liquiditat de manera ràpida i accelerar el procés de fortificació. En aquests sentit, el jutge que ho executà va ser Melchor de Macanaz, encarregat de gestionar l'àrea de València. En saber-se aquesta resolució, Josep d'Alòs, confiscador a l'àrea lleidatana, es va mostrar molt molest, al·legant, fins i tot, a la tradició d'aquells territoris que advertia estar subjectes «a unas mismas leyes, fueros, y costumbres generales, así en lo secular como en lo ecclesiastico».⁴⁵² Alòs argumentava que les seves competències a l'hora d'impartir justícia i d'apoderar-se dels segrestos abraçaven tot el Principat, per tant, la Castellania d'Amposta havia de restar sota la seva gestió. El cavaller d'Asfeld, però, ja

⁴⁴⁷ AHN, *Estat*, ll. 348. Carta del marquès de Castelar a Grimaldo. Camp de Tortosa, 14 de juliol de 1708.

⁴⁴⁸ MARTÍ I ESCAYOL, M. A.: *Cronologia Guerra de Successió 1705-1714*. Generalitat de Catalunya, 2006, p. 71.

⁴⁴⁹ PÉREZ APARICIO, *Canvi dinàstic...*, II, p. 605.

⁴⁵⁰ El cavaller d'Asfeld, comandant de l'exèrcit borbònic al regne de València, va recomanar alguns noms per exercir els càrrecs. Cavallers: Francesc Sentis (el més adient segons les autoritats borbòniques); Francesc Marco, Antoni Sentis, Miquel Sentis, Baptista Garcia, Josep Antoni Borràs, Josep Sánchez. Ciutadans: Tomàs Violes, Josep Hernández, Andrés Avino i el metge Cros; vegeu AHN, *Estat*, ll. 346. Carta del cavaller d'Asfeld a Grimaldo. Tortosa, 25 de setembre de 1708. Castellví també anomena alguns d'aquests pretendents, *Cfr.* CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, p. 564. Unes notes actualitzades sobre la implantació borbònica a les Terres de l'Ebre a QUEROL COLL, E.: «L'establiment de l'administració borbònica», HILARI I QUEROL, *Història de les Terres...*, pp. 294-295.

⁴⁵¹ AHN, *Estat*, ll. 346. Carta de José de Pedrajas a Grimaldo. Camp de Tortosa, 14 de juliol de 1708.

⁴⁵² AHN, *Estat*, ll. 350-1. Cartes de Josep d'Alòs a Grimaldo i Francisco Ronquillo. Lleida, 28 de juliol de 1708.

havia resolt que aquesta tasca la realitzés Macanaz, que des de finals de juliol treballava amb els comissaris pertinents amb l'objectiu de que «todo lo que se confiscase en frutos, dinero, y generos, que puedan servir a las fortificaciones, o a la guarnicion, y que de las tierras, casas y rentas etcetera, se baya formando plano».⁴⁵³

Aquest esquarterament del país l'hem d'entendre perquè cada exèrcit que dominava el territori era el que gestionava l'àrea per on es desplegava. Per aquest motiu, *grosso modo*, el front de les terres de Lleida va estar gestionat des de la rereguarda aragonesa; la Castellania d'Amposta –i fins el coll de Balaguer– ho va estar des de València; i l'Empordà i encontorns, tal com veurem, va restar sota l'òrbita de l'exèrcit francès, on Felip V no tenia cap potestat decisòria. Bona mostra n'és el nomenament del governador de la plaça de Girona un cop va ser reduïda pels borbònics. La Cort de Madrid va nomenar Tiberio Caraffa però Noailles va fer cas omís a les ordres espanyoles i va col·locar al capdavant de la ciutat el general francès Mr. de Brancas.

La importància de Tortosa era coneguda per a tothom. Informadors borbònics asseguraven que la commoció que podria ocasionar a la societat catalana seria molt gran, motiu pel qual la notícia de la derrota va ser amagada fins el 22 de juliol.⁴⁵⁴ A finals d'aquell mateix any, la cúpula austriacista va intentar una maniobra secreta per tornar a dominar l'enclavament. Un *modus operandi* que denota la inferioritat i la poca capacitat bèl·lica que van demostrar els aliats durant els anys centrals de la contesa. D'aquesta manera, a inicis de desembre, un contingent d'uns quatre mil efectius regulars i un nombre indeterminat de fusellers van aconseguir internar-se a la població. La seva incursió, provinent del camp de Tarragona, no va ser advertida pels filipistes, veient-se sorpresos el dia 4 de desembre. Els homes de Starhemberg van aconseguir entrar al raval de Remolins, on van començar els combats fins l'endemà mateix, quan el comandant del bàndol Habsburg va decidir retirar-se fruit de la manca d'avituallaments i aprofitant la foscor de la nit. La guarnició borbònica bombardejava les cases de Remolins i el convent de Sant Joan, mentre que altres soldats atacaven des de la cortadura que separava aquesta àrea i el centre de la ciutat. En aquesta acció va morir el governador filipista de Tortosa, Adrián de Betancourt. Seguint la relació borbònica, els austriacistes van patir al voltant de cinc-cents cinquanta baixes mentre que els francoespanyols entre seixanta i setanta.⁴⁵⁵

El fracàs de l'empresa aliada va comportar que des d'aquell moment i fins a l'acabament de la contesa, l'acció bèl·lica produïda en aquests paratges es centrés exclusivament en l'acció derivada

⁴⁵³ AHN, *Estat*, ll. 346. Carta del cavaller d'Asfeld a Grimaldo. Tortosa, 28 de juliol de 1708.

⁴⁵⁴ AHN, *Estat*, ll. 350-1. Cartes de Josep d'Alòs a Francisco Ronquillo. Lleida, 28 de juliol de 1708. A partir del dietari de la Generalitat es desprèn que el dia 19 de juliol la pèrdua de Tortosa encara no era segura; vegeu DG, X, Barcelona, 2007, p. 918.

⁴⁵⁵ Cfr. AHN, *Estat*, ll. 350-2. *Relacion de la sopresa de Tortosa intentada por los enemigos*; Carta del cavaller de la Croix a Grimaldo. Tortosa, 15 de desembre de 1708 i CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, pp. 545-546.

de les partides de fusellers de la Ribera de l'Ebre.⁴⁵⁶ Els encontres entre ambdós bàndols van ser habituals i marcaven l'esdevenir de les campanyes. D'altra banda, l'exèrcit filipista establert a Tortosa organitzava expedicions per apoderar-se de recursos, alhora que extorsionava les localitats per on transitava. En alguns casos, aquestes incursions van ser prou avançades, tal com va succeir al setembre de 1709, inserint-se fins al camp de Tarragona i recollint obediències de poblacions com Reus.⁴⁵⁷ El control del país provinent des d'aquesta àrea del Principat va prosseguir al conveni de l'Hospitalet (juny de 1713), quan el marquès de Ledé va travessar el coll de Balaguer i va començar el definitiu sotmetiment del territori.

2.5.3 L'Empordà-Rosselló

Un darrer escenari català on la guerra va tenir una presència rellevant al llarg dels anys 1707-1710 va ser l'extrem nord-oriental del territori, amb les respectives rereguardes situades a Girona –austriacista– i a Perpinyà –borbònica.⁴⁵⁸ Enmig d'aquestes dues ciutats, les actuals comarques de l'Empordà, el Pla de l'Estany i la Garrotxa van ser el teatre directe dels enfrontaments, on diverses localitats passaven a estar dins d'un o altre bàndol depenent de l'exèrcit que acampava a les rodalies o transitava pels nuclis de les viles.⁴⁵⁹ Nogensmenys, advertim que aquest espai va ser una geografia única en el context de la guerra que ens ocupa; bàsicament, atesa l'escassa connexió amb els elements borbònics situats al front lleidatà, així com per la responsabilitat directa de Lluís XIV a l'hora de gestionar la maquinària militar de les Dues Corones. Aquests aspectes van provocar que, a diferència del que succeïa a la zona de l'Ebre i a la Depressió Central, la guerra duta a terme per ambdós bàndols seguís un cert patró de “normalitat”, on l'acarnissament i les represàlies practicades per les armes filipistes no eren tan evidents com el que s'havia experimentat en el front de ponent. Una mostra d'aquesta realitat, com bé assenyala Castellví, és la política seguida amb l'intercanvi de presoners, on els comandants respectius seguien les convencions establertes a l'època. En aquests sentit, la mostra més evident seria el tracte rebut

⁴⁵⁶ Només s'experimentà una excepció a finals de 1711, quan Starhemberg va promoure un nou atac secret per reduir la guarnició filipista de Tortosa. Tal com havia succeït tres anys abans, l'intent va fracassar; CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, pp. 263-266.

⁴⁵⁷ REDONDO PENAS, A.: «Reus y los reusenses en la Guerra de Sucesión», D.D.AA.: *La Guerra de Sucesión en...*, p. 243; TORRAS i RIBÉ, J. M.: «La rereguarda catalana (1710-1712)», *Manuscrits: revista d'història Moderna*, 18 (2000), p. 67.

⁴⁵⁸ FAJAL i MERCADER, S.: «El Rosselló i els rossellonesos davant la Guerra de Successió (1700-1715)», *Afers: fulls de recerca i pensament*, vol. 20, 52 (2005), pp. 557-579.

⁴⁵⁹ A la primavera de 1707, el duc de Noailles va informar que només amb la seva presència a la zona, unes noranta localitats havien donat l'obediència al Borbó; vegeu AHN, *Estat*, ll. 320-1. Carta de Noailles a Grimaldo. Camp de Figueres, 29 de maig de 1707.

pels fusellers i les milícies, atès que no eren titllats com a presoners d'estat.⁴⁶⁰

Aquests elements, situats en el rerefons de l'anàlisi que segueix, ens permeten advertir que l'activitat d'aquest indret va ser una autèntica «guerra petita», tal com va teoritzar G. Parker i com ha qualificat recentment A. Espino en relació a la Castellania d'Amposta.⁴⁶¹ En bona mesura, les paraules de J. A. Lynn respecte el front nord del Principat apunten en la mateixa direcció: «Small forces, rugged terrain, sparse population, limited supply, and restricted roads gave war along the Pyrenees its own character»;⁴⁶² tot plegat, junt amb l'escassa rellevància dels fets bèl·lics ocorreguts, així com l'actitud esquivada d'ambdós exèrcits en campanya, ens permeten percebre que aquest front va ser secundari en el conjunt Catalunya. Mostra d'aquest fet és la no presència del rei Carles III en aquest teatre. Quan el monarca Habsburg sortia en campanya, sempre ho va fer dirigint-se a la zona de ponent. L'únic moment on es documenta la seva presència va ser al gener de 1710, quan va decidir practicar la caça a les rodalies de Girona. En aquest periple, precisament, uns dos mil miquelets borbònics comandants pel batlle de Verges, *Pou de Jafre*, i Josep Carbonell van intentar segrestar el monarca Habsburg sense èxit.⁴⁶³

Des del punt de vista borbònic, el denominador comú del període va ser l'intent per apoderar-se de Girona, empresa que no es va produir fins al cap de quatre campanyes plenes d'incursions i contramarxes que només servien per devastar i extorquir el territori. Conseqüentment, el marc general provocava que les partides de fusellers –afavorides per la manca crònica d'efectius militars austriacistes– fossin també les protagonistes de les maniobres documentades en aquesta geografia. De fet, podríem esmentar que, tret d'alguna excepció, aquestes pràctiques van ser les úniques accions del bàndol Habsburg que tenien una vocació ofensiva.

Tal com havia succeït arreu del Principat, un cop es va saber el resultat d'Almansa, els principals enclavaments van ser fortificats a causa d'una presumible penetració de Noailles. Recordem que a inicis de març de 1707, aquesta amenaça va fer recular Carles III des de València cap a Barcelona. Els exèrcits en campanya de l'eix Empordà-Rosselló, uns deu mil homes relatius al bàndol borbònic i uns sis mil efectius de l'exèrcit regular austriacista, van sortir al mes de juny. Les Dues Corones sempre van disposar de més capacitat bèl·lica, fet que, d'altra banda, no significava sobreposar-se a l'enemic. Si observem l'activitat militar francesa d'aquest any només va reeixir la presa de Puigcerdà a finals de setembre,⁴⁶⁴ ja que bona part dels esforços destinats van haver de recular cap al Llenguadoc fruit de l'empresa aliada sobre Toló.

⁴⁶⁰ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, pp. 411 i 420.

⁴⁶¹ ESPINO LÓPEZ, *Miquelets i sometents...*, p. 7. En relació al concepte de «guerra petita», vegeu la teorització i altres exemples a l'Europa dels segles XVI-XVII a PARKER, *La Revolución militar...*, pp. 66-68.

⁴⁶² LYNN, *The Wars of Louis...*, p. 159.

⁴⁶³ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, pp. 32-33.

⁴⁶⁴ ACCE, *Correspondència*, A, núm. 103. Carta de Grimaldo als cònsols de Puigcerdà. Madrid, 17 d'octubre de 1707.

La campanya que inaugurava el 1708 va desenvolupar-se en els mateixos termes. El duc de Noailles va acudir al Rosselló a finals d'abril,⁴⁶⁵ on es va posar al capdavant d'uns vuit mil homes i uns quatre mil cavalls. A inicis de maig, el cos estava situat a la Jonquera, a punt per recórrer l'Empordà. Les informacions que facilitava el governador de Roses són molt indicatives de l'estat en què s'inaugurava l'any, on el bàndol Habsburg presentava greus limitacions. Domingo Recco advertia que Noailles, amb el contingent de vuit mil homes, podria arribar a Barcelona, atès que Girona només estava defensada pels gremis i el general Nebot es mantenia al camp amb les companyies molt disgregades.⁴⁶⁶

Les apreciacions de Recco, sens dubte, eren molt afinades. Des de que Noailles havia penetrat al territori, ràpidament va controlar Figueres i va situar-se davant les posicions que mantenien els austriacistes, a la zona de Sant Julià de Ramis i a les envistes de Girona. En aquesta àrea es van produir alguns enfrontaments, on Castellví afirmava que «con las partidas de fusileros se hacía sólo la guerra».⁴⁶⁷ Altre cop es va dur a terme una acció de refregues i de contramarxes, on els objectius passaven per aconseguir avituallaments, així com robar i destruir pertrets de l'enemic. Just per aquest motiu, al llarg del mes de juliol, els combats es van desplaçar a l'àrea del golf de Roses, atès el desembarcament francès de molts aprovisionaments. En aquest context, Noailles, sabent que l'empresa de Tortosa havia reeixit, així com un gruix important del seu contingent va ser introduït a França, va decampar i va situar-se a la frontera amb la sola intenció de mantenir el seus homes en posicions avantatjoses i assegurar el domini territorial que posseïen fins a la Cerdanya.⁴⁶⁸ Aquesta aparent situació de tranquil·litat va seguir fins a l'acabament de l'any, on ambdós bàndols es posicionaren a les respectives casernes d'hivern, mentre que el general francès retornava a París a causa de la mort del seu pare.⁴⁶⁹

Si l'impàs de 1709 va ser molt evident al front lleidatà –provocant desavinences entre els comandaments francesos i espanyols derivades de les negociacions entre els aliats i Lluís XIV–, en aquesta geografia delimitada pel riu Fluvià la situació va ser força estable. Altre cop, mentre l'objectiu militar Habsburg passava per assegurar la producció bladera,⁴⁷⁰ la prioritat de les Dues Corones era apoderar-se'n, sobretot, tenint en compte els problemes que experimentava la monarquia de Lluís XIV.⁴⁷¹ El testimoni de Castellví recull l'esperit dels mesos d'estiu de 1709:

⁴⁶⁵ AHN, *Estat*, ll. 337. Carta de Noailles a Grimaldo. Perpinyà, 22 d'abril de 1708.

⁴⁶⁶ AHN, *Estat*, ll. 343. Carta de Domingo Recco a Grimaldo. Roses, 2 de març de 1708; AHN, *Estat*, ll. 337. Carta de Domingo Recco a Grimaldo. Roses, 3 de maig de 1708.

⁴⁶⁷ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, p. 544.

⁴⁶⁸ AHN, *Estat*, ll. 348. Carta de Noailles a Grimaldo. Camp de Cotlliure, 25 de juliol de 1708; AHN, *Estat*, ll. 352. Cartes de Noailles a Grimaldo. Camp de Cotlliure, 1 d'agost de 1708.

⁴⁶⁹ AHN, *Estat*, ll. 353. Carta de Noailles a Grimaldo. Perpinyà, 14 d'octubre de 1708; Carta de Joan de Josa i Agulló a Grimaldo. Perpinyà, 28 d'octubre de 1708.

⁴⁷⁰ AHN, *Estat*, ll. 365. Carta de Juan Marquina a Grimaldo. Roses, 18 de juny de 1709.

⁴⁷¹ Investigacions dutes a terme a França han determinat que l'hivern d'aquest any va ser molt sever, baixant la

«El desvelo de Noailles se cifraba en transportar los trigos a Rossellón, y para facilitarlo había conducido un gran número de acémilas, que con las que recogieron en el país acarrearón muchos granos cerca de Rosas introduciéndoles en la plaza, desde donde con barcos pasaban en Francia. Corrían franceses sin oposición el Ampurdán. Sólo los fusileros alarmaban los destacamentos».⁴⁷²

Les fonts borbòniques contrasten l'anàlisi del cronista català. Fruit de les negociacions que es produïen a la Haia, Noailles no va acudir al front fins ben entrat el mes d'agost. Mentrestant, va restar a l'expectativa dels reforços que havia de rebre des de la Franja.⁴⁷³ Aquest contingent formava part del gruix que Lluís XIV va decidir apartar d'Espanya, a causa, sobretot, de l'exhauriment de les arque franceses. El comandant general del Rosselló manifestava que un cop arribés aquest cos de tropes, s'inseriria a l'Empordà per aconseguir els grans que els aliats haguessin deixat. I albirava que, tenint en compte l'estat de l'exèrcit austriacista, l'empresa seria reeixida.⁴⁷⁴

D'aquesta manera, a primers d'agost, l'exèrcit engrossit de Noailles sortia del Voló per traslladar-se altre cop cap a l'extrem nord-oriental de Catalunya. Tal com havia succeït en els darrers dos anys, la marxa d'aquest cos va ser incontenible. El destacament palatí acantonat a Figueres va ser fet presoner amb facilitat (802 militars).⁴⁷⁵ Seguidament, les armes franceses van fer-se fortes a Torroella de Montgrí, on van habilitar els magatzems de provisions que s'anaven requisant d'arreu.⁴⁷⁶ El control d'aquest paratge possibilitava la comunicació –mitjançant una trentena d'embarcacions– amb la rereguarda de Cotlliure i el conjunt del Rosselló,⁴⁷⁷ malgrat que algunes naus austriacistes intentaven impedir-ne el trànsit a partir del bloqueig del golf de Roses i de les illes Medes.⁴⁷⁸

Des d'aquest indret, el duc de Noailles va pressionar a la Cort per dur a terme el setge de Girona, tot i les limitacions que ell mateix reconeixia en termes econòmics i temporals –la campanya estava força avançada. L'aspecte que més el condicionava era la despesa de l'operació, que calculava en 491.050 lliures. Noailles va demanar informació de les operacions que s'havien

temperatura fins a vint graus en alguns indrets del territori francès. Aquesta severitat climatològica va provocar una escassetat acusada de grans, conseqüentment, uns índex de mortaldat més elevat així com tensions socials; citat a ALBAREDA i SALVADÓ, *El «cas dels catalans»...*, pp. 90-91. Precisament, just al final de la primavera, hem pogut constatar com Noailles es mostrava disgustat per la dificultat a l'hora de mantenir el seu exèrcit al Rosselló, que patia molts problemes d'abastiments; AHN, *Estat*, ll. 365. Carta de Noailles a Grimaldo. Perpinyà, 2 de juny de 1709. A Catalunya, la severitat climatològica va provocar una crisi de subsistències que provocava no poder assegurar el gra, fet pel qual va motivar la intromissió de les institucions; vegeu TORRAS i RIBÉ, «La rereguarda catalana...», pp. 64-66.

⁴⁷² CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, p. 645.

⁴⁷³ AHN, *Estat*, ll. 365. Cartes de Noailles a Grimaldo. Perpinyà, 30 de juny de 1709.

⁴⁷⁴ AHN, *Estat*, ll. 758. Carta de Noailles a Grimaldo. Perpinyà, 28 de juliol de 1709; Carta de Joan de Josa i Agulló a Grimaldo. Perpinyà, 21 de juliol de 1709.

⁴⁷⁵ AHN, *Estat*, ll. 373. Carta de Noailles a Grimaldo. Torroella de Montgrí, 17 d'agost de 1709.

⁴⁷⁶ AHN, *Estat*, ll. 373. Carta de Noailles a Grimaldo. Camp de Verges, 24 d'agost de 1709.

⁴⁷⁷ TNA, SP 34/11, exp. 13.

⁴⁷⁸ AHN, *Estat*, ll. 373. Carta de Joan de Josa i Agulló a Grimaldo. Camp de Verges, 24 d'agost de 1709.

dut a terme a Lleida i Tortosa per poder realitzar una comparativa, així com havia recomanat l'enviament de lletres de crèdit a banquers de Bordeus o de Tolosa de Llenguadoc. D'altra banda, si Starhemberg realitzava algun tipus de moviment per reforçar els efectius carolins de l'Empordà, Noailles recomanava que l'exèrcit del pla de Lleida penetrés amb trenta esquadrons i vint batallons en direcció a Solsona i Berga. D'aquesta manera, esperava forçar la divisió dels homes del mariscal austríac i consolidar així l'èxit del setge gironí.⁴⁷⁹

La presència dels contingents francesos a la zona provocava que poblacions catalanes cridessin a sometent. Girona va demanar el suport de Vic, atesa la proximitat del cossos francesos i les vexacions que executaven: «Los estragos grans dona lo enemich totas quantas parts pot de est pais son inexplicables aixi de saqueix com altres, y en molt llochs saquejat las Iglesias, despullant y maltreçant los sacerdots, y despullant donas que es cert posan a tot est Pahis a una total miseria».⁴⁸⁰ En aquesta ocasió, Vic ja havia aixecat dos-cents homes.⁴⁸¹ Hem de suposar, doncs, que la crida a les poblacions properes a Girona també es va produir.

Les marxes i contramarxes dels exèrcits, i la conseqüent devastació, provocava que sectors de la població de l'extrem nord-oriental –des d'Olot fins a Figueres– desitgessin l'atac a la principal ciutat de l'àrea. Aquestes informacions, si més no, eren les que provenien del bàndol francès i advertien que amb la presa de Girona es posaria fi al conflicte i a les extorsions que es cometien en aquests paratges.⁴⁸²

Altres cop, però, l'empresa militar sobre la ciutat no va produir-se. El contingent de Noailles, després de perdre els equipatges i les tendes de campanya de deu batallons a causa d'una crescuda del riu Fluvià,⁴⁸³ va dirigir-se cap a l'àrea de Besalú i Olot. Al llarg del periple, el general francès va prendre nombroses contribucions, així com saquejà la vila de Santa Pau. Atès el període de l'any –octubre–, l'expedició de les Dues Corones va reintegrar-se al Rosselló per la vall de Camprodon, amb l'objectiu d'instal·lar-se a les casernes d'hivern. Mentrestant, els miquelets i les milícies d'aquestes contrades en fustigaven la marxa.⁴⁸⁴

El 1710 va ser el punt d'inflexió de l'escenari que referim, especialment durant els darrers mesos de l'any. Tot semblava començar amb el mateix patró, quan els aliats avançaven posicions fins a la frontera per assegurar la collita del blat a la fèrtil plana empordanesa. Els borbònics penetraven fins a Figueres amb un exèrcit més potent que l'enemic –tretze mil homes–, comandat per Noailles i amb el recurrent pla d'assetjar Girona.⁴⁸⁵ En aquesta ocasió, però, els austriacistes

⁴⁷⁹ AHN, *Estat*, ll. 758. Carta de Noailles, camp de Verges, 29 d'agost de 1709.

⁴⁸⁰ AMVI, *Correspondència*, Cartes rebudes. Carta dels jurats de Girona als jurats de Vic, 6 de setembre de 1709.

⁴⁸¹ AMVI, *Llibres d'Acords*, núm. 30, sessió del 3 de setembre de 1709.

⁴⁸² AHN, *Estat*, ll. 373. Carta de Joan de Josa i Agulló a Grimaldo. Camp de Verges, 24 d'agost de 1709.

⁴⁸³ AHN, *Estat*, ll. 361. Carta de Joan de Josa i Agulló a Grimaldo. Camp de Pontós, 4 d'octubre de 1709.

⁴⁸⁴ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, p. 648.

⁴⁸⁵ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, p. 124.

van idear una maniobra hàbil que va permetre alleugerir l'àrea referida. Recordem que un cop els aliats van desembarcar els efectius provinents de Vado Ligure (10 i 11 de juliol), la flota va embarcar alguns combatents per apoderar-se del port de Seta (25 de juliol), tot provocant el replegament d'una part dels efectius de Noailles. Aquesta acció va permetre concentrar un exèrcit nombrós a la part de Balaguer, quelcom que conduiria a la batalla d'Almenar i a la conseqüent incursió cap a Castella. Des del Llenguadoc, Noailles es va dirigir a Valladolid per reunir-se amb Felip V, on hi arribà a mitjan setembre. En aquesta trobada es va resoldre d'una vegada per totes que el general francès es decidís a assetjar Girona i donés així una passa endavant en el procés d'ocupació territorial a Catalunya.

Amb aquesta intenció, i a l'espera de més reforços provinents de França, el general francès va ocupar Figueres a finals d'octubre de 1710. El duc de Noailles, que va ser anomenat plenipotenciari de Felip V al Principat, va promulgar un edicte amb la condició que si la població civil catalana no agafava les armes contra l'exèrcit francès, obtindria el perdó del duc d'Anjou, així com mantindria les seves vides i hisendes. Castellví indica que aquest pronunciament no va sorgir l'efecte desitjat, en bona mesura, per l'experiència viscuda l'any 1706, quan les Dues Corones van recórrer el país per assetjar Barcelona.⁴⁸⁶

Així doncs, a mitjan desembre, després que haguessin anat arribant nombrosos batallons i esquadrans francesos a l'Empordà, a més d'haver desembarcat l'artilleria al golf de Roses, un gruix de vint-i-cinc mil efectius borbònics van començar a circumval·lar la plaça de Girona. Fins aquell moment, la reina Elisabet de Brunsvic –regent atesa la incursió de Carles III a Madrid–, havia organitzat la presumible defensa; bàsicament, mobilitzant nombrosos sometents que s'havien aixecat a totes les localitats que distaven tres hores de la capital catalana i que s'havien concentrat als encontorns de Girona sota el lideratge de segments nobiliaris que seguïen al comte de la Puebla.⁴⁸⁷

Pel que feia a l'interior de la plaça, el comandant general de la defensa, el comte Tattenbach, s'havia mostrat confiat a l'hora de resistir l'atac. Durant el mes de novembre, ell mateix havia informat que els aprovisionaments eren suficients per mantenir els quatre mil efectius durant més de dos mesos,⁴⁸⁸ alhora, les fortificacions que s'havien anat preparant estaven en prou bon estat

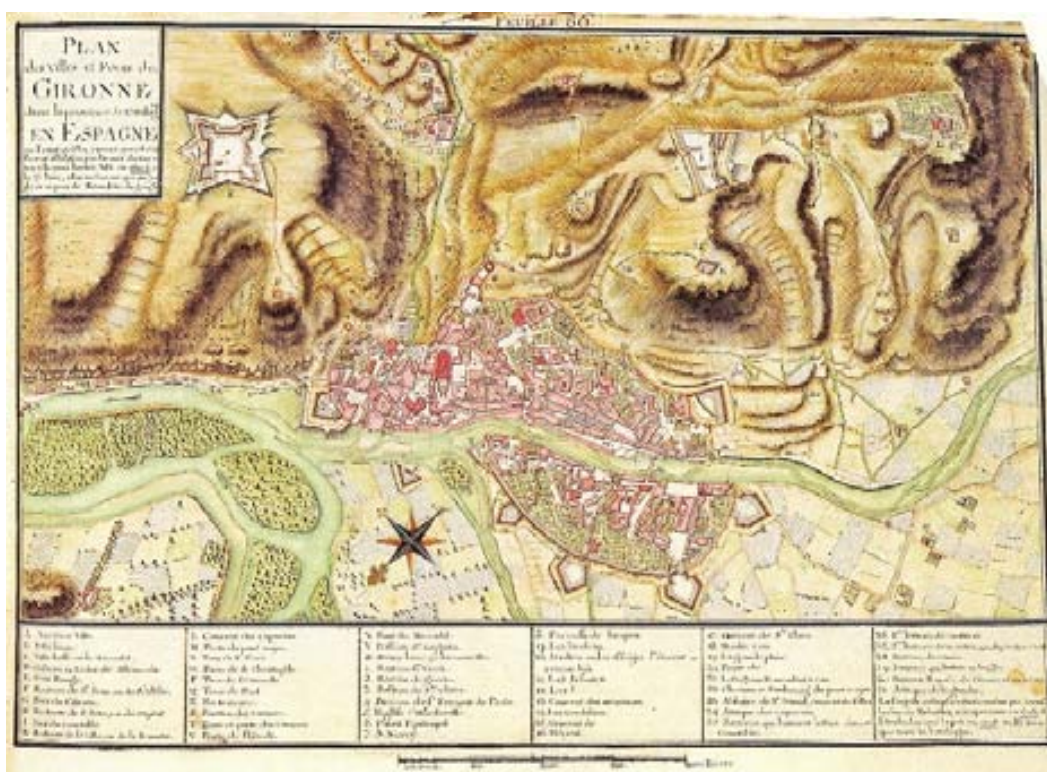
⁴⁸⁶ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, p. 126.

⁴⁸⁷ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, p. 132.

⁴⁸⁸ Seguint el testimoniatge de Castellví, la guarnició que defensava Girona estava composta majoritàriament per forces auxiliars, ja que el gruix de l'exèrcit estava retornant de Madrid. De l'exèrcit regular, es comptava amb la presència de tres batallons d'infanteria palatina i els regiments de la ciutat de Barcelona i de la ciutat de Cartagena. Pel que fa a les milícies locals, Manresa, el Lluçanès, Vic i Mataró havien concentrat un gruix de sometents que s'havien unit a un cos de cinc-cents homes que Barcelona s'havia compromès a pagar. Així mateix, també hi havia un contingent de cinc-cents fusellers de muntanya i la pròpia coronela de la ciutat, d'uns sis-cents homes. Tot plegat resultava un volum de resistents força heterogeni que oscil·laria entre els quatre mil i els cinc mil efectius; vegeu CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, p. 128.

tenint en compte les limitacions que experimentaven.⁴⁸⁹

Mapa 4. Plànol de la ciutat de Girona (1694)

Font: BONET CORREA, *Cartografía militar...*, p. 123.

Les accions per preparar la trinxera van començar a finals de mes de desembre. L'estratègia seguida era l'habitual, obrint-la davant el llenç de la muralla mentre es batia amb l'artilleria. Des de Girona, partides de fusellers intentaven endarrerir els avenços borbònics a través de sortides fugisseres. Només la climatologia en va demorar la presa definitiva, atès que va ploure amb tanta intensitat provocant que les maniobres s'aturessin entre el 9 i el 14 de gener. Els rius Ter i Onyar van sobreixir, inundant àrees ocupades per l'exèrcit francès. Les bateries de les Dues Corones van haver de canviar de lloc per poder prosseguir l'atac.⁴⁹⁰ Castellví testimonia que al llarg d'aquesta setmana els dubtes entre la cúpula borbònica van ser molt grans, fins al punt d'abandonar l'empresa i negociar amb els austriacistes una possible treva.⁴⁹¹ El clima va cessar, en conseqüència, l'activitat bèl·lica es va reprendre. El dia 22 la bretxa al sector de Santa Llúcia era prou capaç per l'assalt, tal com succeí l'endemà mateix gràcies a l'habilitació d'una mina que Noailles va fer esclatar.⁴⁹² Des de l'exterior, el socors austriacista es va albirar impossible. Girona

⁴⁸⁹ AHN, *Estat*, ll. 8706. Cartes del comte Tattenbach al marquès de Erendazu. Girona, 7 de novembre i 10 de desembre de 1710.

⁴⁹⁰ AHN, *Estat*, ll. 410-1. Carta de José Vallejo a Grimaldo. Lleida, 25 de gener de 1711.

⁴⁹¹ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, p. 131.

⁴⁹² AHN, *Estat*, ll. 410-1. Carta de Tiberio Carafa a Grimaldo. Girona, 26 de gener de 1711.

va signar les capitulacions el 24 de gener de 1711 i una setmana més tard els jurats donaven l'obediència a Felip V.⁴⁹³ Mentrestant, les forces austriacistes sortints reculaven fins a Hostalric. En aquest setge, els borbònics van patir quatre mil baixes mentre que el conglomerat aliat al voltant de cinc-centes.⁴⁹⁴

2.5.4 El collapse dels anys centrals i la conspiració de la Catalunya interior

Començava el 1709 amb un dels hiverns més durs que es recordaven a Catalunya. Els rius Ebre, Segre, Llobregat i Ter es van congelar. A l'interior del territori, les oliveres morien i era necessari protegir-les del fred per evitar major pèrdua. Aus del nord, fins i tot, s'acostaven a les costes catalanes acumulant-se en un nombre mai vist.⁴⁹⁵ Tal com hem vist, el clima sever va condicionar els aprovisionaments de la campanya que començava, motiu pel qual, s'havien de cercar a l'exterior. Aquests esdeveniments van agreujar la situació de penúria que vivia el territori. A Catalunya, ja feia quatre anys que la guerra durava i semblava que amb la nova anualitat, la situació continuaria persistint en els mateixos termes. La pau no arribava i els fronts de guerra semblaven establir-se als límits de la geografia catalana. Com si els exèrcits es limitessin a mantenir la seva posició i a sobreviure del terreny per on transitaven.

En aquest context va ser quan el dirigent austriacista de la Catalunya central, el tinent coronel Joan de Miquel, es va acostar en secret a la Cerdanya per tractar un assumpte important: organitzar una conspiració que promogués la incursió de l'exèrcit francès per l'Alt Berguedà i de l'exèrcit espanyol d'Aragó cap a Cervera i Cardona. D'aquesta manera, advertia que es podria avançar de manera conjunta cap a la capital catalana. Aparentment, el propi Joan de Miquel donaria suport a aquesta entrada perquè estava pendent de ser governador del castell de Berga o de la pròpia fortalesa de Cardona.

Els primers contactes entre els conspiradors van produir-se el 8 de desembre de 1708, quan des de Bagà es va enviar una nota a Anton de Manegat per poder concertar una trobada.⁴⁹⁶ Es

⁴⁹³ AHN, *Estat*, ll. 410-1. Carta dels jurats de Girona a Felip V, 31 de gener de 1711. Vegeu el detall dels articles de la capitulació al mateix lligall; Carta de Noailles a Grimaldo. Girona, 26 de gener de 1711; una còpia a TNA, SP 79/5. Segons el relat del cronista austriacista, el comte Tattenbach va demanar la preservació dels privilegis i les prerrogatives que gaudien els gironins en temps de Carles II. Noailles va delegar aquesta decisió a l'entorn de Felip V; possiblement, va ser un dels escassos aspectes que va decidir el monarca espanyol en relació a aquest front durant el període 1707-1710; CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, p. 134.

⁴⁹⁴ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, p. 135.

⁴⁹⁵ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, p. 601.

⁴⁹⁶ Anton de Manegat va lluitar al setge aliat de 1705 al costat de Velasco, mobilitzant fins a quatre-cents vuitanta miquelets. Un cop es signaren les capitulacions, va marxar amb el virrei borbònic a Andalusia i, posteriorment, va fer campanya com a voluntari amb Noailles a la frontera del Rosselló-Empordà. Un cop Puigcerdà i la Cerdanya van estar sota control borbònic a finals de 1707, Anton de Manegat va ser nomenat jutge de confiscacions; vegeu AHN.

tractava que Joan de Miquel i el seu germà Pere passessin aquella frontera per interactuar directament amb l'estament borbònic: «lo que yo intentaré, que es cosa de mucho peso y muy alta, y para esto les digo que antes que se ponga en execucion, por no errarlo, es nesario que nos veamos y hablemos, porque es imposible con papeles poderlo todo prevenir con cumplimiento».⁴⁹⁷ Des de Puigcerdà, Manegat es va mostrar interessat però va advertir de la gran dificultat de poder trobar-se, atesa la climatologia i el pocs passos que restaven oberts per introduir-se des de Bagà cap a la plana ceretana. D'altra banda, una nevada forta podia tancar els colls d'una jornada a una altra. Malgrat això, els germans de Miquel van insistir en la importància de la reunió i van citar a Anton de Manegat –i el seguici que ell cregués oportú– per al proper 10 de gener. El lloc seria l'àrea de les Molines, per tal com tenien previst passar pel coll de Toses o pel de Maïans.

La trobada es va materialitzar el dia acordat. Pel cantó borbònic van acudir el governador de Puigcerdà (brigadier Curtan) i Anton de Manegat. Des de Perpinyà s'hi van desplaçar expressament Josep de Viladomar i Joan de Josa. Pel cantó austriacista, els interlocutors eren els germans de Miquel i un criat seu de plena confiança. Per Josa –qui va relatar tot aquest procés que reconstruïm–, la intenció del metge-militar solsoní era clara: «Dise que los Ministros del señor Archiduque le hasen de algun tiempo a esta parte grandes instancias para que mude su corte a Italia, con el motivo de no expermintarse en los catalanes aquel fervor que antes, y con el de que hallandose presente en aquellos Reynos, podría sacar mas cresidos subsidios para proseguir la guerra de España; y no duda que a la menor novedad que se experimentase en el pays, les esforsarían y obligarían a ejecutarlo.

A vista de lo referido, propone que para conseguir una conmosion en los parages de la montaña, y sus [?] mantienen dusientos hombres, que estos son de diferentes parages de aquella, cada una de los quales si se abrasase este medio, unos de ellos, tienen parciales en Solsona, otros en Cardona, otros en Berga, otros en Manresa, y otros en el Llusanes. Y que al mismo tiempo trabajan todos en ver las intelligensias que pueden introducir en las plasas de Cardona, Berga y Castillo Ciudad, y que haviendo sido él gobernador de las dos primeras después de la revuelta, hace grandes instancias para que se les vuelvan a dar, y que debe persuadirse que a lo menos el uno de ellos no se lo negaran, con lo que podría mejor asegurar qualquier empresa. Dise que qualquier tiempo es a propósito para poner en execucion esta idea, pero mas seguro quanto menos se dilate, por el peligro que se descubra [...] que el día que se señalare se haga entrada por la parte del llano de Urgel hasta Servera, por si conviniere acudir a la de Cardona, y por la parte

Estat, ll. 312. Carta de Francisco de Velasco a Grimaldo. Almeria, 15 de desembre de 1705; Carta de Noailles a Felip V, 20 de desembre de 1707.

⁴⁹⁷ AHN, *Estat*, ll. 369. Fragment de Joan de Miquel, Carta de Joan de Josa i Agulló a Grimaldo. Puigcerdà, 10 de gener de 1709.

de la Cerdanya a Baga, por si fuere menester acudir a Berga».⁴⁹⁸

Joan de Josa va escriure a la Cort de Madrid per informar d'aquesta novetat. Així mateix, Anton de Manegat, tal com Joan de Miquel li havia demanat, va entregar-li quatre-cents doblons per mantenir els homes que tenia armats. Els informes van arribar a mans del propi Felip V, pel que sembla, molt interessat en la matèria. El monarca va acceptar mantenir el contacte amb el dit personatge, alhora que va oferir un perdó a tots aquelles que contribuïssin en l'empresa que s'ideava, va aprovar l'entrega de diners i va ordenar que facilitessin tot allò que fos convenient per què Joan de Miquel dugués a terme el pla.⁴⁹⁹

Analitzant la documentació al respecte, dues grans explicacions s'entreveuen per què el metge-militar prengué una iniciativa d'aquest tipus. És innegable que darrera d'aquesta trobada amb l'estament borbònic de la Cerdanya hi havia un element d'afany personal. Una fugida cap endavant per intentar augmentar els rèdits socials que, segurament, creia no correspostos per part de la cúpula austriacista. No podem oblidar que aquest personatge va rebre comissió des del camp de Barcelona –setembre de 1705– per aixecar tot l'interior del país, tal com havia succeït amb prohoms com Manuel Desvalls, Miquel Subies o els germans Nebot, tots ells ja coronels. En aquest mateix treball hem pogut observar com Joan de Miquel va reduir Solsona, va passar a recollir les obediències de Cardona i el seu castell, també va aconseguir el Berguedà, la Cerdanya i part de l'Alt Urgell. Només un mes després de l'arribada de l'Arxiduc, gairebé tota la Catalunya interior era austriacista i ell havia estat un dels principals artífexs, sinó un dels més destacats. De fet, el metge-militar era un dels revoltats de primera hora, quan al juliol de 1705 un grup de solsonins va dirigir-se a l'alçament de la plana de Vic.⁵⁰⁰ La consideració cap aquest personatge era tan notòria que la Cort Habsburg de Barcelona es posava en contacte amb ell a l'hora de prevenir algun tipus de perill. En certa manera, era l'home fort de l'austriacisme en aquests indrets. Durant el setge borbònic de 1706, va ser Joan de Miquel qui va rebre l'encàrrec de passar a Solsona amb l'objectiu d'organitzar la defensa de la ciutat i assistir a la vila de Cardona.⁵⁰¹ Posteriorment, es va dirigir amb els sometents a Collserola, per intentar fustigar la rereguarda francoespanyola establerta al camp barceloní.⁵⁰²

La seva influència era tal que, segons diverses fonts, va arribar a tenir el control de les salines

⁴⁹⁸ AHN, *Estat*, ll. 369. *Proposiciones echas por don Juan de Miguel en Putgserda a 10 de benero de 1709*. El cronista austriacista Castellví fa referència al fet que l'Arxiduc marxés a Itàlia un cop es va conèixer la derrota d'Almansa. Així mateix, avisa que aquesta opció, malgrat que no en constata la veracitat, sembla que va afligir molt l'ànim de la població catalana; vegeu CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, p. 374.

⁴⁹⁹ AHN, *Estat*, ll. 369. *Avisos que dà don Juan de Josa y Agulló*. Madrid, 10 i 11 de febrer de 1709.

⁵⁰⁰ GUERRERO, PUJOL, BARTRINA, «Joan Miquel (1669-1713)...», p. 89.

⁵⁰¹ ACS, *Expedients*, A90, núm. 29. Carta d'Enric de Gunter a Joan de Miquel. Barcelona, 30 de març de 1706.

⁵⁰² ACS, *Expedients*, A90, núms. 162-163. Cartes de Joan de Miquel als cònsols de Solsona. Camp de Sant Cugat, 22 d'abril de 1706 i camp de Sant Jeroni, 29 d'abril de 1706.

de Cardona per poder mantenir els seus homes mobilitzats.⁵⁰³ Lògicament, el govern austriacista va apartar-lo atesa la importància econòmica d'aquest recurs; i també va executar-ho amb el nomenament de governador a les places de Berga i Cardona, que van ser assignats a altres dirigents. Amb bon judici, Joan de Josa advertia que «aunque siempre le han esperansado con otros empleos, jamas ninguno ha tenido efecto; lo que segun se ve y él mismo confiesa, ocasiona en su genio el maquinari en otra novedad, viendose como el dise redusido a la estreches que antes de la rebelion».⁵⁰⁴

Una segona lectura que es pot treure de la iniciativa de Joan de Miquel era la situació d'atzucac a la que havia arribat Catalunya, al nostre entendre, possiblement agreujada pel dur hivern que s'estava vivint. El borbònic Joan de Josa sembla confirmar aquesta variable quan, de la trobada que van mantenir, comentava que «a mas de que el malcontentamiento que supone de toda la provincia no debe creherse solamente por lo que él dice sino tambien por conformar en los mismo todas quantas noticias se tienen de todas partes, hallándose tan cansados de los extraordinarios gastos que les ocasiona esta guerra, que solo desean encontrar el modo mas seguro de acabarla».⁵⁰⁵ En aquests mateixos termes semblava expressar-se el propi tinent coronel Joan de Miquel: «supone primeramente que todo el pays de Cataluña, hasta el dia de hoy, tan bien dispuesto ha abrasar qualquier novedad, por lo cansado y disgustado se halla del maltratamiento de los enemigos, como pudiese estarlo al tiempo que se conmovió a favor del señor Archiduque».⁵⁰⁶

A Barcelona, precisament durant aquests mesos, a causa de l'increment del preu dels aliments atesa la quantitat de refugiats que albergava la població, els ciutadans blasfemaven de l'antic virrei borbònic Velasco. Segons les notícies rebudes a Roses, per als habitants de la ciutat, l'antic lloctinent era el causant de la situació que vivien.⁵⁰⁷ Nogensmenys, investigacions sobre el cost de vida a la capital catalana han demostrat la tendència a l'alça en aquest període. Malgrat les precaucions que ens recomana tenir el propi autor de l'estudi –fruit de l'extrapolació realitzada amb algunes dades–, és en aquests anys a les acaballes de la primera dècada del segle XVIII quan es superen els nivells del mig segle anterior –des del Tractat dels Pirineus. Els índexs més severs de la guerra dels Nou Anys, fins i tot, van superar-se lleugerament. Tal com podem comprovar en el quadre 10, és a partir de 1698 quan el cost de vida cau per estabilitzar-se, posteriorment, fins a l'inici de la disputa successòria. El 1708, per tant, és el primer moment en què es superen el

⁵⁰³ GUERRERO, PUJOL, BARTRINA, «Joan Miquel (1669-1713)...», p. 91; AHN, *Estat*, ll. 369. Carta de Joan de Josa i Agulló a Grimaldo. Puigcerdà, 10 de gener de 1709.

⁵⁰⁴ AHN, *Estat*, ll. 369. Carta de Joan de Josa i Agulló a Grimaldo. Puigcerdà, 10 de gener de 1709.

⁵⁰⁵ AHN, *Estat*, ll. 369. Carta de Joan de Josa i Agulló a Grimaldo. Puigcerdà, 10 de gener de 1709.

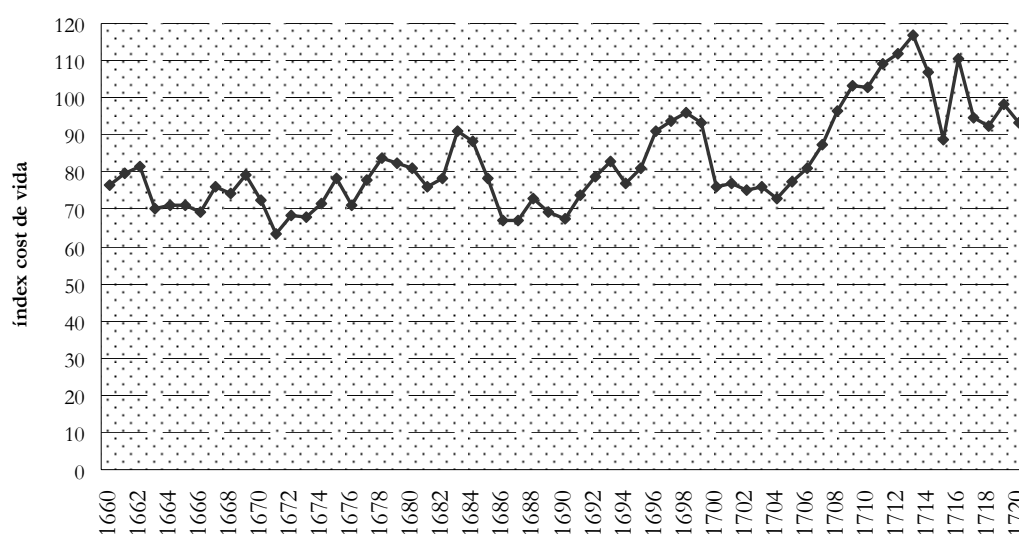
⁵⁰⁶ AHN, *Estat*, ll. 369. *Proposiciones echas por don Juan de Miguel en Putgserda a 10 de benero de 1709.*

⁵⁰⁷ AHN, *Estat*, ll. 353. Carta de Domingo Recco a Grimaldo. Roses, 16 d'octubre de 1708; AHN, *Estat*, ll. 352. Carta de Domingo Recco a Grimaldo. Roses, 8 d'agost de 1708.

registres. Un índex que, d'altra banda, encara era inferior al màxim de 1713.⁵⁰⁸

Com hem comentat, aquesta percepció –que tan bé ha identificat J. M. Torras en relació a la desfeta d'Almansa i Catalunya, d'una guerra que semblava albirar un final molt incert, aguditzat per la pressió militar a les fronteres catalanes que provocava l'abandonament de moltes zones i l'arribada de refugiats–, va accentuar-se l'any 1708. La Generalitat era perfectament conscient de la situació d'atzucac a la qual havia arribat el país.⁵⁰⁹ No ens ha d'estranyar, per tant, que a finals d'aquest any el metge-militar intentés l'acció que hem referit per acabar d'una vegada per totes amb la contesa bèl·lica.

Quadre 10. Evolució del cost de vida a Barcelona des de 1660 fins a 1720

Font: elaboració pròpia a partir de FELIU (2004), p.165.

Tot amb tot, el propòsit de Joan de Miquel no es va materialitzar al llarg del conflicte i les forces de Noailles mai van introduir-se per l'àrea de l'Alt Berguedà. La dificultat del terreny, segurament, havia de ser una trava important a l'hora de dur a terme una operació d'aquesta envergadura.

Joan de Miquel –no coneixem de quina manera– va ser empresonat per les autoritats austriacistes. Suposem que la seva idea deuria ser descoberta. Gràcies a la correspondència posterior de Joan de Josa, constatem que va escapolir-se del seu captiveri passant a les rodalies de Solsona i, posteriorment, dirigint-se al Rosselló (sembla que acompanyat del seu germà).⁵¹⁰ Als Comtats, va actuar al servei del duc de Noailles, «donde le ha tenido consigo estimandole mucho

⁵⁰⁸ FELIU, G.: «Aproximació a un índex del cost de la vida a Barcelona, 1501-1807», DDAA.: *Josep Fontana. Història i projecte Social. Reconeixement a una trajectòria*, vol. I. Barcelona: Crítica, 2004, p. 165.

⁵⁰⁹ TORRAS i RIBÉ, «Catalunya després de...», pp. 313 i 317.

⁵¹⁰ AHN, *Estat*, ll. 758. Carta de Joan de Josa i Agulló a Grimaldo. Perpinyà, 4 d'agost de 1709.

y valiendosse de él para cosas del Real Servicio». ⁵¹¹ Grimaldo, fent un breu informe del personatge, advertia que «era un medico cathalan, que en ocasion del sittio primero de Barcelona, levantò toda la montaña contra Su Magestad y que de alli a algun tiempo, o quizas no hallandose recompensado de los enemigos, o lo mas cierto cayendo en su error, mudò de conducta, y en prueba de ello, teniendole ya ellos por disidente, le pusieron preso». ⁵¹²

Des del Rosselló, el metge solsoní va marxar a Baiona i, un cop al sud-oest de França, va intentar establir relació amb la Cort de Madrid. Ell mateix envià cartes al rei Felip V i al comte d'Aguilar. En la correspondència, Joan de Miquel semblava mostrar-se penedit i demanava ajuda econòmica atesa la seva delicada situació: «todos mis trabajos, y perdidas los tengo señor, por muchos respetos, por bien empleados, contentísimo solo de verme restituído vassallo de mi legitimo Rey». ⁵¹³

De la documentació treballada sembla advertir-se que la Cort borbònica no va fer cas a les seves demandes, més encara si tenim en compte que a les acaballes de la guerra tornem a trobar el tinent coronel a l'òrbita de la Solsona austriacista. En un dels estudis que anteriorment hem referit, s'assenyala que el controvertit personatge va morir el 4 d'agost de 1713, quan les tropes francoespanyoles van entrar a Solsona i els vilatans van oferir resistència. ⁵¹⁴ Pel que sembla, el metge va morir durant l'intercanvi de foc que van protagonitzar ambdues faccions. Gràcies als informes que Ignasi de Gomar trametia a Madrid, sembla obrir-se una nova explicació a la seva mort. Segons aquest informador borbònic, sense especificar cap detall, va ser el batlle de Solsona qui matà a Joan de Miquel; «que esto, sepan ayudara mucho a la quietud de aquel pahis, la falta de esa mala cabeza». ⁵¹⁵ La nota que acompanya la seva defunció en el registre parroquial, sens dubte, obre molts interrogants al voltant dels esdeveniments i, segurament, dels seus darrers anys de vida: «morí repentinament de escopetadas lo mateix dia en lo carrer de St Pau no pogué rebre ningun sagrament te testament de Pietat. Fonch enterrat lo mateix dia a la nit sens solemnitat funeral; perque axi convenia». ⁵¹⁶

Més enllà de la pròpia conspiració que estava promovent aquest personatge, i de les raons que van portar a executar-ho, esdevé molt interessant com Joan de Miquel assenyala que existia gent «parcial» a les àrees de la Catalunya central –Solsonès, Berguedà, Pla de Bages i Lluçanès– preparades per donar suport a una incursió francesa. Probablement, l'evolució de la guerra –i sobretot la severitat amb què es desenvolupava– va fer aflorar una presència borbònica més o

⁵¹¹ AHN, *Estat*, ll. 383. Grimaldo, Palau Reial, 1 de febrer de 1710.

⁵¹² AHN, *Estat*, ll. 383. Grimaldo, Palau Reial, 1 de febrer de 1710.

⁵¹³ AHN, *Estat*, ll. 383. Carta de Joan de Miquel al comte d'Aguilar. Baiona, 12 de gener de 1710.

⁵¹⁴ GUERRERO, PUJOL, BARTRINA, «Joan Miquel (1669-1713)...», pp. 91-92.

⁵¹⁵ AHN, *Estat*, ll. 433-1. Carta d'Ignasi de Gomar a Grimaldo. Lleida, 23 d'agost de 1713.

⁵¹⁶ ADS, *Arxiu Parroquial de Solsona*, Llibre d'òbits, núm. 5 (1713-1762). Registre de 04-VIII-1713.

menys “soterrada”. Lògicament, no sabem la força real d’aquest suport popular, ni sabrem amb certesa la credibilitat del judici de Joan de Miquel. Des del nostre punt de vista, però, aquesta observació és absolutament rellevant atès que obre nous horitzons arreu d’aquesta àrea del Principat. Que la zona central de Catalunya era una geografia eminentment austriacista no hi ha cap mena de dubte. Poblacions com Manresa, Solsona, Cardona i Vic en són bons exemples. A Berga la situació és més confusa, i tot i que la dominació austriacista també va acabar imposant-se, s’ha de remarcar un posicionament filoborbònic de la mà d’Anton de Manegat i el marquès de Gironella.⁵¹⁷ Aquests personatges, en diverses ocasions, van mobilitzar homes –fossin milícies o miquelets– per lluitar en favor de Felip V. Com a exemple ben il·lustratiu és molt recomanable donar un cop d’ull al pamflet que va publicar la ciutat durant l’any 1714. Aquest fulletó té una clara intencionalitat per guanyar-se la complicitat del bàndol victoriós, quelcom que deuria succeir atès que Berga va rebre el privilegi de poder utilitzar armes, una prerrogativa absolutament prohibida a la resta de Catalunya.⁵¹⁸

El cop més significatiu executat per aquests prohoms, però, s’havia dut a terme tan sols un any abans als moviments iniciats per Joan de Miquel. Des del Rosselló, el marquès de Gironella i Joan de Josa van intentar aixecar el Berguedà en favor del duc d’Anjou. La xarxa de relacions interpersonals de Gironella li permetia tenir informacions de primera mà, quelcom que facilitava directament a Noailles i a Madrid per poder idear possibles incursions.⁵¹⁹ La “conspiració de Berga” que havia tingut lloc a la primavera de 1707 demostra en bona mesura la capacitat d’alguns estaments autòctons que treballaven per connectar les forces del general francès del Rosselló amb el castell de Sant Ferran, fortí de la zona. Dominar aquesta localització de la Catalunya central permetria recórrer el territori i possibilitava, en cas necessari, la comunicació amb l’exèrcit acantonat a la Franja.⁵²⁰ L’intent d’aixecar el Berguedà i apoderar-se del castell, però, va fracassar i va obligar a què diverses persones que s’havien vist implicades d’alguna manera –o senzillament veien perillar les seves vides i hisendes– fugissin vers Perpinyà. Gràcies als informes del marquès de Gironella coneixem el nom i la procedència de trenta homes d’aquest grup, possiblement membres actius de la conspiració fracassada.⁵²¹ Entre ells, trobem l’exili del batlle de Cercs, Josep Gall, i del noble berguedà Josep Viladomar i Foix.

El cas de Joan de Miquel, però, neix de les files de l’austriacisme i té una dimensió diferent als

⁵¹⁷ El destacat filipista marquès de Gironella, coronel d’un regiment de cavalleria, va morir en la desbandada que va produir-se després de la maniobra aliada a la batalla d’Almenar; RUBIO CAMPILLO, *Almenar 1710...*, p. 110.

⁵¹⁸ ACBR, *Llibres Notables*, sig.: C.1.1.1.6, «Manifestacion de muchos y relevantes servicios con que la real villa de Berga ha servido a la sacra, catolica y Real Magestad, de su legitimo rey y señor d. Felipe Quinto»; ACBR, *Llibres Notables*, sig.: C.1.1.1.3, Privilegi d’ús d’armes.

⁵¹⁹ AHN, *Estat*, ll. 320-1. Carta del marquès de Gironella a Grimaldo. Perpinyà 23 de gener de 1707.

⁵²⁰ TORRAS i RIBÉ, «Catalunya després de...», p. 329; VILARDAGA CAÑELLAS, *Historia de Berga...*, p. 283; CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, pp. 418-419.

⁵²¹ AHN, *Estat*, ll. 320-2. Carta del marquès de Gironella a Grimaldo. Perpinyà 1 de maig de 1707.

intents anteriors d'aquests prohoms berguedans. Som plenament conscients que el particularisme del conspirador austriacista pot portar-nos a extreure unes primeres reflexions errònies. Si tenim en compte, però, l'herència i els estudis que han abordat les actituds borbòniques a inicis del segle XVIII,⁵²² podríem advertir que el posicionament filipista a Catalunya –o almenys a l'àrea central– va ser més transversal del que podríem considerar. Per exemple, hem pogut documentar com influents catalans filoborbònics informaven en termes semblants en relació a aquesta àrea del Principat. Mentre es cuinava la referida “conspiració de Berga” de 1707, el marquès de Gironella avisava que tenia controlats set-cents homes armats que estaven disposats a donar suport a una incursió des de França. A més, considerava que a Manresa, malgrat que l'austriacisme era l'opció majoritària, probablement s'hi sumarien alguns combatents més.⁵²³

Un bon exemple el localitzem pocs anys després, quan el jutge de confiscacions de Lleida s'expressava en la mateixa línia tot deixant entreveure les possibilitats que podria representar entrar amb l'exèrcit per la part central del país: «si Dios me diese la felicidad de ganar el Castillo de Cardona, hay mucha gente prevenida para poner en obediencia de su Mag. la mayor parte del veguerio de Manresa asta las montañas que dominan a Vique; y los de la comarca de Berga se muestran finissimos, haviendo muchos tomado las armas contra los voluntarios».⁵²⁴

En conclusió, possiblement segments amplis de la societat catalana volien acabar d'una vegada per totes el conflicte que es perllongava. A inicis de 1709 era evident per a tothom que l'exèrcit més capaç al front peninsular era el borbònic. El conglomerat austriacista encara no s'havia pogut restablir amb garanties des de la desfeta d'Almansa i es feia palesa la pèrdua de l'hegemonia que havia adquirit durant el bienni de 1705-1706. La guerra, fins aquest moment, ja portava quatre anys afectant ininterrompudament la geografia catalana, especialment els seus límits. D'altra banda, les demandes de soldats i de sometents, a més de la manutenció que sovint implicava el fet d'allotjar aquests homes, evidència un desgast evident i un canvi d'actitud dels catalans vers el conflicte que vivien.

Nogensmenys, un any després de l'episodi que va protagonitzar Joan de Miquel, el secretari de Felip V va rebre notícies d'un cavaller fill de Balaguer, Jaume Ceret, que mostrava una predisposició semblant a la que havia mostrat el metge-militar solsoní: «ha venido ha esta corte con comission de manifestar a S. M. la espezialidad con que los cavalleros expressados en este

⁵²² SALES, N.: *Senyors, Bandolers, Miquelets i Botiflers: estudis d'història de Catalunya (segles XVI al XVIII)*. Barcelona: Empúries, 1984; *Els botiflers, 1705-1714*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1981; ALABRÚS IGLESIAS, *Felip V i l'opinió...*; ALBAREDA i SALVADÓ, J.: «Els exiliats catalans de finals del segle XVII i principis del segle XVIII en els Comtats: Barretines, Botiflers, Carrasclets», *Colloque «Les Exils Catalans en France»*. Centre d'Études Catalanes de Paris IV-Sorbonne et Universitat de Girona, 2000; *Política, religió...*; «Aproximació a les idees del filipisme català durant al Guerra de Successió», DD.AA.: *Una relació difícil: Catalunya i l'Espanya moderna (segles XVII-XIX)*. Barcelona: Base, 2007, pp. 181-204.

⁵²³ AHN, *Estat*, ll. 320-2. Carta del marquès de Gironella a Grimaldo. Perpinyà, 6 de març de 1707.

⁵²⁴ AHN, *Estat*, ll. 411-1. Carta de Josep d'Alòs a Grimaldo. Calaf, 4 de setembre de 1711.

papel dessean adelantar las demostraciones de su zelo en servizio de SM., ofrezendo que siempre que sus tropas se hallen en disposizion y paraxe de acalorarlos; convocaran con su authoridad, a los naturales de aquel Prinzipado, observando aquellas sigilosas precauziones que son indispensables al azierto, y para caminar mas regularmente nombra los referidos cavalleros que son los siguientes, don Francisco Junyent, don Joseph Amat, i don Raymundo Junyent, que oy residen en Vaquerisas, lugar distante dos leguas de Monzerrate; y respecto de quedar bien acreditado su amor al Real Servicio».⁵²⁵

⁵²⁵ AHN, *Estat*, ll. 383. Grimaldo, 15 de març de 1710.

2.6 LA FASE FINAL DE LA GUERRA (1711-1713)

2.6.1 La superioritat borbònica i la penetració al territori

Des de l'òptica austriacista, el que havia començat de manera esperançadora als camps d'Almenar, va acabar tràgicament a Brihuega, Villaviciosa i Girona. Durant les darreres setmanes de 1710 –una campanya iniciada amb molts esforços per part dels actors de l'Aliança de la Haia–, l'exèrcit desfet reulava cap a Catalunya. En total, un contingent que es computava al voltant dels quinze mil efectius,⁵²⁶ malgrat que fonts angleses assenyalen que els homes de Starhemberg que van retornar cap al Principat eren vuit mil combatents.⁵²⁷

El revés dels teatres de guerra va aguditzar-se encara més amb els esdeveniments ocorreguts a nivell internacional durant els convulsos anys de 1710-1711. Quan Carles III estava a Madrid intentant consolidar les seves posicions, els *tories* van aconseguir imposar-se al parlament britànic. El partit havia fet una campanya molt severa en contra del conflicte, al legant una elevat dispendi de recursos que no revertien en rèdits econòmics.⁵²⁸ Per aquest motiu, entre 1706 i 1711, els *tories* havien intentat conciliar la negociació amb França. A partir d'aquest darrer any, sobretot, va ser quan els esdeveniments van fer un gir imprevist amb la mort de Josep I (17 d'abril de 1711). La defunció de l'Emperador va posicionar al seu germà, Carles III d'Espanya, com a successor. Des de l'òptica *tory*, l'hegemonia Habsburg que es perfilava no havia de ser menys temuda que la borbònica: «a Bourbonite or an Austrian might be extremely indifferent».⁵²⁹ Des d'aquest punt de vista, l'ombra del nou Carles III d'Espanya i VI d'Alemanya era una amenaça per a l'equilibri europeu similar a la que havia representat, dos segles abans, l'emperador Carles V.⁵³⁰ El secretari d'estat Henry St. John ja va obrir negociacions secretes aquell mateix abril, al marge de les altres potències de la Haia i amb uns preliminars signats al 27 de setembre. En aquesta línia, pocs mesos després, sortia a la llum el polèmic treball de Jonathan Swift, *The Conduct of the Allies*, que qüestionava de manera evident el curs de la disputa successòria i la gestió del govern *whig*, així com la del seu comandant general, el duc de Marlborough. Malgrat que al llarg de 1711

⁵²⁶ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, p. 220.

⁵²⁷ TNA, SP 94/77. Carta de Lepell al secretari d'estat comte de Dartmouth. Barcelona, 23 de desembre de 1710.

⁵²⁸ Unes dades a nivell macroeconòmic semblen confirmar la gran despesa que comportava el conflicte per a les arquies britàniques. El nou règim establert a partir de la Revolució de 1688 no havia heretat cap deute nacional. Després de la guerra dels Nou Anys (1698), s'havia adquirit un deute de 17,3 milions de lliures esterlines. Quan va acabar la guerra de Successió (1714), la suma havia incrementat fins als 36,2 milions. Durant el primer conflicte, el 33,6% de la despesa provenia del préstec privat. Durant els anys de la contesa que analitzem, aquesta dada va ser del 31,4%; vegeu HOPKIT, J.: *A land of Liberty? England 1689-1727*. Oxford: Clarendon Press, 2000, pp. 124-125.

⁵²⁹ Trad.: *un Borbó o un Àustria pot ser summament indifèrent*; citat a BLACK, J.: *Trade, Empire and British Foreign Policy, 1689-1815: The Politics of a Commercial State*, Londres-Nova York: Routledge, 2007, p. 107.

⁵³⁰ TORRAS i RIBÉ, «La rereguarda catalana...», p. 85.

Marlborough encara va liderar els exèrcits aliats de Flandes –tot i que ja no era generalíssim de les armes de la reina Anna–, al darrer dia de l'any va ser relegat del càrrec en favor del duc d'Ormond. Des de llavors, només va caler esperar un mes per què les converses de pau definitives comencessin de manera oficial a Utrecht.⁵³¹ En aquesta línia, atesa la captura de Stanhope a Brihuega, el *tory* duc d'Argyll va arribar a Catalunya a mitjan maig de 1711 per comandar el procés que conduiria a l'abandonament del territori al llarg de l'any següent.

La desafecció britànica era clau, i els membres de l'Aliança de la Haia n'eren conscients. Recordem que al llarg de la campanya anterior, la Gran Bretanya, a més del propi exèrcit desplegat a la Península, havia fet un esforç econòmic molt rellevant sufragant cossos imperials que s'havien pogut traslladar gràcies a l'apaivagament d'Hongria, costejant els efectius portuguesos que havien restat a Catalunya fruit d'Almansa, a més de tenir disponible la flota més capaç del Mediterrani. L'Imperi es va mostrar desconcertat enfront els esdeveniments que es perfilaven, en part, mitigats perquè el parlament anglès va acceptar pagar un terç de la quantitat pactada per aquella anualitat de 1711. J. Albareda ens diu que aquesta despesa s'ha d'entendre per la pressió que comportava tenir el front català actiu a l'hora de negociar la pau amb França.⁵³²

Mentrestant, Catalunya, sempre pendent del que succeïa a Europa, va viure una campanya on els borbònics van aconseguir penetrar de manera múltiple arreu de la geografia interior. A inicis de 1711, des de Girona, Noailles va recórrer el país fins a Ripoll per prendre les acostumades contribucions.⁵³³ La ciutat de Vic, fins i tot, veient la força de la marxa francesa i el control que tenien dels passos muntanyencs, va decidir donar l'obediència a Felip V, acordant-ho en una sessió extraordinària a altes hores de la matinada.⁵³⁴ A la Depressió Central, els aliats van abandonar les places de Balaguer i Cervera sense oferir cap mena de resistència,⁵³⁵ en conseqüència, les Dues Corones van acostar-se fins a Calaf, Solsona i Igualada. L'ocupació de Manresa, que no es va acabar produint, també va ser un dels objectius que ideà Vendôme al llarg d'aquestes setmanes inicials.⁵³⁶ El testimoniatge de Castellví és clarificador: «La parte en que más se extendían las armas aliadas era a dos jornadas de Barcelona, que podía decirse el centro. Era

⁵³¹ Vegeu aquest procés a HOPPIT, *A land of Liberty?...*, p. 121 i ss.

⁵³² Vegeu esquemàticament el conjunt d'interessos del joc internacional a ALBAREDA i SALVADÓ, *La Guerra de Sucesión...*, pp. 307-312.

⁵³³ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, p. 212. Una reflexió que va esgrimir l'administrador de les confiscacions borbòniques a l'extrem nord-oriental català deixa entendre el poc control que van tenir les armes de Lluís XIV, «jamás hemos estado, ni somos dueños, sino del Pays que ocupan las tropas»; AHN, *Estat*, ll. 440-1. Carta de Gregori Matas a Grimaldo. Perpinyà, 31 de març de 1713.

⁵³⁴ AMVI, *Llibre d'Acords*, núm. 31, sessió del 5 de febrer de 1711.

⁵³⁵ El comandament aliat va decidir tirar a terra els murs que protegien Cervera amb l'objectiu que esdevingués ciutat oberta; AHN, *Estat*, ll. 399. Carta del marquès de Valdecañas a Grimaldo. Cervera, 29 de maig de 1711. Pel que fa a Balaguer, el propi Starhemberg va recomanar que la població no aguantaria un setge i que els malalts fossin transportats cap a la Ciutat Comtal; AHN, *Estat*, ll. 416-1. Carta de Starhemberg al general Braun. Barcelona, 13 de gener de 1711.

⁵³⁶ AHN, *Estat*, ll. 410-1. Carta del marquès de Valdecañas a Grimaldo. Cervera, 13 de març de 1711.

poco el terreno y sólo ayudaba a los aliados el estar los naturales con las armas en las manos».⁵³⁷ La superioritat borbònica era tal –trenta mil efectius–⁵³⁸ que, a més de l'habilitat resistent de les forces austriacistes de Starhemberg, només la incapacitat de la cúpula de l'exèrcit filipista explica els nuls objectius militars aconseguits durant la campanya de 1711. El cabdill José Vallejo, que des de feia mig any havia esdevingut brigadier de cavalleria, es referia al comandant de les forces espanyoles en el següents termes: «el señor Marques de Valdecañas es muy honrrado cavallero. Mui amante del Rey, sera gran governador de una plaza, y fue buen Maestro de Campo de Ynfanteria, pero para el detalle y manexo de un exercito le faltan enteramente las luces y aplicación, es peresosissimo en extremo, no se impone en los negocios, oie con impaciencia quanto no le gusta y sin reflexion ni discursos las noticias de los enemigos, no previene sus movimientos, ni tiene acordados los suyos según aquellos; y por ultimo es infalibe, y lo digo a VS. por descargo de mi obligación, que si los enemigos, con parte de sus tropas, o con el todo, nos viniesen a buscar será tal sorpresión del sr. Marques que antes de tomar partido nos habrá succedido lo mismo que en Almenar el año pasado, a que se añade vivir disgustado con el empleo de General, en mala inteligencia con el sr. Duque de Vendosme, opuesto (segun s.e. mismo dize) a todo lo que es extranjero».⁵³⁹ En aquest document, el brigadier Vallejo va demanar de manera oberta que exoneressin al marquès de Valdecañas i en el seu lloc fos nomenat el duc de Noailles.

A la Cort Habsburg de Barcelona, l'any que s'inaugurava s'havia de plantejar forçosament en termes defensius. Val a dir que Carles III va aconseguir aturar el cop derivat de Brihuega i Villaviciosa de manera prou reeixida, ja que va iniciar un procés de captació militar que conduí a un exèrcit heterogeni format per 22.600 infants i 5.360 cavalls.⁵⁴⁰ En bona mesura, l'enviament de militars provinent de Vado Ligure,⁵⁴¹ així com les remuntes realitzades a les illes de la Corona d'Aragó, van possibilitar aquest engrossiment. En general, els combatents van restar aquarterats en tres grans àrees del Principat: a la zona d'Hostalric, els efectius que pagava el propi Arxiduc; a Montblanc i encontorns, les tropes angleses, holandeses i palatines; el contingent més nombrós va ser instal·lat a Igualada sota la direcció de Starhemberg, eren els regiments alemanys, grisons, llombards i portuguesos.⁵⁴²

En aquests primers mesos de la campanya, altra vegada, les marxes de les Dues Corones pel

⁵³⁷ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, pp. 216-217.

⁵³⁸ Aquesta xifra és un càlcul aproximat atès que el cronista austriacista refereix la quantitat d'homes a través de les formacions de batallons i esquadrons. Amb Vendôme, n'hi havia setanta-dos i vuitanta-cinc respectivament; amb Noailles n'eren quinze i setze; CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, p. 227.

⁵³⁹ AHN, *Estat*, ll. 397. Carta de José Vallejo a Grimaldo. Corella, 19 de juliol de 1711.

⁵⁴⁰ Vegeu aquest procés a CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, pp. 229-231.

⁵⁴¹ A mitjan maig van arribar a Barcelona cinc mil infants i dos mil cavalls que transportava l'armada de l'almirall Norris des de Vado Ligure; TNA, SP 79/6. Cartes de William Chetwynd al secretari d'estat comte de Dartmouth. Gènova, 25 d'abril i 17 de maig de 1711; TNA, SP 42/68, exp. 45. Carta de John Norris al secretari d'estat comte de Dartmouth. Barcelona, 16 de maig de 1711.

⁵⁴² AHN, *Estat*, ll. 416-2. Carta de Josep d'Alòs a Grimaldo. Cervera, 8 d'agost de 1711.

territori català eren imponents. Els austriacistes es limitaven a resguardar les posicions intentant assegurar els escassos avituallaments. Observant les informacions que facilitaven els cabdills borbònics, sembla que la societat civil mostrava senyals d'esgotament: «La disposición de los pueblos de Cataluña, no puede ser mejor, que lo esta pues como nuestras tropas observen disciplina creo, no abra pueblo alguno, que tome las armas, como hemos experimentado hasta aora, aun en aquellas, que mas rebeldes han sido, siendo uno de ellos Solsona, que sin repugnancia alguna dominan nuestros dragones».⁵⁴³

Val a dir que els fets ocorreguts a Solsona durant el març de 1711 exemplifiquen la política duta a terme pels borbònics, amb unes ràtzies que servien per alimentar l'esperit d'autodefensa en lloc de buscar el redreç amb la població civil i acabar així em el conflicte que es perllongava. A Solsona –enseguint el relat dels jurats de la vila–, el mariscal Crafeton es va presentar davant de la població i va compondre-la sota amenaça de saquejar-la i destruir-la, així com d'agafar les persones més rellevants de la localitat per fer-les presoneres d'estat. Els representants de Solsona van pagar 625 doblons per esquivar aquest primer greuge.⁵⁴⁴ Seguidament, el destacament borbònic va ocupar la població, que va facilitar gran quantitat de vi i carn, que «lo que se ha bastado en el espacio de veinte dias havia bastante para mantenerse las tropas mas de dos meses». Els allotjaments van ser molt rigorosos i els soldats agredien als civils, així com amenaçaven de matar-los si no entregaven la manutenció pertinent. Els grans que el consell local va subministrar i que servien per fer el pa de munició –dues-centes vuitanta quarteres de blat i tres-centes d'ordi– eren revenudes pels soldats o servien per alimentar els cavalls. Això provocava que els militars s'alimentessin a expenses dels seus patrons. Alguns habitatges de la vila van ser cremats, mentre Crafeton posava a la presó els quatre cònsols solsonins. El mariscal borbònic va manar que es destruïssin les campanes de les esglésies –servien per comunicar-se i convocar sometents– però es va poder evitar gràcies al pagament de cent cinquanta doblons que alguns particulars van poder recollir.⁵⁴⁵ Durant aquest any de 1711 –comptant també els mesos del setge de Cardona que ara relatarem–, Solsona va sufragar 30.000 lliures derivades de la presència de tropes filipistes.⁵⁴⁶

Sembla que les pràctiques abusives del coronel d'irlandesos Crafeton van portar al comandant en cap de les tropes espanyoles a retenir-lo i a conduir-lo a Lleida, on va fer declaració davant del notari públic Josep Bealdu. Desconeixem, però, si aquest cabdill va ser engarjolat.⁵⁴⁷ Aquest tipus

⁵⁴³ AHN, *Estat*, ll. 410-1. Carta de José Vallejo a Grimaldo. Torà, 7 de març de 1711.

⁵⁴⁴ ACS, *Expedients*, A90, núm. 71.

⁵⁴⁵ AHN, *Estat*, ll. 399. *Relacion de lo que ha passado en la ciudad de Solsona desde el dia cinco de marzo que llegaron en ella las tropas de su Mag. comandadas por don Enrique Crafeton hasta el dia 24 del mismo corriente mes*; la cita al mateix document, p. 3.

⁵⁴⁶ ACS, *Expedients*, A90, núm. 84.

⁵⁴⁷ AHN, *Estat*, ll. 399. Carta del marquès de Valdecañas a Grimaldo. Prats de Rei, 26 de març de 1711.

de pràctiques sembla que també es van dur a terme a la vila de Ponts, on el paers primer i segon van ser apunyalats i, en el cas del primer, empresonat.⁵⁴⁸

Les imposicions econòmiques també van ser presents. Recordem que Cervera va ser abandonada a inicis d'any pels austriacistes, fet que comportà la instal·lació d'una guarnició i el control de la plaça per part de les armes filipistes. Tal com havia succeït a Lleida quatre anys abans, molts nuclis de la Depressió Central catalana –en aquest cas fins a dos-cents quinze– van ser taxats amb l'objectiu de fortificar la localitat. El comissari ordenador borbònic computava que la quantitat total de la imposició arribava fins als 25.221 doblons.⁵⁴⁹

Aquesta pressió sobre la població civil comportava el despoblament de les viles, tal com hem referit en alguna altra ocasió. Gràcies als projectes que elaborava la superintendència borbònica per reglar les casernes d'hivern, en aquells paratges sota domini filipista podem resseguir aquest impacte. En el cas de la meitat nord-occidental del país –vegueries de Lleida, Pallars i Tremp, la Seu d'Urgell, Cervera, Tàrrrega, Agramunt i Balaguer–, faltaven 20.256 veïns a causa del despoblament. Aquesta quantitat representava el 28,2% dels veïns comptabilitzats, ja que el còmput total d'aquestes vegueries s'havia fet sobre 71.602 veïns.⁵⁵⁰ El marquès de Valdecañas, en relació als peons que havien de servir per fortificar Cervera, havia advertit de la dificultat de trobar homes, malgrat dictaminar l'execució militar d'aquells que no compareguessin: «devo decir a VS las pocas esperanzas que ay de poder juntar trecientos hombres [...] lo uno, por hallarse alojados de las tropas, teniendo la cosecha a la mano, la otra porque desde el imbierno muchísimos han abandonado sus casas, de suerte que las mayores porciones se hallan cassi desiertas».⁵⁵¹

Els fets que hem referit de Solsona i'lustren, per tant, la política de «terra cremada»⁵⁵² que exercien les Dues Corones. El mateix superintendent de l'exèrcit filipista facilita testimonis on es percep un territori exprimit: «se ha obligado el pais a subministrar a las tropas generalmente el pan diario desde 5 de julio por todo 4 de agosto y se ha sacado un reparto de 20.000 quarteras de trigo para su Mag. sin dinero, despues de haver forrajado la cavalleria desde mayo asta mediado julio a discrecion [...] considero que ni la violencia la mas efectiva en estos distritos pudiera ya sacar algun fruto de este pays».⁵⁵³ Altres poblacions de la zona, com Biosca, Sanauja, Torà i el santuari de la Invocació del Miracle, van patir l'extorsió francoespanyola: «los sacrilegios,

⁵⁴⁸ AHN, *Estat*, ll. 399. Carta dels paers de Ponts al marquès de Valdecañas. Ponts, 11 de març de 1711.

⁵⁴⁹ AHN, *Estat*, ll. 416-2. Francesc Salvador de Pineda, Cervera, 5 d'agost de 1711.

⁵⁵⁰ AHN, *Estat*, ll. 411-1. *Estado de la imposicion general por via de quartel de Ymbierno sobre los partidos, governaciones y veguerios de los Reinos de Aragon, y Valencia, y Principoado de Cathaluña para la paga de las tropas de este exercito comprehendido su estado mayor en la forma que se explica*. Calaf, 13 de novembre de 1711.

⁵⁵¹ AHN, *Estat*, ll. 496. Carta del marquès de Valdecañas a Grimaldo. Cervera, 11 de juny de 1711.

⁵⁵² TORRAS i RIBÉ, «Catalunya després de...», p. 320 i ss.

⁵⁵³ AHN, *Estat*, ll. 416-2. Carta del marquès de Castelar a Grimaldo. Lleida, 13 d'agost de 1711.

estrupos, y violencias cometidas, horrorizan tanto, por lo que son, como por verlas autorizar, de los oficiales».⁵⁵⁴

Els efectes en el teixit socioeconòmic eren palmaris, com també ho eren en el terreny polític: «Los jurados, o Paheres de la ciudad de Balaguer sin mi permission ni darme la menor parte han pasado a executar una de las regalias de Su Mag. inceculando y poniendo nuevos sugetos dentro las bolsas de los oficios del gobierno politico pretendiendo pertenecerles esta regalia en virtud de algunos antiguos privilegios que yo no he visto». En aquest cas, com passava a la resta dels territoris aragonesos i valencians, Balaguer va supeditar-se a la resolució de la Cort.⁵⁵⁵

La incursió cap al centre del territori va anar acompanyada d'una proclama del comandant suprem Vendôme, que introduí un perdó general a la població catalana.⁵⁵⁶ Una proclama que no va sorgir efecte, malgrat els moments d'incertesa evident que vivia Catalunya fruit de la mort de l'emperador austríac Josep I. Des del moment en què es va conèixer la notícia, el Principat va viure amb consternació els rumors de la marxa de l'Arxiduc, quelcom que es va produir el 27 de setembre d'aquest any. Ja al mes de maig de 1711, tal com relata el duc d'Argyll just arribar a la capital catalana, la població temia ser abandonada.⁵⁵⁷ Per mitigar l'estat d'ànim, Carles III va resoldre que la reina Elisabet de Brunsvic –i aparell de govern– restés a Barcelona, mostra del seu compromís amb el territori. El jutge borbònic Josep d'Alòs, que va fer la campanya de 1711 i segons el marquès de Castelar era el millor informador del front,⁵⁵⁸ advertia que Starhemberg havia recomanat a la reina no marxar: «y no con mal fundamento, pues desertando toda la corte a Barcelona era infalible el desmayo de los cathalanes y [nosotros] el tener favorable el Pahis».⁵⁵⁹ Segons d'Alòs, sembla que els Tres Comuns van jugar un paper important a l'hora d'esmoreir la marxa de l'Arxiduc i cohesionar els estaments del territori.⁵⁶⁰

⁵⁵⁴ AHN, *Estat*, ll. 411-1. Carta del comte d'Aguilar i el marquès de Valdecañas a Grimaldo. Camp de Calaf, 28 d'octubre de 1711.

⁵⁵⁵ AHN, *Estat*, ll. 411-1. Carta del marquès de Valdecañas a Grimaldo. Cervera, 28 de juliol de 1711.

⁵⁵⁶ AHN, *Estat*, ll. 397. Proclama de Vendôme, Cervera, 15 de setembre de 1711.

⁵⁵⁷ TNA, SP 94/78. Carta del duc d'Argyll al secretari d'estat St. John. Barcelona, 3 de juny de 1711.

⁵⁵⁸ AHN, *Estat*, ll. 397. Carta del marquès de Castelar a Grimaldo. Cervera, 12 de juliol de 1711. A inicis de la campanya següent (1712), Josep d'Alòs va demanar un augment de la seva paga atès l'increment del cost de vida en el front. Els marquesos de Valdecañas i de Castelar, respectivament, van escriure a la Cort informant de les bones diligències del jutge català: «ha asistido todas estas campañas y seguidolas, zerca de los Generales; por lo preciso que se ha considerado; por su gran practica de el Pays, y particular conocimiento con los naturales de que se ha conseguido experimentado el tener muy prompts y veridicos avisos de que se coniguen expeciales combeniencias para esta guerra y al servicio de el Rey». Castelar escribia: «[Josep d'Alòs] facilita la expedicion de muchos negocios, que necessitan de prompta rezolucion, y son pertenecientes a la iusticia, assi en lo que mira a los paysanos de Cathaluña como tambien al mismo exercito. Pero lo mas principal es el conocimiento que tiene del Pais, y de los sugetos particulares de quienes se puede hazer confianza por cuyo medio, y conduczion, se logran [...] los designios y movimientos de los enemigos»; AHN, *Estat*, ll. 420. Carta de Josep d'Alòs a Grimaldo. Saragossa, 30 de maig de 1712. Durant els primers anys de la contesa, des del seu exili a Perpinyà, Josep d'Alòs ja va realitzar un informe complet sobre totes les institucions de govern de Catalunya, vegeu GAY ESCODA, *El corregidor a Catalunya...*, pp. 747-760.

⁵⁵⁹ AHN, *Estat*, ll. 397. Carta de Josep d'Alòs a Grimaldo. Camp de Calaf, 22 de setembre de 1711.

⁵⁶⁰ AHN, *Estat*, ll. 397. Carta de Josep d'Alòs a Grimaldo. Camp de Cervera, 5 de setembre de 1711.

En aquestes setmanes que es produïa l'embarcament de Carles III, l'exèrcit borbònic va moure's amb intencions d'acampar a Prats de Rei, a poc més d'una jornada de la capital catalana. L'aleshores virrei Starhemberg, coneixent les intencions del l'enemic, va concentrar-hi el gruix de forces acantonades entre Igualada i Santa Coloma de Queralt, segons Castellví, uns disset mil efectius.⁵⁶¹ El 25 de setembre, cinc-cents treballadors del bàndol filipista van començar a obrir una trinxera a cent passes de la muralla de la població, mentre ambdós bàndols intercanviaven foc d'artilleria.⁵⁶² Els bombardejos van ser continuats fins a mitjan octubre. L'operació no perseguia cap lògica estratègica i, senzillament, els exèrcits es fustigaven mútuament per una disputa de posicions. «La villa de Prat del Rey, queda enteramente arruinada por el cañon, y como su possession no nos es de ningun util, no è juzgado a proposito hacerla atacar por no exponer la gente, contentandome solo con rendirla inutil a los enemigos, y dexarla desolada, de que se servira V.S. pasarlo a la real noticia de S.M.»⁵⁶³

Els atacs de Prats de Rei no van fer recular l'exèrcit filipista, que malgrat el moment de la campanya, va emprendre el setge sobre la imponent fortalesa de Cardona. De l'ampli ventall de forces de l'exèrcit de les Dues Corones, en aquesta acció van ser emprats uns deu mil efectius. Eren destacaments del camp de Vendôme i els reforços d'Arpajon provinents de Benasc i Castell-lléó, que havien descendit des dels Pirineus en direcció a Solsona.⁵⁶⁴ El tinent general comte de Muret va liderar l'operatiu. A l'interior del castell de Cardona hi estava acantonada una força austriacista heterogènia d'uns dos mil homes, conformada per dos cossos austríacs, un llombard, un grisó, un napolità, el regiment d'Aragó i un regiment castellà. El baró d'Eck i Manuel Desvalls, governador de la plaça, dirigien la resistència.⁵⁶⁵ El 12 de novembre, després d'unes setmanes habilitant els camins des de Calaf per transportar tots els materials necessaris, les Dues Corones van començar a batre amb l'artilleria. Els primers atacs van dirigir-se a controlar el nucli urbà, empresa que reeixí després d'una setmana de foc i refregues entre ambdós bàndols. A Cardona, els habitants ja havien abandonat la població des de l'alerta de l'arribada dels francoespanyols.

Un cop assegurat l'interior de la localitat, el comte de Muret va conduir les bateries cap al castell, que va ser bombardejat al llarg d'un mes. Així mateix, Vendôme, des del quarter de Calaf, anava destacant reforços per assegurar l'èxit de l'operació i evitar el possible socors que pogués

⁵⁶¹ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, p. 249; GRAU i PUJOL, *La Guerra de Successió...*, p. 9.

⁵⁶² AHN, *Estat*, ll. 411-2. Carta de Francisco Fernández de Ribadeo a Grimaldo. Camp de Calaf, 2 d'octubre de 1711.

⁵⁶³ AHN, *Estat*, ll. 411-2. Carta de Vendôme a Grimaldo. Calaf, 9 d'octubre de 1711.

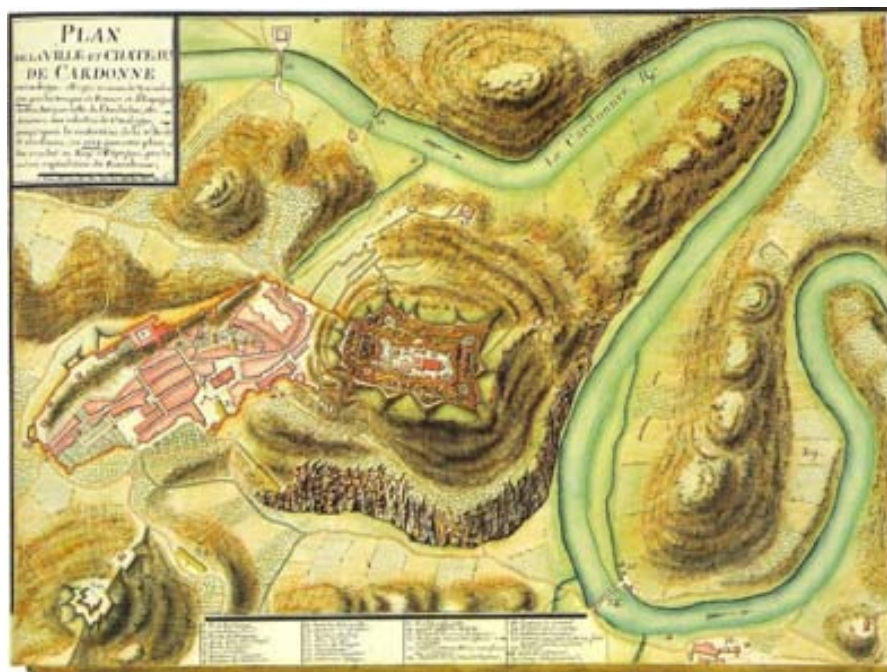
⁵⁶⁴ Aquesta expedició pirinenca del marquès d'Arpajon havia tornat a situar la Vall d'Aran dins l'òrbita filipista, que des de l'atac a Castell-lléó de l'any 1706 es mantenia sota obediència Habsburg. A partir d'aquest moment (9 d'octubre de 1711), Felip V va esdevenir el monarca de la vall fins que la disputa va cloure; vegeu POUJADE, «Els conflictes del...», p. 611.

⁵⁶⁵ Les informacions que citem sobre la maniobra de Cardona les extraiem del minuciós estudi que ha realitzat recentment Francesc Serra i que molt amablement ens ha facilitat abans de la seva difusió. El treball en qüestió apareix publicat enguany a SERRA i SELLARÉS, F: «El setge de Cardona de l'any 1711», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 23 (2012), pp. 243-287.

ser introduït al castell. Durant aquestes primeres setmanes de novembre, els borbònics van mostrar-se molt confiats en el desenllaç del setge i advertien que en poc temps serien capaços de reduir el fortí.⁵⁶⁶

En paral·lel, des de Pinós, els miquelets i els sometents comandants per Rafael Nebot van generar una tasca d'erosió molt important, atesa la presa de tot tipus de materials que s'enviaven des del campament, així com de destacaments de soldats filipistes. Esbrinar l'impacte exacte d'aquesta acció és difícil, però les fonts borbòniques que patien el desgast en fan referència: «Los cavallos se pierden cada día, por falta de forrajes, y por los que nos toman en ellos los miqueletes, y voluntarios. Y todos los días tenemos fugas de soldados de la infanteria acia los enemigos».⁵⁶⁷

Mapa 5. Plànol de la vila i el castell de Cardona (1711)

Font: BONET CORREA, *Cartografía militar...*, p. 70.

Grosso modo, la situació filipista es va començar a tòrcer a partir de desembre, va ser llavors quan la manca de provisions de boca i guerra es feia cada cop més palesa. Cal esmentar que el panorama dels resistents austriacistes del castell també era molt complicat, començant a patir una escassetat evident agreujada per una mina que havia destruït una cisterna d'aigua. Pel costat carolí, els esdeveniments es vivien amb neguit. En un consell de guerra, amb presència de la pròpia reina Elisabet de Brunsvic, es decidí fer un darrer esforç per aconseguir socórrer Cardona. En aquesta

⁵⁶⁶ AHN, *Estat*, ll. 411-1. Carta del marquès de Castelar a Grimaldo. Camp de Calaf, 17 de novembre de 1711.

⁵⁶⁷ AHN, *Estat*, ll. 411-1. Carta del marquès de Valdecañas a Grimaldo. Camp de Calaf, 10 de desembre 1711.

ocasió, es va resoldre dirigir-hi els reforços acabats d'arribar de Vado Ligure,⁵⁶⁸ destacar alguns homes de Starhemberg establerts a Prats de Rei, enviar-ne alguns des d'Hostalric, així com convocar més sometents de les vegueries circumdants.⁵⁶⁹ L'emplaçament del castell cardoní tenia una importància geoestratègica en el conjunt de Catalunya que no era ignorada per ningú.

El procés urgent de concentració militar austriacista va sorgir l'efecte desitjat, situant-se a les rodalies de la fortificació un gruix de més de set mil combatents de reforç (quatre mil tres-cents militars i tres mil homes provinents de la mobilització auxiliar, sometents, fusellers i voluntaris). El cos de refresc va atacar durant els dies 21 i 22 de desembre, aconseguint trencar el setge borbònic i forçant als generals francoespanyols a reunir-se en consell de guerra. Les Dues Corones, calibrant la nova situació ocorreguda, van decidir aixecar el camp i retornar a Calaf, no sense certa precipitació, atès l'abandonament de l'artilleria i dels soldats ferits i malalts.⁵⁷⁰ Entre els dos bàndols, les baixes del setge de Cardona es comptabilitzaren al voltant de dos mil homes (morts, ferits i presoners).

Des d'aquesta població de la Catalunya central, l'exèrcit de Vendôme va decidir endarrerir les posicions a la plana lleidatana per formar les casernes d'hivern. En total, en aquesta banda del Principat van restar-hi acantonats vint-i-cinc batallons d'infanteria i nou esquadrons, bàsicament, a Lleida, Bellpuig, Agramunt (convent de Sant Francesc),⁵⁷¹ Bellmunt, Balaguer, Tremp, Àger i, com a enclavament més avançat, Cervera.⁵⁷² En el front nord-oriental, el comte de Fiennes va repartir els seus efectius al voltant de Girona, on hi posicionà el gruix principal conformat per nou batallons. La resta de poblacions afectades per aquest aquarterament van ser Torroella, Verges, L'Armentera, Sant Mori, Albons, Sant Pere Pescador, Castelló d'Empúries, Peralada, Vilanova de la Muga, Banyoles, Cervià, Celrà, Figueres, Llers i Darnius.⁵⁷³

L'exèrcit carolí també va resguardar-se a les casernes d'hivern, en els districtes de Tarragona, el Penedès, el Vallès, la vegueria de Vic, Camprodon i la costa central (des de Blanes fins a Barcelona). Els destacaments austriacistes de l'exèrcit regular més avançats van ser posicionats a Montblanc, Jorba, Igualada, Santa Coloma i Sarral. En total, les forces Habsburg conformaven un gruix d'uns setze mil combatents.⁵⁷⁴ Els cossos de miquelets i voluntaris van ser els que van

⁵⁶⁸ En aquesta ocasió, el contingent estava format per 2.444 soldats i 720 cavalls; TNA, SP 79/5. Carta de William Chetwynd al secretari d'estat comte de Dartmouth. Gènova, 29 de novembre de 1711.

⁵⁶⁹ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, p. 254.

⁵⁷⁰ AHN, *Estat*, ll. 411-1. Carta del marquès de Castelar a Grimaldo. Calaf, 23 de desembre de 1711.

⁵⁷¹ AHN, *Estat*, ll. 423. Carta del marquès de Valdecañas a Grimaldo. Saragossa, 12 de gener de 1712.

⁵⁷² En total, el nombre de batallons i esquadrons aquarterats a les casernes d'hivern de l'exèrcit filipista van ser setanta-nou i noranta-vuit, respectivament. La majoria, a més dels apuntats en relació a Catalunya, van ser posicionats a València i Aragó. Un contingent més reduït de vuit batallons i quatre esquadrons va establir-se a Castella; vegeu el detall d'aquests cossos i els respectius paratges a AHN, *Estat*, ll. 423. Carta del marquès de Castelar a Grimaldo. Balaguer, 1 de gener de 1712.

⁵⁷³ AHN, *Estat*, ll. 423. Carta de Gregori Matas a Grimaldo. Torroella de Montgrí, 31 de gener de 1712.

⁵⁷⁴ AHN, *Estat*, ll. 423. Carta de Josep d'Alòs a Grimaldo. Saragossa, 12 de gener de 1712.

acostar-se més a la plana de Lleida, geografia controlada pel Borbó. Aquestes partides van ser situades a nuclis muntanyosos a cavall de l'Urgell i la Conca de Barberà (Forès, Ciutadilla, Guimerà, Solivella i Vallbona).⁵⁷⁵

Fent un balanç de l'acció sobre Cardona, resta evident el vital reforç austriacista com un dels elements més destacats de les setmanes de setge. Així mateix, la situació del castell, al capdamunt d'un penya-segat, feia molt difícil l'empresa filipista. Les mines que es van fer esclatar sovint no produïen l'efecte desitjat entre els assetjants.

Malgrat aquesta realitat, es fa complicat d'entendre com un exèrcit tan capaç en termes humans i d'artilleria va fracassar en el seu intent de sorprendre el fortí. Analitzant amb deteniment la documentació borbònica dels darrers mesos de l'any, un element traspuja de manera clara: altre cop, la incapacitat del sistema castrense a l'hora de nodrir de tots aquells pertrets de boca que necessitava una empresa d'aquestes característiques.

Durant les setmanes anteriors als fets de Prats de Rei i Cardona, es pot documentar una traça on els contractistes de grans –Juan de Goyeneche i Honorato Leotardi– havien mostrat dificultats a l'hora de garantir el subministrament de les quaranta mil racions de pa diàries que necessitava l'exèrcit. Una tasca feixuga que, com comunicava el propi superintendent, no sempre s'assegurava amb èxit.⁵⁷⁶ Aquesta mancança s'agreujava més si tenim en compte el nul rèdit que podia extreure's d'un territori exprimit i extorsionat, fet que obligava a executar llargues marxes per trobar alguna provisió.⁵⁷⁷ Els dos elements –les insuficiències dels arrendataris i la devastació territorial– havien provocat que morissin animals⁵⁷⁸ i que la tropa experimentés una carestia que en ocasions havia comportat una alimentació a batzegades, en intervals d'entre tres i quatre dies.⁵⁷⁹

A partir dels mesos de novembre i desembre, quan es realitzà el setge de Cardona, sembla que els elements anteriorment referits van aguditzar-se. Els soldats borbònics s'alimentaven amb mitja ració de pa i escasses quantitats de carn;⁵⁸⁰ alguns cavalls morien a causa de la manca de farratges; el fred hivernal s'imposava sense pal·liatiu. Tot plegat, provocava un degoteig constant d'efectius, com hem vist, perduts per la deserció o per la captura dels miquelets i voluntaris. Durant aquestes jornades, el contractista d'hospitals filipista, Santiago Rubio, va haver de subministrar bestiar al

⁵⁷⁵ AHN, *Estat*, ll. 423. Carta de Josep d'Alòs a Grimaldo. Saragossa, 2 de febrer de 1712.

⁵⁷⁶ AHN, *Estat*, ll. 416-2. Carta del marquès de Castelar a Grimaldo. Cervera, 25 d'agost de 1711. Un mes abans l'intendent filipista s'havia mostrat queixós amb l'arrendatari Leotardi: «si Onoratto hubiera cumplido en el entrego de los granos de su tratado nos hallariamos con el reposo de tener por mucho tiempo asegurada las subsistencias del exercito [...] ya abria puesto en los almazenes las 60.000 fanegas de zevada y 40.000 de trigo [...] que aun no hay rezivida una fanega»; AHN, *Estat*, ll. 416-2. Carta del marquès de Castelar a Grimaldo. Lleida, 27 de juliol de 1711.

⁵⁷⁷ AHN, *Estat*, ll. 397. Carta del marquès de Valdecañas a Grimaldo. Cervera, 4 de setembre de 1711.

⁵⁷⁸ AHN, *Estat*, ll. 397. Carta del marquès de Valdecañas a Grimaldo. Cervera, 8 de setembre de 1711.

⁵⁷⁹ AHN, *Estat*, ll. 410-1. Carta del marquès de Valdecañas a Grimaldo. Cervera, 13 de març de 1711.

⁵⁸⁰ AHN, *Estat*, ll. 411-1. Carta de Francisco Fernández de Ribadeo a Grimaldo. Camp de Calaf, 9 de desembre de 1711.

proveïdor de carn Nicolás Greban, per un valor de 433.393 rals de billó.⁵⁸¹ Dies després, el general Valdecañas insistia en els mateixos termes: «la gran falta de pan para el ejercito; a donde ha quedado muy poca o ninguna cavalleria; como se reconozérá por las revistas [...] la infanteria se disminuye cada día por las muchas y continuadas fugas».⁵⁸²

Pel marquès de Castelar –que ja havia avisat a Vendôme dels problemes que podia comportar la qüestió dels abastiments a l'hora d'idear l'operació de Cardona–,⁵⁸³ el fracàs de la campanya tenia un causant evident: «Buelvo a repetir a V. S. no se da por los proveedores la menor disposizion para hazer compras en el pais y proveer a la subsistencia de los quarteles cuio desbarato (causa prinzipal de los desazierttos de esta campaña) acavarà en qualquiera continenzia de destruir al exercito sino se pone prompto remedio».⁵⁸⁴ El superintendent filipista va apuntar als contractistes de grans com a culpables de la situació viscuda.⁵⁸⁵

El comandant de l'exèrcit espanyol va manifestar la mateixa opinió; i això, malgrat la rivalitat que havia manifestat al llarg de la campanya amb la cúpula francesa, fet que l'havia portat a demanar a Felip V l'abandonament del front:⁵⁸⁶ «Las tropas han padecido lo que se deja, consideran en la gran falta de pan que ha avido, y forrajés, como tengo expresado en mis antecedentes. Haviendose quedado muertos muchos soldados, en las marchas de necesidad».⁵⁸⁷

La confirmació –i l'impacte– d'aquesta desatenció a l'hora de subministrar els aprovisionaments es pot copsar amb les reflexions que realitzava el filipista T'serclaes de Tilly a la

⁵⁸¹ AGS, *Secretaria de Guerra. Suplement*, ll. 269.

⁵⁸² AHN, *Estat*, ll. 411-1. Carta del marquès de Valdecañas a Grimaldo. Camp de Calaf, 20 de desembre de 1711.

⁵⁸³ El superintendent havia escrit a la Cort de Madrid advertint de la difícil situació que havia comunicat al generalíssim francès: «Se ha hecho ya tan imposible la conducion de viveres en la larga demora que ha hecho el exercito en las cercanías de Zervera, y este campo, y tan inhevable la desercion de los bagajes del pais por la grande fatiga corta o, ninguna paga, y la mala voluntad y repugnancia de pasar estos al exercito, y tan apurados los medios de estos probeedores, que se niegan al menor gasto». Aquesta situació va provocar que Castelar li plantegés a Vendôme la possibilitat d'aplaçar el setge de Cardona. El general francès no li va semblar bé la proposta de l'intendent: «bien al contrario, prorumpio en un enfado muy grande por estas dificultades y dijo que si las tropas llegaren a no tener su subsistencia, les mandaría vivir a discrecion»; AHN, *Estat*, ll. 411-2. Carta del marquès de Castelar a Grimaldo. Camp de Calaf, 20 d'octubre de 1711.

⁵⁸⁴ AHN, *Estat*, ll. 423. Carta del marquès de Castelar a Grimaldo. Agramunt, 28 de desembre de 1711.

⁵⁸⁵ AHN, *Estat*, ll. 423. Carta del marquès de Castelar a Grimaldo. Calaf, 16 de desembre de 1711; del mateix lligall, vegeu la Carta del marquès de Castelar a Grimaldo. Balaguer, 1 de gener de 1712. Cal fer notar que el cronista català austriacista, en l'anàlisi que va esgrimir sobre la situació dels borbònics un cop es produí el setge, incideix en els mateixos elements derivats de la mala provisió; vegeu CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, p. 256.

⁵⁸⁶ Just a l'inici de la campanya, el marquès de Valdecañas havia demanat retornar a Madrid, mostrant també desavinences: «el puesto que estoy exerciendo, mas es tratado del sr. Duque de Vandoma como de un mariscal de campo que como un capitan general en España»; AHN, *Estat*, ll. 410-1. Carta del marquès de Valdecañas a Grimaldo. Cervera, 4 de març de 1711. Durant els mesos d'octubre i novembre encara ho va reclamar en dues ocasions més; AHN, *Estat*, ll. 411-1. Carta del marquès de Valdecañas a Grimaldo. Calaf, 18 de novembre de 1711. El paradigma d'aquesta situació de confrontació queda palesa amb l'actitud del comte d'Aguilar que, des de Calaf, va decidir emprendre el camí de retorn cap a Madrid tot abandonant el seu comandament. La seva entrada a la Cort va estar envoltada d'una forta polèmica; vegeu CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, pp. 251-252.

Cal esmentar que de manera més o menys regular les desavinences entre francesos i espanyols van ser força constants, on l'estament gal no amagava un cert sentiment de superioritat vers el seu aliat hispànic. Una sentència de Vendôme és clarificadora: «considerando S.M. ser mas util para campaña la infanteria francesa, por su buena calidad»; AHN, *Estat*, ll. 411-1. Carta del duc de Vendôme a Grimaldo. Calaf, 28 d'octubre de 1711.

⁵⁸⁷ AHN, *Estat*, ll. 423. Carta del marquès de Valdecañas a Grimaldo. Agramunt, 28 de desembre de 1711.

campanya que s'inaugurava al cap de vuit mesos, a l'agost de 1712. El nou comandant en cap advertia a la Cort de Madrid que realitzés tots els preparatius necessaris per conduir les provisions al front, del contrari, «se expondrían las tropas a padecer las necesidades experimentadas en la campaña precedente».⁵⁸⁸

Des de l'òptica austriacista, la victòria de Cardona va ser balsàmica. Ara bé, en relació al país, un allargament de l'agonia evident, que veia com el conflicte s'eternitzava a la seva geografia ocupada per dos exèrcits voluminosos que ho devastaven tot. D'altra banda, l'evolució del context internacional no ajudava a reduir la incertesa amb què iniciava l'any 1712.

2.6.2 *L'expectatiu 1712*

Seguint la petjada de les casernes d'hivern a Catalunya —que entre ambdós bàndols comportaria un gruix de més de vint-i-cinc mil militars aquarterats—, les repercussions que causaven sobre la població civil eren evidents. Gràcies a la xarxa d'espionatge que el jutge de confiscacions filipista Josep d'Alòs va teixir al territori, les notícies al respecte informaven d'un indret molt deprimit: «En este corto Pahi en que tienen su quartel puede asegurar con toda verdad, que la hambre es casi general, porque la multitud de personas, que estan aqui refugiadas junto con las tropas necesitan de mucha mas provision de la que da de si este territorio. Y si bien el soldado siempre es primero, pero tambien muchas vezes les falta el pan, y singularmente a los enfermos, pues mueren mas soldados de hambre que de la misma enfermedad, sin tener asistencia ni espiritual ni temporal, de que soy testigo de vista».⁵⁸⁹

La situació social descrita, d'extrema penúria, s'agreujava per la inseguretats que provocaven alguns particulars ja que, segons sembla, amb armes a les mans, robaven i cometien delictes diversos. Per primera vegada des de 1705, atès el clima d'inseguretats que es vivia, tropes angleses van ser destacades a Barcelona per fer guàrdia junt amb la coronela.⁵⁹⁰ Tot plegat, envoltat d'una incertesa evident derivada de les notícies que arribaven de les negociacions de pau que s'havien obert a Utrecht a inicis d'any i que, a mesura que s'acostava l'estiu, semblava que les postures entre França i Gran Bretanya estaven properes a l'acord.⁵⁹¹ Tant és així que podem captar ja els primers recels seriosos envers l'exèrcit britànic: «son ya dentro de Cathaluña muy mal vistos los de esta nacion en tanto grado que han muerto algunos dentro de Barcelona y los oficiales que

⁵⁸⁸ AHN, *Estat*, ll. 426-1. Carta del T'serclaus de Tilly a Grimaldo. Fraga, 1 d'agost de 1712.

⁵⁸⁹ AHN, *Estat*, ll. 531. Notes anònimes adjuntades per Josep d'Alòs a Grimaldo. Saragossa, 1 de març de 1712.

⁵⁹⁰ AHN, *Estat*, ll. 531. Carta de Josep d'Alòs a Grimaldo. Saragossa, 8 de març de 1712.

⁵⁹¹ Segons els dirigents filipistes, aquestes notícies eren molt mal rebudes a la Catalunya austriacista; AHN, *Estat*, ll. 425. Carta de José Vallejo a Grimaldo. Lleida, 12 de juny de 1712.

estavan en aquella ciudad han resuelto salirse junto a la plaza de Tarragona».⁵⁹² Des del Principat, a causa del degoteig informatiu provinent de les conferències d'Holanda, es decidí enviar el marquès de Montnegre –agent a Viena–, per trametre l'evolució dels esdeveniments politicomilitars.⁵⁹³

Mentrestant, en el front de lluita de la Depressió Central, els miquelets més avançats prenen posicions a les rodalies de Cervera, on hi havia acantonat un destacament de cavalleria de José Vallejo.⁵⁹⁴ Els síndics de la localitat van demanar reforços militars a la cúpula borbònica establerta a la rereguarda aragonesa, atès el perill que presumien.⁵⁹⁵ Tant és així que un contingent conformat per tropes carolines i forces irregulars, d'entre quatre mil i cinc mil homes, va intimidar Cervera, provocant que els propis vilatans agafessin les armes per aconseguir rebutjar l'atac. En la retirada, els austriacistes van destruir els molins dels encontorns.⁵⁹⁶ Els reforços militars filipistes que reclamaven els cerverins no van arribar, però sí els avituallaments, quedant assegurada la manutenció dels efectius que guarnien el nucli fins ben entrat l'estiu.⁵⁹⁷ El coronel José Vallejo creia que malgrat la concentració austriacista al voltant de la població, Cervera podia aguantar una nova ofensiva.⁵⁹⁸

En aquesta ocasió, el parer del brigadier borbònic va ser erroni. A finals de juliol, una nova investida aliada va aconseguir apoderar-se de Cervera ja que la guarnició filipista va abandonar el nucli fruit de la poca capacitat de resistència. El comandant Herzelles, en la seva retirada, va recollir les guarnicions francoespanyoles d'Agramunt i Bellmunt, abandonant, d'aquesta manera, bona part de la Depressió Central fins al riu Segre.⁵⁹⁹

El conglomerat Habsburg que va ocupar Cervera estava capitanejat pel general Toldo i altra vegada estava conformat per una barreja de tropes regulars i mobilització auxiliar. Aquesta captura per part de les forces aliades va comportar que molts cerverins marxessin als dominis borbònics, bàsicament a Balaguer i a Lleida. Castellví no facilita cap xifra al respecte, però assenyala que la localitat va restar molt despoblada.⁶⁰⁰ Les fonts borbòniques indiquen un gruix de sis-cents cinquanta persones, amb els jurats al capdavant (Antoni Ganyet, Josep Corti, Josep Mora, Lluís Tarrats) i la pròpia coronela.⁶⁰¹ El volum de desplaçats va ser mantingut gràcies a les diligències del jutge de confiscacions Josep d'Alòs que, amb permís reial, extreia els recursos

⁵⁹² AHN, *Estat*, ll. 425. Carta de Josep d'Alòs a Grimaldo. Saragossa, 21 de juny de 1712.

⁵⁹³ TORRAS i RIBÉ, *La guerra de Successió i els setges...*, pp. 302-303.

⁵⁹⁴ AHN, *Estat*, ll. 531. Carta de José Vallejo a Grimaldo. Lleida, 13 de març de 1712.

⁵⁹⁵ AHN, *Estat*, ll. 531. Carta de Josep d'Alòs a Grimaldo. Saragossa, 29 de març de 1712.

⁵⁹⁶ AHN, *Estat*, ll. 420. Carta de Ceba Grimaldi a Grimaldo. Lleida, 20 de març de 1712.

⁵⁹⁷ AHN, *Estat*, ll. 425. Carta de Lorenzo del Pino a Grimaldo. Lleida, 5 de juny de 1712.

⁵⁹⁸ AHN, *Estat*, ll. 420. Carta de José Vallejo a Grimaldo. Lleida, 29 de maig de 1712.

⁵⁹⁹ AHN, *Estat*, ll. 426-1. Carta del cavalier de Bus a Grimaldo. Lleida, 31 de juliol de 1712.

⁶⁰⁰ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, p. 420.

⁶⁰¹ AHN, *Estat*, ll. 426-2. Carta dels paers de Cervera a Grimaldo. Lleida, 14 d'agost de 1712.

pertinents dels productes segrestats que ell mateix gestionava (mil doblons).⁶⁰²

Des de l'òptica francoespanyola, la campanya que començava va viure un sotrac rellevant quan el comandant en cap, el duc de Vendôme, va morir l'11 de juny a Vinaròs. Felip V va nomenar al príncep T'serclaes de Tilly per substituir-lo i, en conseqüència, es va redefinir el projecte per planejar la nova penetració al Principat. El projecte de Vendôme volia recórrer el país des de Tortosa en direcció al coll de Balaguer. T'serclaes, amb bon ull, creia que aquesta maniobra era massa temerària perquè aquest pas només era transitable si es desfilava en una única columna. El nou dirigent advertia que els austriacistes, amb forces molt inferiors, podrien fustigar molt l'exèrcit borbònic que travessés aquest paratge. Per aquest motiu proposava que la incursió s'havia de fer des de Lleida i dirigir-se a Tarragona per la Conca de Barberà. Un cop al camp tarragoní, es podrien mantenir al llarg de tres setmanes, però no considerava viable un possible setge a la ciutat. Aquestes accions encaminades a controlar l'àrea tarragonina estaven condicionades per la disposició i la resistència que podria oferir Starhemberg. Si els austriacistes aconseguien aturar la incursió filipista, T'serclaes de Tilly creia que fàcilment es podria atacar Cardona, empresa que havia fracassat tan sols mig any abans. Per aquesta maniobra, calculava que serien necessaris vint-i-quatre peces d'artilleria, quatre morters, vint-i-quatre mil bales d'artilleria, dues mil bombes, quinze mil «millares» de pólvora, sis mil eines per remoure terra, deu mil sacs per tragar-la, vint mil pesos per les diverses despeses de l'atac i els magatzems pertinents de farina i d'ordi.⁶⁰³

Tot l'operatiu militar estava condicionat –com assegurava el mateix T'serclaes– si es confirmaven els rumors de l'arribada de més reforços austriacistes des d'Itàlia. Si això es produïa, el nou comandant en cap de l'exèrcit francoespanyol considerava que la campanya només es podria centrar en recórrer el pla de Lleida i prosseguir amb l'habitual política d'ocupació que s'havia practicat des de 1708. I, efectivament, T'serclaes no coneixia que en el moment en què escrivia aquest projecte per a la Cort de Madrid, provinents de Nàpols, trenta-quatre vaixells estaven desembarcant a Barcelona vuit-cents homes per reemplaçar els regiments italians, així com una quantitat considerable de grans i vitualles.⁶⁰⁴ Sobretot, però, el que T'serclaes ignorava era que des de Vado Ligure estaven navegant sis mil militars més i set mil quarteres de gra que les

⁶⁰² En relació al projecte que va realitzar Josep d'Alòs per ordre de Felip V i que tenia com a objectiu mantenir aquests desplaçats, podem identificar quatre grups poblacionals. El primer conformat per vuit eclesiàstics; el segon per sectors nobiliaris que vivien de les seves pròpies hisendes; el tercer per la menestralia i altres oficials gaudints; el darrer grup el conformaven els sectors més populars, que vivien del seu jornal. Alòs va designar les compensacions econòmiques per als dos primers grups –eclesiàstics i nobles. Pel que fa al grup de menestrals i oficials va demanar permís perquè treballessin lliures en altres indrets d'Aragó i València. El darrer grup, conformat pels sectors populars, va procurar que fossin emprats en diverses obres i treballs de la zona lleidatana, procurant facilitar-los alguna habitació per poder-los allotjar; vegeu el detall d'aquest projecte a AHN, *Estat*, ll. 426-2. Carta de Josep d'Alòs a Grimaldo. Lleida, 23 d'agost de 1712; altres documents del mateix autor que fan referència als desplaçats de Cervera a AHN, *Estat*, ll. 426-2. Carta de Josep d'Alòs a Grimaldo. Lleida, 14 d'agost de 1712; AHN, *Estat*, ll. 419. Carta de Josep d'Alòs a Grimaldo. Lleida, 25 de setembre de 1712.

⁶⁰³ AHN, *Estat*, ll. 425. Projecte de T'serclaes de Tilly a Grimaldo. Saragossa, 23 de juny de 1712.

⁶⁰⁴ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, p. 409.

naus holandeses transportaven cap a la capital catalana.⁶⁰⁵ Un estol de cinquanta-cinc veles que va arribar a primera hora del matí del 28 de juny.⁶⁰⁶ Aquest enviament va ser reforçat al cap de dos mesos, quan van carregar més de mil cavalls i set-cents cinquanta soldats més.⁶⁰⁷

Som de l'opinió que les notícies sobre els reforçaments aliats arribats a l'estiu, la preocupació per aprovisionar bé els magatzems i els esdeveniments derivats de les conferències de pau van provocar que T'serclaes no tingués massa pressa per acudir al front de combat. Tant és així que el comandant en cap no va arribar a Lleida amb el gruix de l'exèrcit de la nova campanya fins el 4 d'agost. En aquesta ocasió, després de reformar alguns cossos fruit de l'escassetat de places, les forces francoespanyoles entraven a Catalunya amb trenta-quatre batallons i cinquanta-nou esquadrans.⁶⁰⁸ Novament, un exèrcit superior respecte als efectius del bàndol Habsburg. Ara bé, malgrat aquesta superioritat, les ordres provinents de la Cort de Felip V eren clares: el marquès de Bedmar, autèntic director de la campanya que es desenvolupava –tots els moviments realitzats per T'serclaes passaven el seu filtre–, deixava clara la intenció de la guerra: «no empeñarse en batalla a menos que alguna precision inescusable nos obligase a ello, sino que manteniendonos sobre la defensiva se atiende principalmente a conservar las Plazas del Ebro y del Segre, y a embarazar a los enemigos el paso de estos dos rios».⁶⁰⁹ Així doncs, des de l'òptica francoespanyola, la guerra defensiva es va imposar com a estratègia operativa, sempre a l'espera de les novetats que poguessin arribar des d'Utrecht.

Sobre el terreny, per tant, els elements que van envoltar l'expectativa campanya de 1712 van ser bàsicament dos. Per una banda, el decurs dels esdeveniments que atenyien a la sortida dels exèrcits aliats –sobretot el britànic– i, de l'altre, el bloqueig austriacista de la ciutat de Girona, operació, per cert, poc abordada per la historiografia general.

La primera operació que referim es va viure a Cervera, on l'exèrcit Habsburg tenia establert el quarter general. En aquesta localitat, a mitjan setembre, els cossos anglesos van abandonar les forces de Starhemberg per dirigir-se als nuclis de la costa situats entre Tarragona i Mataró.⁶¹⁰ En

⁶⁰⁵ TNA, SP 79/6. Cartes de William Chetwynd al secretari d'estat comte de Dartmouth. Gènova, 5 i 12 de juny de 1712; AHN, *Estat*, ll. 426-1. Carta de Ceba Grimaldi a Grimaldo. Balaguer, 7 de juliol de 1712.

⁶⁰⁶ DG, X, Barcelona, 2007, p. 1254; AHN, *Estat*, ll. 426-1. Notícies adjuntades per Josep d'Alòs. Saragossa, 12 de juliol de 1712.

⁶⁰⁷ TNA, SP 79/5. Cartes de William Chetwynd al secretari d'estat comte de Dartmouth. Gènova, 11 d'agost de 1712.

⁶⁰⁸ AHN, *Estat*, ll. 426-2. Carta de T'serclaes de Tilly a Grimaldo. Lleida, 12 d'agost de 1712.

⁶⁰⁹ AHN, *Estat*, ll. 426-2. Informe del marquès de Bedmar a Grimaldo. Madrid, 22 d'agost de 1712. El marquès de Bedmar –Isidro Juan José Domingo de la Cueva– va ser nomenat l'any 1708 com a Conseller General de Guerra fruit de la seva llarga experiència adquirida a les campanyes desenvolupades a Flandes a inicis del segle XVIII; vegeu TROYANO CHICHARRO, J. M.: «El papel del marquès de Bedmar en el cambio dinástico», FERNÁNDEZ, J., BEL, M. A. i DELGADO, J. M. (eds.): *El cambio dinástico y sus repercusiones en la España del siglo XVIII*. Universidad de Jaén, 2001, pp. 169-171.

⁶¹⁰ TNA, SP 42/68, exp. 94. Carta de Jennings al secretari d'estat comte de Dartmouth. *Blenheim*, camí de Barcelona, 21 de setembre de 1712.

aquest indret del litoral català, l'exèrcit de la reina Anna va esperar l'embarcament cap a Maó i Gibraltar per deixar definitivament el front. Amb bon criteri, la Cort de Barcelona havia recomanat que cavallers catalans de primer nom –d'entre ells el comte de Centelles– acompanyessin les marxes i assistissin al duc d'Argyll –comandant de l'exèrcit britànic– en la seva retirada des de Cervera. D'aquesta manera, s'esperava apaivagar els tumults populars i els incidents que es poguessin ocasionar durant el seu trànsit.⁶¹¹ Els primers contingents anglesos van començar a deixar el Principat a partir d'octubre i novembre de 1712.⁶¹²

Aquesta situació d'abandonament es va produir perquè, com a conseqüència de les conferències de pau que hem referit, el 21 d'agost de 1712 va publicar-se l'armistici entre França i la Gran Bretanya.⁶¹³ Les ordres que havia d'obeir el duc d'Argyll van arribar al front català algunes setmanes després, fet que explica la breu demora en les seves marxes. El borbònic T'serclaes de Tilly era el primer interessat en introduir aquests documents a les forces angleses establertes a Cervera. De fet, ell mateix va ordenar, a través d'una maniobra força arriscada –no volia que Sathemberg interceptés l'enviament– que un cadet del seu exèrcit “desertés” per passar a l'exèrcit enemic i entregar així els documents de la reina Anna i del secretari d'estat St. John.⁶¹⁴

L'armistici entre la Gran Bretanya i França, de quatre mesos de durada, va anar acompanyat algunes setmanes després per la signatura d'una treva –també de quatre mesos– entre Portugal i les corones francesa i espanyola. Aquest nou armistici es va produir el dia 7 de novembre i va deixar amb menys contingents els exèrcits de Sathemberg que, com veurem, no van poder participar a l'acció de Girona.⁶¹⁵ Les gestions per què la sortida de les forces portugueses es concretessin es van dur a terme a inicis de desembre, i es decidí executar-ho a la manera de l'evacuació anglesa. Els recels de la població civil podien posar en perill la marxa dels contingents lusitans, que en el seu cas es portà a terme per via terrestre. El dietari elaborat pel religiós portuguès Domingos da Conceição, present als esdeveniments, en dóna bon testimoni. «Depois de dadas as ordens [...] mandando a Reina que cada regimento acompanhacem hum cavalleiro catelão por evitar as contendas que poderia haver entre os soldados e paizanos em a marcha, porque vendo que nos auzentavamos da liga, se pos o pais em temor de levantar em armas contra as nosas tropas».⁶¹⁶ Les forces portugueses van concentrar-se entre Cervera i Tàrraga, sota la direcció del comte d'Assumar, ambaixador a Catalunya des de 1705, i el seu fill, el general

⁶¹¹ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, pp. 422 i 459.

⁶¹² AHN, *Estat*, ll. 465. Carta de Josep d'Alòs a Grimaldo. Saragossa, 29 de novembre de 1712.

⁶¹³ ALBAREDA i SALVADÓ, *La Guerra de Sucesión...*, p. 319.

⁶¹⁴ AHN, *Estat*, ll. 419. Carta de T'serclaes de Tilly a Grimaldo. Lleida, 6 de setembre de 1712; la confirmació de l'èxit d'aquesta maniobra a AHN, *Estat*, ll. 917. Carta de T'serclaes de Tilly a Grimaldo. Lleida, 16 de setembre de 1712.

⁶¹⁵ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, p. 446.

⁶¹⁶ ACL, S.V., núm. 45, *Diario Bellico*, fol. 154. Volem agrair molt sincerament al professor Pedro Cardim el coneixement d'aquesta font, sens dubte, de gran interès per a treballs futurs.

Pedro Miguel de Almeida. Des d'aquesta àrea van arribar a la frontera de Lleida per dirigir-se cap a Terol, Conca i la Manxa. La Cort de Madrid va ser l'encarregada de preparar l'itinerari, els allotjaments, les racions d'ordi, de pa i els bagatges.⁶¹⁷ El comte d'Assumar s'havia posat en contacte amb l'enviat anglès de Madrid per saber si Londres havia establert alguna quantitat econòmica pel retorn dels efectius lusitans. El marquès de Bedmar, però, va assegurar que les despeses que generés el contingent serien anotades pels comissaris de Felip V i Lisboa les hauria de reintegrar una vegada arribessin a la frontera.⁶¹⁸ L'encarregat de realitzar aquesta recompte va ser el comissari ordenador establert a l'exèrcit de Lleida, Francisco de Argenso. Segons els seus càlculs, la despesa de la marxa va ser de 446.380 rals i 18 maravedís.⁶¹⁹ El referit cos, calculem d'entre tres mil i quatre mil combatents,⁶²⁰ havia emprès el camí de retorn el 7 de gener i va arribar a terres portugueses –Olivença– el 16 de març.⁶²¹

Els recels de la població civil catalana vers els exèrcits sortints eren habituals, com hem vist, agreujats per una situació socioeconòmica marcada per la carestia i la devastació d'algunes zones del Principat.⁶²² Pels carrers de Barcelona es podien escoltar cançons que il·lustraven prou bé la situació: «Inglesos han faltat, portuguesos han firmat, holandesos firmaran i a la fi nos penjaran».⁶²³ Un militar irlandès destinat a Barcelona, John Fontaine, expressava al seu dietari la reacció dels catalans: «veient que els abandonàvem, ens van cridar traïdors i tots els noms més vils que se'ls van ocórrer, i el populatxo ens llençà pedres dient que els havíem traït i que els posàvem en mans del rei Felip».⁶²⁴ Un llançament de pedres que també va copsar el propi almirall Jennings.⁶²⁵

Durant aquests mesos desconcertants, les institucions de Catalunya anaven a remolc dels esdeveniments que succeïen a l'escena internacional. Mentre part de les forces aliades marxaven, l'Emperador donava esperances de prosseguir la guerra. Segons fonts de l'espionatge borbònic, Carles VI va prometre l'enviament de trenta mil soldats per a la propera campanya i tres milions

⁶¹⁷ AHN, *Estat*, ll. 427. Carta de Rodrigo de Cepeda a Manuel Vadillo. Conca, 18 de gener de 1713.

⁶¹⁸ TNA, SP 94/80. Carta del baró Lexington al secretari d'estat comte de Dartmouth. Madrid, 2 de gener de 1713.

⁶¹⁹ AHN, *Estat*, ll. 432. Carta del marquès de Bedmar a Francisco de Argenso. Madrid, 15 de maig de 1713.

⁶²⁰ Aquesta dada no l'hem pogut contrastar i l'hem extrapolat a partir de dues revistes que hem localitzat. La primera prové de les fonts angleses, assenyalant que al juny de 1711 els efectius portuguesos a Catalunya eren un regiment d'infanteria i sis de cavalleria; TNA, SP 94/78. La fonts franceses indiquen que pel març de 1712, els efectius lusitans consistien en un batalló i onze esquadrons; AHN, *Estat*, ll. 420. Carta de Pròsper de Verboom a Vendôme. Saragossa, 18 de maig de 1712.

⁶²¹ ACL, S.V., núm. 45, *Diario Bellico*, fols. 155-165.

⁶²² TORRAS i RIBÉ, «La rereguarda catalana...», pp. 88-89.

⁶²³ Citat a ALBAREDA, J. i GARCIA, A.: *11 de setembre de 1714*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2005, p. 45.

⁶²⁴ Citat a ALBAREDA i SALVADÓ, J.: *La Guerra de Successió i l'Onze de Setembre*. Barcelona: Empúries, 2000, p. 72.

⁶²⁵ Jennings, en relació a la guarnició anglesa que estava a Tarragona, escrivia: «the insolence of those people [catalans] has already appeared in them throwing stones as the drums beating the reveil and tattoo»; trad.: *la insolència d'aquesta gent [catalans] ja ha aparegut llançant pedres com quan els tambors toquen per la celebració i per la retirada*; TNA, SP 42/68, exp. 93. Carta de Jennings al secretari d'estat comte de Dartmouth. *Blenheim*, camí de Barcelona, 9 de setembre de 1712.

d'escuts que pagarien entre l'Imperi i els Estats Generals. Davant totes les novetats que s'anaven produint, el filipista català Josep d'Alòs no entenia res: «sea lo que fuere, es bien notoria la estupidez de los cathalanes, en deferir a unos proyectos tan notoriamente impossibles; pero es castigo de su pecado en la ceguera de su passion».⁶²⁶

El segon element que hem apuntat i que va marcar la campanya de 1712 va ser el bloqueig de les forces austriacistes a la ciutat de Girona. El conglomerat Habsburg, conformat per tropes regulars i mobilització popular com ja era habitual, va aconseguir expulsar les forces franceses que havien hivernat a l'Empordà. En total, uns sis mil combatents que, sortint des d'Hostalric, van obligar als homes de Fiennes a enretirar-se fins el Rosselló.⁶²⁷ La presència filipista al territori va restar isolada a Girona, que estava guarnida per dotze batallons comandants pel marquès de Brancas.⁶²⁸ D'aquesta manera, durant els mesos de maig i juny, el conglomerat aliat va iniciar un bloqueig que pretenia tallar la comunicació de la plaça amb la rereguarda del Rosselló. L'objectiu passava per no iniciar cap setge formal i centrar-se en evitar l'entrada de queviures i pertrets a la ciutat. Aquesta operació austriacista va estar patrocinada per Sebastià Dalmau, ja que, fruit de l'escassetat econòmica que patia la hisenda carolina, ell mateix va prestar a la reina cinquanta-quatre mil pesos –Dalmau no va tornar a recuperar els diners fins el 1733, a Viena, i ho va fer perdent el 30% del valor inicial.⁶²⁹

Durant les primeres setmanes del bloqueig, Brancas va organitzar escamots per sortir a l'exterior i intentar extreure vitualles. Les fonts francoespanyoles provinents del Rosselló, però, relaten que a partir de l'agost, la situació va començar a aguditzar-se ja que el comandant francès va prohibir la sortida de contingents a causa de la presència de miquelets i tropes regulars austriacistes, així com per la deserció dels seus homes. A finals d'estiu, una tercera part de la població civil havia abandonat Girona. La guarnició no tenia diners, oli, vi ni llenya i només restava pa i petites quantitats de bou per alimentar-se. Dels soldats aquarterats a l'interior de la plaça, molts queien malalts i d'altres morien a causa de la manca de medicines.⁶³⁰ La situació d'escassetat provocava que, des de Girona, els estaments borbònics reclamessin una penetració urgent al país, amb l'objectiu d'introduir abastiments. Altres opinions insinuaven que la incursió també provingués de Lleida, obligant a enretirar part del bàndol austriacista destinat a bloquejar la

⁶²⁶ AHN, *Estat*, ll. 419. Carta de Josep d'Alòs a Grimaldo. Lleida, 25 de setembre de 1712.

⁶²⁷ AHN, *Estat*, ll. 420. Carta del comte Fiennes a Grimaldo. Perpinyà, 15 de maig de 1712; cartes de Tiberio Caraffa a Grimaldo. Roses, 2 i 6 de maig de 1712.

⁶²⁸ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, pp. 440.

⁶²⁹ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, pp. 440, 445 i 499. Vegeu una breu trajectòria d'aquest personatge a ALCOBERRO i PERICAY, A. (dir.): *Catalunya durant la guerra de Successió*, vol. II. Badalona: Ara Llibres, 2006, pp. 104-105.

⁶³⁰ AHN, *Estat*, ll. 426-2. Cartes de Salvador Prats i Matas a Grimaldo. Perpinyà, 21 i 28 d'agost de 1712.

ciutat.⁶³¹ De fet, el propi comandant Fiennes considerava que era l'única opció tenint en compte la potència de l'exèrcit de ponent que liderava T'serclaes i la poca capacitat que ell posseïa al Rosselló.⁶³²

Sembla que la pressió de Fiennes va sorgir l'efecte desitjat, atès que des de Fontainebleau s'ordenà a l'enviat francès de Madrid que T'serclaes de Tilly entrés amb força cap a l'interior de Catalunya. D'aquesta manera es podria guanyar temps, per tal com Lluís XIV havia destacat onze batallons des del Piemont que arribarien al Rosselló a mitjan octubre. El marquès de Bedmar va veure amb bons ulls l'operació, acceptant el projecte i enviant ordres a T'serclaes per què ho executés.⁶³³

Les referides ordres van arribar a Lleida el 10 de setembre, així com la resposta de T'serclaes de Tilly. El comandant de la campanya advertia que el projecte per alleugerir Girona era molt adient, però va desobeir clarament les instruccions i va manifestar una sèrie d'inconvenients per no executar la incursió. D'una banda, creia que el territori, massa muntanyós, no era favorable als seus interessos, a més d'oposar-se a partides enemigues ben posicionades. A part, Starhemberg encara no havia fet cap destacament des de Cervera cap a les rodalies de Girona. Tant era així que advertia que només serien capaços d'atacar amb infanteria, de manera que la cavalleria esdevindria poc profitosa. D'altra banda, T'serclaes va recuperar la recurrent idea dels avituallaments, que costaria molt de traslladar-los, que el país estava devastat i no s'aconseguirien farratges, que si es travessava el riu Segre els soldats patirien escassetat ràpidament. Tot plegat va portar-lo a afirmar que «por esta parte no se puede socorrer a Girona, ni hazer diversion tal que obligase al conde de Starhemberg a dejar su intento». Per a aquest comandant, «el medio unico para asegurar a Girona es que la Francia aumente por aquella parte sus tropas, à fin de hazer nueva entrada en el Ampurdan y poner en libertad a Girona, como me expresa V.S. que S.M. tiene escrito al Rey Cristianisimo».⁶³⁴

Les noves ordres que la Cort madrilenya va enviar a T'serclaes consistien en què tres mil infants i cinc-cents dragons del seu exèrcit s'encaminessin al Rosselló. Si Starhemberg feia algun moviment per respondre, els efectius de T'serclaes havien d'atacar Cervera per protegir la marxa del destacament. Altre cop, però, el comandant va desobeir el parer de Madrid, argumentant un seguit de traves que dificultaven l'operació —manca d'avituellaments, durada del trajecte i inseguretats.⁶³⁵ De fet, tal com informava Alòs, sembla que els partidaris del Borbó a Catalunya es

⁶³¹ AHN, *Estat*, ll. 419. Carta de Pedro Rubio a Grimaldo. Perpinyà, 3 de setembre de 1712.

⁶³² AHN, *Estat*, ll. 419. Carta del comte Fiennes a Grimaldo. Perpinyà, 4 de setembre de 1712.

⁶³³ AHN, *Estat*, ll. 419. Carta de Mr. de Voysin a Mr. de Bonnac. Fontainebleau, 7 de setembre de 1712; la resposta del marquès de Bedmar al mateix lligall; Madrid, 26 de setembre de 1712.

⁶³⁴ AHN, *Estat*, ll. 419. Carta de T'serclaes de Tilly a Grimaldo. Lleida, 15 de setembre de 1712.

⁶³⁵ AHN, *Estat*, ll. 914. Carta de T'serclaes de Tilly a Grimaldo. Lleida, 28 de setembre de 1712.

mostraven a desgrat per l'actitud de l'exèrcit de ponent: «respeto à lo que de Gerona, puedo avisar à V.S. quedan muy mal contentos los sugetos de quienes podemos tener confianza dentro de Cathaluña, por haver sido muy poco el socorro introducido à aquella Plaza».⁶³⁶

Durant aquestes setmanes, la debilitat que van mostrar les Dues Corones va animar un contingent d'uns quatre mil homes de les forces austriacistes a sorprendre Roses. Observant el relat que va fer el sergent major de la plaça a la matinada del 12 de setembre, de nom Celdoni Termes, el contingent Habsburg va penetrar fins a les obres exteriors de la Trinitat amb la intenció de col·locar una mina. Els plans van fracassar perquè, segons sembla, l'explosió va sorprendre als propis homes que la manipulaven, sense afectar l'entramat defensiu. El foc que feien els regiments de la guarnició va impedir l'èxit de l'operació i al cap de tres hores de combats els atacants van retirar-se pel camí reial de Santa Margarida.⁶³⁷

Mentrestant, a Girona, la situació empitjorava. Les notícies que des de la ciutat aconseguien infiltrar a la rereguarda rossellonesa dibuixaven un panorama desolador, on a mitjan setembre els militars malalts eren uns mil dos-cents i l'únic aliment continuava sent pa i escasses quantitats de carn.⁶³⁸ Des del Rosselló, observant la passivitat de l'exèrcit de T'serclaes, es va optar per penetrar a l'Empordà en dues ocasions (setembre i octubre). El general austriacista Wetzel, i el gruix de miquelets que comandava, van aconseguir aturar les envestides franceses, fracassant ambdós intents. La superioritat Habsburg condemnava la guarnició borbònica de Girona, mentre que en el conjunt de la Catalunya austriacista s'observaven els esdeveniments amb optimisme.⁶³⁹

Les pressions de la Cort de Madrid, finalment, van obligar a T'serclaes de Tilly a travessar el Segre, avançant fins a la població d'Agramunt a mitjan octubre. La incursió, però, va durar poc temps, atesa l'habitual escassetat d'avituallaments que patia l'exèrcit a la fase final de la campanya. Tenint en compte l'autoria de les diverses fonts borbòniques, en aquesta ocasió s'entreveu que el contingent borbònic del pla de Lleida patia mancança real de pertrets de boca. Ho va argumentar T'serclaes,⁶⁴⁰ així com Pròsper de Verboom, que justificava l'aixecament del camp i el replegament cap al Segre atesa la poca esperança «de que nos viniera algun socorro de pan y zevada, de que havia falta general en el exercito».⁶⁴¹ La Cort de Madrid es va interrogar per les raons que causaven aquesta insuficiència. El director d'aprovisionaments, Bruno la Balsa, es defensava argumentant la gran inseguretats que patien els trànsits des de Saragossa fins a Lleida, fruit de la presència de voluntaris, així com del poc suport militar a l'hora d'escoltar-los.⁶⁴² T'serclaes, en

⁶³⁶ AHN, *Estat*, ll. 465. Carta de Josep d'Alòs a Grimaldo. Saragossa, 22 de novembre de 1712.

⁶³⁷ AHN, *Estat*, ll. 419. Carta de Celdoni Termes a Grimaldo. Roses, 12 de setembre de 1712.

⁶³⁸ AHN, *Estat*, ll. 419. Carta de Pedro Rubio a Grimaldo. Perpinyà, 18 de setembre de 1712.

⁶³⁹ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, pp. 442-444.

⁶⁴⁰ AHN, *Estat*, ll. 914. Carta de T'serclaes de Tilly a Grimaldo. Lleida, 31 d'octubre de 1712.

⁶⁴¹ AHN, *Estat*, ll. 465. Carta de Pròsper de Verboom a Grimaldo. Camp de Lleida, 3 de novembre de 1712.

⁶⁴² AHN, *Estat*, ll. 917. Carta de Bruno la Balsa a Grimaldo. Saragossa, 27 d'octubre de 1712.

canvi, argumentava que havia tramès tots els efectius necessaris per poder protegir els enviaments i creia que els «asentistas» no havien estat constants en el subministrament.⁶⁴³ Tenint en compte l'experiència de les campanyes anteriors, som de l'opinió que ambdós factors estan a la base d'aquesta explicació, i de retruc, la conseqüent retirada del front. La reculada filipista cap a les respectives casernes d'hivern⁶⁴⁴ van provocar que Starhemberg, des de Cervera, es dirigís amb un gruix de tropes a Girona. Seria la seva darrera maniobra a Catalunya en termes estrictament bèl·lics. En aquest cas, l'objectiu era iniciar un setge formal per recuperar altre cop la plaça.

A final d'any, tal com havia succeït a la campanya anterior en relació a la maniobra de Cardona, la cúpula Habsburg va decidir convocar nombrosos sometents i realitzar el darrer esforç per cloure de manera reeixida.⁶⁴⁵ A petició de Starhemberg, l'Emperadriu va demanar als Comuns algun cavaller català de renom que acudís al camp gironí per liderar la mobilització popular. El noble Felip Ferran va ser l'escollit, arribant el 12 de desembre. Així mateix, l'artilleria que s'acumulava per a l'ofensiva començava a ser important i les notícies que es tenien sobre les penúries de la guarnició esperançaven els austriacistes.⁶⁴⁶ De fet, a l'interior de Girona, el panorama continuava sent desolador. El marquès de Brancas havia escrit a mitjan novembre que «pauvent arriver voiant mourir journellement des 12 a 15 hommes a l'hospital et deserter un fort grand nombre».⁶⁴⁷ Encara seguint el seu relat, «les 3 derniers [mois] ont été des plus durs et des plus penibles nous avons souffert, dans les derniers temps, au delà de tout ce qu'on peut exprimer à V.M, aiant été réduits à manger les chats, les chiens et les rates».⁶⁴⁸ Un filipista religiós del convent de Sant Pere de Rodes, que portava exiliat des dels primers anys de la disputa i s'havia resguardat a Girona un cop els francesos van guanyar la plaça l'any 1711, esgrimia que durant els vuit mesos de bloqueig va sobreviure «comiendo solo pan y agua y jervas».⁶⁴⁹ El destacat filipista bisbe de Girona, tiet del comte de Darnius, deixava constància de com havien arribat a menjar «los manjares que en otros tiempos hazen horror a los hombres».⁶⁵⁰

L'optimisme austriacista, però, va acabar poques jornades després, quan Lluís XIV va decidir fer una incursió molt potent que alleugerís d'una vegada per totes Girona. En paral·lel als moviments que havia estat executant el bàndol Habsburg, en el Rosselló s'havien anat

⁶⁴³ AHN, *Estat*, ll. 465. Carta de Tserclaes de Tilly a Grimaldo. Saragossa, 29 de novembre de 1712.

⁶⁴⁴ En aquest hivern, els soldats filipistes van tornar a allotjar-se als territoris de la Corona d'Aragó. Eren vuitanta-quatre batallons i noranta-un esquadrons. A Catalunya, els indrets que van albergar militars van ser les principals places fortes, Tortosa, Lleida i Balaguer. D'aquesta manera, a diferència de l'any anterior, es deixà el pla de Lleida desocupat. La Castellania d'Amposta també va resguardar alguns contingents. En total, a la frontera occidental del Principat es comptabilitzaven aquarterats vint-i-set batallons i tres esquadrons; vegeu el detall d'aquestes dades a AHN, *Estat*, ll. 410-1. *Reparto de los cuarteles y guarniciones del cuartel de Ybierno de 1712 a 1713*.

⁶⁴⁵ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, pp. 500-502.

⁶⁴⁶ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, p. 446.

⁶⁴⁷ AHN, *Estat*, ll. 465. Carta de Mr. de Brancas a Mr. de Voysin. Girona, 16 de novembre de 1712.

⁶⁴⁸ AHN, *Estat*, ll. 427. Carta de Mr. de Brancas, Girona, 14 de gener de 1713.

⁶⁴⁹ AHN, *Estat*, ll. 917. Carta de Francesc de Pedrós a Grimaldo. Girona, 20 de desembre de 1712.

⁶⁵⁰ AHN, *Estat*, ll. 427. Carta del bisbe de Girona a Grimaldo. Girona, 4 de gener de 1713.

concentrant un gruix de vint-i-dos mil soldats i trenta peces de batre sota la direcció de duc de Berwick. El conglomerat austriacista era incapaç de fer front a un exèrcit d'aquestes característiques que, sense dificultats, va penetrar a l'Empordà el dia 28 de desembre i desbloquejà Girona el 3 de gener de 1713.⁶⁵¹

L'única explicació raonable que traspua la documentació a l'hora d'explicar l'èxit de la resistència borbònica de Girona rau en la importància de segments locals –capaços econòmicament– que van donar suport incondicional a la guarnició francesa. Lògicament, la poca potència ofensiva austriacista és un element a tenir en compte, sobretot a finals d'any, perquè quan s'havia de dur a terme el darrer esforç per recuperar la ciutat, Starhemberg ja no comptava ni amb els efectius anglesos ni els portuguesos, ateses les respectives signatures d'armistici amb les Dues Corones. Així doncs, l'estament borbònic de la ciutat feia tot el possible per resistir. Ja a l'estiu, el propi governador de Girona i el jutge de confiscacions Gregori Matas i Pujol havien entregat «toda su plata para hazer moneda que actualmente se está fabricando para que no falte el pre[st] a la guarnicion, para cuyo sustento se matan todos los dias seis cavallos».⁶⁵² Les accions de prohoms catalans filipistes van encaminar-se a evitar la fuga de soldats, tot assegurant-ne els sous i intentant aconseguir queviures per mitjà de l'avançament de diners propis –o d'altres institucions. Al llarg del bloqueig, els soldats que guarnien la ciutat veien com la deserció podia ser un mitjà per sobreviure, en bona mesura, a causa de l'escassetat alimentària i les malalties que sobrevenien. Els patrocinadors més destacats, a grans trets, van ser els membres de la saga Darnius, amb el comte al capdavant –Oleguer de Taverner i d'Ardena– i l'oncle d'aquest, que era bisbe de Girona i tenia potestat sobre el Capítol.⁶⁵³ El jutge de segrestos Gregori Matas i Pujol, tal com hem vist, també va ser un actiu col·laborador.⁶⁵⁴ L'antic conspirador de Berga Josep Viladomar, que havia estat veguer de Puigcerdà i ho era de Girona, també es perfilà d'entre els destacats.⁶⁵⁵ Alguns particulars, com els jutges Francesc Gayola i Jeroni Fontdevila, el metge Jaume Miró, Josep Oliveras i Valle, junt amb la seva muller Gertrudis, «qui ma donné pendant ce blocus tout qu'elle avoit d'argenterie et de pierres».⁶⁵⁶ Un monjo benedictí de Sant Pere de Besalú, Benet Concs, que havia entregat tres mil lliures, així com altres quantitats per a confidents que facilitaven notícies de l'exterior. Alguns membres de l'estament castrense també van destacar-se, probablement avançant algunes quantitats. Eren Mr. de Cano, Mr. de Kulberg i l'oficial Ducorn, coronel, tinent coronel i capità respectivament del regiment d'Ostende. Així mateix va

⁶⁵¹ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, p. 447.

⁶⁵² AHN, *Estat*, ll. 426-2. Cartes de Salvador Prats i Matas a Grimaldo. Perpinyà, 21 i 28 d'agost de 1712.

⁶⁵³ AHN, *Estat*, ll. 427. Carta de Joan Miquel de Taverner i Rubí a Grimaldo. Girona, 4 de gener de 1713.

⁶⁵⁴ AHN, *Estat*, ll. 427. Carta de Mr. de Brancas a Grimaldo. Girona, 18 de gener de 1713.

⁶⁵⁵ AHN, *Estat*, ll. 440-1. Memorial fet per Grimaldo.

⁶⁵⁶ AHN, *Estat*, ll. 440-1. Carta de Francesc Portell a Grimaldo. Madrid, 3 de març de 1713; la cita a AHN, *Estat*, ll. 440-1. Carta de Mr. de Brancas a Grimaldo. Girona, 12 de març de 1713.

executar-ho Mr. d'Orsinfango, comandant del regiment de Nieuport.⁶⁵⁷ Tots aquests personatges, un cop introduït el socors de Berwick, van demanar pensions derivades dels productes segrestats, així com el patrocini social, ja fos a través de l'ennobliment o per mitjà de l'ascens militar. El cas més flagrant que hem documentat va ser el del comte de Darnius, que en temps del bloqueig ocupava plaça de capità. El noble català, que havia demanat ser brigadier, va ser recompensat amb la plaça de coronel de cavalleria al cap de dos mesos.⁶⁵⁸ Darnius, a part, va intentar millorar el seu estatus social, demanant el títol de marquès de Montornès. A Francesc Portell, membre del Consell de Castella –havia estat fiscal del Consell d'Aragó–⁶⁵⁹ no va semblar-li oportú i va concedir-li la gràcia militar que hem referit.⁶⁶⁰

2.6.3 Els tractats de pau i la fi del conflicte internacional

L'armistici que havia signat la Gran Bretanya durant el segon semestre de 1712 va deixar en una situació molt delicada a la resta dels membres de la Haia. Hem vist com Portugal va executar-ho poques setmanes després, i a cavall de març i abril de 1713, les potències restants –Holanda, Savoia, Prússia– van signar la pau amb França.⁶⁶¹ El camí cap a la resolució s'advertia ja inevitable; sobretot, després de la renúncia a contracar que va executar Felip V dels drets hereditaris –i els dels seus successors– a la corona de França.⁶⁶² Amb aquest compromís, que evitava la temuda unió dinàstica entre França i la Monarquia espanyola, la Gran Bretanya havia aconseguit bloquejar un dels principals esculls que l'havien portat a declarar la guerra l'any 1702.⁶⁶³ Només l'Imperi no va convenir en els termes de la pau, motiu pel qual li va permetre a Carles VI mostrar-se ambigu quan els estaments catalans li preguntaven pel perllongament de la disputa.⁶⁶⁴ Tot amb tot, aquest fet no li va impedir pactar l'evacuació de les tropes imperials del Principat al març de 1713.

La consolidació d'aquesta escalada diplomàtica es va consumir amb la signatura del tractat d'Utrecht (11 d'abril de 1713). En línies generals, podem advertir que les dues grans potències del

⁶⁵⁷ AHN, *Estat*, ll. 440-1. Memorial fet per Grimaldo.

⁶⁵⁸ AHN, *Estat*, ll. 444. Carta del duc de Pòpuli a Grimaldo. Camp davant de Barcelona, 24 de desembre de 1713.

⁶⁵⁹ MOLAS i RIBALTA, P.: «La família Portell, del Consell Reial a la Reial Acadèmia», *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, 51 (2007-2008), p. 271.

⁶⁶⁰ AHN, *Estat*, ll. 440-2. Cartes de Francesc Portell a Grimaldo. Madrid, 8 i 10 de març de 1713.

⁶⁶¹ LEÓN SANZ, *Carlos VI. El emperador...*, p. 203.

⁶⁶² ALBAREDA i SALVADÓ, *La Guerra de Sucesión...*, pp. 328-329.

⁶⁶³ Tal com han apuntat estudiosos del procés de pau derivat de la guerra de Successió, els autèntics actors de les conferències eren la Gran Bretanya i França, provocant que la resta de potències anessin a remolc del procés; vegeu els treballs de BÉLY, L.: *Espions et ambassadeurs au temps de Louis XIV*. París: Fayard, 1990; *Les relations internationales en Europe. XVIIe-XVIIIe siècles*. París: PUF, 1992.

⁶⁶⁴ TORRAS i RIBÉ, *La guerra de Successió i els setges...*, p. 306 i ss.

moment van aconseguir sortir-ne beneficiades, sobretot la Gran Bretanya, iniciant un procés d'expansió que la conduiria a l'hegemonia internacional dels decennis posteriors.⁶⁶⁵ La monarquia anglosaxona va aconseguir el control d'alguns enclavaments americans (Saint Kitts, Nova Escòcia, Terranova i a la badia de Hudson) i va assegurar la seva presència al Mediterrani occidental, amb les possessions de l'illa de Menorca i del penyal de Gibraltar. Sobretot, però, va apoderar-se –en detriment de França– de l'anhelat contracte d'esclaus, que en reglamentava el subministrament per un període de trenta anys. Un darrer avantatge comercial va ser el permís de poder enviar una embarcació de gran tonatge lliure d'aranzels a la fira de Portobelo (Panamà). França, per la seva banda, i tenint en compte les condicions humiliants que s'havien produït en anteriors conferències (1709-1710), va consolidar les seves fronteres continentals i va aconseguir que Felip V es mantingués al tron hispànic. En quant al rei espanyol, a més de mantenir la Monarquia, va continuar controlant les colònies d'ultramar. Ara bé, a nivell europeu, les possessions italianes i els pròspers territoris flamencs van ser entregats a altres potències (Savoia i Àustria), confirmant la dinàmica decadent que s'imposà des de la pau dels Pirineus (1659). Els Estats Generals van assegurar les possessions de la Barrera, una línia de fortificacions que garantia la integritat del seu territori en cas que França promogués una nova incursió. El regne de Portugal no va apoderar-se dels enclavaments fronterers d'Extremadura i del sud de Galícia. Tot i així, va ampliar lleugerament els dominis americans, assegurant la colònia de Sacramento i obtenint part de la Guaiana francesa. El duc de Savoia va recuperar localitats que havien estat ocupades per França, va guanyar Sicília en detriment d'Espanya i va posseir els drets hereditaris de la Monarquia en cas que s'extingís la línia borbònica que encetava Felip V. L'elector de Brandenburg va ser reconegut per França com a rei de Prússia, a més d'aconseguir algunes possessions territorials al centre del continent.⁶⁶⁶

A Catalunya, la primera escena rellevant on es va entreveure el seguit de moviments que acompanyarien el 1713 va ser la sortida definitiva de l'Emperadriu (19 de març). La flota de l'almirall Jennings va ser l'encarregada de transportar la comitiva i un primer gruix d'exiliats que buscaven l'aixopluc de l'Imperi.⁶⁶⁷ Entre els embarcats, Pau Ignasi Dalmases⁶⁶⁸ i Felip Ferran van acudir a Anglaterra i Holanda respectivament, per mirar de debatre l'afer conegut internacionalment com el «cas dels catalans».⁶⁶⁹ En aquest sentit, en paral·lel a les conferències

⁶⁶⁵ JIMÉNEZ MORENO, A.: «La búsqueda de la hegemonía marítima y comercial. La participación de Inglaterra en la Guerra de Sucesión española según la obra de Francisco de Castellví, *Narraciones Históricas (1700-1715)*», *Revista de historia moderna: Anales de la Universidad de Alicante*, 25 (2007), pp. 176-178.

⁶⁶⁶ ALBAREDA i SALVADÓ, *La Guerra de Sucesión...*, pp. 335-344.

⁶⁶⁷ ALCOBERRO i PERICAY, A.: *L'exili austriacista (1713-1747)*, vol I. Barcelona: Fundació Noguera, 2002, pp. 37-40; hi ha una llista dels personatges més significats que van acompanyar la reina a AHN, *Estat*, ll. 440-2.

⁶⁶⁸ Vegeu el dietari de l'expedició de Dalmases a Londres a AHCB, Ms. A-339.

⁶⁶⁹ ALBAREDA i SALVADÓ, *El «cas dels catalans»...*, pp. 145-169.

que es duïen a terme a Europa, la ciutat de Barcelona i el Braç Militar havien mogut fils per intentar buscar la complicitat de les potències aliades –essencialment la Gran Bretanya– per què el corpus legislatiu del Principat fos preservat. Els sectors polítics de la Catalunya resistent coneixien perfectament l'abolició dels furs que havia sobrevingut amb les ocupacions definitives dels regnes d'Aragó i València. En certa manera, l'enviat anglès de Madrid, Robert Lexington, encarregat de gestionar la pau amb Felip V, va mirar de preservar les llibertats catalanes ateses les ordres de la reina Anna.⁶⁷⁰ Lluís XIV, a través de l'enviat Bonnac, també va persuadir el seu nét per què flexibilitzés les postures respecte el manteniment legislatiu del Principat. En aquest punt, el monarca espanyol es va mostrar intransigent;⁶⁷¹ era, fins i tot, un qüestió personal.⁶⁷² «The king [Felip V] declared that he would rather venture his crown, than grant any privileges to the catalans whatsoever».⁶⁷³ Quan es signà la pau definitiva entre la Gran Bretanya i Espanya (13 de juliol de 1713), els habitants de Catalunya van veure assegurades les seves vides i hisendes, alhora que van restar sota la jurisdicció que posseïen els castellans.⁶⁷⁴

El referit tractat d'evacuació acordat pels plenipotenciaris de l'Emperador al març d'aquest any, en el cas català i balear, va reglamentar-se amb el conveni de l'Hospitalet (22 de juny de 1713).⁶⁷⁵ Era la consumació del que setmanes abans havia estat pactat entre els enviats austriacistes i borbònics a Cervera i Martorell.⁶⁷⁶ A l'Hospitalet, Ceba Grimaldi per part filipista i el general Königsegg pel costat imperial, acordaren l'entrega de la places de Catalunya i deixaven a elecció dels austriacistes quina seria la darrera localitat que retindrien per poder fer la sortida final. Així mateix, amb aquest document s'aprovava l'abandonament de les illes de Mallorca i Eivissa, encara sota obediència carolina. El resultat de la convenció es plasmà a inicis de juliol quan, des de Barcelona, un primer contingent de les darreres tropes de l'exèrcit imperial s'embarcaren a les naus de Jennings. A mitjan mes, el gruix transportat d'onze mil homes arribava a Vado Ligure.⁶⁷⁷ Durant les setmanes posteriors, la resta de militars van realitzar el mateix trajecte, on alguns civils i eclesiàstics compromesos amb la casa Habsburg emprengueren el camí de l'exili.⁶⁷⁸

La situació en el devastat front català es va viure a remolc dels esdeveniments que acabem de

⁶⁷⁰ TNA, SP 94/80. Carta del baró Lexington al secretari d'estat comte de Dartmouth. Madrid, 30 de gener de 1713.

⁶⁷¹ ALBAREDA i SALVADÓ, J.: «Felip V i Catalunya», *Manuscrits: revista d'història Moderna*, 18 (2000), p. 32.

⁶⁷² LEÓN SANZ, *Carlos VI. El emperador...*, p. 208.

⁶⁷³ Trad.: *El rei [Felip V] va declarar que preferiria aventurar el destí de la seva corona abans que concedir cap privilegi als catalans*; TNA, SP 94/80. Carta del baró Lexington al secretari d'estat comte de Dartmouth. Madrid, 6 de febrer de 1713.

⁶⁷⁴ Citat a ALBAREDA i SALVADÓ, *La Guerra de Sucesión...*, p. 392.

⁶⁷⁵ Els articles del conveni de l'Hospitalet a CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, pp. 777-778; AGS, *Secretaria d'Estat*, ll. 8128; AHN, *Estat*, ll. 432.

⁶⁷⁶ AHN, *Estat*, ll. 432. Carta de Ceba Grimaldi al duc de Pòpuli, Cervera, 17 de juny de 1713; carta del duc de Pòpuli a Grimaldo, Belchite, 20 de juny de 1713.

⁶⁷⁷ TNA, SP 79/7. Carta de George Henshaw al secretari d'estat comte de Dartmouth. Gènova, 15 de juliol de 1713.

⁶⁷⁸ ALCOBERRO i PERICAY, *L'exili austriacista...*, pp. 41-46

referir. Entre els estaments del país, el denominador comú del primer semestre de 1713 –a part dels temptatius per preservar el règim de llibertats– va ser l'intent d'esbrinar les possibilitats reals de continuar la disputa al costat de Carles VI, quelcom que no es conegué definitivament fins a la tardana data del 10 de juny.⁶⁷⁹ Fins que no es va saber aquesta notícia, sobre el paper, l'Emperador encara no havia signat cap acord. Tot plegat provocava que sectors del territori consideressin la lluita viable: «me responden con orgullo de que no habiendo querido firmar la paz el Archiduque todos estan resueltos a derramar hasta su ultima gota de sangre en defensa de su demanda, no obstante espero en dias hazerles pagar a algunos pueblos mas vezinos desta frontera bien cara la respuesta. [...] Señor volviendo a los cathalanes, muestran grande alborozo en la continuacion de la guerra que dan por fixo, pero no se como se saldran de esta no teniendo ni dinero, ni viveres, ni forma de tren de artilleria».⁶⁸⁰

La confusió i la improvisació eren habituals,⁶⁸¹ un clima de desgovern afavorit per nombroses partides de fusellers i voluntaris que campaven amb llibertat pel territori cometent tota mena d'abusos. Des del front, ambdós bàndols constataren aquesta realitat. Els filipistes avisaven que el nombre de voluntaris havia augmentat molt a l'àrea de l'Urgell i representava un impediment seriós per a la circulació de correus.⁶⁸² El comandant Ceba Grimaldi testimoniava com un gruix de mil quatre-cents homes conformat per miquelets i voluntaris van recórrer la Conca de Tremp i van saquejar Àger.⁶⁸³ A Tarragona, la crispació i violència eren patents. El marquès de Ledesma, en relació a uns incidents violents, advertia com a molt «dificultoso el poder remediar estos asesinatos todo el tiempo que se dejarà las armas a estos pueblos, pues ninguno de ellos va a arar, o a cavar que no lleve su escopeta o pistola [...] todos los labradores de esta ciudad, que son en gran numero, salen todos los dias con sus armas a trabajar y buelben a la plaza a la noche todos armados».⁶⁸⁴ Pel costat austriacista, el coronel del regiment de la Generalitat es mostrava molt a desgrat arran de la poca seguretat que existia en els camins circumdants a la Seu d'Urgell, on alguns voluntaris campaven «mensopreciando los pliegos y la firma de mis partes, con el seguro de vivir con demasiada libertad y ninguna disciplina militar».⁶⁸⁵ Starhemberg, respecte als fusellers, havia escrit que «han dado justo motivo para valerse de los terminos del mayor rigor, para evitar y

⁶⁷⁹ J. M. Torras, seguint els arguments de S. Sanpere, apunta al deliberat retard per part dels agents imperials – Starhemberg – a l'hora de comunicar la notícia als Tres Comuns; vegeu TORRAS i RIBÉ, *La guerra de Successió i els setges...*, p. 314.

⁶⁸⁰ AHN, *Estat*, ll. 432. Carta d'Antonio Gandolfo a Grimaldo. Puigcerdà, 2 de juny de 1713.

⁶⁸¹ En aquest sentit, informadors del bàndol filipista constataren aquest estat d'ànim. El jutge Josep d'Alòs, sobretot, és el que va trametre aquest tipus de qüestions, on la confusió viscuda era patent; vegeu la seva correspondència a AHN, *Estat*, lls. 432 i 440-1.

⁶⁸² AHN, *Estat*, ll. 440-2. Carta de Josep d'Alòs a Grimaldo. Saragossa, 18 d'abril de 1713.

⁶⁸³ AHN, *Estat*, ll. 440-1. Carta de Ceba Grimaldi a Grimaldo. Balaguer, 7 d'abril de 1713.

⁶⁸⁴ AHN, *Estat*, ll. 434. Carta del marquès de Ledesma a Grimaldo. Tarragona, 28 de setembre de 1713.

⁶⁸⁵ AHN, *Estat*, ll. 433-2. Carta de Francesc Sans Miquel i de Monrodon a Antonio Gandolfo. Seu d'Urgell, 22 de juny de 1713.

atajar la permisión [y] continuación, de excesos tan horrosos contra el servicio de Dios, de S.M.C. y del bien publico». ⁶⁸⁶ Durant aquest primer semestre de 1713, el comandant austríac va fer el possible per què les partides de fusellers abandonessin la mobilització armada. ⁶⁸⁷ Especialment durant els darrers mesos, quan l'últim virrei de Catalunya va pactar de manera secreta les condicions de l'armistici que conduïrien a la signatura del conveni de l'Hospitalet. Des de llavors, les autoritats locals van intentar assegurar la quietud del territori com a conseqüència de les partides descontrolades que recorrien el rerepaís. ⁶⁸⁸

A petició dels Tres Comuns, tenint en compte la precipitació dels esdeveniments que havien sobrevingut des del mes de juny –armistici de l'Emperador, conveni de l'Hospitalet, evacuació de tropes–, així com per la rellevància de la conjuntura, es va considerar oportú convocar la Junta de Braços. ⁶⁸⁹ L'objectiu passava per consensuar una resposta dels segments polítics de la Catalunya austríacista. Les sessions es van inaugurar a la casa de la Generalitat el dia 30 de juny. La representació per part del Braç Reial va ser més del triple de l'existent en les darreres Corts, amb cent vint síndics. L'estament eclesiàstic estava compost per dinou representants i el nobiliari per uns dos-cents. ⁶⁹⁰ Els debats van ser intensos, fet que perllongà la Junta. Les opinions a favor i en contra de prosseguir amb la guerra van aparèixer en els tres estaments convocats. Ara bé, en general, els Braços Eclesiàstic i Militar van optar per la rendició, mentre que el Braç Reial es mostrava disposat a lluitar. ⁶⁹¹ Finalment, però, l'estament noble va canviar el vot i, amb aquest fet, el sentit general de la resolució de la Junta. ⁶⁹² El dia 6 de juliol els estaments proclamaven la guerra contra Felip V i Lluís XIV. ⁶⁹³

Cal esmentar, alhora, que algunes poblacions del Principat i alguns membres dels propis estaments, especialment la noblesa, van decidir no participar d'aquest procés resistent. Això els va portar a desmarcar-se de la política presa per la Junta de Braços i a publicar un manifest molt dur

⁶⁸⁶ ACA, *Cancelleria Reial*, Cartes de l'arxiduc Carles d'Àustria, caixa 3C. Ordre del comandant Starhemberg al coronel Juan de Ahumada. Barcelona, 3 de febrer de 1713.

⁶⁸⁷ SANPERE i MIQUEL, S.: *Fin de la nació catalana*. Barcelona, 1905, pp. 155-157.

⁶⁸⁸ AHN, *Estat*, ll. 432. *Representación echa por los Comunes de Cathlauña al señor Estarembert*; document adjuntat per Josep d'Alòs, Saragossa, 20 de juny de 1713.

⁶⁸⁹ MARTÍ i FRAGA, E.: «La Conferència dels Tres Comuns: una aproximació», DD.AA.: *Una relació difícil: Catalunya i l'Espanya moderna (segles XVII-XIX)*. Barcelona: Base, 2007, p. 220; vegeu del mateix autor *La Conferència de los Tres Comunes (1697-1714): una resistència decisiva en la política catalana*. Vilassar de Mar: Fundació Ernest Lluch; Lleida: Milenio, 2008, pp. 181-190.

⁶⁹⁰ SALES, N.: *Els segles de la decadència*, VILAR, P. (dir.): *Història de Catalunya*, vol. IV. Barcelona: Edicions 62, 1989. p. 419.

⁶⁹¹ SOLDEVILA, F.: *Història de Catalunya*, vol. III. Barcelona: Alpha, 1963, p. 1127 i ss.

⁶⁹² El cronista austríacista dóna a entendre que, en un primer moment, el vot general de l'estament noble va consistir en la submissió. Aquesta decisió no va ser de grat d'alguns cavallers i van adjuntar una queixa formal a la resolució definitiva. A continuació, el síndic del Braç Reial va comunicar al president del Braç Militar (comte de Plasencia) la resolució que havia emprès l'estament que representava les ciutats i les viles de Catalunya, en aquest cas, continuar la guerra. El comte de Plasencia va trametre la informació als representats de la noblesa que, repensant la deliberació, optaren també per lluitar; vegeu aquets procés amb detall a CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, pp. 565-568.

⁶⁹³ BN, Ms. 2569, pp. 262-263.

vers els barcelonins: «nos vehem constituiren la mes estreta obligacio de detestar devant de tot lo mon la resolucio presa per los habitans de Barcelona com a enemics de la patria [...] amonestam a tots y qualsevols dels naturals de aquest Principat lo apartarse de la comunicació de tant escandalosos y pudrits membres de esta Republica; ygnorant del benefici del perdo general de Sa Magestat».⁶⁹⁴ La proclama va ser feta des de Martorell i Mataró, on els estaments nobiliaris van refugiar-se provinents de la Ciutat Comtal. El filipista Josep d'Alòs mostrava compungit el seu malestar pel sentit que havien adquirit els esdeveniments: «solamente puedo ratificar mi grande sentimiento en ver una tan atroz rebeldia y obstinacion de este pueblo, que me sonrojo de haver nacido entre tal gente, ya que Dios quiso fuesse el destino de mi ser».⁶⁹⁵

⁶⁹⁴ AHN, *Estat*, ll. 433-1. *Protestacio de la noblesa catalana contra la temeraria resolucio y operacions que executan los moradores y habitans que han quedat en la ciutat de Barcelona, negant la obediencia y resistint a las armas de Sa Mag.* Mataró, [31] de juliol de 1713.

⁶⁹⁵ AHN, *Estat*, ll. 433-1. Carta de Josep d'Alòs a Grimaldo. Camp davant de Barcelona, 5 d'agost de 1713.

2.7 L'EPÍLEG BARCELONÍ (1713-1714)

2.7.1 La resistència a ultrança i la configuració d'un nou exèrcit

Un cop es va prendre la decisió ferma de resistir, tal com assenyala N. Sales, es va iniciar una contesa perduda ja des del primer moment.⁶⁹⁶ Des de l'instant en què les autoritats catalanes van optar per combatre, els Tres Comuns van sol·licitar ajuda a l'Emperador, alhora que van promocionar una campanya de propaganda bèl·lica. Durant aquests primers mesos van proliferar opuscles i pamflets polítics que esperonaven al combat. Un dels textos més cèlebres, i a la vegada radicals, va ser el *Despertador de Cathalunya*, publicat el novembre de 1713.⁶⁹⁷ L'objectiu del text passava per legitimar la resistència, tot recurrent a la tradició històrica del país i a la defensa del pactisme. Paral·lelament, aquests esdeveniments van produir-se en un context d'efervescència religiosa que va durar fins a la jornada de l'Onze de Setembre. L'ambient exacerbant reflectia una societat típica de l'Antic Règim. La por als possibles esdeveniments que es prefiguraven es traduïen amb tot un seguit d'actes d'autèntica fe religiosa. D'aquesta manera, les processons, els sermons, les peregrinacions, l'exposició de relíquies i sagraments, les banderes dels regiments mostrant marededéus i sants, van ser freqüents.⁶⁹⁸ Els esforços de l'administració resistent es van centrar en reunir els pocs recursos disponibles per intentar perllongar els combats. Aquests processos viscuts a cavall del juliol de 1713 i del setembre de 1714 és el que ha portat a J. Albareda a parlar d'un «moment republicà»,⁶⁹⁹ atesa l'autoorganització viscuda en termes polítics i militars. Els estaments catalans, amb representació dels tres estats, van organitzar quatre juntes formades per dotze persones cada una (Junta de Guerra, de Mitjans, d'Economia i de Confiscacions i Política).⁷⁰⁰

Aquest ordenament d'emergència va traduir-se en la formació d'un nou exèrcit.⁷⁰¹ Es va nomenar Antoni de Villarroel com a generalíssim.⁷⁰² Es resolgué la formació de tres regiments de cavalleria: el de Francesc Solà (Sant Jordi), el que va reclutar i pagar Sebastià Dalmau (la Fe) i el de Rafael Nebot.⁷⁰³ Així mateix, els voluntaris de a cavall d'Aragó van formar un cos de dragons que

⁶⁹⁶ SALES, *Els segles de la decadència...*, p. 421.

⁶⁹⁷ ALBAREDA i SALVADÓ, J. (ed.): *Escrips polítics del segle XVIII*. Vic: Eumo Editorial, 1996, pp. 121-192.

⁶⁹⁸ SALES, *Els segles de la decadència...*, pp. 421-422.

⁶⁹⁹ ALBAREDA i SALVADÓ, *El «cas dels catalans»...*, pp. 66-71.

⁷⁰⁰ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, p. 583.

⁷⁰¹ Hem seguit la detallada descripció d'aquest procés formatiu a CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, pp. 581-595 i 695-705.

⁷⁰² DG, X, Barcelona, 2007, p. 1316.

⁷⁰³ Informadors borbònics assenyalen que els resistents catalans compraven els cavalls a les tropes holandeses i imperials sortints a raó de cinquanta rals d'ardit cada animal; AHN, *Estat*, ll. 432. Carta del cavaller de Bus a Grimaldo. Lleida, 11 de juny de 1713. Francesc Bellsollet també contrasta aquest fet, especialment en relació al cos

liderava, a petició i patrocini de Sebastià Dalmau, Pere Vinyals (Sant Miquel).⁷⁰⁴

Els regiments d'infanteria en van ser cinc i, sobre el paper, estaven organitzats segons la nació d'origen. *Grosso modo*, el coronel dels valencians era Josep Torres i Eiximeno (Verge dels Desemparats); els castellans estaven enrolats sota el lideratge de Gregorio de Saavedra i Portugal (Verge de la Concepció); els navarresos, així com d'altres soldats provinents de la resta d'Espanya, amb el coronel José Íñiguez de Abarca (Santa Eulàlia); al regiment de Joan de Madrenas van restar-hi enquadrats els alemanys que s'havien quedat a combatre (Sant Narcís); el coronel Josep Bellver va aglutinar els catalans (Verge del Rosari). Els efectius d'artilleria van organitzar-se en sis companyies de cinquanta homes cadascuna.

Gràcies a l'estudi que hem dut a terme del registre d'entrada de soldats malalts de l'hospital de la Santa Creu hem pogut constatar el mosaic que conformaven aquests cossos, per tant, com descriu Castellví, és agosarat definir que un únic grup nacional va configurar cada cos. A continuació en detallem els resultats: regiment de la Verge dels Desemparats, 94 registres localitzats (25 de la Corona d'Aragó, 15 de França, 12 de la Corona de Castella, 12 de la Corona d'Anglaterra, 11 dels territoris europeus de la Monarquia, 7 de l'Imperi Germànic, 12 d'altres indrets –Estats de l'Església, Ducat de Savoia, Ducat de Lorena, territoris italians de la Monarquia, Polònia–). Regiment de la Verge de la Concepció, 349 registres localitzats (151 originaris de la Corona d'Aragó, 91 de la Corona de Castella, 25 de la Corona d'Anglaterra, 21 de França, 20 dels territoris italians de la Monarquia, 16 dels territoris europeus de la Monarquia, 9 del regne de Portugal, 16 d'altres indrets –Estats de l'Església, Ducat de Savoia, Ducat de Parma, Polònia, Imperi Germànic, Suècia i República de Gènova–). Regiment de Santa Eulàlia, 359 registres localitzats (204 de la Corona d'Aragó, 114 de la Corona de Castella, 26 dels territoris italians de la Monarquia, 8 del regne de Portugal, 7 d'altres territoris –França, Corona d'Anglaterra, Andorra, Ducat de Savoia, Estats de l'Església, territoris europeus de la Monarquia). Regiment de Sant Narcís, 79 registres localitzats (51 de l'Imperi Germànic, 10 de la Corona d'Anglaterra, 3 de la Corona de Castella, 3 dels territoris europeus de la Monarquia, 3 dels territoris italians de la Monarquia, 9 d'altres indrets –Corona d'Aragó, Holanda, Portugal, Suècia, territoris italians, Ducat de Savoia, França–). Regiment de la Verge del Roser, 44 registres localitzats (32 de la Corona d'Aragó, 10 de la Corona de Castella, 2 de la Corona d'Anglaterra).⁷⁰⁵

Els cossos ja existents de la ciutat de Barcelona i de la Diputació, amb els respectius coronels,

que aixecà Sebastià Dalmau; SIMON i TARRÉS, A. (ed.): *Pagesos, capellans i industrials de la Marina de la Selva*. Barcelona: Curial, 1993, p. 270.

⁷⁰⁴ ACA, *Generalitat*, Junta de Guerra i de Provisions (1713-1714), G123, fol. 92.

⁷⁰⁵ BC, AH, 142 i 144. Les dades extretes, malgrat que en alguns casos són lleugerament diferents, segueixen la interpretació i el sentit general d'altres treballs ja publicats. Per aquest motiu no dediquem més esforços a repassar l'origen dels combatents d'aquets cossos; vegeu HERNÁNDEZ, F. X. i RIART, F.: *Els exèrcits de Catalunya (1713-1714): unijornes, equipaments, organització*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2007, pp. 105-110.

Jaume de Cordelles i Francesc Sans Miquel i de Monrodon, van continuar en servei. Des de mitjan juliol es feien circular bans amb l'objectiu d'allistar soldats de reemplaçament. Alguns d'aquest pasquins van ser interceptats pel bàndol filipista; el regiment de la Ciutat oferia dos sous de socors diaris i el pa de munició per aquell que volgués enrolar-se.⁷⁰⁶

La mobilització auxiliar, com no podia ser d'una altra manera, també va passar a ser organitzada. Es van perllongar els serveis de quatre coronels de fusellers: Joan Vila i Ferrer, Armengol Amill, Segimon Torres i Moliner i Rau. A l'interior de Barcelona es van formar dues esquadres noves, la de Barnadàs i la de Josep Ortiz (Sant Vicent Ferrer). La Junta de Guerra va donar patents de coronel a Marturià Masegur, Antoni Llorós, Jaume Molins i Antoni Vidal per mirar d'aixecar regiments de miquelets a l'interior de Catalunya. Alhora, els voluntaris de a peu van restar enrolats sota quatre companyies soltes, així com una companyia d'hússars. La coronela de Barcelona es va recompondre, restant enquadrada en sis batallons que conformaven cinc mil combatents (Trinitat, Concepció, Santa Eulàlia, Santa Madrona, Sant Sever i la Verge de la Mercè).⁷⁰⁷ Els homes hàbils que no van acabar enrolats en cap d'aquestes formacions, van organitzar-se en els anomenats batallons de *Barris*, completant així un procés de militarització total de la societat resistent reclosa a la capital catalana.

La cúpula establerta a Barcelona també va treballar amb intensitat per poder armar una petita flota de guerra. El projecte inicial van ser deu embarcacions, set vaixells de guerra costejats per la Ciutat de Barcelona –amb patrocini particulars–, una barca amb disset canons, un «pingüe» de sis i una fragata. Aquestes darreres tres naus havien d'estar costejades per la família Dalmau però, com veurem, part de l'empresa va ser aniquilada a causa dels combats amb la flota espanyola. L'objectiu d'aquesta “armada” passava per mantenir la comunicació i els aprovisionaments amb l'illa de Mallorca, tal com s'executà en nombroses ocasions.

Seguint el relat de Castellví, sembla que el procés de formació del nou exèrcit va ser força reeixit, atès que en una setmana van enrolar-se quatre mil homes.⁷⁰⁸ Hem de concebre que aquests combatents eren antics efectius de l'exèrcit regular de Carles III, ja fos perquè es van quedar a lluitar i no van seguir l'evacuació, perquè haguessin establert lligams amb el territori o, senzillament, perquè la milícia era el seu mode de vida.⁷⁰⁹

Però ni la mobilització militar, ni les mesures diplomàtiques dels ambaixadors catalans, ni la fe van capgirar el destí dels esdeveniments. A inicis de la campanya, la Cort de Madrid va organitzar el pla per prendre possessió de Catalunya. Com hem vist, Felip V havia difós un perdó general tot

⁷⁰⁶ AHN, *Estat*, ll. 433-2. Carta dels consellers de Barcelona al veguer de Vilafranca. Barcelona, 19 de juliol de 1713.

⁷⁰⁷ Vegeu-ne el detall a HERNÁNDEZ, F. X., RIART, F. i RUBIO, X.: *La Coronela de Barcelona (1705-1714)*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2010, pp. 153-155.

⁷⁰⁸ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, p. 593.

⁷⁰⁹ HERNÁNDEZ i RIART, *Els exèrcits de Catalunya...*, p. 103.

recomanant un tracte prudent amb la població catalana.⁷¹⁰ Durant la primavera de 1713, la decisió que prendria la Junta de Braços al proper juliol era una possibilitat que, des de les altes esferes de la política espanyola, s'albirava improbable. Era cert que des de l'òptica borbònica es plantejaven alguns dubtes vers el procés d'evacuació de les tropes imperials; o fins i tot, que en possibles indrets de l'interior de Catalunya s'atrinxeressin partides de miquelets que fustiguessin el desplegament francoespanyol, tal com havia succeït a València.⁷¹¹ En general, però, s'esperava que el retorn del Principat a l'òrbita de la Monarquia seria força controlat.⁷¹² Les instruccions de Felip V al duc de Pòpuli no deixen lloc a dubte «no considero que la ciega obstinacion de los catalanes llegue hasta el extremo de atreverse a resistir, aun despues que les falte el apoyo de las tropas regladas de los enemigos».⁷¹³

Des del bàndol resistent, els esdeveniments ja els coneixem. Per als actors del moment, la resposta dels estaments catalans va ser, com a mínim, sorprenent.⁷¹⁴ El gir polític que havia adquirit la situació catalana va provocar que la Cort madrilenya es mostrés implacable: «he resuelto que al mismo tiempo que se hagan publicos en todo el Reyno los precisos justos motivos de esta resolucion que vienen referidos, se exorte en mi Real nombre a todos mis fieles vasallos de todo el Reyno, Ministros de los tribunales y dependientes de ellos de qualquiera calidad y condicion que sean, tanto ecclesiastico como seglares a que subministren un donativo general y proporcionado a los indispensables necesarios gastos, para sitiari por mar y tierra a Barzelona y conseguir por este medio y el esfuerzo que debe hacerse en esta ocasion, ponerme en estado de dar un memorable exemplo del castigo que merece el enorme delito de una semejante rebelion».⁷¹⁵ Així doncs, des del punt de vista filipista, el capgirament català va esdevenir l'argument suficient per què l'ocupació definitiva es desenvolupés sota una estela de «terrorisme militar».⁷¹⁶ Al llarg de les pàgines precedents hem vist la severitat i el càstig amb què anaven acompanyades les incursions francoespanyoles, especialment a la part de ponent, tal com il·lustren els episodis solsonins que hem referit. En aquest darrer any del conflicte, però, identifiquem una repressió sistemàtica i generalitzada que va fer aflorar una espiral de violència fruit de les accions acarnissades –si ja no ho eren prou– que protagonitzaven ambdós bàndols.

⁷¹⁰ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, p. 619.

⁷¹¹ PÉREZ APARICIO, «La respuesta valenciana...», pp. 395-412.

⁷¹² TORRAS i RIBÉ, J. M.: «El tombant decisiu de la Guerra de Successió a Catalunya: evacuació de l'exèrcit imperial i repressió borbònica (1713)» *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 23, vol. II (2003), p. 261.

⁷¹³ AHN, *Estat*, ll. 440-2. *Instruccion para el duque de Populi sobre lo que ha de observar en Cataluña*, Madrid, 3 d'abril de 1713. Castellví també contrasta la creença de la no oposició per part de Barcelona i alguns estaments catalans; CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, p. 620.

⁷¹⁴ F. Soldevila, seguint apreciacions de Pròsper de Verboom, ho considerava inimaginable; SOLDEVILA, «Anglaterra i Catalunya...», p. 23.

⁷¹⁵ AHN, *Estat*, ll. 433-1. Decret de Felip V promulgat a Madrid el 28 d'agost de 1713.

⁷¹⁶ En un primer moment, J. M. Torras va apuntar aquest concepte a TORRAS i RIBÉ, «El tombant decisiu...», pp. 262-270. Va ser, sobretot, dos anys després quan l'autor va demostrar amb escreix l'existència d'aquest «terror militar» al llarg del període d'ocupació iniciat al juliol de 1713; vegeu TORRAS i RIBÉ, *Felip V contra Catalunya...*, pp. 21-76.

A les acaballes de juliol, les tropes de Felip V van començar a preparar l'ofensiva final sobre la capital catalana, mentre que altres efectius prenien possessió de les places fortes del territori (Tarragona, Cervera, Hostalric, etc.). La ciutat de Barcelona no va ser l'únic enclavament que s'oposà a l'ocupació que sobrevenia, Cardona i Castell-ciutat també van resistir el desplegament inicial, malgrat que la fortalesa de la Seu d'Urgell va capitular a finals de setembre del mateix 1713.⁷¹⁷ El duc de Pòpuli, que havia rellevat del càrrec a T'serclaes de Tilly i era l'encarregat de dirigir el sotmetiment final de Catalunya, es va presentar davant la Ciutat Comtal amb un exèrcit que rondava els trenta-dos mil homes.⁷¹⁸ El 25 de juliol començava l'encerclament i el bloqueig terrestre de la ciutat, tal com s'havia executat durant els setges precedents. Els contingents espanyols tancaven l'entrada meridional del pla barceloní, establint-se des de les rodalies de l'Hospitalet, Collblanc i Sants fins al convent de Gràcia. Els efectius francesos van ser aquarterats a continuació d'aquest convent, a l'esquerra, en direcció al mas Guinardó, Sant Martí i fins al mar.⁷¹⁹ Els aprovisionaments necessaris eren transportats per via marítima, sent desembarcats a les platges del Llobregat i la de Sant Martí.

El cordó terrestre anava acompanyat per un bloqueig marítim, però s'ha de dir que durant el 1713 va ser un fracàs si ens atenem al volum d'embarcacions que van aconseguir penetrar a Barcelona. La cúpula borbònica pretenia tallar la comunicació naval amb Mallorca i els territoris italians, fet pel qual, des de Castelldefels fins a Mataró, les galeres comandades per Baltasar de Guevara vigilaven les aigües circumdants. Des del punt de vista filipista, l'única acció reeixida va ser la presa de tres embarcacions que Sebastià Dalmau pretenia armar per incrementar la "flota catalana".⁷²⁰ Aquestes naus, capitanejades per Jacint Clariana, provenien de Nàpols i transportaven provisions de blat que els Dalmau s'havien encarregat de comprar en el regne italià.⁷²¹ Un cop d'ull a les detallades informacions que facilita Castellví, però, ens permet observar com les preses que executaven les naus catalanes, així com els pertrets enviats des de Mallorca, aconseguen introduir-se a la Ciutat Comtal sense gaires impediments. Per als resistents de Barcelona, tenint en compte el desplegament territorial que exercien els francoespanyols, les provisions marítimes eren fonamentals per allargar l'empresa, una traça que les pròpies fonts borbòniques també contrasten.⁷²² Així doncs, comptabilitzant els mesos de setembre-desembre, a

⁷¹⁷ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, p. 665.

⁷¹⁸ ESPINO LÓPEZ, «La mobilització militar...», p. 147.

⁷¹⁹ AHN, *Estat*, ll. 433-2. Carta del duc de Pòpuli a Grimaldo. Camp davant de Barcelona, 1 d'agost de 1713; CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, p. 621.

⁷²⁰ AHN, *Estat*, ll. 434. Carta del duc de Pòpuli a Grimaldo. Camp davant de Barcelona, 3 de setembre de 1713.

⁷²¹ AHN, *Estat*, ll. 434. Còpia de la carta de Jacint Clariana a Josep Clariana. Nàpols, 6 d'agost de 1713. El cronista austríacista confon el nom del capità d'aquesta expedició; vegeu CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, p. 675.

⁷²² AHN, *Estat*, ll. 444. Carta del duc de Pòpuli a Grimaldo. Camp davant de Barcelona, 19 de desembre de 1713; *Relacion de los navios y demas embarcaciones que parecieron delante la playa del Llobregat el dia 26 de octubre en que entro el comboy de Mallorca*.

la capital catalana van entrar-hi més de dues-centes trenta embarcacions que van nodrir la plaça d'arròs, bacallà, milers de quarteres de blat i d'ordi, a més de roba i pertrets de guerra.⁷²³ El comandament filipista, conscient dels esdeveniments, es mostrava resignat: «Las embarcaciones que aprestaron en Barcelona, les trahen todo lo necesario de Mallorca, y tambien del Pais les entra hasta la nieve, con que por bloqueo serà tarde su rendicion».⁷²⁴

Un cop l'exèrcit filipista es va desplegar pel camp de Barcelona, Pròsper de Verboom va dissenyar l'operatiu per apoderar-se dels enclavaments que permetien assegurar la presència al territori. Per aquet motiu va manar la fortificació dels camins del centre del pla que conduïen cap a Collserola. Els indrets on eren desembarcats els pertrets (Llobregat i Sant Martí) també van ser reforçats amb l'habilitació de forts. Una passa més en el procés de control territorial va ser l'atac al convent de Santa Madrona (Montjuïc), on els austriacistes s'hi havien resguardat. Per a l'acció, Verboom va dissenyar un pla concret que comptava amb la participació de mil set-cents infants i quatre-cents cavalls que, un cop l'artilleria havia obert bretxa, van penetrar deixant en evidència la potència i capacitat militar dels borbònics davant el conglomerat resistent.⁷²⁵ Els combats que van produir-se al camp barceloní –com el cas de Santa Madrona– il·lustren el tipus de refregues que van marcar la guerra durant els mesos de bloqueig. Fer un relat de les accions realitzades esdevé una tasca quimèrica però, a grans trets, podem apreciar com les partides de fusellers junt amb el nou exèrcit resistent intentaven desgastar els contingents filipistes aquarterats a les rodalies de la capital. Totes les iniciatives dutes a terme eren vàlides. Castellví relata que les autoritats de Barcelona van fomentar la deserció entre els soldats borbònics, oferint bones recompenses econòmiques. Els fusellers s'encarregaren de repartir aquesta propaganda, apropant-se a les línies francoespanyoles per difondre-la. Segons el cronista, fins a finals de 1713, uns mil cinc-cents desertors van acudir a la ciutat.⁷²⁶ El bàndol borbònic va promoure la mateixa acció,⁷²⁷ tot i que desconeixem l'impacte que ocasionà entre els efectius de Barcelona.

En paral·lel a aquestes escaramusses entre ambdós bàndols, les autoritats catalanes van decidir organitzar una expedició que tenia com a objectiu aixecar l'interior del país i alleugerir així la pressió militar sobre la capital. La Generalitat va encomanar el lideratge d'aquesta empresa al diputat militar Antoni de Berenguer i al coronel Rafael Nebot. El 9 d'agost, des de Barcelona, l'expedició va aconseguir esquivar el bloqueig marítim i desembarcà a Arenys de Mar. Des d'aquesta població del Maresme va començar una incursió cap a l'interior del país, que s'allargà

⁷²³ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, pp. 592 i 676-677.

⁷²⁴ AHN, *Estat*, ll. 447. Carta de T'serclaes de Tilly a Grimaldo. Saragossa, 24 d'octubre de 1713.

⁷²⁵ AHN, *Estat*, ll. 434. Carta de Pròsper de Verboom a Grimaldo. Camp davant de Barcelona, 11 de setembre de 1713.

⁷²⁶ Vegeu el seguit d'accions, moviments i refregues a CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, pp. 633-645.

⁷²⁷ AHN, *Estat*, ll. 444. Carta d'Antonio Díaz al marquès de Mejorada. Martorell, 15 de desembre de 1713.

fins a l'octubre del mateix any.⁷²⁸ El duc de Pòpuli, amb l'objectiu de perseguir aquesta crida a la resistència, va formar diverses columnes que arribaren fins als deu mil efectius. En alguns moments de l'expedició, els resistents van comptar amb vuit-cents cavalls i tres mil combatents (sometents, voluntaris i miquelets).⁷²⁹

No referirem en aquestes pàgines el detall d'aquest periple fracassat. J. M. Torras, seguint l'aportació de S. Albertí, ha reconstruït el procés de manera detallada.⁷³⁰ Cal posar de relleu, però, la duresa amb què es desenvolupà la marxa. D'una banda, fruit de la repressió indiscriminada que exercien els francoespanyols, que a més d'abusar i requerir contribucions diverses, van incendiar poblacions com Vilassar, Manresa o Terrassa.⁷³¹ De l'altra, segons el relat de les fonts filipistes, sembla que Berenguer i Nebot demandaven homes i cavalls de manera severa: «lo primero que hazia el deputado, era hazer juntar los jurados, y que estos llegavan, les mandava de parte de la Ciudad, de hazer juntar el pueblo, y mientras el dicho deputado procurava hazer solevantar dicho pueblo Nebot y los demas oficiales se yban por las cavallerizas a sacar los cavallos que les convenia, y que desta forma avian recoxido asta unos 800 hombres 500 cavallos con los quales avian entrado en la plana de Vich». ⁷³² De fet, en relació a l'acció del general Rafael Nebot, «se atribuye la culpa de la mallograda empresa por los malos tratos, y vexaciones que hizo en los pueblos por donde transito. Por cuyo motivo se dize le quieren poner en el Consejo de Guerra para su castigo». ⁷³³

Aquestes informacions filipistes coincideixen bonament amb les anotacions que executà el pagès hisendat Francesc Bellsollell al dietari familiar.⁷³⁴ Així mateix, J. M. Torras ha posat de relleu la improvisació, la incapacitat dels comandaments i la manca de mitjans que experimentaren aquests expedicionaris. Nogensmenys, la pressió militar a la que van ser sotmesos va ser un factor determinant. Quan a l'inici d'octubre Berenguer i Nebot van retornar a Barcelona, se'ls va considerar responsables del fracàs i van ser retinguts i desposseïts de les seves atribucions politicomilitars.⁷³⁵

Els mesos avançaven i el setge final no es materialitzava, motiu pel qual l'estament francoespanyol es va plantejar la sempre complicada planificació de les casernes d'hivern. En el si

⁷²⁸ Vegeu SANPERE i MIQUEL, *Fin de la nación catalana...*, pp. 210-251.

⁷²⁹ AHN, *Estat*, ll. 436. Carta del comte Fiennes a Grimaldo. Puigcerdà, 19 de setembre de 1713.

⁷³⁰ TORRAS i RIBÉ, *Felip V contra Catalunya...*, pp. 65-76.

⁷³¹ En relació als fets de la ciutat de Manresa, vegeu a AHN, *Estat*, ll. 433-2. Carta del duc de Pòpuli a Grimaldo. Camp davant de Barcelona, 21 d'agost de 1713; AHN, *Estat*, ll. 434. Carta del duc de Pòpuli a Grimaldo. Camp davant de Barcelona, 25 d'agost de 1713; AHN, *Estat*, ll. 433-1. Carta d'Ignasi de Gomar a Grimaldo. Lleida, 20 d'agost de 1713; AHN, *Estat*, ll. 447. Carta del duc de Pòpuli a Grimaldo. Camp davant de Barcelona, 7 d'octubre de 1713. Pel que fa a Terrassa vegeu un estudi concret a CASES IBÁÑEZ, A.: «Terrassa durant la guerra de Successió espanyola. Entre la participació i la repressió (1705-1714)», *Terme. Revista d'Història*, 26 (2011), p. 166 i ss.

⁷³² AHN, *Estat*, ll. 436. Carta d'Antonio Gutiérrez a Grimaldo, Balaguer, 2 de setembre de 1713.

⁷³³ AHN, *Estat*, ll. 447. Carta d'Ignasi de Gomar a Grimaldo. Lleida, 29 d'octubre de 1713.

⁷³⁴ SIMON i TARRÉS, *Pagesos, capellans...*, pp. 270-271.

⁷³⁵ TORRAS i RIBÉ, *Felip V contra Catalunya...*, pp. 75-76.

de la comandància hi hagueren dubtes, atès que es plantejà l'opció d'aixecar el cordó terrestre i enretirar els efectius al Vallès. D'aquesta manera, es considerava que el repartiment dels soldats en diversos paratges podria comportar condicions més adients per a la manutenció de la tropa. Finalment, però, una vegada la cúpula borbònica va presentar la seva opinió al comandant en cap,⁷³⁶ el duc de Pòpuli va considerar que el millor projecte era continuar restant al camp barceloní. D'entre els motius, destacava el temor que podria comportar separar els contingents i escampar-los en un territori tan ampli; alhora, creia que l'acantonament a la vessant nord de la serra de Collserola podria comportar un rearmament dels miquelets i voluntaris que podrien fustigar molt les casernes d'hivern. D'altra banda, un dels punts claus del setge, que era l'aïllament de la capital catalana per evitar-ne l'entrada de recursos, no es podia acomplir, donant oxigen als resistents. Així doncs, l'exèrcit filipista va transcorre l'hivern al pla barceloní, aprofitant les masies deshabitades –i els pous d'aquestes– per habilitar-hi les casernes.⁷³⁷

La situació de l'acampament filipista estava força lluny de ser l'adient. A les acaballes de 1713, el duc de Pòpuli es mostrava molt a desgrat per les ordres que li arribaven des de la Cort de Madrid, on s'havia plantejat l'opció d'atacar Mallorca per acabar amb el subministrament de pertrets. Aquesta maniobra comportava que efectius de Barcelona fossin apartats del cordó terrestre, projecte que el comandant general no compartia. D'altra banda, la precarietat de les casernes i el suport escàs de recursos que rebien a les platges del Llobregat causava que l'exèrcit disminuís diàriament com a conseqüència de les desercions, les malalties i la mort que experimentava la tropa. El mateix Pòpuli va informar que només comptava amb vuit mil homes hàbils per poder avançar amb les operacions del setge. Els diners per pagar les tropes no arribaven i els contingents francesos es mostraven molt molestos, «y temo que un día o se iran, o haran tales desordenes en el pays que será peor que irse. La desercion en sus tropas es sumamente grande y lo peor es que la mayor parte de los desertores se vá a Barcelona».⁷³⁸

D'altra banda, milers de militars francoespanyols ocupaven enclavaments del territori. A part de les guarnicions habituals de Lleida, Balaguer, Tortosa, Hostalric i Girona, la presència filipista també es concentrava a Cervera, Solsona, Berga, Vic, la Seu d'Urgell, Manresa, rodalies de Cardona, Tarragona, Mataró i la costa del Maresme. L'ocupació ja era total. Precisament, fruit d'aquest situació, on Catalunya passava a estar controlada per les armes de Felip V i on la capacitat d'extreure rendes era gairebé nul·la, a inicis de 1714 la Generalitat va “cedir” el control i

⁷³⁶ El tinent general marquès de Caylus, el tinent i enginyer general Pròsper Verboom, l'intendent José Patiño, el mariscal de camp Gabriel Cano, el mariscal de camp Francisco Ribadeo, el tinent general d'artilleria Marcos de Aracié, el mariscal de camp comte de Montemar, el tinent general José de Armendáriz, el tinent general de la Croix i el tinent general marquès de Ceba Grimaldi; AHN, *Estat*, ll. 434.

⁷³⁷ AHN, *Estat*, ll. 434. Carta del duc de Pòpuli a Grimaldo. Camp davant de Barcelona, 19 de setembre de 1713.

⁷³⁸ AHN, *Estat*, ll. 444. Carta del duc de Pòpuli a Grimaldo. Camp davant de Barcelona, 2 de novembre de 1713.

l'administració del setge al Consell de Cent, que va refer el govern i va establir la creació de tres juntes (Guerra, Mitjans i Provisions) que comptaven amb un total de vint-i-quatre delegats en lloc dels trenta-sis escollits al juliol de 1713.⁷³⁹

Va ser en aquest context de presència militar filipista i d'insuficiències en la seva gestió administrativa-militar quan, amb Patiño al capdavant, es va posar en pràctica el pla de les «quinzenades». Com molt bé ha reconstruït J. M. Torras, al desembre de 1713 i durant els mesos d'hivern de 1714, l'entramat borbònic va imposar una taxa a Catalunya quantificada en 750.000 pesos. Més enllà de l'interessant debat que planteja aquest autor sobre la motivació de les quinzenades, fos per sufragar l'elevat cost de mantenir l'exèrcit filipista (casernes d'hivern), o perquè la taxa representaria el primer gest del nou règim en la línia de repressió impositiva que sobrevindria a partir de 1716 (cadastre), el cas és que esdevé ben evident la violència i la coerció amb què es desenvolupà el procés de recaptació.⁷⁴⁰ D'aquesta manera, les pràctiques abusives de les partides borbòniques que reclamaven la imposició –amb extorsions i incendis de nuclis interiors–⁷⁴¹ van provocar l'aixecament popular violent de moltes contrades del territori, iniciant-se a l'àrea del Penedès i escampant-se amb poques setmanes a la zona central del Principat, on va arrelar-hi amb més força. «Los corazones de los catalanes en estos días eran minas cargadas de la más dispuesta materia, que pequeña centella que se aplicase hacía un horroroso estrago», advertia Castellví.⁷⁴² Algunes fonts contrasten aquest tipus de comentaris transcrits; com quan un destacament filipista que d'Hostalric passava cap a Vic per donar suport a Bracamonte (regiments d'infanteria de Nieuport i Ostende i un esquadró de cavalleria espanyola), en sortir d'Arbúcies després de fer-hi nit, va trobar-se cinc mil amotinats a les muntanyes i passos circumdants, fet que els va motivar a retirar-se. La posició dels militars era ja tan a l'interior del pas muntanyenc que la «muchedumbre» els va atacar sent «enteramente rotos y deshechos» i patint «gran mortandad». A Hostalric, dels set-cents cinquanta homes que havien sortit, només en van tornar uns dos-cents, molts dels quals ferits.⁷⁴³ Al cap de tres mesos, l'estament borbònic va reprimir la vila d'Arbúcies

⁷³⁹ ALCOBERRO, A. i CAMPRUBÍ, X.: «Estudi introductor. Dos impresos testimonis (i actors) del setge de Barcelona de 1713-1714», CAMPABADAL i BERTRAN, M. (ed.): *Diario del sitio y defensa de Barcelona (1713-1714)*. València: Tres i Quatre, 2008, p. 19; CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, IV, pp. 32-33.

⁷⁴⁰ TORRAS i RIBÉ, *Felip V contra Catalunya...*, pp. 77-87.

⁷⁴¹ Moltes d'aquestes accions borbòniques buscaven l'exemplaritat, derivada del terror, per evitar que altres nuclis locals s'aixequessin: «pues la reincidente perfidia de estos naturales se ha hecho ya indigna de toda piedad, y conmiseración, y precisa a usar del hierro, y del fuego para cauterizar a miembros tan dañados, experimentandose que es inutil en ellos qualquier lenitivo»; AHN, *Estat*, ll. 450-1. Carta del duc de Pòpuli a Grimaldo. Camp davant de Barcelona, 11 de gener de 1714; altres exemples de l'interior de Catalunya a PLANES i BALL, J.A.: *La guerra de Successió al Lluçanès. Desenvolupament i conseqüències d'un conflicte*. Ajuntament de Prats de Lluçanès i Centre d'Estudis del Lluçanès, 2002, pp. 36-37.

⁷⁴² CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, IV, p. 66.

⁷⁴³ AHN, *Estat*, ll. 450-1. Carta del duc de Pòpuli a Grimaldo. Camp davant de Barcelona, 17 de gener de 1714. La descripció de Pòpuli coincideix bonament amb el relat de Francesc Bellsollé; SIMON i TARRÉS, *Pagesos, capellans...*, p. 272.

molt severament, incendiant-la tota menys l'església: «para que sirviese este castigo de padron memorable a la posteridad, y al escarmiento por ser esta villa la que ocasionó la lamentable derrota de los regimientos de Nieuport y Ostende, y por consecuencia el barbaro deguello de tantos prisioneros».⁷⁴⁴

L'acarnissament d'ambdós bàndols, on el borbònic comptava amb una superioritat evident en termes numèrics i tecnològics en contraposició a les partides irregulars conformades per pagesos, va generar un territori desolat on sovint la població civil optava per l'abandonament dels seus habitatges. Fets com els de Caldes de Montbui ajuden a entendre la fugida que sovint portaven a terme els naturals, perquè després d'obrir una bretxa de trenta passes a la muralla de la localitat, el contingent filipista penetrà a l'interior «pasando a cuchillo a quantos se hallaron tenazes en su defensa, logrando otros muchos la fuga por un gran barranco que hay al otro lado de la villa, la que luego se entregó al saqueo, y al fuego, asta no dexar una sola casa que reservase de tan justo castigo».⁷⁴⁵ De les anotacions familiars dels hisendats Bellsollell, se'n desprèn com les notícies de les actuacions borbòniques violentes, així com les accions dels miquelets i voluntaris, s'escampaven pel territori català propagant terror entre la població civil.⁷⁴⁶

J. M. Torras ha pogut identificar com precisament un dels objectius que motivaven l'origen de les incursions filipistes, recaptar les quinzenades, no es va poder acomplir amb èxit fruit del despoblament de nuclis interiors.⁷⁴⁷ Una sentència que va escriure el propi Patiño no deixa lloc a dubte: «devo repetir a VS. que de fiar la subsistencia del exercito a la ynzertidumbre de estas cobranzas [quinzenades], es exponerle a padezer la ultima nezesidad». De fet, el superintendent filipista es mostrava resignat ja que només va aconseguir extreure la taxa d'aquells paratges on l'exèrcit hi estava acantonat.⁷⁴⁸ Pòpuli també s'expressava en els mateixos termes: «segun he representado repetidas vezes, no se puede hazer por aora algun caudal de la imposicion que se hà puesto a este Principado».⁷⁴⁹

La revolta pagesa de l'interior, a mesura que s'acostà la primavera de 1714, va perdre la força dels mesos anteriors. La persecució i càstig a què l'aixecament va ser sotmès va ser un dels motius principals que expliquen l'afebliment del moviment contestatari. A partir dels mesos de març i abril, malgrat alguns episodis de violència que encara es visqueren a l'interior, les armes filipistes van centrar l'atenció en reduir d'una vegada per totes la capital del Principat, alhora que a nivell internacional s'anaven pactant nous tractats que aprofundien el procés de pau.

⁷⁴⁴ AHN, *Estat*, ll. 449. Carta del duc de Pòpuli a Grimaldo. Camp davant de Barcelona, 14 d'abril de 1714.

⁷⁴⁵ AHN, *Estat*, ll. 450-1. Carta del duc de Pòpuli a Grimaldo. Camp davant de Barcelona, 17 de gener de 1714.

⁷⁴⁶ SIMON i TARRÉS, *Pagesos, capellans...*, pp. 273-275.

⁷⁴⁷ TORRAS i RIBÉ, *Felip V contra Catalunya...*, pp. 97-110.

⁷⁴⁸ AHN, *Estat*, ll. 449. Carta de José Patiño a Grimaldo. Camp davant de Barcelona, 9 de març de 1714.

⁷⁴⁹ AHN, *Estat*, ll. 449. Carta del duc de Pòpuli a Grimaldo. Camp davant de Barcelona, 26 de març de 1714.

2.7.2 Berwick i l'estiu de 1714

En aquest moment del setge, la historiografia coincideix en assenyalar com a punt d'inflexió la signatura del tractat de Rastatt (6 de març de 1714). Durant les negociacions del procés, «el cas dels catalans», a més de la creació d'un principat per a la princesa dels Ursins als Països Baixos, foren temes centrals de les converses entre el mariscal Villars, plenipotenciari francès, i el príncep Eugeni de Savoia, representant de Carles VI. L'Emperador va proposar una amnistia general per als catalans i els mallorquins, a banda del manteniment del corpus jurídic tal com disposaven en temps de la mort de Carles II. Si aquest fet no es produïa, Carles VI reclamava poder assistir de manera econòmica i militar als territoris resistents sense que això comprometés la pau amb França (proposta article 18).⁷⁵⁰ Lluís XIV no va acceptar les proposicions, de la mateixa manera que Felip V pressionava a la Cort del seu avi per comunicar la transcendència d'aquests assumptes, com han assenyalat algun autors, fins i tot d'implicacions personals.⁷⁵¹ La signatura del tractat entre França i Àustria va cloure amb la consolidació de la política austríaca en relació a la península Itàlica (possessió del regnes de Nàpols, de Sardenya i el Milanesat), l'adquisició dels Països Baixos espanyols i d'algunes concessions territorials al centre d'Europa.⁷⁵² El Principat de Limburg que Felip V pretenia crear per a la seva cambrera major, a canvi de les constitucions catalanes, restaren bloquejats. Va ser llavors quan el Rei Sol va pressionar al seu nét per fer la pau amb Holanda, que es concretà al juny de 1714. Al mateix temps, Lluís XIV va permetre que Carles VI mantingués el títol honorífic de rei d'Espanya, malgrat que no tenia cap validesa jurídica. Això va permetre que l'Emperador es continués mostrant ambigü vers els resistents de Catalunya, amb unes missives als Tres Comuns –des del nostre punt de vista força cíniques– on encara albirava un possible auxili.⁷⁵³

Així doncs, l'afar dels catalans va quedar suspès. Alhora, des de l'òptica francesa, un aspecte es va fer evident: la resistència de Barcelona havia de cloure definitivament. Per aquest motiu, Lluís XIV va acceptar enviar un exèrcit de refresc comandat per un dels millors generals d'Europa, el duc de Berwick. Paral·lelament, l'encerclament marítim va endurir-se amb l'enviament de més naus franceses provinents dels ports del Mediterrani. Fins aquelles setmanes del setge, l'objectiu francoespanyol d'evitar la introducció a Barcelona de pertrets de boca i guerra vinguts de Mallorca, Eivissa i dels territoris italians havia fracassat, tal com hem pogut veure i com

⁷⁵⁰ ALBAREDA i SALVADÓ, *La Guerra de Sucesión...*, pp. 345-353.

⁷⁵¹ GARCÍA CÁRCCEL, R.: *Felipe V y los españoles. Una versión periférica del problema de España*. Barcelona: Plaza & Janés, 2002, p. 106; LEÓN SANZ, *Carlos VI. El emperador...*, p. 208.

⁷⁵² El tractat de Rastatt va tenir un annex al cap de mig any, acordat a Baden entre França i l'Imperi; ALBAREDA i SALVADÓ, *La Guerra de Sucesión...*, p. 355.

⁷⁵³ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, IV, pp. 371-374.

reconeixia el propi comandament borbònic. D'aquesta manera, a partir de la primavera de 1714, nombrosos batallons i esquadrons francesos van ser mobilitzats per introduir-se des de França cap a Barcelona passant per la via empordanesa. Aquest procés, que es consolidà a inicis de juliol, va implicar la presència d'una força que rondava els noranta mil efectius si contemplem tota la geografia catalana on, en termes generals, quaranta mil homes van acabar encerclant i executant les maniobres de l'atac sobre la capital catalana i la resta de contingents prenién posicions arreu de Catalunya.⁷⁵⁴

Abans, però, que es produís l'investida final,⁷⁵⁵ el duc de Pòpuli va dur a terme una política de destrucció de bona part de l'entramat urbà barceloní. Castellví testimonia com el general italoespanyol pretenia iniciar el setge formal de la ciutat a partir de l'obertura de trinxeres, quelcom que va ser mitigat per l'imminent arribada de Berwick. Aquest fet no va eximir que Pòpuli gastés bona part de les sumes i pertrets arribats al Llobregat per bombardejar la ciutat.⁷⁵⁶ Un bon exemple el trobem en l'episodi del 23 de maig de 1714, on els projectils van caure al llarg de tota la nit amb una capacitat d'abast que afectava a bona part de la població, «no hay expresión que explique el trágico y lastimoso teatro que toda aquella noche representó al vivo la dolorida confusión de aquella ciudad»,⁷⁵⁷ ens diu el cronista austriacista. De fet, el dietari barceloní assenyala com durant moltes jornades dels mesos d'abril i, sobretot maig, la capital va veure's molt afectada per la pluja de projectils que arruïnaven els edificis.⁷⁵⁸ El dietari familiar dels Bellolell constata com Pòpuli, un cop rebuda aquesta gran quantitat de pertrets de guerra, va llençar més de setze mil projectils, «que fou una gran crueltat la manera com posaren aquella ciutat, que a penas quedà casa cencera».⁷⁵⁹

Com hem esmentat, l'investida final va produir-se amb el mariscal Berwick, que va arribar al camp barceloní al 7 de juliol, mentre el duc de Pòpuli s'embarcava a les naus del Llobregat per retornar cap a la Cort madrilenya. A partir d'aquestes setmanes, s'inicià el procés formal del setge, amb l'obertura de trinxeres –en aquesta ocasió al sector nord de la ciutat– i l'habilitació de

⁷⁵⁴ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, IV, pp. 97-99.

⁷⁵⁵ Volem fer notar que a la secció d'Estat de l'Archivo Histórico Nacional de Madrid, fons que hem treballat amb deteniment per dur a terme els objectius plantejats, no hem localitzat la sèrie de correspondència i informes dels mesos d'estiu de 1714. Aquest fet ens crida molt l'atenció perquè dubtem seriosament que els esdeveniments ocorreguts al camp barceloní no haguessin estat tramesos pel propi comandant Berwick, tal com havia executat el duc de Pòpuli i com havien dut a terme altres comandants francesos al llarg de tota la disputa (Orleans, Vendôme, etc.). D'aquesta manera, l'únic fons primari que conté aquests materials es troba a París, MAE, *Correspondence Politique* (Espagne), núms. 230-231.

⁷⁵⁶ Hem de tenir present que a inicis de març Pòpuli va rebre 58 peces d'artilleria (de 24, 20, 16, 12 i 10); 38 morters de diversos calibres; 22.238 bales d'artilleria; 2.790 bombes i granades reals; unes 20.000 granades de mà; uns 7.500 quintars de pólvora; 183 caps de bales de fusells; 2.710 cines pels gastadors; 254.000 pedres de fusell; 19.217 espoletes; 44.000 sacs de terra, entre d'altres materials necessaris per tragar terra, com cubells, pales, etc.; AHN, *Estat*, ll. 449. Carta de José Patiño a Grimaldo. Camp davant de Barcelona, 10 de març de 1714.

⁷⁵⁷ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, IV, p. 52.

⁷⁵⁸ DACB, XXVIII, Barcelona, 1973, pp. 131-137.

⁷⁵⁹ SIMON i TARRÉS, *Pagesos, capellans...*, p. 278.

bateries d'artilleria i morters per fustigar les posicions fortes i batre la muralla. El primer assalt seriós es va produir el 30 de juliol, però la coronela, protagonista de la defensa en la fase final del setge, va ser capaç de rebutjar l'ofensiva. Novament el bombardeig i la preparació de nous atacs a les bretxes van produir-se a mitjan agost, al baluard de Santa Clara i al Portal Nou, on altre cop la coronela va rebutjar l'atac (12-14 d'agost). Els combats van ser molt durs, on es comptabilitzaren unes nou-centes baixes al bàndol barceloní i entre tres i quatre mil a les forces borbòniques.⁷⁶⁰

En paral·lel a aquestes setmanes d'estiu, mentre es produïa la intensificació del setge, des de Barcelona es van trametre correus a l'interior del territori que esperaven l'aixecament de sometents, voluntaris, etc., per socórrer la ciutat. Les incursions que hem referit liderades pel marquès del Poal, que comptava amb el suport del castell de Cardona, van intentar reunir esforços per poder atacar l'esquena de l'exèrcit de Berwick. D'aquesta manera, partides conformades per tropes auxiliars incorrien el territori central del Principat amb l'objectiu d'obrir focus resistents que obliguessin a dividir les forces francoespanyoles, tal com havien dut a terme des de l'inici del bloqueig de 1713. Cabdills com Brichfeus, Amill, Mitjanes, Busquets i Moragues encapçalaven aquests grups armats, que van tenir en la maniobra de Talamanca l'operació més reeixida des de l'òptica resistent.⁷⁶¹ Malgrat el resultat d'aquest encontre, on el marquès del Poal es va imposar, la pressió i la severitat militar que patiren les corregiments d'aquests efectius per part de la cavalleria filipista van impedir la maniobra d'atacar el cordó de Berwick i auxiliar la capital catalana.⁷⁶²

La situació de Barcelona havia arribat a uns extrems asfixiants. Llegir les cròniques de l'època i els autors que al llarg dels darrers decennis han centrat el seu estudi en la fase final del setge dibuixen un panorama desolador, on els resistents van viure situacions d'extrema misèria en una ciutat arruïnada i amb una escassetat alimentària ara ja palmària.⁷⁶³ Castellví, testimoni de primera mà d'aquestes vivències, facilita unes breus línies al respecte: «en los meses de agosto y septiembre aumentó la carestía, y no se hallaban los precisos alimentos a ningún precio [...] los extremos del hambre que sufrieron los barceloneses no hay pluma que los pueda referir con individualidad [...] de esta penuria se siguieron muchas enfermedades y muertes entre los sitiados [...] la escasez de los víveres había llegado al extremo que todos experimentaban: que al soldado le faltaba el preciso alimento; que el pan sobre ser poco era de pésima calidad; que tanta indigencia minoraba las fuerzas de todos».⁷⁶⁴ En la cúpula dirigent de Barcelona, les desavinences per

⁷⁶⁰ HERNÁNDEZ, RIART i RUBIO, *La Coronela...*, pp. 134-139.

⁷⁶¹ Vegeu aquest episodi i els seus condicionants en un estudi concret de SELLARÉS, F. i ERILL, G.: *La darrera victòria de l'exèrcit català: la batalla de Talamanca (1714)*. Sant Vicenç de Castellet: Farell, 2009, pp. 35-54.

⁷⁶² Vegeu amb més detalls aquests esdeveniments a TORRAS i RIBÉ, *Felip V contra Catalunya...*, pp. 132-139.

⁷⁶³ CAMPABADAL i BERTRAN, M.: «Entre el blat i la pólvora. La memòria del setge barceloní de 1713-1714», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 28, vol. II (2008), pp. 102-105.

⁷⁶⁴ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, IV, pp. 188-190.

continuar lluitant o pactar una rendició honorable, tal com oferia Berwick, eren freqüents. La situació extrema incitava al propi comandant Villarroel i al conseller primer Rafael Casanova a renunciar al combat, alhora que l'evolució del context internacional no albirava expectatives de socors. A l'altre costat, el conseller segon Salvador Feliu de la Peña representava la resistència a ultrança. Les postures enfrontades van aparèixer sovint, especialment el 3 de setembre i en la jornada final del dia 11. El propi Villarroel, fins i tot, va presentar la seva renúncia el dia 5, argumentant la impossibilitat de poder defensar-se.

En la matinada del 10 a l'11 de setembre es va produir l'investida final, que plantejà un assalt simultani per les vuit bretxes obertes a la muralla i de manera molt potent al sector d'entre els baluards de Portal Nou i Santa Clara.⁷⁶⁵ En tota la jornada de combats, de dotze hores, algunes posicions de l'entramat defensiu van passar a estar controlades per ambdós bàndols en diverses ocasions (baluard de Sant Pere). Seguidament, la lluita va traslladar-se a l'interior de la ciutat, al barri de la Ribera, que estava molt afectat pels bombardejos dels mesos precedents.⁷⁶⁶ Els efectius borbònics van arribar a penetrar fins al convent de Sant Agustí. Les runes dels carrers permetien disposar d'una certa cobertura als defensors, que van poder sostenir la línia de foc tot provocant que el combat s'enroqués. A primera hora de la tarda, per ordres de Villarroel, es va tocar a capitulació, quelcom que Berwick va acceptar malgrat la possibilitat de poder sotmetre Barcelona a sang i foc. Només la duresa dels combats i l'elevat nombre de baixes, tenint en compte el tipus d'operació militar,⁷⁶⁷ expliquen bonament que el generalíssim jacobita acceptés parlamentar. D'altra banda, el duc de Berwick no mostrà una hostilitat tan marcada vers els resistents, tal com havien manifestat el duc de Pòpuli o el propi Felip V. L'endemà, dia 12 de setembre, es concretà el desarmament general, l'entrega del port, les drassanes, el castell de Montjuïc i la rendició del castell de Cardona –que es materialitzarà una setmana més tard– a canvi del manteniment de les vides i hisendes dels resistents. El 13 de setembre les tropes francoespanyoles van entrar a la ciutat per tornar a situar-la en possessió de Felip V.

Dels ja antics territoris de la Corona d'Aragó, només restaven sota obediència austriacista les

⁷⁶⁵ En aquest estudi no pretenem reconstruir els fets d'aquest atac final fins a l'entrada de les tropes borbòniques, episodis que ja que han estat profusament treballats per diversos autors al llarg dels darrers decennis. En aquest sentit, citem al lector a seguir els clàssics BRUGUERA, M.: *Historia del memorable sitio y bloqueo de Barcelona, y heroica defensa de los fueros y privilegios de Cataluña de 1713-1714*, vol. II. Barcelona: L. Fiol y Gros, 1872, pp. 241-325; SANPERE i MIQUEL, *Fin de la nación catalana...*, pp. 536-572; ALBERTÍ, S.: *L'Onze de Setembre*. Barcelona: Santiago Albertí editor, 1964, pp. 311-374. La gran majoria dels autors han seguit de manera imprescindible el relat de CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, IV, pp. 230-268. Visions més actualitzades, alhora que resumides, a TORRAS i RIBÉ, *Felip V contra Catalunya...*, pp. 148-155; HERNÁNDEZ, RIART i RUBIO, *La Coronela...*, pp. 139-150.

⁷⁶⁶ Vegeu l'afectació dels bombardejos de 1713-1714 i el seu detall per barris a GARCIA ESPUCHE, A.: *La Ciutat del Born: economia i vida quotidiana a Barcelona (segles XIV-XVIII)*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, Museu d'Història de Catalunya, 2009, pp. 103-104.

⁷⁶⁷ Aproximadament, al llarg del bloqueig i el setge final, les baixes pel costat resistent arribaren fins a les 6.850, mentre que el bàndol borbònic en patí 14.200; HERNÁNDEZ CARDONA, F. X.: *Història Militar de Catalunya*, vol III. Barcelona: Rafael Dalmau, 2003, p. 254.

illes de Mallorca i Eivissa, on alguns resistents provinents de Catalunya van resguardar-s'hi. En aquest context, l'Emperador va demanar auxili a la flota anglesa acantonada a Maó, atès el presumible atac hispànic. Tant és així que a París, França i la Gran Bretanya van parlamentar per consensuar una sortida paccionada. Novament, la conservació dels antics privilegis va estar sobre la taula, però ens diu M. Colom que les negociacions tornaren a fracassar. Amb la bonança del nou estiu, des de Barcelona va salpar un estol comandat pel general d'Asfeld, amb trenta mil homes i dos mil cavalls. El 15 de juny de 1715, la flota començava a desembarcar a l'àrea de Felanitx i al cap de dues setmanes, la capital va rendir-se; les Pitiüses ho feren dues jornades després (4 de juliol).⁷⁶⁸

⁷⁶⁸ COLOM, «La Guerra de Successió...», pp. 389-390.

PART III

*LA QUOTIDIANITAT MILITAR DE
LA GUERRA DE SUCCESSION*

3.1 LES ORDENANCES MILITARS O ELS REGLAMENTS INCOMPLERTS

3.1.1 Les ordenances borbòniques de 1701-1702 i 1704

A través d'un estudi sobre l'exèrcit durant el regnat de Carles II podem comprovar com, en termes generals, les armes hispàniques estaven molt lluny de la glòria que havien obtingut durant la centúria renaixentista. A les darreries del segle XVII, l'exèrcit mostrava clars senyals d'una decadència progressiva, per tal com les mesures que assenyalaven els tractadistes fracassaven estrepitosament. Un dels signes evidents que marcava la vitalitat dels cossos armats era el nombre d'efectius. Si observem el quadre 1 (p. 27), la Monarquia Hispànica era l'única potència continental que en perdia. Fent un cop d'ull als exèrcits de Flandes, Milà i Catalunya, la tendència a la baixa resta contrastada. Dos factors més que il·lustraven l'estat de l'exèrcit eren el finançament i el pagament a les tropes. D'una banda, la Corona no era capaç de sufragar les despeses requerides, motiu pel qual havia de recórrer a finançadors privats que garantissin tots els elements necessaris per engegar la maquinària bèl·lica.¹ De l'altra, el sou, nervi de la mobilització, arribava en comptagotes o es perdia per les corrupteles existents. Un bon exemple el trobem en els recomptes castrens, on gairebé sempre els efectius transcrits als quadres-resum eren sensiblement superiors als que existien al camp de batalla.²

Davant la situació militar apuntada, el jove monarca borbònic arribat a Espanya a inicis del segle XVIII necessitava engegar un procés de reformulació total de les forces armades. El model francès del seu avi Lluís XIV seria el referent a imitar, bàsicament, sota l'aixopluc del reformisme centralitzador que traçà Jean Orry («via reservada»). En aquest sentit, es va impulsar la creació del Despacho de Guerra (futur Despacho de Guerra y Hacienda) i, associat a ell, la Tesorería Mayor de Guerra. L'objectiu passava per controlar i aconseguir un finançament constant per a tot allò relatiu a l'exèrcit.³

En termes d'estricta composició orgànica de les forces armades, el primer precedent abans del fonamental decret de 1704 va provenir de Flandes (desembre de 1701-abril de 1702). En aquesta ocasió, el pare del projecte va ser el marquès de Bedmar, que des de 1675 havia anat adquirint

¹ SANZ AYÁN, C.: *Los banqueros de Carlos II*. Universidad de Valladolid, 1988; ESPINO LÓPEZ, «El declinar militar...», pp. 186-198.

² Per a una millor comprensió del que referim, vegeu ESPINO LÓPEZ, A.: «El declinar militar hispànic durante el reinado de Carlos II», *Studia Historica. Historia Moderna*, 20 (1999), pp. 173-198.

³ A banda del control de la despesa militar que impulsà Orry, estudiat a DUBET, A.: «La nueva política crediticia de la Corona a principios del siglo XVIII: la creación del Tesorero Mayor de Guerra en España (1703-1706)» *Studia Historica. Historia Moderna*, 30 (2008), pp. 191-216, vegeu la seva acció al capdavant de Monarquia filipista a l'estudi de la mateixa autora, *Un estadista francés en la España de los Borbones: Juan Orry y las primeras reformas de Felipe V (1701-1706)*. Madrid: Biblioteca Nueva, 2008.

càrrecs de rellevància en la direcció de l'exèrcit flamenc fins que l'any 1697 va ser designat Governador General de les Armes substituint el príncep de Vaudemont. Amb la nova dinastia borbònica, i pocs mesos després que Felip V hagués pres possessió com a monarca, Bedmar fou nomenat Comandant General i governador de Flandes. Aquest càrrec li conferia potestat administrativa, atès que havia de gestionar la defensa del territori. Per aquest motiu va organitzar disset terços dels quals en va millorar el funcionament intern (*Ordenanzas de Flandes*).⁴ Aquest canvi orgànic implicava que les formacions passarien a ser regiments i comptarien des de llavors amb un o dos batallons. Cada batalló tenia entre nou i tretze companyies liderades cadascuna per un capità. Els antics «trozos» de cavalleria van restar organitzats en esquadrons, que també podien formar regiments.⁵

L'esperit de racionalització viscut a Flandes va adoptar-se a tota la Monarquia a partir de l'ordenança reial del 28 de setembre de 1704. Les noves formacions regimentals eren menys nombroses i comptaven amb una escala de lideratge clara i jerarquizada. La nomenclatura de les formacions va canviar, fins i tot, la dels seus oficials. Els mestres de camp van ser coronels, seguits pel tinent coronel i el sergent major. Cada regiment comptava amb dotze companyies, una de les quals era de granaders. Aquesta unitat comptava amb cinquanta homes, trenta-nou dels quals eren tropa, i la resta eren el capità, els tinent, els alferes/sergents i el tambor. A la plana major, s'hi van incorporar un cirurgià, un capellà, un ajudant i el tambor major, a més d'altres càrrecs de caràcter administratiu. En paral·lel, aquests oficials deixaven de pertànyer a un terç particular, esdevenint-ne de formacions sotmeses a l'Estat i que prenién noms de tall generalista (per exemple regiment de Toledo, de Milà, d'Astúries, etc.).⁶

Una altra novetat implementada va ser la creació de cossos d'infanteria d'elit que conformarien la guàrdia personal del rei al propi palau. Aquestes eren les Guàrdies d'infanteria espanyoles i valones, d'uns quatre mil homes cada formació. A prop de la persona del monarca es destacaven quatre companyies d'uns dos-cents homes cadascuna (dues espanyoles, una flamenca i una italiana), conformant la Guàrdia de Corps.⁷ En termes generals, les Guàrdies Reials tenien una

⁴ TROYANO CHICHARRO, J. M.: «El papel del marqués de Bedmar en el cambio dinástico», FERNÁNDEZ, J., BEL, M. A. i DELGADO, J. M. (eds.): *El cambio dinástico y sus repercusiones en la España del siglo XVIII*. Universidad de Jaén, 2001, pp. 169-170.

⁵ PAREJO DELGADO, M. J.: «Las ordenanzas militares durante la Guerra de Sucesión», DD.AA.: *La Guerra de Sucesión en España y América: actas X Jornadas Nacionales de Historia Militar, Sevilla, 13-17 de noviembre de 2000*, Madrid: Deimos, 2001, p. 462.

⁶ No dedicarem especial atenció a aquest procés fruit dels estudis i les descripcions ja publicades. En aquest apartat hem seguit les aportacions de PAREJO DELGADO, «Las ordenanzas militares...», pp. 461-480; DE SALAS LÓPEZ, F.: «Ordenanzas de Felipe V para su nueva ejército», DD.AA.: *La Guerra de Sucesión en España y América: actas X Jornadas Nacionales de Historia Militar, Sevilla, 13-17 de noviembre de 2000*, Madrid: Deimos, 2001, pp. 481-494; CLARO DELGADO, M.: «La Guerra de Sucesión española y la creación de un nuevo ejército», DD.AA.: *La Guerra de Sucesión...*, pp. 495-539. Sobretot, són de gran utilitat els treballs d'ANDÚJAR CASTILLO, F.: «La reforma militar en el reinado de Felipe V», PEREIRA IGLESIAS, J. (coord.): *Felipe V de Borbón (1701-1746)*. Universidad de Córdoba, 2002, pp. 615-640.

⁷ Vegeu un estudi concret a ANDÚJAR CASTILLO, F.: «Élites de poder militar: las guardias reales en el siglo XVIII»,

certa autonomia respecte l'exèrcit regular, per tal com depenien del monarca de manera directa. Així mateix, disposaven d'un fur propi i l'oficialitat era seleccionada d'entre la noblesa de la Monarquia. Era lògic que les principals cases nobiliàries italianes, flamenques i espanyoles intentessin situar els plançons a l'òrbita d'aquests cossos, especialment de la Guàrdia de Corps. Seguint la classificació executada per F. Andújar, totes aquestes mesures quedaven enquadrades sota l'aixopluc de les reformes organitzatives que va engegar la Corona. En comparació a l'exèrcit austriacista hispànic, les armes filipistes van iniciar la disputa successòria amb un organigrama més actualitzat, àgil i eficaç. El cronista austriacista Castellví també reconeixia el mèrit del duc d'Anjou, subratllant el salt qualitatiu que havia donat el seu exèrcit tenint en compte l'estat amb el qual se l'havia trobat.⁸

En paral·lel a la reformulació orgànica dels cossos, es va impulsar una renovació burocràtica fruit de la creació de càrrecs que vetllaven per l'aparell logístic (directors generals, inspectors i comissaris). Aquests "funcionaris" de la milícia coordinaven les mesures empreses per la superintendència amb el generalat i la tropa. En campanya, s'atenien els militars ferits i malalts, els presoners, s'organitzaven els avituallaments de tota mena, etc. A la rereguarda, es dirigien les remeses de vestuari, la instrucció, la qualitat de l'armament, les vitualles, la disciplina, l'execució de les revistes i la gestió dels recursos econòmics (salaris i compres vàries). La institució de la Intendència francesa era el mirall a imitar, on quedava palesa la voluntat de dirigir tots els processos apuntats. Aquests "buròcrates" van actuar com autèntics «instruments del poder reial» i s'han d'entendre en la segona dimensió que ha captat F. Andújar en relació al procés reformador, on la Monarquia va engegar canvis molt rellevants per sotmetre l'àmbit polític-administratiu de la milícia.⁹ En aquesta línia, el nomenament de places esdevenia una nova mesura per controlar les forces armades, atès que el rei, sobre el paper, n'era l'únic responsable. Aquest darrer aspecte era molt rellevant perquè durant l'època dels Àustria el Consell de Guerra tenia les competències per nomenar el generalat i els capitans ho executaven amb la sotsoficialitat dels terços.

El tercer i darrer àmbit impulsat pel nou ordenament castrense va vetllar per incorporar la noblesa a les places i càrrecs directius de les forces armades. Abans hem apuntat com les principals famílies provaven d'enrolar els descendents en l'òrbita de les Guàrdies Reials, però tot l'exèrcit regular va intentar ocupar l'oficialitat i la sotsoficialitat amb segments nobiliaris (creació de la figura del cadet). En el fons, s'intentava reproduir l'ordre estamental imperant en l'Antic Règim, on l'aristocràcia tenia un component de lideratge social que el monarca buscava

DEDIEU, J-P, CASTELLANO, J. L. i LÓPEZ-CORDÓN, M. A. (eds.): *La pluma, la mitra y la espada: estudios de historia institucional en la Edad Moderna*. Madrid: Marcial Pons, 2000, pp. 65-94.

⁸ CASTELLVÍ, F.: *Narraciones Históricas*, vol. II, MUNDET J. M. i ALSINA, J. M. (eds.), Madrid: Fundación Elías de Tejada y Erasmo Pèrcopo, 1998, p. 336.

⁹ ANDÚJAR CASTILLO, «La reforma militar...», pp. 620 i 633-634.

patrocinar. La mesura en qüestió va dur-se a terme a la manera francesa, i pretenia corregir la desafecció nobiliària cap a l'exèrcit que s'havia viscut durant la segona meitat del Sis-cents.

Totes aquestes iniciatives normatives van tenir un punt de partida en l'ordenança de 1704, i a mesura que van transcorre els anys de guerra, es van promulgar altres reglaments que perfeccionaven l'operativitat dels regiments. Una dada que hem extret del valuós recull d'ordenances que va realitzar J. A. Portugués a mitjan Set-cents, i que advertim denota aquesta voluntat de codificació, és molt clarificadora: entre 1701 i 1715, Felip V va promulgar seixanta-una normatives de diversa naturalesa que reglamentaven tots els aspectes dels principals cossos de l'exèrcit (infanteria, cavalleria, dragons, Consell de Guerra, governador de plaça, directors, entre d'altres estaments).¹⁰ De mitjana, això implicava difondre una nova regulació cada trimestre.

Els especialistes indiquen que amb la fi del conflicte successori, el nou exèrcit també va arribar a la fi de la regeneració orgànica. Cal advertir, però, que al llarg del regnat de Felip V (1701-1746) es van implementar altres ordenaments. Per exemple, a partir de 1714 s'imposà tota la reglamentació relativa a les competències dels capitans generals, o quan es perfeccionà l'organització de les milícies provincials.

Abans de cloure aquest apartat, no podem deixar d'assenyalar que les transformacions ocorregudes s'han de concebre en la seva justa mesura. Per una banda, tot aquesta reformulació no pot ser sobrevalorada ja que els projectes sempre es plantejaven a nivell teòric. A la pràctica, fos al front de guerra, a la rereguarda, o a les respectives casernes, aspectes que s'havien de millorar continuaven presentant insuficiències importants. La documentació que hem treballat no ens ha permès identificar corrupteles o pràctiques clientelars entre els diversos estaments de l'exèrcit borbònic, tal com havia succeït amb els pagaments a la tropa al llarg del segle XVII. Tot i així, dubtem seriosament que això no hagués continuat succeint. El que hem pogut documentar de manera constant era les places buides existents als cossos, fossin de cavalleria o d'infanteria. En les revistes localitzades cap regiment era capaç d'acomplir les ordenances, on s'establia que les formacions havien de tenir entre cinc-cents i sis-cents homes (depenent de si eren deu o dotze companyies). Un altre exemple flagrant –que apuntem però que desenvolupem més endavant– era la potestat règia de nomenar places, quelcom que la Corona va vulnerar sistemàticament ja que, per raons econòmiques, l'experiència no sempre va ser l'únic requisit per poder obtenir càrrecs dins la jerarquia militar.¹¹

¹⁰ PORTUGUÉS, J. A.: *Colección General de las Ordenanzas Militares. Sus innovaciones y aditamentos*, vols. I-II. Madrid: Imprenta de Antonio Marín, 1764. Cal esmentar que aquesta obra de deu volums no es troba de forma completa a la xarxa universitària de biblioteques i centres de recerca de Catalunya. Si el lector vol consultar el seu conjunt s'ha de dirigir a la Biblioteca de Montserrat, que és l'únic indret del territori –almenys que en tinguem constància– on es pot treballar en la seva totalitat.

¹¹ Ens referim al procés que ha reconstruït F. Andújar tot discutint alguns preceptes que havia definit C. Borreguero;

3.1.2 L'ordenança de l'arxiduc Carles de 1706

P. Voltès informa que des del primer moment que l'Arxiduc va arribar a la Península i als dominis de la Monarquia, una de les seves primeres ocupacions va ser la formació d'un exèrcit hispànic conformat per voluntaris.¹² Amb aquests combatents esperava poder contribuir a l'esforç de guerra que duïen a terme els seus aliats, ja que l'Imperi, fins ben entrat l'any 1711, no va atendre Catalunya amb un cert nombre regular d'efectius. De fet, durant gran part de la disputa, les armes de Leopold I i Josep I van actuar majoritàriament a la península Itàlica i a Hongria.¹³ En aquest sentit, el pretendent Habsburg va haver de vetllar per si mateix a l'hora d'aixecar, equipar i pagar els nous regiments. La primera formació va crear-se l'any 1704 a Portugal, el coronel de la qual era Juan Francisco de Ahumada gràcies al patrocini de l'Almirall de Castella. Tot i així, va ser sobretot a partir de la presa de Barcelona l'any 1705 quan les forces armades austriacistes es van incrementar substancialment (vegeu pp. 80-84).

En aquest context, i un cop el procés de creació del nou exèrcit estava en marxa, l'Arxiduc va voler imitar el seu contrincant al tron tot promulgant una ordenança militar que en reglamentava l'organització i l'administració. Cal dir que a cavall dels segles XVII i XVIII altres regnes europeus van implementar millores normatives als respectius cossos armats, fruit de la nova manera de practicar i concebre el combat. Per tant, aquesta "febre" reguladora que van engegar Felip V i Carles III no era exclusiva dels monarques hispànics. El regne portuguès de Joan V va implementar-ho a partir de l'any 1715, fruit de l'experiència viscuda al llarg de la disputa dinàstica espanyola.¹⁴

L'ordenament Habsburg hispànic va decretar-se el 20 de març de 1706 a Barcelona.¹⁵ Lògicament, en el rerefons existia l'anhel de control absolut per part del monarca, per tant, podem identificar dos dels principals objectius que també havia promogut la normativa de Felip V: d'una banda, la definició orgànica dels regiments i, de l'altra, la supervisió político-administrativa dels mateixos. En el cas austriacista, som de l'opinió que la voluntat per part de la Corona d'atraure segments nobiliaris no esdevé tan evident, per bé que l'exèrcit hispànic de

Cfr. ANDÚJAR CASTILLO, F.: *El sonido del dinero. Monarquía, ejército y venalidad en el siglo XVIII*. Madrid: Marcial Pons, 2004 i BORREGUERO BELTRÁN, C.: *El reclutamiento militar por quintas en la España del siglo XVIII: orígenes del sistema militar obligatorio*. Universidad de Valladolid, 1989.

¹² VOLTÈS i BOU, P.: *Barcelona durante el gobierno del Archiduque Carlos de Austria (1705-1714)*, vol. I, Barcelona: Institut Municipal d'Història de Barcelona, 1963, p. 139.

¹³ EDELMAYER, F.: «La política de los Austrias durante la Guerra de Sucesión Española», DD.AA.: *Actes del Congrés l'Apostol Catalana a la Guerra de Successió (1705-1707)*. Barcelona, 2007, pp. 88-89.

¹⁴ COSTA, F. D.: *Insubmissão: aversão ao serviço militar no Portugal do século XVIII*. Lisboa: Instituto de Ciências Sociais, 2010, p. 63 i ss.

¹⁵ AHN, *Estat*, llibre 984; vegeu també [www.guerradesuccessio.cat/images/documents/ordenanzas_militares_carlos_III.pdf].

Carles III només va tenir una durada de vuit anys (fins el 1713) i un domini territorial força limitat, quelcom que dificulta l'observació d'uns processos que tenen uns ritmes de més amplitud cronològica.

L'ordenança en qüestió comptava amb cinc blocs normatius: el que definia les competències militars del generalat i els càrrecs de govern (virreis, capitans generals i governadors); la jerarquia dels comandaments («tomar la paraula»); l'ordre dels oficials en les marxes, moviments de tropa, disposició a les batalles, etc. («tratado» dels regiments); la reglamentació dels oficials (veedors, organització i normativa regimental –a part dels sous pertinents–); i, per acabar, l'àmbit judicial.¹⁶

A nivell pràctic, sobretot, era el quart bloc de l'ordenament (reglamentació dels oficials) el que condicionava la quotidianitat dels cossos. Els regiments de cavalleria i dragons estaven formats per deu companyies de cinquanta homes cadascuna (comptant la del coronel, tinent coronel i sergent major), conformant, tot plegat, un gruix de cinc-centes places efectives. Les formacions d'infanteria, en canvi, estaven constituïdes sobre el peu de mil combatents repartits en onze companyies, una de les quals era de granaders (capítols 16 i 18). Les Guàrdies Reials de Carles III tenien petites modificacions, bàsicament, relatives a que els seus oficials posseïen una graduació major en comparació als de l'exèrcit regular. La tropa i els tambors estaven lleugerament més ben pagats (capítols 17 i 19).

Encara enseguint aquest quart bloc, bona part dels capítols buscaven la perfecta reglamentació del veedor, esdevenint una figura fonamental pel bon funcionament de l'exèrcit carolí. Per exemple, el control que havia de tenir de la quantitat d'efectius, ja que si detectava que les companyies de cavalleria comptaven amb menys de trenta homes muntats, o les d'infanteria amb un nombre inferior a setanta combatents, els cossos no podien estar en campanya i havien de reemplaçar les vacants. Així mateix, havia de vetllar pel bon repartiment numèric dels oficials; supervisar i enregistrar els pagaments, el subministrament del pa, els lliuraments del vestuari, l'armament i els cavalls; evitar la duplictat de sous; i coordinar amb els consells locals l'atenció als militars ferits o malalts, a part d'altres gestions menors. El volum de tasques que havia de dur a terme el despatx de Pío de Ravizza (veedor general) era realment ampli. Desconeixem la quantitat d'oficials reals que el van acompanyar. Si tenim en compte les ordenances que referim en aquestes pàgines, sobre el paper el despatx estava organitzat en base a cinc col·laboradors més.

La curta durada de les armes carolines hispàniques, i sobretot la pròpia presència de la guerra, que comportava alts graus d'improvisació, fan molt difícil delimitar l'impacte real d'aquest cos normatiu. Les informacions que hem anat recopilant al llarg de la recerca apunten cap a una no

¹⁶ AHN, *Estat*, llibre 984, fols. 2-6, 6-10, 10-16, 16-42 i 43-58. No ressegüem en aquestes pàgines el seguit de racions de pa i la quantitat econòmica que li pertocava a cada membre de l'exèrcit austriacista. Citem al lector a consultar els fols. 38-42 de la font referida i disponible a la xarxa.

implementació de l'ordenança. Les fonts directes, força més escasses, no deixen entreveure rastres substancials en aquest sentit (AHN i ACA). En canvi, la documentació indirecta (bàsicament Castellví, informes borbònics o dels aliats, així com dietaris personals), a banda d'estudis com els de V. León,¹⁷ perfilen un *modus operandi* poc ordenat, amb clares insuficiències organitzatives i un funcionament molt marcat pel dia a dia. Recordem l'inici de la decisiva campanya de 1707, quan el rei Carles III encara estava a València. Durant els mesos de gener i febrer, els consells de guerra austriacistes per consensuar la sortida a campanya van ser constants, ateses les divergències dels generals de l'Aliança. A part, tots aquests debats van estar molt condicionats pels presumibles reforços que havien d'arribar a Alacant. Quan aquests desembarcaren en forma de més homes i pertrets, l'exèrcit enemic de les Dues Corones ja s'havia desplegat i havia pres posicions més avantatjoses a les fronteres occidentals i meridionals del regne valencià. L'encontre d'Almansa que va sobrevenir va ser definitiu.

Al cap i a la fi, és lògic entreveure que aquests elements afectessin l'exèrcit de Carles III, i no ens referim a la constant manca d'efectius que sempre presentaven les seves formacions. Com veurem al llarg d'aquesta part de la tesi doctoral, els pagaments arribaven en comptagotes; la gestió sanitària depenia dels organismes locals i la veedoria no era capaç de liquidar les despeses que generava; l'adquisició de vitualles i equipaments, i el conseqüent repartiment, no s'acomplia amb regularitat, provocant que els consells locals haguessin de subministrar part dels queviures; el tracte amb la població civil del territori "amic", en ocasions era traumàtic i els abusos de la soldadesca també van succeir. La Generalitat facilita bons testimonis al respecte, ja que havia d'intentar que la Corona Habsburg controlés els seus efectius. J. L. Cervera, fins i tot, considera que aquesta ordenança de l'Arxiduc mai es va arribar a posar en pràctica.¹⁸

¹⁷ LEÓN SANZ, V.: *La Guerra de Sucesión española a través de los Consejos de Estado y Guerra del Archiduque Carlos de Austria*. Tesi doctoral, Universidad Complutense de Madrid, 1989.

¹⁸ CERVERA TORREJÓN, J. L.: *La batalla de Almansa. 25 d'Abril de 1707*. València: Corts valencianes, 2000, p. 35.

3.2 LA MOBILITZACIÓ REGULAR

«La guerra es noble porqué la hazen
los reyes y les sigue la nobleza».¹⁹

3.2.1 Breus consideracions sociològiques

Delimitar el perfil sociològic dels homes que decidien o es veien obligats a formar part dels exèrcits moderns, en el nostre cas, els exèrcits hispànics borbònic i austríac, és un dels grans reptes historiogràfics que resten per atendre. Així mateix ho han expressat Martínez i Pi, afirmant ser el «gran tema» el qual molts autors s'hi han atansat a partir d'intuïcions.²⁰ A. Espino esgrimeix que un únic document d'àmbit local, en ocasions, ha servit per explicar aquestes temàtiques, mancant encara estudis generals que superin l'anàlisi puntual.²¹ Tant és així que són ben escassos els investigadors que s'han aventurat a encarar aquest tipus de continguts. Des del nostre punt de vista, aquesta situació no l'atribuïm a una desatenció deliberada, més aviat es tractaria d'una documentació limitada que no sempre enregistra dades relatives a aquest camp; i de fet, si en constatem, són rastres que sovint es conserven fragmentats i no tenen una continuïtat en el temps. Per aquest motiu volem subratllar que les següents línies no tenen cap voluntat de codificació, sinó que exposen les dades que hem recollit i que s'insereixen en la cronologia treballada (1705-1714).

Malgrat el volum arxivístic que hem pogut consultar, només hem localitzat unes breus referències pel que fa a l'edat dels homes que formaren part d'un regiment d'infanteria de l'exèrcit borbònic. En aquest sentit, la documentació que hem contemplat per abordar els cossos austríacistes no ens ha permès recollir cap dada. Com veurem a continuació, tenint en compte l'escàs nombre de combatents implicats, som conscients de la testimonialitat del document, per bé que creiem adient treure'l a la llum amb l'objectiu de contrastar-lo amb altres estudis ja publicats.

La mostra que presentem consta de trenta-cinc registres que corresponen a soldats –voluntaris o quintats– que van fugir del seu cos (regiment de la Basilicata).²² L'edat mitjana d'aquests homes

¹⁹ AHN, *Estat*, ll. 450-1. Carta de Jaume Circuns a Mr. de Rives. Barcelona, 3 de gener de 1714.

²⁰ MARTÍNEZ, E. i PI, M. de P.: «La investigación en la historia militar moderna: realidades y perspectivas», *Revista de Historia Militar*, núm. Extra (2002), p. 168.

²¹ ESPINO LÓPEZ, A.: «La historiografía hispana sobre la guerra en la época de los Austrias. Un balance 1991-2000», *Manuscrits: revista d'Història Moderna*, 21 (2003), p. 165.

²² Volem fer notar que malgrat que l'origen del regiment fos del regne de Nàpols, el coronel del qual era Fernando Caracciolo, gairebé tots els registres corresponen a homes de la Corona castellana: vint-i-quatre de Castella la Vella (vint-i-un del partit de Lleó, un d'Àvila, un de Segòvia, un de Palència); cinc d'Extremadura (tres de Llerena, un

era de vint-i-dos anys (quadre 1).

Primer de tot és necessari asseverar que malgrat comptar amb les edats dels trenta-cinc registres, onze d'aquests combatents fugats no sabien amb exactitud la seva edat, més aviat en tenien una idea aproximada. Aquestes limitacions dificulten la possible anàlisi que se'n deriva, fins i tot poden portar a plantejar-nos la veracitat dels resultats. Tot i així, creiem que si la documentació presenta aquestes realitats, al cap i a la fi no fa més que reflectir certs sectors de la societat de l'època. Altres fonts documentals ben diferents mostren precisament aquesta mateixa traça, com alguns expedients matrimonials de Barcelona dels anys 1714-1715, on els contraents en ocasions tampoc coneixien amb exactitud l'edat que posseïen.²³

Quadre 1. Edat dels soldats fugats del regiment de Basilicata (8 d'octubre de 1713)

< 18 anys	18-25 anys	26-35 anys	> 35 anys
-	28 (80%)	7 (20%)	-

Font: elaboració pròpia; AHN, *Estat*, ll. 447.

Fent una comparativa amb els breus estudis que nodreixen aquest tipus d'informació, una bona mostra –per proximitat cronològica i per qualitat de dades–, la proporciona A. Espino fruit del seu estudi del terç de Joan Copons (1695). Amb una anàlisi que contempla 868 registres, l'autor també extreu com a franja majoritària la compresa entre els divuit i els vint-i-cinc anys (60,2%), mentre que els reclutats d'entre vint-i-sis i trenta-cinc representen el 22,8%.²⁴ Segurament, I. A. A. Thompson ha aconseguit realitzar la millor recopilació en termes numèrics, tot i que si tenim en compte el període que treballem, les seves xifres resten força allunyades en el temps.²⁵ Malgrat això, els resultats obtinguts en els mateixos intervals són força semblants, on la mitjana d'edat també es situava als vint-i-dos anys i els soldats, majoritàriament, en la franja de vint a vint-i-cinc anys (1575: 70,2%; 1587: 65,4%; 1628: 43,9%). L. White, que contempla un cas calcat al que hem localitzat (trenta-cinc registres), identifica com a gruix preponderant l'interval d'entre divuit i vint-i-cinc anys (45%), però cal subratllar que, a diferència del nostre exemple, els joves menors de divuit anys tenien una representació elevada (34%).²⁶

d'Albuquerque i un de Plasència); tres de Castella la Nova (dos de Talavera de la Reina i un de Toledo); tres dels territoris italians (dos de Milà i un de Nàpols); un irlandès (no especifica l'edat).

²³ TEY i FREIXA, R.: *Danys humans a la Guerra de Successió. Els testimonis dels expedients matrimonials de Barcelona, 1714-1715*. Ajuntament de Barcelona, 2005, pp. 20, 22 i 42.

²⁴ ESPINO LÓPEZ, A.: *Catalunya durante el reinado de Carlos II. Política y guerra en la frontera catalana, 1679-1697*. Bellaterra: Monografies *Manuscrits*, núm. 5, 1999, p. 262.

²⁵ La mostra d'aquest estudi contempla un total de 3.540 registres repartits en tres anualitats; 418 l'any 1575, 2.146 l'any 1587 i 976 l'any 1628; vegeu THOMPSON, I. A. A.: «El soldado del Imperio: una aproximación al perfil del recluta español en el Siglo de Oro», *Manuscrits: revista d'història Moderna*, 21 (2003), pp. 35-36.

²⁶ Aquest cas correspon a l'any 1640; vegeu WHITE, L.: «Los tercios en España: el combate», *Studia Historica. Historia*

Encara enseguint amb aquests mateixos aspectes, gràcies a la documentació hospitalària de València, X. Rubio ha pogut esquematitzar les edats d'una mostra de quaranta-set soldats de l'exèrcit britànic (anglesos i irlandesos) que lluitaren a l'encontre successori. En primer terme, crida l'atenció la diferència d'edat mitjana, ja que augmenta en sis anys en comparació a l'exemple dels fugitius del regiment de la Basilicata. Tot i així, les franges dominants són també les compreses entre els divuit i els vint-i-cinc anys (44,6%) i la dels vint-i-sis als trenta-cinc (36,1%). Ara bé, el percentatge del que podríem considerar com a soldats veterans no és precisament reduït en comparació a tots els altres treballs exposats (17% dels soldats tenen més de trenta-cinc anys).²⁷

Les motivacions que portaven aquests joves al món de la milícia, quan no eren gent quintada, les desconeixem bonament. Pel que fa al període 1705-1714, no hem localitzat cap traça relativa als exèrcits implicats. Davant d'aquesta situació, hem de concebre el que els teòrics han relatat al respecte: sovint les raons que portaven un home a la guerra s'englobaven més en l'infortuni que en la vocació militar, ja que l'exèrcit representava un aixopluc tant de qüestions laborals, econòmiques, legals i, fins i tot, afectives. Estan ben documentats casos d'homes que fugien de l'autoritat paterna, de la rutina del treball, de la justícia o dels deutes. També es donava el cas d'organismes municipals que enviaven al servei lladres, alcoholics o rodamóns. Entre els joves, s'ha constatat que, en alguns casos, la motivació principal era l'esperit aventurer, les ganes de veure món i d'imitar grans militars i personatges de l'època. Altres s'enrolaven per qüestions purament econòmiques, atès que potser estaven passant una situació complicada i l'exèrcit representava una manera ràpida d'assegurar-se uns diners i una manutenció. En aquesta tessitura, la pobresa era el factor determinant a l'hora d'allistar-se.²⁸

L'únic segment que presentava una vocació militar de manera oberta era l'estament nobiliari. A inicis del segle XVIII, l'aristocràcia monopolitzava la jerarquia castrense i l'exercici de les armes era contemplat com una sortida professional òptima.²⁹ El patrocini de la Monarquia i la imatge de lideratge que se'n derivava provocaven que existís un anhel per situar els plançons en l'òrbita de l'oficialitat. D'aquesta manera, es buscava aconseguir el desitjat ascens social que caracteritzava les societats modernes europees. Un dels millors testimonis que hem resseguit al llarg de la nostra recerca ha estat la documentació generada per Josep d'Alòs. En aquests materials, en ocasions es capta la preocupació per què un dels seus descendents, de nom Antoni, futur marquès d'Alòs i

Moderna, 19 (1998), pp. 145-146.

²⁷ RUBIO CAMPILLO, X. (ed.): *God Save Catalonia! England's intervention in Catalonia during the War of the Spanish Succession*. Calafell: Llibres de Matrícula, 2011, pp. 56-57.

²⁸ ANDERSON, M. S.: *Guerra y Sociedad en la Europa del Antiguo Régimen, 1618-1789*. Madrid: Ministerio de Defensa, 1990, p. 49; PARKER, G.: *La Revolución militar: las innovaciones militares y el apogeo de Occidente, 1500-1800*. Barcelona: Crítica, 1990, pp. 74-75.

²⁹ ANDÚJAR CASTILLO, F.: *Ejércitos y militares en la Europa Moderna*. Madrid: Síntesis, 1999, pp. 116-123.

tinent general dels exèrcits de Felip V, aconseguís una plaça rellevant en la jerarquia castrense. Josep d'Alòs, després d'assabentar-se que el seu fill havia esdevingut capità amb vint-i-un anys d'edat i poc més de sis servint a l'exèrcit, es mostrava obertament satisfet «en ver ya acomodado este hijo en la honrosa carrera de la guerra».³⁰

El teòrics parlen de tres grans àrees que nodrien els exèrcits moderns de tot Europa. En primer terme destaquen indrets aïllats i muntanyosos. En el cas continental, la vessant subalpina nord era l'àrea predominant (Suïssa, Àustria i el sud d'Alemanya). Fent una adaptació a la realitat catalana, tal com veurem a través dels regiments de la Generalitat i la Ciutat de Barcelona, la presència de soldats originaris del Pirineu català no és menyspreable. De totes maneres, l'espai que més quantitat d'homes aportava era la ciutat, atès que hi residia una franja de població fluctuant que, en moments de dificultats econòmiques, podia trobar en el servei a la milícia una sortida ràpida que li garantia la manutenció. El tercer gran escenari d'on s'extreien combatents era el propi front de guerra. La presència dels combats i la destrucció que se'n derivava contribuïa a l'enrolament, a banda que els oficials encarregats d'aconseguir homes ho realitzaven en àrees properes a l'exèrcit.³¹ En el cas de Catalunya, aquest darrer escenari és molt complicat de precisar ja que, a partir de 1707-1708, gairebé tota la geografia va esdevenir —o era susceptible— de ser front bèl·lic.

La procedència territorial dels combatents que van formar part dels regiments austriacistes l'hem pogut resseguir amb un cert detall. Gràcies als llibres d'entrada dels soldats malalts i ferits de l'hospital de la Santa Creu podem captar la localitat natal dels militars que hi ingressaven, quelcom que no vol dir el lloc on assentaren plaça ni l'indret on habitava el soldat. Tot i això, aquest volum informatiu facilita una fotografia del component nacional de les diverses formacions carolines. I aquest fet, malgrat existir la gran problemàtica documental que plantegen bona part d'estudis d'anàlisi geogràfica: els topònims presenten inexactituds lingüístiques que només permeten localitzar el detall territorial dels topònims d'àmbit eminentment peninsular. D'aquesta manera, els de procedència estrangera, resten anotats a partir de la seva estructura estatal més generalista (per exemple Ducat de Savoia, República de Gènova, França, Imperi Germànic, Estats de l'Església i Holanda, entre altres). Al mateix temps, i lligat amb aquesta limitació metodològica, la poca concreció que de vegades presenta el topònim comporta que no sigui possible —malgrat les sospites justificades— precisar-ne el detall (per exemple indrets homònims com Villanueva —o Vilanova—, Vilafranca, Villamayor, Elche, Castellar, Daroca, Orihuela, entre molts altres).

³⁰ AHN, *Estat*, ll. 449. Carta de Josep d'Alòs a Grimaldo. Camp davant de Barcelona, 4 d'abril de 1714. Antoni d'Alòs formava part del regiment de dragons del brigadier-coronel José Vallejo; AHN, *Estat*, ll. 3488.

³¹ PARKER, G.: «Il soldato», VILLARI, R. (ed.): *L'uomo barocco*. Roma-Bari: Laterza, 1991, pp. 32-33.

Tot i aquesta ambigüitat, som de l'opinió que els resultats definitius que ofereix la base de dades que hem elaborat a partir dels llibres hospitalaris són prou reeixits, atès que situem l'àmbit estatal (o monàrquic) del 76,6% dels registres totals (14.314 de 18.682).³²

Centrant l'interès en les formacions militars que tenen un origen hispànic, a continuació detallem la composició territorial dels cossos d'infanteria de Juan Francisco de Ahumada, Reina Anna, Ciutat de Barcelona, Diputació del General, Guàrdies Reials Catalanes, Juan Francisco Ferrer, Jorge Pertús, Ciutat de Cartagena i regiment de Granada. En aquest sentit, els resultats també són prou satisfactoris, ja que detallem la procedència del 75,5% dels registres corresponents a aquestes formacions (3.268 de 4.326) (quadres 2-10).

Abans d'entrar pròpiament a exposar les dades, però, és necessari advertir de la naturalesa de les fonts treballades. Tenint en compte que hem emprat llibres hospitalaris d'ingressos, s'ha de tenir present que no podem associar un registre a un únic combatent, per tal com hi ha casos on els militars es guarien en més d'una ocasió.³³ Per tot plegat –ambigüitat topogràfica i naturalesa dels materials–, considerem que en bona mesura les següents dades s'han d'entendre a tall indicatiu.

Quadre 2. Composició territorial dels registres hospitalaris de la Santa Creu corresponents al regiment de Juan Francisco de Ahumada (1705-1713)

	<i>núm. registres</i>	<i>percentatge</i>	<i>detall territorial</i>	
Corona de Castella	236	45,12%	<i>Castella la Vella</i> 42 (18,7%)	<i>Galícia</i> 16 (7,1%)
			<i>Castella la Nova</i> 47 (20,9%)	<i>Astúries</i> 10 (4,4%)
			<i>Andalusia</i> 61 (27,2%)	<i>Múrcia</i> 14 (6,2%)
			<i>Extremadura</i> 12 (5,3%)	<i>Navarra</i> 17 (7,5%)
			<i>Territoris bascos</i> 5 (2,2%)	
Corona d'Aragó	207	39,57%	<i>Catalunya</i> 19 (9,3%)	<i>Sardenya</i> 7 (3,4%)
			<i>Regne de València</i> 103 (50,7%)	<i>Aragó</i> 44 (21,6%)
			<i>Regne de Mallorca</i> 30 (14,7%)	
Territoris italians de la Monarquia	53	10,13%	<i>Regne de Nàpols</i> 48 (90,5%)	
			<i>Ducat de Milà</i> 3 (5,6%)	
			<i>Marquesat del Final</i> 2 (3,7%)	
Portugal	23	4,39		
Altres	4	0,76%		
TOTAL	523	99,9%		

Font: elaboració pròpia; BC, AH, 134, 137 i 142.

³² BC, AH, 132-145. Aquests registres corresponen al nombre d'entrades compreses entre l'1 d'agost de 1705 i el 30 de setembre de 1714.

³³ El regiment que presenta un percentatge més alt de repeticions –ens referim a soldats que entren en més d'una ocasió– és el de les Guàrdies Reials Catalanes d'infanteria. Del conjunt d'ingressos que ho permeten constatar, 1.087 registres (els que especifiquen nom i cognom, localitat natal, plaça i companyia del convalescent), li corresponen 735 homes. Això equival a què el 32,3% dels registres hospitalaris d'aquesta formació corresponguin a militars que van ingressar en més d'una ocasió.

Quadre 3. Composició territorial dels registres hospitalaris de la Santa Creu corresponents al regiment de les Guàrdies Reials Catalanes (1706-1713)

	<i>núm. registres</i>	<i>percentatge</i>	<i>detall territorial</i>
Corona d'Aragó	857	88,53%	<i>Catalunya 582 (69,1%) Regne de Mallorca 8 (0,9%) Regne de València 81 (9,6%) Aragó 171 (20,3%)</i>
Corona de Castella	52	5,37%	<i>Castella la Vella 8 (16%) Galícia 2 (3,3%) Castella la Nova 18 (36%) Andalusia 11 (22%) Múrcia 5 (10%) Navarra 3 (6%) Territoris bascos 3 (6%)</i>
França	17	1,75%	<i>Conflent 8 (47%) Rosselló 7 (41%) Vallespir 2 (11,7%)</i>
Territoris italians de la Monarquia	15	1,54%	<i>Regne de Sicília 1 (6,6%) Ducat de Milà 1 (6,6%) Regne de Nàpols 13 (86,6%)</i>
Portugal	12	1,23%	
Altres	15	1,54%	
TOTAL	968	99,9%	

Font: elaboració pròpia; BC, AH, 134, 137 i 142.

Quadre 4. Composició territorial dels registres hospitalaris de la Santa Creu corresponents al regiment de la Ciutat de Barcelona (1705-1714)

	<i>núm. registres</i>	<i>percentatge</i>	<i>detall territorial</i>
Corona d'Aragó	321	81,67%	<i>Catalunya 251 (78,1%) Regne de Mallorca 9 (2,8%) Regne de València 27 (8,4%) Aragó 33 (10,2%) Sardenya 1 (0,3%)</i>
Corona de Castella	26	6,61%	<i>Castella la Vella 1 (4%) Galícia 1 (4%) Castella la Nova 8 (32%) Andalusia 5 (20%) Múrcia 4 (16%) Navarra 3 (12%) Territoris bascos 3 (12%)</i>
Territoris italians de la Monarquia	23	5,85%	<i>Ducat de Milà 4 (17,3%) Mar. del Final 4 (17,3%) Regne de Nàpols 15 (65,2%)</i>
Altres	23	5,85%	
TOTAL	393	99,9%	

Font: elaboració pròpia; BC, AH, 134, 135, 137, 138, 140, 141, 143, 144 i 145.

Quadre 5. Composició territorial dels registres hospitalaris de la Santa Creu corresponents al regiment de la Diputació del General (1705-1714)

	<i>núm. registres</i>	<i>percentatge</i>	<i>detall territorial</i>
Corona d'Aragó	188	74,9%	<i>Catalunya 169 (90,3%) Regne de Mallorca 1 (0,5%) Regne de València 11 (5,8%) Aragó 6 (3,2%)</i>
Territoris italians de la Monarquia	21	8,36%	<i>Regne de Nàpols 17 (80,9%) Ducat de Milà 3 (14,2%) Regne de Sicília 1 (4,7%)</i>
França	17	6,77%	<i>Rosselló 12 (70,5%) Conflent 2 (11,7%) Vallespir 3 (17,6%)</i>
Corona de Castella	15	5,97%	<i>Castella la Vella 6 (40%) Andalusia 3 (20%) Castella la Nova 2 (13,3%) Navarra 2 (13,3%) Múrcia 1 (6,6%) Illes Canàries 1 (6,6%)</i>
Altres	10	3,98%	
TOTAL	251	99,9%	

Font: elaboració pròpia; BC, AH, 134, 135, 137, 138, 140, 141, 143, 144 i 145.

Quadre 6. Composició territorial dels registres hospitalaris de la Santa Creu corresponents al regiment de la Reina Anna (1705-1713)

	núm. registres	percentatge	detall territorial
Corona d'Aragó	117	58,79%	Catalunya 33 (29,2%) Regne de València 40 (35,3%) Castella la Vella 7 (14,8%) Castella la Nova 15 (31,9%) Andalusia 12 (25,5%) Extremadura 2 (4,2%) Territoris bascos 1 (2,1%)
Corona de Castella	48	24,12%	Regne de Mallorca 3 (2,6%) Aragó 37 (32,7%) Galícia 2 (4,2%) Astúries 5 (10,6%) Múrcia 2 (4,2%) Navarra 1 (2,1%)
Portugal	15	7,53%	
Territoris italians de la Monarquia	12	6,03%	Regne de Nàpols 8 (66,6%) Ducat de Milà 4 (33,3%)
Altres	7	3,51%	
TOTAL	199	99,9%	

Font: elaboració pròpia; BC, AH, 134, 137, 138 i 142.

Quadre 7. Composició territorial dels registres hospitalaris de la Santa Creu Corresponents al regiment de Juan Francisco Ferrer (1707-1713)

	núm. registres	percentatge	detall territorial
Corona de Castella	477	66,62%	Castella la Vella 149 (32,3%) Castella la Nova 85 (18,4%) Extremadura 30 (6,5%) Múrcia 14 (3%) Astúries 12 (2,6%) Índies (Cartagena) 1 (0,2%)
Corona d'Aragó	218	30,44%	Galícia 53 (11,5%) Andalusia 76 (16,5%) Navarra 24 (5,2%) Territoris bascos 13 (2,8%) Illes Canàries 3 (0,6%) Catalunya 16 (7,4%) Regne de València 79 (36,7%) Regne de Mallorca 7 (3,2%)
Altres	21	2,93%	Sardenya 8 (3,7%) Aragó 105 (48,8%)
TOTAL	716	99,9%	

Font: elaboració pròpia; BC, AH, 137 i 142.

Quadre 8. Composició territorial dels registres hospitalaris de la Santa Creu corresponents al regiment de Ciutat de Cartagena (1708-1713)

	núm. registres	percentatge	detall territorial
Corona d'Aragó	258	77,94%	Regne de Mallorca 120 (46,6%) Regne de València 84 (32,6%) Sardenya 1 (0,3%)
Corona de Castella	69	20,84%	Aragó 47 (18,2%) Catalunya 5 (1,9%) Castella la Vella 14 (22,5%) Castella la Nova 6 (9,6%) Múrcia 10 (16,1%) Territoris bascos 1 (1,6%)
Altres	4	1,2%	Galícia 3 (4,8%) Andalusia 21 (33,8%) Astúries 7 (11,2%)
TOTAL	331	99,9%	

Font: elaboració pròpia; BC, AH, 137 i 142.

Quadre 9. Composició territorial dels registres hospitalaris de la Santa Creu corresponents al regiment de la Ciutat de Saragossa (Jorge Pertús) (1707-1713)

	<i>núm. registres</i>	<i>percentatge</i>	<i>detall territorial</i>	
Corona d'Aragó	98	77,16%	Aragó 82 (84,5%) Catalunya 6 (6,1%)	Regne de València 9 (9,2%)
Corona de Castella	23	18,11%	Castella la Vella 4 (18,1%) Castella la Nova 5 (22,7%) Extremadura 1 (4,5%) Territoris bascos 5 (22,7%)	Galícia 1 (4,5%) Andalusia 3 (13,6%) Navarra 3 (13,6%)
Altres	6	4,72%		
TOTAL	127	99,9%		

Font: elaboració pròpia; BC, AH, 137 i 142.

Quadre 10. Composició territorial dels registres hospitalaris de la Santa Creu corresponents al regiment de Granada (1710-1713)

	<i>núm. registres</i>	<i>percentatge</i>	<i>detall territorial</i>	
Corona de Castella	109	83,84%	Castella la Vella 9 (9,4%) Galícia 4 (3,7%) Múrcia 5 (4,7%) Territoris bascos 2 (1,8%) Centa 2 (1,8%)	Andalusia 61 (57,5%) Castella la Nova 15 (14,1%) Astúries 5 (4,7%) Navarra 2 (1,8%) Extremadura 1 (0,9%)
Corona d'Aragó	12	9,23%	Regne de Mallorca 4 (36,3%) Regne de València 5 (45,4%)	Aragó 2 (18,1%)
Altres	9	6,9%		
TOTAL	130	99,9%		

Font: elaboració pròpia; BC, AH, 137 i 142.

Fent un cop d'ull als percentatges d'aquestes formacions hispàniques, destaca de manera evident la composició territorial múltiple de tots els regiments, amb una variació ibèrica rellevant –inclosos segments portuguesos, malgrat comptar amb percentatges reduïts. D'aquesta manera, no és adequat concebre una formació una nació, per bé que l'àrea originària de la institució que aixeca el cos –o el coronel que el patrocina–, té una certa preeminència. Els cossos amb el nombre de registres geogràficament situats als territoris de la Corona d'Aragó són majoritaris, destacant sobretot els provinents dels regnes de València, d'Aragó i Catalunya. Respecte el Principat, és lògic entreveure com els registres d'origen català són elevats en aquelles formacions com les de la Ciutat de Barcelona, la Diputació del General i, especialment, les Guàrdies Reials Catalanes. De la mateixa manera, el regiment de la Ciutat de Saragossa (Jorge Pertús) compta amb representació preponderantment aragonesa. En les formacions on la representativitat castellana és majoritària, a grans trets, les dues Castelles i Andalusia són les àrees que compten amb percentatges més elevats. En relació al territori andalús, de manera acusada pel que fa al regiment de Granada. Cal esmentar que el coronel d'aquest darrer cos (Juan Jacinto Vázquez Vargas), en origen havia aixecat la formació per servir a Felip V.³⁴

³⁴ ANDÚJAR CASTILLO, *El sonido del dinero...*, p. 443.

L'excepció seria el cas de la formació de Cartagena, que tenia com a coronel l'austriacista murcià marquès d'Alcantarilla (Diego Rejón). Si observem la composició territorial, destaca sobretot la presència mallorquina, quelcom que contrasta de manera evident si atenem a les observacions fetes per J. D. Muñoz. Aquest autor ha assenyalat que durant els primers anys (des de 1706) el cos va estar format per població rural murciana i del Baix Segura.³⁵ Aquesta presència insular s'explica perquè l'any 1708 al regiment de Rejón se li va agregar un batalló de milícies mallorquines,³⁶ i segons sembla pel registre hospitalari barceloní, d'un pes força rellevant al si del regiment.

Una menció a part es mereix la representació "italiana" de gairebé totes les formacions austriacistes, concretament d'aquelles àrees que formaven part de l'estructura política de la Monarquia Hispànica (regnes de Nàpols i Sicília i Ducat de Milà). Recordem que bona part de la guarnició borbònica prèvia al desembarcament aliat de 1705 era d'origen napolità. Per tant, a més de la formació aixecada per Niccolò Castiglioni ("Napolitans Vells"), les dades semblen apuntar que militars d'aquesta guarnició barcelonina també van enrolar-se a altres cossos. De manera prou contrastada es perfila la presència napolitana als regiments de Juan Francisco de Ahumada i de la Diputació del General.

Així com podem constatar una certa variabilitat territorial entre els regiments d'infanteria que acabem de referir, tot i que cal subratllar la preeminència d'alguna àrea sobre les altres, situacions similars succeïen en formacions estrangeres. Només el regiment imperial d'infanteria del coronel Reventlau sembla posseir una representativitat suficientment elevada com per què sigui concebut com un cos nacional, per bé que la documentació de l'hospital barceloní no especifica gaire el detall territorial d'aquests registres. Ara bé, la resta de formacions d'infanteria estrangeres analitzades no presenten aquest tipus de situacions i la diversitat esdevé la tònica general (quadres 11-15).

Quadre 11. Composició territorial dels registres hospitalaris de la Santa Creu corresponents al regiment imperial d'infanteria (Reventlau) (1708, 1711-12)

	<i>núm. registres</i>	<i>percentatge</i>
Imperi Germànic	215	98,62%
Altres	3	1,37%
TOTAL	218	99,9%

Font: elaboració pròpia; BC, AH, 137 i 142.

³⁵ MUÑOZ RODRÍGUEZ, J. D.: *Felipe V y cien mil murcianos. Movilización social y cambio político en la corona de Castilla durante la Guerra de Sucesión (1680-1725)*. Tesis doctoral, Universidad de Murcia, 2010, pp. 127 i 133.

³⁶ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, p. 554.

Quadre 12. Composició territorial dels registres hospitalaris de la Santa Creu corresponents al regiment d'infanteria alemany Kaulbars/Shoover (1706-1711)

	<i>núm. registres</i>	<i>percentatge</i>
Imperi Germànic	90	75,63%
Ducat de Savoia	7	5,88%
Altres	22	18,48%
TOTAL	119	99,9%

Font: elaboració pròpia; BC, AH, 137 i 142.

Quadre 13. Composició territorial dels registres hospitalaris de la Santa Creu corresponents al regiment de "Napolitans Vells" (Castiglioni/Lucini) (1705-1712)

	<i>núm. registres</i>	<i>percentatge</i>	<i>detall territorial</i>
Territoris italians de la Monarquia	802	86,6%	<i>Reg. de Nàpols 644 (80,2%) Mar. del Final 7 (0,8%) Ducat de Milà 113 (14%) Regne de Sicília 38 (4,7%)</i>
Estats italians	70	7,55%	<i>Est. de l'Església 40 (57,1%) Rep. Lucca 3 (4,2%) Duc. Parma 2 (2,8%) Rep. Venècia 8 (11,4%) Mar. Màntua 2 (2,8%) Duc. Mòdena 1 (1,4%) Gran Duc. Toscana 14 (20%)</i>
Altres	54	5,83%	
TOTAL	926	99,9%	

Font: elaboració pròpia; BC, AH, 134, 135, 137 i 142.

Quadre 14. Composició territorial dels registres hospitalaris de la Santa Creu corresponents al regiment d'infanteria llombard (comte Taff) (1708-1713)

	<i>núm. registres</i>	<i>percentatge</i>	<i>detall territorial</i>
Territoris italians de la Monarquia	257	74,49%	<i>Ducat de Milà 229 (89,1%) Mar. del Final 3 (1,1%) Regne de Nàpols 24 (9,3%) Regne de Sicília 1 (0,3%)</i>
Ducat de Savoia	23	6,6%	
República de Gènova	17	4,92%	
Estats italians	27	7,82%	<i>Est. de l'Església 6 (22,2%) Rep. Lucca 4 (14,81%) Duc. Parma 7 (25,9%) Rep. Venècia 2 (7,4%) Marq. Màntua 1 (3,7%) Duc. Mòdena 3 (11,1%) Gran Duc. Toscana 4 (14,81%)</i>
Altres	21	6,08%	
TOTAL	345	99,9%	

Font: elaboració pròpia; BC, AH, 137 i 142.

Quadre 15. Composició territorial dels registres hospitalaris de la Santa Creu corresponents al regiment d'Emerich von Fabre (1709-1712)

	<i>núm. registres</i>	<i>percentatge</i>	<i>detall territorial</i>
Territoris italians de la Monarquia	111	74%	<i>Reg. de Nàpols 90 (81%) Ducat de Milà 13 (11,7%) Regne de Sicília 8 (7,2%)</i>
Estats italians	27	18%	<i>Est. de l'Església 15 (55,5%) Rep. Lucca 3 (11,1%) Duc. Parma 1 (3,7%) Gran Duc. Toscana 3 (11,1%) Rep. Venècia 1 (3,7%) Mar. Màntua 1 (3,7%) Duc. Mòdena 1 (3,7%) Rep. Gènova 2 (7,4%)</i>
Altres	12	8%	
TOTAL	150	100%	

Font: elaboració pròpia; BC, AH, 137 i 142.

Fent una comparativa amb el que acabem d'exposar, els regiments de cavalleria presenten una variabilitat territorial més marcada. Tot i que alguna regió també presenta una certa preeminència sobre els altres estats, en termes generals els percentatges són més reduïts, contribuint a concebre unes formacions més heterogènies. El paradigma d'aquesta situació queda representat amb els Dragons del Rei, aixecats a Barcelona a les acaballes de 1705. Les formacions de Pedro Morrás i les Guàrdies Reials Catalanes, que a continuació també detallem, presenten traces semblants. Els tres cossos analitzats compten amb un total de 728 registres, 496 dels quals n'hem pogut identificar l'origen (68,1%) (quadres 16-18).

Quadre 16. Composició territorial dels registres hospitalaris de la Santa Creu corresponents al regiment de Dragons del Rei (1705-1713)

	<i>núm. registres</i>	<i>percentatge</i>	<i>detall territorial</i>
Territoris italians de la Monarquia	102	56%	<i>Ducat de Milà 61 (59,8%) Regne de Sicília 3 (2,9%) Regne de Nàpols 38 (37,2%)</i>
Estats italians	21	11,53%	<i>Est. de l'Església 10 (47,6%) Duc. Parma 1 (4,7%) Rep. Venècia 5 (23,8%) Mar. Màntua 2 (9,5%) Duc. Mòdena 1 (4,7%) Rep. Gènova 2 (9,5%)</i>
Imperi Germànic	17	9,34%	
Territoris europeus de la Monarquia (Flandes)	12	6,5%	
Ducat de Savoia	10	5,49%	
Corona d'Aragó	9	4,94%	<i>Catalunya 5 (55,5%) Aragó 2 (22,2%) Regne de València 2 (22,2%)</i>
Altres	11	6,04%	
TOTAL	182	99,8%	

Font: elaboració pròpia; BC, AH, 134, 137 i 142.

Quadre 17. Composició territorial dels registres hospitalaris de la Santa Creu corresponents al regiment de les Guàrdies Reials Catalanes de Cavalleria (1706-1713)

	<i>núm. registres</i>	<i>percentatge</i>	<i>detall territorial</i>
Corona d'Aragó	135	60,53%	<i>Catalunya 75 (57,6%) Regne de València 39 (30%) Aragó 15 (11,5%) Regne de Mallorca 1 (0,7%)</i>
Corona de Castella	27	12,1%	<i>Castella la Vella 4 (14,8%) Galícia 7 (25,9%) Castella la Nova 4 (14,8%) Andalusia 4 (14,8%) Navarra 2 (7,4%) Territoris bascos 1 (3,7%) Múrcia 4 (14,8%) Extremadura 1 (3,7%)</i>
Territoris italians de la Monarquia	20	8,96%	<i>Regne de Nàpols 11 (55%) Regne de Sicília 5 (25%) Ducat de Milà 4 (20%)</i>
Portugal	15	6,72%	
Altres	26	11,65%	
TOTAL	223	99,9%	

Font: elaboració pròpia; BC, AH, 137 i 142.

Quadre 18. Composició territorial dels registres hospitalaris de la Santa Creu corresponents al regiment de Pedro Morrás (1705-1713)

	<i>núm. registres</i>	<i>percentatge</i>	<i>detall territorial</i>
Corona d'Aragó	85	44,5%	<i>Catalunya 21 (25%) Regne de València 32 (38%) Aragó 30 (35,7%) Sardenya 1 (1,1%)</i>
Corona de Castella	56	29,31%	<i>Castella la Vella 9 (16%) Galícia 8 (14,2%) Castella la Nova 14 (35%) Andalusia 20 (35,7%) Navarra 3 (5,35%) Múrcia 1 (1,7%) Extremadura 1 (1,7%)</i>
Territoris italians de la Monarquia	28	14,65%	<i>Regne de Nàpols 13(46,4%) Regne de Sicília 1 (3,5%) Ducat de Milà 13(46,4%) Marq. del Final 1 (3,5%)</i>
Portugal	9	4,71%	
Altres	13	6,8%	
TOTAL	191	99,9%	

Font: elaboració pròpia; BC, AH, 134, 137 i 142.

3.2.2 Enrolar-se a la guerra

Més enllà dels homes que s'enrolaven a la milícia de manera voluntària, accedint a l'allistament a través del mètode convencional de l'aixecament de bandera, els civils que acabaven enrolats podien ingressar a l'exèrcit a través d'altres mecanismes. De fet, l'allistament voluntari mai va ser suficient per completar els exèrcits durant les centúries modernes.³⁷ D'aquesta manera, una primera forma de reclutament impulsada per la dinastia borbònica de Felip V va ser mitjançant el sistema coercitiu de quintes. Els primers precedents d'aquest mecanisme forçós es constaten a les darreries del segle XVI i durant el segle XVII, quan la Corona també va optar per emprar sistemes circumscrits a un territori i a un nombre poblacional predeterminat. Això implicava que, per exemple, un de cada cent veïns podia ser sortejat amb l'objectiu d'engrossir l'exèrcit. En aquest sistema, els poders locals tenien un paper central, atès que en darrer terme executaven la recluta. Diversos autors han assenyalat no només la impopularitat d'aquest operatiu, sinó els fraus comesos (homes comprats, substituïts, lleves de vagabunds, etc.).³⁸

C. Borreguero, qui ha centrat el seu interès en els mètodes de reclutament al llarg del segle XVIII, esgrimeix que durant els primers anys del regnat de Felip V esdevé molt confús identificar l'origen d'aquest tipus de reclutaments associats a la circumscripció territorial i al volum poblacional. Una cèdula reial de 1703 definia que un jove solter de cada cent veïns i d'entre divuit i trenta anys havia de formar part de l'exèrcit. Llavors, la hisenda règia havia de pagar-li tres rals de billó al dia, a part de garantir-li el socors i l'equipament (vestuari, armament i municions). El

³⁷ PARKER, «El soldato»..., pp. 32-33.

³⁸ BORREGUERO BELTRÁN, *El reclutamiento militar...*, pp. 39-40.

problema rau en què la base numèrica a partir de la qual s'escollien els reclutats –per exemple cent–, podia variar. En aquest sentit, l'autora considera que al llarg d'aquest anys, les quintes esdevenien un qualificatiu que definia, sobretot, la naturalesa del reclutat (sorteig). A banda, durant aquest període el procediment no es realitzava de manera sistemàtica, perquè només es posava en pràctica quan el context bèl·lic ho requeria.³⁹ D'aquesta manera, el component d'obligatorietat que implicava l'operatiu derivava en unes taxes de deserció elevades, ja que la societat civil mostrava un clar rebuig a enrolar-se.⁴⁰ Amb les ordenances implementades al llarg del segle XVIII, sobretot, va ser quan el sistema de quintes va esdevenir un mètode més efectiu.

Per tot plegat, en aquests anys situats a l'inici del segle XVIII, hem de concebre que els exèrcits hispànics enfrontats van emprar tant els mètodes “clàssics” de reclutament voluntari (comissió i contracte), com les impopulars mesures coercitives basades en les lleves obligatòries i els sortejos.

A manca d'estudis concrets sobre el reclutament Habsburg dels anys 1705-1713, hem de concebre que, bàsicament, el mecanisme principal que va nodrir l'exèrcit de Carles III va ser per via de la comissió. El sistema consistia en què la Cort –o poder central– relegava el dret de reclutar a altri (on ho havia de fer, el número d'homes que es necessitaven, el destí i la durada del reclutament).⁴¹ Exemples evidents són els casos de la Ciutat de Barcelona i la Diputació del General, quan a les acaballes de 1705 van aixecar els seus respectius regiments fruit de les peticions del nou rei-arxiduc. Altres formes d'obtenció d'homes que seguia aquest mètode les proporcionaven els organismes locals, a partir de petites aportacions puntuals que podien comportar el reemplaçament d'una companyia. En aquests casos, les pròpies institucions –locals o generals– duïen a terme la tria de la plana major, l'oficialitat, la sotsoficialitat i la tropa. Un conflicte entre un diputat militar i la vila de Terrassa permet captar el que referim. Segons la versió del prohoms –que en desconeixem el nom–, Terrassa no va aportar el nombre d'homes “acordat” que havia d'unir-se al regiment de la Diputació. Sembla que el consell egarenc, a més d'incomplir la xifra, va nomenar el tinent sense consentiment previ. Davant aquesta situació, el diputat militar va aconsellar que, finalment, Terrassa reclutés nou homes i un alferes.⁴² Aquest sistema de delegació no només el protagonitzaven estaments institucionals, també podien ser militars particulars –normalment capitans– que rebien una comissió del Consell de Guerra o el monarca.

³⁹ BORREGUERO BELTRÁN, *El reclutamiento militar...*, pp. 81-83 i 86-91.

⁴⁰ ANDÚJAR CASTILLO, *El sonido del dinero...*, p. 41.

⁴¹ Vegeu una explicació més detallada sobre aquesta forma de reclutament a ESPINO LÓPEZ, A.: *El frente catalán en la Guerra de los Nueve Años, 1689-1697*. Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 1994, pp. 54-55; BORREGUERO BELTRÁN, *El reclutamiento militar...*, pp. 33-35.

⁴² ACA, *Cancilleria Real*, Cartes de l'arxiduc Carles d'Àustria, caixa 3A. Carta de [?] als consellers de la vila i terme de Terrassa. Martorell, 20 de maig de 1707.

L'altra pràctica voluntària habitual emprada per ambdós exèrcits hispànics, i segons sembla de manera acusada pel bàndol filipista, era mitjançant reclutadors privats («asentistas») –de fet no deixava de ser una forma de reclutament per comissió, però amb una evident dimensió mercantil. En aquest sentit, és ineludible seguir les investigacions dutes a terme per F. Andújar, que ha sabut extreure una lectura soterrada de les fonts borbòniques.⁴³ Si al llarg del segle XVII, aquest sistema havia servit principalment per nodrir l'exèrcit hispànic de soldats estrangers-mercenaris,⁴⁴ F. Andújar descriu com a partir de la guerra de Successió, la Monarquia filipista va emprar els reclutadors privats a l'interior mateix del territori.⁴⁵ Hem de tenir ben present que en el procés de creixement de les forces borbòniques d'inicis del Set-cents era essencial aconseguir homes de manera immediata. Ni els voluntaris ni el sistema esporàdic de quintes van ser suficients per nodrir el volum necessari, i més encara, en un context d'escalada militar. Per aquest motiu, la Monarquia va emprar contractistes privats que li garantissin el subministrament de soldats. La moneda de canvi no era una quantitat econòmica sinó el nomenament dels oficials del cos que promocionava el propi contractista. De fet, a la pràctica, el monarca comerciava amb la seva potestat règia, ja que venia patents d'oficial en blanc amb la signatura reial. Com a leitmotiv del sistema destaca l'evident falta crònica de finançament regi, fruit de la poca disponibilitat de recursos enfront el volum de despeses requerides. Des del primer moment, l'any 1701, ja es van aixecar diverses formacions mitjançant aquest operatiu. Tant és així que l'autor s'atreveix a albirar, a falta d'estudis que ho constatin definitivament, que l'exèrcit engrossit de Felip V va trobar en la ingerència privada el principal mètode de reclutament. Aquests contractistes tant podien provenir d'estaments nobiliaris com de segments civils amb una certa capacitat econòmica (burgesos, oficials gaudints, pagesos propietaris), que buscaven un ascens social a través del servei a la milícia.⁴⁶

El sistema que destapa F. Andújar s'ha d'entendre de manera piramidal, atès que un coronel-contractista, alhora que practicava la seva operació venal amb la Corona, també podia revendre les patents en blanc corresponents a altres oficials, i així mateix, aquests als seus inferiors (sotsoficials). L'única "limitació" que imposava la Corona era que els contractistes havien de vendre les patents a homes de «calidad y circunstancia», però mai es va reclamar cap acreditació

⁴³ Vegeu una primera aproximació a ANDÚJAR CASTILLO, F.: «La privatización del reclutamiento en el siglo XVIII: el sistema de asentistas», *Studia Historica. Historia Moderna*, 25 (2003), pp. 123-147. Pel que fa als anys del conflicte successori, vegeu del mateix autor *El sonido del dinero...*, pp. 39-74 i 441-445.

⁴⁴ CONTRERAS GAY, J.: «El siglo XVII y su importancia en el cambio de los sistemas de reclutamiento», *Studia Historica. Historia Moderna*, 14 (1996), p. 149.

⁴⁵ Cal esmentar l'existència d'alguns contractistes privats que reclutaven companyies o terços a costa seva en els regnes de València, Aragó i Catalunya durant el regnat de Carles II; vegeu ESPINO LÓPEZ, A.: *Guerra, Fisco y Fueros. La defensa de la Corona de Aragón en tiempos de Carlos II, 1665-1700*. València: PUV, 2007; *Guerra y defensa en la Mallorca de Carlos II (1665-1700)*. Madrid: Ministerio de Defensa, CSIC, 2011.

⁴⁶ ANDÚJAR CASTILLO, *El sonido del dinero...*, pp. 41-43.

nobiliària i el rei va confiar –conscient o inconscientment– en els reclutadors privats. Una vegada la formació aixecada estava llesta per entrar en servei, automàticament passava a estar sota sou i direcció reials. Cal esmentar que aquest sistema descrit també podia reproduir-se de la mateixa manera però amb el patrocini de territoris en lloc de reclutadors particulars. A la primera dècada del segle XVIII és freqüent trobar regiments com el d'Astúries, Granada, Navarra, etc., on les oligarquies locals ocupaven les places militars de més rellevància jeràrquica.⁴⁷

Alguns testimonis immersos en la cronologia 1705-1714 i en ple front de guerra català demostren amb escreix les pràctiques venals seguides per l'exèrcit de Felip V. L'intent fracassat del governador de Lleida, el comte Louvigny, és paradigmàtic. Gràcies a una proposta seva elaborada l'any 1709 observem la lletra petita d'aquests intercanvis, malgrat que aquest document no indica cap quantitat econòmica. Així doncs, la font en qüestió compta amb dotze articles d'aparent normalitat, on Louvigny es comprometia a aixecar un segon batalló de sis-cents cinquanta homes. En la proposta, es demanava permís al monarca per reclutar soldats a les ciutats de Saragossa i Madrid, s'apuntava la possibilitat que oficials de l'exèrcit enemic s'hi poguessin enrolar de manera voluntària i també es plantejava al monarca que costegés el vestit de munició i l'armament, així com l'entrega de dues pagues completes d'oficials, sotsoficials i soldats «para el gasto de levantar el dicho vattaglion». Els articles segon i tercer, però, són premonitoris, atès que s'evidencia perfectament la pèrdua de potestat règia a l'hora de dur a terme el nomenament de places: «2ndo. Que S. Mag. se serbira admitir todos los ufiziales, assi capitanes, thenientes y subthenientes que Louvignies nombrará para dichas compañías [...] 3ro. Se diñera [dignará] admitir tambien las propositiones d'un sojeto solo para remplazar las vacantes del primer vatallon que passan al segundo».⁴⁸

Per les revistes que hem pogut consultar posteriors a l'any 1709 observem que el segon batalló que pretenia el governador de Lleida no va prosperar. D'haver estat així, és ineludible captar una dimensió patrimonial al regiment que aixecava un coronel-contractista. A falta de més proves congruents, plantejem la hipòtesi que la capacitat econòmica particular del coronel que aixecava el cos –a part de la voluntat– podia servir per disminuir les necessitats que patia la tropa i la sotsoficialitat, ja que sovint, quan estaven en campanya, es documenten situacions d'abastiments molt insuficients. El coronel filipista Pedro Vicco, fill de Sardenya, va perdre la seva hisenda quan els austriacistes van ocupar l'illa durant l'agost de 1708.⁴⁹ Possiblement per aquesta raó, al cap d'un any i mig, el coronel va contraure un deute de 56.000 lliures franceses amb un mercader de Perpinyà. Vicco havia costejat l'armament i el vestuari del seu regiment i albirava poder saldar

⁴⁷ ANDÚJAR CASTILLO, *El sonido del dinero...*, pp. 44-45.

⁴⁸ AHN, *Estat*, ll. 365. Proposta del comte de Louvigny, Lleida, 17 de juny de 1709.

⁴⁹ AHN, *Estat*, ll. 353. Carta del duc de Noailles a Grimaldo. Perpinyà, 12 d'octubre de 1708.

l'import gràcies a les contribucions que esperava extreure en campanya. Sembla que les lletres de canvi que emprava no li servien per cobrir la despesa, per això es va posar en contacte amb la Cort de Madrid, perquè els endarreriments dels seus sous vençuts fossin assignats al referit mercader perpinyanès.⁵⁰ Una situació gairebé calcada va viure el també coronel-contractista Francisco Evoli, que devia al mateix mercader de Perpinyà 18.009 francs.⁵¹

Un sistema de reclutament d'aquesta naturalesa podia tenir com a resultat un exèrcit poc experimentat. No podem concebre que la totalitat de la milícia era incapaç en termes professionals atès que, com veurem a continuació, van existir militars veterans enrolats al nou exèrcit filipista (i carolí). Ara bé, el reclutament privat i l'impacte que va tenir facilitava que homes que no havien trepitjat els camps de batalla adquirissin places de comandància. De la mateixa manera, aquest fenomen d'inexperiència es reproduïa cap als estaments més baixos del regiment. El virrei borbònic Velasco, una vegada havia observat els seus homes en plenes maniobres a Barcelona, s'expressava en els següents termes: «dire a VS, que los propios oficiales de los regimientos nuevos dicen que solo hay que esperar de ella el primer tiro, porque para este les cargan ellos las armas, y la forma en que le disparan es hincándose de rodillas, para quedar todos cubiertos del parapeto y tirarse al aire, y quando todos los generales acabamos de desconfiar de la guarnicion fue viendo que la noche de la tarde en que se rezivio la primera carta de Peterborow, cayo una bomba en la cortadura, y se bolaron diez minas que teníamos cargadas en ella, de que resulto un tan extraño desorden que unos dispararon sin saber a qué, otros fueron corriendo sin parar hasta la Rambla y no fueron los mas los que mantuvieron su puesto, ni ponderable la confusión de esta ciudad, por que como oyeron el estruendo de las minas, las descargas de la fusilería, y la fuga de los soldados, todos creían que el enemigo havia entrado por diferentes partes dentro de ella; [...] no me detendré en ponderaciones ni en hazer memoria de lo que sobre este punto tengo representado, pero no podre escusarme de decir a VS que siempre que el Rey [...] pensare en que tiene defendidos sus Reynos con tropas de esta calidad, hallara lo que se ha experimentado en Barcelona».⁵²

Els regiments borbònics napolitans que es van formar a partir de 1702, alguns dels quals van acabar conformant la guarnició de la capital catalana durant el setge de 1705, sembla que van tenir un procés reclutador on van prevaler més els interessos dels beneficiaris de les patents en

⁵⁰ AHN, *Estat*, ll. 394. Carta de Pedro Vicco a Grimaldo. Saragossa, 11 de març de 1710.

⁵¹ AHN, *Estat*, ll. 394. Carta de Francisco Evoli a Grimaldo. Fraga, 16 de març de 1710.

⁵² AHN, *Estat*, ll. 664-1. Còpia d'una carta de Velasco a Grimaldo. Barcelona, 13 d'octubre de 1705. Aquesta actitud també es documenta en una crònica anònima –presumiblement d'Honorat de Pallejà– sobre el setge de 1705. Aquesta font arriba a especificar que dels quatre mil cinc-cents homes de la guarnició borbònica, només vuit-cents eren vàlids; vegeu BARREDA, J. M. i CARRETERO, J. M.: «Una fuente inédita sobre la Guerra de Sucesión: memoria anónima sobre el sitio de Barcelona de 1705», *Hispania*, 146, vol. 40 (1980), p. 652.

blanc que no la qualitat dels soldats reclutats.⁵³ D'aquesta manera, l'actitud descrita per Velasco esdevé ben plausible tenint en compte l'origen i el mitjà d'accés dels homes enrolats.

En bona mesura, desconeixem si el reclutament privat que derivava de la compravenda de patents en blanc també va ser utilitzat pels regiments hispànics de l'exèrcit Habsburg. A banda de les adhesions voluntàries, com succeí amb el grup vigatà, i del reclutament per comissió, com els casos de la Diputació del General i la Ciutat de Barcelona, la documentació emprada no garanteix una resposta fidedigne al respecte. Tot i així, una font localitzada –testimonial fins i tot si atenem a la documentació treballada–, també deixa entreveure l'existència de pràctiques venals al bàndol carolí. En una patent en favor d'Andrés Aguilar, expedida pel secretari de Carles III Enric de Gunter, es pot copsar com el pretendent podria obtenir la capitania de la companyia «con condicion que la aveis de levantar, y armar a vuestras expensas y se agregará despues al regimiento que nosotros mandaremos».⁵⁴

3.2.3 La promoció

La correspondència varia i els informes militars conformen el gruix més abundant de documentació de la secció d'Estat de l'AHN. Quan la campanya acabava, però, d'entre els materials destaca la presència de memorials personals («hojas de servicio») i peticions d'ascensos fruit de les places vacants que s'havien originat. En bona mesura, a partir del mes d'octubre i fins a la primavera següent, aquest tipus de documentació té una presència rellevant entre els lligalls consultats. En aquestes situacions s'elaboraven llistats de candidats i el Consell de Guerra, encapçalat pel marquès de Bedmar, apuntava una possible resolució. En aquests memorials es repassaven els anys de servei del candidat, els mèrits militars i, si era possible, l'ascendència familiar.⁵⁵ Aquest darrer element podia ser un aspecte decisor, ⁵⁶ recordem el cas d'Antoni d'Alòs, que essent alferes va aconseguir la plaça de capità. Un document signat pel duc de Vendôme és ben il·lustratiu. El generalíssim francès va demanar a Felip V que una plaça de capità de cavalleria del regiment de Milà fos atorgada a José de Villacampa y Pueyo, cadet de la primera companyia de les Guàrdies de Corps des de feia sis anys. El jove candidat era fill de Pascual de Villacampa y

⁵³ ANDÚJAR CASTILLO, F.: «Entre la corte y la guerra. Militares italianos al servicio de España en el siglo XVIII», BIANCHI, P., MAFFI, D. i STUMPO, E.: *Italiani al servizio straniero in età moderna. Anali di storia militare europea*. Milà: Francoangeli, 2008, p. 126.

⁵⁴ AHN, *Estat*, ll. 8686. Enric de Gunter, 16 de desembre de 1706.

⁵⁵ A tall d'exemple, en aquesta secció d'Estat de l'AHN els lligalls que compten amb aquest tipus de documentació de manera abundant són el 369, 361, 798, 411-1, 411-2, 420, 423, 425, 917 i 742. En ocasions, aquestes peticions d'ascens també es produïen durant els mesos de campanya, però de manera escassa si ho comparem amb la resta de l'any. Vegeu del mateix fons els lligalls 346, 496, 426-1 i 419.

⁵⁶ ANDÚJAR CASTILLO, «La reforma militar en...», p. 625.

Pueyo, membre del Consell de Castella i procurador de les tropes franceses a Espanya.⁵⁷

Més enllà de candidats relacionats amb membres d'estaments regis, els treballs de F. Andújar que hem citat amb anterioritat posen de relleu de manera evident que, sobretot, era la capacitat de finançadors particulars la que podia determinar el fet de posseir una plaça militar entre l'oficialitat, tal com assevera l'autor, executant purament una «compra de l'ascens».⁵⁸ Una situació ben paradigmàtica la presenta la petició de promoció del fill del coronel del regiment de cavalleria Segundo de Granada. El jove candidat, que portava uns set anys enrolat a l'exèrcit, era alferes de la mateixa formació. Enfront la possibilitat d'esdevenir capità atesa la vacant d'una companyia, el coronel ofería a Felip V que el seu fill Fernando Guzmán costejaria els vuit cavalls i l'equipament necessari per acabar de completar la companyia a la qual optava.⁵⁹ En aquesta ocasió, desconexim si el pretendent va aconseguir l'anhelat objectiu.

Una anàlisi que hem dut a terme d'una font que considerem excepcional posa en evidència les conclusions apuntades per aquest investigador. Ens referim al «Mapa que define los meritos y calidades de todos los ofiziales de la Cavalleria y Dragones de España con expresion de los años que tienen de servicios», signat a Madrid el 6 de juliol de 1713.⁶⁰ Aquest document transcriu els anys que portaven enrolats els oficials i sotsoficials de trenta-vuit regiments de cavalleria i deu de dragons, a més de comentaris sobre la seva aptitud. Deixant de banda aquest darrer aspecte d'evident subjectivitat, a continuació exposem diversos quadres on recollim les dades generals extretes (quadres 19-21).⁶¹

Quadre 19. Càmput mitjà dels anys de servei dels oficials i sotsoficials de trenta-vuit regiments de cavalleria

<i>plaça</i>	<i>núm. casos</i>	<i>mitjana d'anys de servei</i>
coronel	33	20,06
tinent coronel	36	18,66
sergent major	34	19,08
ajudant	35	18,82
capità	373	13,04
tinent	438	14,56
alferes/sergent	439	10,14
reformat	125	16,28

Font: elaboració pròpia; AHN, *Estat*, ll. 3488.

⁵⁷ AHN, *Estat*, ll. 411-2. Carta de Vendôme a Grimaldo. Calaf, 28 d'octubre de 1711.

⁵⁸ ANDÚJAR CASTILLO, *El sonido del dinero...*, p. 30.

⁵⁹ AHN, *Estat*, ll. 449. Carta del marquès de Bedmar a Felip V. Madrid, 15 d'abril de 1714.

⁶⁰ AHN, *Estat*, ll. 3488.

⁶¹ Volem fer notar que la naturalesa d'aquesta font no permet precisar el rang concret dels sotsoficials o oficials reformats, quelcom que n'impedeix la interpretació. Les dades generals (quadre 21) assenyalen que era el grup més experimentat. Aquest fet és ben plausible ja que hem de tenir en compte que sota l'etiqueta de «reformats» l'exèrcit classificava aquells oficials que estaven esperant una nova plaça fruit de que el seu cos havia estat anul·lat o agregat a una altra formació.

Quadre 20. Càmput mitjà dels anys de servei dels oficials i sotsoficials de deu regiment de dragons

<i>plaça</i>	<i>núm. casos</i>	<i>mitjana d'anys de servei</i>
coronel	8	18,12
tinent coronel	8	20,75
sergent major	10	23,2
ajudant	8	13,62
capità	95	17,35
tinent	99	18,4
alferes/sergent	106	11,08
reformat	46	14,82

Font: elaboració pròpia; AHN, *Estat*, ll. 3488.

Quadre 21. Càmput mitjà dels anys de servei dels oficials i sotsoficials de trenta vuit regiments de cavalleria i deu de dragons

<i>plaça</i>	<i>núm. casos</i>	<i>mitjana d'anys de servei</i>
coronel	41	19,68
tinent coronel	44	19,04
sergent major	44	20,02
ajudant	43	17,86
capità	468	13,92
tinent	537	15,27
alferes/sergent	545	10,33
reformat	171	15,89

Font: elaboració pròpia; AHN, *Estat*, ll. 3488.

Observant les dades exposades, des del nostre punt de vista destaca l'alarmant índex on els tinents sempre són més veterans que els capitans, malgrat que aquests posseïen una jerarquia superior. En un context clar d'un exèrcit filipista en creixement, la compra de companyies per part de finançadors privats expliquen com la mitjana d'aquests homes es situava als 13,92 anys de servei. Per norma general, doncs, aquest fet implicava haver-se enrolat a l'exèrcit cap al 1700 – recordem que aquest «Mapa» s'elaborà l'any 1713. En altres paraules: la guerra de Successió era el primer conflicte que van viure molts dels homes que van capitanejar les companyies filipistes, i aquest fet, tenint en compte que l'acabament del segle XVII no va ser precisament un període de pau per a la Monarquia Hispànica.

Si entrem en detall sobre la qüestió que els tinents eren més experimentats que els capitans, de les quaranta-set formacions que ho permeten contrastar, succeeix en el 68% dels casos (32 de 47). Les situacions més extremes les representaven tres regiments de cavalleria. La diferència mitjana d'anys de servei entre tinents i capitans de les formacions d'Ordenes Nuevo, Milán i Zaias era de 7,2 anys (19,1 enfront 11,9); 8,5 anys (22,5 enfront 14); i 9,7 anys (22,2 enfront 12,5)

respectivament.

Aquesta realitat no implicava la no existència de capitans veterans, és a dir, que haguessin promocionat des de l'estament més baix de l'exèrcit i que eren militars, com a mínim, des del període relatiu a la guerra dels Nou Anys (1689-1697). Hem localitzat el cas del capità Francisco de Tayo Lázaro, que l'any 1709 portava vint-i-nou anys de servei, dels quals els vint primers com a soldat.⁶² De fet, del referit «Mapa», el 23,9% dels capitans presenten una activitat castrense de més de vint anys (112 de 468 casos). Ara bé, aquesta dada deixa entreveure de manera indirecta l'elevat nombre de capitans inexperts que van aparèixer al nou exèrcit de Felip V, fruit d'una evident necessitat d'engrossiment i gràcies a un procés de compravenda de patents en blanc.⁶³ La capacitat econòmica va permetre la vulneració de les ordenances militars, on s'establia que l'antiguitat havia de dictaminar la promoció professional.⁶⁴

Que el tinent fossin un dels segments més veterans del cos de sotsoficials també s'explica perquè aquesta plaça era un dels "sostres" professionals de molts dels antics soldats que havien participat a les guerres del segle XVII. Per a molts d'aquests homes, el fer de la milícia una professió implicava que al llarg dels anys de trajectòria castrense s'ascendís fins aquest rang, de manera que la capitania era una frontera social i econòmica a la que no tots els combatents de l'Antic Règim hi podien tenir accés.⁶⁵ Vides com les del tinent Domingo Puig, del regiment català de dragons de Fèlix Marimon, traspuen una trajectòria envoltada de penúries. El veterà tinent, de seixanta anys d'edat i «con muchos achaques» per poder continuar servint, portava trenta-cinc anys enrolat als exèrcits del rei, començant com a soldat, esdevenint alferes i, a l'etapa final, aconseguint la plaça de tinent.⁶⁶ Una dada en aquest sentit ens sembla prou significativa: el 30,5% dels tients que apareixen al referit document portaven més de vint anys de serveis (164 de 537).

Cal cloure que quant a la professionalització dels exèrcits, un dels factors clau subratllat per la historiografia que defensa la idea de «Revolució Militar» no restà acomplert per al cas espanyol d'inicis del segle XVIII.

⁶² AHN, *Estat*, ll. 496. Carta de Melchor Colón a Grimaldo. Mutxamel, 28 d'abril de 1709.

⁶³ En aquesta reflexió creiem que cal remarcar l'impacte que podria haver representat en el procés de formació del nou exèrcit filipista el fet que oficials i sotsoficials s'haguessin enrolat al bàndol carolí, per exemple, tal com va succeir a Barcelona. Sens dubte, ens trobem davant d'una qüestió de difícil resposta, ja que hauríem de conèixer el nombre total d'oficials i sotsoficials que ho van executar, a part de contemplar les habituals desercions.

⁶⁴ ANDÚJAR CASTILLO, *El sonido del dinero...*, p. 18.

⁶⁵ Una de les conclusions a les que arriba F. Andújar, a banda del procés de creació i ascensió militar, era l'ennobliment que va viure l'exèrcit espanyol al llarg de la centúria il·lustrada. Les seves investigacions demostren com al llarg del Set-cents es va consolidant una casta militar hermètica amb altes taxes d'endogàmia; vegeu una síntesi del procés a ANDÚJAR CASTILLO, F.: *Ejércitos y militares...*, pp. 116-123. Per aprofundir en l'estudi, vegeu del mateix autor *Los militares en la España del siglo XVIII. Un estudio social*. Universidad de Granada, 1991. Altres materials que aborden aquest aspecte a MORALES MOYA, A.: «Milicia y nobleza en el siglo XVIII (Apuntes para una sociología de las armas y de la nobleza en España)» *Cuadernos de Historia Moderna*, 9 (1988), pp 121-137.

⁶⁶ AHN, *Estat*, ll. 394. Carta de Domingo Puig a Grimaldo, 27 de febrer de 1710.

3.2.4 Els regiments de la Ciutat de Barcelona i de la Diputació del General

Les dues principals institucions catalanes van aixecar les respectives formacions un cop el conflicte s'obrí de manera evident a l'interior de la Península, quan els aliats van reduir Catalunya i bona part del regne de València. Si la Monarquia Hispànica entrava en conflicte bèl·lic, a la segona meitat del segle XVII generalment amb França, el monarca feia una petició formal a la Generalitat i a la Ciutat de Barcelona per què aixequessin i costegessin les seves formacions. D'aquesta manera va succeir l'any 1684 i especialment durant la guerra dels Nou Anys.⁶⁷ En ambdós casos s'acordava la durada del servei i el nombre d'homes, malgrat que aquest darrer aspecte sempre representava un escull pel monarca ja que les institucions intentaven negociar a la baixa el nombre de reclutats.⁶⁸

Tal com havien fet els seus predecessors, el 28 d'octubre de 1705 el llavors rei dels catalans Carles III va demanar a la Generalitat una formació de mil homes, però aquesta s'hi va negar al legant motius econòmics.⁶⁹ Finalment, la Diputació, després d'escoltar el parer dels Tres Comuns, en va aglutinar cinc-cents.⁷⁰ Una situació gairebé calcada va experimentar el Consell de Cent, atès que el monarca també va demanar mil combatents.⁷¹ Igual que la Generalitat, el Consell barceloní va acabar agrupant-ne cinc-cents. En ambdós casos, el reclutament i el nomenament de places el realitzaven els consistoris i, un cop el cos entrava en servei, s'expedien les patents reials (reconeixement oficial). Les formacions comptaven amb un veedor propi que també designava cada institució. El càrrec de veedor era essencial per què la formació militar tingués un cert control.

Els dos cossos van començar a ser operatius a les acaballes del 1705. El procediment per reclutar homes era l'habitual, es difonia un ban i s'aixecava la bandera. La Ciutat de Barcelona ho va fer en una de les finestres de l'edifici, donant a conèixer la possibilitat d'allistament. Primer es va escollir el coronel i, al cap de quatre jornades (23 de novembre), el tinent coronel i el sergent major.⁷² Seguidament es nomenaven els capitans. Tal com es duia a terme als altres regiments de l'exèrcit, al soldat se li ofería d'entrada una quantitat econòmica que servia d'«enganche» i posteriorment el sou diari. Les dues formacions van oferir una entrada de tres lliures i un jornal

⁶⁷ ESPINO LÓPEZ, *Catalunya durante...*, pp. 248-258.

⁶⁸ Volem fer notar que el funcionament intern dels dos regiments catalans que abordem en aquestes pàgines era gairebé calcat al dels terços aixecats per les mateixes institucions durant la segona meitat del Sis-cents, especialment durant la guerra dels Nou Anys. Cfr. ESPINO LÓPEZ, A.: «Los tercios catalanes durante el reinado de Carlos II, 1665-1697. El funcionamiento interno de una institución militar», *Brocar*, 22 (1998), pp. 64-70.

⁶⁹ *Dietaris de la Generalitat de Catalunya* (DG), vol. X, Barcelona, 2007, p. 664.

⁷⁰ DG, X, Barcelona, 2007, pp. 646 i 1958.

⁷¹ AHGM, *General*, sig. 2-2-5-103, núm. 2.501; ACA, *Generalitat*, Deliberacions, N267, fol. 307.

⁷² *Dietari de l'Antic Consell Barceloní* (DACB), XXV, Barcelona, 1973, pp. 75-76 i 78.

de tres sous.⁷³ A continuació detallem els salaris que pertocaven als militars que conformaven els dos cossos (quadres 22 i 23).

Les baixes en campanya i les desercions provocaven minves d'efectius. Per aquest motiu, al llarg de la disputa, tant la Generalitat com el Consell barceloní enganxaven reclutes de reemplaçament. En moments de previsible perill, com les entrades franceses a l'Empordà, podia implicar una actualització del cos, és a dir, intentar omplir les places buides per disposar així d'un regiment més complet.⁷⁴

Quadre 22. Sous del regiment de la Diputació del General (mesada)

<i>plaça</i>	<i>lliures</i>	<i>sous</i>	<i>diners</i>	<i>peces de a vuit</i>
coronel	168			120
tinent coronel	126			90
sergent major	98			70
ajudant	20			
furrier major	14			10
capellà major	21			15
cirurgià major amb dos ajudants	42			30
escarceller amb dos ajudants	8	8		6
capità	56			40
tinent	25			18
alferes	19	12		14
sergent	8	8		6
furrier				3
cap d'esquadra*	5	4		
soldat i tambor**	4	10		
veedor	50			
ajudant de veedor	40			
pagador	50			
ajudant del pagador	40			

* 3 sous diaris i 8 diners diaris ** 3 sous diaris. Font: elaboració pròpia; ACA, *Generalitat*, N898, fol. 79.⁷⁵

⁷³ DG, X, Barcelona, 2007, p. 665.

⁷⁴ DACB, XXVI, Barcelona, 1974, p. 162.

⁷⁵ Cal posar de relleu que en aquest quadre de sous que hem transcrit hi detectem un petit error. En la documentació referida s'assenyala que el cap d'esquadra guanyava 4 sous i 8 diners al dia, mentre que el soldat i el tambor els hi pertocaven 4 sous. En canvi, altra documentació de la pròpia institució assenyala que el sou era de 3 lliures i que, malgrat que es plantejà l'opció d'abonar els 4 sous, la Generalitat ho va declinar perquè implicava un augment del cost anual de 7.300 lliures; vegeu DG, X, Barcelona, 2007, p. 1958. A banda del dietari, altres fonts que atorguen els 3 sous són ACA, *Generalitat*, Comptes del regiment de la Generalitat, G121/11 i ACA, *Generalitat*, Deliberacions, N267, fol. 307.

Quadre 23. Sous del regiment de la Ciutat de Barcelona (mesada)

<i>plaça</i>	<i>lliures</i>	<i>sous</i>	<i>diners</i>
coronel	152		
tinent coronel	112		
sergent major	84		
ajudant reformat	20		
furrier major	15		
capellà major	20		
cirurgià major	15	8	
escarceller i un ajudant	5	12	
tambor major	8		
capità	56		
tinent	28		
alferes	16	16	
sergent	8	8	
caporal	4	13	
soldat i tambor*	4	13	
veedor i ajudant	90**		
pagador i ajudant	90**		

* 3 sous diaris ** Apareix a la instrucció del veedor i el pagador, no en aquest document.

Font: elaboració pròpia; AHCB, *Consellers*, C1 XVI-19.

En el moment en què s'aixecaren els dos regiments, els oficials i la plana major de la Ciutat de Barcelona eren els següents: coronel, Jaume de Cordelles; tinent coronel, Antoni de Cortés; sergent major, Josep Puig; ajudant, Josep Gastó; capellà major, Joan Grau; furrier major, Jacint Font; tambor major, Miquel Vinyes; escarceller, Jacint Batista; capitans, Joan Moré (granaders), Jaume Guàrdia, Francesc Rigalt, Rafael Bensi, Sebastià Salamó, Fèlix Casalins, Pere Guitart i Joan Marrugat. El veedor i el pagador del regiment de la capital catalana eren Onofre Sidós i Francesc Rossines, respectivament.⁷⁶

Pel que fa a la Diputació del General, la documentació pròpia (dietari) i les *Narraciones* de Castellví no especifiquen amb detall el càrrec dels oficials del regiment. Gràcies a una queixa sobre el sergent major del cos, segons sembla «per sa altives y maltracte als officials y soldats», sabem el nom de la gran majoria d'ells.⁷⁷ Creuant aquest document amb altres fonts podem establir que el coronel va ser Miquel de Pinós;⁷⁸ tinent coronel, Francesc Sans Miquel; el referit sergent major, Nicolau Axandri; i com a capitans, Pedro Vega, Francesc Torrent, Joan Jansà i Eudald Mas i Duran. Els prohoms dels quals no n'hem pogut localitzar la plaça eren Joan Bassols, Josep Viader, Celdoni Viladomat, Lluís Sans i de Miquel, Jeroni Conder i Monsalvo, Francesc Fresanges i Miquel Fuxart. El pagador i regent dels comptes de la institució, Francesc de Marí i

⁷⁶ AHCB, *Consellers*, Guerres, C1 XVI-19. Durant la guerra dels Nou Anys, el veedor fou el mateix; vegeu ESPINO LÓPEZ, *Catalunya durante...*, p. 250.

⁷⁷ DG, X, Barcelona, 2007, pp. 2058-2059.

⁷⁸ Miquel de Pinós va ser el primer coronel però el cos de la Generalitat en va tenir quatre. A part del referit, ho van ser Climent de Solanell, Pere Muntaner i Francesc Sans Miquel.

Ginovés, també ho va ser del regiment, tasca que ja havia executat durant l'etapa final de la guerra dels Nou Anys.⁷⁹ El seu ajudant va ser Pere Joan Finestres de Solanes.⁸⁰

La tropa, normalment una massa desdibuixada i confusa, no ha quedat enregistrada de manera acurada a la documentació d'ambdós consistoris. Tot i així, a través de les fonts hospitalàries hem realitzat un llistat de 302 combatents pel que fa al cos de Barcelona i de 192 relatius al regiment de la Diputació. En ambdós documents hem captat nom i cognom, lloc de naixement, companyia i plaça (sergent, caporal, soldat o tambor).⁸¹ A través d'aquest registre podem observar perfectament com els combatents que eren fills del Principat, 178 i 112 respectivament, ho eren de totes les àrees del territori; i de manera força evident, dels indrets on l'exèrcit austriacista va tenir un cert domini territorial fins ben entrat l'any 1713 (mapes 1 i 2).⁸² Observant aquests mapes, destaca la preeminència de Barcelona com a principal lloc d'origen dels militars i, en segon terme, d'altres ciutats catalanes menors (Girona, Manresa, Tarragona, Vic, Berga, la Seu d'Urgell, Solsona). De fet, tal com hem escrit més amunt, i enseguint els principals teòrics del fenomen bèl·lic, els nuclis urbans eren els indrets que aportaven més combatents, fruit de bosses poblacionals marginals que podien trobar en el servei militar una via de manutenció ràpida. Ara bé, si observem encara aquests mapes, sembla no acomplir-se de manera clara la premissa que les zones de combat directe, el front de guerra, era un altre dels indrets principals on els regiments aconseguien combatents. Observant el mapa relatiu al regiment de la ciutat de Barcelona, detectem escassíssims combatents originaris del front nord-oriental (actuals comarques de la Garrotxa, Pla de l'Estany i Alt Empordà), el front sud (comarques del Baix Ebre i Montsià) i el front oriental (Segrià, Garrigues, Pla d'Urgell i Urgell). La formació de la Diputació del General presenta una situació força semblant.

De totes maneres, cal dir que aquesta lectura geogràfica que hem realitzat resta molt condicionada per un element essencial que la documentació no detalla gairebé mai. Ens referim al fet de conèixer si els combatents van assentar plaça als respectius llocs d'origen (o àrees circumdants), o a la mateixa capital catalana. D'una banda, al llarg del segle XVII, estudis socioeconòmics dibuixen una Barcelona cosmopolita i dinàmica, pol d'atracció de treballadors i de població d'arreu del Principat que consolidaven la ciutat com a «Cap i Casal» i com a centre

⁷⁹ ACA, *Generalitat*, Comptes del regiment de la Generalitat, G121/8 i 11.

⁸⁰ ACA, *Generalitat*, Correspondència, N898, fol 114.

⁸¹ Vegeu Annexes IV i V. Cal esmentar que el regiment de la Ciutat de Barcelona compta amb documentació pròpia on apareixen llistats de soldats des de 1705 fins a 1707. Tot i així, aquestes fonts només registren el nom del combatent; vegeu AHCB, *Consellers*, Guerres, C1 XVI-19/20.

⁸² Malgrat que en el cos principal del text hem esmentat 178 i 112 combatents relatius als regiments de la Ciutat de Barcelona i la Generalitat, els mapes definitius compten amb 168 i 110 militars, respectivament. Aquest petit desfalc és fruit de la imprecisió d'alguns topònims catalans homònims.

neuràlgic de les diverses «xarxes» urbanes existents a Catalunya.⁸³ Aquest fet podia explicar l'enrolament d'homes que estarien instal·lats a la capital però que no n'eren fills. D'altra banda, en canvi, la vida erràtica dels regiments explicaria la possible dispersió que presenten els registres localitzats, on els sotsoficials del cos podrien haver enrolat combatents a mesura que es movien pel territori mentre desenvolupaven la campanya o estaven a les casernes d'hivern.

Mapa 1. Distribució territorial de 168 militars catalans del regiment de la Ciutat de Barcelona (1706-1714)

Font: elaboració pròpia; BC, AH, 135, 138, 140, 141, 143 i 144.⁸⁴

Gràcies als recomptes de Francesc de Marí tenim constància de la despesa ordinària que va comportar l'aixecament del cos per a la Diputació del General. A continuació detallem el període 1706-1713, on les anualitats transcorren des de l'1 de desembre al 30 de novembre de l'any

⁸³ GARCIA ESPUCHE, A.: *Un siglo decisivo: Barcelona y Cataluña, 1550-1640*. Madrid: Alianza Editorial, 1998; DANTÍ i RIU J. (coord.): *Les xarxes urbanes a la Catalunya dels segles XVI i XVII*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2011, pp. 13-54.

⁸⁴ És important fer notar que algunes localitats d'origen d'aquests combatents actualment estan englobades en àrees més grans (municipis). Per aquest motiu hem utilitzat aquest nivell representatiu.

següent. El cost mitjà del regiment era d'unes 35.000 lliures anuals. L'import total va ser de 280.489 lliures, 2 sous i 8 diners. La primera anualitat, corresponent bonament a l'any 1706, és la més elevada a causa de l'«enganche» i el pagament del vestuari i l'armament. Pel que fa al cos de la Ciutat de Barcelona, la documentació no és completa i només es conserven les xifres fins l'any 1707 (quadres 24 i 25).

Quadre 24. Despesa anual del regiment de la Diputació del General (1706-1713)

<i>anys</i>	<i>lliures</i>	<i>sous</i>	<i>diners</i>
1706*	44.168	8	9
1707	42.185	1	10
1708	36.193	5	8
1709	36.848	6	8
1710	33.496	18	1
1711	36.249	6	2
1712	25.271	19	
1713	26.075	17	

* Des del 25 de novembre de 1705 fins al 30 de novembre de 1706.

Font: elaboració pròpia; ACA, *Generalitat*, G121/11-13.

Quadre 25. Despesa anual del regiment de la Ciutat de Barcelona (1705-1707)

<i>anys</i>	<i>lliures</i>	<i>sous</i>	<i>diners</i>
1705*	4.331	15	8
1706	47.853	12	2
1707	40.051**	10	3

* Des del 19 de novembre al 31 de desembre de 1705.

** 7.807 lliures 6 sous i 6 diners en concepte de vestuari.

Font: elaboració pròpia; AHCB, *Consellers*, C1 XVI-19/20.

Fent una comparativa del que importava cada regiment, si més no de les primeres anualitats, sobta veure com la formació de la Generalitat, malgrat gastar més diners en salaris, era lleugerament més econòmica que la de Barcelona. Una explicació raonable és que el cos comptava amb un nombre menys elevat d'oficials i ajudants, atès que la tropa guanyava el mateix sou en ambdós casos. Una altra possibilitat, però de difícil constatació, podria implicar que el regiment de la Ciutat de Barcelona aconseguís enrolar més places de soldat. El que sembla evident, sobretot pel que fa al cos de la Generalitat, és la progressiva disminució de la despesa any rere any. En certa manera podem detectar tres grans períodes. El primer corresponent al 1706-1707, on les despeses d'aixecar, vestir i armar el regiment van incrementar les quantitats per sobre de les 42.000 lliures. Un segon episodi correspondria a bona part dels anys centrals, des de 1708 fins a 1711. En aquest cas, la despesa, malgrat disminuir, sembla estabilitzar-se entre les 33.000 i les 36.000 lliures anuals. A l'etapa final de la disputa (1712-1713), el cost cau fins a les 25.000

lliures anuals. Desconeixem les raons precises –no comptem amb la documentació detallada del veedor–, però, si tenim en compte la dinàmica bèl·lica d'aquest darrer període, hem de suposar un desgast evident dels regiments conformats bonament per naturals del Principat. Per tant, esdevé versemblant que durant el 1712-1713 el cos de la Generalitat va comptar amb menys places ocupades, sent un regiment molt incomplet. Un testimoni borbònic aïllat de l'any 1708 –anualitat on ja es percep una certa caiguda de la despesa– informava que els cossos de la Generalitat i la Ciutat de Barcelona comptaven amb uns regiments molt «cortos».⁸⁵

Mapa 2. Distribució territorial de 110 militars catalans del regiment de la Generalitat (1705-1714)

Font: elaboració pròpia; BC, AH, 135, 138, 140, 141, 143 i 144.⁸⁶

⁸⁵ AHN, *Estat*, ll. 352. Carta de Joan de Josa i Agulló a Grimaldo. Sant Genís, 29 de juliol de 1708.

⁸⁶ És important fer notar que algunes localitats d'origen d'aquests combatents actualment estan englobades en àrees més grans (municipis). Per aquest motiu hem utilitzat aquest nivell representatiu.

Les instruccions dels pagadors i veedors d'ambdós regiments denoten una voluntat per què el servei fos escrupolós. Les mesures que descriurem a continuació, alhora, mostren de manera indirecta pràctiques fraudulentas que deuriem executar els militars, atès que les instruccions es centraven en alguns elements molt concrets del funcionament diari. Fent una comparació dels dos documents, la reglamentació és gairebé calcada i només observem alguna petita variació en les formes operatives de cada veedor i pagador. Tant és així que albirem que ambdues instruccions podrien haver estat intercanviades, però resta evident pel document relatiu a la Ciutat de Barcelona l'experiència obtinguda des de 1684, a causa dels terços aixecats durant les guerres de Luxemburg i dels Nou Anys.

Així doncs, enseguint la instrucció del regiment de la Diputació, el pagador havia de lliurar els sous de pròpia mà i, pel que feia a la tropa, cada tres dies. Si un soldat no podia cobrar, atesa la seva indisponibilitat per malaltia, o perquè estava realitzant aprovisionaments, o fortificant, etc., el pagador no podia entregar-li el sou als seus oficials. En aquests casos es buscava una altra data i hora per entregar el salari. Un cop s'havia produït el lliurament dels corresponents imports, el pagador havia d'assegurar-se que encara tenia diners suficients per poder garantir el salari de les successives vuit i quatre jornades (depenia de si els soldats estaven a la ciutat o en algun altre paratge). Els sotsoficials, oficials i la plana major havien de percebre la paga cada quinze dies (1 i 16 de cada mes). Tots aquests moviments quedaven anotats a les corresponents llistes. De fet, un cop al mes, el pagador lliurava a la Generalitat un extracte dels moviments executats. De la mateixa manera, amb aquesta documentació s'havia d'especificar els soldats que haguessin fugit. Així es podien donar les ordres pertinents per perseguir-los i, en cas de reincorporació – voluntària o no –, es computava el sou en base al dia de reingrés.

Pel que feia al veedor, les seves competències tenien una dimensió més administrativa. Aquest càrrec havia de procurar que cada companyia tingués un tambor i tres caps d'esquadra.⁸⁷ Si un home volia assentar plaça, ho havia de realitzar a Barcelona i només es permetia fer-ho en un altre indret si es tractava d'un tambor, o el consistori ho consentia. El regiment no podia patir cap baixa si els diputats no ho havien deliberat amb antelació. En cas que la formació necessités cavalcadures, el veedor tenia la llibertat de concretar els tractes que cregués oportú amb els particulars, però sempre procurant estalviar recursos econòmics i negociant a la baixa. Si un combatent del cos tenia llicència per absentar-se algunes jornades (fins un màxim de quinze dies), era obligatori mostrar el permís per què el veedor ho pogués enregistrar als llibres. Una altra de les tasques importants executades per aquest càrrec tenia a veure amb els soldats i oficials malalts.

⁸⁷ Aquesta és l'única variació en comparació al cos de la Ciutat de Barcelona, atès que el màxim s'establia en quatre caps d'esquadra. Això podria indicar, com hem referit, que el cost d'aquest regiment fos lleugerament més elevat, a causa de comptar amb més places intermèdies (oficials, sotsoficials i ajudants).

Si el regiment havia de dur a terme un desplaçament que impliqués abandonar la població, el veedor havia d'acudir a l'hospital per conèixer el nombre de convalescents del cos i, en cas dels oficials, a les cases particulars on es restablien. D'aquesta manera s'assegurava el nombre, i sobretot, que estiguessin realment malalts. Els metges havien d'expedir butlletes on es donava fe de les jornades de convalescència. De la mateixa manera ho havien de fer els soldats establerts en presidis o casernes. Aquesta pràctica era molt importat per poder assegurar que la reincorporació al cos coincidís amb "l'alta" del soldat, del contrari, només se li abonaven els dies de convalescència i els jornals que li pertocaven des del dia que el combatent havia reempres el servei (imaginem que aquesta mesura buscava estalviar diners una vegada el militar havia sortit de l'hospital i trigava diverses jornades –o fins i tot setmanes– a reincorporar-se). Les despeses en medicines havien d'anar a càrrec dels hospitals del rei.⁸⁸

Aquesta voluntat de control no eximia que succeïssin episodis on s'entreveu una organització militar imperfecta. El soldat del regiment de la Diputació, de nom Josep Tallada, va fer un desplaçament junt amb la seva companyia (del capità Eudald Mas i Duran) des de la Seu d'Urgell cap a Cardona. El referit Tallada va caure malalt a les rodalies de Solsona i va restar guarint-se en aquesta ciutat. Quan el soldat es va restablir i va acudir a reincorporar-se a la companyia, aquesta ja havia fet el camí de retorn des de Cardona cap a la Seu d'Urgell. Va ser llavors quan Josep Tallada va marxar cap a Barcelona per presentar-se al consistori de la Generalitat, on va queixar-se al respecte i on va poder esmenar la seva situació, atès que en els llistats de la institució ja se l'havia considerat fugitiu.⁸⁹

Abans de cloure, volem posar de relleu com la trajectòria referida d'aquests dos regiments denota que part de la població catalana va participar de manera activa al costat de l'Arxiduc. L'esforç de guerra dels catalans, per tant, és innegable, a la vegada que existiren altres cossos conformats per combatents fills del Principat. El cas més paradigmàtic va ser el de les Guàrdies Reials Catalanes d'infanteria. Gràcies a la documentació de l'hospital barceloní comptem amb un llistat de 397 combatents fills del Principat que van formar part del regiment de les Guàrdies de Corps austriacistes.⁹⁰ Malauradament no comptem amb documentació directa d'aquesta formació; de fet, els cossos patrocinats per agents particulars, fos el mateix monarca o coronels com Pedro Morrás, Juan Francisco de Ahumada, Juan Francisco Ferrer o Josep de Peguera (reina Anna), presenten unes limitacions documentals bonament insalvables. De la mateixa manera, l'esforç de guerra de la població catalana es detecta amb les nombroses partides de miquelets i

⁸⁸ ACA, *Generalitat*, Correspondència, N898, fols. 76-79; el document que explicita la instrucció del regiment de la Ciutat de Barcelona a AHCB, *Consell de Cent*, Deliberacions de Guerra, 1B IV-42, fols. 203-208.

⁸⁹ DG, X, Barcelona, 2007, p. 1059.

⁹⁰ El llistat que hem elaborat compta amb 735 combatents relatius a les Guàrdies Reials, 397 dels quals naturals del Principat; vegeu Annex VI.

sometents que van participar a l'encontre. A continuació centrem el nostre estudi en aquest aspecte cabdal de la quotidianitat militar durant la guerra de Successió a Catalunya.

3.3 LA MOBILITZACIÓ AUXILIAR I LES SEVES MÚLTIPLES EXPRESSIONS

«Por acá los migueletes
nos tienen mui incomodados,
que no podemos salir a tiro de fusil
de la villa sin escolta».⁹¹

Tot i que en els darrers anys hi ha hagut una renovació interessant sobre els estudis bèl·lics —la guerra que ens ocupa n'està sortint àmpliament beneficiada—, encara resten diversos elements rellevants que haurien de ser historiat. Al nostre entendre, la mobilització auxiliar és un d'aquests temes, així com ho podria ser el paper desenvolupat per l'Església. No coneixem les causes d'aquest desinterès. En bona mesura, creiem atribuir-ho a la dificultat documental que implica tractar aquest tipus de cossos. Ara bé, qualsevol autor que hagi treballat detingudament fonts arxivístiques de l'època ràpidament s'adona no només de l'existència i activitat d'aquests combatents, sinó en alguns casos de l'efectivitat i la importància que van mostrar en el desenvolupament de les operacions. Una vàlua que, d'altra banda, no ha passat desapercebuda per especialistes d'altres països.⁹²

És molt important diferenciar amb precisió dins el ventall que conformaven les forces auxiliars que documentem al llarg de la guerra de Successió a Catalunya, de ben segur, a nivell socioprofessional aquests homes deuriem provenir de segments semblants, però la mobilització que realitzaven era substancialment diversa. Per tant, cal no confondre els miquelets (o voluntaris) amb el sometent. Tot i que les accions d'ambdós cossos en moltes ocasions anaven de la mà, tal com hem pogut constatar a partir de les cròniques de Castellví i d'algunes fonts d'àmbit local,⁹³ un element transcendental els diferenciava: una esquadra de miquelets podia estar activa durant anys, en canvi, el sometent era una acció puntual contra una agressió externa, era una acció d'autodefensa genuïna. Un cop aquest perill havia passat, el sometent tornava a la seva població d'origen i els homes que el conformaven, amb el batlle al capdavant, tornaven a l'ocupació habitual (pagès, teixidor, fuster, veler, etc.).

Tal com hem anat resseguint, al llarg de la disputa identifiquem diversos moments on la capacitat reclutadora de la mobilització auxiliar queda demostrada. En alguns casos, fins i tot en espais de temps molt breus.⁹⁴ En el front català, just en el primer moment en el que documentem

⁹¹ AHN, *Estat*, ll. 399. Carta de Pedro de Faray a Grimaldo. Banyoles, 22 de maig de 1711.

⁹² BLACK, J.: *European warfare in a global context, 1660-1815*. Londres: Routledge, 2007, p. 190.

⁹³ AMVI, *Correspondència*, Cartes rebudes. Carta de Marcia Homs als consellers de Vic. Camp de Collserola, 12 d'abril de 1706.

⁹⁴ Mitford Crowe va informar al març de 1706 que fruit de la presència de vint-i-quatre vaixells de guerra francesos a

combats d'una certa envergadura (desembarcament de 1705), trobem un gruix de voluntaris liderats per cabdills locals que Jordi de Hessen-Darmstadt havia patrocinat. Aquest tipus de mobilització ja no desapareixerà al llarg de tota la guerra, esdevenint una de les formes principals amb què aquesta es desenvolupà. Els setges de 1705 i 1706 sobre la capital catalana en són bons exemples; sobretot el darrer, on a l'interior de la Ciutat Comtal, la coronela i partides de voluntaris resistien l'empenta borbònica al costat d'una força de l'exèrcit regular austriacista que amb prou feines arribava als dos mil efectius. A extramurs, sometents i miquelets d'arreu del territori es van posicionar a l'àrea de Collserola, segons Castellví, fins arribar als quinze mil homes. Un nou exemple el situem al setge de Lleida. Malgrat que les fonts austriacistes i borbòniques no aclareixen l'acció ni el volum precís de la mobilització, es constata com la cúpula Habsburg va planejar l'opció d'aixecar una crida general que comportava la convocatòria de més de sis mil sometents d'arreu del territori. Les reflexions en els consells de guerra austriacistes a inicis de 1707 deixen constància de la utilitat que podia arribar a garantir la població catalana, malgrat la consciència que la seva tasca defensiva havia de ser auxiliar: «aquellos naturales por su valor y afecto que profesan a Su Magestad se aplicaran [...] en la defensa de aquel Principado y de sus fronteras, pero no juzga que por si solos puedan resistir la invasión enemiga y con especialidad entrando con mucha caballería».⁹⁵ De fet, observant el plantejament de la campanya de 1706 –quan es va decidir penetrar a Castella amb la gran majoria de l'exèrcit regular–, la rereguarda catalana es confià, majoritàriament, en les forces auxiliars (coroneles, miquelets, sometents i voluntaris).

A llarg dels anys centrals de la disputa, on la historiografia hi ha passat més de puntetes, es documenta el mateix element: la capacitat reclutadora resta perfectament exemplificada en accions com els setges de Tortosa i Girona, els combats del Pont de Montanyana o el desbloqueig de Cardona. En relació a l'acció de la Conca de Tremp, fonts franceses apunten que el conglomerat austriacista estava format per nou-cents alemanys i fins a sis mil paisans armats.⁹⁶ Al final de la guerra, l'expedició desesperada del diputat militar Berenguer i del general Rafael Nebot, malgrat les enormes dificultats de l'empresa com a conseqüència de la incessant persecució de Bracamonte, va aconseguir que poguessin aglutinar-se fins a gairebé quatre mil efectius.⁹⁷

Les observacions referides que va esgrimir la cúpula militar Habsburg a inicis de 1707 no ens han de fer sobredimensionar la capacitat d'aquests cossos, ja que per si sols eren absolutament incapaços de fer front a un enemic tan potent en termes de cavalleria i artilleria. Tot i així, al llarg

Salou, en menys de sis hores es van reunir tres mil homes armats; TNA, SP 79/3. Carta de Mitford Crowe al secretari d'estat Charles Hedges. Tarragona, març de 1706.

⁹⁵ Citat a LEÓN SANZ, *La Guerra de Sucesión...*, pp. 175-176.

⁹⁶ TNA, SP 87/3, fol. 75.

⁹⁷ Vegeu nota 729, p. 199.

del conflicte, les forces auxiliars van ser un recurs habitual de la política defensiva de Carles III. A continuació detallem la minuciosa tasca que ha realitzat A. Espino a l'hora de recopilar l'acció emprada per aquests homes entre 1707 i 1712, on es pot captar la vàlua en termes de combat (quadre 26).

Quadre 26. Pèrdues de l'exèrcit borbònic a mans de les tropes auxiliars austriacistes (1707-1712)

<i>any</i>	<i>morts</i>	<i>ferits</i>	<i>presos</i>	<i>total baixes</i>
1707	1.645*	-	725	2.370
1708	1.478	818	1.153	3.449
1709	1.245	200	1.878	3.323
1710	232	-	2.236	2.468
1711	1.593*	-	1.400	2.993
1712	138	70	2.828	3.036

*Suma de morts i ferits.

Font: ESPINO LÓPEZ (2005), p. 555.

Un factor clau explica la constant presència de forces auxiliars catalanes: la manca evident d'efectius de l'exèrcit carolí enfront la superioritat de les armes francoespanyoles. Aquest element essencial –i que està en el fons de l'anàlisi que resseguim– no desvirtua dos aspectes que advertim fonamentals a l'hora d'explicar no només la presència sinó l'èxit d'algunes maniobres protagonitzades per aquests combatents. Primerament, el bagatge cultural d'autodefensa que s'havia posat de relleu al llarg dels segles XVI i XVII, i que tindrien en l'usatge *princeps namque* un primer precedent que quedà plasmat en el corpus jurídic català.⁹⁸ En línies generals, aquesta Constitució originària del segle XI, reglamentava que el *princeps* del territori podia convocar a tots els homes compresos entre els setze i seixanta anys per acudir a la defensa del país davant l'agressió d'un enemic extern. Just a l'alba de la modernitat, en temps de Ferran el Catòlic, l'usatge va ser reformat per reglamentar que la crida només fos operativa en cas que el perill exterior es tractés d'un exèrcit.⁹⁹ Aquest pòsit cultural plasmat en l'ordenament jurídic implicava que la població civil estigués armada i que els òrgans de poder local, si era necessari, subministressin armament als seus conciutadans. A. Espino ha radiografiat aquesta realitat a les acaballes del segle XVI, a les guerres del Rosselló. En aquest treball es pot copsar com les principals institucions del territori –Generalitat i Ciutat de Barcelona, a més d'altres consells– van comprar armament per subministrar als vint mil homes que havien de defensar Perpinyà.¹⁰⁰ En l'inici de la guerra de

⁹⁸ FERRO, V.: *El Dret Públic Català*. Vic: Eumo, 1987, pp. 65-67.

⁹⁹ Vegeu una esquematització clarificadora d'aquests aspectes relacionats amb l'autodefensa i l'usatge *princeps namque* a HERNÁNDEZ, F. X., RIART, F. i RUBIO, X.: *La Coronela de Barcelona (1705-1714)*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2010, pp. 10-12.

¹⁰⁰ ESPINO LÓPEZ, A.: «La sociedad catalana y la posesión de armas en la época moderna, 1501-1652», *Revista de historia moderna: Anales de la Universidad de Alicante*, 21 (2003), pp. 453-454.

Successió, hem documentat com la ciutat Vic, durant les convocatòries de sometent, va facilitar armes als combatents que van presentar-se a la crida i no en posseïen.¹⁰¹

Al llarg dels segles moderns, aquestes formes d'autodefensa s'havien manifestat en tipologies diverses, en ocasions puntuals i a petita escala; ja fos per protegir les poblacions costaneres de les ràtzies barbaresques, per perseguir lladres i partides de bandolers –tant habituals a cavall dels segles XVI i XVII–, o per fer front a revoltes de caire políticossocial –aixecament dels Segadors, dels Angelets o dels Barretines–, esdeveniments, aquests darrers, de més volada. Tot amb tot, especialistes del període han catalogat aquest bagatge com un prototip de «formes tradicionals d'organització armada»¹⁰² que nosaltres advertim de manera clara en el rerefons de la mobilització auxiliar austriacista durant la guerra de Successió. Les pàgines que segueixen dediquen especial atenció a la lluita duta a terme per aquestes forces, que tal com han reconegut altres especialistes, van jugar un «paper essencial» en la societat de l'Antic Règim que veia desenvolupar l'aparell militar professionalitzat.¹⁰³

D'altra banda, aquesta pràctica bèl·lica, des de la irregularitat i al marge de l'exèrcit, es veia afavorida per la constant que vivien les forces armades europees, que tot i la tendència a engrossir els contingents militars, la disponibilitat de població masculina per aconseguir-ho era escassa. El refús dels homes a ser enrolats és un element contrastat. En part, assenyala J. Black, aquesta realitat explicaria la voracitat dels exèrcits a l'hora d'enganxar soldats desertors de l'enemic.¹⁰⁴

3.3.1 Els fusellers de muntanya o miquelets

«Esta clase de milicias no guarda forma militar en los combates y rara vez si no son precisados pelean en las llanuras. Ocupan siempre montes, colinas, bosques y desfiladeros. Están en las fronteras y hacen correrías dentro de los países enemigos. Dentro de las plazas en tiempo de sitios sirven con ventaja [...]. Si son puntualmente pagados se manejan con gran ventaja del monarca. Sufren con paciencia los castigos a tiempo y con razón. Aman la libertad de invadir el país enemigo y hacer emboscadas. Si les falta la paga cometen toda especie de insolencias. Inclinan a servir en estos cuerpos la gente más inquieta y atrevida; por lo regular la nacida y

¹⁰¹ AMVI, *Llibres d'Acords*, núm. 28, fols. 292.

¹⁰² VIDAL i PLA, J.: Les formes tradicionals de l'organització armada a la Catalunya dels s. XVI-XVII. Sugerències per a una investigació», *Manuscrits: revista d'història Moderna*, 3 (1986), pp. 105-116; vegeu també SIMON, A. i ESPINO, A.: «Les institucions i formes d'organització militar catalanes abans de la Guerra dels Segadors», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 13-I (1993), pp. 143-150.

¹⁰³ CONTRERAS GAY, J.: «Las milicias en el Antiguo Régimen. Modelos, características generales y significado histórico», *Chronica Nova*, 20 (1992), p. 89.

¹⁰⁴ BLACK, J.: *A Military Revolution? Military Change and European Society, 1550-1800*. Londres: Macmillan, 1991, p. 47.

crecida en los pueblos situados entre los montes, hombres más robustos y más propios a sufrir el frío, calor, incomodidad y hambre, y son los más rústicos. Sus cabos regularmente son de la misma clase». ¹⁰⁵

N. Sales ha explicat que molts dels miquelets que van lluitar al conflicte de les Cevenes a inicis del segle XVIII eren pagesos que combinaven els treballs de la terra amb les tasques militars. ¹⁰⁶ El coronel Joan Falcó era un teixidor de Benissanet que va perdre tots els seus béns quan una columna borbònica va arrasar la seva localitat. No tenia res a perdre i va decidir enrolar-se en aquests cossos junt amb altres companys. ¹⁰⁷ El pagès de Santa Susanna (Maresme), Francesc Gelat, en plena guerra dels Nou Anys, constata que «per causa de dita guerra se avían fets molts miquelets, uns perque los ho havien robat tot [...]». ¹⁰⁸ X. Torres apunta en aquesta direcció, ja que les seves investigacions de mitjan segle XVII assenyalen que petits propietaris rurals arruïnats a causa de la guerra, o homes provinents de la menestralia, podien formar part d'aquestes partides. ¹⁰⁹ A Lleida, el governador filipista havia arribat a perdonar la vida d'alguns miquelets a canvi de que tornessin a casa seva a treballar la terra, fet que denota el seu estatus social. ¹¹⁰ Com hem vist, en aquelles contrades era molt necessària la mà d'obra, atès que molta població dels encontorns fugia a causa de les extorsions i la presència mateixa del conflicte. Paral·lelament, també es constata, tot i que de manera més escassa, un cert prejudici vers aquests homes, especialment provinents de sectors acomodats. En la documentació de la família pagesa d'Arenys, els Bellsollé, es constata com els voluntaris i miquelets del cos d'Amill estava conformada per aquells «que ordinàriament [...] no tenían gayre ganas de treballar». ¹¹¹

Aquests dades tan particulars indiquen que els homes que conformaven les partides de fusellers provenien dels segments més amplis de la societat; bàsicament de sectors populars lligats a la pagesia i al treball del camp, així com a la menestralia local de poblacions interiors. D'altra banda, els exemples que hem referit tenen un denominador comú a l'hora d'explicar el pas de treballador a combatent auxiliars: la destrucció i la misèria que ocasionava la presència de la guerra. El duc de Pòpuli reforça aquesta premissa a l'hora d'explicar la seva aparició: «Este Principado no tiene cosecha bastante de granos, y si les faltase el comercio libre de mar, que al

¹⁰⁵ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, I, pp. 597-598.

¹⁰⁶ SALES, N.: *Senyors, bandolers, miquelets i botiflers: estudis d'història de Catalunya segles XVI al XVIII*. Barcelona: Empúries, 1984. pp. 105-119.

¹⁰⁷ ESPINO LÓPEZ, A.: *Miquelets i sometents al front de l'Ebre durant la guerra de Successió (1705-1714)*. Barcelona: Rafael Dalmau, Episodis de la Història núm. 352, 2009, p. 28.

¹⁰⁸ SIMON i TARRÉS, A. (ed.): *Pagesos, capellans i industrials de la Marina de la Selva*. Barcelona: Curial, 1993, p. 68.

¹⁰⁹ TORRES i SANS, X.: «Segadors i miquelets a la Revolució Catalana, 1640-1659», DD.AA.: *La Revolució Catalana de 1640*. Barcelona: Crítica, 1991, pp. 66-96.

¹¹⁰ AHN, *Estat*, ll. 369. Carta de Louvigny a Grimaldo. Lleida, 17 de febrer de 1709.

¹¹¹ SIMON i TARRÉS, *Pagesos, capellans...*, p. 276; cal fer notar que aquestes apreciacions corresponen al període a cavall de 1713-1714, un moment realment dur a nivell social fruit de l'ocupació de tot el territori català i, entenem, de difícil interpretació històrica, sobretot pel que fa als cossos auxiliars.

presente gozan, no los tendrian ni para ellos, y mucho menos para las tropas; y a esta proporcion, aumentandose la miseria, se aumentaria tambien el numero de miqueletes». ¹¹² A l'inici de la campanya de 1711 José Vallejo expressava el desordre amb què havien pres posicions els diversos destacaments filipistes arreu de l'Urgell i la Segarra, per tal com no existien oficials que controlessin els abusos de la soldadesca. Les contribucions demandades a les poblacions d'aquests paratges, deia Vallejo, excedien en tres i quatre cops les peticions habituals. Això provocava que els habitants fugissin i marxessin «al paiz enemigo, a donde han aumentado el numero a sus miqueletes, y reducido a todo Cataluña al maior extremo de obstinacion contra nosotros». ¹¹³ Pocs anys abans, el comandant de la Cerdanya, Antonio Gandolfo, havia esgrimit una reflexió en els mateixos termes, on queda constatat el binomi rapinya militar/aparició d'oposició: «desde que las armas de las Dos Coronas han hecho su conquista, [...] he aplicado todo mi zelo y fidelidad en que á costa del pais, sin emplear nada del Real Patrimonio de V. Mag. ni de los caudales de las confiscaciones, se pusiessen en perfecta defensa los fuertes de Puigcerdan y Bellver, todo lo qual se ha fabricado importando muchos millares muy a gusto del pais, [...] lo que ha causado mucha desercion de paysanos que no tenian que perder dexandonos despoblado la mayor parte del pais y son agora nuestros mayores enemigos». ¹¹⁴

M. B. Pérez afegeix que, en algunes ocasions, els soldats desertors –ja fossin del bàndol borbònic o de l'austriacista– passaven a formar part d'aquests grups. ¹¹⁵ Les motivacions les ignorem però probablement una certa imatge de llibertat deuria atreure a aquests homes sotmesos a la disciplina –i penúria– militar. A València, dos portuguesos van ser executats fruit de la seva actuació amb els miquelets. ¹¹⁶ Precisament, aquests esdeveniments succeïen no només entre combatents originaris de la península Ibèrica. La cultura i la llengua no deuria ser un impediment; hem documentat com alguns sotsoficials de dos regiments de l'exèrcit anglès abandonaren el seu cos per formar part dels grups de fusellers que campaven arreu del territori. ¹¹⁷ Suposem que aquest episodi tan concret fou probablement una excepció, si més no, tenint en compte el volum de documentació que hem treballat i les poques dades que apareixen en aquest sentit. Gràcies als registres de l'hospital barceloní advertim que el 91% dels fusellers

¹¹² AHN, *Estat*, ll. 434. Carta del duc de Pòpuli a Grimaldo. Camp davant de Barcelona, 19 de setembre de 1713.

¹¹³ AHN, *Estat*, ll. 397. Carta de José Vallejo a Grimaldo. Corella, 19 de juliol de 1711.

¹¹⁴ AHN, *Estat*, ll. 383. Carta d'Antonio Gandolfo a Grimaldo. Puigcerdà, 16 de novembre de 1709.

¹¹⁵ PÉREZ ÁLVAREZ, M. B.: *Aragón durante la Guerra de Sucesión*. Zaragoza: Institución "Fernando el Católico", 2010, p. 217.

¹¹⁶ ESCARTÍ i SORIANO, V. J. (ed.): *El Diario (1700-1715) de Josep Vicent Ortí i Major*. València: Fundació Bancaixa, 2007, p. 272.

¹¹⁷ El dia 9 de desembre de 1707 la Secretaria de Guerra (War Office) amenaçava al coronel d'infanteria Farrington d'informar a la reina Anna perquè sotsoficials del seu regiment actuaven amb les partides de miquelets; TNA, WO 4/6, fol. 73. Així mateix, hem documentat com quatre alferes del regiment de Hans Hamilton també van servir amb els miquelets, fet que va provocar que se'ls apartés del cos fins a nova ordre; TNA, WO 4/6, fol. 114, 2 de febrer de 1708.

identificats en aquest centre assistencial eren naturals del Principat. Tot i així, en ocasions documentem fusellers que no provenien estrictament de l'àmbit de la Corona d'Aragó.¹¹⁸

En el front que ens ocupa, durant la guerra de Successió podem distingir-hi certes àrees on els fusellers van desenvolupar una acció constant. Aquest factor, val a dir-ho, estava molt condicionat pel desplegament de l'exèrcit enemic. De totes maneres, tenir en compte aquest element és rellevant perquè s'ha considerat que els miquelets sovint lluitaven a prop de l'àrea d'on eren originaris. El cas del comandant Falcó (Ribera de l'Ebre) és un exemple claríssim, però altres cabdills actuaven de la mateixa manera. Rau va ser molt actiu a la zona delimitada pel riu Fluvià, lloc originari de molts combatents, tal com veurem seguidament. Val a dir que aquesta característica no sempre es complia ja que cossos originaris de zones molt específiques podien lluitar en escenaris que a priori els hi quedaven allunyats. Quan l'exèrcit francoespanyol va assetjar Cardona a les darreries de 1711, partides de fusellers provinents d'Ascó van anar a oferir resistència a la població de la Catalunya central.¹¹⁹ Hem de pensar que la mobilitat d'aquestes guerrilles és un element definitori essencial. Els setges sobre Barcelona també il·lustren aquest fet. Casos encara més accentuats els trobem amb la presa de Càller durant el 1708, on algunes fonts borbòniques assenyalen que cinc-cents miquelets van ser embarcats per col·laborar en l'empresa.¹²⁰ A l'estiu de 1705, a Lisboa, documentem la presència de miquelets a l'expedició marítima que liderava Peterborough.¹²¹

En el regne aragonès podem assenyalar tres grans àrees que compartien certes característiques. Per exemple, la dificultat en les comunicacions, ja fos perquè era una zona muntanyosa o perquè aquests combatents comptaven amb el suport de poblacions locals aïllades. M. B. Pérez delimita la frontera central amb Catalunya; l'àrea septentrional (Osca, Barbastro i les muntanyes de Jaca, Aínsa i Benavarri, nosaltres afegiríem també la Conca de Tremp); i, finalment, la zona aragonesa sud-oriental, al voltant d'Alcanyís, la serra d'Espadà i Morella¹²² (per extensió proposem tota la serra dels Ports i la Castella d'Amposta).¹²³

El governador d'Alcanyís, molt prolífic en la lluita contra els miquelets, ens facilita algun testimoni valuós. A l'abril de 1708, el comandant havia comentat la situació avantatjosa i la

¹¹⁸ Del gruix de miquelets que hem identificat a través del registre hospitalari de la Santa Creu, hem aconseguit precisar l'origen de 386 casos. A continuació en detallem la procedència: Catalunya (354); França (9, dels quals 8 originaris dels Comtats); regne de València (8); regne d'Aragó (7); Corona de Castella (2); regne de Nàpols (2); regne de Portugal (2); Andorra (1); Ducat de Savoia (1); BC, AH, 134-145.

¹¹⁹ AHN, *Estat*, ll. 411-1. Carta d'Ignasi Gomar a Grimaldo. Lleida, 29 de novembre de 1711.

¹²⁰ Vegeu nota 344, p. 122.

¹²¹ TNA, SP 89/18. Carta de John Methuen al secretari d'estat Charles Hedges. Lisboa, 22 de juliol de 1705.

¹²² PÉREZ ÁLVAREZ, *Aragón durante...*, pp. 217-218.

¹²³ Malgrat que no formi part estrictament de la geografia que treballem en aquesta recerca, destaquem com al regne de València existien dos focus més on les partides de miquelets proliferaven i hi trobaven resguard. En aquest sentit, l'àrea de l'Horta i la zona de la Marina, amb les possibilitats marítimes que representava, destaquen per sobre de tot; vegeu PÉREZ APARICIO, C.: «La respuesta valenciana a la abolición de los Fueros. Los migueletes», *Estudios: Revista de historia moderna*, 37 (2011), pp. 408-409.

protecció que els oferia Beseit,¹²⁴ així com la localitat de Mont-roig: «mas infame y mas malos basallos que Su Magestad, que Dios guarde, tiene en sus dominios y esto bastantemente lo tenemos experimentado, y que no le ynportaria cosa alguna a su Magestad el que este lugar de Monroio estubiese conbertido en senisas. Por lo yndignos que son sus abitantes. Y malos basallos [...] Pues entre los de Monroio y micaletes se entienden mejor y se tienen fe por aber sido siempre aquel lugar queba de picaros».¹²⁵

A l'escenari català, a part de les zones referides que es difuminen amb l'Aragó i el regne de València, cal esmentar la frontera nord-oriental, que forma un eix molt actiu entre les poblacions de Ripoll-Olot-Banyoles-Figueres. Així mateix, la Cerdanya i el Berguedà, tot i que va ser un escenari secundari en l'evolució del conflicte, també es perfilava com un indret destacable. A continuació proposem un mapa on podem veure la distribució geogràfica dels miquelets en relació a les seves poblacions d'origen (mapa 3). Gràcies als llibres d'ingrés de l'hospital de la Santa Creu de Barcelona podem fotografiar aquesta realitat a partir de 114 registres captats entre 1705 i 1711.¹²⁶

Som conscients de les limitacions que ofereix aquesta documentació, absolutament condicionades per l'evolució dels combats. Si observem el mapa 3 gairebé no contemplem cap registre de l'esmentada zona al voltant del riu Ebre, quelcom difícilment creïble tenint en compte els materials que exposarem i la documentació que hem treballat. De totes maneres, és una eina útil per captar la presència al nord-est, emfatitzant el que les fonts escrites evidencien respecte la importància que van tenir aquests cossos auxiliars per suportar l'embranchada de l'exèrcit de Noailles. Ja als anys precedents, aquesta àrea a cavall dels Pirineus era un indret on la mobilització de fusellers era recurrent,¹²⁷ protagonitzant accions rellevants com el setge de Camprodon de l'any 1689.¹²⁸ Això reforçaria la concepció de que aquestes partides sovint guerrejaven a les zones circumdants a la seva localitat natal. Precisament, els miquelets de l'exèrcit austriacista que resistia a la frontera de l'Empordà conformaven un percentatge rellevant tenint en compte la totalitat dels efectius disposats en aquests paratges. A tall d'exemple, durant l'any 1711, el coronel Nebot es mantenia a Olot amb dos regiments de cavalleria i mil cinc-cents fusellers.¹²⁹ Castellví adverteix que per aquesta campanya, Carles III va disposar d'un contingent auxiliar format per tres mil miquelets.¹³⁰

¹²⁴ AHN, *Estat*, ll. 337. Carta de Luis de Badenes a Grimaldo. Alcanyís, 22 d'abril de 1708.

¹²⁵ AHN, *Estat*, ll. 353. Carta de Luis de Badenes a Grimaldo. Alcanyís, 13 d'octubre de 1708.

¹²⁶ Vegeu el detall d'aquestes dades a l'Annex VII.

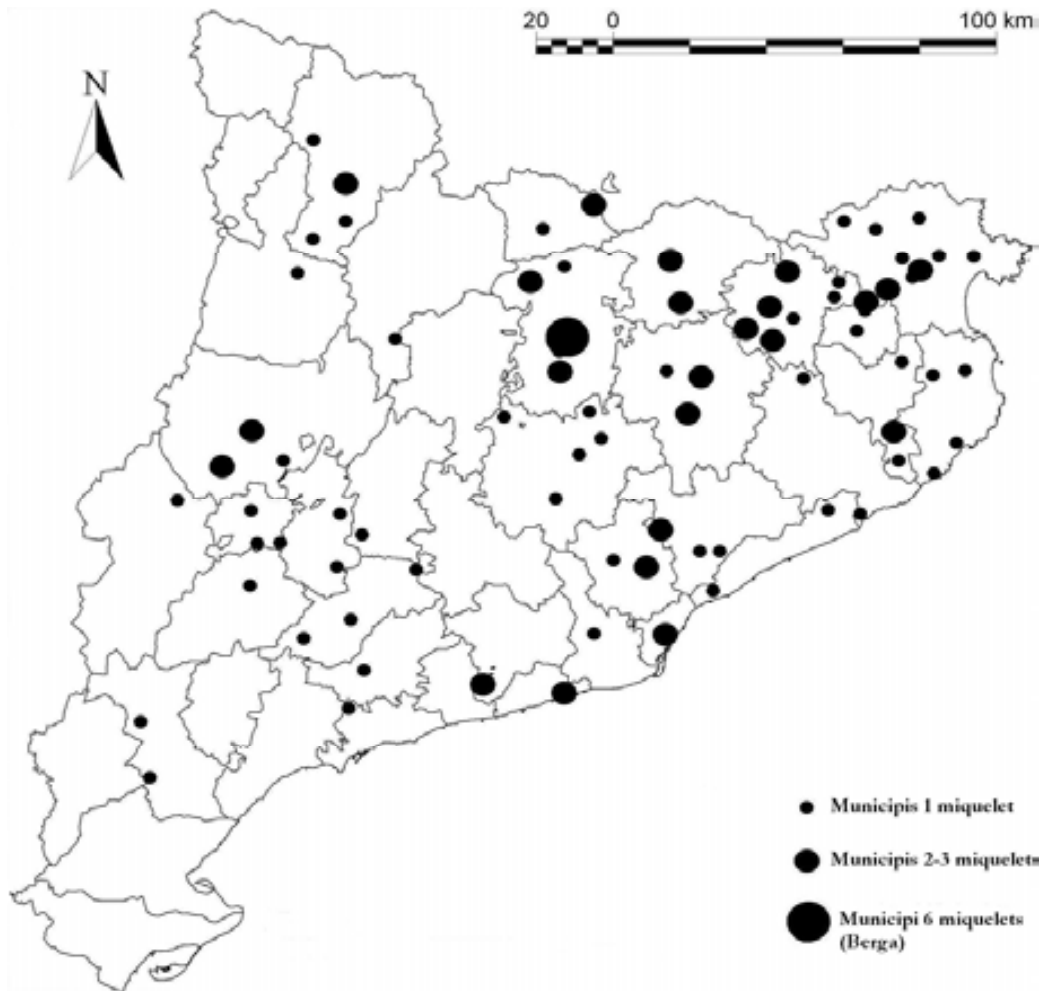
¹²⁷ ESPINO LÓPEZ, *Catalunya durante...*, p. 264.

¹²⁸ BNP, *Copia de Carta escrita desde el Exército a un cavallero de Barcelona en 27 de Agosto de 1689, con las noticias ciertas de lo sucedido en el sitio de Camprodon*.

¹²⁹ AHN, *Estat*, ll. 399. Carta del capità d'infanteria Pedro de Faray a Grimaldo. Banyoles, 22 de maig de 1711.

¹³⁰ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, p. 231.

Mapa 3. Poblacions d'origen dels fusellers localitzats al registre hospitalari de la Santa Creu de Barcelona entre 1705-1711

Font: elaboració pròpia; BC, AH, 137 i 142.¹³¹

Una de les traces més rellevants que identifiquem en aquest mapa 3, però, és l'existència de miquelets que a priori no serien originaris de zones muntanyoses –com els Pirineus–, element molt recurrent de la historiografia.¹³² Si centrem l'atenció en l'àrea central de litoral (actualment les comarques del Maresme, el Vallès, el Baix Llobregat i el Barcelonès) observem la presència –malgrat que escassa– de combatents que van formar part d'aquestes partides. Tot i que encara estem lluny de poder cloure amb fermesa al voltant d'aquest aspecte, som de l'opinió que aquest tipus de mobilització hagués pogut ser geogràficament més transversal del que a priori s'ha plantejat. O, si més no, podria haver evolucionat en aquest sentit des de mitjan segle XVII.

¹³¹ És important fer notar que algunes localitats d'origen d'aquests combatents actualment estan englobades en àrees més grans (municipis). Per aquest motiu hem utilitzat aquest nivell representatiu.

¹³² N. Sales, pionera en l'estudi d'aquest tipus de partides en ambdues bandes dels Pirineus, va assenyalar que aquests homes eren originaris del Conflent i el Vallespir, de les valls de Ribes i Camprodon, del Capcir, la Cerdanya, el Berguedà, el Pallars, la Ribagorça i, en ocasions, del comtat de Foix. El duc de Noailles, comandant borbònic d'aquestes fronteres, constatava que aquestes àrees eren indrets molt propensos a aquest tipus de mobilització; SALES, *Senyors, bandolers...*, pp. 105 i 108-109.

L'existència de fusellers naturals d'aquestes zones contrasta amb les informacions que els cronistes ens han tramès, facilitant-nos una imatge d'homes muntanyencs provinents de poblacions aïllades. Alhora, la pròpia presència de la disputa i la pobresa que generava, també poden explicar l'aparició d'aquets combatents, quelcom que s'accentua a la fase final de 1713-1714.

La presència i activitat bèl·lica duta a terme per aquestes partides es documenta des del primer moment del conflicte reglat (agost de 1705) i es perllonga fins al final. Durant les primeres setmanes de setembre, diversos fusellers (o voluntaris) van ser prolífics a l'hora de prendre obediències a favor de l'Arxiduc. En el setge de 1705, mostra de l'arrelament d'aquesta mobilització, es constaten tant maniobres de miquelets del bàndol borbònic com de l'austriacista. Segons un relat d'un capità anglès del cos d'enginyers, en arribar a Catalunya quedà sorprès per aquest tipus de combatents: «nunca obedecieron ningún mando sino que lucharon donde y como les pareció mejor, aun así prestaron un notable servicio, pues se apoderaron de cuantos conventos y casas de campo se encontraban entre los montes y la llanura de Barcelona, con lo que impidieron que el enemigo hiciera salida alguna de la ciudad, por breve que fuese».¹³³

La documentació elaborada pel propi Arxiduc xifra en dos mil els miquelets que van combatre al costat de l'Habsburg durant l'ofensiva de 1705.¹³⁴ A l'interior de la plaça, el lloctinent borbònic Velasco posseïa uns cinc-cents fusellers. Tal com ens ensenyen les aportacions de N. Sales, el recurs de captar miquelets era una constant de l'exèrcit borbònic. Així mateix havia succeït a França durant el darrer terç del segle XVII i durant aquests primers anys del segle XVIII, a les revoltes de Cevenes.¹³⁵ En la guerra de Successió, en les àrees nord-orientals del Principat controlades pels borbònics, aquests sovint utilitzaven els miquelets per guerrear. Per exemple, el governador de Roses els usava per foragitar i defensar-se de les nombroses incursions dels enemics a les rodalies de la vila.¹³⁶ I, precisament aquests enemics, en bona mesura eren fusellers de muntanya. A Puigcerdà succeïa exactament el mateix. El governador borbònic Antonio Gandolfo comptava amb alguns batallons d'aquest tipus per enfrontar-se als adversaris.¹³⁷ Noailles, sobretot, va recórrer l'Empordà durant els anys centrals de 1707-1710 amb aquestes milícies. En alguns casos, hem documentat que va demanar la inserció d'alguns cabdills a l'exèrcit regular borbònic, reclamant places en la oficialitat. Destaquen els casos del comandant de fusellers Josep Carbonell¹³⁸ i, especialment, d'Isidre Teixidor (*Pou de Jafre*), cabdill molt «bizarro»,

¹³³ LEÓN SANZ, V. (ed.): *Memorias de guerra del capitán Georges Carleton*. Publicacions de la Universitat d'Alacant, 2002, pp. 150-151.

¹³⁴ Citat a CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, I, p. 671.

¹³⁵ SALES, *Senyors, bandolers...*, pp. 105-137.

¹³⁶ AHN, *Estat*, ll. 348. Carta de Domingo Recco a Grimaldo. Roses, 21 de juliol de 1708.

¹³⁷ AHN, *Estat*, ll. 383. Carta d'Antonio Gandolfo a Grimaldo. Puigcerdà, 16 de novembre de 1709.

¹³⁸ AHN, *Estat*, ll. 281-2. Carta de Josep Carbonell a Grimaldo. Perpinyà, 24 de setembre de 1706. Aquest cabdill de

de gran utilitat per transitar pels millors camins i a qui Noailles no dubtava en consultar «siempre que se ha ideado emprender alguna operacion de importancia».¹³⁹ En escasses ocasions hem pogut constatar com alguns cabdills dels fusellers que militaven al bàndol carolí també van ocupar càrrecs rellevants de la jerarquia militar Habsburg. Antoni Prats, natural d'Arbeca, que durant el 1706 va ser coronel de miquelets, a partir de 1707 va aconseguir la patent de coronel d'infanteria.¹⁴⁰

No havia passat ni mig any des del setge aliat de 1705 que la ciutat de Barcelona va tornar a patir el bloqueig marítim i terrestre. En aquesta ocasió, l'exèrcit francoespanyol va encapçalar una ofensiva amb la intenció de tallar la revolta iniciada a Catalunya. Durant els dies de setge, una dada que hem extret de l'hospital de la Santa Creu és força significativa: un de cada cinc registres del llibre d'entrada de militars malalts o ferits correspon a un miquelet (20%).¹⁴¹ Malgrat que som conscients de la dificultat d'interpretar bé aquesta xifra –bàsicament perquè desconeixem la situació d'altres institucions sanitàries de la ciutat durant aquestes setmanes d'abril i maig, a la vegada que és impossible esbrinar la quantitat exacte de miquelets que lluitaren–, és evident que aquests cossos van ser molt actius, protagonitzant accions meritòries. Hem de tenir present que durant els primers mesos de 1706 s'havia dut a terme una remodelació i ampliació de l'exèrcit austriacista en la qual els fusellers havien quedat “enrolats” en cinc regiments de cinc-cents efectius cadascun.¹⁴² Així mateix, l'exèrcit regular de Peterborough s'havia encaminat cap a altres territoris de la Corona aragonesa, sobretot a València. Aquest fet havia deixat la plaça de Barcelona amb poca guarnició militar, quelcom que va contrarestar-se amb la participació activa de la mobilització auxiliar –coronela i fusellers. En aquesta mateixa direcció precisament, apunten altres treballs produïts en els darrers anys, on la vàlua de les forces auxiliars enfront l'agressió francoespanyola de 1706 esdevé significativa.¹⁴³ Cal fer notar que en ambdós setges, quan els exèrcits regulars (filipista o austriacista) van intentar prendre Montjuïc per posteriorment assaltar Barcelona, van ser els miquelets els primers en advertir el perill de les maniobres i en fer front a

fusellers va arribar a ser tinent coronel del regiment d'infanteria borbònic de Badajoz; AHN, *Estat*, ll. 426-2. Saragossa, 30 d'agost de 1712.

¹³⁹ AHN, *Estat*, ll. 373. Carta de Noailles a Grimaldo. Camp de La Bisbal, 7 de setembre de 1709. *Pou de Jafre*, junt amb el referit Josep Carbonell, va ser un dels principals artífex de la captura del mariscal palatí Frankenberg el 2 de setembre de 1709; AHN, *Estat*, ll. 373. Carta del marquès de Mejorada a Grimaldo. Camp reial d'Alguaire, 16 de setembre de 1709; *Cfr.* aquests episodis amb CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, pp. 646-647. Un cop acabada la guerra de Successió, l'antic miquelet *Pou de Jafre* estava perfectament immers dins l'exèrcit filipista, sent coronel-proprietari del regiment de dragons Empordà i lluitant a les guerres italianes d'Alberoni; ANDÚJAR CASTILLO, *El sonido del dinero...*, pp. 83 i 94.

¹⁴⁰ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, p. 264.

¹⁴¹ Entre el 3 d'abril i el 12 de maig de 1706 es comptabilitzen noranta-sis registres relatius als miquelets; vegeu BC, AH, 137, fols. 1-61.

¹⁴² ESPINO LÓPEZ, A.: «L'evolució de les forces auxiliars durant la Guerra de Successió a Catalunya, 1705-1714», *Afers: fulls de recerca i pensament*, vol. 20, 52 (2005), pp. 545-546.

¹⁴³ ESPINO LÓPEZ, A.: «La mobilització militar catalana durant la Guerra de Successió», *Manuscrits: revista d'història Moderna*, 24 (2006), p. 132.

l'enemic.¹⁴⁴

En altres apartats d'aquest treball hem referit el desenllaç d'aquesta «operació llampec»; la conseqüent empresa vers Madrid; la contramarxa cap a València; i el combat als camps d'Almansa. Posteriorment, les Dues Corones es van abraonar cap a Catalunya, rodejant-la per tres fronts que van comportar les reduccions de Balaguer, Lleida i el bloqueig de Tortosa. Al nostre entendre, els resultat d'aquesta pressió va provocar que sobretot a partir de 1708 el conflicte adquirís un caràcter més sever. Controlar aquestes places fortes possibilitava el desplegament d'una guerra que prioritzava el domini d'àmplies zones, amb l'objectiu d'assegurar els moviments duts a terme durant la campanya. En línies generals, l'actitud ofensiva dels filipistes explica l'adopció d'aquest posicionament. A diferència del que havia succeït durant el període 1705-1707, la guerra va entrar en una fase més gradual, quelcom que comportà una implantació al territori més prolongada. Això significava una major pressió per a la societat civil, que progressivament veia agreujada la seva situació socioeconòmica. Treballs forçats, extorsions, ocupacions i allotjaments, entre d'altres abusos, van contribuir a empobrir la població d'aquests anys.

És en aquest teló de fons on hem de situar les principals accions dutes a terme per les partides de miquelets. La forma de combatre d'aquests homes era molt adient per desenvolupar-se en aquestes condicions, atès que intentar sorprendre l'enemic, atacar els moviments de les columnes rivals i els avituallaments esdevenien una forma de resistència essencial.¹⁴⁵ A finals de la campanya de 1712, en el camí de Montsó a Lleida, l'entramat borbònic va destinar onze batallons i dotze esquadrons per protegir el trànsit de subministres.¹⁴⁶ El vescomte del Puerto va arribar a afirmar que per a cada campanya, Felip V necessitava un gruix d'entre set mil i vuit mil militars per protegir els abastiments arreu del territori català.¹⁴⁷

Els treballs d'A. Espino sobre la «guerra petita» desenvolupada a les Terres de l'Ebre exemplifiquen perfectament el que referim en aquestes línies. Al voltant de la partida de miquelets del coronel Falcó –nombrós com un regiment– es va desenvolupar un conflicte acarnissat contra els borbònics situats a la Castellania d'Amposta. Els fusellers que actuaven en aquestes contrades es movien pels tres territoris de la Corona aragonesa –vertebrats pels Ports– com si fos un únic espai. Aquesta realitat, on s'entreveu una capacitat de mobilització gens menyspreable, ja va quedar palesa durant els primers moviments duts a terme a finals de 1705, quan els passos que

¹⁴⁴ AHCB, Ms. B-152, *Ecos de la Berdad en siete dialogos sobre lo sucedido en el asedio de Barcelona, anyo 1706*; AHN, *Estat*, ll. 664-1. *Relaxion de lo que ha ocurrido en Barcelona desde el dia 14 de septiembre hasta el dia 19 de el*. Barcelona, 19 de setembre de 1705.

¹⁴⁵ No referirem les nombroses accions dutes a terme per aquestes partides, a tall d'exemple recomanem al lector les dades que ofereix el cronista austriacista just en aquests mesos a cavall de 1707 i 1708; vegeu CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, pp. 410-417 i 518-520.

¹⁴⁶ AHN, *Estat*, ll. 427. Carta de T'serclaes de Tilly a Grimaldo. Tortosa, 31 de desembre de 1712.

¹⁴⁷ Citat a CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, p. 541.

comunicaven el regne de València amb el Principat (Vallibona) estaven dominats per dos mil paisans armats.¹⁴⁸

La documentació que millor contrasta aquesta presència, des del nostre punt de vista, és la generada pels militars filipistes situats en aquesta geografia, ja que havien de fer front a aquestes estratègies. El tinent general Francisco Gaetano de Aragón, des de Tortosa, informava a Grimaldo de la possibilitat d'agregar alguns reforços, que «es muy combeniente en este paraje asi para la escolta de los comboyes que van a Mequinenza como para tener limpias estas montañas y quietar la comunicacion de los miqueletes de Cataluña con los del Reyno de Valencia».¹⁴⁹

La serra dels Ports i els seus encontorns esdevenien un indret molt adient per aquestes partides, lloc on podien mobilitzar homes i a la vegada trobar-hi amagatall. No entrarem en detall en les accions dutes a terme en aquest espai, ja hem comentat les bones informacions que ens ha facilitat l'autor anteriorment referit. Ara bé, tal com hem vist a l'inici d'aquest apartat, és molt significatiu que a Catalunya, entre 1707 i 1712, les forces auxiliars van provocar 17.639 baixes als filipistes, sobretot tenint en compte que la pèrdua entre els resistents va ser de 3.596 efectius. Així mateix, uns deu mil animals de tir –cavalls i atzembles– van ser capturats.¹⁵⁰ A la llarga, aquestes accions van provocar més danys al bàndol borbònic que encontres com el d'Almenar o Saragossa, força més recordats per la historiografia general.¹⁵¹ El bisbe de Girona, del Consell d'Hisenda, gràcies a les informacions que rebia des del front, podia informar al secretari Grimaldo. Al novembre de 1712 referia que «la escolta que conducia el comboi de Almudebar le abandonó por dos veces, sin mas motibo que el de la voz vaga de que pudiesen encontrarse con Miqueletes, o Voluntarios».¹⁵²

Un indret que anteriorment hem apuntat i on els fusellers van ser protagonistes de les accions emprades es situa a l'eix del riu Fluvià. La documentació que tracta aquest paratge, ja sigui per part de les fonts borbòniques com per les narracions de Castellví, demostren la intensitat de les accions. Fins i tot advertim que, *grosso modo*, el pes d'aquest front –com succeïa a l'Ebre– va estar suportat per la mobilització auxiliar austriacista. Els únics regiments aliats que sortien en campanya eren principalment els de cavalleria, atès que la infanteria estava guarnint places com Girona o Figueres. A més, els moviments bèl·lics desenvolupats, majorment, es centraven en la requisita i el control dels aprovisionaments, així com d'enclavaments estratègics. Aquesta manca de combats directes per part d'ambdós exèrcits afavoria les actuacions de les partides de fusellers. L'anàlisi de l'especialista J. A. Lynn és molt clarificadora: «The forces contending along the

¹⁴⁸ BNP, cod. 8542, fol. 70. Carta d'Enric de Gunter al comte d'Assumar. Barcelona, 21 de desembre de 1705.

¹⁴⁹ AHN, *Estat*, ll. 397. Carta de Francisco Gaetano a Grimaldo. Tortosa, 17 d'agost de 1710.

¹⁵⁰ ESPINO LÓPEZ, *Miquelets i sometents...*, p. 86.

¹⁵¹ ESPINO LÓPEZ, *Miquelets i sometents...*, p. 69.

¹⁵² AHN, *Estat*, ll. 465. Carta del bisbe de Girona a Grimaldo. Madrid, 10 de novembre de 1712.

Pyrenees were quite small, and on the whole they fought only along a restricted and static front. In lieu of full-scale armies devoting their energies to numerous sieges, frequent battles, or dramatic manoeuvres, war along the Pyrenees often came down to raids and ravages of partisan [miquelets] warfare». ¹⁵³

A mode d'exemple, citarem dos episodis. A l'octubre de 1709, el duc de Noailles va penetrar des de l'Empordà cap a Olot. Tan sols en la seva incursió –d'uns vint dies aproximadament, on va prendre nombroses contribucions i va arrasar la localitat de Santa Pau–, va patir gairebé nou-centes baixes a causa dels tres mil milicians i mil cinc-cents miquelets que fustigaven la rereguarda de la marxa. Hem d'imaginar que aquesta incursió va ser arriscada ja que el general francès, en lloc de desfer el camí que havia emprès, va resguardar-se cap al Vallespir pel complicat pas de Capsacosta (Vall de Bianya) en direcció Camprodon. ¹⁵⁴

Girona també ajuda a il·lustrar el que exposem. Tal com hem vist anteriorment, al gener de 1711 els borbònics van aconseguir reduir la ciutat fent una passa endavant en la seva política d'ocupació. Hem de pensar que des de 1706 aquests paratges passaven a l'obediència d'un o altre bàndol tot dependent de l'exèrcit que hi transitava. Davant aquesta situació, durant la campanya següent les forces austriacistes van bloquejar la ciutat amb la sola intenció de tallar la comunicació amb la rereguarda i provocar així el màxim nombre de baixes sense gastar munició ni patir baixes. Tot i que l'estratègia no va acabar reeixint –des de l'òptica austriacista–, l'empresa va allargar-se durant vuit mesos, com hem vist, amb conseqüències nefastes per als bloquejats. El governador de Roses informava a Grimaldo del curs dels esdeveniments, i en aquesta acció, comunicava que el pes de les maniobres el portaven els fusellers. ¹⁵⁵ Durant aquests mesos, hem de recordar que el contingent més nombrós de l'exèrcit regular es mantenia a les posicions de Cervera sota el lideratge de Starhemberg.

Una altra activitat bèl·lica que ha passat més desapercibuda per la historiografia i que esdevé molt interessant des del punt de vista de la interpretació històrica d'aquestes partides és la tasca de “seguretat militar” que en ocasions exercien. Malgrat que els registres que assenyalen en aquesta direcció són escassos, de vegades podia ocórrer que els miquelets controlessin els soldats de l'exèrcit regular amb l'objectiu d'impedir-ne la fuga. El governador de Lleida informava que els austriacistes acantonats a Cervera tenien moltes mancances en termes d'avituallament, bàsicament queviures i diners. A l'hora d'anar a buscar farratges, els miquelets els vigilaven per evitar-ne la

¹⁵³ LYNN, J. A.: *The Wars of Louis XIV, 1667–1714*. Londres-Nova York: Longman, 1999, p. 159.

¹⁵⁴ AHN, *Estat*, ll. 361. Carta de Noailles a Grimaldo. Camp d'Olot, 16 d'octubre de 1709; CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, p. 648.

¹⁵⁵ AHN, *Estat*, ll. 465. Carta de Tiberio Caraffa a Grimaldo. Roses, 21 de novembre de 1712. Les observacions que va fer el comandant filipista coincideixen perfectament amb la crònica de Castellví. A mode d'exemple, citem al lector a veure CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, pp. 440-446.

marxa.¹⁵⁶ En aquesta mateixa línia es manifestava el comandant Ribadeo durant els preparatius del setge a Cardona: «los enemigos foragean hasta cerca de Barcelona, su desercion contrivuya y si no fuera por los sometenes y miqueletes que ocupan los pasajes en las cercanias de su campo, seria mucho maior».¹⁵⁷ Un pràctica que queda contrastada ja que, setmanes abans, mentre es produïen els combats que van destruir Prats de Rei, la deserció de les tropes austriacistes havia minvat molt a causa «del gran cuydado que han puesto [...] en sus guardias avansadas y tener los migueletes y voluntarios ocupados todos los passos de comunicacion con nuestro exercito».¹⁵⁸

No és d'estranyar, per tant, que la gent del país que militava al costat de Felip V i tenia càrrecs de responsabilitat recomanessin l'enrolament de fusellers entre les tropes que desenvolupaven les seves tasques al front català. Així ho demostrava *Pou de Jafre*, actiu important per fer front a les nombroses partides austriacistes que campaven pel territori. Josep d'Alòs, jutge de confiscacions de l'exèrcit borbònic, considerava que Starhemberg prendria decisions diferents respecte els fusellers «a no ser [por] los grandes frutos [que] saca de la multitud de voluntarios y migueletes que dan seguridad a sus tropas, y tanto molestan a las nuestras». Ell mateix anava un pas més enllà quan va insinuar que seria adient «el que nosotros tuvieramos alguna gente del Pahiz, que se opusieran a esta especie de milicias». Josep d'Alòs va presentar un projecte escrit a Vendôme amb l'objectiu d'enrolar tropes auxiliars entre les seves línies, procurant disciplinar-los i pagar-los regularment.¹⁵⁹

Des del punt de vista de l'exèrcit professional, la mobilització que practicaven aquests combatents no era honesta i anava contra les lleis de la guerra. Per aquest motiu, molts d'aquests homes capturats, en lloc de ser tractats com a presoners –esperant l'intercanvi–, se'ls considerava delinqüents que s'havien revoltat contra el rei. Entre la documentació és força habitual trobar adjectius pejoratius a l'hora de qualificar-los.¹⁶⁰ El més habitual era ajusticiar-los amb la pena capital o enviar-los a galeres. Una altra opció era obligar-los a executar treballs forçats, tal com hem vist amb les obres de fortificació a la plaça de Lleida.¹⁶¹ A part, aquesta duresa era una manera de demostrar a la població civil i als altres miquelets les conseqüències d'exercir en aquestes partides. Diversos testimonis exemplifiquen aquest tracte. El governador de Tortosa informava que: «aviendose restituydo a sus casas algunos, y otros que yo he castigado, pasandose

¹⁵⁶ AHN, *Estat*, ll. 353. Carta de Louvigny a Grimaldo. Lleida, 26 d'agost de 1708.

¹⁵⁷ AHN, *Estat*, ll. 411-2. Carta de Francisco Fernández de Ribadeo al marquès de Mejorada. Camp de Calaf, 16 d'octubre de 1711.

¹⁵⁸ AHN, *Estat*, ll. 411-1. Notícies anònimes, Prats de Rei, 9 d'octubre de 1711.

¹⁵⁹ AHN, *Estat*, ll. 411-2. Carta de Josep d'Alòs al marquès de Mejorada. Calaf, 17 d'octubre de 1711.

¹⁶⁰ C. Pérez Aparicio ha posat de relleu com a València un ban de setembre de 1710 obligava a emprar el terme de «ladron» per referir-se als miquelets. L'objectiu passava per desacreditar-los i disminuir així la seva projecció social com a defensors de la pàtria; vegeu PÉREZ APARICIO, C.: «La respuesta valenciana...», p. 406.

¹⁶¹ El governador borbònic de Bus va demanar al marquès de Valdecañas cent cinquanta miquelets per treballar forçosament al castell de Gardeny; AHN, *Estat*, ll. 399. Carta del cavaller de Bus a Grimaldo. Lleida, 22 de març de 1711.

por la espada en dos ocasiones quarenta de ellos en las salinas, y ahorcado otros».¹⁶² El dietari d'Aleix Ribalta, pagès del Palau d'Anglesola, va deixar constància de com Louvigny va estar executant durant dos anys tots els miquelets que feia presoners.¹⁶³ Un nou exemple el documentem a la fase final de la disputa, quan el duc de Pòpuli ordenava al marquès de Ledesma, governador de Tarragona, «que haga ahorcar luego a todos los voluntarios, y sus oficiales, que creo no son en gran numero; de los miqueletes, de diez uno; y que los demas los heche a galeras».¹⁶⁴ Els exemples, en aquest sentit, s'allargarien encara més. En algunes ocasions, també documentem accions realment severes, amb trets macabres si ho analitzem des de la nostra perspectiva actual: «El governador de Aren teniendo la noticia de que en un lugar circunvecino abia de 25 a 30 miqueletes destacó de su guarnicion 12 soldados y 30 paisanos un dia de fiesta. Los miqueletes fueron sorprendidos en la Yglesia de dicho lugar haviendolos pasado todos a cuchillo y clavaron las cavezas en las baionetas y en esa forma se restitieron al castillo en cuias puertas las an dexado fixadas y esto de 8 dias a esta parte y los enemigos amenazan de quemar la villa y degollar a todos».¹⁶⁵ Des de Terol, l'estament militar va proposar algunes idees a Grimaldo en cas que es decretés algun salconduit als miquelets: «que cada cavo se le conzederá indulto con la condicion de que havia de traer la caveza de otro cavo. Y en su defecto quatro cavezas de miqueletes. Y que cada miquelete trajiese otra caveza pagandoles las que trajieren mas a ziertos prezios con condizion de que ayan de ser personas conozidas que andan en este ejercicio». Melchor de Medrano considerava que d'aquesta manera es podrien estalviar despeses derivades de la persecució executada a aquests homes, «porque la que oy se haze es de un gran gasto y solo sirve de destruir los pueblos quemando las cassas».¹⁶⁶

Aquest tipus d'accions van provocar que entre ambdós bàndols –miquelets/exèrcit borbònic– existís un acarnissament cada cop més agut a mesura que s'allargava el conflicte. Els treballs de J. M. Torras sobre la fase final de la guerra demostren aquesta realitat. Així, l'exèrcit filipista va desenvolupar una política repressiva duríssima per perseguir qualsevol focus de contestació.¹⁶⁷ Aquest tractament per part de les Dues Corones –especialment en relació als exèrcits establerts a l'àrea occidental del Principat– era respost de la mateixa manera, contribuint ambdues parts a generar una espiral de violència inacabable. A ningú li era desconeguda aquesta situació: «at present is carried on with the utmost Barbarity on both sides, the Miquelets crucifying some, and

¹⁶² AHN, *Estat*, ll. 350-1. Carta d'Adrián de Betancourt a Grimaldo. Tortosa, 25 de novembre de 1708.

¹⁶³ BACH i RIU, A.: «Crònica de la Guerra de Successió a les terres de Lleida, escrita per un pagès del Palau d'Anglesola», *Ilerda*, 44 (1983), p. 177.

¹⁶⁴ AHN, *Estat*, ll. 433-2. Carta del duc de Pòpuli a Grimaldo. Camp d'Igualada, 20 de juliol de 1713.

¹⁶⁵ AHN, *Estat*, ll. 369. Notes anònimes, 30 de desembre de 1708.

¹⁶⁶ AHN, *Estat*, ll. 496. Carta de Melchor de Medrano a Grimaldo. Terol, 13 de juny de 1711.

¹⁶⁷ TORRAS i RIBÉ, J. M.: «El tombant decisiu de la Guerra de Successió a Catalunya: evacuació de l'exèrcit imperial i repressió borbònica (1713)» *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 23, vol. II (2003), pp. 253-270. Del mateix autor vegeu *Felip V contra Catalunya. Testimonis d'una repressió sistemàtica (1713-1715)*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2005.

pulling out the hearts by their backs». ¹⁶⁸ Recordem que segons les fonts angleses, part dels soldats borbònics ferits i malalts abandonats al setge de 1706 van ser assassinats per aquestes partides. ¹⁶⁹ Castellví fa referència a episodis semblants quan va advertir que durant les maniobres del setge sobre Lleida a finals de 1707, els miquelets van executar el mateix amb militars filipistes convalescents que reposaven a Seròs. ¹⁷⁰

Paral·lelament a la guerra practicada per aquests homes, la imatge que ens ha arribat és la del pillatge i el bandolerisme, fins i tot, exercida severament entre els propis naturals. ¹⁷¹ Alguns testimonis directes d'aquests fets s'han pogut conservar. ¹⁷² Al nostre entendre, aquesta realitat – absolutament transversal arreu del front que estudiem – és molt rellevant perquè evidencia la complexitat d'aquest col·lectiu a l'hora de definir-ne un patró comú. La multiplicitat d'actituds que hem pogut documentar al llarg del període ho certifiquen. D'una banda, accions meritòries i resistència efectiva; de l'altra, extorsions i violència: «fesen venir destacaments fent les vexacions sobredites tractant a consols y patrons que eren uns traïdors y vil canalla y que mereixen esser penjats y saquejats arribant ab un extrem tant gran que ben ponterat lo poble no tenie que queixarse del enemich». ¹⁷³ Altres testimonis traspuen les mateixes actituds: «antes dels pagaments tants grans, pesà una plaga de miquelets, que continuament la taula sempre estabé perada hi menjant hi bevent sempre, continuament menjant hi bevent y composant la terra, que se feren uns grans compòsits a la terra y grans infàmias y grans desdixes». ¹⁷⁴

En el tumultuós darrer any de conflicte, l'àrea central del Principat exemplifica la inseguretats dels trànsits: «en los mesos de Abril, Maig, Juliol y Agost del any 1714 los camins per los quals se anava desde las vilas y llochs de St. Feliu Çacerra, dels Pens, St. Pedor y altres circumvehins a la ciutat de Vich, per causa dels molts voluntaris, michalets, y gent facinerosa eren totalment embarrassats e impedits de podersi passar libera, francament y sens grans y evidentissims perills, persona o personas algunas tant ab papers o qualsevols escripturas publicades o privades, com sens ells o ellas, de ser, robats, ferits, presos, maltractats o morts com en effecte seccehi». A Olost, uns jornalers denunciaven que al juliol de 1714, «despres de haver estat molts mesos sens gosar anar a dita ciutat de Vich, ni gaira a altres parts, un die per poder beneficiar alguna cosa per

¹⁶⁸ Trad.: ara mateix s'està duent a terme amb la més extrema barbàrie en ambdues parts, els Miquelets crucificant-ne alguns, i arrancant els cors per l'esquena; TNA, SP 94/82. Carta de l'ambaixador Joseph Bruch al secretari d'estat St. John. Madrid, 11 de juny de 1714.

¹⁶⁹ Vegeu nota 271, p. 103.

¹⁷⁰ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, p. 414.

¹⁷¹ En aquest sentit, vegeu una aportació recent a TORRAS i RIBÉ, J. M.: «Fonts oficials i les fonts del territori: la diferent percepció de la guerra de Successió a Catalunya (1707-1711)», DANTÍ i RIU, *Les xarxes urbanes...*, pp. 301-311.

¹⁷² SIMON i TARRÉS, *Pagesos, capellans...*, pp. 273-276; BACH i RIU, «Crònica de la...», pp. 171-187.

¹⁷³ ACBG, *Fons Municipal*, ll. 58. «Memorial en lo qual conste los excessos y extorsions feren les tropes dels fusellers del regiment del coronel Juan Vila y Ferrer per ordre del sr. Marques del Poal en lo any 1712».

¹⁷⁴ ANGLADA, M.: *Memòries d'una família pagesa: els Anglada de Fonteta (segles XVII-XVIII)*. Ajuntament de la Bisbal de l'Empordà, 1994, p. 82.

lo sustento de nostras casas atrevirem de anar cerca de Vich per a vendre vi que aportavem y encara no gosarem entrar a dita ciutat sino que vengurem dit vi al hostel de Puigdasens, lo qual dista de dita ciutat un quart poch mes manco. Y quan nos ne tornavem encontrarem una part de voluntaris, y nos robaren los matxos y los diners quens trobaren y nos feren amanassas de penjarnos».¹⁷⁵

No podia ser d'una altra manera que l'exèrcit que comptava amb miquelets entre els seus efectius sovint intentés disciplinar-los. El bàndol austriacista –i especialment Starhemberg– va temptar de regularitzar-los en diverses ocasions. Diem per avançat que l'únic moment en què “s'aconseguí” tal fita va ser a l'etapa final, cap al 1712, però el cert és que les partides de fusellers mai van tendir a seguir cap jerarquia militar. En ocasions, quan s'intentava convertir-los en “regiments” (uniformant-los, imposant estendards, etc.) o, senzillament, seguir l'exèrcit reglat, alguns d'aquests homes deixaven l'exercici.¹⁷⁶ A Catalunya, per evitar enfrontaments i robatoris, es promulgaren bans que prohibien als fusellers campar armats en grups de més de dues persones, a menys que anessin acompanyats d'un coronel.¹⁷⁷ Va ser durant la regència d'Elisabet de Brunsvic (1712) quan el cos va ser augmentat, arribant a set regiments complets que sumaven un total tres mil cinc-cents homes.¹⁷⁸ Segons el cronista austriacista, l'emperadriu va ser qui manà completar els cossos, esdevenint el moment de la guerra on es documenten més formacions de miquelets associades a l'exèrcit regular austriacista.

Si atenem, però, a la procedència que es documenta a l'hospital barceloní, a partir de 1713 i 1714 és quan percebem millor el procés de “regularització” que visqueren les formacions de fusellers (mapa 4).

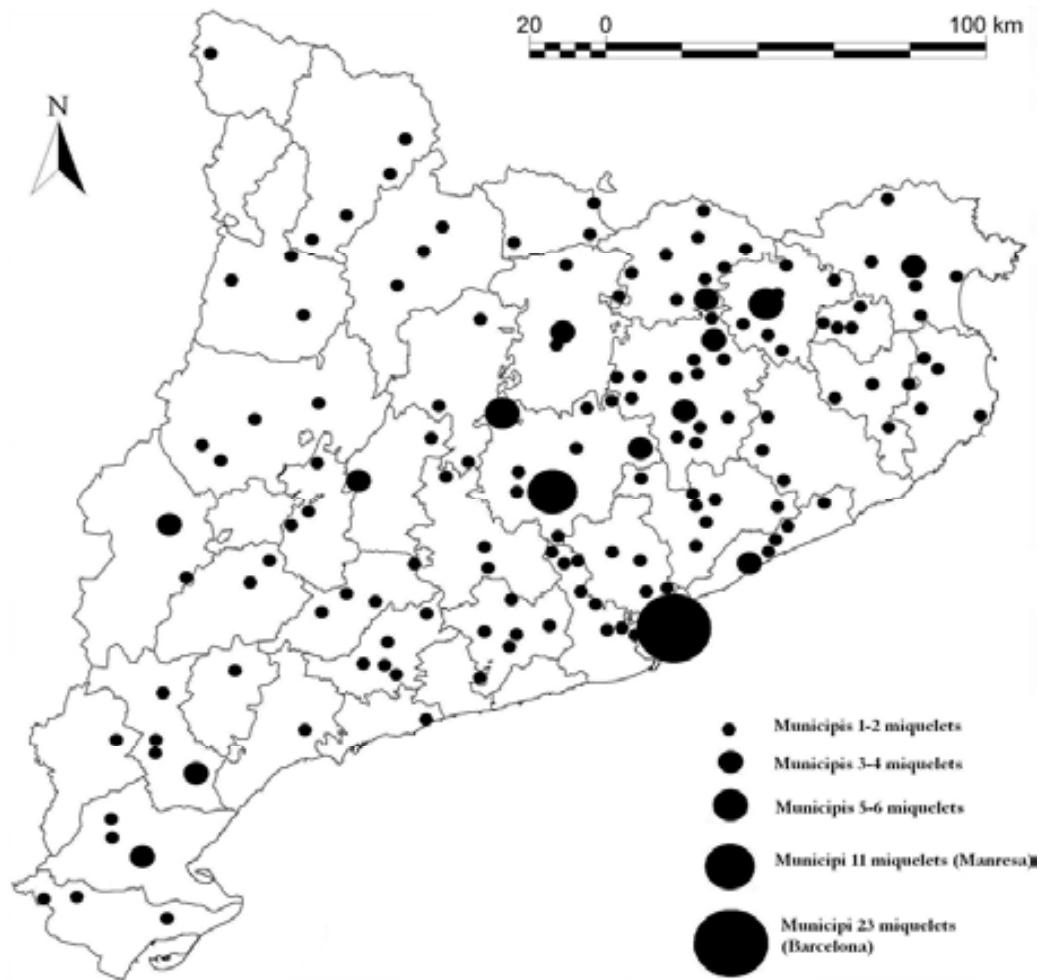
¹⁷⁵ Citat a PLANES i BALL, J. A.: *La guerra de Successió al Lluçanès. Desenvolupament i conseqüències d'un conflicte*. Ajuntament de Prats de Lluçanès i Centre d'Estudis del Lluçanès, 2002, pp. 42-43.

¹⁷⁶ Un exemple el localitzem a través de la correspondència de Joan de Josa i Agulló, advertint que els miquelets que seguïen a Nebot i es dirigien cap a la Conca de Tremp, «reconosiendo su intencion, se le hivan escapando los mas en el camino, siendo difisil conseguir, que estos ni otros quieran servir en tropas arregladas»; AHN, *Estat*, ll. 369. Carta de Joan de Josa i Agulló a Grimaldo. Puigcerdà, 2 de gener de 1709; el governador borbònic de Mequinensa facilita un nou testimoni en relació als intents d'enquadrament austriacista produïts durant la primavera de 1711: «a esta sugesion no se han querido sugettar. Y al mismo tiempo a dado orden el sr. Archiduque a todas las justicias para que los perssigan y prendan para hecharlos a galeras como lo estamos experimentando de muchos lugares de Cataluña que han tomado las armas contra ellos [...] toda esta canalla se va pasando de esta parte con alguna mezcla de paisanos de manera que no se puede dar paso por parte ningun»; AHN, *Estat*, ll. 399. Carta de Juan López Coronado a Grimaldo. Mequinensa, 21 de març de 1711; altres exemples a AHN, *Estat*, ll. 337. Carta de Louvigny a Grimaldo. Lleida, 27 de maig de 1708.

¹⁷⁷ AHN, *Estat*, ll. 337. Carta de Louvigny a Grimaldo. Lleida, 17 de maig de 1708.

¹⁷⁸ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, p. 410.

Mapa 4. Poblacions d'origen dels fusellers localitzats al registre hospitalari de la Santa Creu de Barcelona entre 1712-1714

Font: elaboració pròpia; BC, AH, 142 i 144.¹⁷⁹

A través d'aquest registre, observem la transversalitat geogràfica dels combatents que van enrolar-se a aquests regiments durant la configuració del nou exèrcit resistent. Entenem que dos factors clau poden explicar aquesta situació. D'una banda, fruit de la situació bèl·lica dels mesos de juny i juliol de 1713 –un cop els darrers contingents regulars van abandonar Catalunya–, les forces filipistes van expandir-se per tot el territori sense impediments. Per tant, la presència de tropes francoespanyoles arreu del país és un element a tenir en compte. D'altra banda –lligat amb aquest primer factor–, hem comentat que un dels aspectes principals a l'hora de generar miquelets era la misèria que produïa la mateixa existència de tropes. I recordem que la incursió borbònica final sobre Catalunya va produir-se sota una estela de repressió i càstig molt sever. «La quietud aparente del país de todo este Principado (sobre la qual nunca hé hecho gran

¹⁷⁹ És important fer notar que algunes localitats d'origen d'aquests combatents actualment estan englobades en àrees més grans (municipis). Per aquest motiu hem utilitzat aquest nivell representatiu. Vegeu el detall d'aquestes dades a l'Annex VIII.

fundamento) se vá alterando cada día más casi en todo su distrito, pues en qualquier parage apenas se alexan las tropas del Rey, quando de alli a pocas horas buelven a dar la obediencia a los rebeldes, y se arman contra nosotros, creciendo cada día en todas partes el numero de miqueletes, y voluntarios, que se encuentran en cada rincon del Principado».¹⁸⁰ Així doncs, som de l'opinió que aquestes traces van provocar, per exemple, que ciutadans de la capital catalana decidissin enrolar-se a les formacions de fusellers.

En paral·lel a aquests esdeveniments que es van produir a cavall dels anys 1713-1714, identifiquem també una divisió traumàtica entre diversos sectors de la societat catalana. Recordem el manifest que publicà la noblesa catalana exiliada a Mataró, emprant un llenguatge molt sever vers els resistents de la capital.¹⁸¹ En joc estava la continuació de la guerra i tant els partidaris com els detractors ho argumentaven amb intensitat. Les jornades viscudes a la Junta de Braços durant el juliol de 1713 són el paradigma d'aquests dubtes. Un clima d'exaltació religiosa ajudava a cohesionar una moral minada pel bloqueig de la capital i un exèrcit enemic que va arribar a disposar, en els moments finals, de noranta mil efectius.

La fractura i la divisió de la societat durant aquests mesos no van ser una excepció en relació a les partides de fusellers. En aquest sentit, hem pogut documentar com un dels cabdills miquelets més rellevants del conflicte també abandonà la nau austriacista. El coronel de fusellers de la ribera de l'Ebre, Joan Falcó, es va presentar davant el governador de Tortosa, el comte de Glimes, per sol·licitar el perdó reial i poder tornar així sota l'obediència borbònica. Alhora, va proposar que amb la meitat del seu regiment, si se li concedia patent de coronel, podria perseguir les partides que comandava Miquel Pedrol, antic company de correrries.¹⁸² El duc de Pòpuli es va mostrar interessat al respecte, sobretot tenint en compte el rang del personatge i «el mucho mal que nos ha hecho». Pòpuli, finalment, va ordenar al comte Glimes que no era «conveniente fiar a este cabo tropas arregladas, por no ser justo, ni razonable fiarse de él enteramente; por lo qual puede irle entreteniendo con la alabanza de su obrar, y esperanza de su recompensa, pero estando muy a la mira de sus operaciones; por lo que pudiere acontecer».¹⁸³

Poques setmanes després del capgirament de Falcó, sembla que els efectes desitjats pel bàndol borbònic començaven a ser reals: «sobre la aprobacion que han merecido los pasos dados en la reduccion del coronel de miqueletes Falcon; solo se me ofrece añadir, que el comandante de Tortosa me escribe, no halla motivo para desconfiar del obrar de este sugeto, antes bien con su

¹⁸⁰ AHN, *Estat*, ll. 433-2. Carta del duc de Pòpuli a Grimaldo. Camp de Barcelona, 21 d'agost de 1713.

¹⁸¹ Vegeu nota 694, p. 192.

¹⁸² Miquel Pedrol, natural de Miravet, va ser un dels cabdills miquelets de les Terres de l'Ebre que havia estat sota les ordres del propi Falcó des d'inicis de la guerra. L'any 1711 va aconseguir patent de tinent coronel de fusellers; vegeu CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, p. 412 i III, p. 306.

¹⁸³ AHN, *Estat*, ll. 432-2. Carta de Francisco Bustamante a T'serclaes de Tilly. Gandesa, 25 de juny de 1713; AHN, *Estat*, ll. 432. Carta del duc de Pòpuli a Grimaldo. Belchite, 26 de juny de 1713.

venida se han retirado, y dividido la mayor parte de los miqueletes que infestaban aquel distrito, estando ya mas seguros los correos, y los comboyes; y ofreciendo Falcon à acabar de echar de àquellas montañas à los que huvieren guarecido de ellas». ¹⁸⁴

L'últim episodi on hem documentat l'acció d'aquest cabdill de miquelets ja va ser sota l'òrbita directa de l'exèrcit filipista, en aquesta ocasió, al cordó del setge que tancava Barcelona. A través de la correspondència del duc de Pòpuli sabem que la seva partida de fusellers va guarnir Manresa a la primavera de 1714, junt amb els combatius fusellers de *Pou de Jafre*. ¹⁸⁵

L'activitat duta a terme per aquest personatge a favor de la lluita proaustriacista durant els anys 1705-1712 és innegable. Només cal observar els treballs que ha realitzat A. Espino sobre aquesta geografia. L'actitud que va prendre aquest coronel a partir del juny de 1713 exemplifica, d'una banda, les grans incerteses –i imaginem pors– que es van viure al país. De l'altra, una resposta enfront el perill i la repressió borbònica que s'imposaven arreu del territori, on l'objectiu podia passar per salvaguardar la pròpia vida. L'exemple Falcó, sens dubte, demostra el moment de crisi profunda que va viure la societat catalana durant el darrer any bèl·lic, on es poden documentar tot tipus de comportaments i actituds davant la situació que sobrevenia. ¹⁸⁶ Josep d'Alòs sentència de manera eloqüent la situació viscuda: «cada individuo va ideando su modo como quererse reconciliar con nosotros, de forma que yo espero [...] lograr nuestras marchas y establecimiento de gobierno con quietud y sosiego». ¹⁸⁷ Castellví relata que els perdons generals que va introduir Felip V durant el primer semestre de 1713 van comportar que molts miquelets retornessin als seus llocs d'origen o passessin al bàndol filipista. ¹⁸⁸ Segons fonts borbòniques, va ser una català de nom Josep Riera –que havia estat tinent d'un regiment de cavalleria de l'Arxiduc– qui, estant amb l'expedició de Nebot i Berenguer, va passar-se al bàndol de Bracamonte i va ser el principal artífex de la captura –i conseqüent mort– de Bac de Roda. ¹⁸⁹

Fruit de les dades aportades en aquestes pàgines, advertim que les partides de miquelets que van desenvolupar la seva activitat armada durant la guerra de Successió no poden ser analitzades des de l'apriorisme simplista basat en el saqueig. Aquestes actituds d'extorsió, sense dubte presents entre els combatents, també eren practicades pels homes que conformaven la tropa i ocupaven càrrecs en la sotsoficialitat dels exèrcits moderns. Considerem, per tant, que esdevé un aspecte que s'ha d'abordar en clau sociològica i que estava íntimament relacionat amb les pautes de comportament de certs sectors de la societat, especialment, en moments de crisi tan durs com

¹⁸⁴ AHN, *Estat*, ll. 432. Carta del duc de Pòpuli a Grimaldo. Fuentes de Ebro, 1 de juliol de 1713.

¹⁸⁵ AHN, *Estat*, ll. 449. Carta del duc de Pòpuli a Grimaldo. Camp davant de Barcelona, 21 d'abril de 1714.

¹⁸⁶ Vegeu aquest moment de crisi i incertesa amb més deteniment a TORRAS i RIBÉ, J. M.: *La guerra de Successió i els setges de Barcelona (1697-1714)*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1999, pp. 301-322.

¹⁸⁷ AHN, *Estat*, ll. 432. Carta de Josep d'Alòs a Grimaldo. Saragossa, 20 de juny de 1713.

¹⁸⁸ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, p. 619.

¹⁸⁹ AHN, *Estat*, ll. 444. Carta del duc de Pòpuli a Grimaldo. Camp davant de Barcelona, 1 de desembre de 1713.

la guerra de Successió. No podem obviar el que rellevants investigadors del fenomen bèl·lic ens han fet notar sobre aquesta qüestió: la guerra no estava al marge de la societat, més aviat era un reflex d'aquesta.¹⁹⁰ Considerem, doncs, que ni les forces auxiliars, ni els miquelets en concret, eren cap anomalia del fenomen bèl·lic que estudiem. En la pràctica eren una opció més per obtenir tropes, això sí, d'un tipus de persones que no volien o no acceptaven fàcilment la rigidesa de l'enquadrament militar regular. Per als poders establerts, aquests combatents eren molt necessaris donada la dificultat d'obtenir homes per a l'exèrcit.

Els bons resultats en termes militars que oferien queden àmpliament demostrats.¹⁹¹ Des del nostre punt de vista, a part de les dades interessants que ens poden oferir cronistes com Castellví, els testimonis dels qui patien aquesta violència ens semblen molt més substancials. La correspondència entre els comandants filipistes n'és una prova evident, on a partir de 1707 la qüestió dels miquelets no passa desapercibuda. Alguna missiva borbònica deixa entreveure que en episodis de confrontació on els exèrcits regulars adoptaven posicions defensives –com l'expectativa campanya de 1712–, la guerra només la desenvolupaven contra les partides de fusellers i voluntaris.¹⁹² De fet, és gairebé inusual no localitzar miquelets en totes les accions que afectaven el desenvolupament de l'activitat bèl·lica a Catalunya. Només en grans encontres armats a camp obert –tipus batalla d'Almenar– la seva presència no és contrastable.¹⁹³ Ara bé, en la resta sí, ja fos donant suport als setges, bloquejant places, guarnint fortins, atacant casernes d'hivern, controlant camins per fer emboscades, prenent correus,¹⁹⁴ robant avituallaments, i fins i tot, vigilant als mateixos soldats de l'exèrcit regular per evitar-ne la desertió.

¹⁹⁰ BLACK, *A Military revolution?...*, p. 96.

¹⁹¹ Recentment, C. Pérez Aparicio ha posat de relleu el paper central d'aquestes partides un cop els borbònics van guanyar la batalla d'Almansa i van desplegar-se pel territori valencià. L'autora assenyala la participació en les «operacions militars de rellevància», així com en «la defensa de tots els enclavaments estratègics» conservats pels aliats; vegeu PÉREZ APARICIO, «La respuesta valenciana...», p. 398.

¹⁹² AHN, *Estat*, ll. 426-2. Carta de Ceba Grimaldi a Grimaldo. Camp de Balaguer, 20 d'agost de 1712.

¹⁹³ Cal fer notar que J. L. Cervera ha posat sobre de la taula la possibilitat que partides de miquelets també haguessin participat al decisiu enfrontament d'Almansa; vegeu CERVERA TORREJÓN, *La batalla de Almansa...*, p. 35.

¹⁹⁴ L'any 1711, en uns mesos on les Dues Corones estaven immerses a l'interior del territori, fet que els conduí als encontres de Prats de Rei i Cardona, la presència de miquelets va augmentar molt. Josep d'Alòs en van deixar constància; AHN, *Estat*, ll. 397. Carta de Josep d'Alòs a Grimaldo. Camp de Calaf, 22 de setembre de 1711. Aquestes partides de fusellers van actuar per tallar la comunicació enemiga: «nuestros correos son cada día arrestados, pillados, y asesinados»; AHN, *Estat*, ll. 397. Carta de Vendôme a Grimaldo. Camp de Calaf, 24 de setembre de 1711. Tant és així que el superintendent de l'exèrcit borbònic va escriure algunes missives xifrades, element que encara no s'havia experimentat fins aquell moment de l'encontre; AHN, *Estat*, ll. 397. Carta del marquès de Castelar a Grimaldo. Cervera, 25 de setembre de 1711; AHN, *Estat*, ll. 411-2. Carta del marquès de Castelar a Grimaldo. Cervera, 20 d'octubre de 1711.

3.3.2 Els voluntaris

Una de les formes més habituals que va conformar la mobilització auxiliar durant la guerra de Successió va desenvolupar-se sota l'etiqueta dels voluntaris. Contemplant l'anàlisi de les fonts, aquest concepte és segurament un dels més difosos i poc precisos a l'hora d'identificar grups armats ja que, per bé que existien pròpiament els voluntaris d'Aragó, en ocasions la documentació emprà aquest terme per referir bandes armades en un sentit general, ja fossin miquelets, vigatans revoltats de primera hora o sometents. Som de l'opinió, a més, que els voluntaris no eren estrictament gent que practicava la guerra amb l'ús de les armes. Els casos de partidaris del Borbó –o de l'Àustria– que van passar al bàndol francoespanyol –o aliat– per dur a terme tasques auxiliars en l'administració de la guerra van ser freqüents.

En aquestes línies, tenint en compte el propòsit de la recerca que duem a terme, referirem el cas dels voluntaris des del punt de vista essencialment bèl·lic. A l'hora d'usar aquest concepte, per tant, hem d'advertir que ens centrem en els civils que van revoltar-se contra el Borbó a l'Aragó. Aquesta definició no eximia que a la resta de territoris de la Corona aragonesa també hi haguessin existit voluntaris. Tot i així, aquest Regne és qui capitalitzà la mobilització. Aquesta apreciació explicaria, per exemple, perquè les fonts borbòniques del front de Noailles usen aquest qualificatiu de manera escassa, mentre que entre els francoespanyols establerts a ponent (pla de Lleida i Tortosa) esdevé més recurrent.

Castellví, de nou, fa un breu repàs i una definició prou precisa d'aquests homes. Com a punt de partida, el cronista apunta el decret del 29 de juny de 1707. L'anul·lació de l'entramat jurídicopolític dels regnes valencià i aragonès va generar, diu Castellví, que el «sentimiento y desconuelo de la nación [aragonesa] fue el mayor. El furor fue igual. Muchos de la inferior clase pasaron a Cataluña; de la mediana no pocos sirvieron de refuerzo al rey Carlos y sirvieron con el mayor tesón toda la guerra».¹⁹⁵ Els primers cabdills que van aglutinar diversos combatents per lluitar al costat de l'Habsburg van ser Juan Bernet i Antonio Bielsa. Sembla que bona part dels homes enganxats van ser del gremi de llauradors de Saragossa, però el cronista no precisa quin socors van rebre. Segons alguns testimonis de l'època, aquest gremi de la capital aragonesa, congregat a la capella de San Pablo, «siempre se ha tenido horror por su multitud, y por su arrojo».¹⁹⁶

Posteriorment, un cop els borbònics van assegurar el regne d'Aragó a partir de maig de 1707, els voluntaris van rebre permís de Carles III per poder organitzar companyies soltes, malgrat que

¹⁹⁵ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, pp. 407-408.

¹⁹⁶ AHN, *Estat*, ll. 281-1. Carta de l'arquebisbe de Saragossa a Antonio Ibáñez de Bustamante. Saragossa, 1 de juny de 1706.

les patents requerides no els hi van ser autoritzades. Castellví assenyala que el nombre de voluntaris va créixer a causa de dos motius. El primer ja l'hem referit, i es deriva de la privació dels furs. El segon anava lligat a la repressió que va executar el bàndol borbònic, que pretenia passar comptes amb els segments aragonesos que havien col·laborat de manera activa amb l'Àustria. Aquests homes, fruit del temor, van resguardar-se en indrets aïllats, per això àrees com la Ribagorça esdevenien enclavaments importants.¹⁹⁷ Nosaltres, a més, incorporariem un altre element (malgrat que Castellví també l'apunta en la seva obra però no l'incorpora com a factor generador d'aquests efectius irregulars).¹⁹⁸ Ens referim, com en el cas dels miquelets, a la presència de l'exèrcit en la geografia aragonesa i a l'abús que sovint implicava la seva implantació, semblant una misèria col·lectiva que podia empènyer a homes d'extracció popular a agafar les armes. Una missiva dels jurats de la vila de Sos esdevé il·lustrativa: «[estan] empezando ya sus moradores a desertar sus cassas, y huir a Navarra, pues sin aver pagado aun siete mil reales [de] plata que buscó prestados (la vila) para acavar de pagar el quartel del año pasado [...], oy tiene aloxado todo un batallon del regimiento del Duque de Dumena, que passa de seiscientos hombres con los criados, y gran numero de vagages, más de lo que acostumbra la infanteria; dandoles de comer a toda costa a todos desde el dia veinte del passado que a mas de la comida, monta segun piden; ducientos doblones cada doze dias, [...] Los clamores, gemidos y llantos de sus pobres vezinos por la imposibilidad de cumplir y las amenazas de los militares, son testigos de su ultimo desaliento».¹⁹⁹

L'acció militar i les operacions que desenvolupaven, així com les característiques d'aquests combatents no les referirem en aquestes línies. Fruit del nostre treball, considerem que els voluntaris van dur a terme la mateixa estratègia que la que protagonitzaren els fusellers. De fet, el bàndol borbònic –que en patia el desgast–, sovint els englobava en el mateix sac, a més de testimoniar l'actuació d'ambdós cossos ensem. D'aquesta manera, trets com la gran mobilitat, els atacs sorpresa, la captura de correus i avituallaments o el coneixement del terreny, etc., eren recurrents. Una sentència de Patiño a la fase final de la guerra –mentre es preparava el projecte de les casernes d'hivern– deixa entreveure les grans similituds entre les dues mobilitzacions: «el partido de los voluntarios se aumentaría considerablemente, pues quien duda que no teniendo estos otra forma de vivir, que la que les franquea la libertad de urtar, infestarían ynezosamente nuestros cuarteles, y destruirían nuestras tropas, como lo han hecho en la Ribagorza, ayudados de los paysanos sediziosos practicos del terreno, y de las sendas del país».²⁰⁰

Si podem precisar alguna diferència hem d'advertir que els voluntaris d'Aragó –ja fossin de a

¹⁹⁷ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, pp. 409-410.

¹⁹⁸ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, pp. 213-214.

¹⁹⁹ AHN, *Estat*, ll. 369. Carta de la vila de Sos a Grimaldo, 12 de gener de 1709.

²⁰⁰ AHN, *Estat*, ll. 434. Carta de José Patiño a Grimaldo. Camp davant de Barcelona, 18 de setembre de 1713.

peu o de a cavall– van estar més temps al marge de l'exèrcit reglat, ja que no van tenir patents (reconeixement) fins l'any 1711. Tal com hem vist, els miquelets, malgrat la seva autarquia i indisciplina, comptaven amb coronels que vertebraven la mobilització, alguns d'ells, d'una certa ascendència social en els seus llocs d'origen (els Desvalls o Bac de Roda).

Gràcies a aquesta “regularització” de 1711 podem conèixer els noms d'alguns cabdills relatius als voluntaris aragonesos. Entre les partides de cavalleria destaquen els referits Bernet i Bielsa, tots dos tinent coronels. Altres capitosts van ser Diego Nassarre, Juan Casanova, Luis Bravo de Torres –castellà–, Lucas Corona –croat–, Juan Francisco Novales, José Císter, Juan Espiaguas i Matías Miravet. D'entre els efectius de a peu, Castellví destacà a Pedro Tena, Martín Nicolau, Antonio Ejea, Antonio Albiach, Gregorio Monreal, Miguel García, José Regola, Antonio Badia, Miguel de Fábregas i Francisco Besabés. En total, amb la campanya que iniciava l'any 1711, els voluntaris conformaven un cos que excedia els mil cinc-cents combatents.²⁰¹

Així com és inevitable fer paral·lelismes entre els miquelets i els voluntaris, aquests darrers també eren tractats amb molt rigor si l'exèrcit francoespanyol els capturava. La severitat filipista era resposta amb la mateixa moneda, contribuint a augmentar l'espiral de violència que ja hem referit en altres ocasions. En general, entre ambdós actors, les lleis de la guerra eren estranyament respectades i les forces borbòniques executaven els voluntaris sense miraments: «he mandado ahorcar en Monzon tres cabos de voluntarios hermanos llamados Zerezo de la parrochia de San Pablo de Zaragoza y once voluntarios mas los quales cogi en el lugar de Purroy».²⁰² El cronista austriacista esgrimia una sentència prou significativa en relació als fets d'Aragó de 1711: «En las cercanías de Barbastro y Monzón y hasta cerca de Zaragoza no se veía otra cosa que lastimosos espectáculos, ver tantos inocentes muertos a sangre fría, de modo que este impío trato infundía en las tropas horror y temor y en los voluntarios y fusileros, encono y furor».²⁰³ Eren mesos on la tensió creixent no feia bacil·lar ni al mateix Vendôme, que en rebre una missiva informant-lo de la captura d'Antonio Bielsa, el generalíssim francès considerà que «hasta ahora me ha parecido conveniente conserbarle a fin de poder atraer por su medio otros voluntarios, pero en caso de no lograrse el fruto que se desea, no valancearé en hacerle à orcar sin embargo de la patente con que se halla de theniente coronel de voluntarios».²⁰⁴ Antonio Bielsa no va morir en el seu captiveri de Montsó, segons sembla, va aconseguir escapar-se'n.²⁰⁵ El seu decés va produir-se el 20 de juny de 1712, quan va ser sorprès per un contingent de cavalleria filipista que intentava evitar el

²⁰¹ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, pp. 216 i 306-307.

²⁰² AHN, *Estat*, ll. 411-1. Carta del baró Duart a Grimaldo. Barbastre, 18 de desembre de 1711.

²⁰³ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, p. 279.

²⁰⁴ AHN, *Estat*, ll. 397. Carta de Vendôme a Grimaldo. Camp de Calaf, 30 de setembre de 1711.

²⁰⁵ AHN, *Estat*, ll. 411-1. Autos del baró Duart, Montsó, 8 d'octubre de 1711.

robatori de quatre-centes atzembles.²⁰⁶

La violència present va comportar, fins i tot, que els comandants borbònic i austriacista – Vendôme i Starhemberg– impulsessin iniciatives per mirar d’aturar la violència, tal com es va acordar amb un tractat del mes de febrer de 1712, on s’establí que els voluntaris se’ls tractaria com a presoners de guerra i, alhora, els militars francoespanyols que fossin capturats per aquestes partides serien correspostos. El cronista català afirmà que aquesta convenció va ser respectada fins a l’estiu de 1713, quan l’exèrcit imperial va abandonar el front.²⁰⁷ Cal dir, però, que episodis de violència recíproca es van continuar produint, com la matança que va instigar el capità de voluntaris austriacista Diego Nassarre «el valiente»,²⁰⁸ executant més de seixanta militars de la guarnició borbònica del Pont de Montanyana.²⁰⁹

El rigor i la forma de combatre d’aquests homes impulsava l’estament francoespanyol a emprar partides irregulars per enfrontar-s’hi. Els miquelets catalans filipistes de *Pou de Jafre* van ser traslladats des de l’Empordà fins al regne aragonès, on perseguïen als homes de Nassarre causant baixes substancials.²¹⁰ Una altra opció va ser a través de batallons de milícies del propi Regne. M. B. Pérez ha comptabilitzat en mil dos-cents el nombre de paisans que van ser emprats l’any 1711 per perseguir les correries dels voluntaris d’Aragó.²¹¹ S’ha de dir que l’efectivitat d’aquestes mesures va ser escassa i la presència de voluntaris al llarg del conflicte va continuar persistent.

A partir de l’estiu de 1713, i fins a l’acabament de la disputa l’any següent, la configuració del nou exèrcit resistent va absorbir aquesta força derivada del voluntariat aragonès. Tal com passava amb els cossos de miquelets, l’experiència acumulada per aquestes partides al llarg de la guerra no podia deixar-se perdre, motiu pel qual van ser englobats en un regiment de dragons que va patrocinar l’influent Sebastià Dalmau. Els voluntaris de a peu restaren enquadrats en companyies soltes.

²⁰⁶ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, p. 436.

²⁰⁷ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, p. 282.

²⁰⁸ AHN, *Estat*, ll. 449. Carta d’Ignasi de Gomar a Grimaldo. Lleida, 8 d’abril de 1714.

²⁰⁹ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, p. 436.

²¹⁰ En aquesta acció els homes de *Pou de Jafre* van executar trenta voluntaris i van fer cinquanta-sis presoners, dos dels quals eren frares. En els combats, el cabdill català va ser ferit d’una bala, fet que el portà a Montsó per recuperar-se; AHN, *Estat*, ll. 426-2. Carta d’Isidre *Pou de Jafre* a Grimaldo. Zuera, 25 d’agost de 1712; Carta de T’serclaes de Tilly a Grimaldo. Lleida, 28 d’agost de 1712.

²¹¹ PÉREZ ÁLVAREZ, *Aragón durante...*, p. 223.

3.3.3 El sometent i les coroneles

Durant els segles medievals, que és quan el sometent apareix com a tal i s'institucionalitza, la crida era un procés judicial d'àmbit local. L'objectiu era fustigar els malfactors que havien incomplert la llei, perseguir delinqüents, eradicar les bandositats i la violència que generaven, etc. Bàsicament, exercien una funció de seguretat en les contrades circumdants a la població d'origen.²¹² Una variant que sovint ha portat a la confusió era el sacramental, una mobilització d'origen medieval que també s'emprava per garantir l'ordre.²¹³ Amb els segles moderns, sobretot a partir de la centúria barroca, la funcionalitat jurídica originària del sometent es veu superada per la progressiva militarització de la societat, provocant que esdevingués un recurs bèl·lic per fer front a les nombroses guerres que fustigaren el Sis-cents català.

A la guerra de Successió el sometent, en termes quantitativs, representava una de les formes de mobilització auxiliar que més combatents podia aportar. La seva naturalesa, de caràcter esporàdic, implicava que amb pocs dies es poguessin aglutinar milers de paisans armats. Castellví va xifrar les mobilitzacions de sometents més nombroses durant els setges sobre la Ciutat Comtal (1705-1706). En relació a la maniobra angloholandesa de 1705, sembla que la capacitat per reclutar un volum rellevant queda contrastada amb les dades que ens facilita el coronel de la milícia de Vic, assenyalant que a inicis d'octubre el nombre de naturals armats al camp de Barcelona oscil·lava entre els vuit mil i els deu mil homes.²¹⁴ Ara bé, el qualificatiu de quantitat no sempre estava associat al de qualitat. Com veurem, el contingent alçat podia incrementar-se o reduir-se, tot depenia de l'evolució del combat, així com de la manutenció que rebien els propis homes allistats. A grans trets, durant els dies de servei, si les condicions de vida empitjoraven, part dels homes mobilitzats abandonaven la seva prestació militar auxiliar.

El localisme de la mobilització determinava absolutament l'aixecament de la crida. Depenent de les autoritats del consell de torn –o de l'existència d'efectius militars en dit consell/plaça–, el sometent podia ser –o no ser– convocat. En cas que es produís la crida, els homes de la milícia podien lluitar al costat del Borbó o de l'Àustria, fet que il·lustra la dificultat d'establir patrons de comportament únic durant la guerra de Successió i, a més, si tenim en compte la divisió territorial que va sobrevenir a partir de 1708. De fet, aquell exèrcit –o administració– que dominava el

²¹² Vegeu-ne la funcionalitat de manera més detallada a SABATÉ, F: *El sometent a la Catalunya medieval*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2007, pp. 16-25.

²¹³ FERRO, *El Dret Públic...*, pp. 77-81.

²¹⁴ AMVI, *Correspondència*, Cartes rebudes. Carta de Marcia Homs als consellers de Vic. Camp Reial de Barcelona, 4 d'octubre de 1705. Volem remarcar, a part, que a cavall de setembre i octubre no només Barcelona vivia aquestes concentracions de milícies locals. Fem notar que arreu de Catalunya incursions de sometents recollien obediències al pla de Lleida, al nord-est del Principat, a la Catalunya central i Pirineus, al camp de Tarragona i a les Terres de l'Ebre. No ens atrevim a xifrar els civils que van agafar les armes, però tenint en compte el conjunt del territori, és lògic pensar que es superarien els deu mil combatents.

territori era el que s'apropiava del sometent. Aquestes característiques, al nostre entendre, fan impossible preveure el gruix de convocatòries que realitzà el país, d'altra banda, la documentació local sovint és imprecisa. A tall d'exemple, les actes del consell de la vila de Terrassa –principal font on resta documentada la traça de les crides populars– no testimonien cap alçament de sometent en relació a les onades d'abril i maig de 1706,²¹⁵ quan Barcelona estava sent assetjada per les tropes borbòniques. Aquest fet és certament difícil de creure si tenim en compte la resposta de nombroses localitats catalanes davant el setge. La sospita d'aquestes limitacions queden contrastades quan observem a través d'altres vies documentals com Terrassa sí que havia aixecat el sometent durant aquestes setmanes, operant en els passos que comunicaven el Vallès amb Abrera i Olesa.²¹⁶ L'investigador interessat en aquestes temàtiques hauria de tenir present ampliar el ventall documental de les institucions locals, fruit de la inexactitud d'aquest tipus de fonts.²¹⁷

Durant la guerra de Successió, sobretot a la Catalunya austriacista, el sometent va ser una força irregular que va ser emprada amb freqüència. Alguns microestudis posen de relleu l'elevat nombre de crides que un consell podia arribar a realitzar.²¹⁸ A grans trets, l'aixecament consistia en què l'home allistat rebia una quantitat de diners –que depenia de cada institució local– i una manutenció alimentària –una meitadella de vi i el pa de munició.²¹⁹ En alguns casos, però, hem documentat com el socors alimentari no era facilitat.

El jurat en cap era qui liderava la mobilització. A vegades, podia acudir-hi algun altre conseller, però la representació dels membres del poder local era habitual. Depenent del nombre d'homes allistats, la mobilització podia estar organitzada per companyies, que estaven supeditades a un capità, sovint també representant de la institució convocant. El cost de la mobilització estava controlat pel pagador, que era una mena de veedor que supervisava els dies de servei que executava cada home, així com l'entrega del pa. A continuació exposem la convocatòria de diverses crides durant el 1705 i 1706. Observant el quadre 27 podem captar la diversitat que comportava la manutenció, fent difícil l'establiment de patrons comuns.

²¹⁵ ACVOC, *Actes del Consell de la vila de Terrassa*, fols. 304-305.

²¹⁶ AMVI, *Correspondència*, Cartes rebudes. Carta dels consellers de la vila i terme de Terrassa als consellers de la ciutat de Vic, 11 de maig de 1706.

²¹⁷ TORRAS i RIBÉ, «Fonts oficials...», pp. 286-289.

²¹⁸ En relació a la vila de Santpedor, entre 1705 i 1714 el sometent va ser convocat en disset ocasions; VILA i CORTINA, M.: «Santpedor durant la guerra de Successió», *Dovella. Revista cultural de la Catalunya central*, 107 (2011), p. 46.

²¹⁹ Desconeixem la quantitat de pa facilitada pels consells però imaginem que cadascun ho determinaria segons el seu criteri, tal com passava amb la remuneració pecuniària. L'únic cas que hem documentat ha estat el de la ciutat de Manresa, que l'any 1705 entregava de manera diària vint-i-dues unces de pa a cada sometent (732 grams); ACBG, *Manual del Consell*, AM. I-39. Sessió de l'11 de setembre de 1705.

Quadre 27. Detall de cinc localitats catalanes que van aixecar els respectius sometents durant els mesos de setembre i octubre de 1705 i durant abril i maig de 1706

Font: elaboració pròpia.²²⁰

localitat	any crida	paga diària assignada al caporal	paga diària assignada a cada sometent	socors/manutenció	nombre d'homes
Vic	1705	20 rals	4 sous*	-	200
	1706	-	3 sous	pa de munició	200**
Terrassa	1705	-	6 sous*	pa i meitadella de vi	45
Valls	1705	-	8 sous	-	270***
Manresa	1705	-	3 sous	pa i meitadella de vi	200
	1706	1 lliura i 8 sous	1 sou i 6 diners	pa i meitadella de vi	107
Olot	1705	2 lliures	7 sous	-	100
	1706	2 lliures	6 sous	sense pa de munició	150

* Aquesta quantitat fa referència a la primera deliberació acordada al Consell. En aquest sometent, la quantitat pagada a l'home mobilitzat va variar. A Vic, es va incrementar la quantitat a causa del poc èxit de la convocatòria, fet que comportà 5 sous. A Terrassa, en canvi, fruit de la demanda de més combatents (100), el pagament es va reduir fins a 1 sou i 6 diners per home allistat.

** No hem pogut contrastar aquesta xifra però, a través de la correspondència local, sabem que les companyies que formaven aquest sometent eren quatre.

*** 170 homes a Barcelona i 100 a Constantí. Els 8 sous assignats fan referència als homes de Constantí.

Un dels factors que podia condicionar l'alçament del sometent era l'estacionalitat de l'any agrari. En aquest sentit, ja fos a causa de la recol·lecció dels recursos com per la sembrada, el nombre d'homes allistats podia reduir-se. Hem de pensar, com veurem seguidament, que un percentatge força elevat de les milícies estava conformat per treballadors del camp. L'any 1705, el consell de Vic va escriure al coronel del sometent que no podien enviar un nombre més elevat de gent de reemplaçament «per estar tant proxima la occasio del sembrar [...] que no es per omisso en nosaltres, ni tampoch en voler la ciutat ahorrar gasto».²²¹ Recordem que l'Arxiduc havia ordenat que s'alçés sometent al mes de juny de 1707 per socórrer Lleida: aquesta crida va estar condicionada per la sega que s'estava realitzant.²²²

L'anàlisi socioprofessional que hem realitzat de quatre crides de sometents –considerem que malgrat tot, escasses–, permeten detectar el caràcter eminentment popular de la mobilització. Els resultats evidencien, en primer lloc, la importància de la menestralia com a nervi de la milícia.²²³ Segments de la pagesia, seguidament, en conformaven una representació elevada.

El primer sometent analitzat és el de la ciutat de Vic, que en va alçar un l'11 de setembre de 1705 i, a mesura que passaven les jornades, va allistar més homes de reemplaçament per enviar-

²²⁰ AMVI, *Llibres d'Acords*, núm. 28, fol. 291; núm. 29, fols. 3 i 66; ACAC, *Llibre del Consell*, 1.5.77, fol. 308; ACVOC, *Actes del Consell de la vila de Terrassa*, fols. 291-292 i 294; ACBG, *Manual del Consell*, AM. I-39; *Municipal*, ll. 58; ACGAX, *Manual d'acords*, núm. 16, sessions del 8 d'octubre de 1705, del 16 de gener de 1706 i del 4 i 30 d'abril de 1706.

²²¹ AMVI, *Correspondència*, Cartes enviades. Carta dels consellers de Vic a Marcia Homs. Vic, 30 de setembre de 1705.

²²² Vegeu quadre 7, p. 129.

²²³ Estudis sobre la guerra dels Nou Anys també han posat de manifest la predominança de l'artesania en la conformació dels sometents; ESPINO LÓPEZ, *Catalunya durante...*, p. 272.

los al camp. Comptabilitzant totes les tongades d'aquest sometent, en total van ser enrolats 440 combatents, dels quals 318 en tenim constància de l'ocupació. Els segments de la pagesia representaven el 28,3% (90 registres, la immensa part bracers); la menestralia (i altres oficials) corresponia al restant 71,6% (228 registres; 26 corders; 25 sabaters; 20 teixidors; 17 paraires; 13 sastres i 13 fusters; 10 traginers; 9 blanquers i 9 mestres de cases; 7 ferrers; 6 argenter, 6 basters i 6 barreter; 5 botiguers; 4 passamaners i 4 estudiants; 3 escultors, 3 daguers, 3 dauradors i 3 serrallers; 2 torners, 2 escrivents, 2 manyans, 2 hortolans, 2 «flasquers», 2 encepadors, 2 calderers, 2 llicenciats i 2 casuístics; un aluder, assaonador, «candaler», forner, calceter, carreter, courer, llibreter, marxant, moliner, purgador, sedasser, serrador, tintorer, cirurgià, notari i negociant).²²⁴

El resultat del sometent de Manresa de 1706 és el següent: dels registres on s'han conservat la professió –81 de 107–, els pagesos conformaven el 37% (30 registres); la menestralia (i altres oficials) el 62,9%: (51 registres; 4 perxers i 4 ferrers; 3 velers, 3 traginers, 3 teixidors, 3 sabaters, 3 mestres de cases i 3 corders; 2 pedrenyalers, 2 serrallers, 2 blanquers i 2 encepadors; un vidrier, torcedor, tintorer, terrisser, passamaner, marxant, manyà, guanter, espardenyer, cotoner, calderer, baster, argenter, «clavater», negociant, estudiant i cirurgià).²²⁵

A la mateixa localitat, l'any següent, es va realitzar una nova crida. En aquet cas, era per donar suport al presumible atac sobre Lleida. Dels 271 registres que hem anotat, n'hem documentat la professió de 165. Els resultats són els següents: els pagesos eren el 40,3% (67 registres); la menestralia i oficialitat conformava el 59,3% (98 registres; 13 blanquers; 11 «clavaters», 9 sastres i 9 corders; 6 traginers; 5 velers, 5 sabaters, 5 teixidors i 5 perxers; 4 pedrenyalers; 3 fusters; 2 paraires, 2 mestres de cases, 2 ferrers, 2 serrallers i 2 encepadors; un vidrier, torcedor, «feridor», esparter, escultor, courer, calderer, assaonador, espardenyer, polvorer, «temiser», negociant i estudiant).²²⁶

A Valls, la informació recopilada és superior en termes quantitius. Els registres corresponen al sometent que va ser aixecat l'any 1703 –encara sota obediència borbònica–, i consistia en cinc companyies d'uns cent homes cadascuna. En total, els combatents allistats en van ser 506, dels quals hem recuperat la professió de 445. D'aquest nombre total, la pagesia conformava el 45,1% de la crida (201 registres); la menestralia i oficialitat era el 54,8% del sometent (244 registres; 38 corders; 26 teixidors; 18 sabaters; 15 paraires; 13 hortolans i 13 blanquers; 11 mestres de cases; 8 fusters; 6 sastres, 6 barreter, 6 ferrers i 6 flassaders; 5 marxants i 5 fornors; 4 velers, 4 serrallers, 4

²²⁴ AMVI, *Guerra*, ll. 1700-1800. *Aransel del que tinch pagat jo Francesch Pou pagador per la molt Ilustre Ciutat de Vic del sometent enviat als 11 de setembre de 1705.*

²²⁵ ACBG, *Municipal*, ll. 58. *Llibreta o llista dels soldats del sometent general han de anar a la montanya de Sant Peremartir per obehir al ordre del Exc. Señor compta de Preterbruu, que parteix als 29 de Abril de 1706.*

²²⁶ ACBG, *Municipal*, ll. 58. *Llibreta del Sometent fet per la ciutat de Manresa en lo any 1707 per lo socorro de Llejda de 300 homens.*

saboners, 4 moliners, 4 botiguers i 4 notaris; 3 semolers, 3 assaonadors i 3 argenters; 2 hostalers, 2 esparters, 2 escultors, 2 passamaners, 2 sedassers, 2 cistellers, 2 calceteres, 2 boters, 2 basters, 2 adroguers, 2 cirurgians i 2 apotecaris; un taller, revededor, pintor, músic, guitarrer, daurador, corraler, «clavater», carreter, candeler i calderer).²²⁷

Quadre 28. Detall socioprofessional de quatre convocatòries de sometent

<i>localitat</i>	<i>any</i>	<i>menestralia i oficialitat</i>	<i>pagesia</i>
Vic	1705	71,6%	28,3%
Manresa	1706	62,9%	37%
	1707	59,3%	40,3%
Valls	1703	54,8%	45,1%

Font: elaboració pròpia.

Com era, però, la mobilització del sometent quan estava en actiu? Tal com hem analitzat en relació a les maniobres que duïen a terme els miquelets i els voluntaris, a les crides de sometent identifiquem paràmetres semblants: indisciplina, improvisació, armament variat –escàs o en desús–, reticències a l'allistament... Unes limitacions certament contrastades en la documentació però que no deslluïen la capacitat que podien adquirir com a tropes auxiliars.

Gràcies a la correspondència que s'ha conservat del consell de la ciutat de Vic podem resseguir com era i quins problemes plantejava una mobilització de la milícia local quan estava lluitant. La sèrie en qüestió fa referència als setges sobre la capital catalana de 1705 i 1706, però és bàsicament durant les setmanes de l'atac francoespanyol quan el detall del relat és més substancial. Som de l'opinió que aquest material és de gran interès ja que rarament la historiografia ha abordat les actituds d'aquestes partides en combat. Aquesta desatenció, tenint en compte la importància i la recurrència d'aquest tipus de milícia –sobretot pel bàndol austriacista–, esdevé injustificada. Ens hagués agradat poder contrastar aquest cas amb altres fonts semblants però els centres documentals de caràcter local estranyament conserven aquest tipus de dades. De cara a un futur, seria interessant comprovar de manera exhaustiva la localització de les fonts que abordessin l'acció dels sometents durant els segles XVII i XVIII. De la mateixa manera, es podrien recopilar les dades que en comptagotes ofereixen els dietaris i les memòries personals. Només així podrem cloure amb fermesa al voltant d'aquesta mobilització que es manifestà en paral·lel a l'evolució dels exèrcits professionals al llarg de la primera modernitat catalana.

La crida que resseguim va ser convocada per la ciutat de Vic (1 d'abril de 1706) i tenia l'objectiu d'auxiliar la capital catalana com a conseqüència de l'atac francoespanyol que s'estava a

²²⁷ ACAC, *Llibre del Consell*, 1.5.77, fols. 285-290.

punt de produir. El consell vigatà va escollir que el jurat en cap, Marcià Homs, amb el màxim de gent possible, es dirigís cap al camp de Barcelona. Els homes llistats rebrien una paga diària de tres sous i el pa de munició, mentre que a Homs no se li va limitar la despesa, «dexant aquell a sa sana y recta direccio». El coronel del sometent vigatà va demanar que sis jurats més l'acompanyessin, així podrien garantir el repartiment del pa i exercir tasques de suport.²²⁸ Amb Homs també hi comparegué el pagador, Pere Pau Vilamala, que havia de vetllar per evitar el frau que podia sobrevenir amb el repartiment de la manutenció. D'aquesta manera, en lloc de realitzar-ho el caporal de l'esquadra, el pagador expedia les butlletes pertinents.²²⁹ En les mobilitzacions de sometent, la voluntat de control del consell local era una característica constant. D'una banda, per supervisar una despesa al màxim d'acurada possible i, de l'altra, per assegurar que els homes presents estaven realment en servei: «repetim [...] a V.M. que la intencio de la ciutat sols es gastar y consumir son patrimoni per aquells que fan lo servey, exposantse a las contingencies, y non per aquells que sols son solicitats de la curiositat».²³⁰ Tant era així que, en el cas de Vic, el coronel tenia la potestat de «despatxar» els homes que no acomplien amb l'obligació per la qual eren convocats i socorreguts.²³¹

El gruix de la mobilització que reconstruïm –possiblement d'uns dos-cents homes–²³² es trobava el matí del 3 d'abril de 1706 a Sant Feliu de Codines, on els traguers de la ciutat havien portat el pa, dos barrils de pólvora i una caixa i mitja de bales. Al llarg del dia, els homes de Vic van recórrer el Vallès fins a Montcada, recobrant algunes obediències. Aquesta mateixa jornada van dirigir-se a Sabadell, on Marcià Homs es reuní amb Magí Vilallonga i Manuel Desvalls. Els comandats austriacistes van comunicar al coronel que es dirigís amb el seu sometent a la muntanya de Sant Jeroni (Collserola), amb l'objectiu d'observar els moviments dels enemics que començaven a desplegar-se pel camp barceloní. El coronel va fer saber a la ciutat de Vic que la manutenció de la milícia fos dirigida cap aquest indret, ja que esperaven ser-hi l'endemà mateix.

²²⁸ AMVI, *Llibres d'Acords*, núm. 29, fol. 66.

²²⁹ Tota la informació que detallem a continuació en relació a la mobilització duta a terme pel sometent de Vic durant el 1706 l'hem extret i es troba a AMVI, *Correspondència*, Cartes rebudes. Missives dels dies 3, 5, 7, 8, 10, 12, 15, 22, 24, 25, 26, 27, 28 i 30 d'abril i 2, 3, 5, 7, 8, 10, 11, 14, 15, 16 i 17 de maig. Cal fer notar que a finals d'abril, a petició de Peterborough, es va realitzar una nova crida general de sometents. Per aquesta sèrie de correspondència sabem que el sometent vigatà alçat a les acaballes del mes s'havia produït, malgrat que a les actes locals no hi hagi quedat constància. Una mostra més que la documentació municipal pot ser incompleta el trobem en la mateixa mobilització de 1706, en aquest cas, a la ciutat de Manresa. A través del fons local només es constata l'aixecament realitzat el 29 d'abril; vegeu ACBG, *Municipal*, ll. 58. *Llibreta o llista...*; en contraposició a aquesta convocatòria tant tardana, s'ha de dir que el sometent de Manresa havia sigut un dels primers en arribar a Collserola a inicis de mes; AMVI, *Correspondència*, Cartes rebudes. Carta de Marcià Homs als consellers de Vic. Sabadell, 3 d'abril de 1706.

²³⁰ AMVI, *Correspondència*, Cartes enviades. Carta dels consellers de Vic a Marcià Homs. Vic, 17 de setembre de 1705.

²³¹ AMVI, *Correspondència*, Cartes enviades. Carta dels consellers de Vic a Marcià Homs. Vic, 2 d'octubre de 1705.

²³² Gràcies a la correspondència que acabem de referir hem constatat que les companyies que formaven aquest cos eren quatre. Si cada companyia estigués formada per cinquanta homes –xifra habitual–, el resultat de la crida hagués sigut de dos-cents combatents. D'altra banda, aquest nombre és precisament el mateix que va ser convocat mig any abans, quan la flota angloholandesa va arribar a Catalunya.

Els homes d'Homs van arribar a Collserola el dia 4 d'abril a la tarda. En aquest paratge, el comandant vigatà es va reunir amb el comte de Cifuentes, que posseïa uns cinc-cents cavalls i dirigia l'operatiu de les milícies. Des del camp, a més de les notícies que facilitava en relació als moviments de l'exèrcit borbònic, Marcia Homs va insistir en l'enviament de «pa, pa y pa, que sense ell la gent nos deixarian». Els queviures no eren l'única demanda del conseller en cap, la manca de municions era molt recurrent perquè alguns dels homes que dirigia van haver de deixar de combatre contra els francesos per la falta –suposem– de bales i pólvora. Així mateix, poc després d'arribar a Collserola, Marcia Homs va creure oportú que Vic enviés un cirurgià, «perque conve moltissim». Tres jornades després, el 8 d'abril, el cirurgià ja es trobava entre el sometent i Homs demanava llavors l'enviament d'un capellà: «ara nos falta capella perque noy ha combat que noy haja nefrats y algun mort perque se veu que la gent pelean de gust». El comandant advertia que era «viva llastima» la mort d'alguns homes sense que aquests tinguessin la possibilitat de confessar. Al cap d'unes jornades, Homs va reescriure per manifestar que el religiós ja no era necessari, atès que havien aconseguit la col·laboració d'un frare expulsat pels francesos del convent de Sant Josep de Gràcia. Aquesta ordre va ser contramanada novament, quan Marcia Homs va demanar que finalment el religiós abans requerit fos enviat al camp. Segons sembla, el frare de Sant Josep no tenia llicència del seu prior per restar al camp amb les milícies locals.

Aquestes traces d'improvisació inequívoca marcaven el dia a dia del sometent. Una bona mostra en són també les demandes que realitzà el coronel des dels primers dies, ja que insistia en l'enviament d'una taula i una tenda per poder tenir un millor acomodatament, «que mon llit es lo duro de la montanya». La tenda va ser-li entregada el cap de cinc jornades. Probablement, la resta d'homes que conformarien el sometent no van gaudir d'aquesta comoditat.

Una setmana després d'arribar a Sant Jeroni, Marcia Homs ja va posar de manifest la gran deserció que experimentà el seu contingent.²³³ El caporal va demanar que Vic dugués a terme alguna mesura per reclutar més homes: «crech prest quedar sens soldats del modo van desertant si VS. noy dona providencia per las muchas alarmas tenim cotidianament que en no anar jo personalmente a ditas y exposarme als perills, crech non vindria soldat algu ni menos ne auria quedat algu sino com veuan en lo que jo me exposo ells saguexan y no me daxen».

²³³ Malauradament, la documentació no precisa les xifres d'aquesta deserció. En qualsevol cas, les nostres investigacions, així com treballs duts a terme per A. Espino, apunten en la mateixa direcció. Així, un percentatge reduït de sometents completava tot el servei. L'any 1694 a Vic, només el 13,7% de 124 homes va realitzar els quaranta-tres dies de la mobilització; ESPINO LÓPEZ, *Catalunya durante...*, p. 272. El nostre exemple manresà de 1706 il·lustra un percentatge molt semblant, on el 16,8% dels 107 homes allistats va completar tota la mobilització; ACBG, *Municipal*, ll. 58. Una xifra superior –tot i que des del nostre punt de vista també reduïda– la documentem a Vic, on dels 211 homes que van acudir a la primera convocatòria del consell (11 de setembre de 1705), un 29,3% van executar tot el servei de trenta-una jornades; AMVI, *Guerra*, ll. 1700-1800. *Aransel del que tinch pagat jo Francesch Pou pagador per la molt Ilustre Ciutat de Vic del sometent enviat als 11 de setembre de 1705.*

A l'hora d'aconseguir més sometents per engrossir el contingent mobilitzat, Marcià Homs va demanar que es llistés, sobretot, la gent de més «qualitat», atès que sinó era així, els sometents, en lloc d'investir l'enemic, fugien. De fet, el coronel es va mostrar molest per dotze homes de reemplaçament que havien arribat a Collserola, fins al punt d'esgrimir que si el Consell li enviava aquell tipus de combatents, el millor era restar sol. Desconeixem si les peticions en termes de capacitat que va realitzar el jurat en cap van ser satisfetes. Si que documentem, però, la voluntat del consell vigatà a l'hora d'augmentar en un sou més la paga facilitada als homes en servei. En les deliberacions enregistrades a les actes locals es palpa la consciència que Vic subministrava una paga molt reduïda als seus conciutadans, fet pel qual, segons consideraven els propis jurats, hi havia molta deserció.²³⁴

Un segon episodi on les missives de Marcià Homs testimonien una deserció alta entre els sometents –altre cop sense especificació del nombre– sembla que es va produir amb la pèrdua de Montjuïc i el consegüent control per part de les tropes borbòniques de tota la muntanya (25 d'abril de 1706). Ignorem les causes d'aquesta situació d'abandonament, les fonts no en faciliten cap traça; ens atrevim a pensar, però, que l'impacte que podria haver ocasionat entre els resistents austriacistes el fet de perdre la vital fortalesa de Montjuïc comportà una desmoralització generalitzada.

Els efectes climatològics també contribuïen a la minva d'efectius. Homs, a finals d'abril, escrivia: «la gent del somatent me va deixant per punts y crech que en breu estare sens persona alguna; y no men admiro en consideracio de la inclemencia dels temps; y lo puesto en que abitam que ni y ha barracas que pogan prevenir las plujas que dos nits seguidas a fetas per quan no y a glevas, ni altres parapetos per a defensarse». La correspondència del coronel del sometent relata que les grans pluges havien penetrat dins la tenda, mentre que la resta de soldats «se an mullat fins a la pell». És lògic entreveure que deuriem ser unes jornades molt severes per aquests homes, agreujades per l'estat del pa, que havia quedat moll a causa dels xàfecs. Davant d'aquesta situació, no ens ha d'estranyar –a més de la deserció– que el propi coronel Marcià Homs manifestés en diverses ocasions que el Consell tingués previngut el nou comandant del sometent pel dia 1 de maig. Homs no es trobava bé i només desitjava retornar a casa seva. Sobre el paper, amb la nova mensualitat, els nous jurats desinsaculats havien d'emprendre els seus càrrecs, entre ells, el conseller en cap com a dirigent del sometent.

Va iniciar el mes de maig i Homs continuava dirigint la milícia de Vic. Durant aquestes jornades, les informacions trameses pel coronel es van centrar en confirmar l'arribada de la flota aliada. A Sant Cugat del Vallès, els quatre caporals del sometent van trobar-se amb Peterborough,

²³⁴ AMVI, *Llibres d'Acords*, núm. 29, fols. 74-75.

que els trametia les informacions relatives a la possible jornada en què l'armada seria vista. L'entusiasme corria pel camp on acampaven els sometents locals, que s'atrevien a albirar que el 5 de maig la flota podria ser davant de Barcelona si aconseguien vents favorables.

Finalment, però, tal com hem resseguit en un altre apartat d'aquest treball, l'estol angloholandès va iniciar el desembarcament dels reforços el 8 de maig, tot provocant l'aixecament del setge borbònic. A partir d'aquest moment, els sometents –així com els miquelets– van desenvolupar una tasca de desgast, per tal com van dedicar-se a fustigar la marxa de l'exèrcit francoespanyol. La documentació relativa a la mobilització de Vic en dóna bon testimoni, altrament, palesant l'alt grau d'improvisació i desorganització. Des de Collserola, on la milícia havia estat acampada durant tot l'abril, es manà que passés al congost de Martorell. Abans d'arribar-hi va ser contraordenada que restés a les rodalies de Rubí. El sometent de Vic, novament, va dirigir-se a Collserola, des d'on observà perfectament la retirada dels efectius borbònics en direcció al coll de Montcada. El coronel Homs es va mostrar molest per les disposicions creuades que li manaven tant el marquès de Rubí com del comte de Cifuentes, «son tant las ordas que tinch per ocupar puestos per picar la retirada del anemich que me fan estar ab la major confusio [...] que crech lo somatent en breu lo tindrem desfet per quant ab dita variacio».

De la correspondència del coronel podem constatar com mentre es produïen aquests esdeveniments, entre els homes mobilitzats existia el sentiment que el seu servei ja havia acabat. En altres paraules, el sometent que s'havia aixecat quaranta dies enrere havia acomplert amb els seus objectius. Tot i així, la milícia de Vic junt amb miquelets van perseguir la fugida borbònica pel Vallès fins arribar a Hostalric. En aquesta població, Homs va manifestar al comte de Cifuentes l'estat d'esgotament dels seus homes. Cifuentes va comunicar a Homs la necessitat de les milícies, deixant entreveure com la cúpula austriacista exercia un cert "control" sobre les forces irregulars del territori. Hem de suposar que el noble aragonès pretenia perseguir encara més les tropes borbòniques. En aquest punt del relat, a mitjan mes de maig, Cifuentes va donar permís per què Marcia Homs es dirigís a Barcelona a retre homenatge a Carles III. El conseller en cap de Vic considerava que amb la seva marxa a la capital i tenint en compte que l'exèrcit enemic ja havia sobrepassat Hostalric, la major part dels homes mobilitzats abandonarien el sometent. El tinent coronel de la milícia, Francesc Vila i Puigrubí, va restar al capdavant dels homes mobilitzats, fins que Homs va aconseguir el permís del propi Arxiduc per què el sometent retornés a la ciutat.

La sèrie documental que hem referit i que reconstrueix la crida del sometent des del punt de vista del seu coronel mostra, en primer lloc, la fragilitat de la mobilització. Una de les preocupacions del comandant, més enllà del subministrament constant de pa i municions, era que

els homes no abandonessin l'exercici. Com hem vist, les múltiples situacions que podien aparèixer en l'acampament podien propiciar la deserció, motiu pel qual, la ciutat tornava a fer noves crides per reemplaçar els homes "perduts". La fragilitat de la convocatòria, característica que explica la temença crònica dels poders militars a l'hora d'emprar aquet recurs,²³⁵ anava acompanyada d'alts graus d'improvisació, ja fos en la pròpia organització interna del sometent, com a l'hora de dur a terme accions de combat –s'ha d'advertir que aquesta darrera traça és menys contrastable.

En aquest sentit, el sometent de Vic que s'havia aixecat mig any abans dels fets que acabem de relatar (setembre de 1705), havia experimentat problemes amb l'armament, ja que del total d'homes mobilitzats –segons les actes dos-cents–,²³⁶ una quinzena no tenien armes adients i van haver de retornar cap a casa seva. El sometent de Valls que va aixecar-se durant les setmanes del setge aliat també il·lustren la improvisació. En plena mobilització, la localitat del camp de Tarragona va ordenar la compra de fusells, mentre els seus sometents ja estaven en servei i els bombardejos sobre Barcelona ja havien començat.²³⁷ Un cas més agut el testimonia el filipista bisbe de Lleida, Francisco Solís, que va deixar constància que els quaranta sometents que havia enviat la petita localitat d'Aspa només posseïen cinc escopetes.²³⁸ Això pot explicar-se perquè els consells locals enviaven homes al camp esperant que aquests fossin armats o socorreguts, aportant només la mà d'obra que comportava la mobilització.²³⁹

Cal dir que aquesta realitat tan precària, però, no desdibuixava una tasca de desgast que en ocasions podia ser prou reeixida, tal com sovint va remarcar Castellví a les seves *Narraciones* i com diverses fonts i estudis han posat de relleu.

Els homes que anaven a lluitar no havien de ser estrictament naturals de la localitat on s'impulsava la crida. Lògicament, un gruix majoritari eren fills de la població en qüestió, tal com ha remarcat A. Espino en relació a Vic durant la darrera dècada del segle XVII.²⁴⁰ Si retornem a la ciutat de Manresa, el sometent de 1707 compta amb 106 registres on es conserva la procedència del reclutat (només el 39% del total). D'aquest nombre, hem localitzat 89 topònims, quelcom que redueix encara més la mostra. En qualsevol cas, els resultats mostren com el 56% eren fills de la pròpia ciutat de Manresa –o llogarets limítrofs– i la resta provenien de localitats

²³⁵ ESPINO LÓPEZ, *Catalunya durante...*, pp. 269-270. A l'agost de 1705, el virrei Velasco considerava «inútil [...] esta gente del somaten para emplearla en operaciones de riesgo»; AHN, *Estat*, ll. 2947. Carta de Velasco a Grimaldo. Barcelona, 11 d'agost de 1705.

²³⁶ AMVI, *Llibres d'Acords*, núm. 29, fol. 3.

²³⁷ ACAC, *Llibre del Consell*, 1.5.77, fol. 309.

²³⁸ AHN, *Estat*, ll. 264. Carta de Francisco Solís a Grimaldo. Fraga, 29 de setembre de 1705.

²³⁹ No hem pogut contrastar si els sometents que arribaven al camp barceloní l'any 1705 esperaven rebre armament de l'exèrcit aliat. El que sí que hem documentat és com alguns consells acordaven una manutenció variable, és a dir, que un cop arribats al camp, si l'exèrcit els socorria, la paga destinada pel seu servei era força menor; ACVOC, *Actes del Consell de la vila de Terrassa*, fol. 291.

²⁴⁰ El 88% del sometent de 1689 era de la mateixa ciutat, un percentatge molt semblant –84%– ho era de l'alçament de 1693; ESPINO LÓPEZ, *Catalunya durante...*, p. 272.

relativament properes (Súria, Santpedor, Balsareny, Talamanca, Artés, Gironella, Berga, etc.). Alguns d'aquests sometents eren originaris de nuclis més allunyats (Ripoll, la Seu d'Urgell o Sant Vicenç dels Horts). Enfront aquesta variabilitat, per tant, una possibilitat interpretativa seria que aquests homes haurien establert algun tipus de vincle familiar o professional amb manresans/es.

Per a un consell local, la despesa del sometent que aixecava podia arribar a ser força elevada. Altre cop la varietat de formulacions i els dies de durada condicionaven la suma final. A continuació detallem el conjunt de despeses desglossades que comportava una mobilització d'aquest tipus. Reprenent l'exemple de Manresa, transcrivim l'import que va comportar la crida feta el 29 d'abril de 1706:

Quadre 29. Detall dels imports que comportava el sometent de Manresa (29-IV-1706)

	<i>quantitat</i>	<i>dies de la despesa</i>	<i>import total</i>
Isidro Vandranes (comandant)	1 lliura i 8 sous	19	26 lliures i 12 sous
2 socors pel vi	4 diners meitadella		3 lliures, 2 sous i 8 diners
Gaspar Caldoliver (pagador)	1 lliura i 4 sous	19	22 lliures i 16 sous
sometents	1 sou i 6 diners per sometent	1.180	88 lliures i 10 sous
15 quarteres i 6 càrregues de blat	80 pans la quartera (que costa 3 lliures i 2 sous)		47 lliures i 11 sous
pastar i moldre dites quarteres	7 sous (quartera)		5 lliures, 8 sous i 6 diners
8 càrregues i 21 meitadelles	2 lliures (càrrega)		16 lliures i 7 sous
TOTAL			210 lliures, 7 sous i 2 diners

Font: elaboració pròpia; ACBG, *Municipal*, ll. 58.

En aquesta ocasió, 210 lliures no era una suma massa important per a una universitat com Manresa. La xifra s'explica pel reduït nombre d'homes alistats (107) així com pels dies que va estar en servei (dinou). Hem comentat, però, que el recurs del sometent durant la guerra de Successió va ser freqüent i, tal com li va passar a la mateixa ciutat un any després, la milícia local de 1707 va comportar 1.464 lliures. Tan sols en aquesta crida, Manresa hi va destinar el 17,5% dels seus ingressos anuals.²⁴¹

El bagatge cultural d'autodefensa que hem apuntat a la introducció d'aquest capítol té la seva rèplica en els nuclis urbans de les principals ciutats del territori. Durant la guerra de Successió, Barcelona, Tarragona, Girona, Lleida i Tortosa van ser els nuclis que comptaren amb coronela pròpia, ara bé mentre els consells van estar sota obediència austriacista. Precisament, l'única excepció va ser quan es pot identificar l'origen del cos que resseguim en aquestes breus línies,

²⁴¹ ACBG, *Llibre del Racional*, AM. I-340, fol. 58.

quan el virrei borbònic Velasco va decidir mobilitzar la de Barcelona per fer front al desembarcament del landgravi de Hessen (maig de 1704). L'impuls de la coronela, per tant, l'hem de situar en la implantació de l'ordenament Habsburg a partir del novembre de 1705. És precisament en aquest moment, i no abans, quan el monarca –Carles III– va expedir patents als menestrals que conformaven el cos.²⁴² Així mateix, va ser llavors quan les altres ciutats referides adoptaren la mobilització pròpia, conformant un còmput, diu Castellví, que en tot el territori arribava fins els deu mil efectius.²⁴³

Un breu fragment del cronista austriacista, precisament capità del gremi de velluters durant el 1713-14, les descrivia així: «El aguerrido y renombrado cuerpo de los naturales y habitantes de Barcelona se componía de los colegios, gremios, cofradías, estamentos, nombrados comunes de las artes y oficios mecánicos, de los sujetos promovidos a ellos [...] Estos comunes formaban un militar cuerpo [...] Su comandante era el conseller primero, gobernador perpetuo de las armas y plaza».²⁴⁴ Les observacions de Pròsper de Verboom, que va estar captiu a Barcelona, traspuen un cos cívico-militar molt ben organitzat: «La Colonelle est composée de compagnies de bourgeois de tous les métiers et autres citoyens, jusques aux notaires et autres gens de lettre inclus sans en excepter les chirurgiens et barbiers; on les nomme los gremios, qui cent dire bandes du peuple; chaque compagnie a son capitaine, lieutenants, enseigne bas officiers et tambours, comme les troupes réglées».²⁴⁵

Les tasques militars desenvolupades per aquests homes tenien l'exclusivitat de produir-se únicament a la ciutat de torn, per exemple, davant el perill d'un setge o realitzant guàrdies a les muralles. Així doncs, les coroneles, a diferència dels sometents, mai duien a terme accions bèl·liques fora del seu àmbit jurisdiccional (ciutat). Tot i així, la seva lògica ens indica que ens trobem davant una forma genuïna d'autodefensa, en aquest cas d'àmbit urbà. Al llarg del conflicte successori, són nombroses les ocasions on documentem la participació d'aquest "exèrcit". Més enllà de les accions de la milícia barcelonina, únic cos ben acotat en termes historiogràfics, ciutats com Lleida, Tortosa i Girona van mobilitzar la coronela quan les forces francoespanyoles van assetjar-les els anys 1707, 1708 i 1710 respectivament. En alguns casos, gairebé esdevingueren les úniques formes de resistència a l'ofensiva borbònica.²⁴⁶ A Barcelona, són coneguts els fets de

²⁴² Dos exemples d'aquestes patents de la coronela barcelonina a CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, I, pp. 457 i 483-484.

²⁴³ Només Barcelona comptava amb uns cinc mil combatents organitzats en més de quaranta companyies; CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, I, pp. 456 i 590.

²⁴⁴ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, I, p. 451.

²⁴⁵ AHN, *Estat*, ll. 420. Document adjuntat per Pròsper de Verboom al duc de Vendôme. Saragossa, 18 de maig de 1712.

²⁴⁶ El cronista austriacista recull els noms dels coronels, tinents coronels, sergents majors i capitans de les coroneles de Tarragona i Lleida, desconeixem les de Girona i Tortosa; CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, I, p. 624.

1706 i, especialment, la lluita activa i eficient a partir de l'agost de 1714.²⁴⁷ La manca crònica d'efectius de l'exèrcit austriacista es va saber pal·liar amb aquest recurs, atès que els cossos de les ciutats, malgrat no ser guarnició reglamentada, ho era de facto. A banda, en termes d'hisenda, la cancelleria de Carles III va saber treure'n profit ja que, pel cas de Barcelona, foren els propis gremis els qui costejaren tot l'equipament (vestuari i armament).²⁴⁸ Segons una missiva del general Stanhope al duc de Marlborough, sembla que aquest proveïment tenia una qualitat prou envejable: «the city of Barcelona has for its own defence raised a body of militia of near 6000 men, who are so well clothed and armed as any of our troops».²⁴⁹

²⁴⁷ HERNÁNDEZ, RIART i RUBIO, *La Coronela...*, pp. 130-148.

²⁴⁸ HERNÁNDEZ, RIART i RUBIO, *La Coronela...*; aquest estudi recent sobre la milícia urbana de Barcelona esdevé un treball fonamental per abordar la temàtica. La qualitat i amplitud de la significació històrica en termes organitzatius, operacionals i de minuciosa recreació històrico-visual eviten que hi dediquem atenció. Tot amb tot, a tall de tipificació, i si pretenem ser coherents, hem considerat oportú dedicar unes breus línies al cos tenint en compte la temàtica abordada en aquest capítol.

²⁴⁹ Trad.: *La ciutat de Barcelona té aixecada per la seva pròpia defensa un cos militar de prop de 6000 homes, quins estan tant ben vestits i armats com cap de les nostres tropes*; citat a VOLTES i BOU, *Barcelona durante...*, I, p. 258.

3.4 LA LOGÍSTICA DE LA GUERRA DE SUCCESSION

«Lo debastado del pahis
ha de suplirlo el mar».²⁵⁰

3.4.1 Els avituallaments

En la guerra que estudiem, els avituallaments eren un dels grans factors –junt amb el nombre d'efectius– que marcaven l'esdevenir de les campanyes. Les operacions militars es plantejaven i es dissenyaven en relació a aquesta variable i els soldats, en bona mesura, desertaven, emmalaltien o morien si no n'existia una bona planificació.²⁵¹ Sense el flux sanguini que representava l'abastiment de tot tipus de pertrets, l'organisme castrense no funcionava. Per tant, ens trobem davant d'una variable estratègica del funcionament militar i de la quotidianitat dels homes que hi interaccionaven. Precisament, en la disputa successòria que estudiem, les ocasions on es palesa el fracàs d'aquests processos per part d'ambdós exèrcits són nombroses, en alguns casos, comportant una derrota bèl·lica transcendent.

Des del nostre punt de vista, un dels historiadors que va posar sobre la taula la rellevància i determinació dels aspectes logístics va ser G. Parker. L'autor anglosaxó facilita dades molt interessants sobre la manutenció i els avituallaments d'un exèrcit en campanya. Per aquest motiu, seguirem el seu exemple.²⁵² Hem de tenir present que un contingent que comptava amb uns trenta mil efectius –aproximadament el volum de forces filipistes establertes en el pla de Lleida en les campanyes de 1707-1713–, necessitava que cada dia fossin facilitades 40.000 racions de pa (2.000 «arrobas» de farina) i 833 «fanegas» de farratges (ordi i centè, aproximadament 4.623 litres cúbics).²⁵³ En la seva proporció, havien de ser subministrades enormes quantitats de vi, així com la provisió diària de carn a partir del sacrifici de centenars o milers de caps de bestiar. Parker considera que per mantenir un volum numèric com el filipista eren menesters mil cinc-cents ovins o cent cinquanta bovins.²⁵⁴ La dieta dels militars podia ser ocasionalment completada per altres queviures, a part de l'aliment bàsic fonamentat en el pa de munició. A partir de relacions elaborades per comissaris de guerra coneixem altres productes consumits, com arròs, mongetes (minestres), garrofes, bescuit, formatges, peix i carns en salaó, pipes d'oli i vinagre, tabac i

²⁵⁰ AHN, *Estat*, ll. 425. Carta de Josep d'Alòs a Grimaldo. Saragossa, 21 de juny de 1712.

²⁵¹ LEÓN SANZ, *La Guerra de Sucesión...*, pp. 976-977.

²⁵² PARKER, *La Revolución militar...*, pp. 110-117.

²⁵³ AHN, *Estat*, ll. 426-1. Carta del marquès de Castelar a Grimaldo. Saragossa, 5 de juliol de 1712.

²⁵⁴ PARKER, *La Revolución militar...*, p. 110; «El soldato»..., p. 49.

aiguarent.²⁵⁵ Paral·lelament a aquestes necessitats alimentàries directes, el «prest» en el llenguatge de l'època, hem d'advertir altres despeses indirectes de difícil còmput, com l'habilitació de forns de campanya i la llenya necessària per fer-los funcionar.

Els pertrets de guerra també eren requerits per què la maquinària bèl·lica no s'aturés, comportant un trànsit d'animals de tir destinat al transport de les municions, el tren d'artilleria i els centenars de carruatges. Només per tragar dit volum, Verboom testimonia com per a l'any 1712 l'exèrcit filipista comptava amb dos mil cavalleries –mules i matxos– per executar-ho.²⁵⁶ D'altra banda, en campanya, hem de suposar l'existència de tendes per als soldats i, tal com veurem, la presència d'un hospital volant amb tres-cents llits.

A més del «prest», que segons un còmput del tresorer filipista importava mensualment 2.064.762 rals de billó,²⁵⁷ l'exèrcit havia d'intentar donar els diners dels sous. Aquesta variable, advertim, va ser la menys regular en termes de subministrament.²⁵⁸ Al llarg de l'estudi realitzat és habitual documentar situacions on els soldats (o membres de l'estament militar) no cobraven les seves pagues des de feia mesos. La guarnició de Barcelona del virrei Velasco, entre el mig any que transcorre de febrer a juliol de 1705, només havia percebut les dues primeres mensualitats.²⁵⁹ Durant el setembre d'aquest mateix any, l'actiu bisbe borbònic de Lleida s'havia queixat perquè la primera plana de la guarnició de la ciutat no cobrava l'assignació pertinent des del mes de gener.²⁶⁰ Un dels casos més flagrants és el que testimonia Gregori Gual, coronel de la formació de mallorquins que guarnia Sant Felip de Maó. El cabdill es va mostrar molt disgustat per tal com els seus homes feia vint mesos que no rebien cap paga.²⁶¹ Durant la campanya de 1708, dos comandants filipistes, Fabrizio Ruffo i Luis Fernández de Córdoba, s'expressaven en els mateixos termes a causa del retard que patien les seves formacions. Els seus soldats tan sols havien rebut dues pagues, les quals havien estat lliurades cinc mesos enrere.²⁶² A l'etapa final, mentre es produï

²⁵⁵ AHN, *Estat*, ll. 352. *Relacion de viveres de boca que se han hallado en los almacenes Reales de esta plaza*. Tortosa, 12 de juliol de 1708; AHN, *Estat*, ll. 416-2. *Relacion de los generos que se necesitan por seis meses para las reservas de las guarniciones de las plazas*. Lleida, 25 d'agost de 1711.

²⁵⁶ AHN, *Estat*, ll. 914. Carta de Pròsper de Verboom a Grimaldo. Lleida, 23 de setembre de 1712. Aquesta dada l'hem conegut gràcies al projecte que Verboom va lliurar a la Cort de Madrid. Fent gala de la seva racionalitat, fruit de la formació polioercètica i matemàtica que posseïa, Verboom va proposar que en lloc de dos mil caps per al transport del tren i les municions fossin 797 els animals requerits. Aquesta reducció tan dràstica l'argumentava a causa de la campanya defensiva que realitzava l'exèrcit francoespanyol durant el 1712, per tant, podrien reduir aquesta despesa de l'exèrcit. Segons els càlculs de Verboom, una acció d'aquest estil comportava l'estalvi de 6.540 doblons mensuals.

²⁵⁷ AHN, *Estat*, ll. 3163-2. *Noticia del dinero que importa un pagamento universal de oficiales de todas clases dependientes del exercito de Catalunya*. Calaf, 13 de novembre de 1711; vegeu també AHN, *Estat*, ll. 411-2. Carta de Nicolás de Hinojosa a Grimaldo. Calaf, 10 de novembre de 1711.

²⁵⁸ DE CASTRO, C.: *A la sombra de Felipe V: José de Grimaldo, ministro responsable (1703-1726)*. Madrid: Marcial Pons, 2004, p. 178; vegeu aquests problemes de finançament de manera més detallada a les pp. 286- 290.

²⁵⁹ AHN, *Estat*, ll. 2947. Carta de Velasco a Grimaldo. Barcelona, 2 d'agost de 1705.

²⁶⁰ AHN, *Estat*, ll. 264. Carta de Francesc Solís a Grimaldo. Lleida, 17 de setembre de 1705.

²⁶¹ AHN, *Estat*, ll. 320-2. Carta de Gregori Gual a Grimaldo. Sant Felip de Maó, 13 de febrer de 1707.

²⁶² AHN, *Estat*, ll. 352. Cartes de Fabrizio Ruffo i Luis Fernández de Córdoba a Grimaldo. Camp d'Agramunt, 17 d'agost de 1708.

el bloqueig sobre la capital catalana, Pòpuli va deixar constància de com entre el juny de 1713 i el març de 1714 (deu mesos) els oficials de l'exèrcit només havien obtingut un pagament complet i dues terceres parts d'un altre.²⁶³

En ocasions les fonts no permeten concretar el període d'impagament però sí que contrasten el retard de les assignacions: «crea Vs. por primer punto que es suma la miseria de estos oficiales y no menos de los de las Guardias de Corps, pues aunque yo estava en yntelixencia que sus pagamentos por la thesorería maior hubiesen sido mui puntuales (segun claman) parece estan muy atrasados».²⁶⁴

No només els militars podien patir el retard en les pagues. En general, totes aquelles persones que interaccionaven amb l'entramat castrense experimentaven processos semblants (comissaris, administradors, cos mèdic, pensionistes, etc.). El comissari Francesc Argenso, que en el moment de l'aixecament català ho era de la plaça de Girona, va haver d'acudir a Madrid per rebre el nou nomenament a l'exèrcit de la frontera catalanoaragonesa. Argenso va manifestar l'impediment de poder viatjar a la Cort, atès que la darrera paga, de cinc-cents escuts, l'havia rebuda cinc mesos enrere i no podia costejar el desplaçament.²⁶⁵ El mateix comissari, un cop destinat al front, també va mostrar queixes al respecte, com quan l'any 1712 no rebia els respectius sous des de feia més de mig any.²⁶⁶ El duc de Noailles, en ocasions demanava pagues per als exiliats catalans que s'havien enrolat a l'exèrcit com a voluntaris. Aquest era el cas de Joan de Josa i Agulló, cosí del filipista marquès de Gironella. Tal com deia Noailles, «me causa bastante lastima el ser testigo de la miseria que esta pasando», les darreres pensions de Felip V les havia obtingudes feia nou mesos.²⁶⁷ El protometge de l'exèrcit, anomenat Pedro Chirac, a l'inici de la campanya de 1708 estava pendent d'obtenir el sou endarrerit de set mesos.²⁶⁸ Tomàs Capdevila, antic correu major de Lleida i exiliat des de 1705, va servir com a voluntari en l'administració del pa i l'ordi de l'exèrcit. L'any 1708, del seu sou de 1.743 doblons, encara n'havia de percebre 1.443.²⁶⁹

Segons els comptes de l'exèrcit, doncs, els sous de tots els efectius borbònics –i administradors– destinats a l'Aragó i Catalunya comportaven una mesada de 2.479.288 rals de billó.²⁷⁰ Per tant, ambdues despeses, paga i «prest», que eren el nervi de l'exèrcit, feien una suma

²⁶³ AHN, *Estat*, ll. 449. Carta del duc de Pòpuli a Grimaldo. Camp davant de Barcelona, 26 de març de 1714.

²⁶⁴ AHN, *Estat*, ll. 348. Carta del marquès de Castelar a Grimaldo. Camp de Tortosa, 14 de juliol de 1708. Un exemple similar l'ofereix el comandant de les Guàrdies Valones; vegeu AHN, *Estat*, ll. 361. Carta de Juan Adam Menz a Grimaldo. Perpinyà, 29 de setembre de 1709.

²⁶⁵ AHN, *Estat*, ll. 369. Carta de Francesc Argenso a Grimaldo. Perpinyà, 10 de març de 1709.

²⁶⁶ AHN, *Estat*, ll. 914. Carta de Francesc Argenso a Grimaldo. Lleida 9 d'octubre de 1712.

²⁶⁷ AHN, *Estat*, ll. 373. Carta del duc de Noailles a Grimaldo. Camp de Verges, 24 d'agost de 1709.

²⁶⁸ AHN, *Estat*, ll. 343.

²⁶⁹ AHN, *Estat*, ll. 373.

²⁷⁰ AHN, *Estat*, ll. 416-2. Carta de Nicolás de Hinojosa a Grimaldo. Lleida, 23 d'agost de 1711. Aquesta xifra (2.340.000 rals de billó) correspon al mes de juny i hem de pensar que podia variar depenent de la incorporació o minva dels efectius en campanya. Per exemple, cinc mesos després, encara en la mateixa anualitat, el còmput mensual

total de 4.544.050 rals de billó cada mes. A aquesta quantitat s'hi havien de sumar les despeses que comportava l'exèrcit filipista situat al regne de València (465.838 rals de billó) i la manutenció que Felip V facilitava a les tropes franceses que servien a Catalunya (750.000 rals de billó). Segons aquests càlculs, l'exèrcit filipista desplegat per tota la Corona d'Aragó importava en un mes de la campanya de 1711 la suma total de 5.759.888 rals de billó.

De tot plegat se'n derivava la importància d'establir magatzems propers al front, en el cas de la frontera nord, als Comtats,²⁷¹ i en la línia de ponent, a l'Aragó. Per aquestes necessitats, el riu Ebre va esdevenir una artèria de primer ordre, ja que des de Saragossa, la cúpula filipista transportava els recursos necessaris evitant el possible entrebanc que ocasionaven les partides de miquelets i voluntaris. Els magatzems borbònics més estables i que van tenir continuïtat al llarg de la guerra –bàsicament a partir de 1707-1708– van situar-se a Mequinensa i, des d'aquest centre neuràlgic, es repartien a Tortosa, Lleida i Balaguer,²⁷² malgrat que aquesta darrera plaça va restar sota obediència austriacista de 1709 a 1711. Montsó, Barbastre, Osca i Benavarri també esdevingueren centres importants, però d'una incidència menor si tenim en compte el front que estudiem.²⁷³

En el cas austriacista, les provisions es resguardaven en àrees properes a Barcelona i Tarragona. Com a indrets més avançats, a partir de 1707-1708, Igualada, Cervera i Montblanc van ser les localitats escollides per habilitar-hi els abastiments i les casernes generals,²⁷⁴ així com s'aconseguien avituallaments a través de les rereguardes insulars del Mediterrani i dels territoris italians (Milà i Nàpols).²⁷⁵ A mesura que es duïen a terme les campanyes, petits magatzems podien ser planificats al front mateix, tal com executava Noailles a poblacions empordaneses com Castelló d'Empúries, Torroella o Verges,²⁷⁶ o com realitzaven els filipistes a la plana de Lleida, avançant posicions fins a Bellpuig, Agramunt o Calaf.

No hi ha dubte que tot el muntatge castrense, com assenyala el propi Parker, era fàcil de

del mateix exèrcit havia augmentat en 2.479.744 rals de billó; AHN, *Estat*, ll. 411-2. Carta de Nicolás de Hinojosa a Grimaldo. Calaf, 10 de novembre de 1711; AHN, *Estat*, ll. 3163-2. *Noticia del dinero que importa un pagamento universal de oficiales de todas clases dependientes del exercito de Cataluña*. Calaf, 13 de novembre de 1711.

²⁷¹ El «graner» que va significar el Rosselló es documenta des dels primers moments del període, ja l'any 1701, i fins al final de la guerra; FAJAL i MERCADER, S.: «El Rosselló i els rossellonesos davant la Guerra de Successió (1700-1715)», *Afers: fulls de recerca i pensament*, vol. 20, 52 (2005), pp. 562 i 569-570.

²⁷² AHN, *Estat*, ll. 352. Carta del marquès de Castelar a Grimaldo. Camp d'Agramunt, 20 d'agost de 1708. La importància de Mequinensa com a centre distribuïdor era clau en tota la xarxa borbònica d'aprovisionaments, ja que des d'aquesta població es redistribuïen els recursos cap al sud (Tortosa) o cap a l'est (Fraga i Lleida); AHN, *Estat*, ll. 496. Carta del marquès de Valdecañas a Grimaldo. Cervera, 11 de juny de 1711. L'austriacista comte d'Assumar també ho va posar de manifest en els diversos consells de guerra; LEÓN SANZ, *La Guerra de Sucesión...*, p. 983.

²⁷³ Les investigacions de M. B. Pérez posen de relleu altres indrets del regne d'Aragó, sempre en el camí que conduïa des de Saragossa cap a la frontera catalana (Escatrón, Pina, Bujaraloz, Casp); PÉREZ ÁLVAREZ, *Aragón durante...*, pp. 209-210.

²⁷⁴ AHN, *Estat*, ll. 337. Carta de Louvigny a Grimaldo. Lleida, 17 de maig de 1708; AHN, *Estat*, ll. 365. Carta de José Vallejo a Grimaldo. Lleida, 2 de juny de 1709; CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, p. 613.

²⁷⁵ AHN, *Estat*, ll. 8708. Carta del marquès d'Erendazu a Ramon Vilana i Perles. Viena, 11 de maig de 1712.

²⁷⁶ AHN, *Estat*, ll. 373. Cartes de Juan Marquina a Grimaldo. Roses, agost de 1709.

teoritzar però difícil d'acomplir.²⁷⁷ A grans trets, pel que fa al bàndol austriacista, és estrany no documentar problemes d'abastiments al llarg de tots els anys de la contesa; pel que fa a l'exèrcit francoespanyol, de manera més marcada durant les campanyes de 1707-1709, i especialment, el 1711, palesat amb la maniobra fracassada de Cardona.

Una de les principals raons que expliquen la crònica manca de vitualles que experimentà l'exèrcit aliat establert al front català, al nostre entendre, radicava en la seva posició geogràfica derivada de la política d'aliances, que va condemnar Catalunya –i la Corona d'Aragó– a estar encerclada territorialment per les corones castellana i francesa. L'única comunicació que permetia fer viable l'empresa austriacista va consolidar-se a través del Mediterrani.²⁷⁸ Al llarg de l'estudi hem constatat el flux de tropes, cavalls i diners que arribaven des de Vado Ligure, o els nombrosos subministraments originaris dels arxipèlags Balear i Sard.²⁷⁹ Sobretot, però, era l'estol angloholandès qui va fer viable l'avituallament de provisions amb una certa regularitat, establint un eix vital a través de Londres, la Haia, Lisboa, Gibraltar, Alacant/Barcelona/Tarragona i Maó. Som de l'opinió, però, que malgrat l'activitat de les armades aliades a l'hora d'abastir el front oriental peninsular, la gran distància dels trajectes provocava la demora dels recursos requerits. V. León, de manera indirecta, també ha captat aquesta problemàtica derivada del temps de durada a l'hora de dur a terme l'avituallament.²⁸⁰ Precisament, podem documentar aquesta situació durant un dels primers episodis rellevants del conflicte, quan Londres començà els preparatius per enviar un reforç molt potent d'homes i pertrets a les acaballes de 1705 i no va arribar a Barcelona – d'altra banda de manera providencial– fins al cap de sis mesos (8 de maig de 1706). Teòrics del fenomen bèl·lic han posat de relleu certes limitacions tecnològiques a inicis del segle XVIII, especialment en termes marítims,²⁸¹ atès que existia una dependència absoluta de la força eòlica. Sembla que l'estol aliat que va arribar a Alacant al febrer de 1707, setmanes abans de sortir a la campanya que conduiria a Almansa, havia estat durant força temps esperant vents favorables. La inexistència de l'anhelat vent va provocar que les embarcacions que sortien des dels ports del sud d'Anglaterra (Torbay) haguessin de retornar a terra ferma en diverses ocasions. La flota, que ja estava preparada des d'inicis d'agost de 1706, no va arribar a Lisboa fins al cap de tres mesos.²⁸²

²⁷⁷ PARKER, *La Revolución militar...*, p. 111.

²⁷⁸ A tall d'exemple, citem al lector a observar el primer semestre de 1709, quan Castellví recull amb detall els milers de sacs de farina i d'ordi que van ser desembarcats a Barcelona, així com carns salades, centenars de remunes, molts pertrets, diners, entre altres; CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, p. 610.

²⁷⁹ Vegeu el quadre 30 que hem reconstruït i que testimonia com Catalunya, des d'agost de 1705 i al llarg dels set anys següents, va rebre al voltant de cinquanta mil combatents per via marítima. Aquest material és una proposta de mínims i l'hem elaborat a partir dels fons documentals de l'Archivo Histórico Nacional, The National Archives, a banda de contrastar les detallades referències de Castellví.

²⁸⁰ LEÓN SANZ, *La Guerra de Sucesión...*, p. 116.

²⁸¹ BLACK, *A Military revolution?...*, p. 35.

²⁸² CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, p. 333.

Quadre 30. Desembarcaments de tropes aliades a Catalunya des de 1705 fins a 1712

	<i>Origen</i>	<i>Lloc de desembarcament</i>	<i>Data</i>	<i>Quantitat</i>	<i>Font/s</i>
Aliats	Lisboa	Barcelona	22 d'agost de 1705	9.000 aprox.	CASTELLVÍ, I, p. 525
Aliats	Anglaterra/Holanda	Barcelona	8 de maig de 1706	6.000	CASTELLVÍ, II, p. 105
	Itàlia	Barcelona	a partir del 17 de gener de 1708	7.300/3.500	CASTELLVÍ, II, p. 482 AHN, <i>Estat</i> , ll. 337
		Barcelona	27 de juliol/2 d'agost de 1708	4.500/3.000 infants i 2.000 cavalls	CASTELLVÍ, II, p. 482 AHN, <i>Estat</i> , ll. 352
Tropes portugueses i del regiment de Cartagena	Mallorca	Barcelona	14 d'abril de 1709	900 aprox.	AHN, <i>Estat</i> , ll. 369
Tropes palatines	Vado Ligure (Gènova)	Barcelona	19 de juliol de 1709	2.000/4.000 aprox.	TNA, SP 79/5 CASTELLVÍ, II, p. 613
Tropes palatines		Barcelona	15 de setembre de 1709	1.000	CASTELLVÍ, II, pp. 613-614
Tropes palatines	Itàlia	Barcelona	novembre de 1709	5.000	CASTELLVÍ, III, p. 19
Tropes angleses	Irlanda	Salou	octubre/novembre de 1709	5.400	CASTELLVÍ, III, p. 20 AHN, <i>Estat</i> , ll. 383
Tropes germàniques	Vado Ligure (Gènova)	Barcelona o Tarragona	11-14 juliol de 1710	4.197	TNA, SP 79/5 CASTELLVÍ, III, p. 35
Tropes angleses		Salou	finals d'octubre de 1710	4.500	AHN, <i>Estat</i> , ll. 383
Tropes germàniques i italianes	Vado Ligure (Gènova)	Barcelona	19 de maig de 1711	5.000 homes i 2.000 cavalls	TNA, SP 79/5 i AHN, <i>Estat</i> , ll. 399
Tropes alemanyes	Itàlia	Barcelona	4 de desembre de 1711	2.444 infants i 720 cavalls	AHN, <i>Estat</i> , ll. 411-1 i 423; TNA, SP 79/5; CASTELLVÍ, III, p. 254
Tropes germàniques, milaneses i napolitanes	Vado Ligure (Gènova)	Barcelona	28-30 de juny de 1712	6.000	TNA, SP 79/5
Tropes germàniques	Vado Ligure (Gènova)	Barcelona	16 i 17 agost de 1712	750 homes i 1.320 cavalls	TNA, SP 79/5 AHN, <i>Estat</i> , ll. 426-2

Font: elaboració pròpia.

Que el front oriental de la Península tingués aquesta subjecció condicionava molt les possibilitats d'èxit austriacistes, sobretot, si ho comparem amb la capacitat de l'adversari francoespanyol, que s'avituellava amb força més facilitat per via terrestre, ja fos des de França o des de la Corona castellana. Així mateix, el trànsit marítim de pertrets austriacista es produïa a batzegades i la necessitat de la tropa a rebre una manutenció diària comportava que els habitants del front de lluita –bona part de la població catalana– es veiessin forçats a subministrar-la. Davant d'aquesta pressió, l'abandonament dels nuclis urbans solia ser una resposta habitual de la població civil i, encara més, si tenim en compte la petita extensió geogràfica i el volum total de militars –tant borbònics com aliats– aquarterats al Principat.

La dependència mediterrània no eximia un comerç transpirinenc que hem pogut documentar –tot i que de manera aïllada. Tanmateix, hem de tenir ben present el bagatge cultural que s'havia consolidat a través de les diverses xarxes comercials existents al Pirineu durant els segles XVI i XVII.²⁸³ En aquests sentit, el català filipista que s'havia exiliat a Perpinyà, Pere de Tarau, fruit d'una estada que va realitzar a Tolosa de Llenguadoc, va queixar-se amb vehemència a la Cort de Madrid a causa dels bescanvis a banda i banda de la frontera: «he procurado informarme del comercio [que] tiene Cataluña con aquella ciudad (Tolosa) y sus entornos y he hallado ser verdad las noticias tenia de haverse vestido mucha parte de las tropas del Archiduque en Carcasona y haver passado muchos rabaños de ganado y me assiguran son mas de quatrocientos los cavallos y otros tantos mulos los que han passado este invierno en Cataluña por la valle de Andorra y actualmente estan passando muchos bueyes, y pocos dias ha passaron tres mil cabezas de matchos. Y todo esto para sustento del exercito del Archiduque». Pere de Tarau, resignat, es responia a ell mateix quan albirava que aquest flux garantia l'extracció d'importants contribucions per part de França.²⁸⁴

Aquests tipus de bescanvis, desconeixem si de manera ininterrompuda, sembla que continuaven sent present dos anys després, l'any 1712. La xarxa d'espionatge que patrocinava Josep d'Alòs en deixà constància: «si de la Francia no pasasen ganados a Cathaluña, seria total la falta de carnes en Barcelona, y casi en todo el Pahis; y vemos una mas que suficiencia de abasto de carnes, y no lo estraño, pues me han asigurado que de Francia han dejado pasar mas de secenta mil cabezas; pero si admiro como a esto no se da providencia, pues es cierto que la falta de carne causaria no poca consternacion».²⁸⁵

²⁸³ P. Poujade ha posat de relleu ben recentment la vitalitat del comerç de tot tipus de béns (llana, sal, teixits, capes, peixos i grans diversos, etc.) a través dels Pirineus i en ambdós sentits –nord/sud i viceversa– al llarg de la centúria barroca; vegeu POUJADE, P.: «Les xarxes comercials transpirinenques al segle XVII», DANTÍ i RIU, *Les xarxes urbanes...*, pp. 55-77.

²⁸⁴ AHN, *Estat*, ll. 379. Carta de Pere de Tarau a Grimaldo. Perpinyà, 3 d'agost de 1710.

²⁸⁵ AHN, *Estat*, ll. 531. Notes adjuntades per Josep d'Alòs a Grimaldo. Saragossa, 1 de març de 1712. Volem fer notar com també durant l'any 1712 i des de Tolosa de Llenguadoc, a banda dels testimonis que apunten cap a un comerç

Hem d'advertir que desconeixem l'impacte real que va comportar aquest flux d'intercanvis transpirinencs que nodrien l'exèrcit carolí. Les interessants notes que hem transcrit són puntuals i la documentació treballada no especifica més dades al respecte. Estudis sobre el comerç situats en aquesta geografia denoten que en moments de conflicte, els tractats de lliure comerç («llogues i patzeries») sovint es veien interromputs per la dinàmica bèl·lica. Durant la disputa successòria, aquests privilegis locals –podríem considerar-los essencials per a les societats pirinenques–, no van ser respectats, tot i que l'intendent de Montalban, Gaspard-François Legendre, va decidir obrir el comerç l'any 1709 a l'àrea que estava sota la seva direcció (Comenge). L'any 1711, el Consell d'Estat francès va prohibir la sortida de bestiar dels seus territoris.²⁸⁶ Per tant, si observem la cronologia dels testimonis que hem referit, els bescanvis documentats podrien provenir del contraban i utilitzarien els camins i els productes habituals en direcció nord-sud: Tolosa de Llenguadoc com a centre neuràlgic i pol d'atracció, el bestiar com a mercaderia principal i la via andorrana com un dels grans eixos existents. També en moments de conflicte, la frontera mostrava clars senyals «d'artificialitat».²⁸⁷

Així doncs, el subministrament continuat de tot tipus de pertrets era bàsic per a l'èxit de l'empresa militar. I com hem apuntat, la guerra de Successió no va ser una excepció de la història bèl·lica moderna de l'Europa occidental; per tant, la mala planificació, a més de limitacions legals, ambientals o climatològiques –hivern de 1709–, podien comportar una situació de carestia al front. En una altra part d'aquesta recerca, enseguint les etapes de la disputa, hem testimoniat nombroses situacions on aquesta realitat queda demostrada. Les queixes de les respectives superintendències són il·lustratives, on situacions tan bàsiques com la demora en l'entrega del vestuari comportava que els homes aquarterats s'anessin perdent o emmalaltissin.²⁸⁸ De la mateixa manera, podia ser habitual que quan la tropa estava en campanya, igual que les cavalleries, les seves racions ordinàries fossin reduïdes amb l'objectiu d'allargar els productes d'abastiment.²⁸⁹ Ja durant la centúria barroca, el cardenal Richelieu havia escrit al seu *Testament politique* que «se halla en los libros de historia que hubo muchos más ejércitos que perecieron por falta de víveres y desorden que por la acción del enemigo».²⁹⁰

L'enorme flux d'avituallaments requerits per alimentar de manera constant la maquinària de

transpirinenc amb Catalunya, l'exèrcit de Felip V hi trobava mercaders per poder travar quatre-cents vestits requerits per quatre batallons valons; vegeu AHN, *Estat*, ll. 426-2. Carta de José Ambrona Barrionuevo al marquès de Mejorada. Perpinyà, 17 de juliol de 1712.

²⁸⁶ POUJADE, P.: «La frontera pirinenca i el comerç a l'època moderna», *Manuscrits: revista d'història Moderna*, 26 (2008), pp. 79-86.

²⁸⁷ JANÉ CHECA, O.: *La identitat de la frontera pirinenca: efectes socials i polítics al nord de Catalunya des de la creació de Montlluis (1677-1698)*. Diputació de Girona, 2008, p. 18.

²⁸⁸ AHN, *Estat*, ll. 432. Carta del marquès de Bedmar a Grimaldo. Madrid, 4 de setembre de 1713.

²⁸⁹ AHN, *Estat*, ll. 419. Carta de T'serclaes de Tilly a Grimaldo. Lleida, 5 de setembre de 1712.

²⁹⁰ Citat a PARKER, *La Revolució militar...*, p. 112.

guerra es realitzava –tot i que no sempre– a través de contractistes privats («asentistas»). En relació a aquestes operacions, la documentació és limitada, sobretot pel que fa al bàndol austriacista. Bona mostra d'aquesta desatenció es percep amb els escassos treballs de què disposem. V. León és qui millor ha tractat l'assumpte. A través de la seva profusa recerca coneixem la desorganització i improvisació d'aquests afers, on percebem una barreja de gestió directa de les estructures de poder carolines, amb la intenció al capdavant, i la participació d'agents privats. Tal com aquesta autora assevera, som de l'opinió que l'amalgama –i desordre– dels exèrcits que conformava el bàndol carolí afectava aquest aspecte cabdal de l'estratègia militar, comportant que es busquessin recursos arreu del Mediterrani. Això explicaria els nombrosos territoris on s'havia de recórrer per aconseguir bastiments, que malgrat ser indrets neutrals o àrees controlades directament per l'administració Habsburg, estaven molt allunyades del front (com Gènova –a través dels enviats Crowe o Chetwynd–,²⁹¹ Milà, Nàpols, Sicília, Barberia i, en alguna ocasió, Croàcia).²⁹²

D'aquesta manera, mentre s'esperaven que arribessin dites vitualles, la població catalana suportava la manutenció de la soldadesca. Al març de 1711, els Tres Comuns suplicaren al rei acabar amb els excessos comesos per les seves tropes, recordant «no lo que és Catalunya, no lo que esta Ciutat y Principat han obrat en servey de vostra magestat en todas las ocasiones se'ls ha offert, del que són las experièncias en los donatius, préstits, regiments, llevas y somatents que han dedicat al real servey y sens nivel lar-los ab la possibilitat, ni tampoch lo estat ab que vuy se troba estretxada, si sols los desordes que en ella se cometen, del que vuy en esta Capital se veu la experiència ahont refugian los paysans sos havers a l'amparo de vostra magestat per aparèxer no se distinguxen las operaciones de las tropas ab los naturales, de las que los enemichs executan ab las composicions de las vilas y llochs, y ab los maltractes de las personas [...] atropellant-las, no com a lleals vassalls de vostra magestat, sinó com si fossen sos mayors enemichs, ab el pretext que també los enemichs ho executarien, precisant-los a dexar sas casas y quedar enterament molts llochs desabitats».²⁹³

Testimonis de la Catalunya central, a més d'apropar-nos a l'imaginari dels segments populars, concreten els esdeveniments que relata el dietari barceloní, on s'entreveu com els exèrcits d'un i altre bàndol “vivien” del territori: «L'any 1708, tornà l'armada del rei Felip i es posà prop de Cervera. I allí passaren tota campanya els francesos, saquejant i cremant viles i llocs per la

²⁹¹ A través de Mitford Crowe, Carles III va buscar un préstec d'un milió de rals de a vuit obligant el donatiu voluntari que els Estats catalans havien pactat a les darreres Corts (dos milions de lliures en un termini de deu anys); CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, p. 282-283.

²⁹² LEÓN SANZ, *La Guerra de Sucesión...*, pp. 992-1009; en relació a l'abastiment executat a Croàcia vegeu AHN, *Estat*, ll. 8690. Barcelona, 29 d'agost de 1709.

²⁹³ DACB, XXVII, Barcelona, 1974, pp. 180-181 i 183.

Segarra, fins a Ponts, Guissona, Ivorra i Vicfred. I els nostres també saquejaren molts llocs, fins arribar queixes al rei. I així passaren tota la campanya fins que els francesos es retiraren a l'altra part del Segre». El mateix testimoniatge escrivia en termes semblants en relació a la següent anualitat: «I l'any 1709 pararan campanya a Cervera, i Felip a Lleida. I els nostres els trageren de Balaguer i s'hi fortificaren. I, tot aquest any, no feren sinó robar per tot l'Urgell i la Segarra [...] I el dit any també vingueren els francesos amb quinze o setze mil homes per l'Empordà, robant viles i llocs, fins a compondre la vila d'Olot, i d'aquí enfora se'n tornaren al Rosselló, carregats de diners i blat, donant infinit dany».²⁹⁴

A les acaballes de 1712, el filipista Josep d'Alòs deixava constància de com la tropa austriacista necessitava de la població civil per poder subsistir. Durant les casernes d'hivern, afirmava, els propis soldats esperaven «vivir, [...] sobre el paysano, por faltarles caudal para las pagas».²⁹⁵

En aquestes situacions, on a banda de les incursions francoespanyoles les pròpies tropes austriacistes extorsionaven poblacions del territori, sovint s'intentaven pal·liar amb les subsegüents queixes a Carles III. Els diversos síndics de les viles catalanes que estaven establerts a Barcelona demanaven al monarca que es complimentessin les Constitucions catalanes, tal com quedava reglamentat amb els allotjaments (capítol 107). La vila de Peralada, que va patir els abusos del tinent coronel Alexandre Nebot, germà del general Rafael Nebot, així ho va executar.²⁹⁶

Fet aquest incís derivat de l'aprovisionament que “havia” de facilitar el país, els estudis de V. León apunten a què la cúpula austriacista evitava el contractes d'aprovisionaments, ja que el més habitual era l'incompliment d'ambdues parts. Per una banda, la Corona no era capaç de pagar amb puntualitat l'arrendatari i, de l'altre, aquest no sempre aconseguia mantenir el flux de pertrets. De fet, el contractista, si advertia que no anava percebent la consignació acordada, com a mesura de pressió, podia acabar amb el subministrament en plena campanya militar. Una altra causa que explicaria la carestia del producte pactat entre la Corona i l'arrendatari era el propi fet de no rebre cap assignació econòmica, això podia tenir efectes directes en la gestió de la provisió.²⁹⁷

En línies generals, per tant, la gestió directa de la hisenda reial era l'opció preferent del bàndol carolí, però l'estat de les finances condicionava tant aquestes directrius que el recurs de l'«asiento» —quan es trobava— era l'habitual. El portuguès José Cortizos, Bartomeu Porro, Jaume Muns i Pau Ferrer són alguns personatges amb els quals es va arranjar algun tipus d'arrendament, tot i que

²⁹⁴ FÀBREGA DE CEREROLS, J.: *Llibre de coses que han succeït a Catalunya, dignes de ser notades, i en altres parts del món. Crònica d'un pagès català dels segles XVII i XVIII*. Manresa: Centre d'Estudis del Bages, Ajuntament de Súria, 1999, p. 53.

²⁹⁵ AHN, *Estat*, ll. 2327. Carta de Josep d'Alòs a Grimaldo. Lleida, 2 d'octubre de 1712.

²⁹⁶ DG, X, Barcelona, 2007, p. 825.

²⁹⁷ SANZ AYÁN, *Los banqueros...*, pp. 106-107.

com assenyala l'autora referida, eren situacions conjunturals i no hem de considerar que aquests homes fossin finançadors professionals.²⁹⁸ En aquesta línia interpretem els dos contractistes que va assenyalar P. Voltes, de nom Jeroni Planella i Josep Laposaria.²⁹⁹ En desconexem les quantitats, així com la durada i el concepte dels contractes que haguessin pogut establir. D'entre la documentació de la Generalitat, però, la Junta Eclesiàstica que gestionava les confiscacions de béns va fer un pagament de 3.430 lliures a aquests dos arrendataris, fruit del subministrament de grans a l'exèrcit.³⁰⁰

A Barcelona, sembla que el flequer Joan Colomer és una de les poques excepcions documentades. A. Garcia Espuche ha posat de relleu la constància d'aquest contractista a l'hora d'aprovisionar el pa de munició de l'exèrcit carolí al llarg de tot el conflicte, fins que va morir al desembre de 1713. Amb l'entrada de l'Arxiduc, la ciutat de Barcelona va recomanar al nou rei que tractés els assumptes d'aquesta índole «amb els particulars del país acostumats». El seu pare, el també flequer Joan Colomer, ja havia iniciat relacions d'aprovisionaments amb l'exèrcit hispànic de Carles II, en contrapartida, va ascendir socialment i el seu fill encara va incrementar més el patrimoni a través de noves adquisicions d'immobles.³⁰¹ Malauradament, desconexem l'import i les quantitats que comportaven els contractes de Colomer com a subministrador de pa de l'exèrcit austriacista. Tot i així, si tenim en compte les investigacions de V. León, a més de la tendència Habsburg a l'hora d'emprar els arrendataris tradicionals, hem de considerar que altres negociants van concretar diversos «asientos».

En aquest sentit, hem de tenir ben present el grup conformat pels grans negociants catalans que estaven immersos en l'influent i capaç entorn de la «troca».³⁰² La interacció d'aquests homes fonamentava un dels pilars del partit austriacista. A través de les informacions que en comptagotes faciliten les *Narraciones* de Castellví, podem constatar com personatges d'aquest nucli van finançar l'exèrcit carolí en més d'una ocasió, especialment els Dalmau. Mentre es presumia l'atac sobre Tortosa, un cop es va conèixer el resultat d'Almansa, Amador Dalmau va dirigir l'operatiu per avituallar de blat i d'ordi les places frontereres, avançant de la seva butxaca fins a dotze mil «fanegas» que cobrà anys després sense interès.³⁰³ Eren moments realment difícils per a les arques del monarca. Testimonis borbònics provinents de Roses informaven que diversos particulars del país havien avançat 143.000 doblons –una quantitat gens menyspreable– a Carles

²⁹⁸ LEÓN SANZ, *La Guerra de Sucesión...*, pp. 917-939.

²⁹⁹ VOLTES i BOU, *Barcelona durante...*, I, pp. 148-149.

³⁰⁰ ACA, *Generalitat*, Correspondència, N924, fol 43.

³⁰¹ GARCIA ESPUCHE, A.: *Barcelona entre dues guerres: economia i vida quotidiana (1652-1714)*. Vic: Eumo Editorial, 2004, pp. 286-291, la cita a la p. 290.

³⁰² GARCIA ESPUCHE, *Barcelona entre...*, pp. 317-320.

³⁰³ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, p. 372; un episodi semblant i amb el mateix protagonista a les pp. 482-483.

III.³⁰⁴ B. Oliva ha identificat altres episodis on testimonia el pagament de conceptes quantiosos derivats del conflicte; com el 1712, quan a instàncies de l'Emperadriu, la família Dalmau va proporcionar un préstec de 54.000 pesos per finançar les operacions sobre Balaguer i Girona; o durant el primer mig any de la resistència barcelonina, costejant les embarcacions de Sant Sebastià, Santa Eulàlia i Nostra Senyora del Roser; o tal com hem vist, amb l'aixecament d'un regiment de cavalleria. Així mateix, durant el 1713, els Dalmau van facilitar un préstec de 210.000 lliures a la Diputació, que equivalia a poc menys del pressupost ordinari de la institució.³⁰⁵

Que l'entramat austriacista hispànic optés de manera preferent per la gestió econòmica directa dels afers bèl·lics, significava que la hisenda règia comptés amb liquiditat immediata per a les despeses de tota mena. Aquesta fam monetària comportava que, en ocasions, fossin sovint les pròpies viles sota domini carolí les que facilitessin diners o espècies que amb sort recuperarien anys després. Un exemple que hem localitzat sobre la vila de Terrassa creiem que recull l'esperit d'aquests anys i plasma la problemàtica del finançament local derivat de les demandes de la Corona Habsburg. En el següent fragment que transcrivim podem percebre de manera nítida la dependència del monarca respecte als seus aliats,³⁰⁶ ahora que observem com els consells del país havien d'anar avançant conceptes diversos per afrontar les necessitats bèl·liques. Carles III s'expressava en els següents termes: «hallandose el enemigo penetrando este Principado, por las fronteras del Rossellon, Aragon y Valencia, sin que las tropas regladas que componen mi exercito y los de mis Aliados vasten no solo a rechazarle, pero ni a la prezissa resistencia, me prometo que en el interin que llegan los numerosos socorros que me han ofrezido las potenzias de Ynglaterra y Holanda y los que se aguardan brevemente de Ytalia, será suficiente [...] y assí fio que en muestras de correspondencia al gran cariño que me deveis, seran en esta urgenzia inzessantes vuestras aplicaciones a prevenir gentes de armas y de trabaxo, para que fortificando y ocupando los puestos y parages donde llevare su fuerza el enemigo, se bean desbanezidas sus ydeas, por medio del valor de esos naturales, dando por vuestra parte todas las demas dispossiones que juzgueis combeniente».³⁰⁷

Aquestes situacions, on Carles III “demandava” algun tipus d'ajuda –homes o pertrets– a les poblacions catalanes per destinar-les a l'esforç de guerra, podia comportar que de vegades esdevinguessin sumes importants per a un ens d'àmbit local. Castellví relata que un cop el setge filipista de 1706 havia acabat, al marge del donatiu voluntari establert a les Corts, les poblacions

³⁰⁴ AHN, *Estat*, ll. 320-1. Notes adjuntades per Domingo Recco a Grimaldo. Roses, 9 de maig de 1707.

³⁰⁵ OLIVA i RICÓS, B.: *La generació de Feliu de la Penya. Burguesia mercantil i Guerra de Successió entre el Maresme i Barcelona*. Edicions de la Universitat de Lleida, 2001, pp. 161-162; CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, p. 593.

³⁰⁶ Com ha remarcat V. León, la dependència de Carles III vers els aliats, bàsicament Anglaterra, és un fet innegable; vegeu LEÓN SANZ, *La Guerra de Sucesión...*, pp. 884-885.

³⁰⁷ ACA, *Cancelleria Reial*, Cartes de l'Arxiduc, 3D. Carta de Carles III al consell de la vila de Terrassa. Barcelona, 30 de juliol de 1707.

catalanes van donar gairebé 475.000 lliures al monarca Habsburg.³⁰⁸ Un cop d'ull més concret i localitzat permet fer-nos una idea exacte d'aquest impacte. A través del racional de Manresa –no sempre exacte però sí indicatiu– podem testimoniar el que exposem (quadre 31).

Quadre 31. Balanços dels Llibres del Racional de Manresa des de 1688 fins a 1711 comptabilitzats en sexennis

<i>període</i>	<i>balanç en lliures</i>
1688-1693	-4.399
1694-1699	-6.647
1700-1705	-6.182*
1706-1711	-19.805

* Creiem adient indicar que tan sols -4.099 lliures corresponen a l'annualitat de 1705.

Font: elaboració pròpia; ACBG, *Llibre del Racional*, AM. I-338-340.

D'aquest resum, en línies generals, podem percebre una certa regularitat en el balanços comptabilitzats, fins que en el període on s'estabilitza el front de guerra a Catalunya, la despesa de la ciutat es multiplica per tres. El forat de 19.805 lliures, en part, eren el resultat de petits dispendis que s'anaven acumulant mes rere mes; com quan el sabater i ciutadà de Manresa Josep Corrons va cobrar 5 lliures i 10 sous en concepte de la feina elaborada a les casernes dels soldats malalts del regiment de Shomberg; quan a causa del trànsit de presoners vinguts de Tremp, la universitat va gastar 35 lliures i 14 sous; o, fruit de diverses despeses ocasionades per la formació de cavalleria de Pedro Morrás, alguns manresans van percebre 230 lliures i 1 sou. En ocasions, les sumes gastades per la universitat eren més abundants, una companyia de seixanta homes aixecada per servir a Carles III comportà 2.108 lliures i 6 sous; Fèlix Dardet, Francesc Cantarell i Andreu Perera van cobrar 1.093 lliures i 14 sous pels dispendis que els hi havien generat tres regiments anglesos.³⁰⁹ Els exemples encara s'allargarien més.

En relació encara a la gestió dels recursos percebuts de manera directa per part de l'entramat carolí, un aspecte que advertim fonamental –i que pel cas català no s'ha abordat amb garanties–, rau en la qüestió de les confiscacions.³¹⁰ Aquests aspectes han estat millor tractats al regne de València, on C. Pérez Aparicio ha recopilat anotacions ja escrites i ha augmentat la documentació per arribar a una xifra de 62.902 lliures provinents del producte dels recursos manlevats als

³⁰⁸ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, p. 124.

³⁰⁹ ACBG, *Llibre del Racional*, AM. I-340, fols. 51-52 i 57-58.

³¹⁰ Altre cop, P. Voltes va aportar algunes primeres anotacions al respecte. L'autor va manifestar la dificultat de reconstruir aquestes qüestions, «de suerte que estamos desprovistos de elementos para investigar casos particulares y la reacción del público ante los riesgos del embargo»; vegeu VOLTES i BOU, *Barcelona durante...*, I, pp. 217-225. Un primera incursió per conèixer el funcionament i l'organització de les juntes austríacistes a SOLÍS FERNÁNDEZ, J.: «Las Juntas de Secuestros y Confiscaciones del Archiduque Carlos en Cataluña, Aragón y Valencia», *Anuario de historia del derecho español*, 69 (1999), pp. 427-462.

partidaris del Borbó.³¹¹ L'autora assevera que aquestes quantitats, malgrat tot, eren escasses si tenim en compte l'import que comportava la guerra moderna a inicis del segle XVIII. Un cop d'ull a la documentació de l'època, però, esdevé indicatiu de com les cancelleries, ja fos la borbònica o l'austriacista, buscaven amb freqüència les possibilitats d'aquests ingressos. Pel costat borbònic, que presenta unes fonts documentals més homogènies, en ocasions identifiquem l'ús que se'n realitzaven, quelcom que creiem pot extrapolar-se al bàndol carolí. Els jutges de confiscacions filipistes (Josep d'Alòs, Gregori Matas i Pujol, Honorat de Pallejà, Melchor de Macanaz, Juan Francisco la Sala) destinaven part de les quantitats requisades a costejar tot tipus de despeses militars (fortificacions i obres diverses, mantenició de guarnicions, sous per a la oficialitat i sotsoficialitat de l'exèrcit, etc.).³¹² Ara bé, algunes sumes també eren entregades a diversos personatges o institucions que havien demanat pensions al monarca espanyol.³¹³ Tant era així que aquestes quantitats ja comprometien bona part de les confiscacions executades.³¹⁴

Pel que fa a l'exèrcit filipista, sortosament comptem amb estudis més concrets que mostren el *modus operandi* d'aquests processos de finançament privat/aprovisionament de vitualles. C. de Castro indica com sobretot eren aquests «asentistas» –junt amb les provisions que avançaven les localitats– el que permetia sobreviure a la soldadesca. Els contractes amb la hisenda règia podien oscil·lar des dels sis mesos fins a l'any natural. Si la Corona ho creia oportú, llavors es renovava un nou arrendament. Els queviures i pertrets convinguts eren diversos, bàsicament de pa i d'ordi, de carns, d'armament o d'hospitals, per citar alguns exemples. Els preus de les racions podien variar, tot depenent de la collita i del lloc on s'adquirien.³¹⁵

Els primers contractes que va establir Felip V en relació a l'abastiment del front catalanoaragonès ja es documenten a l'inici de la contesa i van pactar-se amb Cristóbal de

³¹¹ PÉREZ APARICIO, C.: «La política de represalias y confiscaciones del Archiduque Carlos en el país valenciano, 1705-1707», *Estudios: Revista de historia moderna*, 17 (1991), pp. 149-197.

³¹² Alguns exemples que hem localitzat d'aquests usos a AHN, *Estat*, ll. 353. Carta de Josep d'Alòs a Grimaldo. Lleida, 5 d'octubre de 1708; AHN, *Estat*, ll. 346. Carta del cavaller d'Asfeld a Grimaldo. Tortosa, 28 de juliol de 1708; AHN, *Estat*, ll. 369. Carta de Pedro Vicco a Grimaldo. Perpinyà, 10 de març de 1709; AHN, *Estat*, ll. 394. Carta de Juan Marquina a Grimaldo. Roses, 19 de maig de 1710; a partir d'una relació molt bona elaborada pel tresorer de la Junta de confiscacions d'Aragó podem conèixer el detall dels conceptes gastats, en aquest document, fins a 18.757 escuts destinats, majorment, a pagar diversos personatges i institucions; vegeu AHN, *Estat*, ll. 369. *Relazion de lo pagado por el thesorero de la Junta de Sequestros des de 20 de agosto de 1707 hasta 18 de benero de 1709*. En aquest lligall hi ha més documentació en relació a les confiscacions i a l'ordenament d'aquests assumptes al regne aragonès. Val a dir que la gestió d'aquests administradors durant els anys de guerra va servir-los per poder tenir càrrecs rellevants en la nova Audiència borbònica del Principat; MERCADER i RIBA, J.: *Felip V i Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 1968, p. 51 i ss.

³¹³ Fruit de les confiscacions del regne de València, els borbònics marquès de Gironella, Josep de Josa i Agulló i el marquès d'Argençola percebien 4.125 doblons cadascun; Rafael Cortada, 6.875 doblons i Marc Antoni Cotoner, 13.750 lliures valencianes; AHN, *Estat*, ll. 346. Certificació de Francesc Rocafull Folch de Cardona, Xàtiva, 20 de març de 1708.

³¹⁴ LEÓN SANZ, V.: «Felipe V y la sociedad catalana al finalizar la Guerra de Sucesión», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 23, vol. II (2003), p. 272.

³¹⁵ DE CASTRO, *A la sombra de...*, pp. 178-179.

Aguerri, administrador de la casa de Valdeolmos.³¹⁶ H. Kamen va indicar que a partir de 1707 l'administració del contracte va recaure en el millor arrendatari que tenia llavors la Corona, Francisco Esteban Rodríguez –recent ennoblit marquès de Santiago–, però a causa dels impagaments que patia, a mitjan 1708 va decidir tallar el trànsit de vitualles.³¹⁷ Això va provocar que Felip V promulgés un decret reial al maig d'aquest any amb el qual establia la creació d'una «Companyia d'homes de negocis i acomodats per a la provisió de grans de l'exèrcit», que bàsicament fou nodrida per comerciants de Madrid. La Corona es comprometia a tornar la suma que havien gastat aquests homes amb un 6% d'interès, ara bé, sense establir el termini del cobrament. Aquesta companyia, ens diu C. de Castro, va ser operativa al llarg de la campanya de 1708, però a partir de l'1 de gener de 1709 la «Real Hacienda» va gestionar directament aquests afers a través de la figura del director de «víveres» i de l'emmagatzematge de moltes vitualles que s'havia dut a terme a les acaballes de 1708.³¹⁸ Tant és així que l'Aragó va quedar exhaust i les compres de gra s'havien de realitzar a Burgos, La Rioja, Sòria i Navarra, que eren les àrees fèrtils més properes a l'exèrcit filipista de la frontera catalanoaragonesa. L'abastiment directe del «prest» per part de la Corona no va evitar que, a finals d'aquesta campanya, fos necessari recórrer a prestamistes privats per poder tenir liquiditat i continuar amb el subministrament de l'exèrcit, quelcom que ja va comportar comprometre la major part dels ingressos de l'any que encara havia de començar (1710). D'aquesta manera, la Corona espanyola de Felip V, després de recuperar Madrid i Saragossa fruit de la segona incursió austriacista a Castella, va tornar al model tradicional: contractar l'aprovisionament dels exèrcits amb agents privats.

La campanya de 1711 va quedar establerta amb dos contractistes francesos, Antonio Sartine i Mr. Fradet, que van mantenir els negocis amb la Cort fins a la tardor de 1712. A partir de llavors, una companyia espanyola formada per Juan de Goyeneche y Pedro López de Ortega –aquest darrer administrador de la casa de Valdeolmos– es va posar al capdavant del contracte, que durà fins a l'octubre de 1713.³¹⁹ C. de Castro, novament, ens relata que abans que acabés

³¹⁶ PÉREZ ÁLVAREZ, *Aragón durante...*, pp. 212-214.

³¹⁷ KAMEN, H.: *La Guerra de Sucesión en España (1700-1715)*. Barcelona: Grijalbo, 1974, pp. 81-82.

³¹⁸ Vegeu la llista d'aquests comerciants madrilenys, a més del francès Antonio Sartine, a DE CASTRO, *A la sombra de...*, pp. 182-183. Cal fer notar que altres autors que han tractat la matèria no reconstrueixen la cronologia d'aquests contractistes de queviures de la mateixa manera. Cfr. amb AQUERRETA GONZÁLEZ, S.: «Financiar la Guerra de Sucesión: asentistas y compañías al servicio de Felipe V», DD.AA.: *La Guerra de Sucesión en...*, pp. 570-571.

³¹⁹ En relació al contractista navarrès Juan de Goyeneche i els negocis que va emprendre durant aquest període successori cal fer esment de diversos treballs. F. Andújar posa de relleu la importància d'aquest personatge al si de la Cort madrilenya gràcies a la seva intermediació en la venda de càrrecs i a esdevenir prestamista directe de la reina Maria Lluïsa de Savoia; ANDÚJAR CASTILLO, F.: «Juan de Goyeneche. Financiero, tesorero de la reina y mediador en la venta de cargos», GONZÁLEZ ENCISO, A. (ed.): *Navarros en la Monarquía española en el siglo XVIII*. Pamplona: EUNSA, 2007, pp. 61-88. S. Aquerreta ha sabut reconstruir les relacions de Goyeneche com aprovisionador de grans per a l'exèrcit de Felip V al front que ens ocupa; AQUERRETA GONZÁLEZ, S.: «La participación de los financieros nacionales en la Guerra de Sucesión: el abastecimiento de víveres al ejército», TORRES SÁNCHEZ, R. (ed.): *Capitalismo mercantil en la España del siglo XVIII*. Pamplona: EUNSA, 2000, pp. 282-288 i 299-310.

l'arrendament, la hisenda reial va tornar a recuperar el control directe de les vitualles; segons sembla, altre cop van existir deficiències a l'hora d'executar els pagaments periòdics als contractistes, provocant que aquests realitzessin l'habitual tall de subministrament.³²⁰

Que la Corona necessités d'agents privats per poder finançar la gran despesa que comportava la maquinària bèl·lica s'entén perfectament si tenim en compte la capacitat limitada de la hisenda reial i l'escalada militar (volum d'efectius) de la Monarquia filipista. Així mateix, aquestes provisions demanaven d'un seguit de càrrecs intermediaris que l'Estat no sempre era capaç de coordinar.³²¹ En un altre apartat hem repassat aquest aspecte en relació als «asentistas» d'homes per engrossir l'exèrcit, on les patents eren venudes per pura necessitat econòmica. Així mateix, a l'inici d'aquest apartat hem vist l'elevada quantitat que comportava tan sols el «prest» i la paga mensual d'un exèrcit que rondava els trenta mil efectius (segons els nostres càlculs, d'uns 4,5 milions de rals de billó). La necessitat de buscar finançadors potents era essencial, alhora que complicat, ja que no sempre fortunes particulars volien invertir en negocis militars.³²² El marquès de Santiago, a les acaballes del conflicte, encara estava pendent de percebre quinze milions de rals de billó, a més d'altres quantitats a França.³²³ El bisbe de Gironda, governador del Consell d'Hisenda, testimonia com de difícil era trobar «asentistas» en l'etapa final de la guerra. Gironda, davant les irregularitats viscudes en l'enviament de subministres al front a les acaballes de 1712, es preguntava si aquest fet es produïa a causa de l'acció dels miquelets i voluntaris austriacistes –atès que tallar-ne el flux era un dels seus objectius militars–, o fruit de la incompetència dels contractistes. En cas que la raó principal fos aquesta darrera opció, el governador d'Hisenda recomanava molta prudència a l'hora de prendre mesures punitives, per tal com era evident «la dificultad que se encuentra de personas con que trabarlos».³²⁴ Aquesta situació era conseqüència d'una Corona que tendia a enfortir els vincles amb els «asentistas», provocant una reducció de la competència, així com una dependència evident cap a aquests grups econòmics.³²⁵

Unes dades macroeconòmiques calculades per a l'any 1712 exemplifiquen la situació que referim: sense comptar ingressos extraordinaris –com podia ser la plata americana–, la Corona borbònica ingressava uns 153 milions de rals de billó, dels quals 87 ja estaven empenyorats en altres exercicis. Les despeses bèl·liques de Felip V sumaven 174 milions, per tant, el dèficit

³²⁰ DE CASTRO, *A la sombra de...*, pp. 275-279.

³²¹ TORRES SÁNCHEZ, R.: «Cuando las reglas del juego cambian. Mercados y privilegio en el abastecimiento del ejército español en el siglo XVIII», *Revista de historia moderna: Anales de la Universidad de Alicante*, 20 (2002), p. 490 i ss.

³²² H. Kamen ens informa que un contracte com el de Goyeneche i Ortega, de novembre de 1712 a novembre de 1713, tenia un valor de gairebé quaranta-sis milions de rals de billó; KAMEN, *La Guerra de Sucesión...*, p. 82.

³²³ DE CASTRO, *A la sombra de...*, p. 290.

³²⁴ AHN, *Estat*, ll. 465. Carta del bisbe de Gironda a Grimaldo. Madrid, 14 de novembre de 1712.

³²⁵ TORRES SÁNCHEZ, «Cuando las reglas...», pp. 495-496.

d'aquesta anualitat era de 108 milions.³²⁶

L'endeutament constant de la monarquia de Felip V no era un element exclusiu, el seu contrincant al tron, malgrat la dificultat de calcular-ho amb exactitud, també va viure processos semblants i sovint havia de recórrer a finançadors privats. En un altre apartat hem vist com durant la guerra de Successió, la potència emergent del moment –la Gran Bretanya– va finançar el 31,4% de la despesa gràcies al crèdit particular.³²⁷ Això es traduïa en uns vint milions de lliures esterlines ja que tota la despesa bèl·lica, segons Hattendorf, va comportar uns 62,5 milions de lliures.³²⁸

Com han posat de relleu investigadors dedicats a l'estudi d'aquests «asentistas» que mantenien relacions amb la Monarquia Hispànica, el no abonament de la consignació assignada per la Corona comportava que els contractistes rebessin substancials contrapartides.³²⁹ La mesura més comuna era l'ascensió social a partir de l'ennobliment, i en ocasions, la participació en l'administració estatal. Havia succeït a Catalunya durant el segle XVII, com el cas de Francesc Montserrat, que a partir de 1681 i després d'anys de serveis proveïnt als exèrcits reials esdevingué de manera vitalícia marquès de Tamarit.³³⁰ Durant la guerra de Successió, pel costat borbònic, hem vist el cas del marquès de Santiago; o Juan del Río González, que al juny de 1707 esdevingué marquès de Campoflorido i va ser nomenat tresorer major de Guerra en substitució del comte de Moriana.³³¹ En certa manera, assenyala F. Andújar, les perspectives per part dels «asentistas» de millorar socialment i adquirir càrrecs i títols honorífics era un aspecte fonamental de la motivació dels homes que s'atrevien a establir negocis amb la Corona.³³²

3.4.2 *El vestuari i l'armament*

La recent incorporació que la historiografia de casa nostra ha realitzat dels nous enfocaments anglosaxons sobre els estudis bèl·lics ha comportat també la importació d'un corrent visual i plàstic de reconstrucció dels equipaments, vestuaris i armaments que posseïen els soldats que van participar a les guerres europees d'inicis del segle XVIII.³³³ El conflicte que ens ocupa ha tingut la

³²⁶ DE CASTRO, *A la sombra de...*, pp. 285-286.

³²⁷ Vegeu nota 528, p. 165.

³²⁸ D'aquest còmput, 62,5 milions de lliures esterlines, 9 milions corresponien a les despeses derivades del front peninsular (Portugal i Corona d'Aragó); vegeu HATTENDORF, J.: *England in the War of the Spanish Succession*. Nova York: Garland Pub, 1987, pp. 304-306.

³²⁹ SANZ AYÁN, *Los banqueros...*, p. 451 i ss.

³³⁰ ESPINO LÓPEZ, *Catalunya durante...*, p. 316.

³³¹ DE CASTRO, *A la sombra de...*, p. 181.

³³² ANDÚJAR CASTILLO, *El sonido del dinero...*, pp. 420-433.

³³³ BARTHORP, M.: *Marlborough's Army 1702-1711*. Londres: Osprey, 1980.

seva adaptació hispànica i actualment comptem amb aquest tipus de treballs per a ambdós bàndols.³³⁴ Des del nostre punt de vista, sobretot pel que fa a l'exèrcit austriacista, és especialment documentada la figuració que ha realitzat l'il·lustrador F. Riart. Gràcies a l'estudi de les fonts de l'hospital de la Santa Creu de Barcelona, que facilita registres molt detallats sobre aquests aspectes, els resultats aconseguits han permès reconstruir de manera prou recixida part de l'amalgama de forces que lluitaren al bàndol carolí.

Aquestes treballs, sens dubte interessants, no ens han d'apartar de ser capaços de fotografiar una realitat que en ocasions s'allunyava de l'estandardització dels equipatges i de l'armament. Tal com podem imaginar en aquest punt de la tesi doctoral, on hem esquematitzat molts problemes relacionats amb tot els aspectes derivats de la provisió militar, la variabilitat dins els mateixos regiments podia ser un fenomen comú. Aquest component d'irregularitat no ha de ser sobredimensionat i tal com veurem a continuació, tant es documenten situacions exagerades com d'altres de força homogènies. Precisar amb detall aquestes dades implicaria fer un seguiment molt concret de la trajectòria individual de cada formació militar, quelcom que la documentació de l'època no sempre ho permet.

En la mentalitat dels coetanis d'inicis del Set-cents, el vestuari tenia una rellevància important i conformava un element indispensable de la quotidianitat dels soldats, un procés que també es veia afavorit per una societat cada cop més militaritzada.³³⁵ L'equipatge militar diferenciava el soldat del simple paisà armat, ja que l'uniforme transmetia dignitat, sobretot pel que feia a les places de l'oficialitat. Segons sembla, els soldats portuguesos que van ocupar Madrid al juny de 1706 van causar una impressió molt dolenta fruit del mal estat dels uniformes.³³⁶ Castellví, sobretot, il·lustra el que referim. El cronista sovint es recrea en les descripcions de les indumentàries del moment. Només cal donar un cop d'ull al relat referent a l'entrada a Barcelona de la futura reina Elisabet de Brunsvic;³³⁷ o, fins i tot, dedicant algunes línies als equipatges dels miquelets,³³⁸ que no eren precisament figures de gran dignitat. Mostra de la rellevància d'aquests aspectes també podem identificar-la amb els registres detallats de la documentació hospitalària de Barcelona, malgrat que el possible rèdit econòmic que la institució n'extreia –un cop el militar havia mort– també explicaria el perquè de l'enregistrament curós. Gràcies a la base de dades que hem realitzat a partir del llibre d'entrades dels soldats i combatents auxiliars ferits i malalts (agost

³³⁴ HERNÁNDEZ, F. X. i RIART, F.: *Els exèrcits de Catalunya (1713-1714): uniformes, equipaments, organització*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2007; MANZANO LAHOZ, A.: *Felipe V, el ejército que vuelve a ganar batallas*. Madrid: Ciudadela Libros, Grupo Atenea, 2011.

³³⁵ ROCHE, D.: *La cultura des apparences: une histoire du vêtement (XVII-XVIIIè siècle)*. París: Fayard, 1989, 211-218.

³³⁶ CARDIM, P.: «Portugal en la Guerra por la Sucesión de la Monarquía Española», GARCÍA GONZÁLEZ, F. (coord.): *La Guerra de Sucesión en España y la batalla de Almansa: Europa en la encrucijada*. Madrid: Sílex, 2009, p. 242.

³³⁷ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, pp. 498-514.

³³⁸ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, I, pp. 595-596.

de 1705-setembre de 1714), observem com un dels camps informatius que la institució sanitària captava amb més freqüència era el de les «señas». Del nombre total de registres recopilats (18.682), el 95,5% contempla aquesta descripció, que només és superat pel camp relatiu al nom del convalescent. Queda clar, per tant, que per a la Santa Creu el vestuari dels homes que hi ingressaven era un element important. No obstant aquest fet, a la documentació treballada no existeix un patró estàndard, d'aquesta manera, tant trobem descripcions qualificades amb un simple «tot dolent» –força habitual–, fins a floritures com les que dedicà l'escrivent per catalogar el capità Antonio de Maria, fill de Palerm, del regiment austriacista d'infanteria castellana de Juan Francisco Ferrer: «Sombrero ab galo de or, corbata, camisa, casaca de panyo ab traus, galo, y botons de fil de plata, jubon del mismo, calsas de tripa, mitjas de seda amusca, sapatos, con sivillas de plata, espada de ser ab manti de fil de plata bridacu de anta tot molt usat».³³⁹

La descripció dedicada al capità sicilià no era un fet comú; d'una banda, perquè els oficials no usaven l'hospital general de Barcelona, i d'altra, perquè quan hom consulta la documentació generada per aquesta institució es constata com part dels militars convalescents que reposaven a la Santa Creu posseïen un equipatge de mala qualitat o molt usat. En ocasions, les fonts borbòniques permeten contrastar la situació viscuda a la capital del país, malgrat que siguin observacions en comptagotes: «En Barcelona continua la miseria de dinero en extremo; no solo en los cavalleros, y particulares de la ciudad, si en los oficiales y soldados de las guardias del Señor Archiduque, unicas tropas que se hallan en Barcelona, de forma que por falta de dinero, ni oficiales ni soldados hallan credito en las boticas, ni mesones, y los soldados van calçados y vestidos miserablemente».³⁴⁰

El vestuari, per tant, era un aspecte important i els soldats que interaccionaven amb la guerres modernes així ho consideraven. El bàndol borbònic, que en termes generals estava millor aprovisionat que l'austriacista, testimonia situacions d'escassetat. Alguns episodis greus els identifiquem a l'etapa final del conflicte, però va ser una rèmora constant. El comandant filipista Tiberio Caraffa expressava el seu malestar per la demora dels vestuaris, «assegurandole que los tres batallones que se hallan en Cerdaña padecen por la desnudez lo que no es imaginable».³⁴¹ En el mateix camp de Barcelona, durant el setge final sobre la capital del territori, el duc de Pòpuli es manifestava en termes semblants, advertint que els regiments de cavalleria i dragons d'aquell exèrcit feia anys que no rebien vestuaris.³⁴² Alguns batallons francesos que estaven acantonats a l'Empordà i que servien a Felip V patien la mateixa mancança, fent-los falta vestuari i

³³⁹ BC, AH, 137, fol. 179.

³⁴⁰ AHN, *Estat*, ll. 312. Notícies adjuntades per Domingo Recco a Grimaldo. Roses, 17 de novembre de 1707.

³⁴¹ AHN, *Estat*, ll. 444. Carta de Tiberio Caraffa a Grimaldo. Girona, 27 d'octubre de 1713; en aquest sentit, vegeu també nota 288, p. 293.

³⁴² AHN, *Estat*, ll. 447. Carta del duc de Pòpuli a Grimaldo. Camp davant de Barcelona, 7 d'octubre de 1713.

armament.³⁴³ Un extracte d'una revista efectuada a la Tortosa filipista creiem que il·lustra millor aquesta situació: dels set batallons examinats (primer i segon de Vajeles, primer de Múrcia, segon de Castella, primer i segon de Savoia i el regiment de Milà) els mancaven 562 vestits nous, 1.070 «mitjos-vestits» i 243 tendes de campanya. De la memòria efectuada, la pitjor part se l'endua el primer batalló de Vajeles, «mas le faltan 249 bestidos para soldados que tampoco los an rezivido de dos años a esta parte, ni tampoco el medio bestuario por lo que se hallan sumamente derrotados».³⁴⁴

Entre els homes mobilitzats, l'escassetat referida generava tensions que podien conduir a l'abandonament de l'activitat militar: «el general disgusto de los soldados que han sido desnudados ha ocasionado en ellos mucha desertion con perdida del Rey tanto en armas como en cavallos que se han llevado».³⁴⁵ Segons es dedueix d'aquest document que hem transcrit, els homes que havien desertat a causa de la pèrdua dels seus equipatges no havien estat triats per formar part d'un destacament que s'havia d'incorporar a l'exèrcit en campanya. Aquest fet va comportar que els militars que sí que van ser escollits fossin equipats amb les armes, els cavalls, el vestuari i les sabates dels altres companys descartats.

Del volum informatiu referit (hospital Santa Creu), hem extret unes dades a tall indicatiu que exposen els elements apuntats en les primeres línies d'aquest apartat. A continuació no pretenem establir grans models a l'hora d'explicar la indumentària dels regiments estudiats durant la guerra de Successió, però sí que ens permet veure situacions molt concretes que també són significatives. D'altra banda, aquests notes que extraïem concorden perfectament amb el *modus vivendi* que podia patir la tropa. Hem esmentat que per abordar aquesta qüestió de manera exhaustiva s'hauria de comptar amb les microhistòries de cada regiment, en especial, amb les dades relatives a la provisió d'equipatges.³⁴⁶

Per radiografiar el que exposem hem seleccionat nou regiments on es documenta amb precisió el color de la casaca i la plaça del militar convalescent.³⁴⁷ D'aquesta manera, hem obviat del nostre càlcul tots aquells militars que malgrat ser del mateix cos no ocupaven la plaça de soldat (tambors i sotsoficials), ja que la seva indumentària sovint es diferenciava de la tropa. Així mateix, una variable molt important era el temps. En la mesura del possible hem intentat captar les traces de vestuari quan la formació no presentava grans percentatges d'estandardització (just quan rebia

³⁴³ AHN, *Estat*, ll. 444. Extractes de revista elaborades per Francisco Beurregard, 4 de novembre de 1713.

³⁴⁴ AHN, *Estat*, ll. 432. *Memoria de los bestidos y tiendas que le faltan a la ynfanteria destinada para marchar al exercito de Cataluña*, carta del duc de Pòpuli a Grimaldo. Belchite, 26 de juny de 1713.

³⁴⁵ AHN, *Estat*, ll. 433-1. Carta de Nicola Cavazelige a Grimaldo. Tortosa, 19 d'agost de 1713.

³⁴⁶ En aquest sentit cal esmentar el valuós treball de reconstrucció i documentació elaborat per F. Riart i F. X. Hernández, indispensable si hom pretén conèixer l'equipament i la indumentària que portaven els militars dels exèrcits moderns europeus; vegeu HERNÁNDEZ i RIART, *Els exèrcits de Catalunya...*, pp. 111-145.

³⁴⁷ Escollim aquesta variable (casaca) ja que és la peça principal del vestit de munició, sent la divisa de la unitat; HERNÁNDEZ i RIART, *Els exèrcits de Catalunya...*, p. 117.

vestuaris nous); a la pràctica això es tradueix en períodes d'anàlisi concrets, d'entre quatre o cinc anys, en lloc de tot el ventall conformat per la dècada 1705-1714. Cal tenir present que les formacions militars no sempre mantenien les mateixes divises al llarg del conflicte, ja que a mesura que aquest avançava, molts components del vestuari podien variar.

Entrant en matèria, per tant, el paradigma de la variabilitat dels equipatges són dos regiments borbònics que estaven aquarterats a la ciutat de Barcelona, just quan el conflicte estava a punt d'esclatar. En ambdós casos la xifra és elevada tenint en compte el curt període d'anàlisi (un trimestre). El regiment del coronel Melchor de Montes, tan sols entre agost i octubre de 1705, comptabilitza 141 registres d'ingrés a l'hospital barceloní on es capta a la perfecció la plaça de soldat i la casaca acolorida. D'aquest nombre, el 40% dels registres presenten un color diferent al blau, que és el predominant entre la tropa d'aquesta formació. Pel que fa al regiment borbònic d'origen napolità de Luis Gaetano de Aragón, aquesta mateixa dada representa el 49%.

Un percentatge força semblant el presenta el cos austriacista d'italians format a Barcelona, un cop la guarnició borbònica va ser expulsada –o integrada– al nou exèrcit en construcció. Entre 1705 i 1710, la tropa d'aquest regiment anomenat “Napolitans Vells” vestia, majoritàriament, una casaca blava. Això no eximia que el 37% dels registres hospitalaris comptessin amb altres equipatges, que en bona mesura eren de color blanc. Com hem esmentat, hem de tenir present que aquesta formació va aixecar-se en base als soldats d'origen napolità presents a la capital catalana. En aquells moments, la majoria dels regiments filipistes vestien casaques blaves o blanques, per tant, aquesta traça sembla apuntar de manera lògica al reaprofitament de la indumentària. La formació de Napolitans Vells sembla que va estandarditzar el vestuari a partir de la irrupció del coronel Manuel Lucini (1711), des de llavors les dades hospitalàries presenten alts percentatges d'homogeneïtzació (98%). El regiment d'infanteria alemany (Kaulbars/Shover) presenta una dada encara més elevada (55%) i, en aquest cas, la variabilitat és constant al llarg del període analitzat (1706-1711).

Els regiments de cavalleria també podien presentar situacions semblants. El cas del marquès d'Onrubia, Pedro Morrás, on al llarg de la guerra els seus soldats portaven una casaca blanca, documenten un 24% de variació respecte la divisa preponderant. El cas dels Dragons del Rei és més difícil d'interpretar, atesa la dificultat d'establir un color predominant. A través de la documentació hospitalària, sembla que la formació reial de cavalleria lleugera va comptar amb diverses casaques per equipar els soldats (grogues, colorades i blanques), per tant, la seva dada és més discutible.

Estudiosos del fenomen bèl·lic han interpretat aquesta variació perquè la indumentària militar es desgastava en poc temps. Llavors els soldats havien de reemplaçar-lo “adquirint-lo” de la

població civil o a través dels companys caiguts. Si en un primer moment podia existir un certa homogeneïtzació, poc després la situació canviava substancialment.³⁴⁸

Com hem esmentat amb anterioritat, totes aquestes xifres tampoc poden ser sobrevalorades. En paral·lel a la heterogeneïtat de les formacions, n'hi havia que presentaven trets de regularització rellevants. És per aquest motiu que la història particular de cada regiment esdevé tan important a l'hora de reconstruir aquests aspectes. Les formacions que il·lustren millor aquesta altra realitat, precisament, eren les formades per naturals de la Corona d'Aragó, sobretot per catalans. En aquest sentit, en períodes molt amplis de temps –gairebé una dècada–, i amb la continuïtat de la principal divisa, regiments com les Guàrdies Reials Catalanes i la Ciutat de Barcelona presenten una dada que ronda el 8% de variació. El cos aixecat per la Generalitat té una xifra semblant, 9%, malgrat que a partir de 1707 sembla que la formació va substituir la casaca blanca per la blava, color que ja no va deixar fins al final de l'encontre. Som de l'opinió –raonada però no verificada– que aquestes formacions no van patir de manera severa la sortida a campanyes allunyades, ja que majoritàriament van servir al voltant de Barcelona i arreu del Principat. D'aquesta manera, la trajectòria d'aquests regiments podria explicar les reduïdes xifres que presenten.

El quadre 32 recull de manera esquemàtica les dades referides. Fruit d'aquest material, sobretot pel que fa a les forces austriacistes, apreciem que el mosaic acolorit que existia en ple front de guerra –i entre els propis regiments– era un element quotidià dels homes que van lluitar en aquesta guerra.

Quadre 32. Mostra de nou regiments de la guerra de Successió on es comptabilitzen els registres hospitalaris dels soldats que tenen definida la peça principal del vestuari (casaca)

<i>regiment/coronel</i>	<i>any/període</i>	<i>color majoritari de la casaca</i>	<i>núm. registres del color</i>	<i>núm. registres totals</i>	<i>percentatge amb casaca diferent</i>
Melchor de Montes	1705*	blau	84	141	40,4%
Luis Gaetano de Aragón	1705*	blanc	35	71	49,2%
Napolitans Vells	1705-1710	blau	372	598	37,7%
Reg. infanteria alemanya (Kaulbars)	1706-1711	colorat	57	127	55,1%
Dragons del Rei	1705-1711	colorat	67	206	67,4%
Pedro Morrás	1705-1712	blanc	101	134	24,6%
Guàrdies Reials Catalanes	1706-1713	groc	578	621	6,9%
Diputació del General	1707-1714	blau	111	123	9,7%
Ciutat de Barcelona	1705-1714	colorat	194	212	8,4%

* Agost-octubre

Font: elaboració pròpia; BC, AH, 134-145.

³⁴⁸ PARKER, «El soldato»..., pp. 46-47.

Altres factors relacionats amb la productivitat poden explicar aquesta realitat tan diversa, tal com veiem amb els arrendaments de l'equipament de la Ciutat de Barcelona i, sobretot, de la Generalitat. El primer vestuari de munició del regiment de la Diputació del General va ser arranjat amb el sastre barceloní del carrer del Pi, Felip Gavaldà, que segons el contracte, cada vestuari costava 12 lliures 1 sou i 10 diners.³⁴⁹ Altres peces de l'equip, com podien ser les gorres de granader, quatre-cents cinquanta barrets, espases, així com el mateix nombre de parells de sabates i mitges, eren elaborades per altres menestrals, com els sastres Ramon Puig i Francesc Pedrosa, el barreter Pere Bosch, el sabater Bernat Martí i l'espaser Ramon Esteve, tots assentats a Barcelona.³⁵⁰

Felip Gavaldà i la Generalitat van establir el contracte del vestuari de munició a partir del 30 de desembre de 1705, un mes després que es deliberés la formació del regiment conformat per cinc-cents homes. A l'inici de 1706, fruit de la penetració que va dur a terme Noailles a l'Empordà a mitjan febrer, la Generalitat va demanar al referit Gavaldà que facilités com més aviat millor els vestuaris que tingués previnguts. Gavaldà va lliurar tots els que tenia, que n'eren cent cinc. La urgència de la incursió borbònica ho demandava, tant era així que els equipatges entregats, com requeria el contracte, no van poder ser examinats pels visuradors corresponents. Des del nostre punt de vista, aquesta dada és força rellevant ja que de manera indirecta podem copsar el ritme de producció d'aquests equipaments. Des de que s'havia iniciat el contracte entre la Diputació i l'arrendatari havien transcorregut una quarantena de dies, període en el qual es van elaborar un centenar d'equips. Això podria significar que Gavaldà, o el contractista de torn, necessitaria encara de més mesades per tenir tot el vestuari requerit.

Un arrendament de 1712 il·lustra aquest fet descrit. El mestre sastre Josep Combet va concretar la provisió de cent vestits el 23 de desembre de 1711. Al cap de trenta-nou dies, es van deliberar els visuradors dels equipatges, però el dietari no concreta si en aquesta ocasió es va dur a terme l'examen. El que sí es documenta és que el mateix sastre Josep Combet i els mateixos visuradors, el 21 d'abril de 1712, van revisar i entregar quatre-cents cinquanta vestits.³⁵¹ Una explicació és que entremig d'aquests mesos, la Diputació va demanar a Combet que realitzés més vestuaris. El que sembla plausible, i relacionat amb aquest ritme productiu que volem subratllar, és que Combet va necessitar de quatre mesos (23 de desembre-21 d'abril) per poder entregar el vestuari del regiment.

El subministrament a batzegades de la formació de la Generalitat és el que també hem documentat en relació als altres elements de la provisió d'equipatges. Durant els primers mesos

³⁴⁹ Segons fonts de la Generalitat, entenem per «vestuari de munició» la casaca, casaqueta, balons, camises i corbates; DG, X, Barcelona, 2007, p. 926.

³⁵⁰ DG, X, Barcelona, 2007, pp. 560 i 682-684.

³⁵¹ DG, X, Barcelona, 2007, pp. 944, 1216 i 1237.

de 1706 es van concretar els arrendaments necessaris per equipar el cos. Poques setmanes després i davant la urgència de l'atac borbònic sobre Barcelona, el pagador del regiment rebia petites quantitats d'aquests equipaments, molt lluny encara de ser complets (29 «casarines», 17 casaques, 22 camises, 48 calces, 3 corbates, 8 parells de sabates, 23 mitges, 34 barrets i gorres, 4 espasins, 19 motxilles, 135 fusells, entre d'altres elements).³⁵²

Que Gavaldà, junt amb altres menestrals, haguessin adquirit els primers contractes per equipar el cos no implicava cap tracte preferencial. Si la Generalitat creia adient tornar a equipar la formació, tal com va passar en diverses ocasions, s'obria una nova subhasta pública per buscar els preus més baixos. Una vegada concretat el preu del producte, la quantitat, l'arrendatari i la compensació que aquest rebia per haver ofert el millor preu (eixau), la Diputació buscava visuradors externs per comprovar l'equipatge elaborat. Gràcies a aquest exàmens coneixem moltes de les transaccions que va acordar el consistori. A partir del quadre 33 detallem aquets aprovisionaments, tot i que la documentació no sempre és completa.

El cas del regiment del Consell barceloní, tot i que més incomplet en termes documentals, perfila una execució gairebé calcada. Alguns menestrals, advertim pel nom i cognom, serien els mateixos, com el sastre Josep Combet, el barreter Pere Aguilar i el sabater Domingo Batlle. La documentació del consistori de la ciutat només compta amb registres relatius a la provisió d'equipatges per a l'any 1707. La despesa total en aquest tipus de conceptes va ser de 7.807 lliures 6 sous i 6 diners. El Consell deliberava una subhasta pública i l'oficial que presentava una oferta millor, adquiria el contracte amb l'eixau pactat. Per a aquest any es van encarregar cinc-cents vestits al referit Combet, que importaren 6.050 lliures; el sabater Batlle va elaborar quatre-centes cinquanta sabates, amb un cost total de 457 lliures; el sastre Josep Vehils va fer quatre-centes cinquanta camises, així com el mateix nombre de corbates, comportant tot plegat 532 lliures i 10 sous; Pere Aguilar va adquirir la provisió de quatre-centes quaranta-quatre barrets, equivalent a 343 lliures; el passamaner Francesc Besora va elaborar tres-cents noranta parells de mitges, important 152 lliures i 5 sous.

La xifra total corresponent a l'any 1707 (7.807 lliures 6 sous i 6 diners) també incloïa petites partides derivades d'encàrrecs menors que la institució podia anar realitzant; com al més de novembre, que fruit del reclutament d'una nova companyia, es va demanar la fabricació de seixanta-cinc baionetes, espases, caselines i bridacus, respectivament. Altres despeses es derivaven de la decoració de tambors o, en ocasions, de l'adquisició d'alguns complements fets per artesans d'arreu del territori. Aquest va ser el cas del sastre berguedà Joan Riu, atès que el regiment de la Ciutat de Barcelona, durant aquesta campanya, va estar repartit a cavall de Cardona, Berga i

³⁵² DG, X, Barcelona, 2007, pp. 692-693.

Puigcerdà. El referit menestral va ingressar 95 lliures i 10 sous en conceptes diversos (venta de robes per vestir els soldats, elaboració d'alguns barrets, etc.).³⁵³

Quadre 33. Proveïdors de l'equipament del regiment de la Diputació del General

<i>proveïdor</i>	<i>ofici/ocupació</i>	<i>quantitat i concepte</i>	<i>preu unitat</i>	<i>concreció del contracte</i>	<i>revisió de l'entrega</i>
Felip Gavaldà	sastre	[450?] vestits	12 lliures 1 sous i 10 diners	30-XII-1705	30-VI-1706
Bernat Martí	sabater	450 parells de sabates	1 lliura i 1 sou	8-I-1706	11-VI-1706
Ramon Esteve	espaser	450 espases	1 lliura 3 sous	11-I-1706	8-VI-1706
		133 baionetes			26 i 27-II-1712
		116,79 i 946 baionetes			9, 12 i 30-III-1712
Francesc Pedrosa	sastre	450 parells de mitges	9 sous i 6 diners	13-I-1706	30-VI-1706
Pere Bosch	barreter	450 barrets	17 sous	14-I-1706	3-VII-1706
Ramon Puig	sastre	60 gorres de granader	3 lliures 10 sous	1-II-1706	20-III-1706
Pere Aguilar	barreter	450 barrets			20-V-1707
		450 barrets	15 sous	24-IX-1708	
		450 barrets	17 sous	15-X-1710	22-I-1711
Mariano Vinyes	barreter d'agulla	450 parells de mitges	10 sous	24-IX-1708	10-XII-1708
Domingo Batlle	sabater	450 parells de sabates	19 sous	24-IX-1708	
Josep Combet	sastre	450 vestits de munició			7-VI-1707
		450 vestits de munició	12 lliures 11 sous	24-IX-1708	
		100 vestits + 350 vestits	14 lliures 10 sous	23-XII-1711	21-IV-1712
		70 gorres de granader	1 lliura 10 sous	18-III-1712	30-VI-1712
Lluís Olivella	sabater	450 parells de sabates	1 lliura	15-X-1710	1-XII-1710
		450 parells de sabates	1 lliura	23-I-1712	7-V-1712
Pau Sabater	barreter	450 parells de mitges	9 sous	15-X-1710	3-I-1711
Joan Camps	sastre	450, jupes, gambetos, calces, camises i corbates	14 sous	27-IX-1710	10-III-1711
Carlos Guilla	sastre	450 parells de mitges	1 lliura	22-I-1712	22-II-1712
Magí Mercader	Corredor del coll	450 barrets	17 sous	23-I-1712	19-II-1712 (200 barrets) 2-IV-1712 (250 barrets)

Font: elaboració pròpia; DG, X, Barcelona, 2007.

³⁵³ AHCB, *Consellers*, Guerres, C1 XVI-20.

On la desestructuració i heterogeneïtat dels vestuaris és evident s'entreveu amb els cossos de miquelets. El registre hospitalari –tan útil per a la nostra investigació– descriu com un capità de fusellers anava armat amb pistoles i una espasa, a més de posseir un conjunt «bo»,³⁵⁴ fins i tot, amb una gorra de granader. Aquesta, però, no era la tònica d'uns homes que provenien dels segments populars de la societat i que quan estaven en servei vivien bonament de la rapinya. Del gruix de registres hospitalaris corresponents al cos de miquelets –o fusellers–, i on les senyes han quedat enregistrades (506), identifiquem com el 40% documenten l'expressió «dolent» o «tot molt dolent» en relació al vestuari amb el qual entraven a l'hospici. Aquesta fotografia ens indica que un volum important d'aquests combatents auxiliars que van ingressar a la Santa Creu comptava amb un equipatge qualitativament baix. Gràcies a la documentació hospitalària percebem com el vestuari, en línies generals, no es distingia massa del dels civils. Només l'armament i alguns elements secundaris, com les corretges, les bosses, els sarrons i els flascons, els diferenciava del simple paisà. En contraposició a la tropa, que anava encalçada amb sabates, les espadenyes esdevenien l'element més comú. Allà on la informació ha quedat enregistrada, observem que el 85% de les entrades presenten aquest calçat. Pel que fa a les armes, el registre en documenta de punxants –dagues, punyals, baionetes– i de balístiques –fusells, pistoles, escopetes. Tot i així, val a dir que en termes quantitius són testimonials.

Pel que fa a l'armament que presentava l'exèrcit reglat hem de tenir present un aspecte molt important que va començar a introduir-se a les acaballes del Sis-cents. Ens referim al pas del mosquet, típic del segle XVII, al del fusell, que incorporava la incrustació d'una baioneta de dolla a la boca del canó.³⁵⁵ A llarg del segle XVIII aquesta arma es va anar generalitzant, en conseqüència, a la guerra de Successió –impàs d'ambdós períodes– hi documentem traces en tots els sentits. L'exèrcit borbònic, a través d'una revista de 1710, documenta a la perfecció l'existència i cohabitació de les tres armes balístiques preponderants durant els segles moderns, tot i que els fusells ja són majoritaris. En aquesta ocasió, el magatzem de Tortosa comptava amb 970 arcabussos, 980 mosquets i 1.816 fusells.³⁵⁶ Probablement, l'ús d'armes més “antigues” respondria a l'aprofitament d'un material que la hisenda règia no sempre tenia capacitat per renovar. En la revista, a banda, s'entreveu el pes important que adquiria la guerra de setges, on l'artilleria prenia un protagonisme important: 38 canons i 20 morters de bronze, 48 canons i 3 morters de ferro, 20.106 bales d'artilleria, 220 bombes sense carregar, 44 curenyes de campanya, 39 llances de curenyes, 60 curenyes de marina i 16 curenyes de morter. Malauradament, no comptem amb registres anteriors dels magatzems tortosins, quelcom que ens hagués permès la comparació amb

³⁵⁴ BC, AH, 142, fol. 205.

³⁵⁵ HERNÁNDEZ CARDONA, F. X.: *Història Militar de Catalunya*, vol III. Barcelona: Rafael Dalmau, 2003, pp. 180-182.

³⁵⁶ AHN, *Estat*, ll. 394. Relació feta per Manuel Fernández Velarde sobre els pertrets de guerra que hi ha als magatzems de Tortosa, 1 de març de 1710.

altres períodes.

Algunes traces provinents de la mobilització auxiliar, escasses d'altra banda, testimonien aquest canvi armamentístic. La coronela de Barcelona, fruit de la "militarització" que va viure amb l'Habsburg, a partir del març de 1707 es va equipar amb fusells en lloc de fer-ho amb mosquets.³⁵⁷ Probablement, els òrgans locals també evidencien l'impàs que referim. La documentació del Consell vigatà, quan va aixecar un dels habituals sometents, constata com va facilitar armes als homes que van acudir a la crida. Per a l'ocasió, la ciutat va facilitar els ja "antics" mosquets i arcabussos.³⁵⁸

La producció armamentística de Catalunya, bàsicament, s'ha de situar a l'entorn de nuclis urbans escampats arreu del territori. A més de localitats com Manresa,³⁵⁹ Lleida, Tortosa, etc., F. X. Hernández destaca un triangle establert entre el nucli muntanyenc de Ripoll, Igualada i Barcelona com a centre receptor i redistribuïdor.³⁶⁰ Durant els anys de confrontació, hem documentat la viabilitat de Ripoll com a nucli productor, i pel que sembla, de capacitat contrastada. Just a l'inici de la disputa, la encara Catalunya borbònica encarregava per mitjà del seu lloctinent la fabricació de tres mil fusells i més de dues-centes cinquanta pistoles. Aquesta petició va ser feta a l'armer veí de Ripoll, Joan Prats, que va elaborar els fusells a raó de quaranta-quatre rals d'ardits cadascun i les pistoles a quaranta-un. El cost d'aquesta partida va pujar fins als 142.496 rals d'ardits. En paral·lel, a Barcelona, el virrei Velasco va ordenar la creació de tres mil flascons per als fusells, que servien per posar-hi la pólvora. En aquesta ocasió, un tal Francesc Vallescar va encapçalar-ne la fabricació a raó de 5 rals d'ardits i 4 diners per cada flascó, comportant un import de 15.500 rals d'ardits.³⁶¹

Hem de suposar que la Catalunya austriacista, tal com esmenta el dietari de la Generalitat,³⁶² va seguir la tradició productiva armamentística del país, comptant amb els mateixos centres d'aprovisionaments de pólvora i d'armes habituals. Si més no, informadors borbònics contrasten la rellevància de Ripoll com a nucli fabricant. El filipista Joan de Josa, des de la veïna Puigcerdà, comunicava que la reina Anna d'Anglaterra va encarregar l'elaboració de tres mil fusells per armar a tres mil homes que ella mateixa havia de costejar.³⁶³ P. Voltes facilita una xifra interessant en relació al nivell d'aquesta producció catalana, ja que el 1705 el territori podia produir cinc-cents

³⁵⁷ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, I, pp. 457-458.

³⁵⁸ AMVI, *Llibres d'Acords*, núm. 28, fols. 292.

³⁵⁹ En relació a la població de la Catalunya central, vegeu un estudi recent sobre la producció metal·lúrgica a PLANS, J.: «La indústria metal·lúrgica manresana als segles XVII i XVIII: pedrenyalers, armers, encepadors, canoners i daguers», *Dovella. Revista cultural de la Catalunya central*, 107 (2011), pp. 24-32.

³⁶⁰ HERNÁNDEZ CARDONA, *Història Militar...*, pp. 278-279. Alguns treballs destaquen que Ripoll era el nucli armamentístic on estaven establerts més artesans dedicats a l'elaboració de canons i panys; CALVÓ PASCUAL, J. L.: *Armamentos de munición en las fuerzas armadas españolas: producción de antecarga, 1700-1873*. Barcelona, 2004, p. 8.

³⁶¹ AHN, *Estat*, ll. 2947. Carta de Velasco a Grimaldo. Barcelona, 2 d'agost de 1705.

³⁶² DG, X, Barcelona, 2007, p. 641.

³⁶³ AHN, *Estat*, ll. 369. Carta de Joan de Josa i Agulló a Grimaldo. Puigcerdà, 8 de febrer de 1709.

fusells al mes.³⁶⁴ Aquestes quantitats, altre cop, representarien un impediment per fer prosperar una maquinària de guerra tan voluminosa com la que requeria la confrontació successòria. Recordem l'eloqüent observació que realitzà Mitford Crowe un cop els aliats s'assentaren a Catalunya, amb la qual entreveia la incapacitat del país per subministrar grans i municions per a divuit mil homes.³⁶⁵

D'aquesta manera, a inicis del segle XVIII, els regiments aixecats a Catalunya, o els que van ser equipats i armats al propi territori, haurien necessitat de força temps per poder esdevenir complets, element que contribuiria a la irregularitat al si de les pròpies formacions i, de retruc, al conjunt del bàndol austriacista. Els cossos que havien de rebre equipatges de reemplaçament des de l'exterior, a causa de la subjecció marítima que hem referit en relació a les forces carolines, també patirien la irregularitat referida. En ocasions, el pretendent Habsburg adquiria equips des de la llunyana Anglaterra,³⁶⁶ tot plegat contribuïa a l'excessiva dependència del monarca austríac vers els aliats.³⁶⁷

En aquest sentit, la disponibilitat de fabricar armes i municions per part de Felip V era força superior a la del seu contrincant al tron. En els tradicionals tallers de Guipúscoa –Reales Fábricas de Plasencia y Tolosa– la capacitat mensual per generar fusells –o carabines– era quatre vegades superior a la catalana, podent enllestir-ne dos mil. A Tolosa, cada mesada s'hi podien fabricar mil quatre-cents quaranta baionetes. C. de Castro ens diu que entre 1701 i finals de 1705, d'aquesta fàbrica van sortir-ne vint-i-nou mil fusells i tretze mil baionetes i arcabussos. Aquestes quantitats, però, no comportaven que la capacitat productiva de les fabriques basques fossin suficients per proveir un exèrcit filipista en constant creixement.³⁶⁸ La maquinària militar espanyola d'inicis del segle XVIII, en termes organitzatius i productius, encara no estava adaptada a la lògica del seu temps. En aquest sentit, la producció armamentística borbònica va necessitar de la col·laboració francesa, que un cop més va ser vital. Des del país veí, es va importar matèria primera i mostres d'armes per què els tallers de l'àrea basca poguessin implementar les millores tècniques necessàries. En l'únic camp on la indústria cantàbrica va ser autosuficient, si més no un cop

³⁶⁴ VOLTES i BOU, *Barcelona durante...*, I, p. 148.

³⁶⁵ Vegeu nota 195, p. 85.

³⁶⁶ A inicis de 1706, la Secretaria de Guerra anglesa preparava quatre mil equipaments complets per a forces d'infanteria i mil més per a dragons per lluitar amb Carles III; TNA, WO 4/4, fols. 92-93. De la mateixa manera, al maig de l'any següent, des del Tàmesi havien de partir mil carabines, mil parells de pistoles amb cinturons i caps de cartutxos per a la cavalleria i quatre mil mosquets, també amb caps de cartutxos, per a la infanteria; TNA, WO 4/5, fol. 235.

³⁶⁷ LEÓN SANZ, *La Guerra de Sucesión...*, pp. 1013-1015.

³⁶⁸ Vegeu aquesta indústria del nord de la Península, la gestió del seu superintendent català, Miquel Francesc Salvador –membre del Braç Militar– i les limitacions viscudes durant els anys del conflicte successori a DE CASTRO, *A la sombra de...*, pp. 184-198. Pel que fa al recorregut d'aquestes fargues siderúrgiques, vegeu ALCALÁ ZAMORA, J.: *Historia de una empresa siderúrgica española: los Altos Hornos de Liérganes y la Canada, 1622-1834*. Santander: Centro de Estudios Montañeses, 1974.

engedada la producció, va ser en l'elaboració d'armes de mà.³⁶⁹

3.4.3 La sanitat

«en las tropas, no obstante no ay casi enfermedades,
que no es poca felicidad en su corto numero,
y continuos movimientos a que es preciso emplearlas».³⁷⁰

Al llarg de la nostra recerca hem pogut constatar la fragilitat sanitària que sovint acompanyava els exèrcits del conflicte successori. Fos el bàndol que fos, així com l'origen del regiment, en ocasions, aquesta variable es revela demolidora. La presència d'unes necessitats assistencials en relació a la milícia, tal com ressegüim a continuació, sovint han estat poc –o gens– abordades per la historiografia. Tret d'algunes excepcions meritòries centrades en la Història Moderna,³⁷¹ al nostre entendre esdevé fonamental aprofundir en aquesta vessant si l'objectiu de l'investigador passa per conèixer la dinàmica social dels exèrcits moderns. Nogensmenys, la malaltia era un element comú de la quotidianitat militar dels homes que van lluitar pel tron espanyol, tal com havia succeït en anys precedents.³⁷² En alguns episodis s'havien experimentat unes taxes de mortalitat molt elevades que, creiem, podien arribar a condicionar les possibilitats d'èxit de la campanya en execució. D'aquesta manera, així com sovint s'ha incidit en les taxes de desertió o la poca professionalitat dels efectius regulars moderns, la precarietat sanitària s'ha de situar a un nivell similar.

Els estats o les monarquies que atenien amb més o menys èxit aquestes qüestions podien aturar una sagnia de pèrdues que de vegades no arribaven a entrar ni en combat. Pensem

³⁶⁹ CALVO POYATO, J.: «La industria militar española durante la Guerra de Sucesión», *Revista de Historia Militar*, 33 (1989), pp. 57-64.

³⁷⁰ AHN, *Estat*, ll. 320-1. Carta de Noailles a Grimaldo. Peralada, 17 de juliol de 1707.

³⁷¹ GRACIA RIVAS, M.: «Los Hospitales Reales del Ejército y Armada en las campañas militares del siglo XVI», GARCÍA, E., i MAFFI, D. (coord.): *Guerra y sociedad en la monarquía hispánica: política, estrategia y cultura en la Europa Moderna (1500-1700)*, vol. II. Madrid: Ediciones Laberinto, Fundación Mapfre, CSIC, 2006, pp. 765-784; *La Sanidad naval española. Historia y evolución*. El Ferrol: Bazán, 1995; «El hospital naval de Ferrol en 1589», *Revista de Historia Naval*, 32 (1991), pp. 95-116; PARRILLA HERMIDA, M.: *El hospital militar español de Malinas en los siglos XVI y XVII*. Madrid, 1964. MASSONS i ESPLUGAS, J. M.: *Historia de la Sanidad Militar Española*, 4 vols., Barcelona: Ediciones Pomares-Corredor, 1994; «Els hospitals militars de Barcelona», *Gimbernat: revista catalana d'història de la medicina i de la ciència*, 9 (1988), pp. 225-235; ESPINO LÓPEZ, A.: «Enfermedad y muerte en el Ejército de Cataluña durante la Guerra de los Nueve Años, 1689-1697», *Dynamis, Acta hispanica ad medicinae scientiarumque historiam illustrandam*, 16 (1996), pp. 427-444. En relació a la guerra de Successió, vegeu VELAMAZÁN DÍAZ, V.: «La medicina española durante la Guerra de Sucesión», DD.AA.: *La Guerra de Sucesión en...*, pp. 929-942; MARTÍNEZ CERRO, M.: «La sanidad naval durante la guerra de Sucesión española (1701-1715)», DD.AA.: *La Guerra de Sucesión en...*, pp. 451-460; RIERA PALMERO, J.: *Ordenanzas y asientos de hospitales militares en España*. Universidad de Valladolid, 1992.

³⁷² ESPINO LÓPEZ, *Catalunya durante...*, p. 129.

senzillament amb elements que hem anat repassant en aquest treball i que afectaven directament a les condicions de vida dels militars, especialment la tropa: escassetat alimentària; processos d'empresonament; allotjaments precaris –que podia comportar conviure durant mesos en tendes de campanya o al ras mateix, on a la frontera catalanoaragonesa els militars borbònics no tenien llits–;³⁷³ una climatologia adversa –agreujada en paratges com la península Ibèrica, amb temperatures que podien ser severes tant a l'hivern com a l'estiu; trasllats per via marítima –que en ocasions minvaven la quantitat d'efectius transportats–; i una activitat física constant –sobretot per les llargues marxes o per accions derivades de la disputa bèl·lica. El coronel José Hurtado de Amezaga es manifestava en aquesta línia en relació a la duresa dels desplaçaments pel territori; «se deve resolver los paraxes donde este exercito pueda sosegar mientras duraran estos dias rigurosos que harto lo necesitan, pues estas marchas tan penosas para la pobre infanteria y escassa de forraxes esta cavalleria estan ambas muy abatidos y sino ay algun descanso sera ymposible el que no aya muchisimas enfermedades, lo que ya vamos experimentando».³⁷⁴ Un oficial filipista situat a Tortosa s'expressava en termes semblants fruit dels canvis climatològics sobtats: «das grandes lluvias que han desfavorecido mucho a la infanteria y cavalleria en el campamento, se ha seguido un finisimo viento norte en extremo frio, padecen demasiado los cavallos y diariamente crece en extremo en los Hospitales el numero de los enfermos».³⁷⁵

Amb molt encert, investigacions del primer quart del segle XVIII han fet menció al respecte, etiquetant de manera prou lúcida aquest «síndrome de misèria». Aquests estudis historicosanitaris indiquen que la realitat que hem dibuixat era present entre els exèrcits de l'època. Informes mèdics proporcionen bones traces, sempre relacionades amb una alimentació insuficient, el consum d'aigües contaminades i els aliments en mal estat. Aquesta conjuntura convertia als militars –i especialment la tropa– en un grup d'alt risc. La seva gran mobilitat els condemnava tant a patir malalties com a propagar-les.³⁷⁶

³⁷³ Seguint el relat del governador borbònic que va substituir Louvigny a partir de 1710, el cavaller de Bus afirmava que podria ser molt convenient pel «Real Servicio» incorporar llits a les guarnicions d'aquests indrets. El comandant advertia que aquesta mancança havia estat una de les raons de «la total ruyna de la infanteria de las guarniciones en los años passados, tanto de emfermedad que de dessercion»; AHN, *Estat*, ll. 397. Carta del cavaller de Bus a Grimaldo. Lleida, 20 de setembre de 1711. En aquest sentit, el contractista Santiago Rubio de Aponte va oferir la possibilitat de subministrar mil set-cents llits per a les guarnicions de Lleida, Mequinensa, Montsó, Ainsa i Jaca; AHN, *Estat*, ll. 411-1. Carta del marquès de Castelar a Grimaldo. Calaf, 4 de novembre de 1711. Pel que fa al bàndol austriacista, unes notes que va adjuntar el comandant filipista Ceba Grimaldi sobre els aliats acantonats a la Conca de Barberà deixen entreveure la precarietat del seu acampament, on eren «mas las barracas de ramas que las tiendas»; AHN, *Estat*, ll. 426-1. Notes adjuntades per Ceba Grimaldi. Lleida, 31 de juliol de 1712.

³⁷⁴ AHN, *Estat*, ll. 348. Carta de José Hurtado de Amezaga a Grimaldo. Camp de Mòra d'Ebre, 25 de juliol de 1708.

³⁷⁵ AHN, *Estat*, ll. 427. Carta de Rodrigo Cavallero a Grimaldo. Tortosa, 10 de gener de 1713.

³⁷⁶ ZARZOSO ORELLANA, A.: «¿Obligación moral o responsabilidad política? Las Autoridades borbónicas en tiempo de epidemias en la Cataluña del siglo XVIII», *Revista de historia moderna: Anales de la Universidad de Alicante*, 17 (1998-1999), pp. 80-81; A. Espino ha localitzat testimonis colpidors a les acaballes del segle XVII sobre la misèria que sovint acompanyava aquests soldats mentre estaven allotjats en poblacions catalanes. En ocasions, pot documentar-se que els paisans arribaven a alimentar els militars per pura compassió: «dos soldados vingueren de Castilla era viva

La presència de malalties entre els homes mobilitzats que van lluitar a l'encontre successori, per tant, és una variable contrastada. No podem caure en l'error que aquesta presència tenia sempre un impacte sever entre la tropa, ja que gràcies a onze revistes que hem pogut localitzar de manera aïllada, hem de suposar que en condicions de “normalitat”, els percentatges de convalescents es trobarien en una forquilla d'entre un dos i un deu per cent dels homes disposats. Observant el quadre 34 copsem el que referim.

Quadre 34. Detall d'onze revistes dels exèrcits filipista i britànic on s'aprecia el percentatge de militars convalescents (1705-1714)

	<i>data de la revista</i>	<i>lloc</i>	<i>percentatge</i>	<i>detall quantitatiu</i>	<i>font</i>
<i>Exèrcit filipista</i>	21 i 22 d'agost de 1705	Barcelona	10,7%	562 de 5.252	AHN, <i>Estat</i> , ll. 2947
	13 de setembre de 1707	Saragossa	7,95%	46 de 578	AHN, <i>Estat</i> , ll. 312
	26 d'octubre de 1708	Elx	2,72%	50 de 1.838	AHN, <i>Estat</i> , ll. 350-2
	16 de febrer de 1714	Mataró-Llobregat	2,4%	84 de 3.497	AHN, <i>Estat</i> , ll. 450-2
	juny de 1714	Camp de Barcelona	2,23%	457 de 20.435	AGS, <i>Secretaria de Guerra. Suplement</i> , ll. 125
	[?] de 1714	Camp de Barcelona	7,92%	1.094 de 13.812	AGS, <i>Secretaria de Guerra. Suplement</i> , ll. 125
<i>Exèrcit britànic</i>	gener de 1706	Portugal	10,32%	319 de 3.091	TNA, WO 4/4, fol. 95
	31 de març de 1712	Catalunya	5,1%	158 de 3.094	TNA, SP 94/79
	9 d'abril de 1712	Catalunya	4,82%	149 de 3.091	TNA, SP 94/79
	1 de març de 1712	Maó	4,93%	98 de 1.984	TNA, SP 94/79
	29 de març de 1712	Maó	4,63%	91 de 1.964	TNA, SP 94/79

Font: elaboració pròpia.

D'altra banda, això no eximia que es poguessin viure situacions d'extrema precarietat. El coronel del regiment de Navarra es mostrava molt queixós al voltant del seu cos acantonat a Lleida, on hem pogut comptabilitzar que, en el moment de la revista, el 60,7% dels seus homes estaven convalescents; «aseguro a Vs. que se allan los soldados echos unos Adanes y que no se como han de tolerar este ybierno [...] que sean visto precisados ha irse al Ospital a curarse de las enfermedades que han padecido por falta de posibilidad, como consta de la zertificacion inserta de los que sean curado y muerto en éb».³⁷⁷ Els soldats que guarnien aquesta localitat catalana

llastima veurels tots despullats y morts de fam, que anaven per ciutat [Barcelona], cercant tronsols de cols per no tenir que sustentarse, y mogudas de compasió las donas y paisans desta ciutat tot lo temps estigueren en ella les feyan ollas per a sustentarlos que altrament los aurién trobats morts per los carrers»; citat a ESPINO LÓPEZ, A.: «Ejército y sociedad en la Cataluña del Antiguo Régimen: el problema de los alojamientos (1653-1689)», *Historia Social*, 7 (1990), p. 22.

³⁷⁷ AHN, *Estat*, ll. 353. Carta de Manuel de Navarra a Grimaldo. Lleida, 13 d'octubre de 1708.

podien patir la severitat de ser la plaça més avançada del front borbònic, fet que podia condicionar-los a l'hora de rebre abastiments. Just després que les Dues Corones recuperessin el terreny perdut des de la batalla d'Almenar –on Lleida havia restat aïllada fruit de la segona incursió austriacista cap a Castella–, el coronel Vallejo advertia que la meitat de la guarnició –mil homes– estava malalta, tenint tots plegats «tan tristes fisonomias que parece vienen del purgatorio».³⁷⁸

A Barcelona, gràcies als estudis pioners de J. Danón sabem que des dels primers anys de l'època moderna els militars van ser atesos a l'hospital de la Santa Creu, principal institució assistencial i hospital general de la ciutat.³⁷⁹ De totes maneres, va ser sobretot a partir del segle XVII –i l'impacte quantitatiu que va comportar el segle barroc en termes militars–, quan l'ingrés de l'estament castrense es va regularitzar a través del port, atès que les galeres arribades a la Ciutat Comtal sovint contribuïen a incrementar el nombre de malalts a causa de les dures condicions del viatge marítim. A l'any 1638, en plena guerra contra la França de Lluís XIII, el virrei comte de Santa Coloma va emetre una ordre on es constata la necessitat econòmica que patia la institució, alhora que se'n documenta la presència militar: «attenent los molts e insoportables gastos que lo Hospital General de Santa Creu de Barcelona sustenta continuament en recullir, curar, y alimentar la moltitud de malalts que de totes parts arriben a ell, y particularment als soldats que ab galeres, y altres vaxells, solen venir en gran numero, y lo cuydado y amor ab que son servits y regalats».³⁸⁰

Amb l'arribada del nou monarca borbònic (1701-1705), aquest mateix organisme continuava sent el principal sanatori del territori. En aquest sentit, la nova dinastia d'origen francès va seguir l'estela de Carles II; i sembla dilucidar-se que el pretendent Habsburg, a partir de 1705-1706, també va perllongar el model per cobrir l'assistència militar.

Precisament, durant l'inici de la contesa, a Catalunya ja es constata una situació precària en termes sanitaris. Quan l'armada angloholandesa va fondejar davant Barcelona a l'agost de 1705, part de l'estament militar que guarnia la capital catalana patia –o havia patit– una afecció. Segons els administradors de l'hospital de la Santa Creu, la gran majoria dels ingressos estaven provocats per una epidèmia de sarna –o ronya– que afectava molts habitants de la localitat, entre ells, els militars. El dietari d'Emanuel Mas ens permet contrastar aquesta situació, ja que deixà constància d'una «una roña tant apegadissa y contagiosa» que afectà als militars.³⁸¹

³⁷⁸ AHN, *Estat*, ll. 410-1. Carta de José Vallejo a Grimaldo. Lleida, 8 de gener de 1711.

³⁷⁹ DANÓN BRETOS, J.: *Visió històrica de l'Hospital General de la Santa Creu de Barcelona*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1978, pp. 109-110. Altres treballs posteriors a MASSONS i ESPLUGAS, «Els hospitals militars...», p. 225; REVENTÓS i CONTI, J.: *Història dels Hospitals de Catalunya*, vol. III. Barcelona: Viena edicions, 2003; «L'Hospital de la Santa Creu. Una aproximació a la seva història», *L'Avenç*, 291 (2004), pp. 12-17.

³⁸⁰ BC, AH, 617.

³⁸¹ Citat a ALBAREDA i SALVADÓ, J.: *El inici de la Guerra de Successió a Catalunya*, vol. II. Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 1990, p. 383.

El dia 13 de juliol de 1705, quan els administradors van promulgar una circular informativa relativa a l'epidèmia, a l'hospital es comptabilitzaven més de set-cents convalescents. En aquest episodi va ser necessari habilitar altres espais –com les oficines– per poder albergar aquest gruix d'afectats, atès que les cambres de l'edifici no donaven a l'abast.³⁸² Els registres d'entrada confirmen aquest fet. Quan l'investigador aborda la documentació pot captar la quantitat de militars que van ingressar durant els mesos de juliol i agost, sobretot, si tenim en compte que el setge aliat sobre Barcelona encara no havia iniciat. Fins i tot, es comptabilitzen alguns registres més en dits mesos d'estiu (904) que durant el setembre i octubre, que és quan van tenir lloc els combats i, en teoria, quan haurien d'incrementar les entrades a l'hospital (889).³⁸³

Durant als mesos previs a la sortida de l'exèrcit borbònic de Catalunya, els hospitals que albergaven soldats del rei eren bàsicament quatre: Barcelona, Tarragona, Girona i Roses. Aquestes places era on precisament hi havia guarnició permanent. Des del nostre punt de vista, Barcelona és on es localitzen les millors fonts per estudiar aquest aspecte. De fet, no tenim constància que s'hagi conservat documentació de Girona ni de Tarragona. De Roses només coneixem l'existència d'un llibre sobre medicina i cirurgia, datat del 1704.³⁸⁴ Així mateix, fem notar la presència d'aquest hospital en plena guerra de Successió, donat que un dels seus governadors, Juan Marquina, va demanar permís per portar un religiós de Castelló d'Empúries per atendre espiritualment a un grup de militars convalescents.³⁸⁵ El que no hem aconseguit desxifrar és si el referit edifici estava a dins de la fortificació militar o a l'entramat urbà de la vila.

En qualsevol cas, constatem que els quatre hospitals van ser assistits per la hisenda règia, ja que hem recuperat diverses partides econòmiques per a dits organismes. D'entre els pressupostos del virrei Velasco, des del febrer fins al juliol de 1705, l'hospital de la Santa Creu de Barcelona va rebre 19.200 rals de plata per a la manutenció dels militars assistits. Molt menys van rebre els altres hospitals, quelcom evident si tenim en compte el volum de soldats que podia albergar cada edifici. Per a aquests sis mesos comptabilitzats, els tres hospitals perifèrics –Girona, Tarragona i Roses– sumaven 21.008 rals de plata.³⁸⁶ Resta evident, doncs, que el sistema sanitari militar, durant els primers anys del regnat de Felip V utilitzava els hospitals existents a la xarxa assistencial catalana tot pagant una quota en concepte de cura i manutenció diària. Actualment, desconeixem la quantitat exacte que importaven aquests militars a l'hospital de torn. De totes maneres, extrapolant algunes informacions dels dos exèrcits hispànics enfrontats, és molt probable que comportés el pa de munició i una quantitat econòmica que, depenent de la plaça que ocupés el

³⁸² BC, AH, 616.

³⁸³ BC, AH, 134, fols. 205-422.

³⁸⁴ BC, AH, 168.

³⁸⁵ AHN, *Estat*, ll. 394. Carta de Juan Marquina a Grimaldo. Roses, 1 de maig de 1710.

³⁸⁶ AHN, *Estat*, ll. 2947. Carta de Velasco a Grimaldo. Barcelona, 2 d'agost de 1705.

militar, oscil·laria entre un i cinc rals per dia ingressat.

Aquest *modus operandi* filipista va quedar interromput per l'arribada dels aliats a la costa catalana. Després d'un mes d'enfrontaments, l'ofensiva austriacista va reeixir, possibilitant l'entrada triomfant de l'arxiduc Carles a la capital catalana. Gràcies a las capitulacions signades entre Peterborough i el virrei Velasco, la resta de l'exèrcit borbònic va embarcar a les naus facilitades pel general anglès. Alguns oficials i sotsoficials filipistes (261 militars) van passar a l'enemic, atès que molts d'ells estaven malalts o van ser ferits, fet que els obligà a entrar a la Santa Creu. És interessant creuar la documentació que facilita el lloctinent amb els registres d'entrada de l'hospital general de la ciutat, perquè es constata l'existència de militars que van enrolar-se al bàndol carolí previ pas pel sanatori.³⁸⁷ Qui sap si fins i tot el mateix edifici hospitalari va possibilitar que assentessin plaça en dit exèrcit, per tal com els sotsoficials i la tropa d'ambdós exèrcits descansaven en les mateixes sales.

Amb la implantació de la Cort austríaca a Barcelona, el rei-arxiduc va reformular el seu exèrcit gràcies a les Ordenances promulgades al març de 1706. El nou reglament només detallava amb tres articles els aspectes relatius a la formació hospitalària. A la pràctica, això es traduïa en què el sistema sanitari militar visqués del teixit assistencial existent a Catalunya. L'article 44 del codi dels oficis ho explicitava ben clarament: «En todas la ciudades, villas y lugares que hubiere hospital general, encargamos mucho a nuestros veedores generales, tengan el cuidado de ajustarse con los administradores de ellos, por razon de que admitan los militares enfermos y los curen en ellos».³⁸⁸ Per a dita manutenció es va establir que cada soldat malalt rebés un ral i el pa de munició diàriament. En aquells paratges on no existia cap hospital, quedava reglamentat que el governador –o cabdill de la guarnició– rebés un dobló mensual per cada cinquanta soldats amb l'objectiu de procurar assistència als convalescents.³⁸⁹

Un dels aspectes rellevants de la formació hospitalària de l'exèrcit austriacista va raure en atorgar d'àmplies competències al veedor, qui a més d'aprovar el nomenament dels capellans –prèviament designats pels vicaris–, havia d'escollir tot el personal –metges, cirurgians, practicants, majordoms, entre altres càrrecs. Així mateix, el veedor havia d'estar al corrent de la qualitat del tracte rebut, examinant el subministrament de menjar, de medicines i d'altres provisions.³⁹⁰ A la pràctica, això es traduïa en una gran responsabilitat per a qui exercís el càrrec ja que, al cap i a la fi, a més de les tasques pròpies de l'administració econòmica de l'exèrcit, els veedors van fer de “directors” dels hospitals austriacistes.

Gràcies al llibre de comptadoria general podem conèixer el personal sanitari que va

³⁸⁷ BC, AH, 134; AHN, *Estat*, ll. 466. Carta de Velasco a Grimaldo. Almeria, 1 de desembre de 1705.

³⁸⁸ AHN, *Estat*, llibre 984, fol. 37.

³⁸⁹ VOLTES i BOU, *Barcelona durante...*, I, pp. 144-145.

³⁹⁰ AHN, *Estat*, llibre 984, fols. 35-36.

desenvolupar les seves funcions al bàndol Habsburg.³⁹¹ Tot i així, ignorem el lloc i la manera amb què van exercir les respectives tasques, ja que les fonts consultades no entreveuen cap rastre.

Abans d'entrar en detall en l'impacte que va generar l'atenció dels soldats carolins en els hospitals locals –bàsicament a Barcelona–, cal esmentar un element molt transversal de tots els exèrcits de l'època: la utilització dels convents religiosos per arrecerar als militars presents al territori. Poques setmanes després que la Cort Habsburg s'instal·lés a la capital catalana, podríem pensar que l'hospital de la Santa Creu no va absorbir tots els militars convalescents presents a la ciutat. El nou monarca va ordenar al terme de Terrassa que aportés dues-centes cinquanta quarteres de palla per a les màrfegues dels soldats malalts aposentats al convent de Jesús.³⁹² De fet, si contemplem tota la guerra de Successió, quan el monarca va fer aquesta petició –desembre de 1705– era el moment on es documenten més registres d'ingrés a les instal·lacions de la Santa Creu relatives a l'entramat castrense (635 registres). Així doncs, hem d'entendre que quan l'hospital no donava a l'abast, les autoritats pertinents buscaven llocs alternatius (cenobis).

Gràcies al dietari del convent de Santa Caterina sabem que mentre Barcelona estava sent assetjada a inicis d'abril de 1706, les drogues de l'apotecaria van ser emprades per guarir els ferits i els malalts.³⁹³ Desconeixem si l'edifici va albergar soldats però no seria gens estrany tenint en compte la intensitat dels combats que hem referit en relació a aquesta envestida borbònica. Així mateix, a extramurs, els francoespanyols van utilitzar el convent de Josepets de Gràcia per instal·lar-hi l'hospital. Durant els dies de lluita, el coronel del sometent de Vic –recordem que aquestes partides estaven situades a Collserola per fustigar la rereguarda filipista– havia mantingut algun tipus de contacte amb el prior del referit convent. Segons aquest religiós, Gràcia estava «plena de nefrats».³⁹⁴ D'altra banda, quan les Dues Corones van aixecar el bloqueig i van dirigir-se cap a Perpinyà fruit de l'arribada dels reforços aliats, l'apotecaria del convent-hospital va ser abandonada, així com els seus malalts.³⁹⁵ Pocs anys després, el 1720, altre cop els Josepets graciencs van preparar-se per realitzar funcions sanitàries, atès que es va plantejar l'opció d'atendre un nombrós grup de soldats que tornaven de les campanyes sicilianes.³⁹⁶

Aquesta gestió dels espais religiosos és ben comprensible si tenim en compte el caràcter

³⁹¹ Vegeu Annex IX.

³⁹² ACVOC, *Llibre de Consells de la Universitat Forana, 1685-1718*, fol. 108. Cal esmentar que durant la guerra dels Nou Anys, dit convent també va esdevenir hospital; ESPINO LÓPEZ, *Catalunya durante...*, pp. 222-223.

³⁹³ ALBAREDA i SALVADÓ J. (ed.): *Política, religió i vida quotidiana en temps de guerra: 1705-1714: el Dietari del Convent de Santa Caterina i les Memòries d'Honorat de Pallejà*. Vic: Eumo, 2001, p. 37.

³⁹⁴ AMVI, *Correspondència*, Cartes rebudes. Carta de Marcià Homs als consellers de Vic. Camp de Collserola, 8 d'abril de 1706.

³⁹⁵ BC, F. Bon. núm. 554, p. 45; CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, p. 117. En relació al convent de Josepets de Gràcia cal dir que va ser un edifici directament afectat per l'existència de la guerra de Successió, especialment durant els quatre setges viscuts a Barcelona si comptem el de 1697. Malauradament la documentació del seu arxiu no traspua aquesta realitat (ACDCB). De totes maneres, és força probable que indagant altres fons religiosos apareguessin elements nous que permetrien complementar la informació que aportem en aquest treball.

³⁹⁶ AGS, *Secretaria de Guerra. Suplement*, II, 269.

itinerant de les tropes i la ineficàcia administrativa dels exèrcits. Qualsevol espai relativament arrecerat podia convertir-se en una caserna, un magatzem o un hospital. El governador borbònic de Tortosa, durant el 1713, explicava al secretari de Felip V que un convent de la ciutat,³⁹⁷ a més d'haver servit com a caserna per allotjar-hi la tropa, s'emprava per resguardar-hi el tren d'artilleria, que va ser col·locat al claustre i a l'església del conjunt religiós.³⁹⁸ Tant és així que l'entramat burocràtic que reglamentava la formació hospitalària borbònica, com veurem, contemplava l'opció d'usar els convents com a espais per crear hospitals militars, fos al front de guerra o a la rereguarda.

Cal advertir, però, que no tots els militars que van participar a la contesa successòria —i que necessitaven assistència— van usar els hospitals que seguidament referirem. No podem deixar de banda que, en línies generals, aquests organismes eren espais per a pobres o persones que no tenien mitjans per pagar serveis privats. Els militars que formaven part de l'oficialitat estranyament s'hi documenten i, lògicament, encara menys els comandaments de la plana major. Documentar aquesta aspectes esdevé més complicat, atès el trajecte vital de cada oficial o noble; un episodi del baró Duart, però, il·lustra el que referim. Aquest mariscal de camp dels exèrcits de Felip V va patir pèrdues de sang severes enmig de la campanya de 1712. El protometge de l'exèrcit va ser qui l'assistí, junt amb el cirurgià major de les Guàrdies Valones. Per restablir-se de les feridures, el protometge va ordenar-li prendre banys a l'altra costat dels Pirineus (Banhèras), on hi va arribar des de Lleida transportat amb una llitera.³⁹⁹ Tal com hem vist, això responia a la concepció aristocràtica del fenomen bèl·lic. La guerra no es vivia de la mateixa manera pel gran gruix dels militars i els elements sanitaris no deixaven de ser un reflex de la societat, molt impermeable i jerarquitzada. A dins mateix de l'hospital, els soldats estaven segregats depenent del rang que posseïen, tal com passava a la Santa Creu de Barcelona.

A inicis del segle XVIII encara s'estava lluny d'aconseguir una sanitat militar competent i igualitària. Tot i així, és just recalcar que la respectives estructures militars borbònica i austriacista van mobilitzar recursos per intentar atenuar aquest tipus de problemes. Els exèrcits que no atenien a aquestes qüestions estaven condemnats al fracàs, ja que patien elevades pèrdues que no es derivaven del combat directe, raó per la qual els combatents havien estat mobilitzats. En la base d'aquesta explicació hi ha la precarietat crònica del sistema militar de subministraments, quelcom que comportava que en qualsevol període de l'any i en qualsevol plaça del front pogués ocórrer una tragèdia humanitària.

³⁹⁷ Som de l'opinió que aquest convent era el de Santa Clara, atesa una petició de l'any 1708 perquè dites monges fossin traslladades al convent de Jesús. D'aquesta manera l'edifici religiós podria esdevenir caserna militar d'un batalló; AHN, *Estat*, ll. 346. Carta del cavaller de la Croix a Grimaldo. Tortosa, 15 de setembre de 1708.

³⁹⁸ AHN, *Estat*, ll. 436. Carta del comte Glimes a Grimaldo. Tortosa, 1 de setembre de 1713.

³⁹⁹ AHN, *Estat*, ll. 2327. Carta del baró Duart a Grimaldo. Osca, 24 de setembre de 1712.

3.4.3.1 Els hospitals civils: el cas de l'hospital de la Santa Creu

«Abrid la puerta Castellanos
a aquel que el cetro enpuña
que hos dara Rey Cathaluña
y a él besareis las manos». ⁴⁰⁰

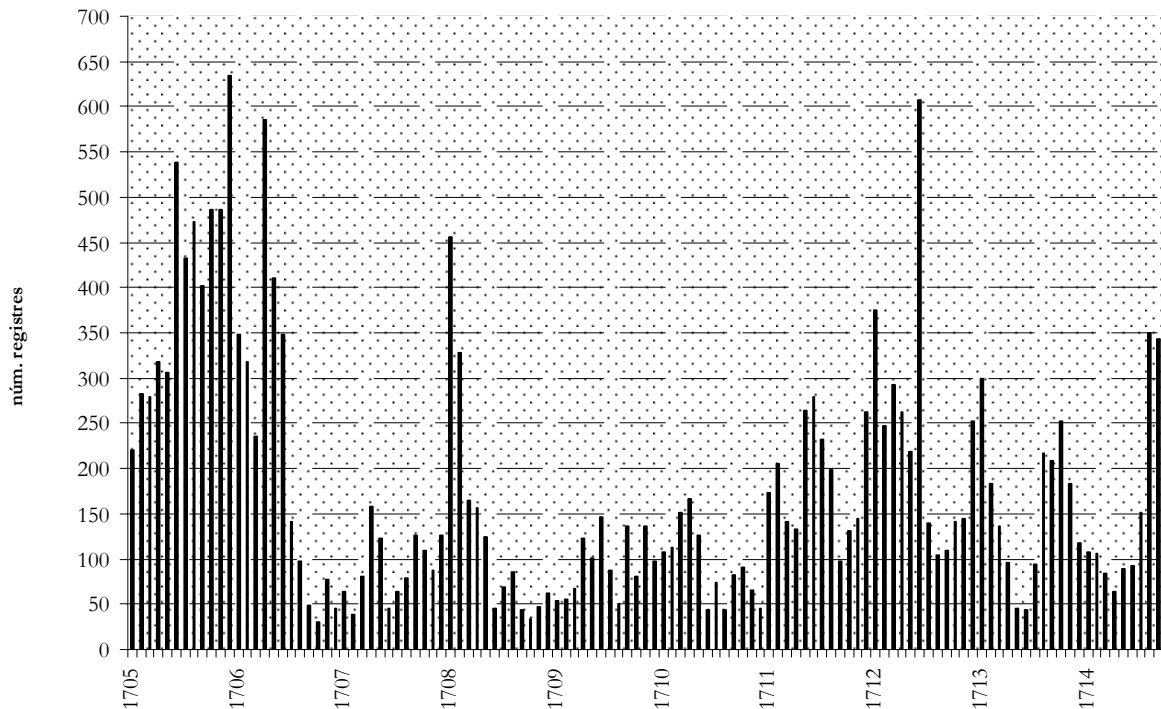
Aquest quartet inaugura un dels volums documentals dels llibres de registre de malalts de l'hospital de la Santa Creu de Barcelona. Uns versos que denoten com la guerra no passava desapercebuda i impregnava la societat catalana. De fet, si hi va haver al Principat –i concretament a la capital– una institució fora de l'àmbit merament políticomilitar que va notar els efectes de la disputa, aquest va ser l'hospital general de Barcelona.

Anteriorment hem referit que la cúpula Habsburg va continuar apostant per la institució assistencial de la capital catalana com a principal centre del territori. Cal dir que no va ser l'únic espai, però el fet que la Ciutat Comtal fos la Cort i el principal destí d'arribada dels reforços aliats, va contribuir-hi en bona mesura. Com hem esmentat anteriorment, entre l'agost de 1705 i el setembre de 1714 dita institució va acollir a 18.567 ingressos derivats de la disputa bèl·lica. ⁴⁰¹ Els llibres d'infermeria en donen bon testimoni: militars de diversa nacionalitat, soldats impeditos, miquelets, voluntaris, desertors, presoners i mariners hi van quedar enregistrats (quadre 35). Analitzar aquest quadre-resum que hem elaborat és resseguir indirectament les etapes de la guerra, sobretot pel que fa a la Ciutat Comtal. Segons les dades recollides, el període més agut en termes militars es va produir just a l'inici de l'esclat del conflicte, bàsicament des de l'estiu de 1705 –quan els aliats arribaren a la desembocadura del riu Besòs– fins a la primavera de 1706 –quan després de resistir el setge filipista les forces carolines van emprendre el camí cap a Castella. Durant aquests mesos, la capital catalana va haver de suportar la pressió de dos bloquejos molt intensos que van mobilitzar a milers de persones tant a dins com a fora de la localitat.

⁴⁰⁰ BC, AH, 140.

⁴⁰¹ Volem fer notar que el nombre d'ingressos a l'hospital és de 18.567 registres, malgrat que la base de dades que hem elaborat consta de 18.682. Aquest petit decalatge s'explica per les errates de l'escrivà, atès que anotava militars que no necessàriament demandaven assistència.

Quadre 35. Registres d'ingrés de l'hospital de la Santa Creu de Barcelona dels militars i combatents auxiliars durant la guerra de Successió, 1705-setembre de 1714

Font: elaboració pròpia; BC, AH, 132-145.⁴⁰²

Un d'aquests setges que va incrementar l'ingrés de militars convalescents va ser el borbònic (abril i maig de 1706). En aquells registres on s'ha conservat l'entrada i la sortida del combatent, es documenta que el 91% dels ingressos restaven a l'hospici menys de catorze dies. Tot amb tot, ens manquen dades importants per saber amb exactitud els socors d'aquests soldats, bàsicament, perquè no sabem quins tipus de ferides patien o les causes de les malalties, com tampoc els criteris que seguien els dirigents de l'hospital per donar "l'alta" als convalescents en moments de tanta intensitat. El que és evident, però, és l'aclaparadora xifra de militars que residiren a l'hospici com a màxim set jornades (70%). Hi ha noms i cognoms que documenten aquesta realitat, casos concrets com Pau Diego, soldat natural de Seva, del regiment de les Guàrdies Reials Catalanes, que el 20 d'abril apareix el registre i al cap de dotze dies tornava a entrar a l'hospital. O el miquelet Vicenç Bertran, de Trago, que en un marge de nou dies apareix ingressat en dues ocasions. En altres paraules, soldats que entren a guarir-se, es recuperen ràpidament, tornen al front i, novament, cauen ferits. No són casos aïllats, fent un cop d'ull ràpid apareixen altres exemples, com el soldat Joan Miró, fill de Montblanc; el miquelet de Crespià Miquel Font; el corneta Francesc Pons, natural de Benavent de Segrià; el barceloní Salvador Bruguera, soldat del regiment de les Guàrdies Reials; o els napolitans Benedetto de Maria i Giuseppe Patrone, entre

⁴⁰² Per resseguir el detall numèric dels registres mensuals que hem documentat vegeu Annex X.

d'altres.⁴⁰³

El següent contratemps important que va viure la principal institució sanitària de Barcelona no afectava al món militar, però se'n derivava de manera directa. Bàsicament, foren les conseqüències que es van produir arran de l'encontre d'Almansa. En una altre apartat d'aquest treball ja hem referit el volum i el perfil dels civils d'origen valencià que van buscar l'aixopluc de la Ciutat Comtal, per tant, no ens detindrem a explicar-ho (vegeu pàgina 114, quadres 5 i 6). És evident, però, que el resultat d'aquesta batalla va obligar a l'hospital a atendre un gruix més elevat de convalescents, quelcom que repercutia de manera directa en el procés d'empobriment econòmic de la institució que seguidament referirem.

Un altre episodi rellevant a l'hora d'examinar el quadre 35 que hem referit es situa als darrers mesos del setge de 1713-1714. Quan el general duc de Berwick va substituir al duc de Pòpuli per liderar l'ofensiva final –juliol de 1714–, el setge sobre Barcelona es va aguditzar. Altre cop l'hospital general de la ciutat traspua aquesta realitat, ja que després d'un període llarg sense gaires puntes d'ingressos –a causa de l'evolució del conflicte, totalment expectant a les resolucions internacionals–, durant els mesos d'agost i setembre es van sobrepassar els tres-cents registres mensuals d'entrada de l'estament militar.⁴⁰⁴ Els combats ocorreguts a mitjan agost i durant les primeres setmanes de setembre expliquen aquest increment. Paral·lelament, l'hospital també va arrecerar els civils barcelonesos i nombrosos refugiats que van patir el bloqueig marítim i terrestre durant aquells mesos d'estiu. Com hem vist, fruit de la prolongació d'aquest aïllament, els aliments i les provisions necessàries per resistir l'atac de Berwick van escassejar de manera acusada.

Seguint encara amb aquesta anàlisi, a la Santa Creu, des de 1705 fins a 1714 es constata com alguns mesos despunten molt en comparació al conjunt del període investigat. En gran mesura, aquests increments vertiginosos només es poden entendre en relació a què Barcelona era el port –no l'únic– on els aliats desembarcaven l'ajuda militar –soldats, pertrets de guerra, avituallaments, diners. Contrastant aquesta documentació amb la relativa a la xarxa d'espionatge borbònic existent a Catalunya, ens permet dirimir que, en ocasions, els transports marítims van nodrir de malalts dita institució hospitalària. De fet, durant la guerra dels Nou Anys, succeïren processos semblants.⁴⁰⁵ A tall d'exemple citem els casos més il·lustratius que hem documentat en relació a la guerra de Successió: a mitjan gener de 1708 van desembarcar tres mil cinc-cents efectius

⁴⁰³ BC, AH, 137.

⁴⁰⁴ Hem de tenir present que gràcies als comptes que va executar el controlador de l'exèrcit encarregat de vetllar per a la provisió dels soldats ingressats, sabem que des del maig de 1711 fins a l'abril de 1713, la mitjana de racions de pa –una ració per soldat cada dia– és de 85,8. Per tant, al llarg d'aquests vint-i-quatre mesos, l'hospital va atendre una mitjana d'entre vuitanta-cinc i vuitanta-sis militars diàriament; vegeu BC, AH, 142.

⁴⁰⁵ ESPINO LÓPEZ, «Enfermedad y muerte...», p. 429.

provinents d'Itàlia;⁴⁰⁶ a l'abril de 1709 van arribar des de l'illa de Mallorca entre vuit-cents i nou-cents homes;⁴⁰⁷ durant l'any 1711 es van presentar dos combois més des d'Itàlia, un format per vuit mil efectius (maig),⁴⁰⁸ i l'altre d'entre mil cinc-cents i dos mil cinc-cents combatents (desembre).⁴⁰⁹ L'arribada d'aquest volum de militars a Barcelona és contrastable a través dels llibres d'infermeria, per tal com els soldats malalts ingressaven a l'hospital de manera agrupada.

El cas més paradigmàtic el trobem a finals de juny de 1712 quan, provinents de Vado Ligure, van atracar un gruix de sis mil efectius. D'aquest nombrós comboi, alguns centenars d'homes van ingressar a l'hospital amb tan sols tres dies. Segons alguns informadors, probablement havien «venido mareados».⁴¹⁰ De fet, aquesta opció es molt plausible ja que, tal com informava l'enviat anglès de Gènova, es creia que els soldats traslladats arribarien a Barcelona entre els dies 17 i 18 de juny.⁴¹¹ Tot i així, l'atracament al moll es va fer deu jornades més tard del previst. El governador borbònic de Balaguer, Ceba Grimaldi, ho testimoniava de manera clara: «[estan] muy enfermos y de los navíos salieron 533 que se hubieron de poner en el Ospittal».⁴¹² Fruit de la nostra recerca, podem assegurar que els soldats enregistrats a la Santa Creu van ser 462,⁴¹³ malgrat que el nombre de malalts podria haver estat més elevat si ens atenem a altres fonts provinents de l'espionatge borbònic. Sobre aquest cas, el governador de Lleida advertia que els convalescents d'aquest trasllat n'eren mil,⁴¹⁴ fet que podria haver afectat a altres institucions assistencials de Barcelona. En qualsevol cas, el volum –i el ressò entre les diverses fonts– fan pensar que aquest viatge marítim va ser molt dur. En aquest episodi, filipistes situats a la rereguarda asseguraven que vint-i-quatre militars havien mort al moll mateix de la Ciutat Comtal.⁴¹⁵

Quan els militars arribaven a la Santa Creu eren dividits segons la plaça que tenien. Els sotsoficials, sergents i tinents, s'albergaven a la cambra de Sant Joan. La tropa, amb els caporals inclosos, es situava a la sala de Sant Roc, que era de majors dimensions. Quan l'hospital atenia a més militars del que l'espai permetia –o quan es superaven els set-cents convalescents assistits en el mateix moment, civils i militars–, l'estament castrense podia ser auxiliat en estàncies diferents a les que hem referit. En ocasions eren albergats a les cambres de Sant Pere i Santa Maria, on hi descansava la població civil masculina. Segons les ordenances de la institució, quan el malalt

⁴⁰⁶ AHN, *Estat*, ll. 337. Carta de José Hurtado de Amezaga a Grimaldo. Saragossa, 4 d'abril de 1708.

⁴⁰⁷ AHN, *Estat*, ll. 353. Carta de José Vallejo a Grimaldo. Lleida, 24 d'abril de 1709.

⁴⁰⁸ AHN, *Estat*, ll. 399. Carta del marquès de Valdecañas a Grimaldo. Cervera, 25 de maig de 1711.

⁴⁰⁹ AHN, *Estat*, ll. 411-1. Carta de Josep d'Alòs a Grimaldo. Calaf, 9 de desembre de 1711; AHN, *Estat*, ll. 423. Carta del comte de Fiennes a Grimaldo. Camp de Massanes, 13 de desembre de 1711.

⁴¹⁰ AHN, *Estat*, ll. 426-1. Carta de Josep d'Alòs a Grimaldo. Saragossa, 12 de juliol de 1712.

⁴¹¹ TNA, SP 79/6. Carta de William Chetwynd al secretari d'estat comte de Dartmouth. Gènova, 12 de juny de 1712.

⁴¹² AHN, *Estat*, ll. 426-1. Carta de Ceba Grimaldi a Grimaldo. Balaguer, 7 de juliol de 1712.

⁴¹³ BC, AH, 142.

⁴¹⁴ AHN, *Estat*, ll. 426-1. Carta del cavaller de Bus a Grimaldo. Lleida, 10 de juliol de 1712.

⁴¹⁵ AHN, *Estat*, ll. 426-1. Carta de Salvador Prats i Matas a Grimaldo. Perpinyà, 17 de juliol de 1712.

ingressava a la sala assignada lliurava la seva roba al prevere encarregat, que la guardava fins al moment de la sortida. En nombroses ocasions, quan els militars morien a l'hospital, els zeladors entregaven el vestuari al capità de la companyia. Si la roba no era reclamada, la institució la venia. En alguns casos, fins i tot, feien testament en el mateix llit de mort, malgrat que els que ho van executar van ser escassos si tenim en compte el reduït volum documentat amb comparació als ingressos que hem referit.⁴¹⁶

L'hospital va tenir tanta importància als ulls de la Cort Habsburg que una de les primeres resolucions adoptades va ser la d'assignar un interventor que controlés tots els moviments relacionats amb la milícia. Ja al gener de 1706 el veedor general de l'exèrcit austriacista, Pío de Ravizza, va designar a Francesc Gilabert per atendre aquests assumptes.⁴¹⁷ Malauradament, la documentació relativa a aquest personatge –determinant per conèixer la dinàmica entre la Santa Creu i l'exèrcit austriacista– és gairebé nul·la i, contemplant tot el fons treballat, només es conserva el recompte de racions de pa i de diners que Gilabert va elaborar entre 1711 i 1713.⁴¹⁸ Un cop la Junta de Braços va decidir continuar la guerra contra Felip V, l'experiència de Francesc Gilabert va portar-lo a exercir el càrrec de veedor general, alhora que continuava assistint l'hospital.⁴¹⁹

El rastre que sembla aparèixer a la documentació amb més nitidesa està relacionat amb el procés de pauperització que va experimentar l'hospital, sobretot, durant el darrer bloqueig de Berwick. Malgrat que encara ens manca conèixer amb concreció aquest tipus de qüestions, és lògic pensar que tal volum d'atesos al llarg del conflicte no va fer més que agreujar la falta crònica de finançament. El consell barceloní, corresponsable dels pressupostos que gestionava l'organisme, n'era plenament conscient. Durant els anys de confrontació, i amb l'objectiu d'intentar alleugerir les despeses que experimentava la Santa Creu, el Consell de Cent hi destinava part dels diners recaptats a través de les sancions econòmiques locals. Sovint, quan es deliberava algun aspecte derivat de la guerra –majoritàriament relacionat amb l'ordre públic–, aquest lliurava la meitat del seu valor a l'hospital de la ciutat.⁴²⁰ Quantificar aquestes multes esdevé una tasca quimèrica; ni sabem el nombre de diners que es van recaptar a través d'aquesta via, ni la documentació de l'hospital ho especifica amb detall. De totes maneres, resta evident la preocupació del poder local per intentar ajudar de manera extraordinària a una institució que s'havia convertit en el principal centre assistencial de Catalunya.⁴²¹

⁴¹⁶ AHSP, *Testaments i llegats*, Carpeta 3, documents 14 (81), 53 (135) i 16 (134). Carpeta 6, document 138 (13). Carpeta 7, document 32 (30).

⁴¹⁷ BC, AH, Caixa 13, núm. 350.

⁴¹⁸ AHN, *Estat*, llibre 1.005, fol. 34; BC, AH, 142.

⁴¹⁹ ACA, *Generalitat*, Junta de Guerra i de Provisions (1713-1714), G121/5, 4 d'agost de 1713.

⁴²⁰ AHCB, *Consell de Cent*, Deliberacions de Guerra, 1B IV-42, fol. 157; 1B IV-43, fols. 180 i 261; 1B IV-44, fol. 7.

⁴²¹ GARCIA ESPUCHE, A.: «Metges, cirurgians i apotecaris», ZARZOSO ORELLANA, A. (dir.): *Medicina i farmàcia*.

Durant l'any 1712 –anualitat de la guerra on es documenten més entrades si exceptuem el 1705–, s'entreveu l'impacte que va generar el conflicte en relació a la institució. Hem de tenir present que durant aquesta anualitat, la ciutat continuava mantenint un volum de refugiats d'arreu de la Península, així com les tropes restaren aquarterades als encontorns de la capital catalana. Un testimoni visual del període informava al filipista Josep d'Alòs que «ahunque el Santo Hospital de Barcelona recoge quantos puede, me ha asegurado el Dr. Geronimo Granollers, que es el distribuïdor del pan de dicho Hospital, que actualmente tenian 850 soldados enfermos, y que faltando el pan fue él mismo a los Ministros del Señor Archiduque a pedir trigo, y le respondieron que primero era dar pan a los soldados sanos, que a los enfermos, y que assi jugaba sería forzoso cerrar las puertas del Santo Hospital, pues teniendo empeñadas casi todas las rentas no encontraban forma como subsistir en el gasto, ni con limosnas, ni con prestamos».⁴²²

Just després de la guerra (1714-1715), l'empobriment va continuar perllongant-se ja que la Santa Creu va haver d'encarar l'atenció d'una gran quantitat de militars establerts a Barcelona. Gràcies a un memorial que els administradors van lliurar al superintendent borbònic José Patiño sabem que la institució tenia deutes equivalents a 18.000 lliures, malgrat haver venut –durant els darrers anys de la contesa– propietats per valor de 74.910 lliures.⁴²³ Resseguint la documentació, sembla que durant el darrer bloqueig la Santa Creu va arribar al límit de la seva capacitat: «fue preciso a los que administraban dicho hospital enagenar y consumir la mayor parte de sus mejores propios y bienes raíces, para no llegar al extremo de cerrar las puertas, y con los quatorze meses del sitio ultimo de esta ciudad en que se llenó el hospital de enfermos y heridos, se puso en la ultima miseria».⁴²⁴

Citant un exemple de l'àmbit de la Corona d'Aragó, un any després de l'ocupació del regne de València, l'hospital de la ciutat sembla que va patir el mateix procés que descrivim respecte l'hospici català. A l'estiu de 1708, els administradors de la Casa de Nostra Senyora de la Misericòrdia va reclamar a Felip V que, fruit de les confiscacions que anaven realitzant arreu dels territoris que passaven a controlar, destinessin una quantitat econòmica atès el perill real del tancament de portes: «No solo se contiene este desconsuelo en la falta del precisso sustento, pero aun han quedado los pobres, sin abrigo de su propia habitacion, y casa, que la ocuparon en ocassion de un grande numero de soldados enfermos, que llegaron de las Reales Tropas, cuya casa franquearon con gran ressignacion por ser del real servicio de Vuestra Magestad subministrando a lo prompto, ropas en valor de mas de cien libras, para ocurrir a las urgencia de

Barcelona 1700. Ajuntament de Barcelona, 2011, pp. 20-24.

⁴²² AHN, *Estat*, ll. 531. Notes adjuntades per Josep d'Alòs a Grimaldo. Saragossa, 1 de març de 1712.

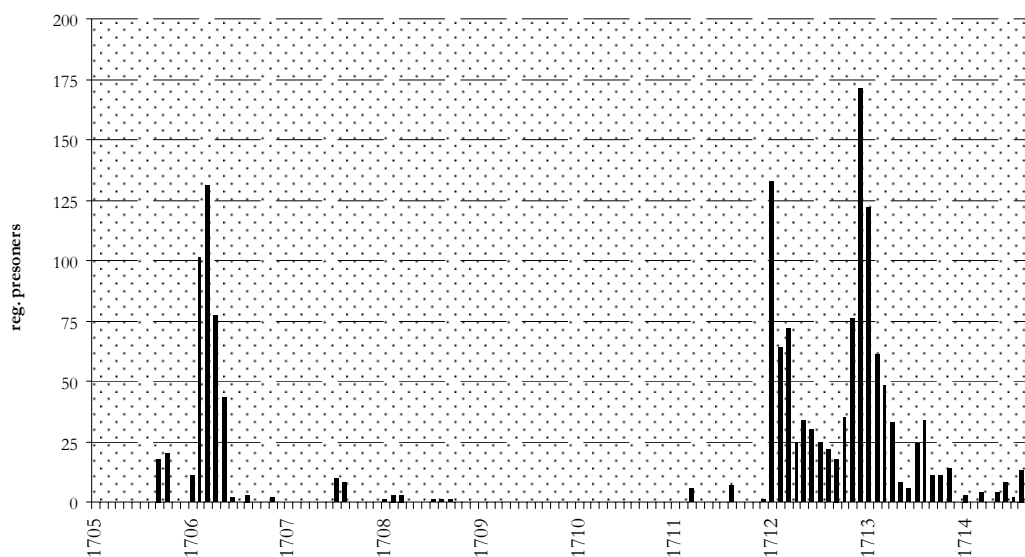
⁴²³ BC, AH, Caixa 13, núm. 345.

⁴²⁴ BC, AH, Caixa 13, núm. 131.

los soldados enfermos».⁴²⁵

L'esforç que va realitzar l'hospital general de Barcelona, doncs, és evident. D'altra banda, no només va assistir als militars del rei-arxiduc, atès que tant els presoners de guerra com els aliats de Carles III –portuguesos, britànics i holandesos– van trobar-hi aixopluc. En el cas dels militars empresonats, la seva presència es va localitzar en dos moments molt concrets; un primer episodi durant els mesos de confrontació de 1705-1706, i un segon a les acaballes de la disputa, a partir de 1711 i la conseqüent conclusió de la pugna bèl·lica. Especialment intensa va ser la campanya de 1712, quan ambdós bàndols estaven a l'expectativa dels tractats de pau i, hem de suposar, Barcelona i les seves rodalies s'omplien de militars i presoners. En línies generals, aquests darrers eren reclosos a la fortalesa de Montjuïc i a la Torre de les Puces. En altres ocasions, van ser enviats a les illes Balears o Itàlia. En aquest any de 1712 gairebé una quarta part dels ingressos (24,3%) són relatius a presoners de guerra.⁴²⁶

Quadre 36. Registres d'ingrés a l'hospital de la Santa Creu dels presoners, 1705-setembre 1714

Font: elaboració pròpia; BC, AH 132-145.

L'impacte va ser suficientment notori com per què la Santa Creu preguntés a la reina si les arque règies pagarien la manutenció dels militars del bàndol enemic. Pel que sembla, des de la Cort es va respondre positivament: «Los señores administradores del Hospital de esta plaza se servirán disponer que a los soldados de las tropas de Francia se les subministre la misma ración que se da a los convalecientes, compuesta de los géneros señalados a este efecto. Pues la diferencia que haia a la que practica dar a los demás enfermos se abonará y considerará su

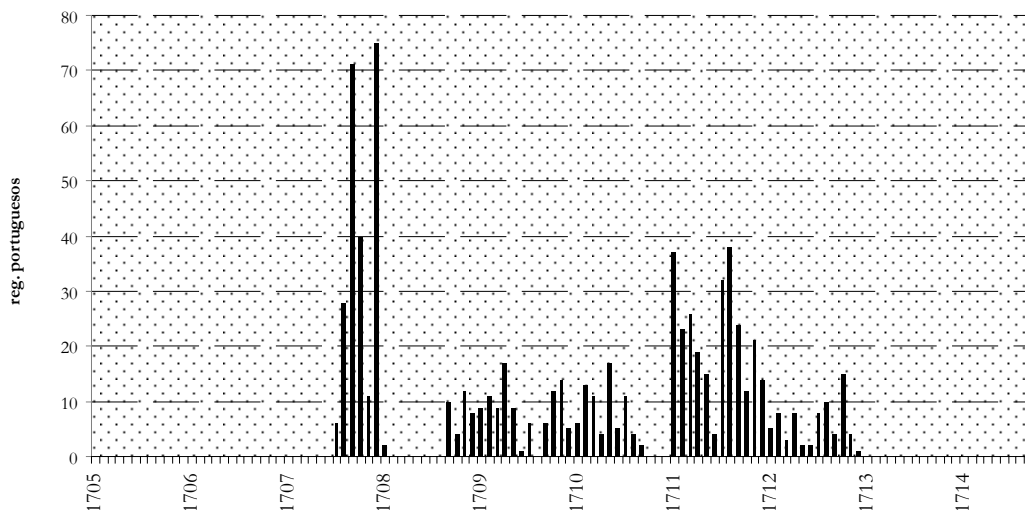
⁴²⁵ AHN, *Estat*, ll. 346. Carta dels administradors de l'hospital general de València a Grimaldo, 7 d'agost de 1708.

⁴²⁶ BC, AH, 142.

importe por cuenta de Su Majestad». ⁴²⁷ Els presoners, així com el gruix de la tropa, eren instal·lats a la cambra de Sant Roc. En algunes ocasions, també van allotjar-se a les estàncies destinades a la població civil masculina, bàsicament la sala de Sant Pere.

Un darrer col·lectiu que va tenir una presència regular a l'hospital general –tot i que escassa en termes absoluts– van ser els militars provinents de l'exèrcit portuguès. Fruit de la desfeta d'Almansa, un gruix d'uns sis mil portuguesos, bàsicament cavalleria, va arribar al front català atès el conseqüent replegament cap al territori. ⁴²⁸ Davant els dubtes de si aquests cossos havien de retornar cap al seu regne amb Galway i Das Minas –que també eren a Catalunya des de la primavera de 1707–, s'imposà el criteri de formar part de l'exèrcit austriacista del front oriental peninsular. ⁴²⁹ A l'hospital de Barcelona, on comptabilitzem un gruix de 774 entrades relatives a aquests regiments des de 1707 fins a 1712, es va elaborar un registre exclusiu per a aquests homes (quadre 37). ⁴³⁰ Això ens inclina a pensar que els regiments lusitans no van disposar d'hospital de campanya i van necessitar de l'assistència existent a la xarxa del Principat, tal com realitzava el gruix de l'exèrcit de Carles III. La seva presència en hospicis locals, per tant, estaria estretament lligada a l'aquarterament o al trànsit d'aquestes formacions arreu del territori. Castellví testimonia que al llarg de la primavera de 1708, aquestes tropes patien escassetat tant d'equipatges com de queviures, quelcom que era suplert per la pròpia població civil. ⁴³¹

Quadre 37. Registes d'ingrés a l'hospital de la Santa Creu dels militars portuguesos (1705-1714)

Font: elaboració pròpia; BC, AH, 139.

⁴²⁷ BC, AH, Caixa 13, núm. 349.

⁴²⁸ Cal mencionar que ens referim als regiments mobilitzats i liderats pel regne de Portugal, ja que la presència de soldats de nació portuguesa es documenta en ambdós exèrcits des dels primers moments de la guerra.

⁴²⁹ BNP, cod. 8542, fol. 282.

⁴³⁰ BC, AH, 139.

⁴³¹ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, p. 482.

Tots aquest elements ens indiquen que la Santa Creu va ser un espai molt viu i essencial per garantir el restabliment dels nombrosos militars i civils que demandaven la seva assistència. D'altra banda, ens sembla molt interessant assenyalar com els esdeveniments ocorreguts van catapultar la institució, provocant que l'edifici fos una espècie de "caserna-hospital" de la capital catalana, tal com havia succeït en altres conflictes de la segona meitat del segle XVII. Tot plegat, sense deixar de ser la primera institució socio sanitària de Catalunya. Podríem considerar, doncs, que la Santa Creu va ser fonamental per a la viabilitat de les forces austriacistes. La dimensió militar que va adoptar l'edifici és indiscutible. Aquells investigadors que pretenguin treballar els aspectes socio sanitàris dels combatents durant els segles moderns, tenen en l'hospital de Barcelona una parada obligada. Fruit del nostre estudi, considerem que la institució va pal·liar les insuficiències d'una organització militar precària. Algunes xifres a tall general semblen confirmar l'èxit. La taxa de mortalitat documentada relativa a l'estament militar –i combatents auxiliars– del període 1705-1714 és del 15,65%:

Quadre 38. Detall de l'índex de mortalitat dels militars i combatents auxiliars documentat a l'hospital de la Santa Creu durant la guerra de Successió

<i>any</i>	<i>núm. ingressos</i>	<i>òbits</i>	<i>percentatge</i>
1705*	2.483	359	14,45
1706	2.688	626	23,28
1707	1.104	96	8,69
1708	1.616	227	14,04
1709	1.138	137	12,03
1710	1.109	108	9,73
1711	2.264	272	12,01
1712	2.898	485	16,73
1713	1.879	268	14,26
1714*	1.388	329	23,7
Total	18.567	2.907	15,65

* El 1705 correspon al període agost-desembre i el 1714 al gener-setembre

Font: elaboració pròpia; BC, AH, 132-145.

A. Espino ha recopilat la mateixa informació corresponent a l'hospital de la Santa Creu relativa al període 1689-1697. En el seu estudi, la percentual mitjana de defuncions compresa en aquesta franja correspon al 11,43%. Els percentatges corresponents a les anualitats de 1694 i 1697 (14,1% i 17,1%, respectivament) són els més elevats, com relata l'autor, fruit de ser les campanyes més severes de la guerra dels Nou Anys.⁴³² Si fem un cop d'ull al quadre 38 que hem elaborat per delimitar la guerra de Successió a Catalunya, els percentatges més reduïts es corresponen a les campanyes de 1707 i 1710 (8,6% i 9,7%, respectivament). Nogensmenys, ambdues dues anualitats són els únics moments del anys 1705-1714 on part de la campanya

⁴³² ESPINO LÓPEZ, *Catalunya durante...*, pp. 225-226.

transcorre fora de Catalunya i lluny de Barcelona. Tota la resta, en canvi, la disputa hi té una presència marcada, i de manera directa durant els setges sobre la capital de 1706 i 1714. En aquestes campanyes és precisament quan els percentatges despunten molt en comparació a la resta del període (23,2% i 23,7%, respectivament).

En relació al període d'hospitalització, en aquells registres d'ingrés on la informació ha quedat documentada (6.227 de 18.567), podríem advertir que dues terceres parts restaven a l'hospital un màxim de catorze dies. Interpretar bé aquesta dada és complicat, atès que no tenim informació de l'atenció rebuda per aquests homes, i el que és més rellevant, el motiu pel qual acudien a la Santa Creu. De totes maneres, albirem que el «síndrome de misèria» referit anteriorment ha de ser un factor determinant. Probablement, el fet que aquests homes poguessin disposar de les necessitats bàsiques cobertes durant algunes jornades, així com d'un cert confort, podria esdevenir una explicació plausible. A continuació detallem la informació recopilada sobre el període d'ingrés:

Quadre 39. Índex d'estada dels militars i combatents auxiliars ingressats a l'hospital de la Santa Creu de Barcelona des d'agost de 1705 fins a setembre de 1714

1 setmana	2 setmanes	3 setmanes	4 setmanes	> 4 setmanes
2.354 reg.	1.824 reg.	817 reg.	483 reg.	749 reg.
37,8%	29,29%	13,12%	7,75%	12,02%

Font: elaboració pròpia; BC, AH, 132-145.

Hem de creure que altres hospitals generals catalans van experimentar processos semblants al de la capital. De la mateixa manera, d'unes dimensions més reduïdes tenint en compte la importància i el volum dels militars que albergava cada plaça. Tot i que no hem pogut localitzar fons relatius a l'hospital de Santa Maria de Lleida, sabem que l'atenció a l'estament militar es va produir. Així mateix ha quedat enregistrat als llibres del consell de la ciutat: «Y respeto de tener prevenidas camas y cubiertas para los soldados enfermos vendran de Barcelona, tiene la ciudad un Hospital General en donde se procurara con todo cuidado la asistencia, como assi se ha hecho con los soldados enfermos que hasta agora han llegado a esta ciudad subministrandoles el dicho hospital una congruente asistencia».⁴³³

Altres poblacions catalanes havien de tenir l'hospital local a punt per què en qualsevol moment s'assistís als militars que transitaven per la seva localitat o, senzillament, hi estaven acantonats. Valls exemplifica aquesta pràctica, quan al juliol de 1707 va rebre ordres directes del marquès Das Minas. Tal com va dictar el general portuguès, l'hospital de la localitat havia de procurar per una

⁴³³ AML, *Llibre de Consells Generals*, reg. 457, fol. 166.

cinquantena d'homes que enviaria: «sels fasa llits y tote asistencia de metjes chirurgians y de medicinas que ell [Das Minas] enviarà a un oficial per a pagar lo que se gastara». Segons sembla, durant el segon semestre de 1707, Valls va albergar soldats portuguesos que necessitaven assistència sanitària. Hem de creure que Das Minas no va pagar aquest import; almenys, això sembla despendre's dels registres documentals corresponents a l'octubre de 1709, quan es constata que el consell local encara estava pendent de cobrar certs imports en concepte d'hospital: «se responga al Il. sr. Marques Perlas representantli lo gasto tan gran acarrea lo hospital com o sabem per experiensia per averlo tengut en lo any 1707 de Purtuguesos y en lo any 1708 de Alemanys».⁴³⁴

A l'àrea nord-oriental del Principat, tal com hem vist en aquest treball, una de les zones on els exèrcits tenien una presència més continuada, hi documentem una situació similar. A l'hospici d'Olot, com en la majoria dels casos, les fonts per abordar amb plenitud aquest rastre són escasses, però suficients per percebre que l'hospital local va atendre soldats i miquelets del rei. El model de funcionament sembla l'habitual: els administradors de l'edifici “cobraven” l'import gastat en concepte de cura i manutenció un cop l'atenció ja s'havia realitzat. Això es desprèn d'una pòlissa de 1709, on el clavari de la vila va pagar cinquanta-cinc lliures a Josep Beatriu, administrador de l'hospital de Sant Jaume.⁴³⁵

La manca de diners, per tant, era patent i sense l'ajuda del poder local, l'hospital difícilment podia sobreviure. Els llibres del consell en donen testimoni, per tal com en ocasions havien de prestar alguna quantitat econòmica a l'hospici: «se an admesoss molts micalets o soldats del Rey y tots los dies ne van arribant los quals an procurat dits señors consuls fer passar en altres parts per la qual causa los Administradors del hospital an gastat diferents quantitats y que no te medis dit hospital per suportar dits gastos ni altres».⁴³⁶ Una situació semblant va ocórrer l'any 1707, atès que l'hospital de Sant Jaume no podia afrontar la compra de carn i va ser la universitat qui adquirí el producte. La finalitat era atendre als soldats malalts que «son y seran admesos de ordre dels dits senyors consols».⁴³⁷ L'any 1708, el mateix consell manifestava la manca de mitjans que patia la vila. Entre les causes d'aquest empobriment, destacava l'abastiment de tot tipus de pertrets i serveis a la maquinària bèl·lica. Segons els jurats, la despesa hospitalària era una de les raons apuntades; i pel que advertien els olotins, encara haurien de cobrir l'assistència de dues companyies de portuguesos que tenien allotjades a la vila, així com dels soldats establerts a les poblacions de la rodalia.⁴³⁸

⁴³⁴ ACAC, *Llibre del Consell*, 1.5.77, fols. 339, 345-346 i 404.

⁴³⁵ ACGAX, *Hospital de Sant Jaume*, Pòlisses i rebuts, capsa 41.

⁴³⁶ ACGAX, *Manual d'acords*, núm. 16, sessió del 24 de juny de 1706

⁴³⁷ ACGAX, *Manual d'acords*, núm. 16, sessió del 5 de setembre de 1707.

⁴³⁸ ACGAX, *Correspondència*, núm. 248. Carta dels còsols d'Olot a Vilana i Perlas, 29 de gener de 1708.

L'hospital de la Santa Creu de Vic tampoc és una excepció. Malgrat que compta amb una documentació més abundant, les sèries que s'han conservat no són completes, sobretot pel que fa als anys relatius al període austriacista. Sortosament existeix un registre d'entrada de malalts, però contrastant materials del mateix hospital, és evident que no correspon a la realitat viscuda. Des de 1705 fins a 1713 aquest registre només contempla a poc més d'una vintena de militars, bàsicament soldats i miquelets.⁴³⁹ En canvi, observant la documentació econòmica de la institució –també incompleta–, s'adverteix que havien de ser molts més els combatents atesos, ja que tan sols entre l'agost de 1707 i el febrer de 1708 restaren anotats un centenar de soldats.⁴⁴⁰ En altres paraules, al llarg del període austriacista és molt difícil que podem conèixer la quantitat de militars que van arrecerar-se en aquesta instal·lació, tal com sí que es pot advertir de l'edifici homònim de Barcelona.

Tot i això, gràcies a un memorial que van elaborar els administradors de l'hospici vigatà un cop havia finalitzat el conflicte, és possible documentar el procés d'empobriment que hem anat detectant al llarg dels fons hospitalaris treballats. Des de que Catalunya –i la plana de Vic– van passar a ser ocupades fruit del conveni de l'Hospitalet, l'hospici de la ciutat va atendre el gruix de militars borbònics que emmalaltien o eren ferits arran dels combats contra els voluntaris resistents de l'interior de Catalunya. El volum d'atesos (157 militars, que van comportar 1.944 jornades d'ingrés)⁴⁴¹ va provocar que la institució hagués de crear censals i vengués propietats diverses. La despesa no va ser sufragada fins al març de 1716, quan José Patiño va pagar a raó de cada jornada d'ingrés tres rals d'ardits i la ració de pa corresponent.⁴⁴²

En línies generals, doncs, sembla perfilar-se que el tret comú que va caracteritzar els hospitals catalans durant la guerra de Successió és l'empobriment progressiu fruit de l'atenció del volum de militars que comportava la guerra a inicis del segle XVIII. Recordem que l'exèrcit austriacista vivia d'aquest teixit existent al territori, tal com quedava establert a les ordenances promulgades per Carles III. Sobre el paper, el veedor havia de pagar als hospicis per l'assistència oferta als soldats. Tenint en compte les nombroses limitacions econòmiques del bàndol carolí; però sobretot, l'experiència que hem documentat a l'hospital de la Santa Creu de Barcelona –quelcom que sembla perfilar-se en edificis d'escala més reduïda com Olot, Valls o Vic–, les arques d'aquests organismes no podien afrontar les despeses que els requeria el moment que vivien.

⁴³⁹ ACOS, *Hospital de la Santa Creu de Vic*, Llibre de registre d'ingressats (1690-1713), 23/7201.

⁴⁴⁰ ACOS, *Hospital de la Santa Creu de Vic*, F1002.

⁴⁴¹ El memorial en qüestió comenta que aquest nombre de militars enregistrats –i les respectives jornades a l'hospital– eren un terç o una quarta part del volum real que va ser atès a la Santa Creu de Vic entre setembre de 1713 i 1714. Segons els administradors, els homes de Bracamonte que fustigaven les partides de resistents acudien a aquest hospital sense cap mena de control, fet que impedia anotar el registre amb pulcritud; vegeu ACOS, *Hospital de la Santa Creu de Vic*, F1105 i F1002.

⁴⁴² ACOS, *Hospital de la Santa Creu de Vic*, F1105.

Aquest fet els forçava a buscar mecanismes de finançament alternatius. En el cas de Barcelona i Vic sembla que la venda de béns va pal·liar bona part de la mancança experimentada, ara bé, encara insuficient tenint en compte el nombre de convalescents apuntat. Una altra solució consistia en buscar el suport del consell de torn, esdevenint un altre factor que exprimia encara més les arques locals. De fet, això mateix és el que succeïa amb l'aprovisionament de grans, animals, bagatges, pertrets diversos o sometents.

3.4.3.2 El dispositiu hospitalari borbònic

En contraposició al que acabem de reconstruir en relació a la sanitat i els efectius austriacistes, l'exèrcit borbònic no va compartir aquest model operatiu un cop va ser expulsat de Catalunya a l'octubre de 1705. En la base d'aquesta afirmació podem advertir que el bàndol filipista va disposar d'una xarxa hospitalària pròpia impulsada des de la iniciativa privada. Així com es realitzava amb la provisió de grans, bestiar, o vestuari, l'entramat sanitari militar va estar gestionat per contractistes que garantien els elements necessaris per “cobrir” aquestes demandes. Ja hem vist com durant els primers anys del regnat borbònic (1701-1705), la Corona pactava una manutenció pecuniària amb l'hospital català de torn. Posteriorment, aquesta dinàmica canvià; el punt d'inflexió podríem situar-lo en la batalla d'Almansa i el conseqüent procés d'ocupació sobre Catalunya, ja que entre els estaments filipistes s'imposà una concepció bèl·lica més pausada, prioritzant la consolidació del territori que ocupava cada exèrcit. Amb el domini més o menys estable d'Aragó i València –almenys de les vies de comunicació amb Castella–, aquesta política va conduir als èxits de 1707 (Balaguer i Lleida). El control d'aquesta àrea és absolutament fonamental per entendre la política borbònica que va prosseguir durant els anys 1708-1713. Lleida era una ciutat pròxima a la frontera i, al mateix temps, avançada des dels enclavaments aragonesos com Barbastro, Montsó, Fraga o Alcanyís. En altres paraules, les armes filipistes van aconseguir teixir una xarxa més o menys estable que els va possibilitar una certa penetració al territori. Aquest entramat facilitava el subministrament de tot tipus de pertrets, ja fos per alimentar la tropa com per practicar el combat. Paral·lelament, és en aquesta zona de “seguretat” situada a la rereguarda on es va crear la xarxa sanitària exclusiva per als soldats, com hem apuntat, impulsada des de la iniciativa privada.

Per un reglament promulgat el 28 de juliol de 1705 sabem que els comissaris de guerra eren els encarregats de vetllar que en els hospitals borbònics estigués tot en ordre.⁴⁴³ Precisament, gràcies a l'informe elaborat per un d'aquests comissaris de la frontera catalanoaragonesa (Clemente de

⁴⁴³ ICAB, PORTUGUÉS, X, pp. 339-340.

Aguilar) constatem que a Lleida, l'any 1710, Esteban Faizonas era el director de l'hospital, així com el podatari de Pedro Carlos de Leugeac, arrendatari dels «Reales Hospitales de Felipe V» des de 1704 fins a 1710.⁴⁴⁴ En línies generals, dit informe denota una falta general d'estris, d'aliments, de medicines, d'elements litúrgics i de personal sanitari. Que el món castrense patís la «falta de un todo» no era una novetat rellevant, més aviat era la tònica general de l'època. Tot i així, algunes anotacions del comissari de Aguilar són molt reveladores i il·lustren el panorama sanitari existent als hospitals fronterers. Quan es va fer dit examen –27 i 28 de juliol de 1710–, la ràtio de metges i soldats era d'un per cada tres-cents/quatre-cents. De fet, el mateix document explica que no era possible que un metge pogués complir amb les seves obligacions amb tal volum de malalts, el màxim es va situar al voltant dels dos-cents convalescents atesos diàriament. En el moment de la revisió, a Lleida es comptabilitzaven mil cinc-cents soldats i a Fraga, Mequinensa i Montsó, se'n repartien uns altres mil dos-cents. La mancança d'ajudants a l'apotecaria també era patent i, segons les observacions de Clemente de Aguilar, eren necessaris vint-i-vuit en lloc dels vuit que hi havia. El mateix succeïa amb els cirurgians practicants, indicant que en faltaven setze. D'altra banda, el menjar era insuficient i les racions alimentàries assenyalades al contracte (quatre brous diaris) no es complien, «en que viene a tener gran útil el asentista y detrimento los enfermos». A més de Lleida, Pedro Carlos de Leugeac s'encarregava de gestionar els hospitals de Fraga, Montsó, Barbastro, Areny i Mequinensa. Alhora, probablement va controlar altres instal·lacions d'Espanya, atès que gràcies a un memorial de 1711 constatem la seva presència als sanatoris de Talavera de la Reina, Guadalajara i Torija.⁴⁴⁵

Considerar que aquesta mala atenció als hospitals era responsabilitat del contractista no seria exacte del tot, més aviat era un fracàs compartit. Hem de tenir present que alguns aspectes havien de ser garantits per Felip V i sovint, això no passava, o succeïa tard. Aquest era el cas del nomenament de metges i del pagament dels seus respectius salaris. Així mateix, els aspectes relacionats amb la litúrgia també havien de ser garantits per la Corona. En aquest control lleidatà no hi havia altar per administrar els sagraments i també va ser inclòs com a greuge.

En qualsevol cas, sembla entreveure's que l'informe negatiu va tenir una certa rellevància per què la Corona no perllongués els contractes amb Pedro Carlos de Leugeac. Altres documents també manifesten la nul·la eficiència d'aquest director i l'opinió negativa que semblava tenir entre els oficials filipistes: «La mala orden que ha havido en los ospitales de Lérida y Fraga en Henero, Febrero, Marzo y Abril de este año, por la ninguna asistencia que los ha subministrado don Pedro Carlos de Laugeac, que ha pasado en el nombre por su asentista los citados meses; ha hecho que

⁴⁴⁴ AHN, *Estat*, ll. 399. Informe de Clemente de Aguilar, Lleida, 29 de juliol de 1710.

⁴⁴⁵ AHN, *Estat*, ll. 758. Carta del marquès de Castelar al marquès de Mejorada. Lleida, 3 d'agost de 1710.

se hayan muerto mas de 1.500 hombres que havian entrado en ellos de las reclutas». ⁴⁴⁶ En aquesta mateixa línia, el coronel Francisco de Evoli expressava la seva decepció argumentant que les poques reclutes que havia aconseguit només servien per reemplaçar als homes que morien diàriament, «por causa de la poca asistencia de este hospital y alguna deserzion». ⁴⁴⁷

D'altra banda, ens sembla molt interessant refrescar el moment en què es va realitzar dit examen i es constata el col·lapse d'aquests hospitals on, com a mínim, documentem la baixa total de dos mil set-cents militars. Tal com hem escrit a la segona part d'aquest treball, s'ha de tenir present que just en aquelles jornades es va produir la important batalla d'Almenar, resultat de la qual va permetre la segona incursió austriacista cap a l'interior de Castella. Investigacions sobre l'encontre han posat de relleu l'èxit d'aquesta maniobra, sustentada pels reforços austriacistes – vinguts de Girona i Vado Ligure – i la bona conducta dels efectius anglesos de cavalleria. En l'anàlisi, però, quelcom que no s'ha remarcat foren les limitacions sanitàries que experimentaven els efectius borbònics que, tot i ser superiors en nombre en el moment de la batalla, tenien un gruix dels seus homes inhabilitats per combatre. Per tant, múltiples factors expliquen aquest desenllaç, però casualitat o no, Almenar va ser del tot desfavorable als interessos filipistes. Novament Castellví apunta aquesta situació. Tot i que en ocasions el cronista detalla poc l'impacte i les limitacions que podien patir els exèrcits en campanya, el cas és que el cronista anomena l'elevat nombre de malalts que van patir els borbònics a inicis d'estiu de 1710. ⁴⁴⁸ Fonts portugueses que fan referència a aquest episodi xifren en tres mil el volum de convalescents existents entre les files de les Dues Corones. ⁴⁴⁹

Segurament mai sabrem amb exactitud quines eren les insuficiències d'aquests sanatoris però és possible fer-nos una idea aproximada gràcies a una instrucció que es va divulgar amb posterioritat a l'ordenança d'hospitals (28 de maig de 1708). ⁴⁵⁰ Destacarem, per exemple, que els malalts havien d'estar al llit sols, tret d'algun contratemps d'importància. Per poder entrar a l'hospital, el soldat necessitava prèvia certificació del seu capità, oficial o governador de la plaça (“baixa”). Així mateix, quan aquest sortia, el controlador que havia rebut la butlleta havia d'expedir una cèdula per a la seva reintegració a la companyia (“alta”). S'havia d'elaborar un registre exacte de l'ingressat, on restés anotat el nom, la companyia, el regiment i el període d'hospitalització. El contractista havia de comptar amb tot el personal necessari per poder atendre les diverses sales que conformaven l'hospital. Un cop es tancaven les portes, el director i

⁴⁴⁶ AHN, *Estat*, ll. 394. Carta de Miguel Fernández Duran a Grimaldo. Camp Reial de Corbins, 31 de maig de 1710.

⁴⁴⁷ AHN, *Estat*, ll. 383. Cartes de Francisco de Evoli a Grimaldo. Fraga, 2 de febrer i 16 de març de 1710.

⁴⁴⁸ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, p. 49.

⁴⁴⁹ BNP, *Relaçam de Batalla, que se deu entre os dous Exercitos de Catalunha, e Castella, em 27 de Julbo passado, junto Almenara*, p. 4.

⁴⁵⁰ AGS, *Secretaria de Guerra. Suplement*, ll. 269.

el controlador estaven obligats a computar els convalescents que albergaven. Els governadors de les places havien de visitar les instal·lacions com a mínim dues vegades a la setmana. Així mateix, un dels seus objectius –de la mateixa manera que el sergent major d'aquella localitat i del comissari de guerra– era evitar qualsevol tipus de frau que pogués produir-se. Si es detectava alguna mostra d'irregularitat, el controlador i el director havien d'abonar cent doblons cadascun i eren apartats del càrrec durant sis mesos. Els metges i els cirurgians havien de visitar dues vegades als convalescents (matí i tarda) i, sobretot, havien de comprovar que els soldats estaven realment malalts.

A partir de la campanya de 1711, però, la Corona no va voler seguir mantenint negocis amb el referit «asentista» i va pactar nous contractes amb Santiago Rubio de Aponte, que va dirigir els hospitals fins al final de la campanya de 1713. El primer contracte va establir-se des del 15 de març de 1711 fins el 15 de març de 1712.⁴⁵¹ Des dels primers moments de l'acord, l'arrendatari ja va experimentar problemes per dur a terme la seva tasca, bàsicament, a causa de la demora a l'hora de rebre subministraments. A l'estiu d'aquell mateix any, Aponte va queixar-se a Grimaldo i al príncep T'serclaes de Tilly, ja que necessitava bagatges per poder transportar bescuits, ous, vi, cent-cinquanta llits i dues mil «fanegas» de farina. El contractista es justificava en els següents termes: «[El asentista] a procurado sacrificar gustoso en el [asiento], todo el caudal de su patrimonio y el de muchos amigos suios en el cumplimiento de su obligación (mediante la corta anticipación que se le dio para esta provisión)». En joc no només estava el seu prestigi –i els seus diners– sinó la de tercers que havien invertit en la sanitat militar per poder incrementar el seu patrimoni. Una qüestió com la dels bagatges podia ser clau i, sense ells, encara seria més difícil poder acomplir els termes del contracte: atendre tres mil malalts diaris durant sis mesos de campanya.⁴⁵² En un conflicte com el de la guerra de Successió, on sobretot a Catalunya els fronts es van estabilitzar a partir de 1708, atacar els subministraments de provisions era un dels objectius tant dels miquelets com dels voluntaris aragonesos que lluitaven al bàndol austriacista; fins i tot en els contractes de provisions d'hospitals –que abordarem a continuació–, va quedar reflectit aquest fet, ja que es documenta el robatori per part dels miquelets de tres-cents «mitjos-llits» en el trànsit de Cervera a Balaguer.⁴⁵³ El propi príncep T'serclaes de Tilly, màxima autoritat militar a l'Aragó, ho explicava a Grimaldo i demanava que es facilitessin dits transports per a Aponte. Així mateix, recomanava que per tal d'assegurar els enviaments, s'aprofitessin els moviments executats per l'exèrcit.⁴⁵⁴ Aquest tipus de demandes van ser constants, atès que trobem diverses cartes de l'arrendatari en aquesta direcció, sempre demanant garanties i protecció per als seus

⁴⁵¹ AHN, *Estat*, ll. 447. Carta de Santiago Rubio de Aponte a Grimaldo. Saragossa, 18 d'octubre de 1713.

⁴⁵² AHN, *Estat*, ll. 397. Carta de Santiago Rubio de Aponte a Grimaldo. Saragossa, 6 de juliol de 1711.

⁴⁵³ AHN, *Estat*, ll. 447. Carta de Santiago Rubio de Aponte a Grimaldo. Saragossa, 18 d'octubre de 1713.

⁴⁵⁴ AHN, *Estat*, ll. 397. Carta de T'serclaes de Tilly a Grimaldo. Saragossa, 5 de setembre de 1711.

abastiments.⁴⁵⁵ Això demostra indirectament l'activitat bèl·lica de les milícies auxiliars que hem referit anteriorment. No podem menystenir que, segons els comptes del propi Aponte, la suma gastada en concepte d'hospitals per a la campanya de 1711 havia arribat als 6.360.000 rals de billó.⁴⁵⁶

Malgrat que no coneixem els termes d'aquest primer contracte, podem fer-nos una bona idea del tipus d'acords que formulaven la Corona i l'arrendatari a través de les còpies existents corresponents als anys 1712 i 1713. El segon contracte –el de 1712– també va durar un any just –de 15 de març a 15 de març– i constava de trenta-sis articles.⁴⁵⁷ El tercer –el de 1713– va estar vigent durant set mesos, fins el 15 d'octubre del mateix any. En aquest cas, l'acord tenia trenta-vuit articles.⁴⁵⁸ A partir d'una lectura comparativa, hom se n'adona que els contractes són força similars, atès que bonament les clàusules es repeteixen any rere any. És probable, doncs, que durant la guerra de Successió la forma de consensuar els aspectes relatius a la provisió d'hospitals tingués una certa continuïtat. En relació al darrer arrendament, març-octubre de 1713, s'ha de tenir en compte la durada del mateix, al nostre entendre, fruit del període en el qual s'emmarca. Pensem que al llarg d'aquests mesos, absolutament transcendents des del punt de vista català, es van signar els tractats internacionals de pau; el conseqüent acord de l'Hospitalet, que definia la sortida de l'exèrcit imperial del Principat; i, al cap de dues setmanes, es produïa la decisió de la Junta de Braços. Des de l'òptica filipista, la guerra estava acabant i possiblement per aquest motiu –recordem que la cúpula borbònica no esperava una possible resolució com la de la Junta de Braços– l'arrendament d'hospitals planejat era més breu en comparació a les darreres campanyes. Aquesta hipòtesi agafa més força si observem com a partir de la tardor de 1713 els militars malalts de l'exèrcit borbònic, que anaven ocupant posicions arreu de Catalunya, entraven als hospitals locals del Principat.⁴⁵⁹ En el cas de Barcelona, això succeeix a partir del 16 de setembre de 1714, quan els homes de Berwick feia tres dies que ocupaven la ciutat.

Ja en aquells moments, Aponte s'havia convertit en l'arrendatari del rei allà on els combats eren presents, i malgrat que no conèixer si ja ho era amb anterioritat, apotecari major de l'hospital de la Cort. Durant els anys de guerra, Aponte va establir-se a Saragossa, des d'on controlava les provisions dirigides als hospitals fronterers. Fins i tot va aconseguir –gràcies al contracte– la

⁴⁵⁵ AHN, *Estat*, ll. 917. Carta de Santiago Rubio de Aponte a Grimaldo. Saragossa, 16 d'agost de 1712.

⁴⁵⁶ AHN, *Estat*, ll. 397. Carta de T'serclaes de Tilly a Grimaldo. Saragossa, 5 de setembre de 1711.

⁴⁵⁷ AHN, *Estat*, ll. 397. Carta de T'serclaes de Tilly a Grimaldo. Saragossa, 5 de setembre de 1711.

⁴⁵⁸ AGS, *Secretaria de Guerra. Suplement*, ll. 269; vegeu RIERA PALMERO, *Ordenanzas y asientos...*, pp. 26-29.

⁴⁵⁹ Dos exemples els trobem a les ciutats de Vic i Solsona; ACOS, *Hospital de la Santa Creu de Vic*, F1002. En relació a l'hospital solsoní, agraïm molt sincerament al doctor Francesc Serra la tramesa i el detall de les dades dels registres de defunció dels soldats morts a l'hospital d'aquesta localitat; vegeu ADS, *Arxiu Parroquial de Solsona*, Llibres d'òbits, nùms. 4 i 5.

possibilitat d'ocupar la casa annexa a la seva per utilitzar-la com a magatzem.⁴⁶⁰ En ambdós acords, Felip V no va avançar cap suma, ja que la hisenda reial estava exhausta a causa de la contesa. Durant la campanya de 1712, els hospitals que estaven sota la seva direcció eren els de Saragossa, Montsó, Mequinensa, Tortosa, Lleida, Balaguer, Cervera, Zamora, Ciudad Rodrigo, Alcántara, Badajoz i el volant de campanya. Un any més tard, els hospitals gestionats per Aponte eren els mateixos però amb certes variacions. D'una banda, Cervera va ser ocupada pels aliats a l'estiu de 1712 i els borbònics van haver d'abandonar la localitat, hospital inclòs. De l'altra, es van establir dos hospitals més a l'Aragó, concretament a Fraga i Benavarri,⁴⁶¹ malgrat que poc després, com veurem, van desaparèixer. En cas que les tropes filipistes penetressin en territori enemic, tots els hospitals susceptibles de ser implantats també estarien sota la seva direcció, tal com va passar a Tarragona a partir de l'estiu de 1713.⁴⁶²

Majoritàriament, les condicions d'aquests dos arrendaments van ser les mateixes. Una de les poques diferències era el còmput dels malalts. Per a les instal·lacions d'Aragó i Catalunya, el contracte de 1712 es va computar en base a tres mil convalsents diaris, mentre que el de 1713, sobre dos mil vuit-cents. En relació als hospitals d'Extremadura i Castella, el primer acord es va computar en base a tres-cents cinquanta militars, mentre que per a l'any següent, se'n contemplaren tres-cents. Potser l'acostament del final de la guerra explica aquesta lleu reducció. L'únic que va mantenir-ne el nombre va ser l'hospital volant campanya, aixecat en base a sis-cents convalsents.

Per atendre als soldats malalts, ferits o amb sífilis, cada dia rebien setze unces castellanès de carn (1/3 part de moltó i 2/3 parts de vaca),⁴⁶³ un «cuartillo» de vi (mesura madrilenya), una lliura i mitja de pa de farina i, si era necessari, s'havia de garantir l'equivalència d'aquesta ració en ous i bescuit. Per als sotsoficials i oficials –des del sergent als rangs superiors–, dita porció era quelcom superior en quantitat però estava formada pels mateixos aliments; vint unces de carn, mig «azumbre» de vi (mesura madrilenya) i vint-i-quatre unces de pa de farina. Igual que els soldats, la ració podia ser substituïda per l'equivalència en ous i bescuit.

El negoci d'Aponte consistia, de manera planera, en salvaguardar vides, com més en conservava, més diners ingressava. A Catalunya, Aragó i València, on el conflicte va mobilitzar més gent, Aponte guanyava 4,5 rals de billó al dia per soldat malalt, ferit o amb sífilis. Els oficials comportaven 6,5 rals per jornada –el mig ral era en concepte de llit. Si l'hospital en qüestió

⁴⁶⁰ AHN, *Estat*, ll. 465. Carta de Santiago Rubio de Aponte a Grimaldo. Saragossa, 1 de novembre de 1712.

⁴⁶¹ Per conèixer la plantilla dels hospitals catalans borbònics i el respectiu salari vegeu Annex IX.

⁴⁶² AHN, *Estat*, ll. 648. *Estado del asiento tercero de los reales hospitales de los exercitos de SM. en Aragon, Cataluña, Valencia, Extremadura, y Castilla que han estado ultimamente a cargo de don Santiago Rubio de Aponte, desde 15 de marzo de 1713 hasta 14 de octubre del mismo.*

⁴⁶³ Dita ració també podia constar de dotze unces diàries de moltó.

aconseguia guarir un militar afectat amb «mal francès», Aponte era bonificat amb 100 rals més. A Castella i Extremadura, l'arrendatari obtenia una quantitat inferior, el soldat equivalia a 3,5 rals de billó al dia i l'oficial 4,5 rals. De la mateixa manera que als territoris de la Corona d'Aragó, si l'hospital guaria un malalt amb sífilis, Aponte era recompensat; ara bé, en aquesta àrea la bonificació era de 75 rals a diferència dels 100 que hem mencionat anteriorment.⁴⁶⁴ Una altra font d'ingressos podia ser el vestuari dels militars morts a l'hospital. Si aquestes defuncions succeïen i cap oficial reclamava la roba, Aponte no estava obligat a restituir-la. De totes maneres, tal com suggereixen altres autors, aquestes quantitats deuriem ser irrisòries si tenim en compte la totalitat del pressupost administrat per aquests empresaris.⁴⁶⁵

Per dur a terme els propòsits plantejats, el contracte establí privilegis de diversa naturalesa. Un bon exemple era l'exempció que concedia el monarca a l'hora d'abonar qualsevol concepte de transport, ja fos directament dels hospitals i els militars, com pel trasllat de grans (bagatges) i del bestiar necessari (s'estalviava portatges, pastures i passos de ponts i barques). Així mateix, l'arrendatari tenia dret a establir els magatzems a prop de les instal·lacions hospitalàries, així com el seu habitatge i el dels seus oficials. Si era necessari –tal com succeïa a Lleida i Fraga– els hospitals podien tenir una pedra per moldre i havia de ser facilitada per les autoritats locals o els governadors de les places. De la mateixa manera, aquests dirigents estaven obligats a subministrar la llenya necessària per als forns de pa. En cas que faltés farina, podien adquirir-la dels magatzems militars de provisions de gra, estant obligats a restituir-la en vint dies. Si l'arrendatari o els seus oficials eren fets presoners pels enemics, el monarca tenia l'obligació de sufragar la seva llibertat, així com de satisfer l'import de totes les seves propietats perdudes. En cas de no trobar infermers per a la manutenció dels convalescents, Aponte podia utilitzar dos soldats de cada batalló. Aquests “soldats-infermers” cobraven quaranta-cinc rals de billó al mes. Si era menester reparar alguna edificació destinada a albergar malalts –cases o convents–, el contractista estava obligat a avançar els diners necessaris per a les obres i, posteriorment, se li abonava la quantitat gastada segons certificació del director. Si l'hospital no allotjava més de cinquanta militars, aquests havien de ser traslladats a l'hospici més proper. De fet, possiblement els hospitals de Fraga i Benavarri van donar-se de baixa per aquest motiu, si més no, així ho enregistra un recompte de juny de 1713.⁴⁶⁶ De la mateixa manera, Aponte i els seus oficials gaudien del fur militar, quelcom que els eximia del sempre irritant allotjament de tropes.⁴⁶⁷

⁴⁶⁴ AGS, *Secretaria de Guerra. Suplement*, ll. 269.

⁴⁶⁵ MARTÍNEZ RUIZ, E.: *Los Soldados del rey. Los ejércitos de la monarquía hispánica (1480-1700)*. San Sebastián de los Reyes: Actas, 2008, p. 1008.

⁴⁶⁶ AGS, *Secretaria de Guerra. Suplement*, ll. 269.

⁴⁶⁷ AHN, *Estat*, ll. 397. Carta de T'serclaes de Tilly a Grimaldo. Saragossa, 5 de setembre de 1711. Entre els contractistes i els seus agents, el fet de posseir el fur militar era un factor clau d'atracció i consecució del negoci; vegeu TORRES SÁNCHEZ, «Cuando las reglas...», p. 498.

És important esgrimir que els càrrecs sanitaris dels hospitals que va gestionar aquest arrendatari estaven pagats per la Corona. En un principi, Aponte no havia d'abonar els sous però probablement –tot i no disposar d'evidències documentals– va haver d'exercir de prestador a causa de la falta crònica de fons per acomplir amb les pagues de l'entramat castrense. De fet, que el contractista anticipés algun tipus de mercaderia que no formés part de les seves obligacions no era estrany. Recordem que durant el setge fracassat sobre Cardona –novembre-desembre de 1711– va haver de subministrar bestiar al proveïdor de carn Nicolás Greban (433.393 rals de billó).⁴⁶⁸ Hem de tenir present les grans sumes que comportava gestionar aquest tipus d'activitats. Segons un còmput realitzat pel governador de la hisenda règia, el bisbe de Girona –que tenia la intenció de preveure la possible despesa que comportarien els hospitals catalanoaragonesos en el contracte de 1713–, va advertir una xifra de 418.740 rals de billó mensuals. Tal com hem referit, el contracte durava set mesos, quelcom que es traduïa en una quantitat equivalent als 2.931.180 rals. Els hospitals extremenys i castellans contemplats en el mateix arrendament importaven 34.432 rals al mes –241.027 els set mesos. En altres paraules, segons les previsions d'aquest alt càrrec, l'acord de 1713 li costaria a la Corona 3.172.207 rals de billó, suma que no contemplava ni l'hospital de campanya –a causa de la seva difícil planificació–, ni el salari del personal mèdic (cirurgians, apotecaris, metges, capellans, controladors).⁴⁶⁹

L'hospital de campanya era el més costós en termes econòmics i organitzatius. El caràcter itinerant deuria ser un greuge en el funcionament diari d'un hospital preparat per a sis-cents malalts. La quantitat de les racions eren la mateixes que per als hospitals de les places, així com els diners que comportaven cada soldat i oficial (4,5 i 6,5 respectivament). L'hospital comptava amb vuitanta atzembles exclusives per al transport dels tres-cents «mitjos-llits», els estris necessaris i les medicines. Aquest aspecte era molt important, per tal com en anteriors campanyes s'havien extraviat la major part de roba, medicaments i altres efectes de l'hospital.⁴⁷⁰

Els càlculs del bisbe de Girona, sens dubte, van ser molt acurats. Gràcies als memorials que Aponte va presentar amb posterioritat sabem que el contracte de 1713, sense comptar algunes partides petites de roba i estris, va computar 3.194.001 rals de billó (53.233 doblons).⁴⁷¹

L'any 1713, mentre Aponte gestionava el tercer i últim contracte, encara estava pendent de percebre els dos exercicis anteriors, tal com es pot comprovar a l'article XVIII del propi arrendament. Quan va començar la campanya de 1714, dels 3.194.001 rals de billó que havia de

⁴⁶⁸ AGS, *Secretaria de Guerra. Suplement*, ll. 269.

⁴⁶⁹ AGS, *Secretaria de Guerra. Suplement*, ll. 269. Carta del bisbe de Girona a Grimaldo. Madrid, 14 de maig de 1713.

⁴⁷⁰ AGS, *Secretaria de Guerra. Suplement*, ll. 269.

⁴⁷¹ AHN, *Estat*, ll. 648. *Estado del asiento tercero de los reales hospitales de los exercitos de SM. en Aragon, Cataluña, Valencia, Extremadura, y Castilla que han estado ultimamente a cargo de don Santiago Rubio de Aponte, desde 15 de marzo de 1713 hasta 14 de octubre del mismo.*

percebre, van ser-li lliurats 1.191.210 rals de billó, que procedien de diferents consignacions de la Corona (rentes reials de Guadix i Antequera, administració del tabac a Saragossa, etc.). Així doncs, el deute de la hisenda borbònica amb el referit arrendament d'Aponte de 1713 era de 2.002.791 rals de billó, que sobre el paper van ser satisfetes a través de les rentes provincials de Palència per un període de quatre anys (1714-1717).⁴⁷²

En qualsevol cas, durant els anys de confrontació bèl·lica “reglada”, el fet que l'exèrcit filipista hagués optat per aquesta tipologia sustentada per un particular també anava estretament lligat a l'actitud bel·ligerant que van adoptar les seves forces, sobretot a partir de la victoriosa batalla d'Almansa i la posterior reducció d'algunes places frontereres. Si fins aquell moment les armes dels dos pretendents havien buscat sorprendre ràpidament l'enemic, a partir de 1708 va iniciar una disputa més pausada, prioritzant el control d'àmplies zones del territori que permetien assegurar una rereguarda capaç de subministrar pertrets i queviures.

De la mateixa manera, a banda d'aquest factor essencial derivat de l'estratègia militar, que la Corona borbònica optés per aquesta solució contractual s'entén perfectament si tenim en compte la falta crònica de liquiditat de la hisenda reial i la constant escalada militar del període 1705-1714. Sovint, sufragar aquestes despeses significava buscar financers que asseguressin tot tipus de pertrets, tal com hem vist en l'apartat anterior relatiu als avituallaments. D'aquesta manera, mentre la disputa es mantenia oberta i els fronts estaven actius, la solució proposada pel Borbó radicava en la formació hospitalària des de la iniciativa privada (com succeïa amb els altres elements del sistema logístic). Un cop el conflicte va passar, es va retornar a la situació anterior a l'expulsió de l'estament filipista de Catalunya –octubre de 1705–, on la Cort pagava un import a l'hospital local de torn segons les jornades que el militar restava ingressat.

En línies generals, podem constatar que les insuficiències viscudes en termes sanitaris van ser usuals entre les forces borbòniques immerses a la disputa successòria. La presència de malalties va ser una constant que es podia aguditzar depenent de l'indret i de les condicions existents. A la introducció d'aquest apartat hem vist com des del mateix estiu de 1705, part de la guarnició filipista de Barcelona patia –o havia patit– algun tipus d'afecció. Potser un extrem d'aquesta situació es va viure a Girona, arran del referit bloqueig austriacista que va comportar vuit mesos d'aïllament. En aquest tipus de situacions, on es tallava la comunicació amb la rereguarda – quelcom que impedia el trànsit d'avituallaments–, la guarnició havia de sobreviure amb els seus propis recursos. Una situació prolongada anava acompanyada d'un increment de la pobresa, que cada cop era més extrema –llegiu també malaltia. Al juliol de 1712, l'hospital de la ciutat albergava

⁴⁷² AHN, *Estat*, ll. 648. Carta de Santiago Rubio de Aponte, Madrid, 9 de maig de 1714.

tres-cents soldats convalescents, dos mesos més tard ja n'eren mil dos-cents.⁴⁷³ Aquestes dades tan significatives demostren que en ocasions l'estructura militar va col·lapsar a l'hora de garantir un cert restabliment. De vegades, la situació generada sobrepassava els límits de la planificació, ja fossin en hospitals d'àmbit local –com Girona–, o en instal·lacions promogudes des de la iniciativa privada –com va succeir a l'estiu de 1710 a Lleida.

Malgrat que no comptem amb documentació fiable per poder cloure amb rotunditat sobre la qualitat de l'assistència en aquests hospitals militars, podem percebre que a partir de 1711 –i els successius contractes amb Aponte– es van oferir millor prestacions als soldats convalescents. En el fons d'Estat relatiu al període 1705-1714 (AHN), els únics anys on els intendants van mostrar queixes en relació a l'assistència sanitària va ser durant la gestió dels darrers mesos de Pedro Carlos de Leugeac, quelcom que comportà la fi dels seus acords amb la Corona. Els informes del marquès de Castelar i d'altres oficials durant els mesos d'estiu de 1710 evidencien la situació insostenible a la qual havien arribat alguns hospitals fronterers. Ja hem referit que l'arrendatari no havia de facilitar tots els components presents en aquestes instal·lacions, la Corona també n'havia d'aportar –cos mèdic, sous, etc. Qui sap si en comparació a Leugeac, Aponte va saber suplir millor les constants insuficiències del sistema d'abastiments militars. Un bon testimoni l'ofereix el comandant José Vallejo, que en plena campanya de 1711 –força adversa des del punt de vista borbònic i on el cabdill deixava constància de les seves desavinences amb el marquès de Villadarias– opinava que «solo los hospitales estan bien reglados y servidos, qual hasta aora no se vieron assí, ni es capaz de ser mexor en exercito alguno».⁴⁷⁴

3.4.3.3 La resposta sanitària de l'exèrcit britànic

En línies generals, l'exèrcit més ben organitzat que va participar al front català durant el conflicte successori és, al nostre entendre, el de la reina Anna. Aquesta premissa sovint no sembla correspondre amb la realitat si tenim en compte l'escenari ibèric, però el cert és que un precís entramat bèl·lic-burocràtic instal·lat a la Cort de Londres vetllava per què la maquinària militar no s'aturés. Com hem vist al llarg d'aquest treball, la distància entre la Corona d'Aragó i els ports de Plymouth i Portsmouth era massa llarga, raó per la qual el front català podia patir escassetat d'abastiments. De totes maneres, no hi ha cap campanya des de 1704 fins a 1712 on l'exèrcit britànic no hagués aportat homes i pertrets, fos des dels seus dominis insulars com des dels territoris italians. El cervell que planejava totes les accions era el Despatx del Sud de la Secretaria

⁴⁷³ AHN, *Estat*, ll. 426-1. Carta de Salvador Prats i Matas a Grimaldo. Perpinyà, 17 de juliol de 1712; AHN, *Estat*, ll. 419. Carta de Pedro Rubio a Grimaldo. Perpinyà, 18 de setembre de 1712.

⁴⁷⁴ AHN, *Estat*, ll. 397. Carta de José Vallejo a Grimaldo. Corella, 19 de juliol de 1711.

d'Estat. Aquesta oficina situada al cor de Londres (Whitehall), connectava amb la Secretaria de Guerra, encarregada d'organitzar i ordenar totes les accions necessàries a la Junta d'Artilleria, el Jutge Advocat i els comissionats de transports, de presoners i de malalts i ferits.⁴⁷⁵ La formació hospitalària no va ser una excepció, i un cop es va saber a Londres que l'expedició de Peterborough havia aconseguit apoderar-se de Catalunya i de part de València, es va preparar l'enviament d'un hospital complet al front. E. Gruber ha documentat l'aixecament d'un sanatori volant per Catalunya al desembre de 1705, atès que es van destinar sis mil lliures esterlines per constituir-lo (personal, estris i medicines). Segons relata aquest autor, les autoritats angleses no esperaven poder adquirir dits recursos a la península Ibèrica. L'hospital volant és va formar en base al que estava constituït a Flandes, amb una capacitat d'uns cinc-cents malalts.⁴⁷⁶

Les investigacions d'aquest autor, però, no especifiquen de manera exacta quan van ser desembarcats els aprovisionaments mèdics i el personal sanitari a la Corona aragonesa. Som de l'opinió que probablement amb l'arribada de la vital flota aliada al mes de maig de 1706 es va introduir dit hospital. Una possibilitat és que hagués desembarcat a Barcelona, però creiem que el més plausible va ser la implantació a València, ja que el gruix de l'exèrcit de Peterborough va introduir-se cap aquest territori. De fet, seguint encara els treballs de E. Gruber, la seva hipòtesi és que durant la campanya de 1706, sobretot un cop els aliats van haver d'abandonar Madrid, l'hospital s'hauria instal·lat a la ciutat del Túria.⁴⁷⁷ Fins aquell moment (inici de 1707), els soldats anglosaxons i holandesos que necessitaven assistència a Barcelona van comparèixer a l'hospital de la Santa Creu. Els seus registres els documentem escrupolosament amb sintonia a l'evolució del conflicte; des de la segona quinzena d'octubre –un cop s'havia reduït Barcelona–, fins al desembre de 1705 –quan els efectius aliats van abandonar la ciutat per internar-se al territori. Es dedueix, doncs, que l'expedició aliada d'agost de 1705 encara no comptava amb un dispositiu hospitalari propi. Durant aquest darrer trimestre, a la Santa Creu s'observa l'ingrés de 358 militars angloholandesos, bàsicament dels cossos del coronel Hans Hamilton, del brigadier Gorge, d'Adam Palm i de Saint Amant.⁴⁷⁸

Un indicador que al llarg de 1706 aquest entramat sanitari encara no es trobava a la capital catalana és la presència durant els mesos d'estiu de dos regiments britànics a la Santa Creu. La raó que explica el seu aquarterament rau en què Peterborough va dirigir aquests cossos cap a la Ciutat

⁴⁷⁵ SCOLLER, R.E.: *The Armies of Queen Anne*, Oxford, 1966, p. 1-9.

⁴⁷⁶ TNA, WO 4/4, fol. 62; GRUBER VON ARNI, E.: *Hospital Care and the British Standing Army, 1660-1714*. Aldershot: Ashgate, 2006, pp. 161-162. Per conèixer el personal i l'import que cobraven diàriament els oficials d'aquest hospital destinat a Catalunya vegeu Annex IX. Cal esmentar que un dels dos metges que formaven aquest entramat era el Dr. John Freind, autor de l'obra publicada a Londres l'any 1707 que tenia com a objectiu defensar la conducta de Peterborough al llarg del període 1705-1707; vegeu *An Account of the Earl of Peterborow's conduct in Spain*. Freind va ingressar a la Reial Societat de Londres l'any 1712 i Jordi II de la Gran Bretanya el va anomenar metge de la reina.

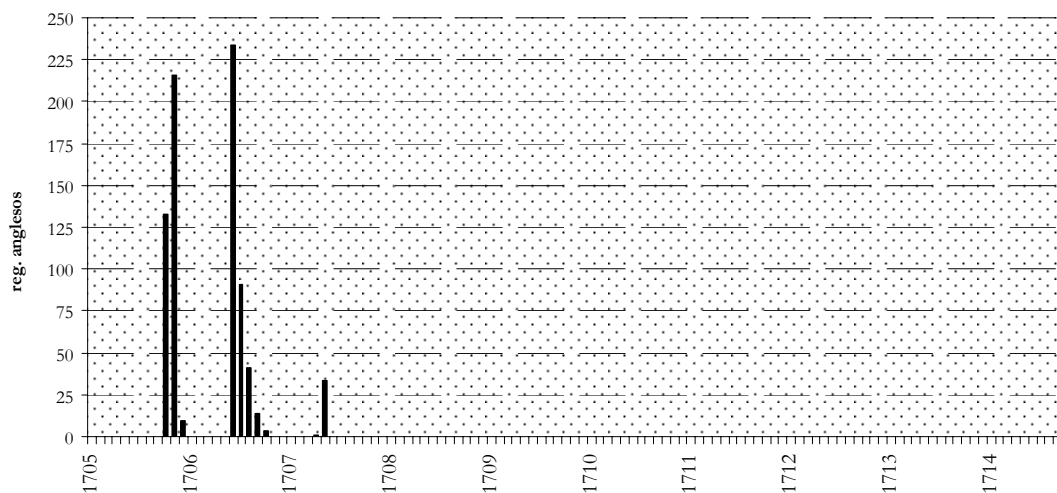
⁴⁷⁷ GRUBER VON ARNI, *Hospital Care...*, pp. 162-163.

⁴⁷⁸ BC, AH, 134, fols. 397-508.

Comtal amb l'objectiu de prevenir una possible incursió francesa des del Rosselló. Aquestes dues formacions eren d'infanteria, el cos de William Bretton i els fusellers reials –ciutat de Londres– del baró Tyrawley (Charles O'Hara). Ambdós casos van ser mobilitzats a les acaballes de 1705, quan els aliats van començar a dissenyar els preparatius que havien de reforçar el front peninsular per a la campanya següent. La reina Anna va ordenar al baró Tyrawley a inicis de desembre de 1705 que els seus fusellers es dirigissin cap a Catalunya, de la mateixa manera que havia d'aconseguir reclutes en cas que el cos no estigués complet.⁴⁷⁹ A finals de gener de 1706 els homes d'aquest regiment ja estaven allotjats a Plymouth i a punt per ser embarcats. Mentrestant, es va ordenar al coronel Bretton que la seva formació aquarterada a Exeter s'encaminés cap a aquest port del sud-oest d'Anglaterra.⁴⁸⁰ Segurament, a mitjan febrer els dos regiments ja van fer-se a la mar, almenys si tenim en compte els moviments que van realitzar les embarcacions que els havien de transportar cap a Barcelona.⁴⁸¹

Precisament, a inicis d'aquest mes de febrer també documentem missives de la reina Anna informant als oficials que conformaven l'hospital de Catalunya per què es dirigissin cap a Portsmouth, tal com se li va comunicar a Charles Watkins, director i proveïdor de l'entramat sanitari de Catalunya.⁴⁸²

Quadre 40. Registres d'ingrés a l'hospital de la Santa Creu dels soldats anglesos durant la guerra de Successió, 1705-setembre 1714

* Cal esmentar que en aquest còmput també es documenten 96 registres relatius a dues formacions holandeses durant el darrer trimestre de 1705 (Adam Palm i Saint Amant). **Font:** elaboració pròpia; BC, AH, 134 i 136.

⁴⁷⁹ TNA, WO 4/4 fols. 43 i 55.

⁴⁸⁰ TNA, SP 42/120, fol. 19; WO 4/4 fol. 119; SP 41/3. Carta de St. John al secretari d'estat Charles Hedges. Whitehall, 26 de gener de 1706.

⁴⁸¹ TNA, SP 42/120, fol. 35.

⁴⁸² TNA, WO 4/4 fol. 141.

Gairebé al cap de quatre mesos, els regiments de Bretton i Tyrawley van arribar al seu lloc de destí. Bàsicament, perquè és a partir del 7 de juny de 1706 quan documentem de manera intensa el seu rastre a la Santa Creu. Tot i que no hem pogut conèixer les raons de la durada del trajecte, entenem que es deuriem realitzar diverses escales –ja fos a Lisboa, Gibraltar o València. En qualsevol cas, fruit del seu ingrés a l'hospici de Barcelona, s'enregistren 383 entrades exclusives d'ambdues formacions.⁴⁸³ En altres paraules, en arribar a Catalunya, un gruix gens menyspreable d'aquests soldats va necessitar l'atenció de l'hospital, ja que aproximadament dues terceres parts d'aquestes altes van ocórrer durant les tres primeres setmanes (234 registres). La dada que il·lustra millor la dificultat d'aquests transports marítims és l'elevada taxa de mortalitat que presenten els regiments. Del volum de registres que hem documentat (383), el 45,9% van perdre la vida a l'hospital. Per tant, les formacions de Bretton i Tyrawley, poc després d'arribar a Barcelona, encara no havien entrat en campanya i ja havien perdut 176 homes.

Malgrat l'existència d'aquest tipus de situacions documentades a la Santa Creu, no podem caure en l'error de concebre aquest procés com a tònica general. L'almirall Leake va facilitar una dada fiable tot indicant que entre el gener de 1704 i el gener de 1706 va perdre per malaltia a tres-cents homes dels set-cents que comandava al vaixell *Prince George*. Ell mateix considerava que aquesta xifra (42,8%) era una dada inusualment alta tenint en compte que es va produir en un termini de dos anys.⁴⁸⁴

En la mateixa direcció apunten les investigacions sobre el diari de malalties del cirurgià Henry Watson, present al *Tiger* durant bona part de 1706.⁴⁸⁵ Tot i que més de la meitat de la tripulació va necessitar algun tipus d'assistència sanitària (56%), la taxa de mortalitat documentada a l'embarcació és baixa (2%). Per tant, entre els efectius de marina –i els conseqüents trasllats de tropes– més aviat hem de concebre una incapacitació laboral temporal i no una pèrdua d'homes en termes absoluts.⁴⁸⁶

Les raons que expliquen aquestes realitats viscudes durant la guerra de Successió les ha donat de manera prou satisfactòria J. D. Alsop. Segons les seves recerques, la dieta a les embarcacions era limitada; el menjar, en ocasions, podia estar deteriorat a causa del temps i la mala conservació; la tripulació estava força aglomerada, una rèmora evident si s'experimentava algun tipus de malaltia. A banda, el personal sanitari present a les embarcacions podia tenir limitacions formatives. Aquesta situació acompanyada d'un trajecte llarg podia posar en perill la viabilitat de

⁴⁸³ BC, AH, 136, fols. 1-27.

⁴⁸⁴ ALSOP, J. D.: «Sickness in the British Mediterranean Fleet: the Tiger's journal of 1706», *War & Society*, 11 (1993), p. 63.

⁴⁸⁵ BL, Ms. 3943, fols. 167-180.

⁴⁸⁶ Vegeu amb més concreció el resultat d'aquests treballs a ALSOP, «Sickness in the British...», pp. 64-71.

l'empresa.⁴⁸⁷ En un dels primers moments de la guerra en què l'armada angloholandesa va interactuar amb Catalunya –agost de 1705–, hem documentat que del gruix d'efectius desembarcats –uns nou mil–, un percentatge gens menyspreable de soldats estava indisposat per raons de salubritat. El consell de guerra celebrat a bord d'aquesta expedició pocs dies abans d'arribar a la desembocadura del riu Besòs entreveu que només comptava amb set mil homes hàbils.⁴⁸⁸ Segons els treballs d'E. Gruber, aquest gruix de convalescents probablement patien –o havien patit– disenteria.⁴⁸⁹

En aquesta línia, el millor testimoniatge –malgrat que no l'hem pogut contrastar– el proporciona Castellví. A inicis de la campanya de 1707, la *Royal Army* va pretendre reforçar el seu exèrcit peninsular amb 8.233 efectius.⁴⁹⁰ Després d'algunes dificultats per aconseguir vents favorables, l'expedició va arribar a Lisboa al novembre de 1706. A la capital lusitana, els homes van ser desembarcats amb l'objectiu de refer-se del trasllat marítim. Novament van fer-se a la mar i el 8 de febrer de 1707 començaven a desembarcar a Alacant, precisament, durant les setmanes en què es dissenyaven les operacions que conduirien al fracàs d'Almansa. El cronista austriacista afirma que les forces van disminuir molt arran de la duresa del viatge i xifra en 4.600 els soldats efectius que van arribar al port alacantí.⁴⁹¹ Aquesta dada –sens dubte molt elevada– comportaria que a l'inici de la transcendent campanya de 1707, l'exèrcit de la reina Anna hagués perdut el 44% de la tropa mobilitzada. Som de l'opinió, però, que part d'aquest gruix que es dirigia a la Península va ser destinat a Portugal, per tant, la informació facilitada pel cronista austriacista quedaria difuminada. De totes maneres, dades d'aquesta naturalesa il·lustren una realitat que podia arribar a ser demolidora i, de retruc, afectar al desenvolupament general de la disputa. Nogensmenys, la Junta del Morbo de Barcelona, en ocasions, es posava en contacte amb l'exèrcit anglès per evitar les malalties contagioses que podien arribar a través de les seves embarcacions.⁴⁹²

Una situació semblant la documentem a l'octubre de 1709, quan una de les habituals expedicions de Stanhope per aconseguir tropes va arribar al port de Salou provinent d'Irlanda. A través d'informadors borbònics sabem que el gruix d'aquest contingent estava format per cinc mil quatre-cents combatents, però poc després en van restar quatre mil cinc-cents. Aquest fet comportava una minva del 16,6% del total d'homes traslladats, un percentatge de combatents que no va arribar ni al front de guerra. L'informador anònim advertia com a causants «las borrascas

⁴⁸⁷ ALSOP, «Sickness in the British...», p. 60.

⁴⁸⁸ TNA, SP 94/75. Consell de Guerra a bord de la *Gran Bretanya*. Camí de Barcelona, 16 d'agost de 1705.

⁴⁸⁹ GRUBER VON ARNI, *Hospital Care...*, p. 160.

⁴⁹⁰ Cal dir que aquesta era la xifra exclusiva en relació als militars de l'exèrcit de la reina Anna ja que el conjunt de l'expedició que va embarcar a Torbay per dirigir-se a la Península era de 9.833 efectius. La resta eren combatents d'origen holandès i francès; vegeu CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, pp. 333 i 345.

⁴⁹¹ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, p. 345.

⁴⁹² DACB, XXVI, Barcelona, 1974, p. 163.

que padecieron en dos meses y medio de navegacion y las muchas enfermedades que padecen en Cathaluña».⁴⁹³

Situacions semblants –malgrat que força inadvertides fruit de l'escassa referència documental– experimentaren els trasllats marítims d'animals, bàsicament de cavalls. Desconeixem el possible impacte que es va viure durant la guerra de Successió, però hem constatat com sovint els equins eren embarcats als arxipèlags Balear, Sard i a la costa italiana per ser traslladats a Catalunya. En la recerca que hem dut a terme a l'hora d'intentar reconstruir els trasllats marítims realitzats per les tropes, hem pogut contrastar escassos episodis en relació al transport d'animals i a les conseqüències que se'n podien derivar. A l'agost de 1712, des de Vado Ligure van ser embarcats 1.320 cavalls. L'enviat anglès de Gènova, que sempre havia supervisat totes les remeses, advertia que la calor del moment i la poca cura dels equins faria reduir el nombre d'aquests un cop arribessin al seu lloc de destí.⁴⁹⁴ Jutjant les informacions borbòniques provinents de diversos indrets del front català, les sospites de William Chetwynd van ser ben premonitòries. Un cop arribats a Barcelona, segons sembla, s'havien perdut entre tres-cents i quatre-cents cavalls, mentre que d'altres no es van poder aprofitar.⁴⁹⁵ De fet, som de l'opinió que el volum de pèrdues és la raó principal per la qual diverses fonts filipistes se'n fessin ressò. Un episodi molt semblant el localitzem just quatre anys abans. El borbònic Joan de Josa, establert al Rosselló amb la resta de desplaçats catalans filipistes, informava que quatre-cents cavalls arribats a la capital van ser llençats per la borda.⁴⁹⁶ Un altre episodi aïllat, malgrat que significatiu, el documentem a Portugal. Segons un memorial del brigadier Henry Cunningham, 168 cavalls havien mort provinents d'Irlanda.⁴⁹⁷

La preocupació i conseqüent formació hospitalària anglesa s'ha d'emmarcar en la voluntat dels governs de l'època per intentar pal·liar unes baixes costoses i voluminoses que, com hem vist, en ocasions no arribaven ni a lluitar. A més, entre els estaments de l'època estava estesa la idea que el territori espanyol era un escenari insalubre,⁴⁹⁸ motiu pel qual la formació hospitalària esdevenia molt necessària. El 1704, a Gibraltar s'hi va instal·lar un entramat exclusiu per als militars. A

⁴⁹³ AHN, *Estat*, ll. 383. *Relacion individual del desembarco que el general Estanope con la armada inglesa hizo en ultimos del mes de Octubre de 1709 con especificacion de los Nueve Regimientos que han quedado en el Campo de Tarregona.*

⁴⁹⁴ TNA, SP 79/5. Cartes de William Chetwynd al secretari d'estat comte de Dartmouth. Gènova, 7 i 11 d'agost de 1712.

⁴⁹⁵ AHN, *Estat*, ll. 426-2. Carta de Josep d'Alòs a Grimaldo. Lleida, 28 d'agost de 1712.

⁴⁹⁶ AHN, *Estat*, ll. 352. Carta de Joan de Josa i Agulló a Grimaldo. Perpinyà, 19 d'agost de 1708. En aquest mateix lligall, unes notícies facilitades pel governador de Roses advertien que la remesa d'equins que va arribar a Barcelona a les acaballes de juliol va ser situada a les drassanes, on van morir quaranta-set cavalls; Carta de Domingo Recco a Grimaldo. Roses, 16 d'agost de 1708.

⁴⁹⁷ TNA, SP 41/3. Memorial de Henry Cunningham per al comte de Galway, 7 de desembre de 1704.

⁴⁹⁸ Precisament aquest paradigma va ser combatut per J. P. Lecaan, metge de l'hospital anglès instal·lat a Catalunya; vegeu MARTÍ i ESCAYOL, M. A.: «Catalunya dins la xarxa científica de la il·lustració. John Polus Lecaan: medicina i botànica a Barcelona durant la guerra de Successió», *Manuscripts: revista d'història Moderna*, 19 (2001), p. 191.

Lisboa es va constituir al març de 1706,⁴⁹⁹ segurament a partir de la gran expedició que va arribar a Barcelona al maig d'aquest any i que va permetre aixecar el setge filipista. Per tant, el *modus operandi* sembla el mateix: una primera incursió sobre el terreny enemic o aliat, i posteriorment, assegurar la base per proveir-la de tota mena de serveis, entre ells, hospitalaris. Això mateix va succeir poc després a Maó, quan Stanhope va fer-se fort a l'illa a partir de la tardor de 1708. Desconeixem el moment exacte en què es va constituir l'hospital, però pocs anys després, i gràcies a la documentació del notari públic Antonio Cassani [Cassany?], constatem les obres de fortificació i construcció de l'hospital anglès al castell de Sant Felip.⁵⁰⁰

A banda dels entramats sanitaris que van ser enviats al front, la *Royal Army* comptava amb dispositius itinerants pel Mediterrani: els vaixells-hospital. Seguint encara els treballs de J. D. Alsop aquesta pràctica es va implementar de manera regular durant la dècada anterior (guerra dels Nou Anys). Les embarcacions estaven força preparades ja que comptaven amb un cirurgià major, quatre ajudants i un nombre indeterminat d'infermers –homes o dones–, així com medicines i avituallaments. Durant la primera dècada del segle XVIII aquestes naus portaven tres-cents llits. Tot i així, un dels problemes que van patir va ser la poca disponibilitat d'aquest tipus d'embarcacions. Segons l'autor, durant la guerra de Successió, la ràtio al Mediterrani era d'un vaixell-hospital per cada deu mil homes. L'efectivitat d'aquest tipus de mesures, per tant, era molt qüestionable i rarament va tenir alguna incidència entre els homes mobilitzats a inicis del Set-cents.⁵⁰¹

Un darrer nivell sanitari que presentava l'exèrcit anglès era la presència d'un cirurgià i el seu ajudant a cada regiment. Hem de suposar que aquesta atenció era el primer auxili que podien rebre els militars malalts i ferits en tasques desenvolupades en terra ferma. Les incògnites que rodegen aquestes figures, però, són abundants i desconeixem la interacció amb la tropa, els oficials i la plana major.

L'enviament de medicines al front també és una diligència que constata la preocupació de Whitehall per què l'hospital català no patís retards. Hem vist com des del moment en què es va plantejar l'opció de formar l'hospital –desembre de 1705– es va demanar a l'apotecari general de l'exèrcit que preparés «an estimate and invoice of medicines and druggs».⁵⁰² Al llarg dels anys següents, sovint documentem aprovisionaments mèdics en relació als entramats ibèrics. La Secretaria de Guerra ordenava a l'apotecari general Isaac Teale que preparés caixes de medicaments per al front. Aquestes eren embarcades al Tàmesi i enviades posteriorment als ports

⁴⁹⁹ ALSOP, «Sickness in the British...», p. 62. A l'estiu de 1705 documentem l'existència de l'hospital gibraltareny; vegeu TNA, WO 4/4, fols. 10 i 17.

⁵⁰⁰ TNA, SP 94/79. Acta notarial d'Antonio Cassani. Barcelona, 7 d'abril de 1712.

⁵⁰¹ ALSOP, «Sickness in the British...», p. 72.

⁵⁰² Trad.: *una estimació i factura de medicines i drogues*; TNA, WO 4/4 fol. 45.

del sud per aprofitar el primer comboi que salpés cap a la Península.⁵⁰³ Malauradament, la documentació no precisa amb detall els productes que formaven les caixes de Teale, quelcom que hagués reportat bones informacions per conèixer el tipus de fàrmacs implementats. En aquest sentit, l'única notícia que hem recuperat va ser la càrrega de ruibarbre per a l'hospital de Gibraltar,⁵⁰⁴ aquesta planta presenta propietats tòniques i laxants. A part de les caixes mèdiques, molts dels pertrets enviats comportaven elements bàsics pel funcionament hospitalari (estrís de cuina, roba de llit, abastiments de farines diverses, entre altres).⁵⁰⁵

Així com es procurava nodrir als hospitals britànics del front de tot allò necessari, s'executava el mateix pel que feia al personal. En aquest sentit, observem com alguns oficials van anar reemplaçant als que estaven destinats a Catalunya; com succeí el 1710 amb l'apotecari general, William Squire, que havia de partir cap a Barcelona junt amb quatre ajudants de cirurgia, William Elphinston, Robert Napier, Robert Maitland i John Mylne.⁵⁰⁶ A inicis de la campanya de 1711 el director i proveïdor Peter Laponge i el doctor John Smallbones també van ser comissionats per dirigir-se cap a l'esmentat hospital del Principat.⁵⁰⁷

Emprenent altre cop els moviments que presumiblement va fer l'hospital anglès a la Corona d'Aragó, hem comentat que al llarg de 1706 i part de 1707 aquest entramat va restar a València. Som de l'opinió que després del desenllaç d'Almansa i el conseqüent replegament cap al Principat, l'hospital també va ser traslladat (1707-1708). Un dels metges assignats, el doctor Lecaan, va arribar a Catalunya a l'estiu de 1708. Uns mesos que, d'altra banda, ens semblen força tardans tenint en compte l'evolució de la disputa. La seva demora es podria explicar a causa de l'obra que va estar realitzant al regne de València, on intentava nodrir a l'estament castrense d'un corpus medicoambiental que garantís la prevenció sanitària com a mitjà per aconseguir la victòria militar.⁵⁰⁸ Tal com ha apuntat M. A. Martí, entre 1709 i 1710 el doctor Lecaan va estar majoritàriament a Tarragona, quelcom que indicaria l'àrea on possiblement va romandre instal·lat l'hospital anglès. De fet, des de finals de 1707 i fins a la conquesta de Menorca a la tardor de 1708, l'exèrcit anglès va costejar el procés de fortificació de la ciutat, on segons sembla, en

⁵⁰³ TNA, WO 4/4, fols. 158 i 219 (febrer i març de 1706); WO 4/6, fols. 57 i 87 (novembre de 1707 i gener de 1708); WO 4/7, fols. 79, 100 i 211 (abril i juliol de 1708); WO 4/8, fol. 183 (març de 1709); WO 4/11, fol. 20 (abril de 1710); WO 4/10, fol. 292 (març de 1711).

⁵⁰⁴ TNA, WO 4/4, fol. 41.

⁵⁰⁵ TNA, WO 4/7, fol. 79.

⁵⁰⁶ TNA, WO 4/4, fols. 19 i 31; WO 4/9, fol. 428.

⁵⁰⁷ TNA, SP 94/78; WO 4/12, fol. 44. Un dels doctors que va restar a la península fins el 1711 era l'holandès J. P. Lecaan, que va marxar de Barcelona al febrer d'aquest any; vegeu MARTÍ i ESCAYOL, «Catalunya dins la xarxa...», p. 179. La coincidència cronològica podria indicar que el doctor Smallbones hagués substituït a Lecaan atès que el 31 de març de 1711 va ser comissionat per viatjar cap a Catalunya.

⁵⁰⁸ *Advice to the gentlemen in the army of the her Majesty's forces in Spain and Portugal: with a short method how preserve their health and some observations upon several distempers incident to those countries: to which are added the medicinal virtues of many peculiar plants growing naturally in those parts and not wild in England*; vegeu MARTÍ i ESCAYOL, «Catalunya dins la xarxa...», pp. 75-194.

algunes jornades hi treballaren fins a cinc mil persones a la vegada. Des de l'òptica anglesa, l'enclavament tarragoní era molt rellevant per assegurar la connexió amb Maó i enfortir així els seus interessos comercials.⁵⁰⁹ Alhora, en la fase final va esdevenir un enclavament susceptible de ser emprat com a port d'evacuació militar.

Durant aquests anys centrals, precisament, documentem la presència hospitalària anglesa al camp tarragoní. Segons ordres del marquès de Rialp, Valls havia d'esdevenir quarter de l'exèrcit anglès, fet que implicava la cessió d'alguna casa de la vila per instal·lar-hi l'hospici.⁵¹⁰ Només hem constatat aquest tipus de registre en el cas d'aquest consell, però sembla indicar que, d'una banda, l'espai hospitalari era cedit per les autoritats locals, i de l'altre, tenia un component itinerant que condicionava el seu emplaçament. En aquest sentit, unes informacions que va proporcionar el jutge de confiscacions borbònic Josep d'Alòs també constaten aquesta itinerància, quan a l'any 1711 els britànics van enretirar l'hospital d'Igualada per situar-lo altre cop a Tarragona.⁵¹¹ La conclusió de la campanya va forçar el desplaçament de l'hospital volant des del front més directe –Igualada–, cap als quarters d'hivern de la costa. Hem de tenir present que els paratges marítics de Catalunya van ser els darrers indrets on la tropa britànica s'hi va aquarterar. De fet, una missiva del filipista català Salvador Prats testimonia com l'hospital dels «aliados» havia estat portat a Blanes, on hi havia més de quatre-cents convalescents.⁵¹² L'ambigüitat d'aquest terme («aliados») no permet precisar si es tractaria de l'hospital britànic. D'altra banda, durant aquestes setmanes de finals d'estiu de 1712, l'exèrcit anglès va situar-se a les àrees del Besòs i Sitges.⁵¹³

Les forces britàniques van restar en aquests paratges fins que l'any següent es signà l'armistici amb França.⁵¹⁴ Un cop la guerra va cloure –des de la perspectiva anglesa–, podríem percebre que els estris hospitalaris van ser enviats cap a Maó, atès que hem documentat com alguns materials de l'entramat instal·lat a prop de Lisboa van ser traslladats a l'hospital de Gibraltar.⁵¹⁵

Gràcies a les dades de la Secretaria de Guerra establerta al Whitehall podem advertir el cost que va generar dit hospital amb força precisió. Sabem que pel primer any (1706) van destinar-s'hi 6.000 lliures esterlines; una xifra una mica inferior a la necessària si tenim en compte els recomptes localitzats, on les contingències hospitalàries comportaven 5.000 lliures i el sou dels oficials 1.490.⁵¹⁶ Aquest cost mitjà queda contrastat amb una estimació de despeses per a la

⁵⁰⁹ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, p. 483.

⁵¹⁰ ACAC, *Llibre del Consell*, 1.5.77, fol. 404.

⁵¹¹ AHN, *Estat*, ll. 411-1. Carta de Josep d'Alòs a Grimaldo. Calaf, 4 de desembre de 1711.

⁵¹² AHN, *Estat*, ll. 426-2. Carta de Salvador Prats i Matas a Grimaldo. Perpinyà, 21 d'agost de 1712.

⁵¹³ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, pp. 422-423.

⁵¹⁴ AHN, *Estat*, ll. 419. Carta de Josep d'Alòs a Grimaldo. Lleida, 25 de setembre de 1712.

⁵¹⁵ TNA, WO 4/14, fols. 224-225.

⁵¹⁶ TNA, WO 24/58; WO 24/63. En relació al sou dels oficials cal anomenar que no sempre existia un cost fix ja que en algunes campanyes, el nombre del personal podia ser més reduït. De totes maneres, a nivell general, són xifres poc significatives ja que com a mínim sempre es documenta la presència d'un director, un apotecari, un metge, un cirurgià

campanya de 1711, on s'apunta que l'hospital de Catalunya costaria 7.514 lliures.⁵¹⁷ La xifra resultant en relació a l'entramat sanitari britànic de l'est peninsular, per tant, hauria comportat una despesa ordinària que rondaria les 52.500 lliures esterlines (1706-1712).

Hem d'advertir, però, que encara resten interrogants al voltant d'aquest hospital volant, sobretot pel que fa al tractament que va oferir la sanitat anglesa, els indrets exactes, així com la interacció que va tenir amb la resta de forces aliades. De la mateixa manera, un element transversal és saber la qualitat i l'impacte de les gestions sanitàries promogudes per la Cort de Londres respecte als soldats destinats a la Península. Així podríem conèixer si tots aquests processos referits –i diners gastats– haurien servit per alleugerir les mancances que sovint s'experimentaven al front. Sens dubte, aquestes dades ens permetrien percebre millor l'afectació de la quotidianitat sanitària en relació al desenvolupament de les campanyes militars. Tot i així, seguint l'estela apuntada per l'especialista J. D. Alsop, a l'escenari ibèric probablement no podem advertir que aquestes gestions fossin reeixides. Més aviat hauríem de percebre que la resposta en termes de salubritat va ser força limitada.⁵¹⁸

major i tres ajudants.

⁵¹⁷ TNA, SP 94/78.

⁵¹⁸ ALSOP, «Sickness in the British...», p. 62.

3.5 LES REPERCUSSIONS PRINCIPALS DEL SERVEI MILITAR

«es muy factible desertarán muchos de sus soldados, que de pura necesidad se passaron al Archiduque».⁵¹⁹

3.5.1 Les guarnicions, una penúria més acusada?

Treballar les fonts borbòniques amb una certa dedicació ens ha permès captar episodis viscuts en guarnicions filipistes del front. A manca de més dades, les traces documentades posen de relleu aspectes similars als dels exèrcits de campanya, com l'escassetat alimentària i de pertrets de guerra, la presència de malalties, les desercions, la manca de pagaments, entre altres. Tenint en compte la cronologia que hem plantejat en aquest treball (1705-1714), des del primer moment ja identifiquem procediments similars en fortaleses aïllades, fins i tot, entreveient situacions més acusades. Com hem comentat, l'herència de Carles II no era gens encoratjadora. Una missiva dels primers anys de la centúria posava de relleu «la desnudez y miseria a que están reduzidos los soldados de la guarnición de los presidios [...] y con especialidad el de Jaca». El governador d'aquesta plaça s'havia queixat que sense l'almoïna del bisbe i l'assistència de l'hospital, els homes haurien mort de gana.⁵²⁰

El rebombori que va ocasionar el fet que l'estol aliat desembarqués a finals d'agost de 1705 a Barcelona va generar una reacció borbònica immediata. Els objectius de Felip V passaven per reforçar l'àrea de Lleida i, si era necessari, auxiliar la capital catalana. El tinent general de cavalleria José Salazar, que des de Dènia va dirigir-se a la ciutat del Segre, havia d'encapçalar el socors. Paral·lelament, petits destacaments de guarnicions van ser mobilitzats; ara bé, l'estat dels homes que les guarnien deixa entreveure que l'auxili que es podria oferir seria molt limitat. El governador de Jaca, davant les peticions d'homes per reforçar Lleida, es mostrava inequívoc respecte la seva guarnició: «cassi toda ella se componia de muchachos y inutiles y aseguro a Ve. que para formar el numero referido de gente algo habil al manejo de las armas sera menester que de los demas castillos y torres las aiuden bien para formar otras dos compañías».⁵²¹ Malgrat aquestes advertències de Jacinto Laso, des del castell de San Pedro es van acabar enviant dues companyies. El destacament va arribar a Fraga el 21 de setembre de 1705, no anava armat i, segons una descripció elaborada per un capitost borbònic, la penúria amb què havien sortit del

⁵¹⁹ AHN, *Estat*, ll. 281-2. Carta de Noailles a Grimaldo. Perpinyà, 5 de setembre de 1706.

⁵²⁰ Citat a CALVO POYATO, «La industria militar...», p. 56.

⁵²¹ AHN, *Estat*, ll. 264. Carta de Jacinto Laso de la Vega a Grimaldo. Jaca, 5 de setembre de 1705.

seu emplaçament era patent: «estos pobres soldados, que an salido del Castillo de Jaca, se me an echado a cuestras diciendo, estaban sin pan de municion, ni sin dineros, por haverse consumido en comer, por la caristia en que ban los mantenimientos de que me consta [...] y para lo venidero, instar a su Exa. inbie forma para que estos hombres se puedan alimentar, pues a unos ver comer, y otros perecer no hay razon».⁵²²

El coronel del regiment de mallorquins que va socórrer Sant Felip de Maó l'any 1706, atès el perill d'alçament austriacista, va mostrar el seu disgust perquè els seus homes no tenien vestuari, a part de no cobrar el sou des de feia vint mesos.⁵²³ Aquest cos, poc temps després, va ser enviat al Rosselló amb l'exèrcit de Noailles. Un dels comandants, el brigadier Antonio Gandolfo, referia l'estat amb què van arribar els homes, «llegaron y salieron en cueros como Adanes». En aquest Comtat, Gandolfo va aconseguir que l'intendent francès els facilités camises, sabates, mitges, barrets, així com el pagament d'una mensualitat. En aquesta mateixa missiva, precisament, el brigadier manifestava l'estat de mancança que patia la guarnició de Peníscola, on va aconseguir que s'hi enviessin set-cents cinquanta sacs de farina, cent sacs de civada i alguns teixits per vestir la guarnició.⁵²⁴

En aquest punt de la recerca, hom pot albirar que els aspectes que envoltaven el món de la logística militar estaven lluny de ser els adients. Les dues companyies de Jaca no van ser cap excepció. Ara bé, en aquelles ocasions que la documentació traspua informació sobre les condicions de vida dels militars que conformaven les guarnicions, en ocasions, identifiquem episodis similars –o encara més severs– dels que es vivien en campanya. Una traça nítida seria tot el treball físic desenvolupat per aquest homes, centrat en alçar obres de fortificació. El cas de Lleida seria paradigmàtic. Malgrat que en les construccions d'aquesta ciutat hi van participar tota mena d'homes (desertors, miquelets, voluntaris, presoners, etc.), un brigadier borbònic arribat a l'octubre de 1709 constata la participació de la tropa i les conseqüències que se'n derivaven. Aquest oficial explicava que les baixes entre la guarnició s'estaven incrementant de manera acusada, «por lo mucho que las enfermedades la disminuyen, después de que an padezido los batallones con el trabajo que hazen en la fortificazion, y la yncomodidad que padezen, dormiendo en el suelo, sin tener leña, ni luz en los quarteles, y con suma carestia los viveres».⁵²⁵

Pocs anys després, els treballs de fortificació duts a terme a Cervera també comptaren amb la participació de l'estament més baix de l'exèrcit.⁵²⁶ Malgrat que no hem pogut verificar la següent observació, som de l'opinió que a part de la casuística que apuntarem més endavant en relació a la

⁵²² AHN, *Estat*, ll. 264. Carta de Martin Carlos de Espinosa a Grimaldo. Candanos, 25 de setembre de 1705.

⁵²³ Vegeu nota 261, p. 287.

⁵²⁴ AHN, *Estat*, ll. 320-2. Carta d'Antonio Gandolfo a Grimaldo. Perpinyà, 20 de març de 1707.

⁵²⁵ AHN, *Estat*, ll. 361. Carta de José de Heredia a Grimaldo. Lleida, 13 d'octubre de 1709.

⁵²⁶ AHN, *Estat*, ll.. Carta del marquès de Valdecañas a Grimaldo. Cervera, 11 de juny de 1711.

deserció, les tasques de peonatge desenvolupades per aquests homes, junt amb la insuficiència assistencial referida, esdevindrien elements suficients per què els militars que conformaven les guarnicions optessin per la fuga.

Des del nostre punt de vista, les dades que exemplifiquen millor l'esperit del que apuntem es documenten en l'únic indret del Principat que es va mantenir sempre sota obediència borbònica, Roses. Malgrat el particularisme del conjunt defensiu de la Trinitat, i de la seva gestió, ja que va provenir del Rosselló sent així una avançada de les forces franceses, en el fortí rosinc documentem tot un seguit de situacions que evidencien les condicions de vida dels homes que guarnien indrets reclosos i, en aquest cas, secundaris si tenim en compte l'evolució dels combats.

A finals d'estiu de 1705, la guarnició estava composada per 538 combatents.⁵²⁷ Gairebé un any després –desconeixem si hi havia hagut moviments de tropes– estava formada per uns tres-cents militars, ja que «muchos [...] an muerto tanto por el mal temperamento y govyerno de este Pays como por las muchas necesidades que padesen y an padezido, pues los oficiales se hallan oy sin mas alivio que el de un pan de munition». ⁵²⁸ Durant aquestes mateixes setmanes de juny, les fonts angleses també contrasten l'existència de grans malalties a la plaça.⁵²⁹

A finals de juliol de 1706, Noailles va introduir un socors prou abundant si atenem a la memòria enregistrada (170 matalassos, 200 coixins, 200 màrfegues, 216 mantes, 960 llençols, 450 camises, 450 bonets –o còfies–, 130 càrregues de vi, 20 càrregues d'aiguardent, 2 bótes de vinagre i 1 d'oli, 122 sacs de farina, 180 lliures de porc, 19 bous, 200 moltons, 3 bótes de carn en salaó, 50 lliures de lluç, 6 sacs d'ordi, 4 sacs de mongetes, 3 sacs de farina per a la farmàcia, 7 sacs d'arròs, 2 barrils de mel, 4 caixes de remeis, 2 fardells de llenç usat per a l'hospital, 2 sacs de llenç usat fi per a les ferides, 22 sacs de carbó, 600 quintars de llenya, a més d'estris varis per poder cuinar i netejar).⁵³⁰ Malgrat aquest conjunt de pertrets introduïts a Roses, a les acaballes del mateix estiu de 1706 el propi duc de Noailles lamentava que «las enfermedades continuan tan sin igual [...], que me ha sido preciso el renovarla de gente casi de nuevo; haviendo quedado su guarnicion en muy breves dias sin oficial que la mandasse, ni soldados que obedeciessen». ⁵³¹

Les noves milícies enviades per Noailles eren totes d'origen gal, quelcom que no va ser de grat del governador Domingo Recco ni del veedor de la plaça, que acabà demanant una altra ocupació

⁵²⁷ Vegeu nota 387, p. 319.

⁵²⁸ AHN, *Estat*, ll. 281-2. Carta del duc de Castel d'Airola a Grimaldo. Roses, 5 de juny de 1706.

⁵²⁹ TNA, SP 94/76. Carta de Stanhope, Barcelona 14 de juny de 1706.

⁵³⁰ AHN, *Estat*, ll. 312. *Memoria de lo que se ha introducido en Rosas por mar en el ultimo comboy y de orden del Ex. Sr. Duque de Noailles*.

⁵³¹ AHN, *Estat*, ll. 281-2. Carta del duc de Noailles a Grimaldo. Perpinyà, 15 de setembre de 1706. El duc de Noailles també era l'encarregat de vetllar pels aprovisionaments de la fortalesa de Roses; AHN, *Estat*, ll. 312. Carta del duc de Noailles a Grimaldo. Tuïr, 8 d'agost de 1706.

a Grimaldo.⁵³² Des del nostre punt de vista, això denota com des del primer moment de l'encontre, la gestió del front català nord era d'exclusivitat francesa. Recco, al llarg del període que va estar al capdavant de la plaça, va intentar –de manera fracassada– que la presència espanyola també fos patent.⁵³³ Aquest fet va comportar l'enfrontament amb Noailles, tal com veurem, fins que va optar per abandonar l'indret.

L'estiu de l'any següent (1707), les malalties tornaven a ser presents a la guarnició rosina. Domingo Recco advertia amb un ja habitual to queixós que dels dos batallons francesos que havien estat acantonats a la plaça, conformatos per tres-cents homes cadascun, «entre el uno y el otro oy da doscientos y sinquenta enfermos»,⁵³⁴ «han sobrevenido unas enfermedades muy grandes que apenas tengo soldados para montar las guardias y la mayor parte de los oficiales [estan] enfermos».⁵³⁵ El duc de Noailles va acudir a Roses per reemplaçar novament els militars. En aquesta ocasió va deixar tres-cents francesos i cent italians, els homes que havien estat guarnint la fortalesa van ser incorporats a l'exèrcit del Rosselló.⁵³⁶ Ara bé, les mancances que patia Roses en termes d'avituallament i diners –almenys això manifestava el seu governador– provocava que part dels militars recent arribats marxessin; «estas tropas francesas que no estan acostumbrado a esso han desertado y desertan muchos, que la [guarnición] rinde mas flacca y los mismos desertores animan los enemigos a tener esta plasa siempre insultada [...] La guarnicion señor no puede ser mas flacca y de mala calidad siendo dos batallones de nuevas levas y la mayor parte de los oficiales novicios y niños».⁵³⁷ La fugida dels combatents podia arribar a produir-se en grups d'entre deu i quinze homes a la vegada, amb presència de sergents inclosa.⁵³⁸

Desconeixem si Noailles va aprovisionar la plaça al llarg de l'hivern de 1707. El que resta evident és que a la primavera de 1708, el governador Recco va demanar amb insistència per via de Grimaldo que se li trametessin ordres al general francès per abastir-la.⁵³⁹ Amb l'entrada de l'exèrcit de Noailles a l'Empordà, l'anhelat aprovisionament es va acabar produint.⁵⁴⁰ Durant aquestes setmanes, però, Domingo Recco va manifestar el seu desig d'abandonar el comandament de la fortalesa. D'entre els seus arguments, s'entreveuen desavinences clares amb l'estament francès: «procuran no solamente quitarme las regalías y otros derechos annexos al

⁵³² AHN, *Estat*, ll. 281-2. Carta de Domingo Recco a Grimaldo. Roses, 18 de novembre de 1706; del mateix lligall, Carta de Clemente Solloso a Grimaldo. Perpinyà, 7 de novembre de 1706.

⁵³³ A més de militars, Recco demanava que la gestió administrativa la realitzés Gregori Matas, nomenament que no es va produir ja que aquest prohom va acabar esdevenint jutge de confiscacions; AHN, *Estat*, ll. 320-1. Carta de Domingo Recco a Grimaldo. Roses, 25 de febrer de 1705.

⁵³⁴ AHN, *Estat*, ll. 312. Carta de Domingo Recco a Grimaldo. Roses, 10 d'agost de 1707.

⁵³⁵ AHN, *Estat*, ll. 312. Carta de Domingo Recco a Grimaldo. Roses, 17 d'agost de 1707.

⁵³⁶ AHN, *Estat*, ll. 312. Carta de Domingo Recco a Grimaldo. Roses, 25 d'agost de 1707.

⁵³⁷ AHN, *Estat*, ll. 312. Carta de Domingo Recco a Grimaldo. Roses, 9 de setembre de 1707.

⁵³⁸ AHN, *Estat*, ll. 312. Carta de Domingo Recco a Grimaldo. Roses, 10 de novembre de 1707.

⁵³⁹ AHN, *Estat*, ll. 337. Carta de Domingo Recco a Grimaldo. Roses, 3 de maig de 1708.

⁵⁴⁰ AHN, *Estat*, ll. 348. Carta de Joan de Josa i Agulló a Grimaldo. Camp de Peralada, 14 de juliol de 1708; AHN, *Estat*, ll. 352. Carta de Joan de Josa i Agulló a Grimaldo. Camp de Sant Genís, 29 de juliol de 1708.

gobierno; pero lewantarme infinitos quentos perjudiciales a mi punto y estimacion con dicho Sr. Duque de Noailles, para apurarme y obligarme a salir de este gobierno». Recco va acabar demanant que «se sirva dar el empleo de este gobierno, a persona de mas capacidad que la mia». ⁵⁴¹ El duc de Noailles, que havia rebut missives de Madrid manifestant el descontentament de Recco i la seva corresponsabilitat, va defensar-se de les acusacions amb vehemència, fins al punt d'afirmar que el governador era una persona «muy poco havil y capaz para gobernar una plaza, como para la defensa, y V. S. sabe mejor que yo que sus servicios han sido mas recompensados por su politica, que por merito de su espada». ⁵⁴² Mentre es produïen aquests enfrontaments, amb retrets en ambdues parts, sembla que altre cop la plaça comptava amb un elevat nombre de militars convalescents. ⁵⁴³

La Cort va acceptar la renúncia de Recco. El nou governador, malgrat que en un primer moment sembla que havia de ser el dirigent de la Cerdanya filipista Antonio Gandolfo, finalment va ser Juan Marquina. ⁵⁴⁴ El comandant s'encaminà cap a Roses a inicis d'octubre i les seves primeres notícies apareixen al febrer de 1709. En aquesta primera correspondència, a més de les habituals notícies sobre el conjunt de Catalunya, Marquina ja va posar de manifest l'estat d'insuficiència amb què es trobava la plaça, bàsicament en termes militars, on les obres de reparació i fortificació havien de ser una prioritat si es pretenia fer front a un possible atac carolí. ⁵⁴⁵

Pocs mesos després, Juan Marquina va començar a patir l'habitual escassetat que sembla que es produí durant el període de Recco (1705-1708). Mentre s'anava treballant en les obres de reparació, on els soldats, a més dels paisans, també hi treballaven, Marquina no s'atrevia a «obligarles ha hazer mas de lo que quieren», ja que no comptaven amb aprovisionaments de carn des de carnestoltes, feia vuit jornades que la farina s'havia acabat i el vi començava a escassejar: «plaza mas abandonada del todo no la ay», afirmava el governador. ⁵⁴⁶ Honorat de Pallejà, distingit borbònic català que s'havia exiliat al Rosselló des de 1705, ⁵⁴⁷ manifestava que els desertors de la plaça de Roses comunicaven a l'enemic l'escassetat que patia la guarnició, que només s'alimentaven amb bescuit i aigua, feia quatre mesos que els mancaven vitualles, quelcom que ocasionava fam. Pallejà, fins i tot, va arribar a insinuar –podria ben ser sense fonament– que el governador Juan Marquina ja volia abandonar el càrrec. ⁵⁴⁸ Aquesta situació va ser aprofitada pels

⁵⁴¹ AHN, *Estat*, ll. 352. Carta de Domingo Recco a Grimaldo. Roses, 28 de juny de 1708.

⁵⁴² AHN, *Estat*, ll. 352. Carta del duc de Noailles a Grimaldo. Cotlliure, 9 de setembre de 1708.

⁵⁴³ AHN, *Estat*, ll. 352. Carta de Domingo Recco a Grimaldo. Roses, 14 de setembre de 1708.

⁵⁴⁴ AHN, *Estat*, ll. 352. Carta de [Grimaldo?] al duc de Noailles. Madrid, 7 d'octubre de 1708.

⁵⁴⁵ AHN, *Estat*, ll. 369. Cartes de Juan Marquina a Grimaldo. Roses, 24 de febrer de 1709.

⁵⁴⁶ AHN, *Estat*, ll. 365. Carta de Juan Marquina a Grimaldo. Roses, 18 de juny de 1709.

⁵⁴⁷ ALBAREDA i SALVADÓ, *Política, religió...*, pp. 127-132.

⁵⁴⁸ Fins a mitjan juliol no es va poder mitigar aquesta carència de queviures gràcies a la introducció de mil cinc-cents

austriacistes, que durant l'agost de 1709 van intentar apostar embarcacions a les rodalies de la badia de Roses per mirar de tancar l'entrada de pertrets, quelcom que en alguna ocasió es produí de manera recixida.⁵⁴⁹

No havia passat ni un any des del seu nomenament que a l'estiu de 1709 Juan Marquina va realitzar un document de queixa vehement vers Noailles, en la línia del que havia estat escrivint Recco al llarg dels anys precedents. Bàsicament, el governador es centrava en les poques atencions que havien rebut per part del general, que el procés de fortificació era insuficient i els sous rebuts en els darrers cinc anys eren irrisoris. A la plaça no hi havia res als magatzems i va demanar que a través del confiscador Gregori Matas es poguessin facilitar diners per adquirir mercaderies. Les darreres línies del document són ben il·lustratives: «si se mete algo por la via de Francia, es como si no la tubiera la plaza [...] que para el exercito como para los ospitales todo a de salir de el Pais, pan, vino, carnes, leña, azeyte».⁵⁵⁰

Mesos després, les queixes de Marquina mantenien un nivell similar, en aquest cas, reclamant diners de les taxacions realitzades: «que de las contribuciones tan exorbitantes como ha cobrado [Noailles] de este Pays, me paguasse a la primera plana y parte de nuestros sueldos tampoco ha dado cumplimiento ni le daría, pues solo acumulaba dinero para comprar el baston de Mariscal de Francia».⁵⁵¹ El sergent major de la plaça, el veterà Celdoni Termes,⁵⁵² tenia unes racions de pa que en paraules del governador no se les menjaven ni els gossos. Marquina comentava que l'aspecte de l'oficial era llastimós.⁵⁵³

Sembla que la situació va arribar a ser insostenible a inicis de 1712, amb acusacions creuades entre Juan Marquina i els generals francesos (Noailles i el comte de Fiennes).⁵⁵⁴ Mesos abans, Tiberio Caraffa, que era un dels comandants de l'exèrcit de Noailles, havia rebut una missiva del propi governador de Roses on li manifestava el seu desig d'abandonar la guarnició.⁵⁵⁵ D'entre els mesos d'abril i juny de 1712, Marquina havia manifestat en set missives l'estat d'escassetat amb què es trobava el conjunt rosinc, sempre però, sembla que va ser ignorat.⁵⁵⁶

Des del nostre punt de vista, la desatenció que patia com a comandant de la fortalesa

sacs de farina, una barca de vi i bestiar (quaranta moltons i disset vaques); AHN, *Estat*, ll. 758. Carta de Juan Marquina a Grimaldo. Roses, 17 de juliol de 1709; del mateix lligall, Carta d'Honorat de Pallejà a Grimaldo. Perpinyà, 21 de juliol de 1709.

⁵⁴⁹ De quaranta-nou embarcacions, els aliats en van prendre trenta-cinc; AHN, *Estat*, ll. 373. Carta de Juan Marquina a Grimaldo. Roses, 18 d'agost de 1709.

⁵⁵⁰ AHN, *Estat*, ll. 373. Carta de Juan Marquina a Grimaldo. Roses, 18 d'agost de 1709.

⁵⁵¹ AHN, *Estat*, ll. 383. Carta de Juan Marquina a Grimaldo. Roses, 9 de gener de 1710.

⁵⁵² L'any 1710, el sergent major Celdoni Termes, portava vint-i-vuit anys servint als exèrcits reials, començant com a soldat en temps de Carles II; AHN, *Estat*, ll. 426-1. Memorial de Celdoni Termes a Grimaldo. Roses, 3 de juliol de 1712; AHN, *Estat*, ll. 450-1. Carta de Celdoni Termes a Grimaldo. Roses, 2 de gener de 1714.

⁵⁵³ AHN, *Estat*, ll. 394. Carta de Juan Marquina a Grimaldo. Roses, 18 de maig de 1710.

⁵⁵⁴ AHN, *Estat*, ll. 423. Carta del comte de Fiennes a Grimaldo. Girona, 14 de febrer de 1712.

⁵⁵⁵ AHN, *Estat*, ll. 423. Carta de Tiberio Caraffa a Grimaldo. Figueres, 15 de setembre de 1711.

⁵⁵⁶ AHN, *Estat*, ll. 425. Cartes de Juan Marquina a Grimaldo. Roses, 17 de juny de 1712.

provocava l'elevat to dels seus comentaris. Durant aquesta campanya, el governador es queixà amargament de gran part de les accions que emprenien els dirigents gals, com quan Fiennes, fruit de l'enorme quantitat de contribucions extretes a l'Empordà, es va dedicar a fortificar posicions obertes que, després, van ser perdudes per la contraofensiva austriacista de 1712. Mentrestant, Roses continuava desproveïda i el seu comandant advertia que en cas que la fortificació fos atacada, la resistència no era possible, «en la plaza no hay dinero y con prestamos estan los soldados socorridos asta el dia 20 de este y los oficiales subalternos sin socorro ni que comer».⁵⁵⁷ Un testimoni aliè a la disputa entre el governador i l'estament francès (Tiberio Caraffa), en entrar a Roses va quedar esparverat de l'estat «miserable» en què es trobava la guarnició, per això recomanava taxar poblacions veïnes per poder alleugerir la mancança.⁵⁵⁸ Seguidament, sense especificar l'impacte, Tiberio Caraffa expressava que les malalties existents entre la tropa impedièen prosseguir amb els treballs de fortificació,⁵⁵⁹ una situació que, pel que esmenta la correspondència, es va mantenir al llarg de l'estiu.⁵⁶⁰

Juan Marquina no va poder veure acomplert el seu desig d'abandonar Roses, atès que al setembre de 1713 va morir –en desconexem les causes.⁵⁶¹ La poca atenció rebuda durant els seus anys de comandament va provocar l'enfrontament amb l'estament gal del Rosselló. Ignorem amb exactitud les causes que podrien explicar la realitat viscuda al castell de la Trinitat durant el període 1706-1713 però, presumiblement, la poca rellevància que va adquirir el fortí al llarg dels anys de conflicte podria esdevenir una explicació. Unes línies del duc de Pòpuli a les acaballes de la guerra, des del nostre enteniment, evidencien la concepció que en ocasions podien generar places fortificades com Roses, on existia una sensació de reclusió i d'aïllament. Segons el nomenament que va fer la Cort de Madrid a inicis de 1714, que atorgava la plaça de tinent de rei de la Trinitat al capità d'infanteria de les Guàrdies Espanyoles, Antonio de Heredia, el duc de Pòpuli va intentar que dit oficial –suposem per petició expressa de Heredia– no exercís el càrrec. D'entre les raons, «pareze que no mereze se le confine sin demerito alguno por teniente de Rey de una plaza tan remota y estrecha a servir empleo muy desigual al que tenia».⁵⁶²

⁵⁵⁷ AHN, *Estat*, ll. 420. Cartes de Juan Marquina a Grimaldo. Roses, 9 de maig de 1712.

⁵⁵⁸ AHN, *Estat*, ll. 425. Carta de Tiberio Caraffa a Grimaldo. Roses, 17 de juny de 1712.

⁵⁵⁹ AHN, *Estat*, ll. 426-1. Carta de Tiberio Caraffa a Grimaldo. Roses, 7 de juliol de 1712; AHN, *Estat*, ll. 426-2. Carta de Tiberio Caraffa a Grimaldo. Roses, 9 d'agost de 1712, on ja deixava entreveure alguna desavinença amb el cos gal, «estos señores franzeses mas quieren el dinero que fortificaciones».

⁵⁶⁰ AHN, *Estat*, ll. 419. Carta del comte Fiennes a Grimaldo. Lleida, 19 de setembre de 1712.

⁵⁶¹ AHN, *Estat*, ll. 436. Carta de Pedro Rubio a Grimaldo. Puigcerdà, 24 de setembre de 1713.

⁵⁶² AHN, *Estat*, ll. 450-1. Carta del duc de Pòpuli a Grimaldo. Camp davant de Barcelona, 24 de gener de 1714.

3.5.2 Una rèmor secular: la deserció

Els historiadors han sabut identificar un dels fenòmens més comuns que va caracteritzar el comportament de la tropa durant l'època Moderna: la deserció. Una traça que si hom maneja documentació de l'època ràpidament en capta l'existència. Diversos autors han escrit que la causa principal de les baixes dels exèrcits no eren conseqüència del combat (mort o ferida), o d'una possible malaltia, sinó de la fugida del combatent.⁵⁶³ Durant la guerra dels Nou Anys podem advertir com els soldats de reemplaçament que van arribar a Catalunya presentaven uns percentatges de deserció significativament alts en alguns casos.⁵⁶⁴ Com veurem a continuació, la guerra de Successió espanyola esdevé un nou conflicte modern on aquesta realitat es perpetua, en ocasions, amb una presència elevada. En totes les maniobres que hem abordat amb una certa dedicació hi documentem el fenomen: setges de Barcelona de 1705 i 1706, batalla d'Almansa, setge de Lleida, setge de Tortosa, setge de Girona, Prats de Rei i atac de Cardona de 1711, bloqueig austriacista de Girona de 1712, bloqueig i setge barceloní de 1713-1714, a banda de les incursions permanents que es van realitzar a la plana de Lleida al llarg dels anys centrals.

Aquesta freqüència ens indica que la fugida dels combatents era un fenomen absolutament assimilat pels actors de les guerres, era un factor intrínsec de la pròpia disputa amb el qual es convivia i s'intentava extreure un rendiment. Tant era així que un dels principals canals d'informació dels exèrcits en campanya –no l'únic– s'aconseguia a través dels desertors;⁵⁶⁵ o com han indicat teòrics del fenomen bèl·lic, subratllant com els exèrcits intentaven captar desertors per enrolar-los a les pròpies files.⁵⁶⁶ L'estament borbònic hispànic, davant les informacions que alguns soldats irlandesos de l'estol aliat de 1705 ja havien començat a desertar, va planificar la mobilització de vint-i-quatre oficials de la mateixa nació per què passessin al camp barceloní aquell mateix setembre. L'objectiu de la maniobra era animar a desertar als compatriotes i, d'aquesta manera, poder formar un regiment de dragons d'origen irlandès d'uns tres-cents militars. Desconeixem si en aquesta ocasió els projectes d'aixecar una formació filipista van reeixir, malgrat que ho dubtem si tenim en compte que des de Lleida no es va acabar enviant cap reforç per a Velasco. Paral·lelament, la Cort de Madrid va enviar tres-cents doblons per emprar-los com a «enganche» d'aquests possibles desertors.⁵⁶⁷ Registres similars els podem observar a la

⁵⁶³ BLACK, J.: *La Europa del siglo XVIII*. Madrid: Akal, 1997, p. 379.

⁵⁶⁴ ESPINO LÓPEZ, *Catalunya durante...*, p. 218.

⁵⁶⁵ Val a dir que les informacions trameses per aquests fugitius no sempre eren exactes, com quan un militar del desembarcament aliat de 1705 va comunicar a Velasco que transportaven quinze mil homes i, en realitat, el contingent de Peterborough era d'uns nou mil efectius; AHN, *Estat*, ll. 2947. Carta de Velasco a Grimaldo. Barcelona, 25 d'agost de 1705.

⁵⁶⁶ BLACK, *A Military Revolution?...*, p. 43.

⁵⁶⁷ AHN, *Estat*, ll. 264. Ordre de Felip V, Madrid, 2 de setembre de 1705; Carta de Grimaldo a Velasco. Madrid, 16 de

inversa, quan el comte de Galway, sabent que l'exèrcit filipista comptava amb soldats hispànics descontents, o que pretenien servir amb l'Arxiduc, va promoure'n la deserció oferint el mateix rang d'oficial a l'exèrcit aliat de Portugal.⁵⁶⁸

Si tenim en compte els elements que hem exposat, i especialment els que envoltaven la quotidianitat dels combatents que van participar a la disputa successòria a Catalunya, esdevé ben plausible que la tropa i segments de la sotsoficialitat poguessin practicar la fugida. En la base de l'explicació hem de contemplar el punt de partida dels soldats, és a dir, la manera com arribaven a l'exèrcit. A inicis del segle XVIII, tal com ja succeïa al segle XVI, la insuficiència que oferia el reclutament voluntari en termes numèrics motivava que la Corona emprés mesures de caràcter insatisfactori des del punt de vista civil (lleves i quintes) per aconseguir engrossir les files.⁵⁶⁹ Així mateix, al llarg de les campanyes estudiades hem vist com sovint les superintendències no podien garantir un subministrament regular de l'aliment bàsic, el pa, que havia de ser racionat, o dels farratges necessaris per a les cavalleries. La paga, si es rebia, arribava a batzegades, el vestuari presentava traces d'irregularitat, les malalties, en moments concrets, podien ser freqüents, tenint un impacte important entre la tropa. La campanya filipista de 1711 és ben il·lustrativa, no només per la manera com acabà –la derrota de Cardona–, sinó per la poca cura dels acantonaments a l'inici de l'any. El comandant José Vallejo escrivia que estant l'exèrcit acampat a les rodalies de Calaf i Prats de Rei, amb tanta «descomodidad», que van desertar al voltant de mil soldats i van perdre dos-cents cavalls per causa de la fatiga i el mal aprovisionament.⁵⁷⁰ Les condicions de vida d'aquests homes, per tant, eren sovint miserables; desertar representava una fugida cap endavant per evitar una situació de precarietat màxima, i a més, si tenim en compte la poca vocació de part d'aquests homes. A. Espino també ha posat sobre la taula com aquesta acció significaria una mostra de rebuig vers la gestió de la cúpula militar, una mesura de pressió per mirar de capgirar la situació existent, tal com succeïa amb el motí.⁵⁷¹

Un fragment que hem rescatat documenta de manera precisa la deserció derivada d'aquesta desatenció assistencial referida. Ahora, deixa entreveure el paper de l'oficialitat com a vertebradora de les formacions en moments de dificultat: «verá V.S. la suma nezcidad, assí de medios, como de armas, vestidos [...] por cuya falta han desertado algunos soldados; y lo hubieran executado muchos mas a no haverlos asistido sus ofiziales, de su dinero».⁵⁷² Recordem que els

setembre de 1705.

⁵⁶⁸ TNA, SP 34/33, exp. 110B.

⁵⁶⁹ TORRES AGUILAR, M.: «El delito de deserción y la reforma del reclutamiento en el ejército de Felipe V», DD.AA.: *La Guerra de Sucesión en...*, p. 550.

⁵⁷⁰ AHN, *Estat*, ll. 397. Carta de José Vallejo a Grimaldo. Corella, 19 de juliol de 1711; Carta del marquès de Valdecañas a Grimaldo. Cervera, 20 de juny de 1711.

⁵⁷¹ ESPINO LÓPEZ, *Catalunya durante...*, p. 215.

⁵⁷² AHN, *Estat*, ll. 416-2. Carta de Noailles a Grimaldo. Lleida, 19 d'agost de 1711.

oficials havien posat en joc patrimoni particular per accedir als càrrecs rellevants de la jerarquia castrense, quelcom que a la llarga els garantiria un millor posicionament social. Per tant, hem d'entendre en aquesta línia el fet que estaments militars facilitessin recursos propis a la tropa. En el rerefons es buscava la continuïtat de la seva arriscada empresa, que passava per la supervivència del seu regiment. En aquest document de Noailles que hem acabat de transcriure també s'hi va adjuntar un memorial dels pertrets que reclamava la formació afectada per la deserció (regiment de dragons de *Pou de Jafre*): dos-cents fusells amb baionetes, dues-centes jupes, dos-cents parells de mitges, quatre-centes camises i trenta tendes de campanya.

La soldadesca, per cercar l'alleugeriment de vicissituds com les descrites, podia practicar la rapinya de manera habitual, en ocasions, instigades pels propis comandants ja que consideraven que la captura d'un botí mitigaria la duresa de sortir a campanya.⁵⁷³ A la primera escomesa important de la guerra de Successió a la Península, els soldats aliats, amb permís d'Ormond, van saquejar el Puerto de Santa María i Rota; o tal com va passar a Lleida l'any 1707, quan el duc d'Orleans va instigar el robatori de les cases particulars i d'edificis religiosos.

Una segona opció, a la vegada que momentània, era la venda per part dels propis soldats de l'equipament militar que la Monarquia els havia facilitat (cavall i altres pertrets). De fet, al voltant del món de la picaresca podem advertir un seguit de pràctiques –alhora que força difícils de contrastar– que des del nostre punt de vista esdevenen realment interessants en tant que demostren les limitacions reals, de base, dels exèrcits professionals de l'època. En aquest sentit, els soldats podien llogar-se per treballar a temps parcial, o fer de contrabandistes, tal com sovint realitzaven els «vivanderos».⁵⁷⁴ A Pina de Ebro algun “soldat” venia tabac de manera il·legal, esquivant així la taxa imposada per la hisenda règia.⁵⁷⁵ A la Lleida austriacista es va malgastar la roba de llit lliurada a la guarnició «[por] haverse los soldados vendido muchas y las mejores mantas y jergones que se les havia entregado».⁵⁷⁶ A l'àrea urgellenca, «publicamente los oficiales y soldados cortavan las mieses, las trillavan, sacavan el grano y le vendían, sin nìgun remedio de nuestros generales».⁵⁷⁷

Amb diferència, el millor testimoni que hem localitzat prové del comissari filipista Baltasar Moscoso: «Los soldados divertidos se distraen en aplicaciones indecentes, en contrabandos, y en guardias de montes, dehesas, y ganados, en menosprecio de la profesion, y mui notable daño de la manutencion, porque exercitados en esto se huyen a qualquier movimiento, se casan, y se pierden

⁵⁷³ PARKER, *La Revolución militar...*, pp. 87-88.

⁵⁷⁴ Gràcies als expedients matrimonials, R. Tey documenta com la joventut podia ser un factor important per esdevenir «vivandero», atès que un capità del regiment d'Araujo argumentava «no voler los donar plaça de soldats per ser molt miñons»; citat a TEY i FREIXA, *Danyos humans...*, p. 18.

⁵⁷⁵ AHN, *Estat*, ll. 433-2. Carta de T'serclaes de Tilly a Grimaldo. Saragossa, 25 de juliol de 1713.

⁵⁷⁶ AML, *Llibre de Consells Generals*, reg. 457, fol. 166.

⁵⁷⁷ AHN, *Estat*, ll. 397. Carta de José Vallejo a Grimaldo. Corella, 19 de juliol de 1711.

y aun puedo afirmar sucede con muchos oficiales. La murmuracion introducida por razon de la reforma ha hecho correr varias voces, y con ellas asuntos tan perniciosos, y perjudiciales que ocultan cavallos, se cometen fraudes, y se vive con tanta precipitacion, que ningun desvelo bastará despues a corregirlos, y reglarlos [...] Muchos cavallos del Rey, como se me ha echo presente, sirven a transportar contrabandos, y los oficiales a ocultarlos, y acometerlos en que ay tan tremendos desordenes, que no se pueden numerar, ni reducir a explicacion». En la mateixa línia, el comissari sentenciava sobre l'estat de la cavalleria: «oy ésta es un desquaderno lastimoso, una usurpacion infinitas, y una extrema confusion».⁵⁷⁸

La picaresca, doncs, tan difícil de rastrejar però present si atenem a les fonts amb dedicació, tenia en la deserció un aliat indiscutible. D'aquesta manera, considerem que un fenomen tan transversal i estès també s'ha de poder explicar en aquests termes d'engany i rufianeria, a banda de les condicions miserables que podien suportar els soldats: «las tropas de Francia que se hallan en Lampurdan desertan muchos soldados a los enemigos, y particularmente de los de cavalleria quienes despues de vender los cavallos, y equipages, pasan a nuestra frontera de Cataluña para sentar plaza en los regimientos de el exercito de S.M.».⁵⁷⁹ A la fase final de la disputa, durant el bloqueig i setge de Barcelona, l'exèrcit francès no tenia cap recança en emprar pràctiques ben fraudulentas, suposem, per aconseguir més racions de pa i diners de la Monarquia espanyola, que era qui els mantenia i els pagava. El superintendent José Patiño, qui descriu els esdeveniments i va comprovar amb els seus ulls la revista feta al contingent gal, avisava que «publicamente, y con el mayor desorden, a penas se concluía la [revista] de un vatallon quando la mitad de los soldados se passava a otro, cuyo fraude se beía en todos, de tal manera que no pudiendo ni deviendo disimularlo, me obligó a no concluirlo». El duc de Pòpuli es va mostrar molt molest amb les tropes franceses acantonades a Barcelona ja que, segons la seva correspondència, va existir un comerç ocasional dut a terme entre soldats i oficials de l'exèrcit gal amb civils de la ciutat.⁵⁸⁰ Davant aquesta situació era força difícil que s'acomplís un dels principals objectius militars, el bloqueig, que pretenia tallar el flux de subministres. Patiño també es mostrava queixós pel poc control dels queviures que arribaven per via marítima, atès que els gèneres dels vaixells no portaven pòlisses d'embarcament i, per tant, el superintendent havia de confiar en la paraula dels capitans, sense «confrontar ni en la cantidad ni en las especies, con lo que se previene en las relaciones que se ma avian remitido». De fet, algunes missives de Patiño mostren un clar to de resignació: «lo que no se haze, es solo lo ymposible».⁵⁸¹

A la pràctica, com es produïa la deserció? Aquesta qüestió tan bàsica però de difícil resposta

⁵⁷⁸ AGS, *Secretaria de Guerra. Suplement*, ll. 125. Carta de Baltasar Moscoso a Jean Orry. Madrid, 8 de setembre de 1713.

⁵⁷⁹ AHN, *Estat*, ll. 416-2. Carta de Vendôme a Grimaldo. Lleida, 18 d'agost de 1711.

⁵⁸⁰ AHN, *Estat*, ll. 444. Carta del duc de Pòpuli a Grimaldo. Camp davant de Barcelona, 17 de desembre de 1713.

⁵⁸¹ AHN, *Estat*, ll. 449. Carta de José Patiño a Grimaldo. Camp davant de Barcelona, 9 de març de 1714.

s'ha d'afrontar amb les anotacions de caràcter anecdòtic que en comptagotes ofereixen les fonts. No pretenem establir grans patrons explicatius però uns breus exemples il·lustren com aquests processos es desenvolupaven en la normalitat de la vida quotidiana, sense que fossin maniobres massa complexes. Destaca la fuga en el moment del trasllat de tropes, o en cas que s'hagués de realitzar alguna breu operació. A Girona, mentre va estar bloquejada per l'amalgama austriacista durant bona part de 1712, els soldats de la guarnició borbònica realitzaven sortides per buscar queviures; quelcom que el governador francès, Mr. de Brancas, va acabar prohibint fruit de la marxa que feien molts soldats quan anaven a adquirir hortalisses dels paisans.⁵⁸² Precisament, durant aquestes mateixes jornades, des de l'altre costat del Principat s'informava a la Cort madrilenya de situacions similars. El filipista Morejón advertia com dels cinc batallons del cos d'infanteria d'elit de la Guàrdia Espanyola, que van ser mobilitzats des de Madrid cap a Lleida, tan sols en el trànsit d'una ciutat a l'altre van desertar cent set militars.⁵⁸³ A Osca hem observat com un frare franciscà del convent de la ciutat, de nom Francisco Cupillar, va intentar col·laborar per què trenta-dos soldats borbònics i dos sergents desertessin a l'enemic. Sembla que la intriga va ser descoberta, quelcom que va comportar l'empresonament del religiós i un consell de guerra als militars. En aquesta ocasió, els soldats van salvar la vida ja que van al·legar ser imbuïts pels sergents, els dos sotsoficials van ser penjats.⁵⁸⁴ Episodis com aquest posen l'accent en què les fugues sovint s'executaven en grup,⁵⁸⁵ tal com també hem observat en la guarnició de Roses.

La deserció que hem referit fins ara, o bé es derivava de la precarietat vital que acompanyava la milícia, o fruit de la picaresca d'alguns efectius que intentaven extreure algun recurs econòmic de l'entorn en el qual es movien (aquest fet no eximia que els soldats que ho executaven també estiguessin envoltats per un situació depriment). Tot i així, la deserció no sempre estava relacionada amb aquests dos paràmetres. D'aquesta manera, el paradigma d'aquesta "altra deserció" l'hem documentat just en el primer gran enfrontament que hem abordat al nostre estudi, el setge de Barcelona de 1705. Si recuperem les brillants anotacions que va trametre Velasco a la Cort borbònica durant les intranquils setmanes del setge, deduïm com la guarnició filipista tenia prou ben cobertes totes les necessitats bàsiques. El darrer virrei borbònic de Catalunya va informar que la tropa s'alimentava amb bones olles de carn i el vi necessari; així mateix, a part d'haver percebut amb puntualitat la paga fins aquell moment, durant els dies de combat se'ls va incrementar lleugerament l'assignació econòmica. En cas de malaltia, tal com havia succeït durant l'estiu de 1705, els soldats de Barcelona comptaven amb l'hospital de la Santa

⁵⁸² AHN, *Estat*, ll. 419. Carta de Pedro Rubio a Grimaldo. Perpinyà, 3 de setembre de 1712; AHN, *Estat*, ll. 426-2. Carta de Salvador Prats i Matas a Grimaldo. Perpinyà, 21 d'agost de 1712.

⁵⁸³ AHN, *Estat*, ll. 426-2. Carta de Francisco Morejón a Grimaldo. Lleida, 21 d'agost de 1712.

⁵⁸⁴ AHN, *Estat*, ll. 383. Carta de T'serclaes de Tilly a Grimaldo. Saragossa, 18 de març de 1710.

⁵⁸⁵ ESPINO LÓPEZ, *Catalunya durante...*, p. 216.

Creu, que garantia un restabliment prou reeixit si observem la taxa de mortalitat d'aquell mes d'agost (4%). Doncs bé, enfront la situació descrita, i l'apreciació del virrei respecte els seus homes: «mis tropas han sido siempre, y seran muy leales sin que en ninguno se aya observado la menor falencia»,⁵⁸⁶ quan els aliats van ocupar la capital catalana, el 61% de la guarnició borbònica va desertar per enrolar-se a l'exèrcit enemic.⁵⁸⁷

Episodis tan contundents com aquest es van produir al front estudiat al llarg de tota la disputa. Les guarnicions de Girona, Tarragona i Lleida van fer el mateix durant la tardor de 1705. En conseqüència, aquestes actituds denoten com existia un gruix evident de militars que havien fet de la milícia la seva professió, per això no tenien cap recança a l'hora de canviar de bàndol. Si el mitjà de supervivència que tenien fins aquell moment era substituït per un altre, en aquest cas l'exèrcit borbònic per l'exèrcit austriacista, l'intercanvi es produïa sense cap impediment. Situacions a la inversa també es van produir. Un cop es va disputar la decisiva batalla d'Almansa, abans d'esdevenir presoners, al voltant d'uns mil soldats van enrolar-se a les files filipistes. I cal esmentar que una part d'aquests combatents van tornar a canviar de bàndol al cap de mig any, quan Orleans va iniciar el setge de Lleida i els referits combatents van introduir-se a intramurs de la ciutat del Segre.⁵⁸⁸

Les úniques tropes on aquest fet esdevé més difícil de contrastar van ser les d'origen estranger (anglès, holandès, imperial, portuguès i francès), perquè si eren capturades, aquestes sovint optaven pel captiveri tot esperant el conseqüent «canje». Aquesta situació estava molt condicionada per si la soldadesca era pagada amb regularitat, atès que difícilment desertaria.

D'aquesta manera, això podria indicar –a falta de més proves– que els soldats d'origen hispànic eren els que presentarien unes taxes de deserció més elevades. Els cossos borbònics d'infanteria de Barcelona (Melchor de Montes i Luis Gaetano de Aragón), seguint les relacions citades de Velasco, van ser els que patiren més baixes per deserció. Gràcies a les certificacions del veedor de la fortalesa de Peníscola podem captar amb rigor l'impacte entre els homes que van fugir de la guarnició per enrolar-se a l'enemic. De les quatre companyies del fortí, que en total representaven cent trenta-dos militars, trenta-quatre van canviar de bàndol (el 25% del total). Un desglossament detallat d'aquesta xifra denota el que referim: mentre que a la companyia d'espanyols de Peníscola la deserció va ser del 42,5%, les altres tres companyies, d'origen italià, van tenir percentatges més reduïts (0%, 11,5% i 28%).⁵⁸⁹

⁵⁸⁶ AHN, *Estat*, ll. 664-1. Còpia d'una carta de Velasco a Grimaldo. Barcelona, 13 d'octubre de 1705.

⁵⁸⁷ Aquest percentatge l'hem extret de les informacions transcrites a la pp. 68-69. Tal com hem escrit en l'apartat que referim, i seguint les apreciacions de Velasco, el volum de la guarnició barcelonina que abandonà l'exèrcit filipista encara podria haver estat més alt, en conseqüència, el percentatge de deserció que apuntarem seria superior.

⁵⁸⁸ Vegeu p. 126.

⁵⁸⁹ AHN, *Estat*, ll. 281-2. Certificació de Matías Cardona a Grimaldo. Peníscola, 2 d'agost de 1706.

Desertar per acudir a l'enemic també significava desertar per enrolar-se a les partides de miquelets i voluntaris. En l'apartat corresponent hem facilitat algunes dades en aquesta línia, però creiem que la sentència del comandant general de l'exèrcit establert a Barcelona es clarificadora. El duc de Pòpuli, en una de les habituals missives que enviava des del camp barceloní a la Cort, va explicar les refregues dels homes de Bracamonte contra els resistents que comandava Amill. L'investida filipista, que comptava amb el suport del sometent de Vic, va matar entre trenta i quaranta homes, així com va prendre dinou cavalls i divuit presoners, «los mas de ellos desertores de nuestras tropas».⁵⁹⁰

3.5.3 *El captiveri i els processos de «canje»*

Així com la deserció ha estat una temàtica referida i, en el cas que ens ocupa, àmpliament documentada, una de les incògnites que resten per abordar i que també es derivaven d'exercir la guerra com a militar –o combatent auxiliar– era el procés d'empresonament. Les fonts oficials no aporten traces d'aquest camp, per tant, tractar aspectes com l'indret, l'assistència i el temps de reclusió esdevé més difícil. Durant la contesa que estudiem, el nombre de presoners fets per part d'ambdós bàndols va ser molt nombrós, malgrat que sovint la tropa decidia canviar de bàndol abans que esdevenir presonera de guerra. En certa manera, aquesta actitud és indicativa del que podia implicar el captiveri, on es documenten traces de manutenció escassa i de reclusions prolongades i força allunyades del front.

Quan hom treballa aquesta temàtica, de la documentació s'ha d'esgrimir la diferenciació essencial entre presoners de guerra i presoners d'estat, tal com s'evidencia de manera clara a partir del juliol de 1713. Tot i que en les fonts aquests termes sovint apareixen de la mà, o fins i tot sense l'important qualificatiu, tenir en compte el matis és rellevant ja que repercutia de manera directa en el tracte que rebia el reclús. Els presoners d'estat –que podien haver caigut presoners per significar-se en la guerra– eren tractats amb més severitat, atès que se'ls considerava rebels i se'ls hi atribuïen crims de «lesa Majestad». De la mateixa manera, el rigor que experimentaven els sectors populars que havien estat participants de la confrontació –perfectament exemplificada en la mobilització auxiliar, que comportava l'execució sense paliatius de miquelets o voluntaris, o la condemna a galeres– no sempre es produïa entre els rebels capturats d'una certa importància o ascendència social. Alhora, aquests afers en ple front de guerra van tenir els seus propis matisos; no podem concebre de la mateixa forma l'escenari gestionat per Felip V (Terres de Ponent i de

⁵⁹⁰ AHN, *Estat*, ll. 449. Carta del duc de Pòpuli a Grimaldo. Camp davant de Barcelona, 28 d'abril de 1714.

l'Ebre) i l'àrea ocupada per les forces del duc de Noailles, que seguia les directrius de la Cort de París (extrem nord-oriental del Principat). Castellví ho testimonia amb bon criteri, i les fonts primàries ho contrasten, tal com es pot comprovar amb els articles XXI i XXIII de la rendició de Girona, on el general francès garantia que la població civil que havia lluitat al costat dels austriacistes serien inclosos a les capitulacions i no patirien represàlies. Castellví, fins i tot, relata com alguns militars francesos van començar a escometre contra els miquelets de Rau, a qui van tirar del cavall, però Noailles va intercedir per què el procés de sortida de Girona seguís un cert patró de normalitat.⁵⁹¹

En les línies següents centrem l'atenció en els militars que van esdevenir presoners de guerra, per tant, que van restar captius fins que van ser intercanviats o fins que la guerra va cloure. D'aquesta manera, gràcies al buidatge d'algunes relacions realitzades pels comissaris pertinents, podem resseguir els paratges d'acantonament dels reus austriacistes, i en menor mesura, borbònics. En aquest sentit, a través de cent quinze registres elaborats per comissaris filipistes – reconeixem que és una xifra testimonial tenint en compte el gran volum de presoners fets durant la contesa–, hem determinat els indrets de reclusió, majoritàriament situats en territoris de la Corona castellana.⁵⁹² De la diversitat de paratges destaquen el Principat d'Astúries i Castella la Vella; del primer indret, la capital mantenia, no sense problemes, el gruix més important de captius;⁵⁹³ pel que fa a Castella la Vella, nuclis com Salamanca, Burgos, Palència, Sepúlveda i Segòvia van albergar presoners, i de manera molt marcada, l'actual zona de La Rioja (Calahorra). L'obra literària de Defoe, on part de la narració es centra en la reclusió del capità George Carleton a San Clemente, dibuixa un paratge manxec on alguns captius aliats van ser-hi confinats.⁵⁹⁴ Les fonts borbòniques també documenten la presència d'alguns reus a Castella la Nova, a la població de Ciudad Real. La capital de la Monarquia també va albergar presoners, així com nuclis circumdants (Vallecas, Humanes i, en menor mesura, Guadalajara). A més d'aquests indrets, hem de suposar que places fortificades importants de la Corona, com eren Pamplona, la Corunya, Alacant o Peníscola, entre d'altres, van albergar reclusos. Precisament, en aquestes fortificacions hi van ser enviats cabdills catalans que havien desenvolupat càrrecs rellevants durant l'epíleg resistent barceloní.⁵⁹⁵

⁵⁹¹ AHN, *Estat*, ll. 410-1. Document adjuntat per Noailles a Grimaldo. Girona, 26 de gener de 1711; CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, p. 411 i III, p. 134. La diferenciació entre presoners d'estat i de guerra no eximia que Noailles també hagués mostrat senyals de gran severitat a les àrees per on incorria, vegeu CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, II, p. 420.

⁵⁹² Vegeu el detall d'aquestes dades a l'Annex XI.

⁵⁹³ MARTÍNEZ-RADÍO GARRIDO, E.: *La Guerra de Sucesión y Asturias*. Oviedo: Consejería de Cultura y Turismo del Principado de Asturias-Krk Ediciones, 2009, p. 268.

⁵⁹⁴ LEÓN SANZ, *Memorias de guerra...*, op. cit.

⁵⁹⁵ AHN, *Estat*, ll. 742. Carta de Rodrigo Cavallero a Grimaldo. Alacant, 22 d'octubre de 1714; carta de Fernando Pinacho a Grimaldo. Alacant, 19 de novembre de 1714.

Del material treballat es desprèn com el *modus operandi* d'aquests processos, en bona mesura, resultava semblant. El militar que havia estat atrapat en alguna maniobra del front era enregistrat pel comissari de «canjes» al «Libro general de los prisioneros».⁵⁹⁶ Malauradament, aquesta font essencial no l'hem localitzat, malgrat que ignorem si s'ha pogut conservar. Seguidament, amb l'objectiu d'allunyar el militar de l'exèrcit enemic, fruit del perill de fuga evident que podia existir, el presoner era traslladat a un nucli fronterer d'Aragó i Castella, on després podia ser redistribuït. Unes anotacions sobre Molina d'Aragó són clarificadoros en aquest sentit, on s'entreveu la dificultat de què la població pogués albergar cent vint-i-quatre reus i esdevingués necessari el repartiment en altres territoris. En aquesta ocasió, la Cort madrilenya va resoldre que fossin traslladats a Burgos.⁵⁹⁷ La relació d'aquesta localitat amb els presoners de guerra torna a registrar-se pocs anys després, quan el coronel José Vallejo va rendir la guarnició de Casp i va enviar-ne els cinquanta homes que la composaven com a presoners de guerra,⁵⁹⁸ albirem, per ser novament redistribuïts. Altres localitats frontereres com Daroca realitzaven la mateixa funció, on els presoners que hi arribaven passaven després a altres paratges sota control borbònic.⁵⁹⁹

La majoria de llistats –com el que adjuntem en l'annex– corresponen a militars que ocuparen places de l'oficialitat i la sotsoficialitat, sent més difícil seguir el rastre de la tropa. En part, com hem esmentat, perquè l'estament més baix de l'exèrcit sembla que desertava a l'enemic. Aquest fet no comportava que soldats no fossin empresonats, sobretot, els provinents de cossos estrangers. En els escassos moments on hem pogut contrastar els indrets de reclusió de la tropa austriacista presonera, també localitzem les àrees referides a la Corona castellana. Gràcies a una relació elaborada l'any 1712 pels comissaris filipistes sabem, malgrat que sense detall, que més de mil dos-cents soldats (alemanys, espanyols, portuguesos i holandesos) estaven reclusos a Segòvia, Sepúlveda, Còrdova, Humanes, Sòria, Palència, Ciudad Real, Zarzadilla, Vitòria, Alcalá, Guadalajara, Madrid i Oviedo.⁶⁰⁰

Això no eximia que alguns reus fossin traslladats a França, compartint la despesa que significava mantenir els militars i, en el cas dels oficials, els servents. El primer gran exemple on documentem aquest fet deriva de la batalla d'Almansa. Malgrat que indrets hispànics com Gijón van albergar part d'aquests presoners, i segons sembla vint anys després el consell local encara estava pendent de percebre el cost de la manutenció,⁶⁰¹ el país gal va rebre uns dos mil anglesos

⁵⁹⁶ AHN, *Estat*, ll. 411-1. Carta d'Antonio Illoni al marquès de Bedmar. Saragossa, 22 de desembre de 1711.

⁵⁹⁷ AHN, *Estat*, ll. 758. Carta del senyoriu de Molina d'Aragó a Grimaldo, 18 d'agost de 1708.

⁵⁹⁸ AHN, *Estat*, ll. 410-1. Carta de José Vallejo a Grimaldo. Fraga, 4 de gener de 1711.

⁵⁹⁹ AHN, *Estat*, ll. 346. *Relacion de los lugares y parajes a donde se cree que se hallan los oficiales de los enemigos prisioneros de guerra*.

⁶⁰⁰ AHN, *Estat*, ll. 914. *Relacion de sargentos, cabos, tambores y soldados de las tropas de los aliados prisioneros de guerra en España*.

⁶⁰¹ DONGIL SÁNCHEZ, M.: «La Guerra de Sucesión en el Concejo de Gijón (1702-1712): la participación militar, la defensa y las aportaciones al esfuerzo bélico», *Tiempos Modernos*, 23 (2011/2), p. 23.

que s'havien encaminat des d'Arganda fins a Baiona, on eren redistribuïts.⁶⁰² Tal com es pot comprovar a través dels registres de la Secretaria de Guerra anglesa, el despatx va mostrar preocupació pels militars que estaven reclosos en territori francès, per això van enviar agents a Bordeus per poder suplir i garantir la manutenció dels reclusos fins que fossin intercanviats. D'aquesta manera, esperaven evitar la crònica deserció.⁶⁰³ També provinents d'Almansa, un mínim de dos mil sis-cents portuguesos van ser establerts a França, retornant al front català entre 1709 i 1710.⁶⁰⁴

Pel cantó austriacista, malgrat que el rastre documental encara esdevé més testimonial, sabem que els presoners borbònics restaven a Catalunya (Barcelona i Tarragona), i des dels dos ports principals s'assignaven cap a altres zones sota control Habsburg, com l'arxipèlag Balear i els territoris italians.⁶⁰⁵ A la capital catalana, ja hem esmentat l'impacte que els presoners van generar a l'hospital general de la ciutat, de manera especial durant el 1712. El borbònic Adrián de Betancourt, abans de ser nomenat governador de Tortosa l'any 1708, va passar a Grimaldo un llistat de seixanta-dos sotsoficials (capitans, ajudants, tinents i alferes/sergents) i quaranta-tres soldats filipistes que estaven retinguts al Principat.⁶⁰⁶ Casos més concrets com el del comte del Castillo o José Massones eren a Mallorca i Eivissa esperant la tramitació del seu «canje».⁶⁰⁷ Aquest tipus de política, on el captiu s'instal·lava en territori enemic, podia esdevenir molt arriscada, tal com es va comprovar amb l'intent de sublevació del coronel Mondran. Castellví relata que a l'habitatge d'aquest oficial borbònic, presoner de la batalla de Saragossa, es van produir diverses juntes amb l'objectiu de promoure una conspiració per dominar Palma i retornar la capital insular a l'obediència filipista.⁶⁰⁸ Segurament, un dels casos més coneguts va ser el de Pròsper de Verboom, presoner de la batalla d'Almenar, que va ser retingut a Barcelona durant més de vint mesos.⁶⁰⁹ Durant la seva llarga estada a la capital catalana, l'enginyer flamenc va observar el sistema defensiu de la ciutat, coneixements que posà en pràctica durant l'investida final de 1713-1714 i un cop la ciutat va tornar a l'obediència borbònica.⁶¹⁰ Així mateix, una vegada l'enginyer va ser alliberat, va trametre a la cúpula francoespanyola un informe sobre l'organització i la naturalesa del cos cívico-militar de la coronela barcelonina.⁶¹¹

Els militars presoners, en el seu captiveri, eren assistits per l'exèrcit que els custodiava. Així ho

⁶⁰² AHN, *Estat*, ll. 320-1.

⁶⁰³ TNA, WO 4 /5, fol. 221.

⁶⁰⁴ BNP, cod. 8542, fol. 200.

⁶⁰⁵ AHN, *Estat*, ll. 420. Carta d'Antonio Illoni a Manuel Vadillo. Saragossa, 3 de maig de 1712.

⁶⁰⁶ AHN, *Estat*, ll. 320-1. Carta d'Adrián de Betancourt a Grimaldo. Camp de Vallovar, 8 de juliol de 1707.

⁶⁰⁷ AHN, *Estat*, ll. 426-2. Carta de T'serclaes de Tilly a Grimaldo. Lleida, 11 d'agost de 1712.

⁶⁰⁸ CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, III, p. 238.

⁶⁰⁹ AHN, *Estat*, ll. 426-2. Carta de Pròsper de Verboom a Grimaldo. Saragossa, 23 d'agost de 1712.

⁶¹⁰ MERCADER i RIBA, *Felip V i Catalunya...*, p. 196.

⁶¹¹ AHN, *Estat*, ll. 420. Document adjuntat per Pròsper de Verboom al duc de Vendôme. Saragossa, 18 de maig de 1712.

definien les lleis de la guerra, on els reus tenien garantida una certa manutenció i llibertat. En aquest sentit, sobretot, eren els segments de l'oficialitat i la plana major els que "gaudien" d'un marge més ampli en contraposició a la tropa. La concepció aristocràtica que en d'altres moments de l'estudi hem referit expliquen episodis com els de Tiberio Caraffa, que un cop va ser ferit a la cuixa i fet presoner en una refrega naval a l'alçada de Cadaqués, previ pas per Barcelona, va demanar permís sota la seva paraula per guarir-se a Perpinyà. En el seu cas, i un cop establert a la capital del Rosselló, va rebre la nova que el seu «canje» ja s'havia establert, no arribant a estar captiu ni vuit setmanes.⁶¹² Personatges com Verboom van aconseguir crèdit –en el seu cas a Barcelona– gràcies el qual ell mateix va poder mantenir-se i va poder ajudar altres oficials empresonats a la ciutat.⁶¹³ En d'altres ocasions, especialment els sotsoficials, demanaven ajuda econòmica directa a Felip V.⁶¹⁴ Ignorem si aquests militars captius, fins i tot, participaven de la vida quotidiana de les localitats on estaven reclosos, si més no així ho va escriure Defoe en relació a les memòries del capità anglès Carleton, que traspuen sentiments de fascinació i astorament vers els espectacles taurins de San Clemente.

En cas que un reu d'una certa jerarquia (o ascendència) vivia algun greuge en relació al seu estatus, aquest es podia queixar a la comandància. Hem identificat una missiva il·lustrativa de Juan Gómez de Morales –ignorem la plaça que ocupava a l'entramat austriacista– que mostrà a Berwick el seu disgust pel tracte rebut durant el seu captiveri: «Por dos antezedentes tengo puesto en noticia de V.A. como me hallo prisionero de guerra, y en la carcel real de esta villa [Madrid] 17 mesas â siendo contra estilo, y orden militar, el que prisioneros de mi calidad los mantengan en semejantes lugares, durante la prision de guerra [...] que me tiene medianamente mortificado, pues demas de los mucho que padezco en la prision, me hallo tan falto, y sin asistencia, que por instantes estoy esperando el perder la vida, pues deviendo atenderme como tal prisionero, no se me a dado, ni da socorro alguno, ni aun el pan de munizion que se le dá a un miserio soldado».⁶¹⁵

Encara enseguint aquests processos, el mariscal Starhemberg establí comunicació amb els dirigents francoespanyols si advertia que cabdills del seu exèrcit no rebien un tracte adient. Així ho va fer saber a T'serclaes de Tilly en conèixer que el marquès de las Navas i el capità de voluntaris Luis Bravo estaven reclosos a Cadis i Ceuta amb una atenció «no correspondiente a las leyes de la guerra». Segons sembla, aquests militars patien un aïllament rigorós, amb manca de

⁶¹² AHN, *Estat*, ll. 426-1. Carta de Salvador Prats i Matas a Grimaldo. Perpinyà, 14 d'agost de 1712; AHN, *Estat*, ll. 426-2. Carta de Pedro Rubio a Grimaldo. Perpinyà, 21 d'agost de 1712; AHN, *Estat*, ll. 914. Carta de Tiberio Caraffa a Grimaldo. Perpinyà, 30 de setembre de 1712.

⁶¹³ AHN, *Estat*, ll. 426-2. Carta de Pròsper de Verboom a Grimaldo. Saragossa, 23 d'agost de 1712.

⁶¹⁴ En aquesta ocasió, vint-i-sis militars filipistes van demanar fins a 9.977 rals de billó per poder viure a la capital catalana; AHN, *Estat*, ll. 433-1. *Relazion de los ofiziales de las tropas del Rey que se hallan prisioneros y detenidos en Barçelona*, 21 d'agost de 1713.

⁶¹⁵ AHN, *Estat*, ll. 337. Carta de Juan Gómez de Morales al duc de Berwick. Madrid, 3 de març de 1708.

llum i comunicació, fet que posava en perill les seves vides. El generalíssim austriacista va amenaçar que si no rebien una assistència digne, ell es veuria obligat a executar el mateix amb el general Miguel Pons i els coronels Villahermosa i Fayole.⁶¹⁶ Lògicament, si els borbònics identificaven processos semblants amb els seus presoners també mostraven queixes a l'enemic, tal com va fer saber el mariscal Bezons respecte uns reus establerts a Llombardia.⁶¹⁷

La tropa reclusa vivia el captiveri en uns altres termes, si més no, això sembla despendre's d'un dels escassos estudis que en fan referència. Tal com hem esmentat anteriorment, Astúries va ser un dels racons dels dominis filipistes que va albergar presoners. E. Martínez-Radio posa de relleu la dificultat dels consells asturians a l'hora de subministrar el pa de munició o una quantitat econòmica equivalent. L'any 1706 un petit nombre de reus portuguesos, molts dels quals malalts, van ser posats en quarantena en un habitatge a les afores de Gijón. Per protegir-se del fred i per poder descansar, les autoritats havien de vetllar pel subministrament de palla. Al llarg del període de disputa, les queixes asturianes van ser constants. A Oviedo, provinents de Brihuega, hi van ser enviats cent cinquanta-dos militars anglesos, dels quals cent quatre eren oficials i sotsoficials.⁶¹⁸ El cost mensual mitjà que va sufragar la capital asturiana l'any 1712 va ser de dos mil rals de billó. Quatre anys abans (1708), fruit de diversos conceptes de manutenció, els consells locals afectats de tot aquest Principat havien desembutxat 106.694 rals de billó. Tot plegat contribuïa a empobrir més una societat prou gravada, que observava com la hisenda de Felip V trigava anys en poder retornar la despesa ocasionada pels presoners.⁶¹⁹

En cas que l'intercanvi de militars captius es produís, s'executava enseguint dues tipologies. El més freqüent, si més no en termes documentals, va ser el «canje particular». En aquest cas, els presoners s'intercanviaven segons la rellevància i el rang castrense. D'aquesta manera, el militar era alliberat a l'indret on havia estat confinat o transportat fins al front, quelcom que es repetia a l'altre bàndol. S'han conservat alguns exemples ocorreguts en plena contesa; precisament, els homes per als quals Starhemberg havia estat reclamant una assistència adient –el coronel marquès de las Navas i el capità Luis Bravo– van ser bescanviats pel també coronel marquès de Villahermosa i el també capità Juan Manuel de Heredia. De la mateixa manera, el tinent Jerónimo Alvarado i l'alferes José la Cruz foren canviats pels homòlegs Antonio Pujol i Francisco Tarasona.⁶²⁰

L'altra mecanisme era el «canje general», que es realitzava en comptades ocasions i, sobretot, quan ambdós exèrcits es trobaven cara a cara, fet que agilitzava la comunicació: «pareziendome

⁶¹⁶ AHN, *Estat*, ll. 914. Carta de Starhemberg adjuntada per T'serclaes de Tilly. Lleida, 27 de setembre de 1712.

⁶¹⁷ AHN, *Estat*, ll. 365. Carta del mariscal Bezons a Grimaldo. Lleida, 22 de juny de 1709.

⁶¹⁸ TNA, SP 94/78.

⁶¹⁹ MARTÍNEZ-RADÍO GARRIDO, *La Guerra de Sucesión...*, pp. 268-272.

⁶²⁰ AHN, *Estat*, ll. 426-1. *Estado de un cange particular convenido en 29 de mayo 1712*.

que allandonos con la vezindad, y cercania de la frontera se podran terminar y concluir los tratados con maior brevedad, y combenienzia en alivio de unos y otros prisioneros». ⁶²¹ Que tinguem constància, el primer intercanvi en aquests termes acordat durant la contesa es va produir a Linyola el 26 d'octubre de 1708. ⁶²² En aquest processos hem de suposar un “mercadeig” entre els comissaris ordenadors, que eren Jaume Circuns pel cantó austriacista i Antonio Illoni pel bàndol borbònic. Els dos administradors militars, amb les ordres pertinents de cada general, tractaven el nombre i el rang dels homes, la quantitat i la data del tractat. Aquests afers podien allargar-se bona part de la campanya, ja que en ocasions, per motius que desconeixem, hi havia militars que el monarca no deixava bescanviar sota cap concepte, tal com va succeir amb els oficials austriacistes hispànics del regiment d'infanteria d'Ahumada, Juan Simón (sergent major), Josep de Calveria (capità?) i Juan Romero (tinent), «con quienes tiene el rey [Felipe V] justos motivos para no canjearse por aora». ⁶²³

Gràcies a la trobada que van dur a terme els comissaris d'ambdós exèrcits a l'estiu de 1711, podem conèixer el que referim en aquestes línies. Si recordem la campanya desenvolupada durant aquest any, per primera vegada i de forma generalitzada les tropes francoespanyoles van recórrer gairebé la totalitat del territori català, situant el quarter general a Calaf. La penetració va conduir a les maniobres de Prats de Rei i Cardona a les acaballes de la campanya. En aquest teló de fons, setmanes abans dels esdeveniments referits, Illoni i Circuns, junt amb altres comissaris i generals, es van trobar el 20 d'agost a Montmaneu. La conferència tenia com a objectiu establir les noves pautes per un «canje general», quelcom que no es va concretar si ens atenem a la documentació. Segons el relat del bàndol borbònic, com que els aliats posseïen més oficials presoners, aquests pretenien suplir la diferència amb soldats, quelcom que l'estament borbònic no volia acceptar de cap de les maneres. ⁶²⁴ Observant les instruccions que Starhemberg va trametre als seus generals, el relat borbònic referit queda completament contrastat ja que segons el mariscal austríac, un dels punts principals que havien d'intentar establir els aliats en la negociació era el canvi d'oficials per soldats tal com quedava establert al Càrtel d'Itàlia (malauradament desconeixem el contingut i la localització d'aquesta font però se'n desprèn que deuria ser un document d'equivalències per poder intercanviar militars de diversos rangs). ⁶²⁵

Fos a través d'intercanvis particulars o generals, el cert és que els ritmes per concretar els «canjes» sovint eren defectuosos; de fet, la deficiència és una característica constant del món

⁶²¹ AHN, *Estat*, ll. 914. Còpia d'una carta de Starhemberg a T'serclaes de Tilly. Cervera, 25 de setembre de 1712.

⁶²² AHN, *Estat*, ll. 353.

⁶²³ AHN, *Estat*, ll. 411-1. Carta del marquès de Castelar a Grimaldo. Calaf, 15 de desembre de 1711.

⁶²⁴ AHN, *Estat*, ll. 416-2. Carta d'Antonio Illoni a Grimaldo. Cervera, 23 d'agost de 1711; AHN, *Estat*, ll. 416-1. Carta de Pedro Antonio de Zúñiga a Grimaldo. Cervera, 28 d'agost de 1711.

⁶²⁵ TNA, SP 94/78. *Instructions to be observed by Mm. le Comte de Atalaya, comte Hamilton, et Brigadier Bretton, in the exchange of prisoners*. Aguiló, 19 d'agost de 1711.

castrense dels segles moderns, així que els processos d'empresonament no podien ser cap excepció. En ocasions, tot i que de manera escassa, es documenten episodis on ambdós exèrcits no acomplien els acords o es produïen demores importants a l'hora de lliurar els presoners. Un exemple ben evident el situem l'any 1711, quan el marquès de Castelar es queixava al marquès de Bedmar perquè vuit oficials aliats inclosos a l'intercanvi de Linyola de 1708 encara no havien estat traslladats a Lleida per poder retornar a l'exèrcit carolí.⁶²⁶ De fet, durant aquesta anualitat de 1708, Orleans ja havia deixat constància de com els borbònics no acomplien els intercanvis amb puntualitat, quelcom que sí que executaven els austriacistes.⁶²⁷ L'any 1712 Starhemberg es queixava de com el seu exèrcit havia alliberat a Gènova els generals pertinents, i en canvi, Villarroel continuava a Segòvia, Frederick Shover tancat en una casamata i el comte d'Alcaudete retingut en un castell.⁶²⁸

A les acaballes de la campanya de 1712, el mariscal Starhemberg va proposar a T'serclaes de Tilly noves trobades per concretar un intercanvi general de presoners.⁶²⁹ Desconeixem, però, si els esdeveniments van produir-se, malgrat que la incertesa que va sobrevenir fruit de l'abandonament anglès –i posteriorment portuguès– del front, creiem, dificultarien les reunions. Just en aquestes setmanes ja identifiquem moviments dels militars anglesos cap a Baiona,⁶³⁰ des d'on s'embarcarien cap a les illes britàniques si atenem a l'obra de Defoe sobre el capità empresonat George Carleton.⁶³¹ Els militars portuguesos, per la seva banda, que havien de retornar cap al regne lusità travessant tota la Península, van rebre els presoners mentre feien el recorregut de tornada, tal com es pot comprovar a través de les demandes de pa i farratges que executaven al comissari filipista que vetllava pel seu periple.⁶³²

De manera ben diferent hem de concebre els esdeveniments que van produir-se a partir del juliol de 1713, amb la conseqüent declaració de guerra de la Barcelona resistent. Tot i els esforços per part de l'exèrcit de Villarroel per presentar una situació corrent, d'un territori que donava suport a Carles III com a rei de la Monarquia espanyola, el cert és que la cúpula borbònica mai va acceptar el conflicte de 1713-14 en termes de “normalitat” bèl·lica. Per aquest motiu, fruit dels tractats de pau, la Cort de Madrid contemplava la Catalunya resistent en qualitat de rebel i, als opositors amb qui feien la guerra, criminals de «lesa Majestad». Mostra de l'actitud que volia exhibir Villarroel la detectem en aquesta sentència: «al oficial y soldados que se hizieron alli prisioneros los he tratado segun estilo de guerra, observandoles su capitulacion, y dandoles el

⁶²⁶ AHN, *Estat*, ll. 411-2. Carta del marquès de Castelar al marquès de Bedmar. Camp de Calaf, 20 d'octubre de 1711.

⁶²⁷ AHN, *Estat*, ll. 352. Carta del duc d'Orleans a Grimaldo. Camp de Montgai, 19 de setembre de 1708.

⁶²⁸ AHN, *Estat*, ll. 426-1. Còpia d'una carta de Starhemberg a T'serclaes de Tilly. Cervera, 20 d'agost de 1712.

⁶²⁹ AHN, *Estat*, ll. 914. Carta de T'serclaes de Tilly a Grimaldo. Lleida, 28 de setembre de 1712.

⁶³⁰ TNA, SP 41/4, exp. 197.

⁶³¹ LEÓN SANZ, *Memorias de...*, pp. 317-331.

⁶³² AHN, *Estat*, ll. 427. Carta de Francisco Argenso a Grimaldo. Escatrón, 24 de gener de 1713.

pan».⁶³³ El duc de Pòpuli, però, es mostrava inequívoc en relació a aquests aspectes. En una resposta que el comandant general filipista va donar a Villarroel, que s'havia mostrat extremadament molest per la duresa amb què havien actuat els estaments borbònics contra els combatents de Torredembarra, els presoners dels quals van ser executats o majorment condemnats a galeres de per vida,⁶³⁴ Pòpuli no va deixar lloc a dubtes de la política que s'imposaria al llarg del darrer any de conflicte: «se hace evidente no poderse pretender por los amotinados de Barcelona y sus jefes ser tratados recíprocamente como se ha estilado por las dos potencias».⁶³⁵ Ja hem referit en altres apartats del treball que des de llavors va començar una altra guerra, on l'aspecte dels presoners i el seu tracte il·lustren la política borbònica que va sobrevenir fins i tot més enllà de l'acabament de la disputa.

⁶³³ AHN, *Estat*, ll. 433-2. Carta de Villarroel a Mr. de Brancas. Barcelona, 26 de juliol de 1713.

⁶³⁴ TORRAS i RIBÉ, *Felip V contra Catalunya...*, pp. 41-42.

⁶³⁵ Citat a CASTEL·LVÍ, *Narraciones Históricas*, III, p. 831.

PART IV

CONCLUSIONS

CONCLUSIONS

A inicis del segle XVIII, Catalunya viu la presència dels exèrcits més potents de l'època, així com les noves disposicions tàctiques a l'hora de desenvolupar el combat. Al llarg de deu campanyes ininterrompudes (1705-1714), el Principat sempre experimenta encontres bèl·lics de diversa intensitat (setges, batalles a camp obert, bloquejos de places i atacs marítims, a banda d'incomptables refregues entre ambdós bàndols). No entrarem en detall del perquè del capgirament català durant els decisius anys de 1702-1705, d'una banda no ha estat el nostre objecte d'estudi i, de l'altra, nombrosos autors han dedicat profuses recerques que posen l'accent en diversos aspectes de l'esfera política, social i econòmica del Principat. Caldrà estar atents a l'evolució d'aquest interessant debat, tenint en compte els nous preceptes que ha plantejat A. Simon sobre la posició majoritària adoptada per les institucions catalanes (bàsicament el Braç militar i la Ciutat de Barcelona) per recuperar els ressorts del pactisme esquinxat com a conseqüència de la guerra dels Segadors, atès que les Corts de Felip V (1701-1702) no resolen satisfactòriament aquestes qüestions cabdals. Si seguim el testimoniatge de Castellví, que narra els episodis ocorreguts durant l'atac francoespanyol sobre Barcelona (abril-maig de 1706), resta evident la importància d'aquests elements. Hem de tenir present la proposta del mariscal de Tessé per què la coronela no entri en acció. Com a moneda de canvi, el general assegura que el monarca Borbó retornarà les insaculacions i altres privilegis. Així mateix, els segments hispànics que deliberen sobre l'assalt final a la bretxa (bàsicament el marquès de Medina Sidonia i el comte d'Aguilar), recomanen que s'executi l'operació i es cridi a parlamentar tot oferint el corpus juridicopolític anterior a 1642.

Prenent de manera estricta el front estudiat, i deixant de banda el clima prebèl·lic comprès entre 1702 i 1704, hem de distingir tres grans etapes que marquen l'esdevenir de la disputa en sòl català: des de la ruptura definitiva amb Felip V fins a la caiguda de Lleida com a conseqüència de l'empenta triomfal d'Almansa (1705-1707); els difícils anys centrals marcats per marxes i contramarxes que assolen el territori, especialment l'àrea de ponent i la frontera nord-oriental (1708-1712); i, en darrer terme, l'epíleg que sobrevé un cop s'acorda el tractat de l'Hospitalet i es produeix la successiva Junta de Braços (1713-1714). Podem cloure que aquestes tres etapes generals marquen també tres conflictes diferents que a continuació passem a caracteritzar.

La disputa que es mou a cavall de l'estiu de 1705 i l'hivern de 1707, al nostre entendre, esdevé una autèntica *guerra fugissera*. A grans trets, són tres campanyes on els exèrcits transiten per la Península amb una certa rapidesa, recorrent centenars de quilòmetres en poc temps. Carles III i els seus aliats viatgen des de l'estuari del Tajo fins a la costa de Barcelona. Posteriorment, es

desplacen arreu de la Corona d'Aragó, prenent posicions al regne de València i a la franja oriental aragonesa. La contraofensiva filipista d'inicis de 1706 fa recular part d'aquests efectius austriacistes cap a la capital catalana i, un cop es produeix el desenllaç del setge borbònic, les armes de l'Arxiduc s'introdueixen altre cop a l'interior peninsular, tot arribant fins a les envistes de Madrid. No hi ha dubte que aquesta incursió Habsburg es veu beneficiada pel periple que ha de realitzar l'exèrcit de Felip V, ja que un cop s'aixeca el setge fracassat sobre Barcelona, ha de retornar a Madrid passant pel Rosselló i el Pirineu navarrès. Amb els dos exèrcits situats al centre geogràfic de la Península (estiu 1706), comença llavors un deambulatori per Castella, especialment per la zona compresa entre Conca i la Manxa. Per a Carles III, l'única solució raonable tenint en compte l'estat del seu exèrcit i els aprovisionaments disponibles és tornar a entrar a la Corona d'Aragó (València), fins que al cap de pocs mesos, amb la nova campanya, es plantegi una nova penetració cap a la Corona castellana. En aquest context, Almansa marca el punt d'inflexió, el fre d'aquests anhels. L'exèrcit aliat desfet ha de recular cap al Principat i la caiguda de Lleida a la fi d'aquesta campanya de 1707 marca l'inici de la nova disputa que començarà.

Aquest alt grau de mobilitat bèl·lica també queda plasmat al mar, fruit dels esdeveniments viscuts al regne mallorquí. Mentre es produeixen els grans desplaçaments arreu de la Península, les illes d'Eivissa i Mallorca passen sota control austriacista, fins i tot, provant d'annexionar Menorca durant el darrer trimestre de 1706, malgrat que l'estol aliat opta per no hivernar al Mediterrani. Aquesta decisió implica que l'operació menorquina encara trigui dues campanyes a consolidar-se. De totes maneres, tots aquests moviments insulars deixen entreveure l'activitat que desenvolupa l'armada aliada durant les primeres campanyes peninsulars, molt preocupada per ser present en un dels escenaris més rellevants de la geoestratègia europea moderna: el Mediterrani.

A nivell estrictament català, la *guerra fugissera* és el tipus de conflicte que els estaments locals imaginem (i desitgen). Bàsicament, perquè la disputa s'adverteix curta, i sobretot, perquè està situada fora de la respectiva geografia. Al cap i a la fi, el leitmotiv és la successió al tron espanyol i la capital de la Monarquia és Madrid. Catalunya, com Portugal, s'ha d'entendre com una de les principals plataformes continentals per traslladar la guerra cap a l'interior. Per aquest motiu, observem com en la mesura de les seves possibilitats, i després d'un context bèl·lic favorable, l'exèrcit i els aliats de Carles III intenten penetrar a Castella a qualsevol preu, empesos per un exèrcit anglès que vol acabar d'una vegada per totes amb el dispendi econòmic i unes forces portugueses abduïdes per la significació històrica de reduir Madrid (1706).

Hem referit que Almansa talla la dinàmica de vaivens i acosta la realitat prosaica del conflicte, prolongant-lo de manera molt severa a Catalunya a partir de la segona meitat de 1707 i fins més enllà de 1714. Comença llavors la *guerra enrocada* (1708-1712), que es desenvolupa bàsicament a

l'interior del Principat. Amb les reduccions de Balaguer, Lleida i Tortosa (1707-1708), les forces borbòniques aconseguen establir-se al front català gràcies al suport d'unes rereguardes aragonesa i valenciana que reben el flux d'avitallaments provinents de Castella. Al nord, les cròniques penetracions franceses devasten el territori vertebrat al voltant del riu Fluvià, comportant tot plegat una tenalla fronterera que pressiona tot el conjunt del Principat. En aquest context, només el Mediterrani garanteix un cert oxigen a Catalunya, quelcom que n'explica la dependència i, lògicament, l'allargament mateix de l'encontre. Al llarg d'aquestes campanyes, amb l'arribada dels vitals efectius i aprovisionaments de Vado Ligure (entre d'altres indrets), la reducció de Sardenya i la captura definitiva de Menorca, el Principat pot resistir la pressió militar francoespanyola. Tant és així que en la mesura de que és capaç, intenta extreure novament la disputa per situar-la –de manera molt tímida– a la Corona de Castella (setembre-desembre de 1710).

Sobre la geografia catalana, això es tradueix en una plana lleidatana que esdevé terra cremada, on des de Lleida i Balaguer fins a Cervera i Igualada, els dos exèrcits realitzen marxes i contramarxes de destacaments que practiquen requises, extorsions, imposicions econòmiques i treballs forçats (el bàndol borbònic). Un seguit de pràctiques que, en ocasions, responen a un tipus de guerra on preval més el desgast i la pròpia presència al territori, que no l'actitud ofensiva de derrotar l'enemic. Per tant, el front català només veu que els exèrcits són realment bel·ligerants quan se senten amb prou forces per ser-ho, i això succeeix en comptades ocasions (els aliats durant el 1710 i els filipistes l'any 1711). Mentrestant, l'interior del país ha d'anar suportant les investides d'un i altre bàndol. 1708-1712 és sinònim d'un territori que veu progressivament com s'esgota. La documentació que hem analitzat emet senyals inequívocs en aquesta direcció. És llavors quan la Generalitat de Catalunya rep missives dels consells locals per intentar aturar els abusos de les pròpies tropes (Dietari). És també quan observem com el despoblament esdevé una resposta habitual, comportant un nombre indeterminat de desplaçats que Barcelona capitalitza, tal com també es pot comprovar amb l'arribada de població provinent d'altres indrets de la Corona d'Aragó. Els dos principals cronistes que dediquen més atenció al conflicte català, Castellví i Feliu de la Peña (vol. III, pp. 664-665), ho constaten, així com els militars borbònics que fan la campanya (i ho sabem gràcies a la seva correspondència que hem consultat sistemàticament). En aquest context, no és casualitat que els miquelets apareguin amb força, com a conseqüència de la pobresa que comporta la dinàmica destructiva derivada de la disputa i de la pràctica d'un tipus de guerra més apte a les seves característiques. Els dietaris personals que hem pogut estudiar ho exemplifiquen, on a banda de referir grans fets bèl·lics, la misèria queda perfectament constatada (Fàbrega de Cererols, Aleix Ribalta, Francesc Bellorell). Així mateix, i

malgrat que no hem testimoniat de manera regular les freqüents tensions provinents dels allotjaments, és lògic entreveure un desgast derivat d'aquesta pràctica.

Al nostre entendre, els fets que hem reconstruït fruit de la iniciativa de Joan de Miquel traspuen tota aquesta conjuntura socioeconòmica apuntada; alhora, albirem que el context de depressió general causat per l'hivern de 1708-1709 aguditzaria l'anhel del tinent coronel austriacista. De la conspiració que promou aquest metge-militar és innegable extreure una lectura personalista, ara bé, també interpretem un territori interior desolat, amb un profund malestar, que pretén acabar d'una vegada per totes amb la violència existent. En futures recerques no descartem que puguin aparèixer altres Joans de Miquel, sempre immersos en aquest període que viu la *guerra enrocada*.

Els anys centrals donen pas a la fi del conflicte internacional, quan els esdeveniments es precipiten un cop els *tories* prenen el govern anglès, i sobretot, l'Emperador Josep I mor. En pocs mesos comencen a concretar-se les reunions de pau, que a finals d'estiu de 1712 veuen la consolidació d'un armistici anglofrancès que condemna les possibilitats austriacistes de Catalunya. Conseqüentment, l'exèrcit aliat abandona el territori, després ho faran els altres membres de la Haia que compten amb efectius desplegats al Principat (Portugal i Holanda). A l'inici de la campanya de 1713, una vegada ja s'estan consolidant els acords d'Utrecht, només l'Imperi del nou Carles VI (Carles III de la Monarquia Hispànica) no reconeix Felip V com a rei legítim. Són els mesos en què el virrei Starhemberg ha d'intentar apaivagar els anhels (i temors) dels estaments catalans, que albiren un abandonament total de tropes mentre recorden la contundència amb la qual s'havia produït l'ocupació francoespanyola pels regnes de València i Aragó.

Tots els esforços són en va. El conveni de l'Hospitalet (22 de juny de 1713) reglamenta la sortida imperial de Catalunya. Mentre es produeix aquesta operació, patèticament materialitzada amb les naus britàniques, la Junta de Braços del Principat decideix resistir a ultrança i declara la guerra a les monarquies francesa i espanyola. J. Albareda interpreta que només l'esperança de poder intercedir a nivell internacional, amb l'objectiu de preservar el corpus jurídicopolític, explica aquesta resposta desesperada dels tres estaments que, no ho oblidem, també va acompanyada d'una fractura social, especialment al si dels segments més benestants. Comença llavors la *guerra repressiva*, on l'estament filipista mai reconeix la lluita catalana com si fos un encontre bèl·lic immers en la lògica de l'època i en peu d'igualtat; més aviat es percep com una revolta contra el rei legítim, Felip V, que s'ha de castigar sense paliatius. Les investigacions de J. M. Torras demostren aquest «terror militar» de 1713-1714. En la nostra recerca hem pogut testimoniar alguns episodis immersos en les quinzenades de 1714, així com el tracte expedit als

presoners capturats al llarg d'aquests mesos.

L'interval que transcorre a cavall de la Junta de Braços i el definitiu 11 de setembre de 1714 és un moment de crisi profunda, en són bona mostra les actituds contradictòries que es constaten (com el coronel de fusellers Joan Falcó). L'ocupació filipista implacable, que es desenvolupa sota una estela de terror, és resposta amb la mateixa moneda per part de partides resistents de l'interior (especialment la Catalunya central i l'àrea d'influència que garantia Cardona). Es produeix així una espiral de violència imprevisible que devasta el territori tot depenent del trànsit que emprèn cada bàndol. Mentrestant, Barcelona viu de manera progressiva un setge i un bloqueig que cada cop és més sever. Si al llarg de 1713 les embarcacions catalanes són prou hàbils per garantir el flux de queviures i pertrets de guerra provinents majoritàriament de Mallorca, a partir de 1714 i el tractat de Rastatt l'aïllament s'intensifica fruit de la participació activa de Lluís XIV. És el moment en què l'exèrcit francoespanyol d'ocupació es duplica, conformat per quaranta mil homes que circumden la plaça i cinquanta mil més que prenen posicions a tot el territori. L'estiu de 1714, ja amb Berwick al capdavant, es posarà fi a l'epíleg resistent sense contemplacions.

Com en altres moments de la història, la guerra s'inicia amb alts graus de politització i interessos socioeconòmics; a la fi, acaba esdevenint una qüestió de pura supervivència territorial que afecta a totes les esferes de la societat. Aquesta dinàmica es deriva del tipus de conflicte practicat a l'Antic Règim, on predomina una guerra basada en el desgast tant econòmic com humà. En el front català, una bona dada que traspuja aquesta característica és l'elevat nombre de setges existents en comparació a les batalles a camp obert.¹

El fet que ens haguem plantejat abordar la dinàmica interna dels exèrcits enfrontats (quotidianitat militar), atès que a partir de 1707 són ben presents al front català, ha implicat que intentem reconstruir aquests tipus de processos per a ambdós bàndols. Cal dir, però, que és just recalcar l'obtenció d'uns millors resultats pel que fa a la milícia filipista. L'existència d'estudis concrets sobre diversos espectres del govern de Felip V, a més d'un fons documental més heterogeni i, sobretot, interconnectat, possibiliten elaborar (si se'ns permet l'expressió) un producte historiogràfic més solvent. La disparitat de fonts per estudiar l'amalgama austriacista-aliada és una entrebanc difícilment salvable.

Pel que fa al perfil dels homes que van disputar la guerra, advertim que qualsevol investigador

¹ Durant el període comprès entre 1705 i 1713, el Principat viu set setges (deixant de banda els molts atacs o bloquejos ocorreguts, especialment durant els primers mesos del conflicte). Les maniobres en qüestió es desenvolupen a Barcelona (tres setges), Lleida, Tortosa, Girona i Cardona. En canvi, batalles a camp obert com l'encontre d'Almansa, amb una disposició dels efectius en línia i amb presència de les tres armes principals (infanteria, cavalleria i artilleria), només es produeix la batalla d'Almenar (no considerem que la batalla de Prats de Rei es pugui concebre de la mateixa manera).

que s'hi refereixi i pretengui elaborar un treball seriós ha de contemplar l'anàlisi del mosaic social derivat de la mobilització auxiliar. Volem subratllar aquest aspecte en primer terme perquè fins a l'actualitat han estat escassos els autors interessats en la matèria (N. Sales, A. Espino i C. Pérez Aparicio), quelcom que no assimilem tenint en compte la importància d'aquesta variable. Durant la nostra investigació, l'acció que executa la mobilització auxiliar és cabdal per a l'empresa carolina, doncs no pot donar resposta a tres fronts oberts alhora, especialment els dos que mostren una actitud més bel·ligerant (plana lleidatana i frontera nord-oriental). Sense el desplegament del gruix de miquelets, voluntaris i sometents, albirem que les penetracions francoespanyoles provinents de les fronteres haurien estat més elevades i haurien afectat més part del territori, per tant, és innegable atribuir-los una noció de contenció essencial. En l'apartat corresponent ja hem referit alguns episodis concrets, no ens hi tornarem a estendre; fins i tot hem pogut observar com en maniobres d'estricta desplegament militar, aquestes partides es desenvolupen amb efectivitat (setge de 1705 i, sobretot, durant el 1706). En la *guerra enrocada* és quan s'evidencia millor tot aquest bagatge i les fonts primàries borbòniques en són testimonis irrefutables (AHN, *Estat*). El projecte que presenta Josep d'Alòs al duc de Vendôme l'any 1711, amb l'objectiu d'aixecar partides de miquelets que lluitin al costat del Borbó, és molt indicatiu. Per a la política defensiva de Carles III, la mobilització auxiliar és un element estructural del front català; i no oblidem que al llarg de la cronologia estudiada amb més deteniment (1705-1714), les armes que donen suport a l'opció de Carles III només prenen una actitud ofensiva durant l'any que transcorre des de setembre de 1705 a setembre de 1706 i durant el segon semestre de 1710. Per tant, la gran majoria de campanyes s'han de plantejar en termes defensius, comportant així una implementació constant d'efectius auxiliars.

Els homes que formen part d'aquests cossos provenen eminentment del món popular lligat a la menestralia o la pagesia (en el cas dels sometents) i d'entorns eminentment rurals (pel que fa als miquelets). En relació a aquest darrer grup, sembla que la presència mateixa de l'encontre i la misèria que se'n deriva és una de les raons que n'expliquen la proliferació; segons hem comprovat, geogràficament més transversal a mesura que avança la guerra. Fins al punt que no podem concebre aquest tipus de combatent només circumscrit en àrees properes al Pirineu. De la mateixa manera, l'exèrcit regular també sembla comptar amb segments poblacionals populars, però predominantment urbans (no significa que no s'hi puguin enrolar homes d'entorns rurals deprimits). Tot i que desconeixem la procedència dels combatents del bàndol filipista, hem de suposar un predomini territorial originari de la Corona castellana i del regne de França. A mesura que avança la guerra, no descartem l'existència de soldats provinents d'altres indrets de la Corona d'Aragó. En un segon pla, el bàndol borbònic compta amb regiments originaris dels seus

enclavaments territorials, com Nàpols o Flandes, a banda de mercenaris d'origen irlandès. La composició austriacista és força diferent a causa de l'aliança de Carles III amb les potències de la Haia, així com els propis territoris hispànics que també posseeix (o pretén posseir). Els registres hospitalaris de la Santa Creu de Barcelona il·lustren una amalgama nacional evident, fins al punt de preguntar-nos com podia funcionar un aspecte tan bàsic i quotidià com la comunicació entre els diversos efectius carolins.

Tornant a les forces auxiliars, els bons resultats que ofereix la mobilització en termes militars, especialment els miquelets i els voluntaris, és necessari concebre'ls en la seva justa mesura perquè no és possible que un monarca com Carles III o Felip V puguin sobreposar-se a l'enemic només amb efectius d'aquesta tipologia. Com hem vist, la indisciplina, la improvisació i el descontrol són actituds freqüents d'aquests combatents, que per regla general eviten estar subjectes a les forces regulars. Com pot ser, llavors, que sovint aquestes accions siguin tan reeixides contra l'adversari reglat? És evident que una resposta clara es troba en la forma de guerrear, principalment desenvolupada en emboscades i atacs sorpresa que garanteixen una certa superioritat vers l'enemic. Tot i així, advertim que l'efectivitat auxiliar reflexa de manera indirecta la incapacitat que pot mostrar l'exèrcit regular. Altres estudis que aborden esferes de la milícia completament diferents (reclutament) apunten cap aquesta mateixa direcció. Els treballs de F. Andújar mostren com el bàndol filipista prioritza la compra de patents que garanteixen una plaça rellevant dins la jerarquia militar, sobreposant així la capacitat econòmica a la capacitat professional. Per tant, no pot ser que aquesta realitat no s'evidenciï en ple front de lluita. Caldrà seguir investigant per delimitar amb precisió aquest impacte, però segons l'obra de l'autor referit, aquest procés s'arrossegarà fins ben entrat el segle XIX.

Una de les principals qüestions que hom s'ha de plantejar quan pretén acostar-se a la guerra de Successió a Catalunya radica en les raons que expliquen per què el conflicte es perllonga set campanyes més un cop es produeix la batalla d'Almansa. Des del nostre enteniment, molts factors expliquen les causes d'aquest fet. Podem concebre raons de caire logístic i tecnològic relacionades amb els problemes d'avituallar de manera constant exèrcits tan voluminosos com el borbònic; les desavinences internes del bàndol filipista, accentuades a partir de 1709 arran de la decisió de Lluís XIV d'apartar els seus efectius de la Península; el paper absolutament clau que desenvolupen els aliats, especialment Anglaterra i la seva armada, gràcies als quals Barcelona rep soldats, diners i pertrets de tot tipus amb una certa freqüència, a banda de comptar amb un dels millors exèrcits europeus del moment; el context diplomàtic internacional, on França i la Gran Bretanya intenten segellar la pau en diverses ocasions i molt especialment a partir de la mort de l'emperador Josep I. En qualsevol cas, la resposta ha de comptar amb una casuística múltiple i

advertim que la guerra de desgast (de les forces auxiliars) immersa en un altra guerra de desgast (de les forces regulars), ha de ser un factor més a contemplar.

La pregunta que acabem d'apuntar obra la porta a un altre aspecte cabdal que creiem necessari atendre millor. Més enllà del nombre d'efectius que presenta cada bàndol –on els filipistes, menys a l'estiu de 1710, sempre tenen una superioritat evident–, o fins i tot de la qualitat dels combatents i la bona organització regimental –que també és superior pel que fa al bàndol borbònic–, un dels factors més determinants és el logístic. Tant és així que aquesta qüestió condiona molt l'èxit de les operacions que es desenvolupen, així com les condicions vitals dels homes que hi interactuen. Algunes campanyes catalanes de la guerra que analitzem són pensades prioritzant estrictament la variable logística, sense valorar massa la posició i l'estat del contrincant. Les accions executades pel duc de Noailles entre 1706 i 1710 s'han d'entendre en aquesta direcció, on el seu exèrcit deambula per l'extrem nord-oriental amb l'únic objectiu real d'extreure contribucions i requisar collites. Tot i que al llarg d'aquests anys el generalíssim francès té diverses opcions per assetjar Girona, mai ho acabarà executant. Caldrà esperar fins a les acaballes de 1710, una vegada ha rebut pressions del propi Felip V, per què materialitzi el setge. En el front de ponent, aquest plantejament borbònic es documenta amb claredat durant les campanyes de 1708, 1709, bona part de 1711 i durant l'expectatiu 1712, tal com s'entreveu amb l'omissió del príncep T'serclaes a l'hora de desbloquejar Girona.

Tenint en compte les etapes evolutives de la guerra i la disponibilitat de recursos per a la maquinària bèl·lica, les forces austriacistes mai haguessin pogut sobreposar-se al contrincant filipista. A partir de 1707-1708, l'exèrcit borbònic sempre aconsegueix nodrir-se millor de tots els elements necessaris per desenvolupar l'encontre. Recordem que quan comença la *guerra enrocada*, un cop Lleida cau en mans filipistes, la Depressió Central catalana esdevé terra cremada. Això comporta que les armes de Carles III perdin una de les principals zones de producció bladera. De la mateixa manera, la frontera nord-oriental (Olot-Banyoles-Figueres), és un altre front afectat per les marxes i contramarxes, quelcom que no permet controlar amb regularitat les collites d'una altra de les principals zones de productivitat agrària. Aquest fet circumscriu "l'àrea de seguretat" austriacista en una geografia reduïda, que ha d'assegurar la supervivència de la població autòctona, dels desplaçats que van arribant i d'un exèrcit que, pel cap baix, ronda els vint mil efectius (sense comptar forces auxiliars). Estudis sobre el cost de vida a la capital catalana assenyalen un increment progressiu a partir de 1708 (G. Feliu). No creiem que sigui cap coincidència que just durant aquests mesos, en els consells de guerra Habsburg aparegui de manera recurrent l'opció de controlar Sardenya (V. León), atesa la possibilitat que l'illa ofereix en termes de provisió. Tot plegat, accentua la dependència del flux d'avituallament per via

mediterrània que, tot i ser existent, es produeix a batzegades.

A banda, pel cantó Habsburg la disparitat de criteris al si de l'aliança és un entrebanc real que afecta bona part de les decisions logístiques, especialment durant el període 1705-1707. La improvisació existent tampoc ajuda en l'evolució dels esdeveniments. Situem alguns exemples: tot i que el setge sobre Barcelona és reeixit (1705), els dubtes inicials per encarar l'ofensiva aliada són ben presents, fins al punt de plantejar de manera majoritària reembargar els efectius per dirigir-se a Savoia tot abandonant l'opció de penetrar a la Corona d'Aragó; o durant la incursió de Carles III cap a Madrid (juny de 1706), quan en un principi el monarca ha de seguir la via valenciana –promocionada per l'exèrcit anglès– i a l'alçada de Tarragona canvia d'opinió per recórrer el camí aragonès. Altre cop, els estudis sobre els consells de guerra aliats són documents irrefutables per constatar aquestes traces d'improvisació. En el rerefons existeix una disputa per les aspiracions particulars de cada potència, condemnant l'èxit d'alguns operatius conjunts (V. León). És per aquest motiu que a la primavera de 1708 el mariscal Starhemberg arriba al front, amb l'objectiu de liderar l'amalgama austriacista. Alhora, l'exèrcit anglès fa un pas endarrere en el seu lideratge i, malgrat donar suport econòmic i humà a l'aliança, tendeix a vetllar de manera evident pels seus interessos estratègics i econòmics (adquisició de Menorca i fortificació de Tarragona per assegurar-ne el trànsit).

Aquestes qüestions apuntades i relatives a la logística castrense Habsburg (dependència i insuficiència del flux mediterrani, desacord i improvisació), de manera inevitable, afecten el territori català. No sense problemes, els consells locals es veuen obligats a garantir la manutenció de la soldadesca (allotjaments, aliments, farratges i sanitat), així com a “col·laborar” en l'esforç de guerra (carruatges, bagatges, pertrets diversos i sometents). Un cop més, les «lleis de la guerra» esmicolen les «lleis de la terra», en aquesta ocasió, pactades amb Carles III (A. Simon). La situació als dominis filipistes encara es veu més agreujada, amb imposicions econòmiques, treballs forçats i extorsions incontrolades que es produeixen, en moltes ocasions, immerses en un clima de violència. Insistim: en el rerefons de la iniciativa personalista de Joan de Miquel també identifiquem aquestes traces de supervivència territorial.

Sigui d'origen estatal, o bé provinent de la iniciativa privada, el millor accés a les vitualles per part de Felip V és un fet patent i absolutament fonamental per obtenir la victòria. D'aquesta manera, no comprenem per quina raó els aliats no opten per dirigir-se a Pamplona, Bilbao o Santander un cop guanyen les batalles d'Almenar i Saragossa (juliol i agost de 1710). La possibilitat de controlar els enclavaments del nord de la península Ibèrica hagués comportat una comunicació marítima molt més eficaç amb els vitals ports de la Haia i Londres. El temps necessari per avituallar el front s'hauria vist reduït dràsticament; i és plausible entreveure que la

capacitat marítima de les potències atlàntiques hagués pogut assegurar l'empresa. L'exèrcit carolí no acaba materialitzant aquesta possibilitat, i ja coneixem el que succeeix: les armes austriacistes tornen a penetrar a Madrid i se n'adonen que no tenen prou capacitat logística per hivernar-hi. El retorn precipitat –i penós– comporta la desfeta final de les opcions carolines (Brihuega i Villaviciosa), que a partir de 1711 només tindran capacitat per defensar-se de les investides borbòniques (Prats de Rei i Cardona). Aquest tipus de situacions ensenyen a l'investigador la rellevància de la variable estratègica, així com ens fan plantejar fins a quin punt la disputa peninsular és guanyada per les armes filipistes o perduda per l'Aliança de la Haia.

L'evolució de la guerra no és l'únic procés que es veu afectat per la desorganització administrativa-militar viscuda a nivell general. Ja hem referit com la societat civil catalana se'n ressent, però també els exèrcits i els homes que els componen. Estant en campanya, o a les casernes d'hivern, aquests combatents poden patir una dieta insuficient i irregular, que en cas de previsible escassetat, és racionada; els sous arriben en comptagotes; i els equipaments justegen (cavalls, armament, munició, vestuari). Les condicions dels homes que conformen els exèrcits apunten cap a un *modus vivendi* penós. Alguns autors ho han definit com un «síndrome de misèria» (M. Livi-Bacci; A. Zarzoso). Per tant, a banda de la política deliberada d'extorsió i saqueig que planteja la comandància militar –en el cas del nostre front, bàsicament l'exèrcit filipista–, la possibilitat d'aconseguir un botí és una motivació que pot alleugerir la necessitat viscuda per la tropa i la sotsoficialitat (G. Parker). Així mateix, pràctiques picaresques com el contraban, tan difícils de rastrejar, oxigenen la vida d'aquests homes.

La fugida del combatent (deserció) pot representar la solució d'aquesta dinàmica fatigant. Malgrat que per a la disputa successòria no hem localitzat fonts que permetin extreure taxes de caire generalista, estudis sobre la guerra dels Nou Anys mostren que és la principal causa que explica la pèrdua d'efectius de l'exèrcit hispànic del front català (A. Espino). Una altra realitat viscuda és la malaltia. Les investigacions realitzades assenyalen com aquesta variable és ben present en ambdós exèrcits, en determinats moments, de manera força elevada. Castellví testimonia com en una senzilla marxa, l'exèrcit de Felip V perd 1.435 efectius a causa del cansament i de les malalties.² Els nostres resultats obtinguts a l'hospital de la Santa Creu de Barcelona constaten situacions potser més acusades, ja que alguns homes no arriben ni al front de lluita a causa de la duresa del trasllat marítim. Aquest tipus de situacions no ajuden gens a unes forces aliades que depenen de la comunicació mediterrània. A través dels consells de guerra hem documentat indirectament com durant l'agost de 1705 l'expedició de Peterborough transporta aproximadament dos mil homes convalescents. Hem de continuar aprofundint per mirar de

² CASTELLVÍ, F: *Narraciones Históricas*, vol. III, MUNDET J. M. i ALSINA, J. M. (eds.), Madrid: Fundación Elías de Tejada y Erasmo Pèrcopo, 1999, p. 56.

reconstruir amb detall aquestes dinàmiques sanitàries; hi ha autors, però, que defensen la relació directa del resultat de cada campanya amb l'impacte que causa la presència de malalties (J. D. Alsop). Segurament, una situació paradigmàtica es viu a Girona durant el bloqueig aliat comprès entre el maig i el desembre de 1712. Només el reforç vital comandat pel duc de Berwick alleugereix la situació desesperada que viu la plaça, on els soldats de la guarnició francesa van emmalaltint (i morint) a mesura que passen les setmanes.

Els processos d'empresonament i l'exercici en guarnicions militars aïllades són dues rèmores més d'un món acostumat a moure's als límits de la supervivència, on observem traces que apunten cap a unes condicions de vida que poden ser fins i tot més precàries que les que presenten els exèrcits en campanya. No podem oblidar que malgrat la desorganització documentada a les respectives superintendències o veedories, o la insuficiència de mitjans, existeix una certa preocupació per què l'exèrcit rebi el flux pertinent de pertrets. En els processos d'empresonament, però, observem com la reclusió en zones allunyades del front i una escassa manutenció alimentària accentuen la precarietat, que pot agreujar-se com a conseqüència d'un captiveri prolongat. No ens ha d'estranyar, per tant, que gaire bé mai documentem la reclusió dels soldats. Com hem vist en diverses fonts, la resposta habitual d'aquest segment és desertar per enrolar-se al bàndol contrari i evitar així l'empresonament. En termes generals, només els oficials que tenen una certa capacitat econòmica (pròpia, de l'Estat, o d'altri) afronten el captiveri tot esperant el seu «canje». Les guarnicions militars, especialment aquelles que no estan situades en l'òrbita dels exèrcits en campanya, apunten cap a vicissituds autènticament miserables. Segurament, el paradigma d'aquests tipus de situacions el documentem a les illes Balears, a les darreries del segle XVII (A. Espino). En relació a la cronologia i al front treballat, Roses viu episodis similars. Malgrat que el castell de la Trinitat estava immers en la dinàmica de vaivens de l'exèrcit francès del duc de Noailles, amb un cert suport marítim des de Cotlliure, la guarnició de Roses viu evidents senyals d'abandonament i feblesa (presència de malalties periòdiques, escassetat alimentària, manca de municions, impagaments, treballs de fortificació, etc.). La correspondència dels respectius governadors (Recco i Marquina) n'és un bon testimoni, doncs a les acaballes del seu mandat, ambdós hi exposen de manera oberta el desig d'abandonar la plaça.

Un altre aspecte que volem subratllar, en aquesta ocasió en clau territorial, és l'esforç de guerra inqüestionable que duu a terme Catalunya. Alguns sectors de la historiografia han pretès difuminar la implicació dels territoris de la Corona d'Aragó al costat de l'Habsburg. Tenint en compte el nostre estudi, pel que fa estrictament al Principat, esdevé innegable atorgar-li aquesta noció de col·laboració. És just assenyalar que, a mesura que avancen els esdeveniments, identifiquem senyals d'esgotament, iniciatives que pretenen acabar amb la guerra i, en l'etapa

final, una cisma social com a conseqüència de la resolució final de la Junta de Braços. Tot i així, algunes dades són ben il·lustratives. Per una banda, els principals consistoris del territori van aixecar i costejar els respectius regiments de manera ininterrompuda des de 1705 fins a 1714 (Diputació del General i Ciutat de Barcelona). Aquestes formacions, com hem vist, estan compostes majoritàriament per població natural del Principat. De manera més acusada, és la participació de segments autòctons tant a les Guàrdies Reials Catalanes d'infanteria, aixecades en base a mil homes, com a les de cavalleria, organitzades sobre cinc-cents combatents (tot i no disposar d'evidències documentals, és raonable entreveure que mai van ser formacions completes). La participació a l'exèrcit regular, però, no acaba aquí. Gràcies als registres hospitalaris de la Santa Creu trobem combatents fills del Principat –tot i que numèricament de forma més testimonial– en formacions com la del coronel Juan Francisco de Ahumada, de la reina Anna, de Juan Francisco Ferrer i de Pedro Morrás.

Capítol apart es mereix la nombrosa (i incalculable) presència de formacions de fusellers que campen pel territori, en alguns moments, organitzats en base a set regiments (tres mil cinc-cents homes). Altra vegada l'hospital barceloní permet constatar l'eminència catalana d'aquest tipus de mobilització auxiliar (91% dels registres identificats). Les coroneles urbanes també demostren aquesta col·laboració, costejada pels propis gremis. Consells locals de l'interior constaten aquests tipus d'actituds, malgrat que en aquests casos és força difícil preciser si es tracta d'una col·laboració espontània (com sembla que passa amb l'aixecament de molts sometents pel setge de 1706), o de caràcter forçat com a conseqüència de la incapacitat logística Habsburg. En aquest sentit, caldria desenvolupar recerques a nivell local per delimitar l'impacte socioeconòmic. Tot i que alguns autors han copsat les insuficiències documentals d'aquests fons (J. M. Torras), en ocasions es conserven alguns materials que permeten recollir dades rellevants (per exemple els Llibres del Racional de Manresa, on apareixen despeses en concepte de bagatges, sometents, manutenció de presoners i treballs de reparació, entre altres).

La guerra de Successió a Catalunya, estrictament parlant, acaba l'11 de setembre de 1714, quan s'acorden les capitulacions de Barcelona i Cardona (aquesta darrera es materialitza una setmana després). Tot i així, les repercussions del conflicte encara s'allarguen força anys a causa del nou ordenament estatal que imposa la Monarquia filipista (J. Mercader; J. M. Gay) i el gruix d'exiliats que busquen la protecció de l'Imperi (A. Alcoberro). Les illes de Mallorca i Eivissa encara resten sota obediència Habsburg fins a l'estiu de 1715 i, el darrer territori austríac de la ja antiga Corona d'Aragó, el regne de Sardenya, ho està fins l'any 1717. És llavors quan el monarca espanyol ocupa l'illa sota l'aixopluc de la política d'Alberoni i Isabel de Farnesio. Alguns autors han pogut documentar com algunes companyies de valencians i catalans exiliats lluiten contra les armes de

Felip V a Sardenya (Ll. Guia). Al mateix temps, Sicília també és ocupada. S'inicia així un nou conflicte que torna a enfrontar els mateixos monarques, en certa manera, esdevenint un annex de la disputa internacional que s'ha produït amb la successió espanyola i amb la qual Felip V no accepta l'esquarterament dels territoris italians com a conseqüència del tractat d'Utrecht. La guerra de la Quàdruple Aliança s'allarga fins la consecució del tractat de la Haia (1720) on, finalment, s'acorda que Felip V ha de renunciar a les ocupacions insulars del Mediterrani. El darrer conveni diplomàtic que tanca el seguit d'ofensives i contraofensives entre el Borbó i l'Habsburg es produeix a Viena l'any 1725, quan ambdós monarques accepten l'equilibri internacional sorgit d'Utrecht (a banda d'altres prerrogatives comercials i dinàstiques). Pel que fa a les conseqüències que encara s'arrosseguen des de 1714, s'acorda una amnistia general per als austriacistes i, en principi, el retorn recíproc dels béns confiscats.

SUMMARY

War and Military Day-to-day in the Dynastic Change of Catalonia (1705-1714) is a study with two main objectives. Firstly, the reconstruction of the evolutionary stages within the conflict that took place in the Catalan front as a result of the Spanish succession dispute. To this date, Historiography had no work available of this kind. The priorities to address the first decades of the eighteenth century have focused on other aspects: the socioeconomic context of the territory, the political situation and the different positions between the Catalan institutions, the repression that took place after the establishment of the Junta de Braços (July 1713), the exile, the implementation of the new Bourbon constitution, among others. The second objective is to characterize the military society participating in the War of Succession (and elements that interact) to learn about their life conditions in the battlefield (the military day-to-day).

To address the first issue, the study follows a chronological thread that runs from the death of Charles II (November 1700) until the fall of Barcelona and The islands of Majorca and Ibiza (1714-1715). This section describes the main politico-military events contrasting primary archival documentation of large national archives (Madrid, London, Lisbon) and other studies and reports already published. This allows to provide new information about the siege of Barcelona in 1705, 1706 and 1713-14, the siege of Lleida 1707, the siege of Cardona on 1711, and other important moments.

Following this methodology, the second part of the thesis is structured using a specific theme. This part deals with the sociological profile of the combatants, both men who practiced regular war (conventional forces) and those who did so through the mobilisation of irregulars (miquelets, volunteers, sometents militias and coroneles). Right after, will answer how the military carried out war in the Catalan front, studying the provisions received (food and money), as well as equipment and the health assistance available. Finally, we detailed the impact of fighting in the militia, since records show traces of a miserable modus vivendi as a result of military logistical inadequacies (disease, desertion, imprisonment, death).

The results show that beyond the resolutions arising from the peace treaties of 1713-1714, there is a conflict that severely affects the Catalan territory and its civilian population along with the combatants involved in the dispute. As in other periods of history, the war began with a high degree of politicization and social and economic interests, in the end, ends up being a matter of sheer survival that affects the whole society. This dynamic is derived from the type of conflict practiced in the *Ancien Régime*, predominantly a war based on wearing down economic and human resources.

CONCLUSIONS

At the beginning of the 18th century, Catalonia witnessed the most powerful armies of the day in action, as well as new tactics for giving battle. Over ten years of uninterrupted campaigning (from 1705 to 1714), the region saw constant engagements of varying intensity – sieges, pitched battles, blockades and seaborne attacks, not to mention countless skirmishes between the two sides–. This is not the place to go into detail regarding the Catalan turnaround during the decisive years 1702-1705, on the one hand because it was not the object of this study and on the other because numerous authors have conducted ample research focusing on various aspects of the social, political and economic sphere in the “Principality”, as Catalonia is often known. Attention should be paid to how this interesting debate develops, in view of the new postulates put forward by A. Simon concerning the majority position taken by the Catalan institutions (basically the secular nobility and the city of Barcelona) with a view to restoring the system of compromises which had been shattered as a consequence of the “Reapers’ War”, the Catalan revolt of 1640-59, Philip V’s parliament (1701-1702) not having resolved these fundamental issues in a satisfactory way. According to Castellví’s account of the events which marked the Franco-Spanish attack on Barcelona (April-May 1706), the importance of these factors is clear. The proposal by Marshal de Tessé whereby the *Coronela*, the Barcelona city militia, would not come into action must be borne in mind. In exchange, the general promised that the Bourbon monarch would restore the sortitions and other privileges. Moreover, the Spanish figures who debated the final assault on the breach (basically the Marquis of Medina Sidonia and Count d’Aguilar), recommended that the operation be undertaken and called for talks, offering the legal and political apparatus existing before 1642.

Restricting discussion to the front being studied, and leaving aside the climate on the eve of the war between 1702 and 1704, three major stages must be distinguished as marking the progress of the conflict on Catalan soil: from the final break with Philip V up to the fall of Lleida following the victory at Almansa (1705-1707); the difficult middle years marked by marches backwards and forwards across the territory, especially in the west and on the north-eastern borders (1708-1712); and finally the epilogue which came after the signing of the Hospitalet agreement, followed by the *Junta de Braços* or emergency parliament (1713-1714). It can be concluded that these three stages also mark three different conflicts, which are described below.

The conflict which took place between the summer of 1705 and the winter of 1707 can be seen as a true *war of movement*. Broadly speaking, there were three campaigns during which armies

moved around the Iberian Peninsula at some speed, covering hundreds of kilometres in a short time. Charles III and his allies travelled from the Tagus estuary to the Barcelona coast. After this they marched around the realm of Aragon, taking up positions in the kingdom of Valencia and the western strip of Aragon. Philip's counter-offensive in early 1706 pushed some of these pro-Habsburg forces back to Barcelona and, after the lifting of the Bourbon siege, the Archduke's forces once again marched into the interior of Spain, getting within sight of Madrid. This Habsburg thrust was certainly favoured by the long journey Philip V's army had to make after the failure of the siege of Barcelona, marching north through Roussillon and re-crossing the Pyrenees in Navarre to return to Madrid. With the two armies located in the geographical centre of the Iberian Peninsula (summer of 1706), they then began to manoeuvre around Castile, especially the area between Cuenca and La Mancha, south-east of Madrid. For Charles III, the only reasonable solution in view of the state of his army and the supplies available was to withdraw to Valencia in the realm of Aragon with a view to embarking on a new advance into Castile with the arrival a few months later of the next campaigning season. In this context, the Battle of Almansa marked a turning point, putting an end to these aims. The defeated allied army had to retreat into the Principality itself and the fall of Lleida at the end of the 1707 campaign marked the beginning of a new stage in the conflict.

This high degree of military mobility was also a feature at sea, with the events which came about in the kingdom of Majorca. At the same time as the long marches around the Peninsula, the islands of Ibiza and Majorca fell under Habsburg control, although the allied fleet chose not to winter in the Mediterranean. This decision meant that the operation in Minorca took another two years to be consolidated. In any case, all these movements in the islands reveal the active role played by the allied fleet during the first campaigns on the Peninsula, determined to maintain a foothold in one of the most important theatres of modern European geo-strategy, the Mediterranean.

On a strictly Catalan level, the *war of movement* was the kind of conflict the local establishment imagined (and wanted). This was basically because it promised to be brief, and above all kept away from their own territory. The ultimate goal was the succession to the Spanish throne and the capital of this monarchy was Madrid. Catalonia, like Portugal, has to be seen as one of the principal starting points on the continent for carrying the war into the interior. For this reason, it can be seen how Charles III's allies tried to penetrate Castile at all costs, driven by an English army which wanted to put an end to the financial expense and Portuguese forces captivated by the historical significance of defeating Madrid (1706).

It has been mentioned above how Almansa put an end to the succession of advances and

retreats and brought the conflict down to bitter reality as it dragged on grievously for Catalonia from the second half of 1707 to beyond 1714. This was the beginning of the *war of position* (1708-1712), fought basically within the Principality. With the taking of Balaguer, Lleida and Tortosa (1707-1708), the Bourbon forces managed to stabilise a Catalan front thanks to the support of rearguards in Aragon and Valencia which received a flow of supplies from Castile. In the north, the repeated French incursions devastated the territory around the river Fluvià, creating a pincer movement on its borders which put the whole of the Principality under pressure. In this context, only the Mediterranean guaranteed Catalonia some oxygen, which explains its dependence and, logically, why the conflict went on so long. Throughout these campaigns, with the arrival of vital manpower and supplies from Vado Ligure (among other places), the fall of Sardinia and the final capture of Minorca, the Principality was able to resist the Franco-Spanish military pressure. It did so to the point of mounting a further –though rather timid– attempt to take the battle back to Castilian territory, from September to December 1710.

On Catalan territory, this led to the plain of Lleida becoming scorched earth, over which the two armies marched back and forth from Lleida and Balaguer to Cervera and Igualada, in forces which imposed requisitions, extortion, financial demands and forced labour (on the Bourbon side). This was a series of practices which at times formed part of a kind of warfare where attrition and presence on the ground mattered more than attempting to defeat the enemy. On the Catalan front, therefore, the armies were only genuinely belligerent when they felt strong enough to be so, and this happened on few occasions (the allies in 1710 and the Bourbon forces in 1711). Meanwhile, the interior of the country had to bear the pressure of both sides. 1708-1712 came to mean a territory which was becoming gradually exhausted. The documentation assessed gives unequivocal indications of this process. This was when the *Generalitat*, the Catalan government, received letters from local authorities trying to stop abuses by their own troops. It is also the time when depopulation was a common, visible response, leading to an indeterminate number of refugees, largely arriving in Barcelona, as can also be seen in the arrival of people from other places in the realm of Aragon. The two chroniclers who pay the most attention to the Catalan conflict, Castellví and Feliu de la Penya (vol. III, pp. 664-665), support this, as do the Bourbon commanders who conducted the campaign (the evidence for this is their correspondence, which was consulted systematically for this thesis). In this context, it is no accident that the *miquelet* militias played such a prominent role, as a consequence of the poverty created by the destructive dynamics of the war and the waging of a type of warfare which suited their nature. The personal accounts it has been possible to study give examples of this; as well as recounting great warlike deeds, they clearly show the misery (Fàbrega de Cererols, Aleix Ribalta and Francesc Bellsollé).

Thus, while no consistent evidence has been found of tensions arising from billeting, it is logical to assume attrition due to this practice.

It is the opinion of the author that the facts as reconstructed concerning the scheme by Joan de Miquel are linked to this whole social and economic situation; at the same time, it may be supposed that the context of generalised depression caused by the winter of would sharpen the concerns of the pro-Habsburg lieutenant-colonel. While it is undeniable that the conspiracy involving this soldier-doctor must be seen in a personal light, a devastated, deeply discontented inland region wanting to put an end to the violence once and for all must also be considered. The emergence of further Joan de Miquels also involved in this period of the *war of position* cannot be ruled out in the future.

The middle years finish with the end of the international conflict, when events were precipitated by the Tories coming into power in Britain and, above all, by the death of the Emperor Joseph I. In just a few months peace talks were arranged, leading in the late summer of 1712 to the consolidation of an Anglo-French armistice which put an end to Habsburg prospects in Catalonia. As a result the allied army withdrew from the territory, followed by the other members of the Hague group with forces deployed in the Principality (Portugal and Holland). At the beginning of the 1713 campaign, as the Utrecht agreements were being consolidated, only the Empire of the newly-crowned Charles VI (Charles III of the Spanish monarchy) did not recognise Philip V as the legitimate king. These were the months in which the viceroy Starhemberg had to try to moderate the wishes (and fears) of the Catalan institutions, who foresaw a complete withdrawal of troops while recalling the harshness of the Franco-Spanish occupation of the kingdoms of Valencia and Aragon.

All efforts were in vain. The Hospitalet agreement (22nd June 1713) formalised the imperial withdrawal from Catalonia. While this operation was taking place, pathetically depending on British ships, the *Junta de Braços* in the Principality took the decision to hold out to the end and declared war on the French and Spanish monarchies. J. Albareda considers that only the hope of international intercession to preserve the legal and political status quo can explain this desperate response by the three estates which, it should not be forgotten, was also accompanied by social division, especially within the more prosperous classes. This was the beginning of the *war of repression*, in which the Bourbon side never recognised the Catalan struggle as a military conflict between two sides on an equal footing which formed part of the logic of the day; but rather as a revolt against the legitimate king, Philip V, which was to be punished without pity. The research of J. M. Torras shows this «military terror» of 1713-1714. My own research reveals some episodes from the time of the *quinzenades*, when the population revolted against Bourbon military

taxes, as well as the treatment meted out to prisoners taken over these months.

The interval between the *Junta de Braços* and the fall of Barcelona on 11th September 1714 was a time of grave crisis, as was clearly shown by the contradictory positions which emerged (such as that of the colonel of fusiliers Joan Falcó). The merciless Bourbon occupation, which took the form of terrorism, was met in a similar manner by groups of resisters inland, especially in central Catalonia and the area of influence of Cardona. Thus, an spiral of unpredictable violence arose, which devastated the territory wherever each side passed by. Meanwhile, Barcelona gradually came under siege, with an increasingly severe blockade. While Catalan vessels were able to assure supplies of food and munitions, mostly from Majorca, throughout 1713, from 1714 and the treaty of Rastatt the city was increasingly isolated due to the active participation of Louis XIV. This was when the Franco-Spanish occupying army doubled in size, to be made up of 40,000 men who surrounded the city and 50,000 more deployed throughout the territory. In the summer of 1714, with Berwick now in command, there was no hesitation in putting an end to the final period of resistance.

As at other times in history, the war began with a high degree of politicisation and social and economic interests, but by the end it had become a question of simple territorial survival which affected all levels of society. This process was the result of the type of conflict fought under the *Ancien Régime*, where warfare based on both economic and human attrition predominated. On the Catalan front, a figure which clearly indicates this is the large number of sieges as compared to pitched battles.¹

The fact of setting out to deal with the internal dynamics of the two armies (the military day-to-day), as from 1707 they had a solid presence on the Catalan front, meant attempting to reconstruct processes of this kind for both sides. It must be said, however, that it is only fair to stress that the results for the pro-Bourbon militia are better. The existence of specific studies of various aspects of the regime of Philip V, as well as a more uniform and above all interconnected set of documentation, make it possible to create (so to speak) a more solid historiographic product. The comparative dearth of sources to study the Habsburg-allied amalgam is an obstacle it is hard to overcome.

With regard to the profile of the men who fought the war, it should be pointed out that any researcher referring to this topic and aiming to produce serious work must set out to assess the

¹ During the period between 1705 and 1713, the Principality of Catalonia endures seven different sieges (leaving aside the many attacks or blockages occurred, especially during the first months of the conflict). These manoeuvres are carried out in Barcelona, where three sieges took place, Lleida, Tortosa, Girona and Cardona. However, open field battles as the battle of Almansa, with a provision of forces positioned in line and with presence of the three main military branches (infantry, cavalry and artillery), takes place only once during the battle of Almenar (we do not consider the battle of Prats de Rei to be conceived in the same way).

social mosaic arising from the mobilisation of irregulars. This aspect must be stressed because up to now few authors have taken an interest in the subject (N. Sales; A. Espino; C. Pérez Aparicio), which is surprising in view of the importance of this factor. According to my research, the action taken by the irregular troops mobilised was essential to the Habsburg cause, unable as it was to keep three fronts open at once, especially the two where there was the most fighting (the plain of Lleida and the north-eastern frontier). Without deployment of the large numbers of *miquelets*, volunteers and local *sometent* militias, it may be supposed that Franco-Spanish penetration of the frontiers would have been greater and would have affected more of the territory, so that it is undeniable that they played an essential containing role. Some specific episodes are referred to in the relevant section, and no further explanation is required here; it has even been observed how in manoeuvres of strictly military deployment these bands operated effectively (in the sieges of 1705 and, above all of 1706). It is in the *war of position* that this becomes clearest and Bourbon primary sources provide irrefutable evidence of it (AHN, *Estado*). The plan submitted by Josep d'Alòs to the Duke of Vendôme in 1711, aiming to raise bands of *miquelets* to fit for the Bourbon side, is highly indicative of this. For Charles III's defensive policy, irregular mobilisation is a structural feature of the Catalan front; and it should not be forgotten that over the period studied in more depth (1705-1714), the forces supporting Charles III as an option only went onto the offensive in the year from September 1705 to September 1706 and in the second half of 1710. Therefore, by far the majority of the campaigns had to be approached in defensive terms, so leading to the constant use of irregular troops.

The men who made up these bands came primarily from the popular classes of artisans or peasantry (in the case of the local *sometent* militias) and largely rural settings (in the case of the *miquelets*). Regarding the latter group, the simple existence of hardship and the misery it caused is among the reasons which explain their spread. I have shown that this was over a wider area as the war progressed, to the point where this type of combatant can no longer be thought of as restricted to areas close to the Pyrenees. In the same way, the regular army also seems to have been based on sections of the popular classes, but predominantly urban (this does not mean that men from depressed rural area could not have enlisted too). While the origins of the combatants on the Bourbon side is unknown, it must be assumed that most came from the kingdoms of Castile and France. As the war went on, the presence of soldiers from other parts of the kingdom of Aragon cannot be ruled out. On a smaller scale, the Bourbon side had regiments from its territorial enclaves, including Naples or Flanders, as well as mercenaries of Irish origin. The make-up of the Habsburg side is very different because of Charles III's alliance with the Hague powers, as well as the Hispanic territories he also possessed (or claimed to possess). The

Santa Creu hospital records in Barcelona reveal a mixture of nationalities, so much so that one wonders how something as basic and everyday as communication between the different members of the Habsburg forces could take place.

To return to the irregular forces, the success of their mobilisation in military terms, especially the *miquelets* and volunteers, has to be seen in proportion, because it was impossible for a monarch like Charles III or Philip V to prevail over their enemy solely with troops of this kind. As we have seen, indiscipline, improvisation and lack of control were common among these combatants, which as a rule avoided subordination to regular forces. How was it, then, that they were so often successful against regular opposition? One obvious answer lies in the way they fought, based largely on ambushes and surprise attacks which ensured a certain advantage over the enemy. Even so, it must be noted that the effectiveness of irregulars indirectly reveals a lack of effectiveness on the part of the regular army. Other studies dealing with completely different related subjects (recruitment) point in the same direction. The work of F. Andújar shows how the Bourbon side prioritised the purchase of commissions to assure an important position in the military hierarchy, so placing wealth before professional ability. This fact could not but be reflected in the field. Further research is necessary to measure the impact of this precisely, but according to the above author the same process continued well into the 19th century.

One of the principal questions which must be raised in any discussion of the War of the Spanish Succession in Catalonia is that of why the conflict went on for seven more years after the Battle of Almansa. Many factors can be considered to lie behind this fact. These include reasons of a logistical and technological nature connected with the regular supply of armies as large as the Bourbon ones; the internal divisions on the Bourbon side, accentuated from 1709 by Louis XIV's decision to withdraw his troops from the Iberian peninsula; the absolutely crucial role played by the allies, especially Britain and its fleet, thanks to which Barcelona received soldiers, money and provisions of all kinds fairly regularly, as well as providing one of the best armies in Europe at the time; the international diplomatic context, with France and Great Britain trying to make peace on several occasions, particularly after the death of the emperor Joseph I. In any case, any answer must involve multiple factors and it should be pointed out that the war of attrition (waged by the irregular forces) in the middle of another war of attrition (waged by regular forces) is another factor which be taken into consideration.

The question discussed above opens the door to another crucial aspect which requires further consideration. Apart from the number of troops fielded by each side –here the Bourbon side, except in the summer of 1710, enjoyed clear superiority– and even the quality of the troops and their regimental organisation –here too the Bourbon side was superior– one of the most

determining factors is that of logistics. This was true to the point where it was a major factor in the success of the operations mounted, as well as in the living conditions of the men involved. Some of the Catalan campaigns in the war were mounted with the logistical factor primarily in mind, without much assessment of the position and status of the enemy. The actions taken by the Duke of Noailles between 1706 and 1710 must be seen in this light, with his army moving about the north-eastern border with its only real aim being to extract contributions and requisition harvests. Even though the French general had several opportunities to besiege Girona over these years, he did not actually take them. It was not until the end of 1710, after being pressured by Philip V himself, that he laid siege to the city. On the western front, this Bourbon approach was clearly documented in the campaigns of 1708, 1709, much of 1711 and the plans for 1712, as shown by the omission of Prince t'Serclaes to relieve Girona.

Taking into account the stages in the progress of the war and the availability of resources for the military machine, the Habsburg forces could never have overcome their Bourbon opponents. From 1707-1708 onwards, the Bourbon army was always better-supplied with everything it needed to operate. It should be recalled that when the *war of position* began, once Lleida had fallen into Bourbon hands, the Catalan central depression became a scorched earth zone. This deprived the armies of Charles III of one of the principal wheat-growing areas. In the same way, the north-eastern frontier region (Olot-Banyoles-Figueres) was another front affected by constant manoeuvres, which made it impossible to control the harvests of another of the most productive agricultural areas. This limited the Habsburg "safe zone" to a small area, which had to ensure the survival of the native population, the refugees who were coming in and an army of some twenty thousand men (not counting irregular forces). Studies of the cost of living in the Catalan capital point to a steady increase from 1708 onwards (G. Feliu). It cannot be a coincidence that it was just in these months that Habsburg Councils of War repeatedly discussed the option of controlling Sardinia (V. León), given the possibilities offered by the island in supply terms. Overall, there was increased dependence on a flow of supplies across the Mediterranean which, while it did exist, was rather irregular.

Aside from this, on the Habsburg side the differing views within the alliance were a serious obstacle which affected many of the logistical decisions, especially during the period from 1705 to 1707. Nor did the improvisation which existed help in the progress of events. To give some examples, while the siege of Barcelona was successfully resisted in 1705, there were strong initial doubts about undertaking the allied offensive, to the point where the possibility was raised of re-embarking the troops and shipping them to Savoy, giving up the option of pushing into the kingdom of Aragon; or during Charles III's advance towards Madrid in June 1706, when the

monarch started by taking the Valencia route –favoured by the English army– but changed his mind when he reached Tarragona and took the Aragonese route. Once again, studies of the allied councils of war are irrefutable proof of such improvisation. The background to this was formed by the differing aspirations of each power, which condemned some joint operations to failure (V. León). This is why in spring of 1708 Marshal Starhemberg arrived at the front, with the aim of leading the Habsburg side. At the same time the British army stepped back from its leading role and, while giving financial and human support to the alliance, clearly tended to look to its own strategic and economic interests, as with the acquisition of Minorca and the fortification of Tarragona to assure traffic through it.

The issues described affecting the Habsburg logistics (dependence on an inadequate supply line across the Mediterranean, disagreement and improvisation) inevitably affected Catalan territory. Not without difficulty, local councils were obliged to provide for the soldiers (billets, food, animal feed and health), as well as “collaborating” in the war effort (wagons, baggage, various provisions and levies). Once again, the «laws of war» broke the «laws of the land», on this occasion agreed with Charles III (A. Simon). The situation in Bourbon-held areas was even worse, with monetary impositions, forced labour and uncontrolled extortion which in many cases occurred in violent circumstances. To reiterate, behind the individual initiative of Joan de Miquel these impulses of territorial survival can also be discerned.

Whether of state origin or the result of private initiative, it is patently clear that Philip V's forces had better access to supplies and this is absolutely fundamental to their victory. It is therefore hard to understand why the allies did not choose to head towards Pamplona, Bilbao or Santander after winning the Battles of Almenar and Saragossa (July and August 1710). The possibility of controlling the enclaves in the north of the Iberian peninsula would have led to much more efficient maritime links to the vital ports of the Hague and London. The time taken to supply the front would have been drastically reduced, and it is plausible to suggest that the naval strength of the Atlantic powers would have been able to carry the enterprise. The Habsburg army never took this opportunity and we now know well what actually happened: their forces once again advanced towards Madrid and realised they did not have sufficient logistical capacity to winter there. The hurried –and arduous– withdrawal led to the final destruction of the Habsburg prospects at Brihuega and Villaviciosa, so that from 1711 onwards they could do no more than resist Bourbon attacks, as at Prats de Rei and Cardona. Situations of this kind make the relevance of this strategic variable clear, as well as raising the question of how far the peninsular conflict was won by Bourbon arms or lost by the Hague Alliance.

The progress of the war was not the only process affected by the generalised administrative

and military disorganisation. Reference has already been made to how Catalan civil society felt its effects, but this also applied to the armies and the men of which they were comprised. On campaign or in winter quarters, these combatants might suffer from an inadequate, irregular diet, which in the event of foreseeable scarcity was rationed; pay arrived in dribs and drabs and equipment (horses, weapons, munitions and clothing) were barely sufficient. The conditions of the men who made up the armies pointed to an arduous *modus vivendi*. Some authors have described it as a «misery syndrome» (M. Livi-Bacci; A. Zarzoso). Therefore, apart from the deliberate policy of extortion and pillage followed by military commanders –in the case of the Catalan front, largely on the Bourbon side– the possibility of gaining booty was a motivation which could relieve some of the penury of the soldiers and non-commissioned officers (G. Parker). Moreover, mischief such as smuggling, which was difficult to control, brought some relief to the lives of these men.

The flight of combatants (desertion) could represent a solution to this debilitating process. Although no sources can be found for the War of the Spanish Succession which provided figures of a general nature, studies of the Nine Years War show that this was the main cause of losses of troops by the Spanish army on the Catalan front (A. Espino). Another issue was illness. Research shows that this was certainly a factor in both armies, at certain times, at times a very serious one. Castellví shows how, on a simple march, Philip V's army lost 1,435 men because of exhaustion and illness.² My own results from the Santa Creu hospital in Barcelona reveal situations which are perhaps even more serious, with some men not even getting to the battlefield because of the hardships of the sea passage. Situations of this kind were of no help at all to allied forces which depended on cross-Mediterranean supply lines. Through councils of war it has been possible to document indirectly how in August 1705 Peterborough's expedition carried about two thousand convalescent men. Further work is needed to reconstruct in detail these health factors; there are, however, authors who argue for a direct link between the results of each campaign and the impact caused by the presence of illness (J. D. Alsop). A situation indicative of this certainly existed in Girona during the allied blockade between May and December 1712. Only the vital reinforcements led by the Duke of Berwick relieved the desperate situation in the city, where the soldiers of the French garrison were fall sick and dying as the weeks went by.

Processes of imprisonment and garrison duty in isolated places were two more burdens in a world accustomed to living on the borderline of survival. Here there is evidence indicating living conditions which could be even more precarious than those in armies on campaign. It should not be forgotten that despite the disorganisation documented at the respective administrative

² CASTELLVÍ, F.: *Narraciones Históricas*, vol. III, MUNDET J. M. i ALSINA, J. M. (eds.), Madrid: Fundación Elías de Tejada y Erasmo Pèrcopo, 1999, p. 56.

superintendencies or inspectorates, or the scarcity of resources, there was a certain concern to ensure that the army received the necessary flow of supplies. In the handling of prisoners of war, however, it can be seen how imprisonment in areas far from the front and scant food made precarious conditions even more serious, becoming worse in the case of prolonged captivity. It should be no surprise, then, that there are almost no records of ordinary soldiers being held prisoner. Various sources state that the habitual response of this group was to desert and enlist in the other side, so avoiding imprisonment. In general terms, only officers with certain financial means (their own, the state or someone else) faced captivity as they awaited exchange. Military garrisons, especially those not close to armies on campaign, experienced truly miserable conditions. The classic case of this kind of situation is probably that recorded on the Balearic Islands in the late 17th century (A. Espino). In relation to the period and the front discussed here, Roses saw similar episodes. Although the castle of La Trinitat was involved in the comings and goings of the French army under the Duke of Noailles, with some seaborne support from Collioure, the Roses garrison showed evident signs of neglect and weakness (frequent sickness, food shortages, lack of ammunition, non-payment, fortification work and so on). The correspondence of the respective governors, Recco and Marquina, show this clearly, as at the end of their mandate both openly expressed their desire to leave the place.

Another aspect which should be underlined, in this case with regard to the territory, is the unquestionable war effort made by Catalonia. Some sections of the historiography have tried to minimise the involvement of the territories of the realm of Aragon on the Habsburg side. In the light of my research, with regard strictly to the Principality, it is undeniable that this notion of collaboration did in fact exist. It is fair to say that, as events progressed, there were signs of exhaustion, initiatives aiming to bring the war to an end and, in the final stages, a social schism as a result of the final decision of the *Junta de Braços*. Even so, some details speak for themselves. On the one hand, the main authorities in the territory raised and paid for their respective regiments without interruption from 1705 to 1714 (the *Diputació del General* –representing the Principality of Catalonia– and the City of Barcelona). These formations were, as we have seen, made up largely of people from Catalonia itself. Even higher was the proportion of natives in both the Catalan Royal Guards infantry, raised on the basis of a complement of a thousand men, and the cavalry units, five hundred strong (though no documentary evidence is available, it is reasonable to suppose that they never reached their full complements). However, participation in the regular army did not end here. Thanks to the Santa Creu hospital records it is known that there were Catalan soldiers –though in smaller numbers– in units like those of Colonel Juan Francisco de Ahumada, Queen Anne, Juan Francisco Ferrer and Pedro Morrás.

Separate mention must be made of the numerous (and uncountable) presence of units of fusiliers who roamed the territory, at some stages organised into seven regiments (three thousand five hundred men). Once again the hospital in Barcelona makes it possible to prove the largely Catalan origin of these irregular troops (91% of the cases identified). The city *coronela* militias also showed this kind of collaboration, at the expense of the guilds themselves. Local authorities inland showed attitudes of the same kind, though in these cases it is very difficult to ascertain whether this was spontaneous collaboration (as seems to have been the case with the raising of local *sometent* militias for the siege of 1706), or obliged as a result of Habsburg logistical shortcomings. In this respect, research is required at local level to establish the extent of the social and economic impact. Even though some authors have noted the limitations of such sources (J. M. Torras), some materials occasionally survive which yield useful information. One example of this is the account books of the *racional* of Manresa (the *racional* was a kind of local royal treasurer), which record expenses on baggage, militia, feeding prisoners and repair work, among others.

In Catalonia the War of the Spanish Succession came to an end, strictly speaking, on 11th September 1714, when the capitulations of Barcelona and Cardona were agreed (the latter came about a week later). Even so, the repercussions of the conflict lasted for many more years because of the new state system imposed by the Bourbon monarchy (J. Mercader; J. M. Gay) and the large numbers of refugees who sought the protection of the Empire (A. Alcoberro). The islands of Majorca and Ibiza remained under Habsburg rule until the summer of 1715, and they held the last Habsburg territory of the now former realm of Aragon, the kingdom of Sardinia, until 1717. This was when the Spanish monarchy occupied the island under cover of the policy of Alberoni and Isabel de Farnesio. Some authors have been able to establish that several companies of exiled Valencians and Catalans fought against the forces of Philip V in Sardinia (Ll. Guia). Sicily was also occupied at the same time. This ignited a new conflict between the same two monarchs, to an extent becoming an appendix to the international dispute which had arisen over the Spanish succession and Philip V's refusal to accept the separation of the Italian territories as a consequence of the Treaty of Utrecht. The war of the Quadruple Alliance continued until the signing of the Treaty of the Hague in 1720, whereby it was finally agreed that Philip V had to give up operations on the Mediterranean islands. The final diplomatic agreement which put an end to the series of offensive and counteroffensive between the Bourbon and Habsburg sides was reached in Vienna in 1725, when both monarchs accepted the international balance which had emerged from Utrecht (in addition to other trade and dynastic rights). With regard to the continuing consequences of 1714, a general amnesty for the pro-Habsburg side was

agreed on, together with –in principle– the mutual return of confiscated property.

Part I:

Quadre 1. Nombre d'efectius dels exèrcits europeus (1475-1760).

Part II:

Mapa 1. Setge de Barcelona de 1706.

Mapa 2. Plànol de la ciutat de Palma (1716).

Mapa 3. Plànol de la ciutat de Lleida (1707).

Mapa 4. Plànol de la ciutat de Girona (1694).

Mapa 5. Plànol de la vila i el castell de Cardona (1711).

Quadre 1. Detall dels efectius de la guarnició borbònica de Barcelona durant els dies 21 i 22 d'agost de 1705.

Quadre 2. Composició territorial dels registres hospitalaris de la Santa Creu corresponents al regiment d'infanteria de Melchor de Montes (agost-octubre de 1705).

Quadre 3. Composició territorial dels registres hospitalaris de la Santa Creu corresponents al regiment de cavalleria del marquès de Caltojar (agost-octubre de 1705).

Quadre 4. Comparació de la guarnició borbònica existent a Barcelona (12 d'octubre) amb els efectius de la mateixa guarnició que van embarcar-se cap a Andalusia.

Quadre 5. Nombre d'ingressos de la població civil d'origen valencià a l'hospital de la Santa Creu, 1706-setembre 1714.

Quadre 6. Perfil sociològic dels ingressos relatius a la població civil d'origen valencià a l'hospital de la Santa Creu, 1706-setembre 1714.

Quadre 7. Càlcul del sometent que s'havia d'aixecar a Catalunya per defensar Lleida.

Quadre 8. Nombre de regiments britànics al front de la península Ibèrica.

Quadre 9. Despesa anual d'Anglaterra en relació al front de la península Ibèrica durant la guerra de Successió (£).

Quadre 10. Evolució del cost de vida a Barcelona des de 1660 fins a 1720.

Part III:

Mapa 1. Distribució territorial de 168 militars catalans del regiment de la Ciutat de Barcelona (1706-1714).

Mapa 2. Distribució territorial de 110 militars catalans del regiment de la Generalitat (1705-1714).

Mapa 3. Poblacions d'origen dels fusellers localitzats al registre hospitalari de la Santa Creu de Barcelona entre 1705-1711.

Mapa 4. Poblacions d'origen dels fusellers localitzats al registre hospitalari de la Santa Creu de Barcelona entre 1712-1714.

Quadre 1. Edat dels soldats fugats del regiment de Basilicata (8 d'octubre de 1713).

Quadre 2. Composició territorial dels registres hospitalaris de la Santa Creu corresponents al regiment de Juan Francisco de Ahumada (1705-1713).

Quadre 3. Composició territorial dels registres hospitalaris de la Santa Creu corresponents al regiment de les Guàrdies Reials Catalanes (1706-1713).

Quadre 4. Composició territorial dels registres hospitalaris de la Santa Creu corresponents al regiment de la Ciutat de Barcelona (1705-1714).

Quadre 5. Composició territorial dels registres hospitalaris de la Santa Creu corresponents al regiment de la Diputació del General (1705-1714).

Quadre 6. Composició territorial dels registres hospitalaris de la Santa Creu corresponents al regiment de la Reina Anna (1705-1713).

Quadre 7. Composició territorial dels registres hospitalaris de la Santa Creu Corresponents al regiment de Juan Francisco Ferrer (1707-1713).

Quadre 8. Composició territorial dels registres hospitalaris de la Santa Creu corresponents al regiment de Ciutat de Cartagena (1708-1713).

Quadre 9. Composició territorial dels registres hospitalaris de la Santa Creu corresponents al regiment de la Ciutat de Saragossa (Jorge Pertús) (1707-1713).

Quadre 10. Composició territorial dels registres hospitalaris de la Santa Creu corresponents al regiment de Granada (1710-1713).

Quadre 11. Composició territorial dels registres hospitalaris de la Santa Creu corresponents al regiment imperial d'infanteria (Reventlau) (1708, 1711-12).

Quadre 12. Composició territorial dels registres hospitalaris de la Santa Creu corresponents al regiment d'infanteria alemany Kaulbars/Shover (1706-1711).

Quadre 13. Composició territorial dels registres hospitalaris de la Santa Creu corresponents al regiment de "Napolitans Vells" (Castiglioni/Lucini) (1705-1712).

Quadre 14. Composició territorial dels registres hospitalaris de la Santa Creu corresponents al regiment d'infanteria llombard (comte Taff) (1708-1713).

Quadre 15. Composició territorial dels registres hospitalaris de la Santa Creu corresponents al regiment d'Emerich von Fabre (1709-1712).

Quadre 16. Composició territorial dels registres hospitalaris de la Santa Creu corresponents al regiment de Dragons del Rei (1705-1713).

Quadre 17. Composició territorial dels registres hospitalaris de la Santa Creu corresponents al regiment de les Guàrdies Reials Catalanes de Cavalleria (1706-1713).

Quadre 18. Composició territorial dels registres hospitalaris de la Santa Creu corresponents al regiment de Pedro Morrás (1705-1713).

Quadre 19. Càmput mitjà dels anys de servei dels oficials i sotsoficials de trenta-vuit regiments de cavalleria.

Quadre 20. Càmput mitjà dels anys de servei dels oficials i sotsoficials de deu regiment de dragons.

Quadre 21. Càmput mitjà dels anys de servei dels oficials i sotsoficials de trenta vuit regiments de cavalleria i deu de dragons.

Quadre 22. Sous del regiment de la Diputació del General (mesada).

Quadre 23. Sous del regiment de la Ciutat de Barcelona (mesada).

Quadre 24. Despesa anual del regiment de la Diputació del General (1706-1713).

Quadre 25. Despesa anual del regiment de la Ciutat de Barcelona (1705-1707).

Quadre 26. Pèrdues de l'exèrcit borbònic a mans de les tropes auxiliars austriacistes (1707-1712).

Quadre 27. Detall de cinc localitats catalanes que van aixecar els respectius sometents durant els mesos de setembre i octubre de 1705 i durant abril i maig de 1706.

Quadre 28. Detall socioprofessional de quatre convocatòries de sometent.

Quadre 29. Detall dels imports que comportava el sometent de Manresa (29-IV-1706).

Quadre 30. Desembarcaments de tropes aliades a Catalunya des de 1705 fins a 1712.

Quadre 31. Balanços dels Llibres del Racional de Manresa des de 1688 fins a 1711 comptabilitzats en sexennis.

Quadre 32. Mostra de nou regiments de la guerra de Successió on es comptabilitzen els registres hospitalaris dels soldats que tenen definida la peça principal del vestuari (casaca).

Quadre 33. Proveïdors de l'equipament del regiment de la Diputació del General.

Quadre 34. Detall d'onze revistes dels exèrcits filipista i britànic on s'aprecia el percentatge de militars convalescents (1705-1714).

Quadre 35. Registres d'ingrés de l'hospital de la Santa Creu de Barcelona dels militars i combatents auxiliars durant la guerra de Successió, 1705-setembre de 1714.

Quadre 36. Registres d'ingrés a l'hospital de la Santa Creu dels presoners, 1705-setembre 1714.

Quadre 37. Registres d'ingrés a l'hospital de la Santa Creu dels militars portuguesos (1705-1714).

Quadre 38. Detall de l'índex de mortalitat dels militars i combatents auxiliars documentat a l'hospital de la Santa Creu durant la guerra de Successió.

Quadre 39. Índex d'estada dels militars i combatents auxiliars ingressats a l'hospital de la Santa Creu de Barcelona des d'agost de 1705 fins a setembre de 1714.

Quadre 40. Registres d'ingrés a l'hospital de la Santa Creu dels soldats anglesos durant la guerra de Successió, 1705-setembre 1714.

BIBLIOGRAFIA

- ALABRÚS IGLESIAS, R. M.: *Felip V i l'opinió dels catalans*. Lleida: Pagès editors, 2001.
- ALBAREDA, J. i GARCIA, A.: *11 de setembre de 1714*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2005.
- ALBAREDA i SALVADÓ, J.: *La Guerra de Sucesión de España (1700-1714)*. Barcelona: Crítica, 2010.
- : *El «cas dels catalans». La conducta dels aliats arran de la guerra de Successió (1705-1742)*. Barcelona: Fundació Noguera, 2005.
- : «Estudio introductorio. La puesta al día del constitucionalismo», *Constituciones, capítulos i actes de cort. Anys 1701-1702 i 1705-1706*. Barcelona: Base, 2004.
- : *Felipe V y el triunfo del absolutismo: Cataluña en un conflicto europeo (1700-1714)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2002.
- : (ed.) *Del patriotisme al catalanisme*. Vic: Eumo, 2001.
- : (ed.) *Política, religió i vida quotidiana en temps de guerra: 1705-1714: el Dietari del Convent de Santa Caterina i les Memòries d'Honorat de Pallejà*. Vic: Eumo, 2001.
- : *La Guerra de Successió i l'Onze de Setembre*. Barcelona: Empúries, 2000.
- : «Els exiliats catalans de finals del segle XVII i principis del segle XVIII en els Comtats: Barretines, Botiflers, Carrasclets», *Colloque «Les Exils Catalans en France»*. Centre d'Études Catalanes de Paris IV-Sorbonne et Universitat de Girona, 2000.
- : «Felip V i Catalunya», *Manuscrits: revista d'història Moderna*, 18 (2000), pp. 29-40.
- : (ed.) *Escrits polítics del segle XVIII*. Vic: Eumo Editorial, 1996.
- : *Els catalans i Felip V: de la conspiració a la revolta, 1700-1705*. Barcelona: Vicens Vives, Fundació “La Caixa”, 1993.
- : *El inici de la Guerra de Successió a Catalunya*, 2 vols. Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 1990.
- ALBERTÍ, S.: *L'Onze de Setembre*. Barcelona: Santiago Albertí editor, 1964.
- ALCALÁ ZAMORA, J.: *Historia de una empresa siderúrgica española: los Altos Hornos de Liérganes y la Cavada, 1622-1834*. Santander: Centro de Estudios Montañeses, 1974.
- ALCOBERRO i PERICAY, A.: *La “Nova Barcelona” del Danubi (1735-1738): la ciutat dels exiliats de la guerra de Successió*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2011.

- (dir.) *Catalunya durant la guerra de Successió*, 3 vols. Badalona: Ara Llibres, 2006.
- :- «Memòria, història i pensament polític a l'exili austriacista. La crònica de la Guerra de Successió de Josep Plantí», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 23, vol. II (2003), pp. 325-344.
- :- *L'exili austriacista (1713-1747)*, 2 vols. Barcelona: Fundació Noguera, 2002.
- ALSOP, J. D.: «Sickness in the British Mediterranean Fleet: the Tiger's journal of 1706», *War & Society*, 11 (1993), pp. 57-77.
- ÁLVAREZ-OSSORIO, A., GARCÍA, J. i LEÓN, V. (eds.): *La pérdida de Europa. La guerra de Sucesión por la Monarquía de España*. Madrid: Fundación Carlos de Amberes, 2007.
- ANDERSON, M. S.: *Guerra y Sociedad en la Europa del Antiguo Régimen, 1618-1789*. Madrid: Ministerio de Defensa, 1990.
- ANDÚJAR CASTILLO, F.: *El sonido del dinero. Monarquía, ejército y venalidad en el siglo XVIII*. Madrid: Marcial Pons, 2004.
- :- «La privatización del reclutamiento en el siglo XVIII: el sistema de asientos», *Studia Historica. Historia Moderna*, 25 (2003), pp. 123-147.
- :- *Ejércitos y militares en la Europa Moderna*. Madrid: Síntesis, 1999.
- :- *Los militares en la España del siglo XVIII. Un estudio social*. Universidad de Granada, 1991.
- ANGLADA, M.: *Memòries d'una família pagesa: els Anglada de Fonteta (segles XVII-XVIII)*. Ajuntament de la Bisbal de l'Empordà, 1994.
- BACALLAR SANNA, V.: *Comentarios de la guerra de España e historia de su Rey Felipe V el Animoso*. Madrid, 1957.
- BACH i RIU, A.: «Crònica de la Guerra de Successió a les terres de Lleida, escrita per un pagès del Palau d'Anglesola», *Ilerda*, 44 (1983), pp. 171-187.
- BALCELLS GONZÁLEZ, A. (dir.): *Història de Catalunya*. Barcelona: L'esfera dels llibres, 2006.
- :- (coord.) *Història dels Països Catalans*. Barcelona: Edhasa, 1981.

BARKER, T. M. i BAÑÓN, R. (eds.): *Armed forces and society in Spain past and present*. Boulder: Social Science Monographs, Columbia University Press, 1988.

BARREDA, J. M. i CARRETERO, J. M.: «Una fuente inédita sobre la Guerra de Sucesión: memoria anónima sobre el sitio de Barcelona de 1705», *Hispania*, 146, vol. 40 (1980), pp. 631-670.

BARTHORP, M.: *Malborough's Army 1702-1711*. Londres: Osprey, 1980.

BARTOLÍ i ORPÍ, J.: «La cort de 1701-1702: un camí truncat», *Recerques*, 9 (1979), pp. 57-75.

-.: *La cort de 1701-1702*, 2 vols. Tesi de Llicenciatura, Universitat Autònoma de Barcelona, 1977.

BAUDILLART, A.: *Felipe V y Luís XIV*, vol. I. Universidad de Murcia, 2001.

BELENGUER, E. (dir.): *Història de les Illes Balears*, vol II. Barcelona: Edicions 62, 2004.

BÉLY, L.: *Espions et ambassadeurs au temps de Louis XIV*. París: Fayard, 1990.

-.: *Les relations internationales en Europe. XVIIe-XVIIIe siècles*. París: PUF, 1992.

BÉRENGER, J.: *La révolution militaire en Europe XVe-XVIIe siècle. Actes du Colloque de Coëtquidan, Avril 1997*. París: Ecomomica, 1998.

BERTAUD, J. P. i REICHEL, D.: *Atlas de la Révolution française*. París: Editions de l'École des Hautes Études en Sciences Sociales, 1989.

BIANCHI, P., MAFFI, D. i STUMPO, E.: *Italiani al servizio straniero in età moderna. Anali di stora militare europea*. Milà: Francoangeli, 2008.

BLACK, J.: *Trade, Empire and British Foreign Policy, 1689-1815: The Politics of a Commercial State*, Londres-Nova York: Routledge, 2007.

-.: *European warfare in a global context, 1660-1815*. Londres-Nova York: Routledge, 2007.

-.: *Rethinking Military History*. Londres-Nova York: Routledge, 2004.

-.: *La Europa del siglo XVIII*. Madrid: Akal, 1997.

-.: *A Military Revolution? Military Change and European Society, 1550-1800*. Londres: Macmillan, 1991.

BONET CORREA, A.: *Cartografía militar de plazas fuertes y ciudades españolas: siglos XVII-XIX: planos del Archivo Militar Francés*. Madrid: Instituto de Conservación y Restauración de Bienes Culturales, 1991.

BORRÁS GUALIS, G.: *La guerra de Sucesión en Zaragoza*. Saragossa: Institución «Fernando el Católico», 1973.

BORREGUERO BELTRÁN, C.: «Imagen y propaganda de guerra en el conflicto sucesorio (1700-1713)», *Manuscrits: revista d'història Moderna*, 21 (2003), pp. 95-132.

:- *Diccionario de historia militar: desde los reinos medievales hasta nuestros días*. Barcelona: Ariel, 2000.

:- «Nuevas perspectivas para la historia militar: la “New Military History” en Estados Unidos», *Hispania*, LIV/1, 186 (1994), pp. 160-175.

:- *El reclutamiento militar por quintas en la España del siglo XVIII: orígenes del sistema militar obligatorio*. Universidad de Valladolid, 1989.

BRUGUERA, M.: *Historia del memorable sitio y bloqueo de Barcelona, y heroica defensa de los fueros y privilegios de Cataluña de 1713-1714*, 2 vols. Barcelona: L. Fiol y Gros, 1871-1872.

CALLENDER, G. (ed.): *The life of Sir John Leake*, 2 vols., Londres, 1920.

CALVÓ PASCUAL, J. L.: *Armamentos de munición en las fuerzas armadas españolas: producción de antecarca, 1700-1873*. Barcelona, 2004.

CALVO POYATO, J.: «La industria militar española durante la Guerra de Sucesión», *Revista de Historia Militar*, 33 (1989), pp. 51-71.

:- *Guerra de Sucesión en Andalucía: aportación al conflicto de los pueblos del sur de Córdoba*. Diputación Provincial de Córdoba, 1982.

CAMPABADAL i BERTRAN, M. (ed.): *Diario del sitio y defensa de Barcelona (1713-1714)*. València: Tres i Quatre, 2008.

:- «Entre el blat i la pólvora. La memòria del setge barceloní de 1713-1714», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 28, vol. II (2008), pp. 89-106.

CARDINI, F.: *La culture de la guerre, Xè-XVIIIè siècle*. París, 1992.

CASES IBÁÑEZ, A.: «Terrassa durant la guerra de Successió espanyola. Entre la participació i la repressió (1705-1714)», *Terme. Revista d'Història*, 26 (2011), pp. 175-188.

:- «La Guerra de Successió a través de l'Hospital de la Santa Creu», ZARZOSO ORELLANA, A. (dir.): *Medicina i Farmàcia. Barcelona 1700*. Institut de Cultura de Barcelona, 2011, pp. 226-263.

:- «Actituds filoborbòniques a la Catalunya central: la conspiració del tinent coronel Joan de Miquel», *Dovella*, 107 (2011), pp. 7-10.

CASTELLVÍ, F.: *Narraciones Históricas*, 4 vols., MUNDET J. M. i ALSINA, J. M. (eds.), Madrid: Fundación Elías de Tejada y Erasmo Pèrcopo, 1997-2002.

CERVERA TORREJÓN, J. L.: *Basset: mite i realitat de l'heroi valencià*. València: Tres i Quatre, 2003.

:- *La batalla de Almansa. 25 d'Abril de 1707*. València: Corts valencianes, 2000.

CHAGNIOT, J.: *Guerre et société a l'époque moderne*. París: Presses universitaires de France, 2001.

CHANDLER, D. G.: *Marlborough as Military Commander*. Londres: Batsford, 1973.

CIPOLLA, C. M.: *Vele e canoni*. Bolonya: il Mulino, 1999. Edició original a *Guns and sails in the early phase of European expansion 1400-1700*. Londres: Collins Sons, 1965.

CLUNY, I.: *D. Luís da Cunha e a Ideia de Diplomacia em Portugal*. Lisboa: Livros Horizonte, 1999.

CONTRERAS GAY, J.: «El siglo XVII y su importancia en el cambio de los sistemas de reclutamiento», *Studia Historica. Historia Moderna*, 14 (1996), pp. 141-154.

:- «Las milicias en el Antiguo Régimen. Modelos, características generales y significado histórico», *Chronica Nova*, 20 (1992), pp. 75-104.

CORNETTE, J.: «La révolution militaire et l'État moderne», *Revue d'Histoire Moderne et Contemporaine*, vol. 24, 4 (1994), pp. 696-709.

CORVISIER, A. (dir.): *Historie Militaire de la France*, vol. I. París: Presses universitaires de France, 1992.

:- *L'Armée française: de la fin du XVIIe siècle au Ministère de Choiseul: le soldat*. París: Presses universitaires de France, 1964.

COSTA, F. D.: *Insubmissão: aversão ao serviço militar no Portugal do século XVIII*. Lisboa: Instituto de Ciências Sociais, 2010.

DANÓN BRETOS, J.: *Visió històrica de l'Hospital General de la Santa Creu de Barcelona*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1978.

DANTÍ i RIU J. (coord.): *Les xarxes urbanes a la Catalunya dels segles XVI i XVII*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2011.

DALTON, C. (ed.): *English Army Lists and Commission Registers 1661-1714*, vols. 5-6. Londres: Eyre & Spottiswoode, 1892-1904.

DD.AA.: *Actes del Congrés l'Aposta Catalana a la Guerra de Successió (1705-1707)*. Barcelona, 2007.

DD.AA.: *O Tratado de Methuen (1703): Diplomacia, Guerra, Política e Ecomonia*. Lisboa: Livros Horizonte, 2003.

DD.AA.: *Josep Fontana. Història i projecte Social. Reconeixement a una trajectòria*, 2 vols. Barcelona: Crítica, 2004.

DD.AA.: *La Batalla d'Almansa, 1707: III Centenari*. Generalitat Valenciana, 2007.

DD.AA.: *Enfrontaments civils: postguerres i reconstruccions. Segon Congrés Recerques, Lleida, 10-12 d'abril, 2001*, 3 vols. Lleida. Pagès, 2002-2005.

DD.AA.: *La Guerra de Sucesión en España y América: actas X Jornadas Nacionales de Historia Militar, Sevilla, 13-17 de noviembre de 2000*. Madrid: Deimos, 2001.

DD.AA.: *Una relació difícil: Catalunya i l'Espanya moderna (segles XVII-XIX)*. Barcelona: Base, 2007.

DD.AA.: *La Revolució Catalana de 1640*. Barcelona: Crítica, 1991.

DD.AA.: «La guerra de Successió a Manresa i el Bages», *Dovella. Revista cultural de la Catalunya central*, 107 (2011).

DE CASTRO, C.: *A la sombra de Felipe V: José de Grimaldo, ministro responsable (1703-1726)*. Madrid: Marcial Pons, 2004.

DEDIEU, J.-P., CASTELLANO, J. L. i LÓPEZ-CORDÓN, M. A. (eds.): *La pluma, la mitra y la espada: estudios de historia institucional en la Edad Moderna*. Madrid: Marcial Pons, 2000.

DE MELO DE MATOS, G.: *Comentários de António do Couto Castelo Branco sôbre as campanhas de 1706 e 1707 em Espanha*. Universidade de Coïmbra, 1931.

DICKINSON, W. i CALVIN, J.: *The war of Spanish succession, 1702-1713. A selected bibliography*. Wesport: Greenwood Press, 1996.

DONGIL SÁNCHEZ, M.: «La Guerra de Sucesión en el Concejo de Gijón (1702-1712): la participación militar, la defensa y las aportaciones al esfuerzo bélico», *Tiempos Modernos*, 23 (2011/2), pp. 1-29.

DUBET, A.: *Un estadista francés en la España de los Borbones. Juan Orry y las primeras reformas de Felipe V (1701-1706)*. Madrid: Biblioteca Nueva, 2008.

-: «La nueva política crediticia de la Corona a principios del siglo XVIII: la creación del Tesorero Mayor de Guerra en España (1703-1706)» *Studia Historica. Historia Moderna*, 30 (2008), pp. 191-216.

DUFFY, M. (ed.): *The Military Revolution and the State, 1500-1800*. Exeter: University Press, 1980.

DURAN i CANYAMERAS, F.: *Els exiliats de la guerra de Successió*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1964.

EDELMAYER, F., LEÓN, V. i RUIZ, J. I. (eds.): *Hispania-Austria III. Der Spanische Erbfolgekrieg*. Viena: Institut für Geschichte der Unicersität Wien, 2008.

ESCARTÍ i SORIANO, V. J. (ed.): *El Diario (1700-1715) de Josep Vicent Ortí i Major*. València: Fundació Bancaixa, 2007.

ESPINO LÓPEZ, A.: *Guerra y defensa en la Mallorca de Carlos II (1665-1700)*. Madrid: Ministerio de Defensa, CSIC, 2011.

- : *Miquelets i sometents al front de l'Ebre durant la guerra de Successió (1705-1714)*. Barcelona: Rafael Dalmau, Episodis de la Història núm. 352, 2009.
- : *Guerra, Fisco y Fueros. La defensa de la Corona de Aragón en tiempos de Carlos II, 1665-1700*. València: PUV, 2007.
- : «La mobilització militar catalana durant la Guerra de Successió», *Manuscripts: revista d'història Moderna*, 24 (2006), pp. 125-152.
- : «L'evolució de les forces auxiliars durant la Guerra de Successió a Catalunya, 1705-1714», *Afers: fulls de recerca i pensament*, vol. 20, 52 (2005), pp. 541-556.
- : «El coste de la guerra para la población civil. La experiencia catalana, 1653-1714», *Millars*, 26 (2003), pp. 155-184.
- : «La sociedad catalana y la posesión de armas en la época moderna, 1501-1652», *Revista de historia moderna: Anales de la Universidad de Alicante*, 21 (2003), pp. 447-472.
- : «La historiografía hispana sobre la guerra en la época de los Austrias. Un balance 1991-2000». *Manuscripts: revista d'Història Moderna*, 21 (2003), pp. 161-191.
- : «Les noves perspectives de la història de la guerra (segle XVIII)». *Manuscripts: revista d'Història Moderna*, 21 (2003), pp. 13-16.
- : *Catalunya durante el reinado de Carlos II. Política y guerra en la frontera catalana, 1679-1697*, Bellaterra: Monografies *Manuscripts* núm. 5, 1999.
- : «El declinar militar hispánico durante el reinado de Carlos II», *Studia Historica. Historia Moderna*, 20 (1999), pp. 173-198.
- : «Las tropas italianas en la defensa de Cataluña, 1665-1698», *Investigaciones históricas: Época moderna y contemporánea*, 18 (1998), pp. 51-74.
- : «Los tercios catalanes durante el reinado de Carlos II, 1665-1697. El funcionamiento interno de una institución militar», *Brocar*, 22 (1998), pp. 63-85.
- : «Enfermedad y muerte en el Ejército de Cataluña durante la Guerra de los Nueve Años, 1689-1697», *Dynamis, Acta hispanica ad medicinae scientiarumque historiam illustrandam*, 16 (1996), pp. 427-444.
- : *El frente catalán en la Guerra de los Nueve Años, 1689-1697*. Tesis doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 1994.
- : «La historia militar. Entre la renovación y la tradición», *Manuscripts: revista d'història Moderna*, 11 (1993), pp. 215-242.
- : «Ejército y sociedad en la Cataluña del Antiguo Régimen: el problema de los alojamientos (1653-1689)», *Historia Social*, 7 (1990), pp. 19-38.

FÀBREGA DE CEREROLS, J.: *Llibre de coses que han succeït a Catalunya, dignes de ser notades, i en altres parts del món. Crònica d'un pagès català dels segles XVII i XVIII*. Manresa: Centre d'Estudis del Bages, Ajuntament de Súria, 1999.

FAJAL i MERCADER, S.: «El Rosselló i els rossellonesos davant la Guerra de Successió (1700-1715)», *Afers: fulls de recerca i pensament*, vol. 20, 52 (2005), pp. 557-579.

FELIPO, A. i PÉREZ, C.: «Un drama personal i col·lectiu: l'exili austriacista valencià», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 18 (1998), pp. 329-343.

FELIU DE LA PENYA, N.: *Anales de Cataluña*, vol. III, Barcelona: Josep Llopis, 1709.

FERNÁNDEZ ALBADALEJO, P. (ed.): *Los Borbones, dinastía y memoria de nación en la España del siglo XVIII*. Madrid: Marcial Pons, Casa de Velázquez, 2001.

FERNÁNDEZ, J., BEL, M. A. i DELGADO, J. M. (eds.): *El cambio dinástico y sus repercusiones en la España del siglo XVIII*. Universidad de Jaén, 2001.

FERNÁNDEZ DÍAZ, R.: *Història de Lleida*, vol. VI. Lleida: Pagès editors, 2003.

FERRO, V.: *El Dret Públic Català*. Vic: Eumo, 1987.

FONTANA, J. i VILLARES, R. (dirs.): *Historia de España*, vol IV. Barcelona: Círculo de Lectores, 2008.

FRANCIS, A. D.: *The First Peninsular War, 1702-1713*. Londres: E. Benn, 1975.

-: *The Methuens and Portugal, 1691-1708*. Universitat de Cambridge, 1966.

FREY, L. i FREY, M.: *The Treaties of the War of the Spanish Succession*. Westport: Greenwood Press, 1995.

FRIEND, J.: *An Account of the Earl of Peterborow's Conduct in Spain*. Londres: John Bowler, 1708.

GARCÍA CÁRCCEL, R.: *Felipe V y los españoles. Una versión periférica del problema de España*. Barcelona: Plaza & Janés, 2002.

-(dir.) *La familia en la España Mediterránea*. Barcelona: Crítica, 1987.

GARCIA ESPUCHE, A.: *Barcelona 1700*. Barcelona: Empúries, 2010.

:- *La Ciutat del Born: economia i vida quotidiana a Barcelona (segles XIV-XVIII)*. Ajuntament de Barcelona, Museu d'Història de Catalunya, 2009.

:- *Barcelona entre dues guerres: economia i vida quotidiana (1652-1714)*. Vic: Eumo Editorial, 2004.

:- *Un siglo decisivo: Barcelona y Cataluña, 1550-1640*. Madrid: Alianza Editorial, 1998.

GARCÍA, E. i MAFFI, D. (coords.): *Guerra y sociedad en la monarquía hispánica: política, estrategia y cultura en la Europa Moderna (1500-1700)*, vol. II. Madrid: Ediciones Laberinto, Fundación Mapfre, CSIC, 2006.

GARCÍA GONZÁLEZ, F. (coord.): *La Guerra de Sucesión en España y la batalla de Almansa: Europa en la encrucijada*. Madrid: Sílex, 2009.

GASCÓN PELEGRÍ, V.: *La región valenciana en la guerra de Sucesión*. València 1956.

GAY ESCODA, J. M.: *El corregidor a Catalunya*. Madrid: Marcial Pons, 1997.

GIMÉNEZ LÓPEZ, E.: *Gobernar con una misma ley. Sobre la Nueva Planta borbónica en Valencia*. Publicacions de la Universitat d'Alacant, 1999.

:- *Militares en Valencia (1707-1808): los instrumentos del poder borbónico entre la Nueva Planta y la crisis del Antiguo Régimen*. Diputació d'Alacant, Instituto de Cultura "Juan Gil-Albert", 1990.

GRACIA RIVAS, M.: *La Sanidad naval española. Historia y evolución*. El Ferrol: Bazán, 1995.

:- «El hospital naval de Ferrol en 1589», *Revista de Historia Naval*, 32 (1991), pp. 95-116.

GRAS, M. i PÉREZ, M. A.: «Alimentació i societat a la Catalunya moderna», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 11 (1991), pp. 31-51.

GRAU i PUJOL, J. M.: *La Guerra de Successió a la Conca de Barberà*. Montblanc: Consell Comarcal de la Conca de Barberà, 2007.

GRAULLERA SANZ, V.: *Los notarios de Valencia y la guerra de Sucesión*, València: Colegio Notarial de Valencia-Universitat de València, 1987.

GRUBER VON ARNI, E.: *Hospital Care and the British Standing Army, 1660-1714*. Aldershot: Ashgate, 2006.

GÜELL i JUNKERT, M.: «Consideracions al voltant de la Revolució Militar a Catalunya», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 28, vol. II (2008), pp. 199-224.

GUERRERO, LL., PUJOL, J. i BARTRINA, E.: «Joan Miquel (1669-1713), un metge austriacista solsonó», *Gimbernat: revista catalana d'història de la medicina i de la ciència*, 47 (2007), pp. 85-94.

GONZÁLEZ BELTRAN, J. (ed.): *El asalto anglo-holandés de 1702 a la Bahía de Cádiz entre la política internacional y las repercusiones locales*. Ayuntamiento de El Puerto de Santamaría, 2003.

GONZÁLEZ CAMAÑO, O.: «El partit austriacista: coherència, divergència i supervivència d'una facció de poder», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 23, vol. II (2003), pp. 295-323.

GONZÁLEZ ENCISO, A. (ed.): *Navarros en la Monarquía española en el siglo XVIII*. Pamplona: EUNSA, 2007.

GONZÁLEZ FERNÁNDEZ, M.: «Les institucions catalanes durant la Guerra de Successió: les Corts de 1705-1706», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 12 (1992), pp. 383-388.

-: *Les institucions catalanes durant la Guerra de Successió: les Corts de 1705-1706*. Tesi de Llicenciatura, Universitat de Barcelona, 1992.

GONZÁLEZ MEZQUITA, M. L.: *Oposición y disidencia en la Guerra de Sucesión española: el Almirante de Castilla*. Valladolid: Junta de Castilla y León, 2007.

GUIA MARÍN, LL.: *Sardenya, una història pròxima: el regne sard a l'època moderna*. Barcelona: Editorial Afers, 2012.

-: «Un regne sense Corts. Sardenya en la cruïlla dels canvis dinàstics de la Guerra de Successió», *Afers: fulls de recerca i pensament*, vol. 23, 59 (2008), pp. 67-90.

HALE, J. R.: *Guerra y sociedad en la Europa del Renacimiento 1450-1620*. Madrid: Ministerio de Defensa, 1990.

HATTENDORF, J.: *England in the War of the Spanish Succession*. Nova York: Garland Pub, 1987.

HERNÁNDEZ CARDONA, F. X.: *Història Militar de Catalunya*, vol III. Barcelona: Rafael Dalmau, 2003.

HERNÁNDEZ, E. i LANGA, A. (eds.): *Sobre la historia actual. Entre política y cultura*. Madrid: Abada Editores, 2005.

HERNÁNDEZ, F. X. i RIART, F.: *Els exèrcits de Catalunya (1713-1714): uniformes, equipaments, organització*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2007.

HERNÁNDEZ, F. X., RIART, F. i RUBIO, X.: *La Coronela de Barcelona (1705-1714)*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2010.

HILARI, J. i QUEROL, E. (coords.): *Història de les Terres de l'Ebre*, vol. III. El Perelló: Aeditors, 2011.

HOPPIT, J.: *A land of Liberty? England 1689-1727*. Oxford: Clarendon Press, 2000.

JANÉ CHECA, O.: *La identitat de la frontera pirinenca: efectes socials i polítics al nord de Catalunya des de la creació de Montlluís (1677-1698)*. Diputació de Girona, 2008.

-: *Catalunya i França al segle XVII: identitats, contraidentitats i ideologies a l'època moderna: 1640-1700*. Catarroja-Barcelona: Afers, 2006.

JIMÉNEZ MORENO, A.: «La búsqueda de la hegemonía marítima y comercial. La participación de Inglaterra en la Guerra de Sucesión española según la obra de Francisco de Castellví, *Narraciones Históricas (1700-1715)*», *Revista de historia moderna: Anales de la Universidad de Alicante*, 25 (2007), pp. 149-178.

JUAN VIDAL, J.: *La conquesta anglesa i la pèrdua espanyola de Menorca com a conseqüència de la guerra de Successió a la Corona d'Espanya*. Palma: El Tall, 2008.

KAMEN, H.: *Felipe V. El rey que reinó dos veces*. Madrid: Temas de Hoy, 2000.

:- *La Guerra de Sucesión en España (1700-1715)*. Barcelona: Grijalbo, 1974.

KEEGAN, J.: *Historia de la guerra*. Barcelona: Planeta, 1995.

LAWRENCE-ARCHER, J. H.: *British Army: Its regimental records, badges, and devices*. Londres: Bell, 1888.

LEÓN SANZ, V.: «Abandono de patria y hacienda. El exilio austriacista valenciano», *Revista de historia moderna: Anales de la Universidad de Alicante*, 25 (2007) pp. 235-255.

:- *Carlos VI. El emperador que no pudo ser rey de España*. Madrid: Aguilar, 2003.

:- «Felipe V y la sociedad catalana al finalizar la Guerra de Sucesión», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 23, vol. II (2003), pp. 271-294.

:- «El reinado del archiduque Carlos en España: la continuidad de un programa dinástico de gobierno», *Manuscrits: revista d'història Moderna*, 18 (2000), pp. 41-62.

:- «La Guerra de Successió a Castella», *L'Avenç*, 253 (2000), pp. 20-27.

:- (ed.) *Memorias de guerra del capitán Georges Carleton*. Publicacions de la Universitat d'Alacant, 2002.

:- *Entre Austrias y Borbones. El Archiduque Carlos y la monarquía de España (1700-1714)*. Madrid: Sigilo, 1993.

:- «La dimensión civil de la Guerra de Sucesión española en la historiografía actual», *Cuadernos de Historia Moderna*, 10 (1989-1990), pp. 183-194.

:- *La Guerra de Sucesión española a través de los Consejos de Estado y Guerra del Archiduque Carlos de Austria*. Tesis doctoral, Universidad Complutense de Madrid, 1988.

:- «Política interior del Archiduque: Benasque, un valle austriacista durante la guerra de Sucesión», *Cuadernos de historia moderna y contemporánea*, 8 (1987), pp. 83-108.

LLUCH i MARTÍN, E.: *L'alternativa catalana (1700-1714-1740)*. Ramon de Vilana Perlas i Juan Amor de Soria: teoria i acció austriacistes. Vic: Eumo, 2001.

:- *Las Españas vencidas del siglo XVIII. Claroscuros de la Ilustración*. Barcelona: Crítica, 1999.

LÓPEZ i CAMPS, J. E.: «La invasió austriacista del Regne de València (1701-1705)», *Afers: fulls de recerca i pensament*, vol. 20, 52 (2005), pp. 521-540.

LÓPEZ-CORDÓN, M. V.: «Instauración dinástica y reformismo administrativo: la implantación del sistema ministerial», *Manuscrits: revista d'història Moderna*, 18 (2000), pp. 93-111.

LYNN, J. A. (ed.): *Tools of War: Instruments, Ideas and Institution of Warfare, 1445-1871*. University of Illinois Press, 1990.

:- *Giant of the Grand Siècle: The French Army, 1610-1715*. Cambridge-Nova York: Cambridge University Press, 1997.

:- *The Wars of Louis XIV, 1667-1714*. Londres-Nova York: Longman, 1999.

MANZANO LAHOZ, A.: *Felipe V, el ejército que vuelve a ganar batallas*. Madrid: Ciudadela Libros, Grupo Atenea, 2011.

MARTÍ i ESCAYOL, M. A.: *Cronologia Guerra de Successió 1705-1714*. Generalitat de Catalunya, 2006.

:- «Catalunya dins la xarxa científica de la il·lustració. John Polus Lecaan: medicina i botànica a Barcelona durant la guerra de Successió», *Manuscrits: revista d'història Moderna*, 19 (2001), pp. 175-193.

MARTÍ i FRAGA, E.: *La Conferencia de los Tres Comunes (1697-1714): una resistencia decisiva en la política catalana*. Vilassar de Mar: Fundació Ernest Lluch; Lleida: Milenio, 2008.

:- «El braç militar de Catalunya. Una institució decisiva en el tombant del segle XVII». *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 28, vol. I (2008), pp. 233-248.

MARTÍN MARCOS, D.: «Ter o Archiduke por vezinho». *La Jornada a Lisboa de Carlos III en el marco del conflicto sucesorio de la Monarquía de España*, *Hispania*, vol. 72, 241 (2012), pp. 453-474.

:- *El Papado y la Guerra de Sucesión española*. Madrid: Marcial Pons, 2011.

MARTÍNEZ, E. i PI, M. de P.: «La investigación en la historia militar moderna: realidades y perspectivas», *Revista de Historia Militar*, núm. extra (2002), pp. 123-169.

MARTÍNEZ-RADÍO GARRIDO, E.: *La Guerra de Sucesión y Asturias*. Oviedo: Consejería de Cultura y Turismo del Principado de Asturias-Krk Ediciones, 2009.

MARTÍNEZ RUIZ, E.: *Los Soldados del rey. Los ejércitos de la monarquía hispánica (1480-1700)*. San Sebastián de los Reyes: Actas, 2008.

MASSONS i ESPLUGAS, J. M.: *Historia de la Sanidad Militar Española*, 4 vols., Barcelona: Ediciones Pomares-Corredor, 1994.

:- «Els hospitals militars de Barcelona», *Gimbernat: revista catalana d'història de la medicina i de la ciència*, 9 (1988), pp. 225-235.

MERCADER i RIBA, J.: *Felip V i Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 1968.

MIÑANA, J. M.: *La Guerra de Sucesión en Valencia: de bello rustico valentino*. València: Institució Alfons el Magnànim, 1985.

MOLAS i RIBALTA, P.: «La família Portell, del Consell Reial a la Reial Acadèmia», *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, 51 (2007-2008), pp. 263-282.

:- «El Marquès d'Aitona a la Guerra de Successió», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 11 (2000), pp. 51-59.

MORALES ARRIZABALAGA, J.: *La derogación de los fueros en Aragón (1707-1711)*. Osca: Instituto de Estudios Altoaragoneses (CSIC), Excma. Diputación Provincial, 1986.

MORALES MOYA, A.: «Milicia y nobleza en el siglo XVIII (Apuntes para una sociología de las armas y de la nobleza en España)» *Cuadernos de Historia Moderna*, 9 (1988), pp 121-137.

MUÑOZ RODRÍGUEZ, J. D.: *Felipe V y cien mil murcianos. Movilización social y cambio político en la corona de Castilla durante la Guerra de Sucesión (1680-1725)*. Tesi doctoral, Universidad de Murcia, 2010.

OLIVA i RICÓS, B.: *La generació de Felíu de la Penya. Burguesia mercantil i Guerra de Successió entre el Maresme i Barcelona*. Edicions de la Universitat de Lleida, 2001.

PARET, P. (dir.): *Creadores de la Estrategia Moderna. Desde Maquiavelo a la Era Nuclear*. Madrid: Ministerio de Defensa, 1991.

PARKER, G. (ed): *Historia de la guerra*. Madrid: Akal, 2010.

:- *La Revolución militar: las innovaciones militares y el apogeo de Occidente, 1500-1800*. Barcelona: Crítica, 1990.

:- «Military Revolution, 1560-1660 – A Myth?», *The Journal of Modern History*, vol. 48, 2 (1976), pp. 196-214.

PARRILLA HERMIDA, M.: *El hospital militar español de Malinas en los siglos XVI y XVII*. Madrid, 1964.

PEREIRA IGLESIAS, J. (coord.): *Felipe V de Borbón (1701-1746)*. Universidad de Córdoba, 2002.

PÉREZ ÁLVAREZ, M. B.: *Aragón durante la Guerra de Sucesión*. Saragossa: Institución «Fernando el Católico», 2010.

:- «La Guerra de Sucesión en Aragón», *Cuadernos CEHIMO*, 29 (2002), pp. 81-90.

:- «La Guerra de Sucesión y su influencia en Monzón», *Cuadernos CEHIMO*, 29 (2002), pp. 95-105.

:- *La Guerra de Sucesión en Aragón*, Tesis doctoral, Universidad de Zaragoza, 1995.

PÉREZ APARICIO, C.: «La respuesta valenciana a la abolición de los Fueros. Los migueletes», *Estudis: Revista de historia moderna*, 37 (2011), pp. 393-412.

:- *Canvi dinàstic i Guerra de Successió. La fi del Regne de València*, 2 vols. València: Tres i Quatre, 2008.

:- «La Guerra de Successió i el bloqueig de Dènia del 1705», *Aguaitis: Revista d'investigació i assaig*, 24-25 (2007), pp. 21-48.

:- «La guerra de Sucesión en Valencia. Retrospectiva historiográfica y estado de la cuestión», *Revista de historia moderna: Anales de la Universidad de Alicante*, 25 (2007), pp. 303-330.

:- «Reivindicaciones antiseñoriales en el País Valenciano», *Estudis: Revista de historia moderna*, 24 (1998), pp. 247-280.

:- «El expansionsimo comercial británico en el País Valenciano: el proyecto de creación de Puerto Franco en Alacant en 1706», *Revista de historia moderna: Anales de la Universidad de Alicante*, 11 (1992), pp. 251-262.

:- «La política de represalias y confiscaciones del Archiduque Carlos en el país valenciano, 1705-1707», *Estudis: Revista de historia moderna*, 17 (1991), pp. 149-197.

:- *De l'alçament maulet al triomf botifler*. València: Eliseu Climent, 1981.

:- *La guerra de sucesión en el País Valenciano*. Tesis doctoral, Universitat de València, 1972.

:- «La guerra de Successó: una revolució camperola», *Primer Congreso de Historia del País Valenciano: celebrado en Valencia del 14 al 18 de abril de 1971*, vol III, 1976, pp. 511-524.

PÉREZ SAMPER, M. A.: «La familia Alos: una dinastía catalana al servicio del Estado (siglo XVIII)», *Cuadernos de Investigación Histórica*, 6 (1982), pp. 195-240.

PIERI, P.: *Il Rinascimento e la crisi militare italiana*. Einaudi, Torí, 1952.

PLANES i ALBETS, R.: *La descripció dels arxius municipals catalans fins a la fi del segle XIX: l'arxiu de la Ciutat de Solsona*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1993.

PLANES i BALL, J. A.: *La guerra de Successió al Lluçanès. Desenvolupament i conseqüències d'un conflicte*. Ajuntament de Prats de Lluçanès i Centre d'Estudis del Lluçanès, 2002.

PORTUGUÉS, J. A.: *Colección General de las Ordenanzas Militares: sus innovaciones y aditamentos*, 10 vols. Madrid: Imprenta Antonio Marín, 1764.

POUJADE, P.: «La frontera pirinenca i el comerç a l'època moderna», *Manuscripts: revista d'història Moderna*, 26 (2008), pp. 79-91.

:- «Els conflictes del segle XVII i del començament del segle XVIII a la Vall d'Aran», *Afers: fulls de recerca i pensament*, vol. 9, 19 (1994), pp. 599-614.

PRESTAGE, E.: *Portugal and the War of the Spanish Succession*. University of Cambridge, 1938.

PUIG i REIXACH, M.: *Annals del Patronat d'estudis històrics d'Olot i Comarca*, 18 (2007), pp. 31-134.

RAGON i CARDONER, J.: «El último virrey de la administración habsburguesa en Cataluña: Jorge Darmstadt y Landgrave de Hassia (1698-1701)», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 2 (1982), pp. 263-272.

REVENTÓS i CONTI, J.: *Història dels Hospitals de Catalunya*, vol. III. Barcelona: Viena edicions, 2003.

:- «L'Hospital de la Santa Creu. Una aproximació a la seva història», *L'Avenç*, 291 (2004), pp. 12-17.

RIBOT, L. i DE ROSA, L. (coords.): *Trabajo y ocio en la época moderna*. Madrid: Actas, 2001.

RIERA PALMERO, J.: *Ordenanzas y asientos de hospitales militares en España*. Universidad de Valladolid, 1992.

ROBERTS, M.: *The Military Revolution, 1560-1660*. Belfast, 1956.

ROCHE, D.: *La cultura des apparences: une histoire du vêtement (XVII-XVIIIè siècle)*. Paris: Fayard, 1989.

ROGERS, C. J. (ed.): *The Military Revolution Debate: readings on the military transformation of Early Modern Europe*. Boulder: Westview, 1995.

RUBIO CAMPILLO, X. (ed.): *God Save Catalonia! England's intervention in Catalonia during the War of the Spanish Succession*. Calafell: Llibres de Matrícula, 2011.

-.: *Almenar 1710: victòria anglesa a Catalunya*. Calafell: Llibres de Matrícula, 2008.

SABATÉ, F.: *El sometent a la Catalunya medieval*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2007.

SALES, N.: *Els segles de la decadència*, VILAR, P. (dir.): *Història de Catalunya*, vol. IV. Barcelona: Edicions 62, 1989.

-.: *Senyors, Bandolers, Miquelets i Botiflers: estudis d'història de Catalunya (segles XVI al XVIII)*. Barcelona: Empúries, 1984.

-.: *Els botiflers, 1705-1714*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1981.

SANPERE i MIQUEL, S.: *Fin de la nació catalana*. Barcelona, 1905.

SANZ AYÁN, C.: *Los banqueros de Carlos II*. Universidad de Valladolid, 1988.

SCOULLER, R. E.: *The Armies of Queen Anne*, Oxford, 1966.

SEGURA GARCÍA, G.: «Cádiz, 1702: el asalto aliado durante la Guerra de Sucesión», *Revista de Historia Militar*, 97 (2005), pp. 151-178.

SERRA, E.: «Les Corts de 1701-1702: la represa política en vigílies de la Guerra de Successió», *L'Avenç*, 206 (1996), pp. 22-29.

SERRA, F. i ERILL, G.: *La darrera victòria de l'exèrcit català: la batalla de Talamanca (1714)*. Sant Vicenç de Castellet: Farell, 2009.

SERRA i SELLARÉS, F.: «El setge de Cardona de l'any 1711», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 23 (2012), pp. 243-287.

SERRANO MARTÍN, E. (ed.): *Felipe V y su tiempo*, 2 vols. Saragossa: Institución «Fernando el Católico», 2004.

SEVERIANO, N. i THEMUDO, M. (dirs.): *Nova História Militar de Portugal*, vol. 2. Lisboa: Círculo de Leitores, 2004.

SIMON, A. i ESPINO, A.: «Les institucions i formes d'organització militar catalanes abans de la Guerra dels Segadors», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 13-I (1993), pp. 143-150.

SIMON i TARRÉS, A.: *Del 1640 al 1705. L'autogovern de Catalunya i la classe dirigent catalana en el joc de la política internacional europea*. Publicacions de la Universitat de València, 2011.

:- (dir.) *Tendències de la historiografia catalana*. Publicacions de la Universitat de València, 2009.

:- «Estat i identitats en conflicte. Catalunya del 1640 al 1705, una comparació», *Revista de Catalunya*, 216 (2006), pp. 13-31.

:- *Construccions polítiques i identitats nacionals. Catalunya i els orígens de l'estat modern espanyol*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2005.

:- (ed.) *Pagesos, capellans i industrials de la Marina de la Selva*. Barcelona: Curial, 1993.

SOLDEVILA, F.: «Anglaterra i Catalunya. Les relacions anglo-catalanes a la Guerra de Successió», *Manuscrits: revista d'història Moderna*, 13 (1995), pp. 13-27.

:- *Història de Catalunya*, vol. III. Barcelona: Alpha, 1962.

SOLÍS FERNÁNDEZ, J.: «Las Juntas de Secuestros y Confiscaciones del Archiduque Carlos en Cataluña, Aragón y Valencia», *Anuario de historia del derecho español*, 69 (1999), pp. 427-462.

STEIN, S. J. i STEIN, B. H.: *Plata, comercio y guerra. España y América en la formación de la Europa moderna*. Barcelona: Crítica, 2002.

TEY i FREIXA, R.: *Danys humans a la Guerra de Successió. Els testimonis dels expedients matrimonials de Barcelona, 1714-1715*. Ajuntament de Barcelona, 2005.

THOMPSON, I. A. A.: «El soldado del Imperio: una aproximación al perfil del recluta español en el Siglo de Oro», *Manuscrits: revista d'història Moderna*, 21 (2003), pp. 17-38.

TORRAS i RIBÉ, J. M.: «Les etapes de l'ocupació borbònica a Catalunya (1706-1713). Un debat pendent sobre el conflicte successori a Catalunya: aixecaments populars, guerra peninsular i conjuntura internacional», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 17 (2006), pp. 9-35.

:- *Felip V contra Catalunya*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2005.

:- «Catalunya després de la batalla d'Almansa: els desastres de la guerra contra la població civil (1707-1711)». *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 24 (2004), pp. 311-334.

:- «El tombant decisiu de la Guerra de Successió a Catalunya: evacuació de l'exèrcit imperial i repressió borbònica (1713)» *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 23, vol. II (2003), pp. 253-270.

:- «La reraguarda catalana (1710-1712)», *Manuscrits: revista d'història Moderna*, 18 (2000), pp. 63-91.

:- *La guerra de Successió i els setges de Barcelona (1697-1714)*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1999.

:- *Els municipis Catalans durant l'Antic Règim (1453-1808)*. Barcelona: Curial, 1983.

:- «Reflexions sobre l'actitud dels pobles i estaments catalans durant la guerra de Successió», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 1 (1981), pp. 307-316.

TORRES SÁNCHEZ, R.: «Cuando las reglas del juego cambian. Mercados y privilegio en el abastecimiento del ejército español en el siglo XVIII», *Revista de historia moderna: Anales de la Universidad de Alicante*, 20 (2002), pp. 487-512.

:- (ed.) *Capitalismo mercantil en la España del siglo XVIII*. Pamplona: EUNSA, 2000.

TOURON YEBRA, M.: *La Guerra de Sucesión en Galicia*. Lugo: Diputación Provincial, 1995.

UCEDA MÁRQUEZ, O.: *Lleida 1707: la ciutat massacrada*. Lleida: La Clamor, 2007.

VICENS VIVES, J.: *Notícia de Catalunya*. Barcelona: Àncora, 1954.

VIDAL i PLA, J.: «Les formes tradicionals de l'organització armada a la Catalunya dels s. XVI-XVII. Sugerències per a una investigació», *Manuscrits: revista d'història Moderna*, 3 (1986), pp. 105-116.

VILAR, P.: *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, vol. IV. Barcelona: Edicions 62, 1973.

VILARDAGA CAÑELLAS, J.: *Historia de Berga*. Barcelona: Tipo-litografía de Luis Tasso, 1890.

VILLARI, R. (ed.): *L'uomo barocco*. Roma-Bari: Laterza, 1991.

VOLTES i BOU, P.: «Interioridades de los ejércitos de la Guerra de Sucesión», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 77 (2001), pp. 395-401.

-: *Barcelona durante el gobierno del Archiduque Carlos de Austria (1705-1714)*, 3 vols. Barcelona: Institut Municipal d'Història de Barcelona, 1963-1970.

-: «Las cortes tenidas en Barcelona por el Archiduque Carlos de Austria en 1705-1706», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. XXVIII (1959-1960), pp. 41-74.

WHITE, L.: «Los tercios en España: el combate», *Studia Historica. Historia Moderna*, 19 (1998), pp. 141-167.

ZARZOSO ORELLANA, A. (dir.): *Medicina i farmàcia. Barcelona 1700*. Ajuntament de Barcelona, 2011.

-: *La pràctica mèdica a la Catalunya del segle XVIII*. Tesis doctoral, Universitat Pompeu Fabra, 2003.

-: «¿Obligación moral o responsabilidad política? Las Autoridades borbónicas en tiempo de epidemias en la Cataluña del siglo XVIII», *Revista de historia moderna: Anales de la Universidad de Alicante*, 17 (1998-1999), pp. 73-94.

